REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः

ŚABDĀRTHACİNTĀMAṆIH

तृतीय खण्ड

भाग - अ

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

शब्दार्थचिन्तामणिःकोशः

श्रीसुखानन्दनाथेन विरचितः

(*—†*†—*)

राज्यन्तेखिलदिव्यसिद्धिसहितखड्गप्रतापोज्ज्वलल्लक्ष्मीवैभवमस्तुतेचिरतर
पौरन्दरीयम्परम् । धर्मं श्रीयशसैधता मनुदिनं नीरोग दीर्घायुषा
श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेश्रीशम्भुतुष्ट्यासदा ॥ १ ॥ गर्वाडम्बर
सयुतात्दरिगणान्मानसमुत्सारयन् तत्पत्नीहृदिलोकशोकमनिश
सस्थापयन्दुस्सहम् ॥ नम्रीभावयुतेसुहृद्जनगणेमानंसमाविश्य
यनभूयात् सज्जनसिंहभूपतिलको विख्यातनामावनौ ॥ २ ॥
यावत्तेनिकटनयान्तिमनुजास्याचकार्थिनो मन्यन्ते
हृदयेनदीनसभयानत्यन्तोत्सवान्स्वान्भृशम् ॥
प्राप्तास्तेत्वरमेव दातृपदवींसम्यक्चरन्तोवर
श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेतेदान
दातुर्धनम् ॥ ३ ॥

•—•*‡*†*•—•

तृतीयोभाग पवर्गीयः

श्रीमन्महाराजाधिराजरविकुलावतसमहीमहेन्द्रयावदार्यकुलकमल
दिवाकर मेदपाटदेशे श्री१०८ श्रीसज्जनभूपशिरोमण्याज्ञया कवि
राजिराजप्रेरणयाएकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १९ ४० वैक्रमे
व्देराजधान्युदयपुरे श्रीसज्जनयन्त्रालये वाजपेयिवंशीधरप्रबन्ध
त. श्रीमेदपाटेश्वरकोशधनव्ययान्मुद्रित:

श्रीमदेकलिङ्गोविजयते

पक्वम्
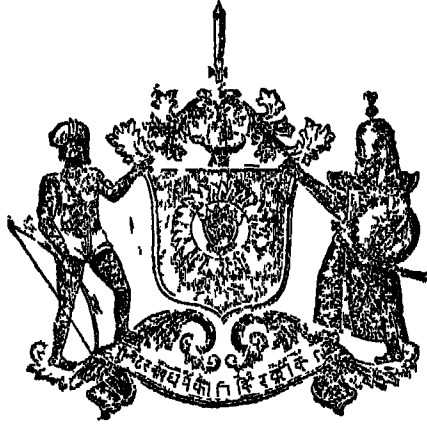
प ' पुं० पकारे ॥ वाते । पवने ॥ अण्डे ॥ पूते ॥ पर्णे ॥ पाने ॥ पातरि ॥

पक्कण : पुं० शवरालये । भिल्लग्रामे ॥ पचन्ति । पचे . क्विप् । कणन्ति कण शब्दे पचाद्यच् । पच , कणायच । पाककालह्रस्व प्रधानंतत्वनान्यत्

पक्कपीड पु० पखौडा इ० भा० प्र० वृ० त्रि० पचक्लृप्ते । वर्द्धने ॥ इति रा०नि० ॥

पक्काव्य. त्रि० कर्त्तुरनायासेनस्वयपक्के । पचेलिमे ॥ पचेस्तव्य ॥

पक्ति. स्त्री० गौरवे ॥ पाके ॥ फलोत्पत्तौ ॥ पचनम् । डुपचष्पाके । वा० क्ति: ॥

पक्तिशूलम् न० परिणामशूले । पाकजे ॥ इ० रा०नि० ॥

पक्ता पुं ० अग्नौ ॥ त्रि ० पाचके। पाककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष् ० । ण्वुल्तृचावितितृच् ॥

पक्त्रम् न० गार्हपत्याग्नौ ॥ पच्यतेऽनेन डुपचष्० गुधृवीपचिवचीत्यादिनात्र: ॥ तेजसि ॥

पक्वा

पक्त्रिम त्रि० पाकिमे । पाकजे ॥ डुपचष्० भावे । ड्वित.क्त्रि' । पाकेन निर्वृत्तम् क्त्रेर्मम्नित्यम् ॥

पक्व: त्रि० परिणते । पका० इ० भा० विनाशाभिमुखे ॥ पच्यतेस्म, डुपचष् ० क्त' । पचोव इति निष्ठातस्यव: ।

निष्ठाम्प्राप्ते । सुदृढइ०यावत् । पक्का० इ० भाषा । निवृत्ते ॥यथा,कषाये कर्म्मभि. पक्वे० इति ॥

पक्वकृत् पु० निम्बवृक्षे ॥ पक्वं करोति कृञ्० । क्विप् । त्रि । पाककर्त्तरि ॥

पक्वरस:पुं मद्ये ॥इतिशब्दरत्नावली॥

पक्ववटिका । स्त्री० । पकौडी०इ०भा० प्र० वेशनवटिकायाम्॥ वटिका वेशनस्यापि कथितायां निमज्जिता ॥ रुच्या निष्टम्भ जननी बल्या पुष्टिकरी स्मृता ॥

पक्ववारि न० काञ्जिके पक्व च्च तत्

वारि च ॥ पक्कजले ॥
पक्काधानम् न० पक्काशये ॥
पक्कान्नम् न० कृतपाकेतण्डुलादौ ॥ यथा । यतीच ब्रह्मचारीच पक्कान्नस्वामिनावुभौ । तयो रन्न मदत्वा तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरे दिति सदाचारः आमशूद्रस्य पक्कान्नं पक्क मुत्सृष्ट मुच्यते । इतितिथितत्त्वम् ॥
पक्काशयः पुं० नाभ्यधःस्थले ॥ पक्काशय स्त्वधोनाभेरूर्द्धमामाशयः स्मृतः ॥ पक्कस्य आशयः ।
पक्ष. । पुं० मासार्द्धे ॥ पक्ष्यते०परिगृह्यतेदेवकार्यार्थैपितृकार्यार्थैवाय'कालविशेषःपक्षः । सचशुक्लकृष्णभेदाद् द्विविध. । शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्या यस्यामभ्युदितोरविः । कृष्णपक्षे तिथिर्ग्राह्या यस्यामस्तमितोरविः ॥ पक्षपरिग्रहे । कर्मणिघञ् ॥ पक्षयति । पक्ष्यतेवा । अच् । घञ्वा ॥ यद्वा । पक्ष्यते चन्द्रस्यपञ्चदशानां कलानामापूरणं क्षयोवायत्रतेसः ॥ रूढोवापक्षशब्दोविभक्तोमासस्यैकैकमर्द्धंब्रूते ॥ यद्वा । पणते । पण० । रुधिपण्योर्दकोचेतिसः धातोः कान्तादेशः॥ पार्श्वगृहे ॥ साध्ये ॥ विरोधे ॥ केशादेः परतोवृन्दे ॥ मित्रवले ॥ सहायवले ॥ चुल्लीरंध्रे ॥ पतत्रे ॥ पक्षिपक्षे । गरुति ॥ राजकुञ्जरे ॥ पार्श्वे । पाखाइतिभाषा ॥ वर्गे ॥ देहाङ्गे ॥ सहाये ॥ यथा । श्रुतिशिरः पक्ष समाश्रीयतामित्युपदेश ॥ शरपक्षे । वाजे ॥ भित्तौ ॥ एकतरकोटौ ॥ सन्दिग्धसाध्यवति ॥ यथा० धूमवत्त्वे हेतौपर्वतः ॥ सिषाधयिषितधर्मविशिष्टो धर्मी पक्षः । यथा । महानसेधूमवन्ह्यो. सम्बन्धे तत्पूर्वक पर्वतेवन्हिज्ञानम् ॥
पक्षक' । पु० पार्श्वद्वारे खडकिकायाम् खिडकीद्वारइ० भा० ॥ पार्श्वमात्रे ॥ पक्षइव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥ स्वार्थेकोवा ॥ सहाये ॥
पक्षघातः । पुं० पक्षाघाताभिधेवातरोगे
पक्षचरः । पुं० चन्द्रे । विधौ ॥ यूथभ्रष्ट पृथक्चारिगजे ॥
पक्षच्छिद्रम् । न० तिथिविशेषे ॥ अष्टमी द्वादशी चैव चतुर्थी च चतुर्दशी ॥ अमावास्याच मुनिभिः पक्षच्छिद्र मुदाहृतम् ॥
पक्षज' । पुं० चन्द्रमसि ॥ पक्षेजातः । जनी० डः ॥ त्रि० । पक्षजन्मनि ॥
पक्षजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ पक्षेजन्मास्य ॥ त्रि० । पक्षजाते ॥
पक्षता । स्त्री० अनुमित्साविरहविशिष्टा सिद्ध्यभावे ॥ इयमनुमितिकारणम् तत्र । पर्वतेवन्ह्यनुमितौअनुमित्साविरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवन्हिनिश्चयाभावः । यथा । सिषाधयिषयाशून्या सिद्धिर्यत्रनतिष्ठति । सपक्षस्तत्रहत्तित्व

ज्ञानादनुमितिर्भवेदिति ॥ भाषाप-
रिच्छेद : ॥
पक्षति . । स्त्री० पक्षमूले ॥ प्रतिपत्तिथौ
पक्षस्यमूलम् । पक्षात्ति ॥
पक्षद्वारम् । न० पक्षके ॥ पक्षेपार्श्वेद्वा
रम् ॥
पक्षधर : । पु० सुधांशौ ॥ इन्दौ ॥ य-
ज्ञपत्युपाध्यायच्छात्रे । चिन्तामणे
रलोककारे । मिश्रे ॥ चि । पक्षधा
रणकर्त्तरि ॥
पक्षधर्म्मता । स्त्री० व्याप्यस्यपर्वतादि
वृत्तित्वे ॥
पक्षपातः । पु० आसक्तिविशेषे ॥ अन्या-
य्यसाहाय्यकरणे ॥ पक्षेपात . ॥
पक्षिणांज्वरे ॥ पक्षपात.पतङ्गानामि
त्युक्तं ' ॥
पक्षपातिता । स्त्री० सहायतायाम् ॥
पक्षपालि . । स्त्री० खडक्किकायाम् ॥
पक्षभाग : । पु० गजस्यपार्श्वभागे ॥
पक्षयत्यनेन । पक्ष० । चु० । पुसीति
घ : । पक्षस्यपक्षएववाभाग : ॥
पक्षमूलम् । न० पक्षतौ । डानक० इ०
गौड़० भा० ॥ पक्षस्यमूलं ॥
पक्षवाहन : । पुं० खगे । विहगे ॥
पक्ष : । न० पक्षे । गरुति ॥ पचति ।
डुपचष् । पचिवचिभ्यांसु ट्चेत्यसुन् ।
पक्षसीतुस्मृतौपक्षाविततिशुभाङ्क : ॥
त्यनीकाधिकरणेपूर्वोत्तरेहे पक्षसी
इतिशबरस्वाम्यादय : ॥ माधवस्तु
पक्षपरिग्रहइत्यस्मादसुन् । पक्षशुक्ल
दि . सवत्सरार्द्धेचेत्याह ॥
पक्षसुन्दर : । पुं० लोध्रे ॥ इतिहारा
वली ॥
पक्षाघात : । पुं० अर्धाङ्गइतिख्याते
भावप्रकाशोक्तवातजन्ये रोगविशेषे ॥
पक्षेआहननम् ॥
पक्षान्त : । पुं० द्वयो ' पक्षदश्यो : ॥
अमायाम् ॥ पूर्णिमायाम् ॥ पक्षस्य
अन्त . ॥
पक्षालु : । पुं० पक्षिणि ॥ इतिशब्द
चन्द्रिका ॥
पक्षावसर : । पुं० पूर्णिमायाम् ॥
अमायां ॥
पक्षिणी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥ खग्याम्
। विहग्याम् ॥ शाकिनीभेदे ॥
आगामिवर्त्तमानाहर्युक्तायानिशि ॥
आगामिवर्त्तमानेअहनीयुक्तेयस्यां
साराचि : पक्षिणी । यथा । हे अह्नी
एकरात्रिश्च पक्षिणीत्यभिधीयते ।
इति । रात्रिरित्युपलक्षणम् । तेन
पूर्वोत्तररात्रियुतदिनमपिपक्षिणी ।
पूर्वापरदिनेरात्री वा पक्षाविवस्तो
यस्याम् । अत इनि ' ॥
पक्षी । पु० खगे । विहगे । शकुनौ ॥
पक्खी । इतिपंक्षी० इतिचभा० ॥
पक्षावस्यस्त : । अतइनिठनाविती
नि : ॥ धान्याङ्कुरचपुयेचतेषांमांसं
लघूत्तमम् । आनूपवलक्तम्मांसस्निग्धं'

गुरुतरंस्मृतम् ॥ पथ्यविशेष वि ष्किरे ॥ लिङ्गदेहे ॥ पचमान्विकस्य द्वितीयप्रभेदे ऽ । ऽ वाणे ॥
पक्षिपानीयशाला । स्त्री० (चुरुटीव
पक्षिपानीयशालिका । स्त्री० (तालवाली। पक्षिजलपानस्थाने ॥
पक्षिराज : । पु ० सम्पातौ ॥ पक्षिणा राजा । टच् ॥ शलभरूपेभिवे ॥
पक्षिल . । पुं० वात्स्यायनमुनौ ॥
पक्षिशाला । स्त्री० कुलायिकायाम् । नीडे ॥
पक्षिसिंह : । पुं तार्क्ष्ये । गरुडे ॥ पक्षीसिंह इव पक्षिणांसिंहोवा ॥
पक्षिस्वामी । पु ० गरुडे ॥
पक्षीन्द्र . । पु ० जटायौ ॥ तार्क्ष्ये ॥
पक्ष्मु : । त्रि० भाकर्त्तरि । पक्तरि ॥ पचेःस्नुरितिवोपदेव : ॥
पक्ष्म ॥ न० सूत्रादिसूक्ष्मांशे ॥ किञ्ज-ल्के । कुसुमच्छदे ॥ नेत्रलोमनि ॥ अणीयसि । गरुति ॥ पच्यतेऽनेनवा॥ पच० । कर्मकरणादौमनिन् ॥
पङ्क . । पु० न० पापे ॥ कर्द्दमे ॥ पङ्को दाहास्रपित्तार्त्तिशोषघ्नःशीतलःसरः॥ पच्यतेदुःखमनेन । पचिव्यक्तीकरणे हलश्चेतिकरणे घञ् । कुत्वम् ॥ पच्यतेवा । पचिविस्तारे । कर्मणिघञ्॥
पङ्ककर्वट : पु०दलाढ्ये । जलमुक्तपङ्के । दलदल०इ०भा० ॥
पङ्ककीरः । पु०कोयष्टिखगे ॥

पङ्कगड । पु०
पङ्कगडक । पु० } पाकाल०इ०गौ०भा०
पङ्कगति । स्त्री० मत्स्ये ॥ ब्रह्म्याम् ॥
पङ्कग्राह . । पुं० मकरे ॥ इ० हारावली ॥
पङ्कजम् । न०
पङ्कजन्म । न० } पद्मे । कमले, ॥ इति राजनिर्घण्ट :
पङ्कजिनी । स्त्री० पद्मसमूहे ॥ जलजाकरे ॥ पङ्कजानिसन्त्यस्याम् । पुष्करादिभ्योदेशेइतिइनि . ॥
पङ्कधूम . । पु ० नरकभूभेदे ॥ पङ्कइव धूमोऽस्मिन् ॥
पङ्कप्रभा स्त्री० कर्द्दमयुक्तनरकवि० ॥
पङ्कमण्डूक. पुं० शम्बूके । जलडिम्बे ॥
पङ्कवली ॥ स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ पादकु-सुमरवगन्धमनोहरनायकयुगलकरूपमपाहर । नागन्तपतिवरभाषितसु-द्युतिवृत्तममलमिहपङ्कवलीतिहि ॥ यथा । शारदविशदनिशामयिनिन्दतिसम्प्रतिहृदयभिदामपिविन्दति । मन्मथविशिखभयेननिमीलतिमाधव तवविरहेणविषीदतीति ॥
पङ्कवासः । पु० कर्कटे ॥ इ०स०नि ॥
पङ्कशुक्तिः । स्त्री० सितालिकायाम् । दुर्नामायाम् ॥
पङ्कशूरण . । पुं० शालूके ॥ इ०चि० ॥
पङ्कारः पु० शैवले ॥ सेतौ ॥ सोपाने ।

जलकुब्जके ॥ इतिमे ० ॥
पङ्किल'। त्रि० सजम्बाले। पङ्काढ्ये॥
पङ्कोऽस्मिन्नस्ति। पिच्छादित्वात् इलच्॥
पङ्किलत्वम्। न० आर्द्रतायाम्॥
पङ्कजम्। न० पद्मे॥ पङ्केजातम्।
जनी०। सप्तम्यामितिड'। तत्पु
रुषइत्यलुक्॥
पङ्केरुहम्। न० पद्मे॥ पङ्केरोहति।
रुह०.। इगुपधेतिकः। तत्पुरुषे
कृतीत्यलुक्॥
पङ्क्तिः॥ स्त्री० सजातीयसंस्थानविशेषे
। वीथ्याम्। श्रेण्याम्॥ पङ्क्तिसाङ्कर्ये
दोषा यथा। नसहसेव्यपतितैर्नचा-
ण्डालैर्नपुक्कशैः। न मूर्खैर्नावलिप्तै
श्च नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभि'॥ एक
शय्यासनपङ्क्ति भाण्डपक्वान्नमिश्रणम्
। याजनाध्यापनेयोनि स्तथैवसह
भोजनम्॥ सहाध्यायस्तु दशम'
सहयाजनमेवच॥ एकादशसमुद्दिष्टा
दोषा. साङ्कर्य्यसञ्ज्ञिता.॥ समीपे
चाप्यवस्थानात् पापसङ्क्रमतेनृणाम्।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साङ्कर्य्यं परि
वर्ज्जयेत्॥ पङ्क्तिसाङ्कर्य्यदोष
निवारणोपायो यथा। एक पङ्क्त्यु
पविष्टायेनस्पृशन्ति परस्परम्। भस्म
नाकृतमर्यादा नतेषां सङ्करोभवेत्
॥ अग्निनाभस्मनाचैव षड्भिः पङ्क्ति
र्विभिद्यते। इतिकूर्म्मे पञ्चदशाध्याय.
॥ सान्तरवीथ्याम्॥ पञ्चनम्। पचि

व्यक्तीकरणे। क्तिन्॥ यद्वा। पच्यते।
पचिविस्तारे। क्तिच्॥ दशाक्षरच्छन्द
सि॥ दशसङ्ख्यायाम्॥ सुप्रतिष्ठाभेदे
। पञ्चाक्षर पादच्छन्दोभेदे। यथा।
भृङ्गौगितिपङ्क्ति ॥ यथा। कृष्ण
सनाथा तर्णकपङ्क्तिः। यामुनक
च्छे चारुचचार॥ क्षितौ॥ सङ्ख्ये
ये॥ पञ्चकद्वयम् पञ्चपदानि वा
परिमाणमस्य। पङ्क्तिविंशतित्रिंश
दिति निपातनात्प्रकृते' पञ्चन्
शब्दस्य टिलोप' तिप्रत्ययः। चो.
कुरितिकुत्वम्। पदशब्दोऽत्रपादपर्या
य'। रूढिशब्दोयम्। तथाचात्रना
वयवार्थे ऽभिनिवेष्टव्यम्। पङ्क्ति
शब्दोह्निनानार्थे'। अस्तिक्रमसन्नि
वेशे यथा ब्राह्मणपङ्क्ति. पिपीलि
कापङ्क्तिरिति। अस्तिचदशसङ्ख्या
याम्। कृतवान्पङ्क्तिरथोविलङ्घ
यदिति दशरथइत्यर्थ. अस्तिह्निछन्दो
विशेषे यथा। यस्यपञ्चाक्षराः पादा
। तथाचछन्दोविशेष एवार्थइतिबोध्य॥
पङ्क्तिग्रीव.। पु० रावणे॥
पङ्क्तिचर.। पु० कुररपक्षिणि। कु-
ब्जइ०भा०॥
पङ्क्तिदूषकः। पुं० अपाङ्क्तेये।
मन्वादिस्मृत्युक्त श्राद्धभोजनानर्हब्रा-
ह्मणे॥
पङ्क्तिपावन.। पुं० श्राद्धभोजनार्हब्रा-
ह्मणे॥ पञ्चाग्निगृहस्थे ॥ यथाह

हारीत । पवनः पावनस्त्रेतायस्य पञ्चाग्नयोगृहे । सायम्प्रातःप्रदीव्य न्तेसविप्र . पङ्क्तिपावन . ॥ इति अग्न्या सर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच श्रोत्रियान्वयजाश्चैवविज्ञेया पङ्क्ति पावना . ॥ इत्यादिनामनूक्तेषुब्रा ह्मणेषु ॥

पङ्क्तिरथ । पुं ० दशरथनृपे ॥

पङ्क्तिवीज , पु ० वर्वूरवृक्षे ॥

पङ्गुः । पु ० शनैश्चरे ॥ परिव्राजि ॥ यथा भिक्षार्थगमनयस्यविण्मूत्रकरणायच । योजनान्नपरयातिसर्वथापङ्गुरेवसः ॥ त्रि० श्रोणे । जङ्घावैकल्येनचलनाक्षमे । जङ्घाहीने ॥ पनतिपन० वा० गुः ॥

पङ्गुकायः । पु ० शनैश्चरग्रहे ॥

पङ्गुल । पु ० सितकाचाभघोटके ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

पङ्गुल्यहारिणी । स्त्री० शिम्बडीवृक्षे ॥

पङ्गूः । स्त्री ० विकलजङ्घायाम ॥ पङ्गोश्चेत्यूङ् ॥

पच । त्रि० पाककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष् । पचाद्यच् ॥

पचकः । पुं० पचे ॥ ण्वा० कः ॥

पचत् । त्रि० पचमाने ॥ पचति । लटः शत्रितिपचे शत ॥

पचतः । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ पचति । डुपचष्० । भृमृदृशियजि- पर्विपच्यमितमिनमिहर्यिभ्योतच् ॥

पचत्पुटः । पु० सूर्यमणिवृक्षे ॥

पचन । पु० अग्नौ ॥ न० पाके ॥ त्रि० पाककर्त्तरि ॥

पचनी । स्त्री० वनवीजपूरके ॥

पचन्ती । स्त्री० पाककर्त्र्याम् ॥

पचमान । पु० वह्नौ ॥ त्रि० पाकक- र्त्तरि ॥ पचति । पचते । डुपचष्० । लट . शतृशानचावितिशानजादे- श . । आनेमुक् ॥

पचम्पचा । स्त्री० दार्व्याम् । दारुहरि- द्रायाम् ॥ पचति । पचे । पचाद्यच् । पृ० ॥

पचा । स्त्री० पाके ॥ पचनम् । पचे षित्वादङ् ॥ टाप् ॥

पचि । पु० अग्नौ ॥ पचति । डुपच- ष्० । सर्व ० इन् ॥

पचेलिम । पुं० सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ पच- ति । पचएलिमच् । त्रि० पक्तव्ये ॥ यथापचेलिमाः शालयः पक्तव्या इत्यर्थः पच्यते । पचेः कर्मणि के- लिमरउपसङ्ख्यान ॥

पचेलुक । पुं० पाचके । सूदे ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

पच्छः । अ० पादम्पादमित्यर्थे ॥

पच्यमानः । त्रि० वर्त्तमानपचनकर्म- *लाश्रये । वर्त्तमानपाकविशिष्टतण्डु- लादौ ॥

पज्जः । पु० शूद्रे पदो जातः । जनी० । डः ॥

पञ्झटिका । स्त्री० मात्राछन्दोभेदे ॥

पञ्चकषाया :

यथा। प्रतिपदयमकितषोडशमात्रा नवमगुरुत्वविभूषितगात्रा । पज्झटिकायाएषविवेक, कापिनमध्यगुरुर्गणएक ॥ यथा। तरलवतंसाश्लिष्टस्कन्धस्खलतर पज्झटिका कटिबन्ध.। मौलिचपलशिखिचन्द्रकवृन्द कालियशिरसिनटतुमुकुंद ' ॥

पञ्चकम्। न० धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु ॥ अत्रगृहनिमित्ततृणकाष्ठहरणेदोषो यथा। अग्निचौरभयरोगोराजपीडा धनक्षति :। सङ्ग्रहे तृणकाष्ठानां कृतेवस्वादिपञ्चके ॥ त्रि० पञ्चसङ्ख्या परिमाणविशिष्टे ॥ पञ्चसङ्ख्यापरिमाणमस्य। तदस्यपरिमाणमित्यनुवृत्तौसङ्ख्याया , संज्ञासंघसूत्राध्ययनेष्विति पञ्चसंख्यापरिमितिसघार्थेकन्प्रत्यय ' ॥ पञ्चभि, क्रीते ॥ संख्यायाअतिशदन्तायाइतिकन् ॥ पञ्चानानिमित्तंसयोगउत्पातोवा ॥

पञ्चकपाल .। पुं० पञ्चसुकपालेषु संस्कृतेपुरोडाशे ॥ संस्कृतभक्ष्याइत्यणोद्विगोर्लुगनपत्यइतिलुक् ॥ न० ॥ पञ्चानांकपालानांसमाहारे ॥

पञ्चकर्म। न० पञ्चप्रकारशारीरकचिकित्साविशेषे ॥ यथा। वमन रेचन नस्य' निरूहश्चानुवासनम्। पञ्चकर्मेदमन्यत्र वारउतृक्षेपणादिकम् ॥ इति श० चं० ॥

पंचकषाया :। पुं० महाज्ञानीयग्रन्थ प्रकारकषायद्रव्ये ॥ यथा। जम्बू शाल्मलिवाट्यालं वकुलबदरतथा। कषाया पञ्चविज्ञेया देव्या प्रीतिकरा' शुभा. ॥पञ्चचतेकषायाश्च ॥

पञ्चकारुकी। स्त्री० कुलालकर्मारवर्द्धकिनापितरजकेषु ॥

पञ्चकृत्य ' पु० पत्तपौडे ॥ न० ॥ सृष्ट्यादिषु ॥ यथा। यस्मिन्सृष्टिस्थितिध्वंसपिधानानुग्रहात्मकम्। कृत्यंपञ्चविधशश्वद्भासतेतनुम शिवमिति ॥

पञ्चकोलम्। न० पञ्चौषधे। पाचनविशेषे ॥ यथा। पञ्चकोलकणामूलकणाचव्याग्निनागरै '। पञ्चकोलरसेपाकेकटुकरुचिकृन्मतम् ॥ तीक्ष्णोष्णपाचनश्रेष्ठंदीपनकफवातनुत्। गुल्मप्लीहोदरानाहशूलघ्नपित्तकोपनम् ॥ इतिभावप्रकाश. ॥

पञ्चकोषा:। पु० अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमयेषु ॥ कोषा इवात्माच्छादकत्वात्कोषा.। पञ्चचतेकोषाश्च॥ यथाहुर्विद्यारण्यगुरव. पितृभुक्तान्नजाद्वीर्याज्जातोऽन्नेनैवव र्द्धते। देह .सोन्नमयोनात्माप्राक्चोर्द्ध तदभावत .॥ १ ॥ पूर्णोदेहे बलयच्छन्नत्राणांय: प्रवर्तक। वायु.प्राणमयोनासा बात्माचैतन्यवर्जनात् ॥ २॥ अहन्तांममतांदेहेगृहादौचकरोतिय:।कामाद्यवस्थयाभ्रा

न्तो नासावात्मामनोमय ॥ ३ ॥ ली नासुप्तौवपुर्बोधे व्याप्तु यादानखाग्रगा चिच्छायोपेतधीर्नानात्मा विज्ञान मयशब्दभाक् ॥ ४ ॥ काचिदन्तर्मुखा वृत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् ॥ पुण्यभो गेभोगशान्तौनिद्रारूपेणलीयते ॥ ५ ॥ कादाचित्कत्वतोनात्मास्यादानन्दम योप्ययम् ॥

पञ्चक्लेशा' । पु० अविद्यास्मिता राग द्वेषाभिनिवेशेषु ॥ पंचतेक्लेशाश्च ।

पञ्चक्षारगणः । पुं० क्षारपञ्चके । पंचलवणे ॥ क्षारेस्तुपञ्चभि ' प्रोक्तः पञ्चक्षाराभिधोगणः । काचसैन्धव सामुद्र विट्सौवर्चलकैः समै ॥ स्यात्पञ्चलवणतच्च मृत्स्नोपेतषडा ह्वयम् ॥

पंचगणयोग . । पुं० विदारिगन्धा बृहती पृश्निपर्णीनिदिग्धिकाः ॥

पञ्चगव्यम् । न० गोर्दध्यादिपञ्चसु ॥ यथा । पञ्चगव्यंदधिक्षीरघृतगोमूत्र गोमयै रिति ॥ तन्मान यथा । पल मात्रं दुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते । घृतचपलमाचस्याद् गोमयतोलक त्रयम् ॥ दधिप्रसृति मात्रं स्यात् पञ्चगव्यमिदस्मृतम् । अथवा पञ्च गव्याना समानोभागइष्यतइति गौतमीयतन्त्रम् ॥ अपिच । गोश कृद्द्विगुणमूत्रं पयः स्यात्तच्चतुर्गु णम् । घृततद्द्विगुणंप्रोक्तं पञ्च गव्ये तथादधीति ॥

पञ्चगुप्त' । पु ० चार्वाकदर्शने ॥ कमठे ॥

पञ्चगुप्तिरसा । स्त्री० स्पृक्कायाम ॥

पञ्चचामरम् । न० षोडशाक्षरपादे छन्दोविशेषे ॥ यथा ॥ प्रमाणिका पदद्वयम् वदन्तिपञ्चचामरम् ॥ यथा । सुरद्रुमूलमण्डपे विचित्ररत्न निर्मिते लसद्वितानभूषिते सलीलविभ्रमाल सम् । सुराङ्गनासवल्लवी करप्रपञ्च चामरस्फुरत्समीरवोजितं सदाच्युत भजामितमिति ॥

पञ्चचीरः । पु ० मञ्जुघोषे ॥

पञ्चचूडा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पञ्चजन' । पुं० नरे १ पुरुषे ॥ पञ्चभिर्भू तैर्जन्यते । जनी० । घञ् । अनिव ध्योरितिनवृद्धि ' ॥ यद्वा । पञ्चजना उत्पादकायस्य ॥ सङ्गादपुत्रे दैत्य विशेषे ॥ गन्धर्वाः पितरोदेवा असु रारक्षांसिपञ्चजनपदवाच्यानिभ- वन्ति ॥ निषादपञ्चमावर्णाश्च ॥

पंचजनीन: । पुं० भाण्डे ॥ त्रि । पञ्च जनहिते ॥ रथकारपंचमाश्चत्वारो वर्णाः पञ्चजनाः । दिक्सङ्ख्ये सञ्ज्ञायामिति० समासः । पञ्चजने भ्योहितम् । पञ्चजनादुपसङ्ख्यान मितिखः । उपसङ्ख्यानस्यकर्मधा रयविषयत्वात् । षष्ठीसमासात्बहु व्रीहेश्च छएव । पंचजनीयम् ॥

पचज्ञान'। पुं॰ बुद्धे ॥
पचत्। पुं॰ पञ्चकि। वर्गे ॥ पच परिमाणमस्य। पञ्चदशतौवर्गेवेति निपातनाद्दतिप्रत्यय'॥
पचतत्वम्। न॰ आकाशादि पच भूतेषु ॥ मद्यादिपंचसु ॥
पञ्चतन्मात्रम्। न॰ तामसाहङ्कारोत् पन्नमहाभूतोपादानकारण शब्दस्पर्श रूपरसगन्धेषु ॥ तदाश्रय द्रव्येषुच॥
पञ्चतपा। त्रि॰ अग्निचतुष्टयसूर्य्य तत्पञ्चकसाध्यतपोविशिष्टे ॥
पञ्चतयः। त्रि॰ पञ्चावयवे ॥
पञ्चता। स्त्री॰ मरणे। पांचभौतिकस्यशरीरस्यपचधाभावे। देहारम्भकाणापृथिव्यादिपञ्चमहाभूतानांस्वांशसङ्क्रमणात्पृथक्त्वे ॥ पञ्चभावे ॥ पञ्चानांभावः। तल् ॥
पञ्चतिक्तम्। न॰ तिक्तद्रव्यपंचके ॥ निम्ब. पटोल. चुद्राचगुडूचीवासकस्तथा। विसर्पकुष्ठनुत्ख्यातो गणो यपञ्चतिक्तक.॥
पञ्चत्वम्। न॰ पञ्चभावे ॥ पञ्चतायाम्। मरणे ॥ पञ्चधासम्भृत. कायोयदिपञ्चत्वमागत''। कर्मभि. स्वशरीरोत्थैस्तत्रकापरिदेवना ॥
पञ्चदशः। त्रि॰ पचदशानांपूरणे। पन्द्रवा हू॰ भाषा॰ प्र॰ ॥ तस्यपूरणेडट् ॥
पचदश। त्रि॰ पंचाधिकदशसङ्ख्याया म् ॥ सङ्ख्येये ॥ पंचचदशच ॥
पञ्चदशी। स्त्री॰ अमावास्यायाम् ॥ पौर्णिमास्याम् ॥ पचदशानांपूरणी ॥ डट्। ङीप् ॥ देवीविशेषे ॥ विद्यारण्यकृतेवेदान्तग्रन्थविशेषे ॥
पचधा। अ॰ पचप्रकारे ॥ सङ्ख्याया विधार्थेधा ॥
पञ्च। त्रि॰ सङ्ख्याविशेषे ॥ पचसङ्ख्याविशिष्टे ॥ यथापचमहाभूतानि ॥
पञ्चनख'। पुं॰ व्याघ्रगजकूर्मादौ ॥
पञ्चनद.। पुं॰ पचनदीयुक्तदेशविशेषे। पञ्जाप॰हू॰भा॰वाहीके। तीर्थविशेषे ॥ न॰। पंचानांनदीनासमाहारे ॥ तीर्थान्तरे ॥
पञ्चनिम्बम्। न॰ निम्बवृक्षस्यपुष्पादौ ॥ यथाह। पंचनिम्बन्तुतत्पुष्पमूलवल्कफलच्छदैरिति ॥
पंचनी। स्त्री॰ शारिशृङ्खलायाम् ॥
पंचपक्षी। पुं॰ पारिभाषिकपक्षिपञ्चकाहाराचिकालबोधकेशिवोक्तप्रश्नग्रन्थे ॥
पचपर्व्वा। स्त्री॰ अविद्यायाम् ॥ यथा। तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रोप्यन्धसञ्ज्ञित। अविद्यापचपर्वैषा प्रादुर्भूतामहात्मन ॥ पचपर्वाण्यस्या.। अनोबहुव्रीहेरितिनङीप्। पंचपर्व्वाणी॰पचपर्वाण.॥ डाप्-पक्षतु। पचपर्व्व॰ पंचपर्वा. ०-हूत्यादिबोध्यम् ॥

पञ्चपल्लवम् । न० आम्रादिपञ्चपत्र-के ॥ यथा । आम्रजम्बूकपित्थानांबीजपूरकबिल्वयोः । गन्धकर्मणि सर्वत्र पत्राणिपञ्चपल्लवमितिशब्दच न्द्रिका ॥ वैदिकेकर्मणिघटोपरिदेयेपञ्चपल्लवे ॥ यथा ॥ आम्राश्वत्थ वटपर्कटीयज्ञोदुम्बराणिपञ्चपल्लवानि ॥ पनसोदुम्बराश्वत्थवकुलाम्रस मुद्भवपत्रेषु ॥ अपिच । पनसाम्रंतथा श्वत्थंवटवकुलमेवच । पञ्चपल्लवमु क्तञ्चमुनिभिस्तन्त्रवेदिभिरिति ॥ प ञ्चानांपल्लवानांसमाहारः ॥

पञ्चपात्रम् । न० पञ्चानांपात्राणां समाहारे ॥ श्राद्धविशेषे ॥

पञ्चपित्तम् । न० पित्तपञ्चके ॥ यथा । वराहच्छागमहिषमत्स्यमायूर पित्तकम् । पञ्चपित्तमितिख्यातंस र्वेष्वेवहिकर्मसु ॥ वृ० वै० म०

पञ्चपुष्पम् । न० करवीरादिषु ॥ यथा । करवीरंतथाजातीचम्पकंसर सोरुहम् । पाटलाकुसुमंचापिपञ्च पुष्पंप्रकीर्त्तितमिति ॥

पञ्चप्रासादः । पु० देवगृहविशेषे ॥

पंचबन्धः । पु नष्टद्रव्यस्यपञ्चमांशदण्डे ॥

पञ्चभद्रः । पु० पञ्चस्थानेषुपुष्पितेऽश्वविशेषे ॥ यथा । पञ्चभद्रस्तुहृत्पृष्ठमुखपार्श्वेषुपुष्पितः ॥ पाचन वि० ॥ यथा । छिन्नोद्भवापर्पटवारिवाहभूनिम्बशुण्ठीजनितः कषायः समीरपित्तज्वरजर्ज्जराणांकरोतिभद्रं खलुपञ्चभद्रः ॥ त्रि० । विप्लुते व्यसनिनि ॥

पञ्चभूतम् । पु० क्षित्यप्तेजोमरुद्व्योमात्मकेषुपञ्चसु ॥ पञ्चानांभूतानां समाहारः ॥ शब्दाद्व्योमस्पर्शतस्तेनवायुस्ताभ्यांरूपाद्वह्निरेतैरसाच्च अम्भांस्येतैर्गन्धतोभूर्धराद्याभूताः प ञ्चस्युर्गुणैर्नाःक्रमेणेति प्रपञ्चसारे १ पटलः ॥ गुरुः स्निग्धस्तीक्ष्णरूक्षौ लघुरेतेगुणाः स्मृताः । पंचभूतेषु तिष्ठन्तिआधिक्यादुपलक्षयेत् पृथिव्यादिगुणाधिक्याद्द्रव्यंप्रकल्पयेत् ॥*

पंचमः । पुं० षड्रागाणांमध्येतृतीयरागे ॥ अस्यगानसमयः शरदृतुः प्रात कालश्च ॥ तन्त्रीकण्ठोत्थितेस्वरविशेषे ॥ अस्योत्पत्तिस्तु । वायुः समुद्गतोनाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्द्धसु । विचरन् पंचमस्थानप्राप्त्यापञ्चमउच्यते ॥ त ज्जन्यत्वात्स्वरः पञ्चमः । अपिच । प्राणोऽपानःसमानश्चउदानोव्यानए वच । एतेषांसमवायेनजायतेपञ्चमः स्वरः । पुष्पसाधारणेकाले कोकिलो रौतिपञ्चमम् ॥ पञ्चमादिनिषेधेभरत । प्रभातेसुरतोनिन्द्यः ऋषभः पञ्चमोपिच । जनयेत्प्रधनं क्षुधा पञ्चत्वं पञ्चमोपिच ॥ पञ्चमस्यविशेषोयंकथितःपूर्वसूरिभिः । प्रगेप्रगीतो जनयेद्दृशनस्यविपर्ययम् ॥ स्मृति ॥

न० मैथुने ॥ त्रि० । पंचानांपूरणे ॥ रुचिरे ॥ दत्ते ॥ पचानापूरणः । तस्यपूरणेडट् ॥ नान्तादितिमट् ॥

पचमवेद । पु० भारते ॥

पचमहायज्ञा. । पुं० गृहस्थकर्त्तव्येषुपचविधनित्यकर्मसु ॥ यथा । पाठोहोमश्चातिथीनांसपर्यातर्प्पणंबलि: । एतेपचमहायज्ञाब्रह्मयज्ञादिनामकाः । तथाचमनु पंचसूना गृहस्थस्यचुल्लीपेषण्युपस्करः । कण्डनीचोदकुम्भश्चबध्यतेयास्तुवाहयन् ॥ तासाक्रमेणसर्वासां निष्कृत्यर्थंमहात्मभि. । प चक्लृप्तामहायज्ञा : प्रत्यहगृहमेधिनाम् ॥ अध्यापनब्रह्मयज्ञ पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमोदैवोबलिर्भौतो नृयज्ञोतिथिपूजनम् इति ॥ वध्यतेहन्तीत्यर्थ . आर्षत्वात् । अथवावध्यतेहिंसाजनितदुरितेनसम्बध्यतेहन्यतेवेत्यर्थः । वाहयन् प्रवर्त्तयन् ॥

पञ्चमार । पुं० बलदेवस्यपुत्रे ॥

पञ्चमास्य. । पु० कोकिले ॥ पञ्चमोराग. स्वरोवाआस्येयस्य ॥ *

पञ्चमी । त्रि० पञ्चमासादिकेत्वष्टादौ ॥ पञ्चमोमासोवर्षोवास्य । वयसिपूरणादितीनिः ॥

पञ्चमी । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ तिथिवि० । साचन्द्रस्यपञ्चमकलाक्रियारूपा । तदुपलक्षितकालश्च । अस्यांजातस्यफलम् । यथा । भूपालमान्योमनुजःसुगात्र. कृपासमेतोविदुषांवरिष्ठः । वाग्मीगुणीबन्धुजनैकमान्य प्रसूतिकालेयदिपञ्चमीस्यात् ॥ ङसि० भ्याम्० भ्यस्० ङ० त्रिकै ॥ पञ्चानांपूरणी ॥ डट् । मट् । ङीप ॥ विद्याविशेषे ॥ रागिणीविशेषे । वसन्तरागभार्यायाम् ॥ अस्याध्यान यथा । सङ्गीतगोष्ठीषुगरिष्ठभावसमाश्रिता गायनसम्प्रदायै: । खर्वाङ्गिनीनूपुरयादपद्मासापचमीपचमवेदवेत्त्रीतिसङ्गीतदर्पणे ॥

पचमुख . । पुं० शिवे ॥ पञ्चमुखानियस्य ॥ सिंहे । मृगेन्द्रे ॥ पञ्चते । पचि० । अच् । पञ्चंविस्तृत मुखमस्य । यद्वा । मुखंपादाश्च० पञ्चमुखानीवयस्य ॥

पचमुखी । स्त्री० सिंहभार्यायाम् ॥ वासके ॥ जवापुष्पविशेषे ॥ शिवायाम् इति शब्दाम्बुधि . ॥

पञ्चमीव्रतम् । न० माघशुक्लपञ्चमीमारभ्यषड्वर्षपर्यन्त प्रतिमासीय शुक्लपञ्चम्याभविष्य पुराणोक्तस्त्रीकर्त्तव्येनियमविशेषे ॥

पञ्चमुद्रा । स्त्री० सन्न्यासिनात्रिदण्डकमण्डलुभिक्ष्यपात्र जलपवित्ररूपेलिङ्गे ॥ पूजायामावाहन्यादिषु ॥

पञ्चसूत्रम् । न० गोजाविमहिषीगर्द्दभीनामूत्रे ॥ पञ्चानांमूत्राणां

समाहार ॥

पञ्चमूर्त्तिः। पुं० सदाशिवे ॥ सृष्टिस्थितिसंहारनिरोधानुग्रह लक्षणपञ्चकृत्यसिद्ध्यर्थं मीशानतत्पुरुषाघोरवामदेवसद्योजातलक्षणा. पञ्चमूर्त्तयोयस्य ॥

पञ्चमूलम्। न० स्वनामाप्रसिद्धेपाचनविशेषे ॥ तत्त्रिविधम्यथा। श्रीफल सर्वतोभद्रापाटलागणिकारिका। स्योनाक: पञ्चभिश्चैतै: पञ्चमूलंमहन्मतम् ॥ पञ्चमूलंमहत् तिक्तकषायकफवातनुत्। मधुरकासश्वासघ्नमुष्णंलघ्वग्निदीपनम् ॥ * लघुपञ्चमूलन्तु । शालपर्णीपृश्निपर्णीवार्ताकीकण्टकारिका। गोक्षुर 'पञ्चभिश्चैतै' कनिष्ठपञ्चमूलकम् ॥ पञ्चमूललघुस्वादुवल्यंपित्तानिलापहम् । नात्युष्णंवृंहणग्राहिज्वरश्वासाश्मरीप्रणुत् ॥ * तृणीयतृणाख्यतत्तु। कुश .काश: शरोदर्भइक्षुश्चेतितृणोद्भवम् । पित्तकृच्छ्रहरपञ्चमूलंवस्तिविशोधनमिति ॥

पञ्चमूली। स्त्री० लघुपंचमूलपाचने ॥ पञ्चानांमूलानां समाहार:। द्विगोरितिङीप् ॥

पञ्चरक्षक:। पुं० पत्रपीडवृक्षे ॥

पञ्चरत्नम्। न० कनकादिरत्नपञ्चके ॥ यथा। कनकंहीरकंनीलं पद्मरागश्च मौक्तिकम्। पंचरत्नमिदंप्रोक्तमृषिभि पूर्वदर्शिभि ॥ रत्नानामप्यभावेतुस्वर्णंकर्षार्द्धमेववा। सुवर्णंस्याप्यभावेतुआज्यन्तुयवचिन्तनैरितिहेमाद्रि ॥ पञ्चानांरत्नानांसमाहार. ॥

पञ्चरसा। स्त्री० आमलक्याम् ॥

पंचरात्रम्। न० ग्रन्थविशेषे ॥ यथा। रात्रञ्चज्ञानवचनज्ञानपंचविधस्मृतम्। तेनेदपञ्चरात्रञ्चप्रवदन्तिमनीषिण: ॥ तत्सप्तविधयथा। पञ्चरात्रसप्तविधज्ञानिनोज्ञानदपरम्। ब्राह्मशैवञ्चकौमारवाशिष्ठकापिलपरम् ॥ गौतमीयनारदीय मिदसप्तविधस्मृतम्। कृतिनारदपञ्चरात्रेप्रथमरात्रम् ॥ एतदतिरिक्तानिहयशीर्षपृथुभुवादिपञ्चरात्राणिसन्ति ॥ पञ्चमुनिशास्त्र ॥

पञ्चलक्षणम्। न० पुराणे ॥ यथा। सर्गश्चप्रतिसर्गश्च वंशोमन्वन्तराणिच। वंशानुचरितञ्चैव पुराणपञ्चलक्षणमिति ॥ पुं०। पुरुषविशेषे ॥

पञ्चलवणम्। न० सैंधवादिपञ्चसु ॥ यथा। सैंधवंरुचकंचैवविडंसामुद्रकंगुडमिति ॥ पञ्चानांलवणानां समाहार: ॥

पञ्चलाङ्गलकम। न० महादान विशेषे ॥

पञ्चलोहम्। न० सौराष्ट्रकलोहेइति हेमचन्द्र: ॥ स्वर्णरूप्यताम्रसीसकवङ्गेषु ॥

पञ्चलोहकम्। न० स्वर्ण रजत ताम्र

वङ्गनागेषु ॥

पञ्चवक्त्र . । पु० शिवे ॥ पञ्चवक्त्रा णियस्य स । तानियथा । विभा व्यसुखपद्मं हि शिवस्यवरवर्णिनि । सद्योजातवामदेवमघोरचतत . पर म् ॥ तत्पुरुषतथेशानपञ्चवक्त्रंप्र- कीर्तितम् ॥ सद्योजातचवैशुक्ल शुद्धस्फटिकसन्निभम् । पीतवर्णंत थासौम्य वामदेवमनोहरम् ॥ कृष्ण वर्णमघोरच समभीमविमर्दनम् । रक्ततत्पुरुषदेविदिव्यमूर्तिमनोह- रम् ॥ श्यामलचतथेशान सर्वदेव शिवात्मकम् । चिंतयेत्पश्चिमेचा द्यन्द्वितीयचतथोत्तरे ॥ अघोरंदक्षि णेदेवपूर्वेतत्पुरुषतथा । ईशानम ध्यतोज्ञेयचिन्तयेत्भक्तितत्परइति निर्वाणतन्त्रे षष्ठ पटल . ॥ सिद्धे ॥

पञ्चवट . । पुं० उरस्कटे । जोटि ङ्गे । बालयज्ञोपवीतके । तीर्थवि शेषे ॥

पञ्चवटी । स्त्री० दण्डकारण्यान्तर्भूते स्थलविशेषे ॥ पञ्चानावटानां स माहार ' । द्विगोरितिङीप् । तदु पलक्षितत्वात् । पञ्चवटीत्यभिविश्रु त : प्रसिद्धोदेशउच्यते ॥ तप : करणार्थंपञ्चप्रकारवृक्षविशेषे ॥ यथा । अश्वत्थोबिल्ववृक्षश्चवटोधात्रीह्यशो कक : । वटीपञ्चकमित्युक्तास्थापयेत् पञ्चदिक्षुच ॥ अश्वत्थस्थापयेत्प्राचि बिल्वमुत्तरभागत ' । वटपश्चिमभा गेतुधात्रींदक्षिणतस्तथा ॥ अशोकं वह्निदिक्स्थाप्यतपस्यार्थंसुरेश्वरि । मध्येवेदी चतुर्हस्ता सुन्दरीं सुमनो हराम् ॥ प्रतिष्ठा कारयेत्तस्या : पञ्चवर्षोत्तरशिवे । अनन्तफलधात्री सा तपस्याफलदायिनी ॥ इयप- ञ्चवटीप्रोक्ताबृहत्पञ्चवटींशृणु । वि ल्ववृक्षमध्यभागेचतुर्दिक्षुचतुष्टयम् । बटवृक्षचतुष्कोणे वेदसङ्ख्य प्ररोपये त् । अशोकवर्तुलाकारपचविंशति सम्मितम् ॥ दिग्विदिक्ष्वामलकींच एकैकपरमेश्वरि । अश्वत्थचचतुर्दि क्षु बृहत्पञ्चवटीभवेत् ॥ य करोति महेशानि साक्षादिन्द्रसमोभवेत् । इहलोके मन्त्रसिद्धि परेचपरमा गति ॥ इति हेमाद्रीयव्रतखण्ड धृतस्कन्दपुराण वचनानि ॥

पञ्चवर्ग . । पुं० कापटिकोदास्थित गृहपतिवैदेहिकतापसव्यञ्जनात्मके राज्ञांपञ्चविधेचारवर्गे ॥ यथा । तत्र परमर्मज्ञ ' प्रगल्भच्छात्र ' कपट व्यवहारित्वात्कापटिक । तमर्थ थिंनमर्थमानाभ्यामुपगृह्यरहसिराजा ब्रूयात्यस्यदुर्वृत्त पश्यसितत्तदा नीमेवमयिवक्तव्यमिति ॥ १ ॥ प्रव्रज्यारूढ़पतित उदास्थित . । त लोकेषु विदित दोषं प्रज्ञाशौच युक्तं ह्यर्थिनं ज्ञात्वारहसिराजापूर्ववद्

ब्रूयात् । वक्ष्यत्यत्तिकमठे स्थाप येत् ० प्रचुर सस्योत्पत्तिकभूम्यन्त रच तद्वृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् सचान्ये षामपिप्रव्रजिताना राज चारकर्म कारिणां ग्रासाच्छादनादिकदद्यात् ॥ २ ॥ कर्षक ' चीणवृत्ति प्रज्ञा शौचयुक्तोऽग्टहपतिव्यञ्जन' ॥ तमपि पूर्ववदुक्त्वास्वभूमौकृषिकर्मकारयेत् ॥ ३ ॥ वाणिजक : चीणवृत्तिर्वैदेहि कव्यञ्जन: । तपूर्ववदुक्त्वाधनमाना भ्या मात्मीकृत्य वाणिज्यङ्कारयेत् ॥ ४ ॥ मुण्डोजटिलोवावृत्तिकाम स्तापसव्यञ्जन : । सोपिकचिदाश्रमेव सन् वहुमुण्डजटिलान्तर कपटशिष्य गणवृत्तोगुप्तराजोपकल्पितवृत्तिस्ता पस्यकुर्यात् । मासद्विमासान्तरित प्रकाशं बदरादि मुष्टिमश्नीयात् । रहसिचराजोपकल्पितं यथेष्टमाहा रंकल्पयेत् । शिष्याश्चास्यातीताना गतज्ञानादिक ख्यापयेयु : तेनवहु लोकावेष्टनमासाद्य सर्वेषा विश्वस नीयत्वात् सर्वेकार्यं मकार्यंच पृच्छ न्ति अन्यस्यचकुक्रियादिक कथय न्ति ॥ ५ ॥ एवंपञ्चवर्गं प्रकल्पनेन राज्ञ . प्रतिराजस्य आत्मीयानां चामात्यादीना मनुरागविरागज्ञानं भवति ॥ पञ्चानां वर्गः : ॥

पञ्चवल्कलम् । न० त्वक्पञ्चके ॥ यथा । न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षवेतस वल्कलै' । सर्वैरेकत्रसयुक्तै ' पंचव ल्कलमुच्यते ॥ अपिच । न्यग्रोधोदु म्बराश्वत्थ प्लक्षपिप्पल पीतना । चीरिवृक्षाश्च पञ्चैषा वल्कल पञ्चवल्कलम् ॥ पञ्चैते चीरिणो वृक्षास्तेषा त्वक्पञ्च लक्षणम् । त्वक्पञ्च कफिम ग्राहिव्रण शोथ विसर्पजिदितिराजनिर्घण्ट . ॥

पञ्चवाण, पु ० कामदेवे । स्मरे ॥ पञ्च वाणा : द्रावणाद्याअस्य । तेच । द्र वणं शोषणं वाणं तापन मोहनाऽभि धम् । उन्मादनचकामस्यवाणा ' प ञ्चप्रकीर्तिता ' ॥ अपिच अरविन्दम शोकच चूतचनवमल्लिका । नीलो त्पलचपञ्चैते पञ्चवाणस्यसायका: ॥ पञ्चानां वाणाना समाहारे ॥ त्रि० । पंचवाणविशिष्टे ॥

पंचवायव . । पुं० प्राणापानव्यानोदा न समानाख्येषु ॥ पंचचते वाय वश्च ॥

पंचविधकृत्यम् । न० जगज्जन्मस्थि तिध्वंसतिरोभावविमुक्तिषु ॥

पंचविपर्ययभेदा : । पुं ० अविद्यास्मि ता रागद्वेषाभिनिवेशेषु यथासङ्ख्यं तमोमोहमहामोहतामिस्राअन्धता मिस्रसंज्ञकेषु ॥ विपर्यय प्रभा वानामप्यस्मिता दीना विपर्यय स्व भावत्वात् ॥ यद्वा । यदविद्ययाविप र्ययेणा वधार्यते वस्तु अस्मिता दय

सत्त्वभावा सन्तस्तदभि निविश ते । अतएव पच पर्वा अविद्ये त्याह वार्षगख्य . ॥ *

पचशर' । पुं० कामे । मकरध्वजे ॥ पचशराअस्य । तेच उन्मादनस्तापनश्च शोषणस्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च कामस्यपंचबाणा' प्रकीर्त्तिता ॥ पञ्चेन्द्रियार्था.शरा. अस्येत्यन्ये ॥

पचशलाका ।स्त्री० विवाहोपयोगिवेध विशेषे ॥

पञ्चशस्यम् । न० धान्य मुद्गतिल यव श्वेतसर्षपरूपे शस्यपञ्चके ॥ सर्षपस्थाने माषोपीतिदुर्गोत्सव पद्धति . ॥

पञ्चशाख'। पुं० शये । पाणौ । हस्ते ॥ पञ्च शाखा इव अङ्गुलयोऽस्य॥ न० पञ्च शाखाना समाहारे ॥ त्रि० । पञ्च शाखा विशिष्टे ॥

पचशिख । पु० सिद्दे ॥ धर्मस्य हिंसाभार्यायां जातेमुनिविशेषे ॥ यथोक्त वामन पुराणे ५ अध्याये । धर्मस्यभार्याहिंसाख्या तस्या पुत्र चतुष्टयम् । सम्प्राप्त मुनि शार्दूल योगशास्त्रविचारकम् ॥ ज्येष्ठ ' सन त्कुमारोभूद्द्वितीयश्च सनातन । तृ तीय : सनकोनाम चतुर्थश्च सनन्द न ॥ साङ्ख्य वेत्तारमपरं कपि लम्बोढु मासुरिम् । दृष्ट्वा पञ्च शिख श्रेष्ठ योगनिष्ठं तपोनिधिम् ।

ज्ञानयोगंनते दद्युर्ज्यायांसो पिकनी यसामिति ॥

पंचशूरणा : । पु' प चप्रकारशूरणे ॥ यथा । अत्यम्लपर्णीकाण्डीर माला कन्द द्विशूरणै: । क्रमेोभवतियोगोय पञ्चशूरणसञ्ज्ञक : । इतिराजनिर्घंट. शूरण' श्वेतशूरणश्चेति शूरणद्वयम् ।

पञ्चशैरीषकम् । न० शिरीषस्यत्वगादि पचसु ॥ त्वक्पत्रफलमूलानिकुसुम श्चैवपचमम् ॥

पचषा . ।त्रि० पंचवाषड्वापरिमाणंयेषां तेषु ॥ बहुवचनान्तोयम् ॥

पंचसिद्धौषधय ' । पुं ० प चप्रकारौ षधिविशेषे ॥ यथा । तैलकन्द सुधा कन्द क्रोडकन्द रुदन्तिका' । सर्प नेत्रयुता : पच सिद्धौषधिकसञ्ज्ञक'॥

पञ्चसुगन्धकम् । न ० पचप्रकार सुगन्धद्रव्ये ॥ यथा । कर्पूरकक्कोल लवङ्गपुष्प गुवाकजाती फलपंच कैन । समांशभागेनचयोजितेनम नोहर पचसुगन्धकस्यात् ॥

पचसूना । स्त्री ० पंचप्रकारप्राणिव धस्थाने ॥ यथा । पचसूनागृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्कर : । कण्डनीचोद कुम्भश्च वध्यते यास्तुवाहयन् ॥

पंचसूरणम् । न ० पचशूरणे ॥

पचस्कन्धी । पुं ० रूपविज्ञानादिस्क न्धानासमुदाये॥

पंचस्रोत : । पुं ० शैवशास्त्रे ॥

पचखरा। स्त्री० ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे॥
पचखरोदय ।पु० ज्योति शास्त्र विशेषे॥
पचाग्नि । पुं० अग्निहोत्रिणि॥ गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावसथ्याख्या: पचाग्नयोयस्यतथोक्तेगृहे॥ पवन पावनस्त्रेतायस्य पचाग्नयो गृहे। सायप्रात: प्रदीप्यन्ते सविप्र. पङ्क्तिपावन॥ द्युपर्जन्यपृथिवीपुरुषयोषित्सुअग्निदृष्टिंय कुरुते० सोऽग्निहोत्रादिकारीवापचाग्नि:॥
पंचाङ्ग:। पु० पुष्पिताश्वे। पंचभेदे॥ कूर्मे॥ प्रणामविशेषे॥ यथा। बाहुभ्यांचैवजानुभ्यां शिरसावचसा दृशा। पचाङ्गोयप्रणाम: स्यात् पूजायांप्रवरोह्यसौ॥ राज्ञांनये॥ यथा। सहाया. साधनोपायाविभागोदेशकालयो:। विनिपातप्रतीकार. सिद्धि: पंचाङ्गइष्यतेइति॥ न०। वृक्षस्यत्वगादिषु॥ यथा॥ त्वक्पत्रंकुसुममूल फलमेकस्यशाखिन.। एकत्रमिलितस्त्वेतत्पंचाङ्ग मितिसंज्ञितम्॥ अधिकरणे॥ यथा॥ विषयोविषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम्। निर्णयश्चेतिपचाङ्गशास्त्रे धिकरणस्मृतमिति॥ देवाराधना थेस्तोत्रादिषु॥ यथा॥ स्तोत्रंच कवच चैवपद्धति. पटलतथा। नाम्नासहस्रमित्येतत्पंचाङ्ग तन्त्रवेदिन इति॥ तिथिवारायात्मकेपत्रे। यथा। तिथिर्वारश्चनक्षत्रयोग करणमेवच। पंचागस्यफलश्रुत्वागङ्गास्नानफललभे दिति॥ अपिच। वारोहरतिदु स्वप्ननक्षत्रपापनाशनम्। तिथिर्भवतिगङ्गायायोग. सागरसङ्गम॥ करणसर्वतीर्थानिश्रृयतेयत्रपचिकेति॥
पञ्चाङ्गगुप्त ।पु० कमठे। कच्छपे॥
पञ्चाङ्गप्रणाम.। पु० भक्तिश्रद्धातिशययुक्तेगुर्वादिप्रणतिविशषे॥ यथा। जानुभ्याचसपाणिभ्या मुरसाशिरसागिरा। पचाङ्गताप्रणामस्यपूजायाप्रवरामतेति॥
पंचाङ्गुल ।पु० मण्डे। एरण्डे॥ शुक्लैरण्डे॥ त्रि। पचाङ्गुलिमिते॥ पचाङ्गुलयोस्य। तत्पुरुषस्याङ्गुलेरित्यच्॥ अङ्गुलिसदृशावयवेधान्यादिविक्षेपकेकाष्ठे॥ पचाङ्गुलयोयस्य। अङ्गुलेर्दारुणीतिषच्समासान्त:॥
पंचाङ्गुली। स्त्री० तक्रास्त्रालुपे॥ इ० राजनि०॥
पचातपा। स्त्री० तपस्या विशेषे॥ यथा। चर्या पचा तपाचिन्त्याशाम्भवी शाम्भवो जप:। यज्ञियै र्दारुभि. शुष्कै श्चतुर्दिक्षुज्ज्वलत्कृतम्॥ वह्निं संस्थापनं ग्रीष्मे तीव्रांशुस्त्वपचम:। हस्तान्तरे चतुर्वह्नीन् कृत्वावैश्वानरैष्टिना॥ तन्मध्यस्था सूर्यबिम्ब वीक्षती बहुलांशुकै

तिकालिका पुराणम् ॥

पञ्चात्मक '। त्रि० पाञ्चभौतिके ॥

पञ्चानन .। पु० शिवे । पञ्चआननान्यस्य ॥ सिंहे ॥ पञ्चविस्तृत मानन यस्यस ' ॥ यद्वा । मुख पादाश्च पञ्च आननानीव यस्यस' ॥ अत्युग्रे ॥

पञ्चाप्सर .। न० दण्डकारण्यस्थे तटाक विशेषे ॥ पञ्चाप्सरसोनिवसन्त्यत्र ॥

पञ्चामरा । स्त्री० पञ्चप्रकारामरलतासु ॥ यथा । एकातु अमरा दूर्वा तस्याग्रन्थिं समानयेत् । अन्यातु विजया देवी सिद्धिरूपा सरस्वती । अन्यातु विल्वपत्रस्था शिव सन्तोषकारिणी । अन्यातु योग सिद्ध्यर्थे निर्गुण्डीचामरालता ॥ अन्यास्तु काल तुलसी श्री विष्णो . प्रियतोषणी । एता पञ्चा मरा ज्ञेया : योगसाधनकर्मणीति रुद्रयामलोत्तर खण्डे ३६ पटल' ॥

पञ्चामृतम् । न० दुग्धादि पञ्चसु । यथा । दुग्ध सशर्करंचैव घृत दधि तथामधु । पञ्चामृत मिद प्रोक्तं विधेय सर्व कर्मसु ॥ पञ्चानाममृतानां समाहार: ॥

पञ्चामृतयोग: । पु० गुडूच्यादि पञ्चानांयोगे ॥ यथा । गुडूची गोक्षुरश्चैव मुसलीमुण्डिकातथा । शतावरीति पञ्चानां योग. पञ्चामृताभिध इ०

राज० नि० ॥

पञ्चाम्नाय '। पुं० शिव पञ्चमुख निर्गत पञ्चप्रकार शैवशास्त्र विशेषे ॥ ॥ यथा ॥ पूर्वाम्नाय : पूर्वमुख . पश्चिम पश्चिमा मुख : । दक्षिणोदक्षिणस्तद दुत्तरश्चोत्तर पर । निरुत्तरतथाचोर्द्ध सिद्धान्तागमरूपिणम् । ऊर्द्धाम्नायपरिज्ञान नाल्पस्यतपस . फलम् ॥ पूर्वाम्नाय . शब्दरूपो दक्षिण . कर्णरूपक . । पश्चिम प्रश्नरूप : स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा ॥ ऊर्द्धाम्नायस्तत्त्वबोध . केवलानुभवात्मक . इति भैरव तन्त्रादि ॥

पञ्चाम्रवापी । त्रि० पञ्चानामाम्रसहितानां वृक्षविशेषाणांसमारोपके ॥ यथा । अश्वत्थमेकपिचुमर्दमेकं न्यग्रोधमेक दशपुष्पजाती . । द्वे द्वे तथादाडिम मातुलुङ्गे पञ्चाम्रवापी नरकंनयाती तिवाराहपु० ॥

पञ्चाम्लम् । न० अम्लवेतसादिपञ्चसु ॥ यथा । अम्लवेतसवृक्षाम्ल वृहज्जम्बीरनिम्बुकै . । चतुरम्लंहि पञ्चाम्लं बीजपूरयुतै र्भवेत् ॥

पञ्चारी । स्त्री ० शारिशृङ्खलायाम् ॥

इतिशब्दरत्नमाला ॥

पंचार्च्चि' । पुं० बुधग्रहे ॥ इ ० त्रि० ॥

पंचाल '। पुं० वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ यथा । कर्णैनदृश्चेन पंचालमाख्याहि ॥ यथा । शर्माणिसर्वाणि । देयानि

पचावयव | पचिका

रुद्राणि ॥ प्रभूम्नि । पचाला . । नीवृद्विशेषे । कान्यकुब्जादिक्षत्राभि धदेशेषु ॥ पंचते । पचिविस्तारे । तमि विमि विडीत्यादिना कालन ॥ पचाला . क्षत्रिया . तेषानिवासी जनपद पचाला । निवासे ऽ णोजनपदे लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्ति वचने ॥ पुराणोक्ता व्युत्पत्तिस्तुहर्य श्वान्मुद्गल स्वञ्जय वृहदिषु यवीनर काम्पिल्लसंज्ञा : प चानामेतेषां विष याणा रक्षणायालमेतेमत्पुत्रा इति पुत्रा ऽ भिहिता इति पंचाला : । इ० वि० पु० ४ अंशे १९ अध्याय' ॥ कुरुक्षेत्रात् पश्चिमेतु तथाचोत्तर भागत . । इन्द्रप्रस्थान्महेशानि दश योजनकद्वये ॥ पञ्चालदेशो देवेशि सौन्दर्यगर्वभूषित इति तन्त्रशास्त्रम्॥

पञ्चालिका । स्त्री ० वस्त्रादिकृत पुत्रिकायाम्॥ गीतिविशेषे॥ पञ्च भिर्वर्णैरल्यते। अलभूषणादौ । पञ् । स्वार्थेकन् । टाप् । प्रत्ययस्था दितीत्त्वम् ॥ सञ्ज्ञायामितिएवुल्वा ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धि : ॥

पंचाली । स्त्री ० पंचालिकार्थे ॥ शारि शृङ्खलायाम् ॥

पचावटम्।न० उरस्कटे।वालोपवीते ॥

पंचावयव । पुं ० अनुमाने ॥ पंच अवयवा अस्य । तेचयथा । प्रति ज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि प चात्रयथा । यथा । पर्वतोवह्निमा निति प्रतिज्ञा ० धूमवत्वादिति हेतु योयोधूमवान् ससोग्निमान् यथाम हानसम् इत्युदाहरणम् तथाचाय मित्युपनय . तस्मात्तथेति निगमन म् ॥

पञ्चावस्थ' । त्रि० मृते । शवे ॥

पचावस्था । स्त्री० भूम्नि । कौमार पचमाब्दस्यात्पौगण्डदशमावधि । कैशोरमापच दशाद्यौवनचतत ' परम् । वार्द्धकचततःप्रोक्तं पचाव स्था . प्रकीर्त्तिता ॥ त्रि ० । पचावस्थायुक्ते ॥

पचाशत् । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पच दशत . परिमाणऽमस्य । पङ्क्तिवि शति त्रिंशदित्यादिना निपातनात् प्रकृतेपचाभाव . शत्प्रत्यय ' ॥ सङ्ख्येये ॥

पंचास्य : । पुं० सिंहे ॥ पचते । पचि अच् । पचविस्तृतमास्यमस्य यद्वा । मुख पादाश्च पञ्चास्यानीवयस्यस' ॥ शिवे ॥ पञ्चआस्यान्यस्य ॥

पञ्चिका । स्त्री० द्यूतविशेषे ॥ सतुपच भिरचै . प चभि ' कापर्दै . प'चभि शलाकाभिर्वाभवति । तत्रयदा सर्वे उत्ताना : पतन्ति अवाची वा तदा पातयिता न्य' जयति । तस्मै वान्यथापाते सतिपातयिताऽन्येन जीयते ॥

पचकारणम् । न० आकाशादिसूक्ष्मभूतानां परस्परव्यवहार्ह प्राणिनिकाय व्यवहार निर्वाहकतदीय धर्माधर्मापेक्षपरमेश्वर सान्निध्यादि निमित्तापेक्षया विभागेन मिलितानां स्थूलतापत्ती ॥ तत्प्रकारस्तु । आकाशादिषु पञ्चसु एकैक द्विधासमविभज्य तेषु दशभागेषु प्राथमिकान् पञ्च भागान् प्रत्येक चतुर्द्धासमविभज्यते षां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयार्द्ध भाग परित्यागेन भागान्तरेषुयोजन मिति। तदुक्तम् । द्विधाविधायचैकैक चतुर्द्धाप्रथमं पुनः। स्वस्वेतरद्वितीयां शेयोजनात् पञ्चपञ्चतेति ॥ स्वार्द्धेषु स्वेतरार्द्धानां पादशो योजनन्तुतदितिच ॥ अपिच । द्विधाकृतस्यभूम्यादे रर्द्धमेकचतुष्कृतम् । स्वान्यद्वितीयकार्द्धेषु सयुक्तपञ्चताकरम् ॥ एवमर्द्धद्विभूताना मितराष्टमभागजम् । स्वांशाधिक्येनभूम्यादि व्यपदेशोऽचस स्फुट इति ॥

पञ्चेन्द्रियम् । न० श्रोत्रादिषु । श्रोत्र त्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राण पञ्चेन्द्रियमतम् । पञ्चानामिन्द्रियाणांवै शुभेश्रवणादर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञान दर्शनाच्चित्तरञ्जन मिति भागवतम् ॥ वागादिषु ॥ वाक् पाणि पाद पायू पस्थाख्यं कर्मेन्द्रिय मतमित्युक्तेः ॥

पञ्चेषु । पु० मदने ॥ पञ्चबाणेऽप्यत्र ॥

पञ्चोपविषम् । न० उपविषाणां पचके ॥ यथा । स्नुह्यर्क करवीराणि लाङ्गली विषमुष्टिका । एतान्युपविषाण्याहु: पचपांडित्य शालिन इ० रा० नि० ॥

पञ्चोषणम् । न० पञ्चकोलि ॥

पञ्चोष्माण । पु० भूम्नि आहार पाचक शरीरस्थ पञ्चाग्निषु ॥ यथा ॥ भौमाऽऽप्याग्नेय वायव्या. पञ्चोष्माण. सनाभसाः। पञ्चाहार गुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन् पचन्त्यनु ॥ पार्थिवा पार्थिवानेव शेषा: शेषाश्चदेहगान् ॥ इति सार कौमुदी ॥

पञ्जर. । पु० शरीरे ॥ देहास्थि समूहे । कङ्काले ॥ कलियुगे ॥ गवां नीराजनाविधौ चेति सारस्वताभिधान मिति राधाकान्त.। न० । कायास्थिवृन्दे । शरीरास्थिपञ्जरे ॥ शालारे । पक्ष्यादिबन्धगृहे। पिंजरा० इ० भा० ॥

पिंजराखेट .। पु० पोलो० इ० गौ० भाषा प्रसिद्धे पलवे । मत्स्यमारणोपाये ॥

पञ्झल . । पु० कोलकंदे ॥

पङ्क्ति . । स्त्री० सूचनालिकायाम् । पाइज० इ० गौ० भा० ॥ पङ्क्ति

कायाम् ॥

पञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् । पाट्ठज० गौ० भा० ॥ टीकाविशेषे ॥ यथा । टीकानिरन्तर व्याख्या पञ्जिकापद भञ्जिकेति हेमचन्द्र' ॥ आयसन्धान्याम् ॥ पञ्चाङ्गे । पत्रा ह० भा० । तिथिवारादि बोधके पत्रे ॥ आयव्यय लेखनार्थपत्रे । बही० खाता ह० भा० ॥ सकल पदव्याख्यायाम् ॥ पिञ्ज्यतेऽर्थोऽस्याम् । पिजिर्भाषार्थं । गुरोश्च हल इत्य :। पृ० । इकारस्याकार' । स्वार्थेक : ॥ पिञ्जयतिवा । क्वुन् ॥

पञ्जिकारकः । पुं० कायस्थजातौ ॥ चि० । टीकाकारके ॥

पञ्जी । स्त्री० तिथ्यादिज्ञापके पत्र विशेषे । तिथिपत्र० ह०प्र० । पञ्जिकायाम् ॥ यथा । य . शूद्रदैवज्ञ मुखेन पञ्जीं शृणोति राजा नरकं प्रयाति । दैवज्ञ वक्त्रेण शृणोति पञ्जींशच : क्षयाति शशीव कृष्णे ॥ग्रन्थवि० ॥ टीकायाम् ॥

पञ्चीकर :। पुं कायस्थे । पञ्जिकाकृति ॥

पट :। पु० चायालद्रुमे ॥ पुरस्कृते ॥ न० । चाले । पटले । छदिषि ॥ पु० सुचेलके । शोभनवस्त्रे ॥ वस्त्रे ॥ चित्रपटे । चत्र० ह०भा० ॥ पटति । पटगतौ० पटविस्तारे वा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । पट्यतेऽनेन पटभासने । खनोघचेतिघ घित्वादन्यस्मादपि ॥ हलश्चेतिघञ् सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद् वृद्ध्यभाव :। क्वचिद्चवाद् विषयेऽप्युत्सर्गोभिनिविशते इतिघञ् विषये पुंसीतिघोवा ॥

पटक' । पु० सेनानिवेशे । शिविरे ॥

पटकार' । पु० तन्तवाये ॥ चित्रकरे ॥ चातेरा ० ह० भा० ॥ पटंशोभनवस्त्र चित्रपटंवा करोति । कृञ् । कर्मण्यण् ॥

पटकुटी । स्त्री० वस्त्र वेश्मनि। दूष्ये। गुणालयनिकायाम् । तंबू । ह० भा० ॥

पटच्चरम् । न० जीर्णवस्त्रे ॥ पटते । पट० बा० अत् । भूतपूर्वपटत् । भूतपूर्वेचरट् ॥ यद्वा । पटत्इत्यव्यक्तं शब्दंचरति करोति । अच् ॥ यद्वा । पटइवाचरति । सर्वप्रातिपदिकेभ्य : क्विप्वा । आचारक्विपिशत्राश्चरट् ॥ पुं० । चौरे ॥

पटबन्ध । पु० पटका इतिख्यातेकटिबन्धवि० पटस्यबन्ध : ॥

पटभवनम् । न० उपकार्यायाम् । पटमण्डपादिराजसदने ॥

पटकमठ :। पुं० पशुकालये ॥

पटमण्डप :। पुं० पटभवने । दूष्ये ॥

पटमयम् । न० वस्त्रालये । दूष्ये ॥
शाब्दाम् । पटवासे ॥
पटरक । पुं० गुन्द्रवृक्षे । पटेरा इ०भा०
पटलम् । न० पिटके ॥ परिच्छदे । परिवारे ॥ छदिषि । गृहाच्छादने । छानिइ०भा० तिलके ॥ द्दग्रोगे । दृष्टेरावरके । आखकापडदा इ० भा० यथा । प्रथमे पटलेदोषो यस्य दृष्ट्यांव्यवस्थितः । अव्यक्तानिसरूपाणि कदाचिद्थपश्यति ॥ दृष्ट्याचत्वारि पटलानिसन्ति रसरक्ताश्रयबाह्यम् द्वितीयमांससश्रयम् । तृतीयमेद स श्रितम् चतुर्थङ्कालकाश्रितम् ॥ तथा चसुश्रुत. । तेजोजलाश्रितबाह्यं तेष्वन्यत्पिशिताश्रितम् । मेदस्तृतीयपटल माश्रितत्वचिचापरम् ॥ पञ्चमांशसमदृष्टे स्तेषावाहुल्यमिष्यते०इ-ति० ॥ अत्रतेज. शब्देनरक्तम् जल शब्देनरसोव्याख्यात. । तेषुपटलेषु बाह्यादिभेदेनाधिष्ठानविशेषप्रभावात् दोषाणा लिङ्गविशेषमाह प्रथमे पटले इत्यादि । प्रथमेपटलेसर्वाभ्यन्तरेनतुबाह्ये ०इ० विजयरचित. ॥ स्त्री०न० । व्रजे । बृन्दे । सञ्चये ॥ पु० न० ग्रन्थप्रभेदे ॥ पटविस्तारलाति । ला० । आतोनुपेतिकः ॥ पटल्वुदकवा । पटगतौस्यर्थः । वृषादित्वात्कलच् ॥
पटलप्रान्तम् । न० वलीकनीध्रे । परीली इति० परावली इतिच भाषा० ॥ पटस्य छदिष.प्रातम् ॥
पटली । स्त्री० छदिषि ॥ गौ० ङीष् ॥
पटवाप' । पुं० अंशुकालये ॥ चूर्णविशेषे । पटस्यवास. ॥ पटोवास्यते येनवा । वास० । चु । घ. ।
पटवासक. । पुं० चूर्णवि० । पिष्टाते । बुक्का इ० भा० ॥ पटोवास्यते येन । वासउपसेवायाम् । चु० । घ. । स्वा० कन् ॥ पटवासयतिवा । कर्मण्यण् । कन् ॥ *
पटह : । पु० समारम्भे । आरम्भे ॥ युद्धवाद्यमानढक्कायाम् । आडम्बरे ॥ पटहोदुन्दुभिरितिस्वामी ॥ हिंसने ॥ पु० । न० । आनके । ढोल इ० भा० ॥ पटहन्ति । हन्० । अन्येभ्योपीतिड ॥ पटेतिशब्द जहाति । ओहाक्त्यागे । आतोनुपेतिकः ॥
पटाक ' । पुं० पक्षिविशेषे ॥ पट-ति । पट० । पिना० आक : ॥
पटाका । स्त्री० पताकायाम् ॥ टाप् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥
पटालुका । स्त्री० जलौकायाम् ॥
पटि . । स्त्री० पटविशेषे ॥ वागुली ॥ कुंभिकाद्रुमे ॥ इतिमेदिनी ॥
पटिका । स्त्री० वस्त्रे ॥
पटिमा । पुं० पटुतायाम् । पाटवे ॥ पटोर्भाव. । पृथ्० इमनिच् ॥
पटिष्ठ : । त्रि० पटुतमे ॥ अयमेषा

मतिशयेनपटु ' । अतिशायनेतम-
बिष्ठनाविति० इष्ठन् ॥

पटी । स्त्री० तिरस्करिण्याम् । यव-
निकायाम् ॥ वस्त्रविशेषे ॥ गौरा-
दित्वान्ङीष् ॥

पटीयान् । त्रि० पटुतरे ॥ अयमनयो-
रतिशयेनपटु ' । द्विवचनविभज्यो
पपदेतरबीयसुनौ ॥ स्त्री० । उगित
श्चेतिङीपि० पटीयसी ॥ समर्थतरे
त्रिलिङ्ग : ॥

पटीर . । पु० पाटीरार्थेषु ॥ पटति
पटगतौ । कृशृपृकटिपटिशौटिभ्य-
ईरन् ॥

पटु . । पु० पटोले । काण्डीरलता
याम् ॥ कारवेल्ले ॥ चौरके ॥ पटोल
पत्रे ॥ न० । छत्रायाम् ॥ लवणे ॥
पांशुलवणे ॥ त्रि० । दक्षे ॥ चतुरे ॥
मधुरे ॥ नीरोगे , रोगविहीने ॥
तीक्ष्णे ॥ स्फुटे ॥ निर्दये ॥ निष्ठुरे ॥
धूर्ते ॥ पाटयति । पटगतौ । ण्य-
न्तः । फलिपाटीत्युः पटादेशश्च ॥

पटुक . । पु० पटोले ॥

पटुतम : । त्रि० पटिष्ठे ॥ अयमेषाम-
तिशयेनपटुः । अतिशायनेतमप् ॥

पटुलवणम् । न० लवणाढ्ये ॥

पटुपत्रिका । स्त्री० क्षुद्रचञ्चुक्षुपे ॥

पटुपर्णिका । स्त्री० चोरिणीवृक्षे ॥

पटुपर्णी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥ हैमा
ह्वायाम् ॥ पटूनिपर्णान्यस्या : ॥

पाककर्णेतिङीष् ॥

पटोटजम् । न० छत्राके ॥

पटोल . । पुं० औषधि विशेषे । कर्क
च्छदे । तिक्तके । परवर इ० पलवल
इतिचभा० ॥ पटोल पाचन हृद्य
वृष्यलघ्वग्निदीपनम् । स्निग्धोष्ण
हन्तिकासास्र ज्वरदोषत्रयक्रमीन् ॥
पटोलस्यभवेन्मूल विरेचनकरंसुखा
त् । नालंश्लेष्महरपत्रं पित्तहारिफ
लंपुन : । दोषत्रयहरंप्रोक्तं तद्वत्ति
क्तापटोलिका ॥ अपिच । पटोलप
त्रपित्तघ्न मूलंतस्यविरेचकम् । फलं
तस्यत्रिदोषघ्ननाडीतस्यकफापहा ॥
पटति । पट ० । अन्तर्भावितण्यर्थो
वा । कपिगडिगण्डीत्योलच् ॥ न०
वस्त्रान्तरे ॥

पटोलक : । पुं० शुक्तौ ॥

पटोलपत्रम् । न० पलवलपत्तीतिप्रसि
द्धशाके ॥ पटोलपत्रपित्तघ्नं दीपन
पाचनलघु । स्निग्ध वृष्यं तथोष्णास्र
ज्वरकासक्रमिप्रणुत् ॥

पटोलिका । स्त्री० ज्योत्स्न्याम्पर्चेडा
० इ० प्र० दीर्घफले । पटति । पट०
। ओलजन्तात् ० स्वा ० कन्० ।
टाबित्वञ्च ॥

पटोली । स्त्री० ज्योत्स्न्याम् । चचेंडा०
पडोल० इ० भा० प्र० दीर्घफले ॥
जातेरिति० गौरादित्वान्ङीष् ॥

पट्ट : । पुं० पेषणपाषाणे । शिल० इ

तिभाषा ॥ व्रणादीनावन्धने । पट्टी
इ० भा० ॥ चतुष्पथे । चौवाटा० इ०
भा० राजादिशासनवि० पट्टा० इ०
भा० ॥ पीठे । पट्टा इति पटड़ा०
इतिच भा० ॥ फलके । ढाल० इ
तिभाषा० ॥ शाकप्रभेदे ॥ कौषेये ॥
नृपादीना किरीटविशेषे ॥
पट्टक ' । पुं० पट्टार्थे ॥
पट्टजम् । न० वस्त्रान्तरे । पट्टवस्त्रे ॥
पट्टदेवी । स्त्री० महाराज्ञ्याम् । पटरा
णी० इ० भाषा० ॥
पट्टनम् । न० पत्तने ॥ पटन्तिजनायत्र
पटगतौ ॥ वा० तनन् ॥ .
पट्टनी । स्त्री० पत्तने ॥
पट्टरङ्गम् । न० पतङ्गे । वकम्० इ०भा
पट्टरञ्जनकम् । न० पट्टरङ्गे ॥
पट्टलक्षणम् । न० नृपादीनां किरीट
विशेषस्वरूपे ।। यथा । विस्तरशोनि
र्दिष्ट पट्टाना लक्षण यदाचार्यै ।
तत्सङ्क्षेप. क्रियते मयात्रसकला
र्थसम्पन्न : ।। पट्ट ' शुभदोराज्ञा म
ध्येष्टावङ्गुलानि विस्तीर्ण . । सप्तन
रेन्द्र महिष्या षड्युवराजस्य नि
र्दिष्ट . ।। चतुरङ्गुल विस्तार : पट्टः
सेनापते र्भवतिमध्ये । द्वेचप्रसाद
पट्ट : पञ्चैते कीर्तिता : पट्टा : ॥
सर्वेद्विगुणा यामा मध्यादर्द्धेन पा-
र्श्वविस्तीर्णा : । सर्वेच शुद्धकांचन
विनिर्मिता : श्रेयसो वृद्ध्यै ॥ अत्रै

व शुभाशुभज्ञानमाह । क्रियमाण
यदिपत्रं सुखेन विस्तारमेति पट्टस्य
। वृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानाञ्च
सुखसम्पत् ॥ जीवितराज्य विना
शंकरोति मध्येव्रण . समुत्पन्न' ।
मध्ये स्फुटितस्त्याज्यो विघ्नकर :
पार्श्वयो स्फुटित : ॥ अशुभेलक्ष
णे दृष्टे किङ्कुर्यादित्याह । अशुभ
निमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञ. शान्तिमा
दिशेद्राज्ञ : । शस्तनिमित्त . पट्टो
नृपराष्ट्रविवृद्धये भवति ॥
पट्टशाकम् । न० नाडीचे । नालिता
शाक० इ० गौ० भा० । नालीकाशा
क ॥ इ० दे० भा० ॥
पट्टारोहा । स्त्री० पट्टदेव्या ॥ पट्टे आ
रोहोयस्या सा ॥
पट्टाही । स्त्री० पट्टदेव्याम् ॥
पट्टिका । स्त्री० अल्पविस्तारेपट्टवस्त्र
विशेषे ।। पट्टी० इ० प्र० वस्त्रे ॥
वितस्तिविस्तारेवस्त्रे ॥ पट्टिकाख्य
लोध्रे ॥
पट्टिकाख्य : । पुं० क्रमुके । रक्तलोध्रे ॥
पट्टिका आख्यायस्य ॥
पट्टिकालोध्र : । पुं० क्रमुके । लाक्षाप्र
सादने । रक्तलोध्रे ॥
पट्टी । पु० रक्तलोध्रे । पट्टिकाख्ये ॥
त्रि० । पट्टविशिष्टे ॥ पट्टोस्यास्ती
ति । अतइनि ' ॥
पट्टिल : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥

पट्टिश । पुं० खड्गविशेषे । अस्त्रविशेषे ॥

पट्टिस । पुं० परशु . पट्टिशोनाम सएवचपरश्वध इतिभरत . ॥

पट्टी । स्त्री० ललाट भूषायाम् ॥ पट्टिकालोध्रे ॥ तलसारके । अश्ववक्षो बन्धनरज्ज्वौ ॥ प्रावृतौ ॥ स्त्रीत्वात्पट्टिशब्दात्ङीष् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० व्यवस्थापत्रे ॥ पट्ट इ० भा० प्र० इ० केचित् ॥

पटु: । पु० रथे ॥ भूलोके ॥ पठ्यते पटगतौ । सर्वनिघृष्वरिष्वेति साधु ॥

पठक: । पु० पठनकर्त्तरि ॥ पठति । पठ० । अच् । स्वा० क: ॥

पठनम् । न० वाचने ॥ यथा । भूतप्रेत पिशाचानांपठनादेवनाशनमिति ॥

पठमञ्जरी । स्त्री० श्रीरागस्यचतुर्थरागिण्याम् । अस्यालक्षणंयथा । वियोगिनी कान्तवितीर्णपुष्पां स्रजंवहन्तीवपुषा तिमुग्धा । आश्वास्यमानाप्रिययाच सख्याविधूसराङ्गीपठमञ्जरीयमि तिदामोदर: ॥

पठसमञ्जरी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥ इतिहलायुध: ॥

पठि: । स्त्री० पठने ॥ इ० शब्द० ॥

पठित: । त्रि० वाचिते । अधीते । कृत पाठे । यथा । मयान पठिताचण्डी त्वयानापिचिकित्सितम् । अकस्मा न्नगरोपान्ते कथंधूमा इतिचितितिष्ठा स्यार्णव ॥

पठितव्य । त्रि० पठनीये । पाठ्ये ॥

पड्वीशशङ्कु । पुं० अश्वस्य पादबन्धनकीले ॥ पद्नशीला पादा । तेषाम् इति . पड्वी । तस्याईशो नियामक पड्वीश वर्णविकारश्छान्दस . । समासौशङ्कुश्चेतिवैदिकोयम् ॥

पण । पु० वराटकानाविशतिगण्डके ॥ मूल्ये ॥ कार्षापणे ॥ क्रय्यशाका द्विकायाम् । विक्रय्यशाकादिमुष्टौ ॥ व्यवहारे ॥ भृतौ ॥ धने ॥ द्यूताद्यु त्सृष्टे ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ पणनम् पण्यते ऽनेनवापण० । नित्य पण परिमाण इत्यप्पुंसीति वोवा । हल श्चेतिघञ्वा । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धि । शौण्डिके ॥ पणितद्यूतवेतने ॥ ग्लहे । होडइतिभाषा ॥ पण्यते. उत्सृज्यते । इ०स. ॥ द्यूते ॥ पणो ग्लहो ऽस्त्यस्मिन् । अर्शआद्यच् ॥

पणग्रन्थि . । पुं० हट्टे ॥

पणनम् । न० विक्रये ॥

पणफरम् । न० लग्नाद्द्वितीय पंचमाष्टमैकादशलग्नेषु ॥

पणबन्ध: । पुं० सधौ ॥ फलसिद्धौ ॥

पणव: । पुं० वाद्यविशेषे ॥ गायन पटह ढोलकी० इ० प्र० ॥ करताल इ० ख्याते ॥ मुखवाद्यवि० । नेपा लेशुअंरेच भूकर इ० नाम्ना प्रसिद्धे इत्यके ॥ करचालइ० भाषा० प्र०

ह्यवार्ये ॥ पणवाति० गच्छति । घा त इ० क ॥ पणायति अनस्त
लोकः पणवइति स्वामी ॥
पणवा । स्त्री० पणव वाद्ये ॥ इतिद्विः० ॥
पणस । पु० पनसे । पण्यद्रव्ये ॥ पणायतेस्म । पणव्यवहारेस्तुतौच । अत्यविचमीत्यसच् ॥
पणाङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ इ० द्वि०
पणाया । स्त्री० क्रय विक्रयरूपे व्यव हारे ॥
पणायितः । त्रि० ईडिते । स्तुते ॥ पणा य्यतेस्म । पण० । क्त: । आयादय आर्द्धधातुकेवा ॥
पणास्थि । न० वराटके॥पणस्यअस्थि ॥
पणास्थिकम्।न० वराटके । कपर्दके ॥
पणि: । पु० चौरे ॥
पणित । त्रि० पणायिते । स्तुते ॥ पणाय्यतेस्म । पण० । क्त: । आया भाव: ॥
पणितव्य: । त्रि० विक्रेयद्रव्ये ॥ स्तो तव्ये ॥ व्यवहार्ये ॥ पण्यते । पण०। तव्यत्तव्यानीयर: ॥
पण्ड । पु० क्लीवे । नपुंसके ॥ पड्यते । पडिगतौ । अच् ॥ यद्वा पणते ॥ पण० । जमन्ताड्ड. ॥ त्रि० । निष्फले ॥
पण्डक: । पु० पण्डे ॥ भिक्षौ । परि व्राजि ॥ यथा । अष्टजातां यथा नारींतथा षोडश वार्षिकीम् । शत वर्षांच योदृष्ट्वा निर्विकार: सपण्ड क इति०॥
पण्डा । स्त्री० धियि । बुद्धौ ॥ पण्ड्य तेऽनया । पडि० । गुरोश्चेत्य' । टा प् । तत्त्वानुगायां बुद्धौ ॥ निर्णया त्मज्ञाने ॥
पण्डापूर्वम् । न० फलजनकापूर्वे ॥ त्रि० । तद्विशिष्टे ॥
पण्डित . । पु० विदुषि । दोषज्ञे । सद्भावति । कवौ । धीरे । निषेवते प्रशस्तानि निन्दितानिन सेवते । अनास्तिक: श्रद्दधान एतत् पण्डि त लक्षणम् ॥ पठका' पाठकाश्चैव येचान्ये शास्त्र चिन्तका: । सर्वे व्य सिनोमूर्खाय: क्रियावान् सपण्डित इत्यस्यलक्षणं महाभारते वनपर्वण्यु क्तम् ॥ सम्यदर्शिनि । समदर्शिनि । ज्ञानिनि विचार जन्यात्म तत्त्वज्ञा नवति ॥ शास्त्रकुशले ॥ उपदि ष्टार्थग्रहणसमर्थे ॥ पण्डाजाता ऽस्य ता० । इतच्॥ यद्वा॥ पण्डतेऽस्मात् पडि०। गत्यर्थेतिक्त.। इट् ॥ ना- त: परतरलोकेकचिदाश्चर्यमद्भुतम्। पुत्रदारगृहासक्त . पण्डित. परिगी यते ॥ सिल्हके ॥
पण्डितम्मन्य: । त्रि० आत्मानपण्डि-तमन्यतेयस्तस्मिन् ॥
पण्डितमानी । त्रि० पण्डिताभि मा-निनि ॥

पण्यम् । त्रि० विक्रेये । विक्रयक्रिया कर्मणि । पणितव्ये ॥ पण्यते । पण० अवद्यपण्य वर्य्यागर्ह्यपणितव्याऽनिरोधेष्वितिसाधु ॥ व्यवहर्त्तव्ये ॥ स्तुत्यर्हे ॥

पण्यवीथिका । स्त्री० विपणौ ॥ पण्यानावीथी । स्वार्थेकन् । वाणीआवीहीइतिवजार०इतिचभाषा ॥ आपण . पण्यवीथीचहयवीथीतिसञ्ज्ञितमितिशाश्वत ' ॥

पण्यवीथी ।स्त्री० विपणौ । हट्टशून्ये ' विक्रयस्थाने ॥ क्रयविक्रयस्थाने ॥ हट्टमार्गे ॥ पण्यानांवीथी ॥

पण्यशाला । स्त्री० हटटे । विक्रयगृहे ॥ पण्यानांशाला ॥

पण्यस्त्री । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्या । स्त्री०ज्योतिष्मत्याम् । मालकांगणी० इ० भा० ॥ टाप् ॥

पण्याङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम्॥

पण्याजीवः । पुं० क्रयविक्रयिके । वणिजि ॥ पण्यमाजीवोस्य॥

पण्याजीवकम् । न० हट्टे ॥

पण्यान्धा । स्त्री० तृणविशेषे । कङ्गुनीपत्रायाम् ॥ दीर्घामध्यातथाऽक्स्वापण्यान्धाचित्रिविधास्मृता । रसवीर्यविपाकेषुमध्यमा गुणदायिकेतिराजनिर्घण्ट ॥

पतम् । न० पत्रे ॥

पतगः । पुं० पक्षिणि ॥ पतेनपक्षेणगच्छति । गम्लृ० । ड ' ।

पतगोत्तम ' । पु गरुडे ॥ पतगेषुउत्तम ॥

पतङ्ग । पु० शलभे ॥ शालिप्रभेदे ॥ पक्षिणि ॥ सूर्य्ये ॥ कन्दुके ॥ योमौस्वप्राकारसरोरुहत पतङ्गइतिलक्ष्यम् । जलमधूके॥ पतति । पत्लृ० । पतेरङ्गच्पक्षिणि । बाहुलकात्अर्थान्तरेष्यङ्गच् । न० । सूते । पारदे ॥ पटरङ्गनके। वकम्० इ० भा० प्र० । पतङ्गंमधुरंशीतपित्तश्लेष्मव्रणास्रनुत्। रक्तचन्दनवद्वद्या विशेषाद्दाहनाशनम् ॥

पतङ्गिका । स्त्री० पुत्तिकायाम् । मधुमक्षिकाप्रभेदे ॥ अङ्गजल्पात्पतते . स्वार्थेकन्सञ्ज्ञायावा ॥

पतञ्चिका । स्त्री० धनुर्ज्यायाम् ॥ इ० शब्द ० ॥

पतञ्जलि . । पु० गोनर्दीये । वार्षगण्ये । महाभाष्यकारमुनौ ॥ वररुचौ० इतिशब्दरत्नावली ॥

पतन् । पु० खगे ॥ त्रि० । पातुके। पतनशीले ॥ पतति । पत्लृ। लट शत्रादेश . ॥

पतत्पति ' । पुं० अण्डजमण्डलेश्वरे । गरुडे ॥ पतताँ पति ' ॥

पतत्रम् । न० पक्षिपक्षे । पख० इ० भा० ॥ पतन्तंत्रायते । त्रैङ् । आतोनुपेतिक : ॥ पतत्यनेनवा ।

पतेर्बाहुलकादत्रन् ॥ पतति । पतृ्ल॰ । अमिनक्षीत्यत्रन् वा ॥
पतत्रि, । पुं॰ खगे । पक्षिणि ॥ पतति । पतृ्ल॰ । पतेरत्रिन् ॥
पतत्री । पुं॰ विहगे । पक्षिणि ॥ पतत्रमस्त्यस्य । अतइनिः ॥
पतद्ग्रह, । पु॰ काटकौले । प्रतिग्राहे । प्रोष्ठे । निष्ठीवनपात्रे । पीकदानी इति भा॰ ॥ पतन्तंगृह्णाति । ग्रह॰ । विभाषाग्रह इतिपक्षे ऽच् ॥ पततो ग्रह इति वा ॥
पतनम् । न॰ पाते । पडना॰ इ॰ भा॰ ॥ यथा । अशने ' पतनेनवेदना पतनञ्चान मतीवदु ' सह मिति ॥ पापे ॥ यथा । अकुर्वन्विहित कर्म निन्दितञ्चसमारन् । प्रसज्जश्चेन्द्रियार्थेषु नरः पतनमृच्छतीति ॥ पतेर्ल्युट् ॥
पतयालु, । त्रि॰ पातुके।पतनशीले ॥ पतयति ॥ पतगतौ । चु॰ । अदन्त ' । स्पृहिगृहीत्यालुच् ॥
पतस ' । पु॰ पक्षिणि ॥ पक्षिविशेषे ॥ पतगे ॥ चन्द्रे ॥ पतति । पतृ्ल॰ । अत्यविचमीत्यादिना ऽसच् ॥
पताका । स्त्री॰ ध्वजाञ्चले । वैजयन्त्याम् । केतने ॥ शोभमाना ध्वजाग्रेयापताकासा प्रकीर्त्तिता ॥ पततिपत्यतेवा्ऽऽयतेयोधभेदोऽनया वा । पतृ्ल॰ । बलाकादयश्चेति साधु ॥ ध्वजे ॥ सौभाग्ये ॥ नाटकाङ्गे ॥ केतौ ॥
पताकिक ' । त्रि॰ पताकावति ॥ पताकास्त्यस्य ॥ व्री॰ ठन् ॥
पताकी । त्रि॰ पताकासयुक्ते । वैजयन्तिके॥पताकास्यास्तिव्री॰ इनि' । रिष्टारिष्ट बोधके ज्योतिर्विदां चक्रविशेषे ॥
पताकिनी । स्त्री॰ सेनायाम् ॥ नान्तलक्षणोङीप् ॥
पतिः । पुं॰ कान्ते । धवे । प्रिये । भर्त्तरि । विधिनापाणिग्राहके । भर्तार॰ इ॰ भा॰ ॥ अनुकूल दक्षिण धृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विध, ॥ परमेश्वरे ॥ यथा । सर्वेपति स्यादकुतोभयः स्वयम् समन्तत, पाति भयातुरजनम् । सएकएवेतरथामिथोभयनैवात्मलाभादधि मन्यतेपरमिति ॥ मूले ॥ गतौ ॥ त्रि॰ । ईशे ॥ त्राणशीले ॥ पाति । पारक्षणे । पातेर्डति, ॥
पतिम्वरा । स्त्री॰ स्वयम्बरायाम् । स्वेच्छया पतिकृति कन्यायाम् ॥ पतिवृणोति । वृञ ॰ । संज्ञायांभृतृवृजीत्यादिना खचिपूर्वं पदस्यमुम् ॥ पतिवृणीतेवा ।वृङ्सम्भक्तौ ॥कृष्णजीरके ॥ इ॰ श॰ च॰ ॥

पतिघ्नी । स्त्री० पाणिरेखाविशेषे ॥ पतिं हन्ति । हन० । अमनुष्यकर्तृके चेतिटक् ॥ स्वामिहन्त्र्याम् ॥ लक्षणे जायापत्योष्टक् । उपधालोप ' कुत्वम् ॥

पतित: । त्रि० महापातकिनि । स्वधर्मच्युते । पातित्यविशिष्टे ॥ स्वधर्मं य समुच्छिद्य परधर्मं समाश्रयेत् । अनापदि स विद्वद्भि: पतित . परिकीर्तित: ॥ गलिते । पतनाश्रये । प्रस्कन्ने । पडा० द्रू० भा० ॥ पत्लृ० । क्त. । द्वितीयाश्रितातीतपतित इतिनिपातादिट् ॥ पतितागुरवस्त्याज्या नतुमाता कदाचन । गर्भधारण पोषाभ्यां तेभ्यो माता गरीयसी ॥

पतिदेवता । स्त्री० पतिव्रतायाम् ॥ पतिरेव देवतायस्या . ॥

पतिबान्धव: । पुं० पत्युर्भ्रातृ प्रभृतिषु ॥ यथा । पत्युर्माता पिताभ्राता पत्युर्भ्रातु: स्वसु सुता । पत्यु: पितु: सोदराश्च विज्ञेया' पतिबान्धवा: ॥ इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

पतिवत्नी । स्त्री० सधवायाम् । सभर्तृकायाम् ॥ पतिर्विद्यते यस्या ' । मतुप् । अन्तर्वत्पतिवतोर्नुगित्यनेन निपातनात् वत्वं नुगागम विधानश्च । ततश्चर्न्नेभ्योङीप् ॥

पतिव्रता । स्त्री० सुचरित्रायाम् । सत्याम् । साध्व्याम् । पतिशुश्रूषा व्रतायाम् ॥ पत्यौव्रतं नियमोऽस्या: । पतिर्व्रतमस्यावा । पतिशब्द पतिसेवाया लाक्षणिक . ॥ यथा । आर्त्तार्त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना कृशा । मृतेम्रियेत या पत्यौ साध्वी ज्ञेया पतिव्रता ॥ अपिच । सुप्ते पश्चाच्छयाशेते पूर्वमेव प्रबुध्यते । नान्य कामयते चित्ते सास्त्रीज्ञेया पतिव्रतेति ॥ धर्मार्थकामेषु मनोवाक् काय कर्मभि: पतिरेव मया परिचरणीय इति व्रतयस्या:सा ॥

पतेर । पु० खगे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि० । गन्तरि । गमनशीले ॥ पतति । पत्लृ० । पतिकठिकुठीत्येरक् ॥

पत्तङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ वक्कम्० इ० भा० प्र०वृक्षवि० ॥पतङ्ग । रक्तकाष्ठे । सुरङ्गदे ॥ पत्तङ्गन्तुरक्तसारं सुरङ्गंरञ्जन तथा । पटरञ्जन माख्यातं पत्तूरंचकुचन्दनम् ॥ पत्तङ्गं मधुरशीत पित्तघ्नं भ्रव्रणास्रनुत् । हरिचन्द वज्ज्ञेयंविशेषाद्दाहनाशनम् ॥

पत्तनम् । न० नगरे । पुटभेदने ॥ पतन्तिजनायत्र ॥ पत्लृ० । विपतिभ्यां तनन् ॥ यत्रराजातत्परिचारकाश्च तिष्ठन्तितत्पत्तनम् ॥ महत्यांपुर्याम् ॥मृदङ्गे ॥

पत्तनवणिक् । पुं० स्वाध्यायिनि । नगरवणिजि ॥ इतिचिकाण्डशेष. । पत्त

नस्यवणिक् ॥

पत्तलम् । न० अघनदुग्धे ॥ इति प्रा कृतभाषाशब्दाम्बुधि ॥

पत्ति । पु० पदगे । पदातिके ॥ पद्यते । पद० । बाहुलकात्तिः । क्तिज्वा ॥ वीरमात्रे ॥ चतुर्माषिकस्य चतुर्थभेदे ॥ स्त्री० । गतौ ॥ सेनाविशेषे ॥ एकेभैकरथात्र्यश्वापत्ति : पञ्च पदातिकेत्युक्ते ॥ अपिच । एको रथोगजश्चैकोनरा : पञ्चपदातयः । त्रयश्चतुरगास्तज्ज्ञै: पत्तिरित्यभिधीयते ॥ समस्तमण्डल्याया पत्त्या दृश्यते परिकीर्त्तिता : ॥ पतति०प त्यतेवा पतत्त० । क्तिन् ॥ पद्यते पद०स्त्रियाक्तिन् । क्तिज्वा ॥

पत्तिक । पु० पत्तिपतौ ॥ हस्त्यश्वरथ पदात्यात्मकस्याङ्गदशकस्यैक पति' कार्य: सचपत्तिकउच्यते ॥

पत्तिसंहति: । स्त्री० पादाते । पत्तीनां सहति : ॥

पत्तूर: । पुं० शालिञ्चशाके । लोहमारके ॥ न० । पत्तङ्गे । कुचन्दने ॥

पत्नी । स्त्री० द्वितीयायाम् । पाणिगृहीत्याम् । सहधर्मिण्याम् ॥ पतिव्रता रूपवती स्वाचारासयतेन्द्रिया । पत्नीयदातदावेहि नाल्पस्यतपस'फलम् ॥ पत्युर्यज्ञेसयोगो ययादम्पत्यो: सहाधिकारात् पत्युर्नीयज्ञसं योगे० इ० नकाराता देशोङीपच ॥

सर्वावयवसपूर्णा सुवृत्तामुद्वहेन्नर । क्रयक्रीताचयानारी पत्नीसानविधीयते ॥

पत्नीशयाज । पु० यागविशेषे ॥

पत्न्याट' । पु० वासागारे । भोगगृहे । ,नष्कुटे ॥ इ० चि० शे० ॥

पत्न' । पु० अन्तरीक्षे ॥ पतन्ति पक्षिणोऽस्मिन् । अन्येभ्यो० इ० पतते र्मनिन् ॥

पत्रम् । पुं० । न० अश्वादिवाहने । यान मात्रे ॥ पलाशे । पर्णे । दले ॥ शरपक्षे ॥ पक्षिपक्षे ॥ कुर्याम् ॥ पतन्त्यऽनेनेत्यर्थे दामनीशसेत्यादि नाकरणेष्ट्रन् ॥ पततिवा । पतत्त० । सर्वधातुभ्य ष्ट्रन् ॥ तेजपत्रे । तमालपत्रे । पत्रके । लेखनाधारे । पत्रा० इ० भा० ॥ यथा । षाण्मासिकेतुसम्प्राप्ते भ्रान्ति' सञ्जायते यत : । धात्राक्षराणि दृष्टानि पत्रारूढान्यत : पुरा ॥ धातुमय पत्राकृति द्रव्ये । पत्तर ० इ० भा० ॥ दूरदेशस्थ सुहृदादीना वार्ताबोधक लिपिविशेषे । चिट्ठी० पत्री० इ० भा० ॥ अथ पत्ररञ्जनम् । सुवर्णरूप्य रङ्गादै रञ्जयेत् पत्रमुत्तमम् । सामान्योत्तम मध्यानां पत्ररञ्जन मीरितम् ॥ अथ पत्रप्रमाणम् । षडङ्गुलाधिकं हस्तं पत्रमुत्तममीरितम् । मध्यम हस्तमात्र स्यात् सा

पत्रम्

मान्य मुष्टिहीनकम् ॥ अथ पत्रभ
ङ्गप्रकार । पत्रन्तु त्रिगुणी कृत्य
ऊर्द्ध्वं तु द्विगुणं त्यजेत् । शेषभागे
लिखेद्वर्णान् गद्यपद्यादि संयुतान्
॥ अथ पत्रस्वरचनक्रम । राजले
खकमाहूय नृपो ब्रूयात् प्रयत्नत ।
पत्र कुरुयथायोग्य गद्यपद्यादिसंयु
तम् ॥ पण्डितद्वय मानीय लेख
कोरहसिस्थित : । यथायोग्यानु
सारेणपत्र कुर्यात् मनोरमम् ॥ दिन
द्वयत्रयवापि विचार्यपण्डितेनवै । स्व
भ्रान्तिदूषणंज्ञात्वा विलिखेत्पत्रमुत्त
के ॥ सामान्यपत्रं संलिख्य रहसिश्राव
येन्नृपम् । नृपाज्ञयाशुभेपत्रे विलि
खेद्राजलेखक ॥ अथ लेखनप्रका
र : । अङ्कुश प्रथमं दद्यात् मङ्ग
लार्थं विचक्षण । मध्ये विंदु समा
युक्त मत्र सप्ताङ्क संयुतम् ॥
तदध : स्वस्ति विन्यस्य ततोगद्य
सुशोभनम् । तत : श्री शब्दरूपाणि
पदन्यासक्रमंलिखेत् ॥ भाषयासक्त
तेनैव कुशलविलिखेत्सुधी: । तत:
शुभाशुभांवार्तां संस्कृते . प्राकृते
स्तथा ॥ तत प्रमाणसंदेशं ततोवा
र्तांनियोजयेत् । कीर्तिप्रीतियुतपद्यं
तत : किमधिकादिकम् ॥ पत्रप्रे
षणश्लोकंच अङ्कमासादिसंयुतम् ।
सर्वेषामेव पत्रेषु लिखनं चैवमीरि
तम् ॥ सर्वेषामेव पत्राणां विधिज्ञा

पत्रम्

त्वालिखेत्तु य । स्वदेशे कीर्तिमा
प्नोति तथा देशान्तरेष्वपि ॥ एव
शास्त्रक्रमज्ञात्वा योलिखेत्राजपत्र
कम् । सराज मन्त्रिभि सार्द्ध यश
प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ शास्त्रसन्दर्भम
ज्ञात्वा योलिखेद्राजपत्रकम् । स
राज मन्त्रिभि सार्द्ध दुर्यशोमहद्दा
प्नुयात् ॥ * ॥ अथ पत्रनयनक्रम ।
राजपत्र नयेन्मूर्ध्नि ललाटेमन्त्रिणा
मतम् । गुरुपत्रं नयेन्मूर्ध्नि ब्राह्मणा
नांतथैवच ॥ यतिसन्न्यासिनाचे
व स्वामिनस्तथैवच । मादरेणैवय
त्नेन तथामूर्द्ध्नि निधारयेत् ॥ भार्यापु
त्रस्यमित्रस्य हृदयेधारयेत्सुधी ।
प्रवीराणांकण्ठदेशे पत्रधारणमीरि
तम् ॥ एतेषांचैवपत्राणा मुक्तधार
णलक्षणम् । अन्येषामपिपत्राणां नि
यमोनात्रदर्शित : ॥
अथपत्रपठनप्रकार । पत्रं धृत्वान
मस्कृत्य पूर्वाग्रस्थापयेत्सुधी । द
क्षिणाग्रेणसदसि नृपाग्रेराजलेक:
॥ पत्रं वितत्यसदसि द्विवारंमनसा
पठेत् । स्फुटपश्चात्प्रवक्तव्य मक्षोभो
राजलेखक : ॥ रहसिश्रावयेत्पत्रं
शुभवायदिवाऽशुभम् । पत्रंश्रुत्वावि
दित्वार्थं सभायाश्रावयेत्तत : ॥
रहस्यपत्रं रहसि नृपाग्रेश्रावयेत्द्विज:
। अशुभंनैवसदसि शुभंपत्रं नृपाज्ञ
या ॥ एवंक्रमेणपत्रार्थं श्रावयित्त्वा

पत्रम्

द्विजोत्तम '॥ नृपते, सन्निधौस्थि त्वा नृपाज्ञामनुवर्त्तते ॥

अथ पत्रचिह्नानि। ऊर्द्ध्वे षडङ्गुलं त्यक्त्वा वर्त्तुलचन्द्रबिम्बवत्। कस्तूरी कुङ्कुमैः कुर्यात् राजपत्रंसुचिह्नितम्॥ मन्त्रिणांकुङ्कुमेनैव पण्डितस्यैवचन्द नै.। गुरूणांचन्दनेनैव सिंदूरेणैव स्वामिन.॥ भार्य्यायाश्चाप्यलक्तेन च न्दनै.पितृपुत्रयो। सन्यासिनांचन्द नेन यतीनाकुङ्कुमेनच ॥रक्तचन्दन पङ्केन भृत्यस्यसमुदीरितम्॥ शोणि तेनैवशत्रूणा पत्रचिह्नप्रकल्पयेत्॥ एतेषांचैवसर्वेषा यथायोग्यानुसार त:। पत्रस्योर्द्ध्वेतुमतिमान् कुर्यात् चिह्नसुवर्त्तुलम्॥ अथ राजपत्रस्यको णच्छेदनप्रकार। दक्षिणेपत्रकोणस्य अधस्ताच्छेदयेत्सुधी ॥एकांगुलप्र माणेन राजपत्रस्यचैवहि ॥ अथ राज पत्रादेः पदन्यासः। महाराजाधिरा जश्च दानशौण्डतथैवच। तथासच्चरि तयोज्य कल्पवृक्षादिकन्यसेत्॥ य थायोग्यानुसारेण तथैवगुणभेदत:। राजपत्रेषुसर्वेषु पदन्यासक्रमविदुः॥ अथमन्त्रिपत्रस्य। प्रवरगुणभेदेन त थासच्चरितादिकम्। विन्यस्यविलि खेत्प्राज्ञो मन्त्रिपत्रेपदक्रमम्॥ अथ पण्डितस्य। सद्भावद्वन्दितपदं शा स्त्रार्थनिपुणादिकम्। पण्डितानांच पत्रेषु विलिखेद्वैपदक्रमम्॥ अथ

पत्रम्

गुरुपत्रस्य। साङ्गसिद्धान्तनिपुणसन मस्कारकंपदम्। विन्यस्यविलिखेत् प्राज्ञो गुरुपत्रे पदक्रमम्॥ * ॥ अथ स्वामिपत्रस्य। प्रवर्यं सनमस्कार प्रा णप्रियादिकंपदम्। विन्यस्यवि लिखे द्धीमान् स्वामिपत्रे पदक्रमम्॥ ० अथ भार्य्या पत्रस्य। प्राण प्रियापद साध्वीं तथासच्चरिता दिकम्। भार्य्या पत्रे लिखेद् विद्वान् पदक्रममनुत्तम म्॥ ०॥ अथ पुत्रस्य प्राणपुत्रपदं तद्वत्तथासच्चरितादिकम्। आशीर्व चनसयुक्तं पुत्रपत्रे पदक्रमम्॥ । अथपितृपत्रस्य। प्रभुवर्य्यंनमस्कार तथासच्चरितादिकम्। विन्यस्यवि लिखेत्पुत्र पितृपत्रे पदक्रमम्॥ अथ सन्न्यासियतिपत्रस्य। सर्वबा ञ्छाविनिर्मुक्तं सर्वशास्त्रार्थपारगम्। सन्न्यासियतिपत्रेषु विलिखेत्पद क्रमम्॥ सामान्यस्य। सामान्य भृत्यशत्रूणा विनियोज्यामुकंप्रति। श स्त्राविशेषितपद छागतुल्यादिकंतथा ॥ एतेषामेवपत्रेषु यथायोग्यानुसा रत.। विन्यस्यविलिखेत्प्राज्ञ. पदक्रममनुत्तमम्॥ अथश्रीशब्द विन्यास सङ्ख्या षड्गुरो. स्वामि न:पञ्च द्वेभृत्ये चतुरो रिपौ। श्रीशब्दानां त्रयंमित्रे एकैकंपुत्रभा र्य्ययो.॥ अथराज्ञ. प्रशस्ति.। स्व स्तिगीर्वाण चयचूडारत्नराजिरोचि

पत्रम्

श्रुम्बितचन्द्रचूडचरणनखेन्दुवृन्दच
न्द्रिकासदोहाखादचतुरचेतश्चकोरव
रविषमसमरसञ्चरत्प्रवलतरतुरगखु
रपुटपटलदलितभूपृष्ठोत्तिष्ठद्भूयिष्ठ
धूलिधाराधूसरितसकलहरिदन्तरप्र
चण्डभुजदण्डभ्राजमानखरतरासि
विलासितप्रत्यर्थिपृथ्वीपतिसार्थप्रा
र्थितानुकम्पासुधासम्पातानवरतवि
द्दारिद्र्यविद्रावणद्रविणराशिवि
श्राणनसमुपार्जितोर्जितयशोमराला
वलिकवलितवलिदधीचिसञ्चितोय
शोमृणालजालभूपालकुलतिलकश्री
युतमहाराजाधिराजेषु ॥ १ ॥
स्वस्तिप्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिता
रिमण्डलमुण्डोन्मुक्तमुक्तावलीमण्डि
तसङ्ग्रामाङ्गनरिङ्गमाणानेकवारण
वाहादिकायकाण्डवक्रतरनक्रचक्रच
ङ्क्रमणदुरतिक्रमणीयापगापतिप्रभू
तयशश्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतविद्योतिता
खिलजगन्मण्डलविविधद्रविणार्पणस
न्तोषितसूरिसमूहस्तूयमानावदात
कीर्तिनर्तकीनर्तनलीलालेपविलेपितगी
तिधुरीणोर्वश्यादिवेश्याजनसविला
सगीयमानगुणश्रवणान्दोलिताखण्ड
श्रवणकुण्डलपरित'प्रसर्पितप्रतापात
पनोतापितारातिसमध्यासितनि
कुञ्जकुञ्जप्रस्तुतसौन्दर्यगाथामुदितश्री
मन्नारायणचरणकिङ्करश्रीयुतमहारा
जदानशौण्डेषु ॥ २ ॥

पत्रम्

अथमन्त्रिप्रशस्ति । स्वस्तिश्रीमत्स
मस्तसामन्तसेवक निर्वाहकेषु को
षगोलकोषिक्षौबल गजवाजिगृहपरि
वारहर्षहेतुनीतिसेतुरचणनिपुणेषु
अस्मद्विश्वासैकनिकेतनेषु श्रीश्रीमन्त्रि
प्रवीरेषु आशीराशिनिवेदनकोऽय
वर्णभूतोऽत्रत्य भव्यमावेदयन् तत्र
त्य भव्यमव्याहत मनुदिनमनुत्तण
पृच्छतिस्म ॥ ॥
अथगुरुप्रशस्ति : ॥ स्वस्तिश्रीनाराय
णपदपाथोरुहनिस्सरन् मकरन्दमधु
पायमानमानसेषु । विविधविद्या
विद्योतिताखिलगुणगणालङ्कृत
वेदवेदाङ्ग पारग स्वाश्रमोचिताचार
सम्पन्नपरमहंसपरिव्राजकाचार्यसेव्य
मान श्रीगोविन्दस्वरूपगुरुचरणारवि
न्देषुकोटिश : प्रणामा . ॥
अथभार्याया. स्वामिप्रशस्ति । स्वस्ति
श्रीमदुद्दाम प्रेमहेमभूषितास्मदा
दिभक्तजनेषु । कर्णयोरधिष्टानेषु ।
नेत्रयोरधिदैवतेषु । कामस्यपरि
णामेषु । चतुर्वर्गप्रदायकेषु । म
मापररूपेषु । श्रीमत् स्वामिचरणा
रविंदेषु । गोविन्दस्वेन्दिराया :
शङ्करइव गिरिजाया महेन्द्र इव
पुलोमजाया : प्रतिदिनं वर्द्धमाना
समाराधना प्रणामपूर्वमास्ताम् ॥
* ॥ अथभर्त्तुर्भार्या प्रशस्ति : ।
स्वस्तिश्रीमत् समस्तप्रेमपारलावण्य

पत्रम्

मूर्तौप्रियतमायां नेत्रयुग्मस्यकनीनिकायामिव चन्द्रस्यचग्णदायामिव कमलाकरस्य कमलिन्यामिव पथिकस्य छायायामिवतृषातुरस्य शीतलामृतधारायामिव ममसप्रेमनिवेदयन्ती पत्नीशुभाशीराशीन् निवेदयतुसर्वदा ॥ * ॥ अथपुत्रस्यपितरप्रतिप्रशस्ति . । स्वस्तिश्रीमदभिनववशंवदचित्तचिन्तितस्वीयानुरागानुरञ्जितानुगृहीत स्वगृह्यवर्गेषु । निजचरणसरोजरजितपरागसंरक्तास्मदादि भालस्थलविशालभाग्य सभावुकेषु । श्रीयुतपितृचरण सरोरुहेषु । अकिञ्चनत्करकिङ्करस्यममबद्धकर सम्पुटस्यावनीपृष्ठलग्ना : साष्टाङ्गप्रणतय : सहस्रमजस्र विज्ञाप्यन्त ॥ * ॥ अथपितु पुत्र प्रति प्रशस्ति . । स्वस्तिश्री विश्वेश्वर चरणसरोरुहानुग्रहसमासादितातिवितताननवद्यविद्याविलासपीयूषपरम्पराभावुकानुपममाधुरीधुरीणविविधगुणालङ्कृतनिजवशावतससकलविश्वासनिधाननिजकुलपवित्रीकृतात्मप्रायेषु । श्रीयुतशुद्धाचारपरिपूरितपुत्रेषुशुभाशिषाराशय' सन्तुविज्ञाप्यन्त ॥ * ॥ अथ सन्न्यासियतिप्रशस्ति ' । स्वस्तिश्रीमत्परहंसपरिव्राजकाचार्यकरणनिपुणतापराङ्मुखेषु । विषमविष

पत्रम्

यदोषदर्शनदूषितप्रपञ्चरचनाविभावेषु । वेदवेदान्तसाङ्ख्यसिद्धान्तबद्धदेवप्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानशीलेषु । सङ्ख्यावन्मुख्यवन्दितचरणारविन्दसुाश्रमोचिताचारपरिपालनपवित्रीकृतधरित्रीतलेषु । सकलभूदेवपूजितश्रीयुतगोस्वामिचरणारविन्देषु । ममावनीसलग्नंसाष्टाङ्गप्रणामसहस्रमजस्रमोंनमोनारायणायेतिमन्त्रेणाकलितमस्तु ॥ * ॥ अथ भृत्यप्रशस्ति : । स्वस्तिभगवच्चरणपरायणसकलद्रवणाधिरक्षकगोमहिष्यादिप्रतिपालकनिखिलवशानुसेवकावशवदामुकभृत्यंप्रति ॥ * ॥ ॥ * ॥ अथारिप्रशस्ति . । स्वस्ति समराङ्गनभ्रष्टप्रतिभटायश : परिपूरितसकलसामन्तराजधानीविजृम्भितवीरशस्त्रावशेषितनिजवशानुरक्षकसततपरित्रस्तशरणागतामुकं प्रति ॥ * ॥ * ॥ अथविवेकिनाप्रशस्ति ' । स्वस्तिश्रीभगवत्पदपङ्कजपूजनोपचितपुण्यपुञ्जपवित्रीकृतान्त: करणदिग्विलासिनीविसरधम्मिल्लमिलन्मल्लीमालाकलायशोनुबन्धिनिरवधिवसुविश्राणनाधरीकृतसुरपुरभूमिरुहेषु । स्वस्तिश्रीमत्परमेश्वरपादपाथोरुहास्वादचतुरचित्तचञ्चरीकभूवृन्दारकवृन्दावनजनितामितयश ' पटीरपङ्कपट

लालङ्कृतदिगङ्गनागणास्तनतटप्र
वलप्रतापोर्वखर्वीकृतप्रत्यर्थिमार्थग
वाकपारपारेषु ॥ इतिवररुचिकृता
पत्रकौमुदी ॥ ॥ ॥ ॥ पत्र
पात्रेत्यादिलिङ्गानुशासनात्पुस्त्वम
पिज्ञेयम्

पत्रकम् । न० मालाशे । तेजपत्रे । ते
जपात्० इ० भा० ॥ पत्रक मधुर
किंचित् तीक्ष्णोष्ण पित्तल लघु ।
निहन्तिकफ वातार्शो हृल्लासा रुचि
पीनसान् ॥ पत्रावल्याम् ॥ पुं० ।
शालिचशाके ॥

पत्रकाहला । स्त्री० पत्रशब्दे । पिञ्छो
लाया ॥

पत्रकृच्छ्र । पु० पर्णकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णोदुम्बरराजीव विल्वपत्र कुशोद
कैः । प्रत्येक प्रत्यह पीतै पर्ण
कृच्छ्रउदाहृत इति याज्ञवल्क्य
॥ पलाशोदुम्बरारविन्दश्रीवृक्षपर्णा
नामेकैकेन क्वथितमुदक प्रत्यहपिबे
त् कुशोदकचैकस्मिन्नहनीति पञ्चाह
साध्य: पर्णकृच्छ्र इतिमिताक्षरा ॥

पत्रगुप्त । पुं० स्नुहीभेदे । त्रिकण्टे ॥

पत्रघना । स्त्री० सातलायाम् ॥

पत्रङ्गम् । न० पत्राङ्गे । रक्तचन्दने ॥

पत्रभङ्कार । पु० रायभाटी० इ० गौ
० भा० प्रसिद्धे ॥ पुरोटौ ॥

पत्रणा । स्त्री० शरपत्र रचनायाम् ॥
शराणां पत्ररचना पत्रणापरिकीर्त्ति
ते तिहारावली ॥

पत्रतण्डुली । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥

पत्रतरु । पु० दुष्खदिरे ॥

पत्रत्रयम् । न० वर्वरादिषु ॥ वर्वरा तु
लसी बिल्व पत्रत्र यमुदाहृतम् ॥

पत्रदारक: । पुं० करपत्रे । क्रकचे ॥

पत्रद्रुम । पु० तालीदलतरौ ॥

पत्रनाडिका । स्त्री० पत्रशिरायाम् ॥

पत्रपरशु । पुं० स्वर्णकारादिना स्वर्णा
दिच्छेदिकायाम् । व्रश्चने । छेनी
इ० भाषा० ॥ पत्रमिवपरशु ॥

पत्रपा । स्त्री० अपत्रपायाम् । लज्जाय
म् ॥ इ० शब्द० ॥

पत्रपाल । पु० आयतायांक्षुरिकाया
म् ॥

पत्रपाली । स्त्री० कर्त्तर्याम् । कैंची०
इ० भा० ॥

पत्रपाश्या । स्त्री० सुवर्णादि रचिते ल
लाटाभरणे । ललाटिकायाम् ॥ पाशा
नां समूहः पाश्या । पत्रमिवपाश्या ॥

पत्रपिशाचिका । स्त्री० टीका० इ०
गौ० भा० प्र० । मूर्द्धखोले ॥ इ०
त्रि० जलत्रायाम् । खर्परे । वारित्रा
याम् । शिरसिपलाशपत्राणा बध
ने ॥ वध. पलाश पत्राणा शीर्षेपत्र
पिशाचिके तिहारावली ॥

पत्रपुष्प । पु० रक्ततुलस्याम् ॥

पत्रपुष्पक । पु० भूर्जपत्रे ॥

पत्रपुष्पा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ क्षुद्रपत्र

तुलस्याम् ॥
पल्लवबंध: । पुं० पुष्प रचनायाम् ॥ यथा रचनाच परिष्यन्द ' पल्लवध इति लयम् । पल्लभङ्ग प्रसूनादि रचनायां निगद्यते ॥ इतिशब्द रत्नावली ॥
पत्रबाल ' । पुं०तुलाघटैदाड इति गौ० भा० ॥
पल्लभग: । पु० स्तनकपोलादौ कस्तूरि कादि रचित पत्रावल्याम् । पल्लले खायाम् ॥
पल्लभङ्गि. । पुं०)
पात्रभंङ्गि ॥
पल्लभङ्गी । स्त्री०) ॥
पल्लयौवनम् । न० नवीनपर्णे । पल्लवे किसलये ॥ नवोद्गते किशलय किशल पल्लयौवनम् ॥ इतिजटाधर . ॥
पत्ररथ : । पु० अण्डजे । पक्षिणि ॥ पत्ररथइवयस्य ॥
पत्रलम् । न० अघनदधिनि इति हेमचन्द्र : ॥
पल्ललेखा । स्त्री० पल्लभगे । स्तनादौकस्तूरिकादिनारचिते तिलकविशेषे । पत्राङ्गुल्याम् ॥ पत्राकारा लेखा । शा० ॥
पत्रवल्ली । स्त्री० पल्लभंगे ॥ पलाशोल तायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥
पत्रवाह. । पु० वाणे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि० । लिपिवाहके ॥ पत्रस्यवाहोरथो मनुष्यादिर्वा ॥ पत्राणिवहतिवा । अण् ॥
पत्रशाक : । पुं० षड्विध शाकान्तर्गत पत्रात्मकशाके ॥
पत्रशिरा । स्त्री० पत्रनाडिकायाम् । माल्यां ॥
पत्रश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥ पर्णपङ्क्त्याम् ॥
पत्रश्रेष्ठ । पुं०बिल्वे । इ० शा० नि० ।
पत्रसूचि ' । पुं० कण्टके ॥ इ० त्रि०
पत्रहिमम् । न० हिमदुर्दिने ॥
पत्राख्यम् । न० तेजपत्रे ॥ तालीश पत्रे ॥ हरितालप्रभेदे ॥ यथा ॥स्वर्णवर्णं गुरुस्निग्धं सपत्रंचाभ्रपत्रवत् ॥ पत्राख्य तालकं विद्याद्गुणाढ्य तद्रसायन ॥
पत्राङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ भूर्जे ॥ पद्मके ॥ रक्तचन्दनसदृशे काष्ठविशेषे। वकम् ० पतङ्ग० इभा० ॥ पत्रमेवा ङ्गमस्य ॥ पत्रेषुअङ्ग तिवा । अगिगतौ । अच् ॥
पत्राङ्गुलि. । स्त्री० भङ्गि० । स्तनकपोलादौकस्तूरिकादि रचितपत्रावल्याम् ॥ पत्रार्थमङ्गुलि : अङ्गुलिव्यापार. ॥
पत्राञ्जनम् । न०मस्या ॥
पत्राढ्यम् । न० पिप्पलीमूले ॥ पर्वततृणे । मृगप्रिये ॥ तालीशे ॥
पत्रान्यम् । न० पत्तङ्गे ॥
पत्राम्ला । स्त्री० चुक्रिकायाम् । चूका०

ङ्०भा० ॥
पत्रालु. । पु० ङ्०दुर्भायाम् ॥ कासा
लौ ॥
पत्रावलिः । स्त्री० गैरिके । पत्रश्रेण्या
म् ॥
पत्रावली । स्त्री० पत्रलेखायाम् ॥ नवदुर्गा
सम्प्रदानमधुमिश्रितयवचूर्णयुक्त
नवाश्वत्थपत्रेषु ॥ यथा । अमाया
निशिसङ्घेतु पत्रेचाश्वत्थसंज्ञके ।
क्रमात्पत्रावलीदेयं मधुनायवचूर्ण
कम् ॥ देवादिसन्निधौसन्दिग्ध वस्तु
नोरेकतराव धारणार्थकब्राह्मण वा
लकोत्तोलितत्तत्सन्देहकोटिलि
खित पत्रसमूहे ॥
पत्राहारः । त्रि०तपोविशेषाल्लब्धसत्त्वे
तापसविशेषे । दीर्घपत्राशने ॥
पत्रिका । स्त्री० लघुपत्रे । चिट्ठी ङ्०
भा० ॥ पत्याम् । लिपौ ॥
पत्रिकाख्यः । पुं० कर्पूरविशेषे ॥ त्रि०
पत्रिकानामके ॥
पत्रिणी । स्त्री ० पल्लवे ॥
पत्री । पुं०श्येने ॥ पत्ररथे । खगे ॥ काण्डे
वाणे ॥ द्रुमे ॥ रथिके ॥ अद्रौ ॥ र
थे ॥ तालद्रुमे ॥ श्वेतकिणिह्याम्
॥ गङ्गापत्र्याम् ॥ पाच्याम् ॥ पत्राणि
सन्त्यस्यअतइनिठनाविनीनि : ॥ अ
तिशयितम् ० प्रशस्तवापत्रमस्येति
वा ॥ त्रि० । पत्रयुक्ते ॥
पत्री । स्त्री० पत्रे ॥ लिपौ ॥ यथा । जन्म
पत्री ॥
पत्रोपस्करः । पुं० कासमर्द्दे ॥
पत्रोर्णं. । पुं० शोणके । स्योनाकवृक्षे ।
अरलू०ङ्०भा० ॥ न० । धौतकौषे
यवाससि । मुक्टा०ङ्०भा० ॥ पत्रे
ऊर्णाऽस्य । पत्रेषुक्तताऊर्णाविट्लकु
चादिपत्रेषुक्रमिभिरूर्णायाःकृतत्वा
त् । पत्रोर्णाऽस्त्यत्र । अर्शआद्यच् ॥
पत्सल. । पुं० पथि ॥ पतति । पतत्छ०
पतेरस्थलङ्०सरः ॥
पथः । पुं० मार्गे ॥ पथति । पथेगतौ ।
घ०अच् । बाटः पथस्रमार्गश्चेतिस्त
भूतिचन्द्रपुरुषोत्तमौ । पथः पथीति
द्विरूपेषुविश्वस्य ॥
पथकः । पुं०पथिकुशले ॥ तत्रकुशलःपथ
इतिवुन् ॥
पथरथ. । पु । अध्वरथे ॥
पथिकः । त्रि० अध्वनीने । अध्वगे ॥
पन्थानंगच्छति । पथःष्कन् ॥
पथिकसन्ततिः स्त्री०)
पथिकसहतिः स्त्री०) हरी । पथिक
समूहे ॥
पथिका । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥
पथिकी । स्त्री ० अध्वगायाम् ॥ पन्थानं
गच्छति । पथष्कन् । षित्वात्
ङीष् ॥
पथिद्रुमः । पुं० श्वेतखदिरे ॥
पंथा. । पु ० अयने । वर्त्मनि । मार्गे ।
अध्वनि ॥ द्वाविमावथ पन्थानौयत्र

पथ्य :

वेदा: प्रतिष्ठिता . । प्रवृत्तिलक्षणो धर्मोनिवृत्तोचविभाषित : ॥ पथते ऽनेन । पथि० ।पथिमथिभ्यामिनि. ।। पतन्त्यनेनवा। पतेःस्थश्चेतिवूनि । थान्तादेशश्च ॥ पन्थादेयोब्राह्मणा यस्त्रियैराज्ञे ह्यचच्त्षे । वृद्धायभार युक्तायरोगिणेदुर्बलायच ॥ यथाह्म नु' । चक्रिणोदशमीस्थस्यरोगिणोभा रिण.स्त्रियाः । स्नातकस्यचराज्ञस्चप न्थादेयो वरस्यच ॥ तेषान्तु समवेता नांमान्यौ स्नातक पार्थिवौ । राजस्ना तकयोश्चैव स्नातको नृपमानभा गि ति ॥ गमनगुणा: । पन्थामेट् क फस्थौल्यसौकुमार्यविनाशन । य त्तुचङ्क्रमणनातिदेहपीडाकरभवे त् ॥ तदायुर्बलमेधाग्निप्रदमिन्द्रि यशोभनम् ॥ उपाये॥ यथा । एषप न्था अमृत्त्वप्राप्तये यदेतदात्मज्ञान मिति ॥

पथिप्रज्ञ . ॥ पुं० मार्गाभिज्ञे ॥ पन्था नम् प्रजानाति । प्रेदाज्ज्ञूतिक. ॥

पथिल : । त्रि० पथिके ॥ पथन्ति ऽ ने न । पथि० । मि० वूलच् ॥

पथिवाहक : । पु० निष्ठुरे ॥ शाकुनि के ॥

पथ्य. । पु ० हरीतकीवृक्षे ॥ न० । सैन्धवे ॥ त्रि० । हिते । चिकित्सा दौहितकारके ॥ यथा । अशीति- नाश्वसास्नानं पय:पाननवा.स्त्रिय: । एतद्दोमानवा.पथ्य स्निग्धमल्पञ्चभो जनम् ॥मानवा. दूतिसम्बोधनम् ॥ विनापिभेजषजैर्व्याधि:पथ्यादेवनिव र्तते । नतुपथ्यविहीनस्य भेषजानांश तैरपि ॥ न० । शुभावहेवचने॥शा स्त्रीयात्पथोनपेत: । धर्मपथ्यर्थेन्या दिनायत् ॥भूयोपिपथ्यंवक्तव्यमेवमा हुर्हितैषिण: ॥

पथ्या

पथ्यशाक: । पु० तण्डुलीयशाके ॥

पथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् । अभया- याम् ॥ विजयारोहिणीचैवपूतना- चामृताभया । जीवन्तीचेतकीचेति पथ्याया. सप्तजातय. ॥ अलावुवृत्ता विजयावृत्तासारोहिणीस्मृता । पूत नास्थिमती सूक्ष्मा अमृतामांस ला स्मृता ॥ पञ्चरेखाभयाप्रोक्ता जीव न्तीस्वर्णवर्णिनी । त्रिरेखाचेतकीज्ञे या सप्तानामियमाकृति ॥ विजया सर्वरोगेषु रोहिणीव्रणरोहिणी । प्र लेपेपूतनायोज्या शोधनार्थेऽमृताहि ता ॥ अक्षिरोगेऽभयाशस्ता जीवन्ती सर्वरोगहृत् । चूर्णार्थचेतकीशस्ता यथायुक्तं प्रयोजयेत् ॥ वंध्याकर्कोट क्याम् ॥ मृगेर्वारौ ॥ चिर्भिटायाम् ॥ पथोनपेता । धर्मपथ्यर्थ न्यायाद नपेते०इ०यत् । टाप् ॥ चतुर्दशाच्च रच्छन्द प्रभेदे । यथा ॥ सजसाय लौचसहगेनपथ्यप्रमता ॥ यथा । स्थ गयनृत्यमू: शमितचातकार्तस्वरा: .

जलदास्तडित्तुलितकान्तकार्तस्वराः। जगतीरिह स्फुरितचारुचामीकराः सवितुः क्वचित् कपिशयन्तिचामीकराः ॥ * ॥ आर्याप्रभेदेपि ॥ यथा। प्रथमगणत्रयविरतिर्दलयोरुभयोः प्रकीर्त्तितापथ्या ॥ यथा। जय जयजगदीशविभोकेशवकंसान्तमाधवानन्त। कुरुकरुणामितिभणितिः पथ्याभवरोगदुःखानाम् ॥ *

पथ्यादिगुग्गुलुः। पुं० भावप्रकाशोक्ते औषधविशेषे ॥

पथ्यापथ्यम्। न० रोगाणांहिताहितकारकद्रव्येषु ॥ तत्प्रतिपादकग्रन्थे॥

पथ्यावक्त्रम्। न० विषमवृत्तविशेषे ॥ यथा। युजोश्चतुर्थतोजेन पथ्यावक्त्रं प्रकीर्त्तितम् ॥ यथा। रासकेलिसतृष्णस्य कृष्णस्य मधुवासरे। आसीद्गोपमृगाक्षीणां पथ्यावक्त्रं मधुस्तुति रिति ॥

पत्०द्। पुं० चरणे। पादे ॥ पद्यते। पदगतौ। क्विप् ॥ स्वामीतुदान्तमन्यते। पदन्निस्यादेशविधानात् ज्ञापकात्। अन्येतुपदादेशएवायमित्याहुः। प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारार्थत्वेनशसाद्यनतभूतेपितत्प्रवृत्तेः सम्भवात्। अतएवचौडः। प्र्यां काकुद्दोषणी इति भाष्योदाहरणं सङ्गच्छते ॥

पदः। पुं० किरणे ॥ न० व्यवसितौ। व्यवसाये ॥ त्राणे ॥ स्थाने ॥ शास्त्रस्थितौ ॥ लक्ष्मणि। चिह्ने ॥ अङ्घ्रौ। पादे ॥ पादचिह्ने ॥ वस्तुनि ॥ अङ्के ॥ प्रदेशे ॥ श्लोकपादे ॥ वाक्ये ॥ शब्दे ॥ विभक्त्यन्ते ॥ पदंद्विधान्तेसुप्तिङ्भ्यामव्ययतद्विवर्जितम् ॥ चत्वारिपदजातानिनामाख्यातेउपसर्गनिपाताश्चेति नैरुक्ताः ॥ चत्वारिपदजातानिनामाख्यातोपसर्गनिपाताश्चेतिमहाभाष्यम् ॥ मिषे। व्याजे ॥ पदनीये आत्मतत्त्वे। आनन्दरूपे। ब्रह्मणि। स्वरूपे ॥ पदति पद्यतेयोगादिसाधनैः सर्वैर्मुनिभिः प्राप्यतेवा। पदस्थैर्ये० पदगतौवा। पचाद्यच्। भावकर्मकरणेषुवाघञ्। संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः। खनोघचेतिघित्करणादन्यतोप्ययमिति ज्ञापनाद्वा ॥

पदकः। पुं० पदग्रन्थाभिज्ञे ॥ पदमधीतेवेदवा। क्रमा० वुन्। त्रि०। पदज्ञातरि ॥ देवपदचिह्नादियुक्तेस्वनामप्रसिद्धेकण्ठभूषणे ॥

पदगः। पुं० पदातौ ॥ पादाभ्यां गच्छति। गमृल०। अन्येभ्यो०डः। पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्विति पादस्यपदइत्यदन्तआदेशः ॥

पदजातम्। न० पदसमूहे। परा पश्यन्तीमध्यमावैखरीरूपाणीतिवि

पदाति . | पदार्थ .

वरणकारा : ॥
पदनीय :। चि० गमनीये ॥ पदेरनीयर् ॥
पदन्यास :। पुं० गोक्षुरे ॥ पदविन्यासे ॥
पदभञ्जनम् । न० निरुक्ते । गूढार्थशब्दव्याख्यायाम् ॥
पदभञ्जिका । स्त्री ० पञ्जिकायाम् । व्याख्यायाम् ॥ पदानांभञ्जिका ॥
पदवाक्यप्रमाणज्ञः । त्रि०व्याकरणमीमांसातर्काभिज्ञे ॥
पदविः । स्त्री० पदव्याम् । मार्गे ॥ पद्यतेऽ नया । पदगतौ । पद्यटिभ्यामवि . ॥
पदवी । स्त्री० अयने । वर्त्मनि । पथि । सृतौ ॥ कृदिकारादक्तिनइ० ङीष् ॥
पदमाला । स्त्री०मोहनशीलायाम् विद्यायाम् ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥
पदष्ठीवम् । न० पादौचअष्ठीवन्तौच० तयोः ॥ अचतुरविचतुरेति निपातनात् टिलोपः पद्मावश्च ॥
पदाङ्कः । पुं० क्रमाङ्के । पादचिह्ने ॥
पदाङ्गी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥
पदाजिः। पुं०पत्तौ । पदगे । पादातिके ॥ पादाभ्यामजति । अज० अज्यतिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाजीतिपदादेशोऽजेर्व्यभावश्च ॥
पदातिः।पु० पदगे।पादातिके।पत्तौ ॥
पादाभ्यामतति । अत० । अज्यतिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्वितिपदादेशः । चतुर्माचिकस्याग्निमप्रभेदे ॥
पदातिकः । पु० पत्तौ । पदगे ॥ स्वा० कन् ॥
पदानुप्रासः। पुं० शब्दालङ्कारेषुलाटानुप्रासे ॥ पदानामनुप्रासः ॥
पदारः । पुं० पादधूलौ ॥पादालिन्दे ॥
पदार्थः । पु० भावे । धर्मे । तत्त्वे । वस्तुनि ॥ * ॥ किंपुनराकृतिः प दार्थ आहोस्विद्द्रव्यम् । कथंज्ञायते । उभयथाह्याचार्येणसूत्राणि प्रणीतानि । आकृतिपदार्थं मत्वाजात्याख्यायामेकस्मिन् वहुवचनमन्यतरस्यामित्युच्यते। द्रव्यं पदार्थं मत्वा सरूपाणामेकशेष आरभ्यतेइतिभाष्यम्। तत्रजातिवादिनआहुः । जातिरेवशब्देनप्रतिपाद्यते। व्यक्तीनामानन्त्यात् सम्बन्धग्रहणासम्भवात् ॥ साजातिः सर्वव्यक्तिष्वेकाकारप्रत्ययदर्शनादस्तीत्यवसीयते । तत्र गवादयःशब्दाभिन्नद्रव्यसमवेतां जातिमभिदधति ॥ तस्यांप्रतीतायां तदावेशात्तदवच्छिन्नंद्रव्यंप्रतीयते ॥ शुक्लादयः शब्दागुणसमवेतांजातिमाचक्षते गुणेतुतत्सम्बन्धात्प्रत्ययः । द्रव्ये सम्बन्धि सम्बन्धात् संज्ञाशब्दानामप्युत्पत्ति प्रभृत्याविनाशात्

पदार्थ.

पिण्डस्य कौमार यौवनाद्यवस्था
भेदेपिसएवा यमित्यभिन्न प्रत्यय नि
मित्ता डित्थत्वादिकाजातिर्वाच्या
क्रियास्वपि जातिर्विद्यते सैवधातु
वाच्या पठति पठत: पठन्तीत्यादेर
भिन्नस्य प्रत्ययस्यसद्भावात् तन्निमि
त्तजात्य भ्युपगम ' ॥ व्यक्तिवादिन
स्त्वाहु: शब्दस्य व्यक्तिरेवाभिधेया
जातेस्तूपलक्षणभावेनाश्रयणादान
न्त्यादिदोषानवकाशइतिकैयट ' ॥
पदानां घटपटादीना मर्थोऽभिधेय:
पदार्थ : ॥ द्रव्य गुणकर्म सामान्य
विशेष समवाया भावेषु सप्तसु ॥
यथा । द्रव्य गुणास्तथा कर्म सामा
न्य सविशेषकम् । समवाय स्तथा
भाव : पदार्था सप्त कीर्तिता : ॥
एतेवैशेषिक प्रसिद्धा . पदार्था नैया
यिकानामप्य विरुद्धा : ॥ गोतमो
क्ता: षोडश पदार्थास्तु । यथा । प्र-
माण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टान्त
सिद्धान्ताऽवयव तर्कनिर्णयवादजल्प
वितण्डा हेत्वाभासच्छल जाति नि
ग्रह स्थानानां तत्त्वज्ञानान्निश्रेयसा
धिगम : ॥ एषा लक्षणानि॰ यथा
। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दा प्रमा
णानि ॥ १ ॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थ
बुद्धि मन' प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफल
दुःखापवर्गास्तुप्रमेयम् ॥ २ ॥ समा
नानेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपल

पदार्थ.

ब्ध्यनुपलब्ध्यवस्थातश्चविशेषापेक्षो
विमर्शसंशय' ॥ ३ ॥ यमर्थमधिकृत्य
प्रवर्ततेतत्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥ लौकि
कपरीक्षकाणायस्मिन्नर्थेबुद्धिसामान्य
सदृष्टान्त ॥ ५ ॥ प्रतिज्ञा हेतूदा
हरणोपनयनिगमनान्यवयवा.॥७॥
अविज्ञाततत्त्वेऽर्थेकारणोपपत्तितस्त
त्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्क . ॥ ८ ॥ विमृ
श्यपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणनि
र्णय : ॥ ९ ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपल
म्भ.सिद्धान्ताविरुद्ध:पञ्चावयवोपपन्न.
पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहोवाद ॥ १० ॥
यथोपपन्नछलजातिनिग्रहस्थानोपा
लम्भोजल्प:॥ ११ ॥ सत्प्रतिपक्षस्था
पनाहीनोवितण्डा ॥ १२ ॥ सव्यभि
चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमकाला
त्ययापदिष्टाहेत्वाभासा ॥ १३ ॥
वचनविघातोर्थविकल्पोपपत्त्याछलम्
॥ १४ ॥ साधर्म्यवैधर्माभ्याप्रत्यवस्था
नजाति : ॥ १५ ॥ विप्रतिपत्तिरप्र
तिपत्तिश्चनिग्रहस्थानमिति ॥ १६ ॥
+ ॥ अनेकान्तवादिनाजीवाजीवा
दिसप्तसु ॥ यथा । इहसप्तपदार्था:
स्युर्जीवाजीवास्रवास्तय : । संवरो
निर्जरश्चैव बन्धमोक्षावुभावपीति
॥ + ॥ शैवानांपतिपशुपाशेषु त्रि
षु ॥ * ॥ अध्यात्मवादिनां पदार्थो
द्विविध : आत्मा अनात्मा चेति ।
तत्रापित्मापिद्विविध : । ईश्वरोजी

वर्त्मेतिएतावपिशुद्धाशुद्धभेदाद्द्वि विधौ । तत्राशुद्धौ मायाविद्योपाधि त्वेन भेदं व्यवहारहेतू । शुद्धौत्व भेदव्यवहारहेतू । अनात्मापि वि विध . । कारण सूक्ष्म स्थूलभेदात् एतदेव शरीरत्रय मिति व्यवह्रियते पदस्यअर्थं पदार्थ . । सद्विविध : शाब्दिको लाक्षणिकश्चेति ॥ धर्मा र्थकाममोक्षेषु ॥ यथा । द्वावेवस्त पदार्थानाद्वावेवनिधनङ्गतौ । प्रथम श्चतुरीयश्च त्रिषुलोकेषुदुर्लभौ । अर्थकामौ प्रशस्तौद्वौ सर्वेषा सम्म तौ प्रियौ । धर्मार्थमेति वाग्वादो दम्भोयं महतामपि ॥ पश्चात्ताप वचन मेतद्ब्रह्मासुरवधेमुनीनाम् ॥

पदार्थाभिनय । पुं० नृत्ये ॥ पदार्था भिनयोनामर्त्ययोवागङ्गसत्त्वज । इ तिभरत : । सत्त्वमन्त ' करणम् ॥

पदासनम् । न० पादपीठे ॥

पदिक ' । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्या चरति । पर्या० ष्ठन् । ठस्येक. । इ केचरतावितिपदादेश . ॥

पद्ग : । पुं० पदातिके ॥ पद्भ्यागच्छ ति । गम्लृ० । अन्येभ्यो० ड . । पादेनसमानार्थं ' पच्छब्द : ॥

पद्धति. । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ वर्त्मनि । । पथि ॥ अनुष्ठानक्रमेग्रन्थे ॥ ग्र न्थार्थबोधकेग्रन्थे ॥ पादाभ्यांहन्यते । हन्० । क्तिन् । हिमकाषिहतिषु

चेतिपद्भाव' ॥

पद्धती । स्त्री० पद्धतौ ॥ बह्वादिभ्यश्चेति वाङीष् ॥

पद्मिमम् । न० पादशीतलतायाम् ॥

पद्म. । पुं० नागराजविशेषे ॥ दाशरथौ ॥ द्वादशजिनचक्रवर्त्यन्तर्गत चक्र वर्ति विशेषे । पद्मोत्तरात्मजे ॥ बलदेवे । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा हस्ताभ्याञ्च समालिङ्ग्य नारींपद्मा सनोपरि । रमेद्गाढसमाकृष्य ब न्धोयपद्मसञ्ज्ञकः ॥ पु० । न० । नलि ने । अरविन्दे । कमले । तामरसे । राजीवे ॥ वसन्तेशीतभीताश्च को किलस्थवनेकृतम् । अन्तर्जलगता पद्मा. श्रोतुकामारवोत्थिताइति ॥ पद्मके । इभाननबिन्दुवृन्दे । व्यूह विशेषे । निधिप्रभेदे । दशार्बुदे १००००००००० पद्मकाष्ठौषधौ ॥ न० । पुष्करमूले ॥ सीसके ॥ चित्रकाव्यभेप्रदे ॥ पद्मालक्ष्मीर स्मिन्नस्ति । अर्शआद्यच् ॥ पद्यते । पद० । अर्त्तिस्तुखितिमन् ॥

पद्मकम् । न० बिन्दुजालके । हस्त्या ननादिस्थबिन्दुवृन्दे ॥ पद्मकाष्ठे । पद्माकइतिपाजाइतिचभाषा ॥ ऋषभाद्रिसमुद्भवे पद्मदलसमानवर्णे चन्दनविशेषे ॥ पुं० सुगधिपुष्पेद्व वविशेषे ॥ पद्मकतुवरतिक्तशीतलं वातलंलघु । विसर्पदाहविस्फोटकुष्ठ

श्लेष्मास्रपित्तहृत्। गर्भसंस्थापनं रू च्यं वमिव्रणतृष्णाप्रणुत्॥ पद्ममिव । द्रवेप्रतिकृताविति कन् ॥

पद्मकन्द.। पुं० शालूके। पद्ममूले॥

पद्मकर्कटी। स्त्री० पद्मबीजे॥

पद्मकर्णिका। स्त्री० अब्जकर्णिकायाम्॥ पद्मस्यकर्णिकातिक्ताकषाया मधुराहिमा। सुखवैशद्यकृत्कण्ठ्या श्वासकफपित्तनुत्॥

पद्मपद्मकाष्ठम्। न० पद्मके। पीतके केदारजे। पाटलापुष्पसन्निभे॥

पद्मकी। पुं० छत्रपत्रके। भूर्जवृक्षे॥

पद्मकेशर। पुं०। न० किञ्जल्के॥

पद्मखण्डम्। न० पद्मसमूहे॥ तस्य-समूहइत्यधिकारे कमलादिभ्य.ख ण्ड.॥

पद्मगन्धि। न० पद्मके। पद्माकृति। पाजा० इतिचभा०॥ पद्मस्यगन्ध इवगन्धोस्य। उपमानाच्चेतीत्त्वम्

पद्मगर्भ। पु० ब्रह्मणि॥ पद्मोगर्भ जन्मकारणमस्य॥ हरौ॥ पद्मस्य हृदयाख्यस्यमध्येउपास्यत्वात्॥

पद्मचारिणी। स्त्री० उत्तराप्रथमवस्य नामख्यातवृक्ष विशेषे। अव्यथायायाम्। अतिचरायाम्। चारव्याम्॥ स्थलपद्मिन्याम्॥ पद्मचरितुशीलमस्याः। सुप्यजातौणिनिः॥

पद्मज। पुं० चतुरानने॥ मधुविशेषे॥ पद्मेजातः। जनीड.॥

पद्मतन्तु। पु० मृणाले॥

पद्मदर्शन। पु० श्रीवासे। धूपविशेषे॥

पद्मनाभ। पु० मधुरिपौ। विष्णौ॥ पद्म नाभौयस्य। अच्प्रत्यन्ववेत्यचाजि तियोगविभागादच्। पद्ममिवसुव र्त्तुलानाभिरस्यवा॥ यद्वा। पद्मस्य हृदयपद्मस्यनाभौमध्येप्रकाशनात्॥ पद्मनाभः। पृ० साधुः॥ भाविजिन विशेषे॥

पद्मनाभिः। पुं० पद्मनाभे। विष्णौ॥ पद्मनाभौयस्य। अजितियोगविभाग स्यासार्वत्रिकत्त्वान्नाच्॥

पद्मनालम्। न० मृणाले॥ इतिहेमचन्द्र॥

पद्मपत्रम्। न० पुष्करमूले॥ पद्ममये वपत्रमस्य॥ अब्जदले॥

पद्मपर्णम्। न० पद्मपत्रे॥

पद्मपाणि.। पु० ब्रह्मणि॥ सूर्ये॥ बुद्धे॥ त्रि०। कमलहस्ते॥ पद्मपाणौ यस्ये॥

पद्मपुराणम्। न० पाद्मे॥ तत्सङ्ख्या श्लोकायथा। पञ्चपञ्चाशत्साहस्र-पद्माख्यंविपुलमतमिति॥

पद्मपुष्पः। पु० कर्णिकारे। पिङ्गाङ्गपक्षिणि॥

पद्मप्रभः। पुं० वृत्ताईद्विशेषे॥ त्रि०। पद्मसमानप्रभायुक्ते॥ *

पद्मप्रिया। स्त्री० लक्ष्म्याम्॥ जरत्का रुमुनेपत्न्याम्। मनसादेव्याम्॥

पद्मानिप्रियाणियस्याः ॥
पद्मबन्ध । पु० चित्रकाव्यविशेषे ॥
पद्मबन्धु । पुं० सूर्य्ये ॥ पद्मानांबन्धुः ॥
भ्रमरे ॥ पद्मानांबन्धवोऽस्य ॥
पद्मभू । पुं० ब्रह्मणि ॥
पद्ममुखः । त्रि० पद्मसमानमुखयुक्ते ॥
पद्ममुखी । स्त्री० दुरालभायाम् । फञ्जिकायाम् ॥ पद्मतुल्यास्यविशिष्टायां ॥
पद्मयोनि । पुं० धातरि । द्रुहिणे । ब्रह्मणि ॥ पद्मंयोनिरुत्पत्तिस्थानयस्य ॥
पद्मरज । न० त्रसरेणौ । परमाणवष्टके ॥
पद्मराग ः । पुं० रक्तवर्णमणिविशेषे । शोणरत्ने । लोहितके । माणिक्ये । माणक इ० भा० ॥ पद्मस्येवरागोऽस्य ॥ अनेकमन्येतिसमासः ॥ अस्योत्पत्त्यादयोयथा ॥ सौगन्धिककुरुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागसम्भूतिः । सौगन्धिकजाभ्रमराञ्जनाब्जजम्बूरसद्युतयः ॥ कुरुविन्दभवाः शबलामन्दद्युतयश्चधातुभिर्विद्धाः । स्फटिकभवाद्युतिमन्तोनानावर्णाविशुद्धाश्च ॥ स्निग्धः प्रभानुलेपीस्वच्छोर्चिष्मानगुरुः सुसंस्थानः । अन्तःप्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाः समस्तानाम् ॥ कलुषामन्दद्युतयोलेखाकीर्णाः सधातवः खण्डाः । दुर्विद्धानमनोज्ञाः सशर्कराश्चेतिमणिदोषाः ॥ सर्पमणेर्लक्षणाम् भ्रमरशिखिकण्ठवर्णोदीपशिखासप्रभोभुजङ्गानाम् । भवतिमणिः किलमूर्द्धनियोऽनर्घ्यःय सविज्ञेयः ॥ यस्तविभर्त्तिमनुजाधिपतिर्नतस्य दोषाभवन्तिविषरोगकृताः कदाचित् ॥ राष्ट्रेचनित्यमभिवर्षतितस्यदेवः शत्रून्सनाशयतितस्यमणेः प्रभावात् ॥ ६ ॥ षड्विंशतिसहस्राण्येकस्यमणेः पलप्रमाणस्य । कर्षत्रयस्यविंशतिरुपदिष्टानिपद्मरागस्य ॥ अर्द्धपलस्यद्वादशकर्षस्यैकस्यषट्सहस्राणि । यश्चाष्टमाषकधृतस्तस्यसहस्रत्रयमूल्यम् ॥ माषकचतुष्टयंदशशतत्रयद्वौतुपञ्चशतमूल्यौ । परिकल्प्यमन्तरालेमूल्यंहीनाधिकगुणानाम् ॥ वर्णन्यूनस्यार्द्धं तेजोहीनस्यमूल्यमष्टांशम् । अल्पगुणोवहुदोषोमूल्यात् प्राप्नोतिविंशांशम् ॥ आधूम्रंव्रणवहुलंस्वल्पगुणंचाप्नुयाद्द्विशतम् । इतिपद्मरागमूल्यंपूर्वाचार्य्यैः समुद्दिष्टम् ॥ ११ ॥ इत्येकोनाशीतिवीराख्याम् ॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौद्रष्टव्यः ॥
पद्मलता । स्त्री० मृणालिन्याम् ॥
पद्मलाञ्छन । पुं० ब्रह्मणि । वेधसि ॥ भास्करे । रवौ ॥ धनदे ॥ गुह्यकेश्वरे ॥ वुद्धभेदे । लोकेश्वर ॥
पद्मलाञ्छना । स्त्री० तारायाम् ॥ लक्ष्

पद्मा

स्याम् । श्रियाम् ॥ वाग्देवतायाम् । सरस्वत्याम् ॥ पद्मंलाञ्छनयस्याः पद्मवर्णकम् । न० पुष्करमूले ॥ त्रि० पद्मसमानवर्णवति ॥

पद्मवासा । स्त्री०, लक्ष्म्याम् ॥ पद्मे वासोस्या. ॥

पद्मवीजम् । न० गालोड्ये । पद्माक्षे । कमलवीजइतिकमलगट्टा० इतिचभाषा ॥ पद्मस्यवीजम् ॥ पद्मवीजं हिमस्वादुकषायंतिक्तकंगुरु ॥ विष्टम्भिवृष्यरूक्षञ्च गर्भसस्थापकपरम् ॥ कफवातरवल्य ग्राहिपित्तास्रदाहनुत् ॥

पद्मवीजाभम् । न० मखान्ने । मखाना इ० भा० प्र०पा नीयफले ॥

पद्मव्यूह. । पु० पद्माकृतौ व्यूहविशेषे ॥ समविस्तृतपरिमण्डलो मध्योपविष्ट जिगीषुः पद्मव्यूहः ॥ तेनराजापुराद्विर्गच्छसर्वदा कपटनिवेशनंकुर्यात् ॥

पद्महस्ता । स्त्री० श्रियि । लक्ष्म्याम् ॥ पद्मंहस्तेयस्याः ॥ त्रि० पद्मविशिष्टकरे ॥

पद्मा । स्त्री० फञ्जिकायाम् । भार्ग्यां रि पद्माभंपुष्पमस्त्यस्याः ॥ श्रियि । रमायाम् ॥ चारव्याम् । पद्मचारव्याम् ॥ पद्मातुष्णाकटुस्तिक्ता कषायाकफवातजित् । मूत्रकृच्छाश्म शूलघ्नी श्वासकास विषापहा ॥ पद्मव्याम् । मनसायाम् । जरत्कारुमुनेः पत्न्याम् ॥ स्वर्णक्षीर्याम् ॥ कल्किदे

पद्मावतीका

वेनविवाहितायामृहद्रथराजकन्यायाम् ॥ कुसुम्भ पुष्पे ॥ पद्ममस्त्यस्याः । अर्शआद्यच् ॥ यद्वा । पद्यते । पद ० । अर्त्तिस्तुसुहुइतिमन् । टाप् ॥

पद्माकरः । पु० तडागे । कासारे । सपद्मागाधजलाशये ॥ योग्यतयानिष्पद्मेचमहाजलाशये ॥ पद्मानामाकरःउत्पत्तिस्थानम् ॥ क्वचित्पद्मशून्येपि योग्यतयाप्रयोगः ॥

पद्माक्षम् । न० पद्मवीजे ॥ त्रि० । पद्मलोचने ॥

पद्माख्या । स्त्री० पद्माख्यायाम् ॥

पद्माट. । पुं० चक्रमर्दके । उरणाक्षे । पवाड० इ० भा० ॥ पद्ममिवपद्मांवाद्मपसमूहंवा अटति अटगतौ । कर्मण्यण् ॥

पद्मालया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । कमलायाम् ॥ पद्ममालयोऽस्याः ॥

पद्मावतिका । स्त्री० मात्रावृत्तविशेषे ॥ यथा । यद्यष्टचतुष्कलगणनिर्मित पदकारपदकर्णविजविहिता सापद्मावतिकाविबुध सुमहिता जगणविरहिता सुकविहिता । इहदशवसुभुवनैर्भवति विरामः सकलाभिमतफलायतदाफणिनायकपिंगलभणित सुमङ्गल रसिकमनः संविहितमदा ॥ यथा । विधुरिवविधुरयतिमर्मनिकृन्तति जनयतिमर्म नमर्मसदः । चन्दनवन पवनोविकलयतिमनो द

लयतिमदनोह्वदयमद:। प्रियसखि ममनयनपङ्कजनयनंकीर्त्तिसिंहधर धीरमथयदिमिलतिविशालं भवति तदाल विरहपयोनिधिसन्तरणम् ॥

पद्मावती। स्त्री० जरत्कारुमुने . पत्न्याम्। मनसादेव्याम्।नदीप्रभेदे। पद्मा० इ० गौ० भा० ॥ पद्मचारिण्योषधौ ॥ पद्मावतिका वृत्ते ॥ जयदेवकवे पत्न्याम् ॥

पद्मावतीप्रिय'। पुं० जरत्कारुमुनौ ॥

पद्मासनम्। न० योगिनामासनविशेषे ॥ यथा। वामोरूपरिदक्षिणं नियमत ' संस्थाप्य वामतथा दक्षोरूपरि पश्चिमेनविधिनाधृत्याकराभ्यां धृतम्। अङ्गुष्ठ ह्वदयेनिधायचिवुकनासाग्रमालोकयेदेतद्व्याधिविकारनाशनकरपद्मासनप्रोच्यते इति॥ अपिच। उर्वोरुपरिविन्यस्यसम्यक्पादतलेशुभे। अङ्गुष्ठौचनिवध्नीयाद्धस्ताभ्यांव्युत्क्रमात्तत:॥ पद्मासनमिति प्रोक्तं योगिना ह्वदयङ्गममितिदेवीगीता ॥

पद्मासन:। पु० ब्रह्मणि। कमलासने ॥

पद्मासना। स्त्री० लक्ष्म्याम्। पद्मासनयस्या '॥

पद्माह्वयम्। न० पदमके। पद्माक० इ० भा० ॥

पद्माह्वा। स्त्री० पद्मचारिण्योषधौ ॥

पद्मी। पुं० हस्तिनि ॥ पद्मंविंदुजालकमस्त्यस्य। इनि:॥ हरौ ॥ पद्मंहस्तेऽस्य ॥

पद्मिनी। स्त्री० पद्मसङ्घाते ॥ नलिन्याम्। विसिन्याम्॥ मूलनालदलोत्फुल्लफलै समुदितापुन। पद्मिनीप्रोच्यतेप्राज्ञैर्विसिन्यादिश्चसास्मृता॥ पद्मिनीमधुरा तिक्ता कषाया शिशिरा परा। पित्तक्रिमिशोष वान्ति भ्रान्ति सन्तापदोषहृत्॥ इतिराजनिर्घण्टोक्त लघुगुणा .। अन्यत्रापि गुणायथा। पद्मिनी शीतलागुर्वी मधुरालवणाचसा। पित्तासृक्कफनुद्रूक्षावातविष्टम्भकारिणी॥ सरोरुहे॥ सरस्याम्॥ पद्मयुक्तदेशे ॥ पद्मानिसन्त्यत्र। पु० इनि:॥ स्त्रीविशेषे ॥ यथा। भवति कमलनेत्रा नासिकाक्षुद्ररन्ध्रा अविरल कुचयुग्मा दीर्घकेशीकृशाङ्गी।मृदुवचनसुशीला नृत्यगीतानुरक्ता सकलतनुसुवेशा पद्मिनीपद्मगन्धा॥ हस्तिन्याम्॥ मृणाले॥ पद्मे॥ सरोवरे ॥

पद्मिनीकण्टक:। पुं० पद्मकाँटा इति गौडेषुख्याते॥ भावप्रकाशोक्तेक्षुद्ररोगविशेषे॥

पद्मिनीकान्त:। पुं० रवौ॥

पद्मिनीखण्डम्। न० पद्मिनीनां

समूहे ॥ कम०खण्ड : ॥
पद्मिनीवल्लभ . । पुं० सूर्ये ॥
पद्मेशय : । पुं० कृष्णे । विष्णौ ॥
पद्मेशेते । शीङ् । अधिकरणेशेते रित्यच् । शयवासेत्यलुक् ॥
पद्मोत्तर : । पुं० कुसुम्भे ॥
पद्मोत्तरात्मज : । पुं० जिनचक्रवर्त्ति विशेषे ॥
पद्मोद्भव : । पुं० अजयोनौ । सुज्ये ष्टे ॥ पद्मेउद्भवोऽस्य ॥
पद्मोद्भवा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
पद्य : । पुं० शूद्रे । अवरवर्णे ॥ न० श्लोके । कविकृतौ ॥ तल्लक्षणं यथा । गद्यपद्यमिति प्राहुर्वाङ्मयं द्वि विधंबुधैः । वर्णमात्राप्रभेदेन पद्य बहुविधस्मृतम् ॥ अपिच । पद्यंच तुष्पदीतच्च वृत्तजातिरिति द्विधा । वृत्तमक्षरसङ्ख्यातं जातिर्मात्रा कृ ताभवेदिति ॥ शब्दा ॥
पद्या । स्त्री० वर्त्मन्याम् । वर्त्मनि ॥ पादायहिता । शरीरावयवाद्यत् । पद्यत्यतदर्थइतिपद्भाव : ॥ कर्दमे पदह्यमस्मिन् । पदमस्मिन्दृश्य मितिवायत् ॥ यद्वा ॥ पादौविध्य न्तिपद्या : शर्करा . । विध्यत्यधनु षेतियत् ॥ सूतावितिविश्व : ॥
पद्र : । पुं० ग्रामे ॥ जनपदे ॥ पद्य तेऽस्मिन् । पद० । स्फायितञ्ची तिरक् ॥

पद्व : । पुं० भूर्लोके ॥
पद्वा । पुं० पथि ॥ रथे ॥ पद्यते । पद० । आमदिपदीत्यादिनावनिप् ॥
पद्वरी । स्त्री० गतौ । वनोरचेति ङीप्रौ ॥
पनस . । पुं० फलवृक्षवि० । कण्ट किफले । कटहलइतिफनस० इ तिचभाषा ॥ अस्यपर्यायाद्योयथा पनस : कण्टकिफल : फणशोति वृहत्फल : । पनसशीतलपक्वंस्नि ग्धंपित्तानिलापहम् ॥ तर्पणंबृंह णंस्वादुमांसलंश्लेष्मलंभृशम् । बल्यं शुक्रप्रदंहन्तिरक्तपित्तक्षतक्षयान् ॥ आमंतदेवविष्टम्भिवातलंतुवरंगुरु । दाहकृन्मधुरवल्यं कफमेदोविवर्धन म् ॥ पनसोद्भूतबीजानिवृष्याणि मधुराणिच । गुरूणिबद्धवर्चांसिसृ ष्टमूत्राणिसवदेत् ॥ मज्जापनसजो वृष्योवातपित्तकफापह : । विशे षात्पनसंवर्ज्यं गुल्मिभिर्मन्दवह्नि भि : । अलंपनसपाकाय फलंकदल सम्भवम् ॥ इतिभावप्रकाश : ॥ काष्ठाफलंसुमधुरं वृष्यंस्निग्धशीत लम् । दुर्जरंवातपित्तघ्नं श्लेष्मशुक्र बलप्रदम् ॥ तदेवसर्पिषायुक्तंस्निग्धं हृद्यंबलप्रदम् । छर्दिघ्नंनचचक्षुष्यं तृष्णाघ्नंवातपित्तनुत् ॥ काष्ठाफलम पक्वन्तुकषायंस्वादुवातलम् । रक्त पित्तहरंस्वादु तत्फलास्थ्यपितद्व

षम् ॥ इतिराजवल्लभः ॥ कण्टकी ॥ वानरविशेषे ॥ पनाय्यतेस्तूयते । पन० अत्यविचमितमीत्यादिना असच् ॥

पनसतालिका । स्त्री० पनसस्यफले॥

पनसा । स्त्री० रोगप्रभेदे ॥ राक्षसीविशेषे ॥ वानरीविभेदे । नदीविशेषे ॥

पनसिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तेकर्णमध्यजातव्रणेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पनायित : । त्रि० शस्ते ॥ पनाय्यतेस्म । पण । पनच । क्त । आयादयआर्धधातुकेवा ॥

पनित: । त्रि० ईडिते । पनायिते ॥ पन० । क्त । आयाभाव : ॥

पन्थक : । त्रि० पथिजाते ॥ पथ. पन्थचेतिवुन् ॥

पन्न : । पुं० अधोगमने । नीचैर्गतौ ॥ पद : कृत्तृकृतीतिनन् ॥ त्रि० । च्युते । गलिते । पतिते ॥ पद्यतेस्म । पद० । क्त : । गत्यर्थेतिकर्त्तरिवाक्त . ॥

पन्नग : । पु० नागेभ्योभिन्नेपवनाशने । सर्पे ॥ पन्न गच्छति । गम्लृ० सर्वत्रपन्नयोरुपसङ्ख्यानमितिड ॥ पद्भ्यांनगच्छतीतिवाविग्रह : ॥ पद्मकाष्ठे ॥

पन्नगकेशर : । पु० नागकेशरपुष्पे ॥ पन्नगाख्य:केशर : ॥

पन्नगाशन : । पुं० गरुडे । वैनतेये ॥ पन्नगान्अश्नातिअश० । ल्युः ॥ पन्नगाअशनंयस्येतिवा ॥

पन्नगी । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ सर्पिणीक्षुपे । मनसादेव्याम् ॥

पन्नद्धा । स्त्री० चर्म्मपादुकायाम् ॥

पन्नध्री । चर्म्मपादुकायाम् ॥ पनद्धा पनद्धी० इतिचभाषा ॥

पपी : । पुं० सोमे । चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ पातिलोकम्पिबतिवा । पा० । यापो : किद्द्वेचेतिई : ॥

पपु: । पुं० पालके ॥ स्त्री० । धात्र्याम् ॥ पाति । पा० । कुर्भश्चेतिचकारादन्यतोपिकुर्बातोद्वेच ॥

पमरा । स्त्री० सल्लकी० इ० गौ० भा० प्र० गंधद्रव्यविशेषे ॥

पम्पा । दण्डकारण्यान्तर्गतसरोविशेषे ॥ ऋष्यमूकसमीपवर्त्तिन्यां पुष्करिण्याम् ॥ यथा । पश्यलक्ष्मणपम्पायांवक : परमधार्मिक । शनै : चालयतेपादान्प्राणिनां वधशङ्कया ॥ वक: किंवर्ण्यते रामयेनाहन्निष्कुलीकृत: । सहवासी विजानाति चेष्टितंसहवासिनामिति ॥ चोड्रदेशस्थनदीविशेषे ॥

पय : कन्दा । स्त्री० क्षीरविदार्याम् ॥ पय : कन्देयस्या : ।

पय:खङ्ग: । पु० चतुष्पदवहनीयेजलाहरणार्थेचर्म्मपुटविशेषे । दृतौ । प

खालङ्कृतिभा० ॥

पयः पूरः । पुं० अपांसमूहे ॥

पयः प्रसादि। न० कतके । कल्लुआनिर्मली० कृ० भा० ॥

पयःफेनी । स्त्री० । दुग्धफेनीक्षुपे ॥

पयश्चयः । पुं० अपांसमूहे । पूरे ॥ पयसांचयः ॥

पयः । न० क्षीरे । दुग्धे ॥ नीरे । जले ॥ पय्यते० पयतेवा । पयगतौपीङ्०पानेवा । सर्वधातुभ्यइत्यसुन् ॥

पयस्यः । पुं० मार्जारे ॥ त्रि० । पयःपानकर्त्तरि ॥ पयः पिबति । पा० । सुपीतिकः ॥

पयस्पाशम् । न० कुत्सितेपयसि ॥याप्येपाशप् । पाशकल्पककाम्ये ष्विति विसर्गस्यसः ॥

पयस्यः । त्रि० पयोजाताज्यदध्यादौ ॥ पयोहिते ॥ पयसोविकारः । गोपयसोर्यत् ॥

पयस्या । स्त्री० दुग्धिकायाम् ॥ क्षीरकाकोल्याम् ॥ स्वर्णक्षीर्याम् ॥ सूर्यवल्ल्याम् ॥ कुटुम्बिनी क्षुपे ॥ चामिषायामितिहेमचन्द्रः ॥

पयस्वान् । त्रि० पयस्विनि ॥ पयोस्यास्त्यस्मिन्वा मतुप् ॥

पयस्वला । स्त्री० छाग्याम् ॥ पयोस्यास्याम् । अन्येभ्योपीतिवलः ॥

पयस्विनी । स्त्री० नद्याम् ॥ भारतवर्षस्वविशेषनद्याम् ॥ धेनौ ॥ विभावर्याम् । रजन्याम् ॥ काकोल्याम् ॥ दुग्धफेन्याम् ॥ क्षीरविदार्याम् ॥ छाग्याम् ॥ जीवन्त्याम् ॥ पयोस्यास्याम् ॥ अस्मायामेधेतिविनिः ङीप् ॥

पयोगडः । पुं० द्वीपे ॥ घनोपले ॥

पयोघन । पुं० घनोपले ॥ कृ० द्वा० ॥

पयोजन्मा । पुं० घने । मेघे । । पयसोजन्मयस्मात् ॥

पयोदः । पुं० मेघे ॥ पयोददाति॥ डुदाञ्० । कः ॥

पयोदवाल्गम् । न० अम्भःकणे

पयोधरः । पुं० कुलिमिषे । कोषकारे ॥ नारिकेले ॥ स्त्रीस्तने । कुचे ॥ यथा । यापासुपाण्डुरवपुर्विरसापुरासीत् सैवालकाङ्कुरलतामधुनाविभर्त्ति वक्रा प्रसर्पति तनोर्वितनोति स्वर्गौप्राय : पयोधरसमुन्नतिरब्धेतुरिति ॥ कशेरुणि ॥ मेघे ॥ धरति । धृञ्० । अच् । पयसोधर : ॥ गुरुमध्यगतचतुर्मात्रिकाप्रभेदे ॥ कर्णिकारवृक्षे इतिशब्दाम्बुधि : ॥

पयोधा : । पुं० समुद्रे ॥ जलाधारे ॥ पयोदधाति । डुधाञ्० । पयसिचेति धाञोऽसि : ॥ मेघे ॥

पयोधि : पुं० समुद्रे ॥ पयांसिधीयन्तेऽत्र । डुधाञ् । कर्मण्यधिकरणेचेतिकि : ॥

पयोधिकम् । न० समुद्रफेने ॥

पयोनिधि : । पुं० समुद्रे ॥ क्षीराब्धौ ॥ पयांसिनितरांधीयन्तेऽत्र । डुधा ञ्० । अधिकरणेकि . ॥

पयोमुक् । पु० मेघे ॥ पयोमुञ्चति ॥ मुच्लृ० क्विप् ॥

पयोलता । स्त्री० क्षीरविदार्याम् । पयसोलतेव ॥

पयोव्रतः । पुं० पयोमात्रपानरूपव्रतविशेषे । द्वादशाहसाध्ये विष्णुव्रतवि० ॥

पयोष्णिजाता । स्त्री० सरस्वतीसरिति ॥

पयोष्णी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ विन्ध्याचलदक्षिणेप्रसिद्धायानद्याम् ॥ पयोष्णी सलिलमुच्चपवित्रंपापनाशनम् । सर्वपापहर सौख्यबलकान्तिप्रदलध्वितिराजनिर्घण्टः ॥

परः । पुं० देहादन्यस्मिन्नात्मनि ॥ ब्रह्मणआयुषि ॥ यथा । कालसङ्ख्यासमासेनपूर्वार्द्धद्वयकल्पिता । सएवस्यात्परः कालस्तदन्तेपरिपूज्यते ॥ निजेनतस्यमानेन चायुर्वर्षशतस्मृतम् । तत्पराख्यं तदर्द्धञ्चपरार्द्धमभिधीयते ॥ अपिच । चौणिकल्पशतानिस्युस्तथा अष्टिर्द्विजोत्तमा. ॥ ब्रह्मणः कथितवर्षपराख्यंतच्चतत्परम् ॥ इ० कूर्मपुराणे ५ अध्याय. ॥ मायातीतेपरमेश्वरे ॥ न० । पश्चाद्भाविनिकार्ये ॥ न० ॥ केवले, ॥ मोक्षे ॥ यथा ॥ यस्यवाङ्मनसीस्यातांसम्यक्प्रणिहितेसदा । तपस्त्यागश्चसत्यञ्चसवै परमवाप्नुयादिति ॥ सत्तायाम् । परसामान्ये ॥ ब्रह्मणि ॥ त्रि० । प्रकृष्टे । श्रेष्ठे ॥ निरतिशये । उत्कृष्टे । प्रकृतिगुणासंस्पृष्टे । अप्रामाण्यशङ्काकलङ्कशून्ये ॥ यथा एकाक्षरंपरम्ब्रह्म प्राणायामंपरंतपः । सावित्र्यास्तु परनास्तिमौनात् सत्यं विशिष्यत इतिमनु. ॥ बहुकालीने ॥ अरौ । शत्रौ ॥ दूरे । अन्यस्मिन् । व्यतिरिक्ते । स्वस्मादितरस्मिन् ॥ उत्तरस्मिन् ॥ पिपर्त्तिरोषम् ० पूर्यते० ऽनेनवा । पॄ० । प० । ऋदोरप्० पुंसीतिघोवा ॥

परः शत. । त्रि० शतात्परस्मिन्सङ्ख्येये । शताधिके ॥ शतात्परः । पञ्चमीतियोगविभागात्समासः । राजदन्तादिः । पारस्करादित्वात्सुट् ॥ परः शताद्यास्तेयेषांपरासङ्ख्याशतादिकात् ॥

परःसहस्र । त्रि० सहस्रात्परस्मिन् । सहस्राधिके ॥ सहस्रात्परे । पञ्चमीति योगविभागात् ० स० राजदन्तादिः । पारस्० सुट ॥

परकीय. । त्रि० परसम्बन्धिनि ॥ परस्येदम् । गहादिषुकुग् जनस्यपरस्य चेतिच्छः ॥

परकीया । स्त्री० नायिका भेदे ॥

परकृति । पुं पुरुषविशेषनिष्ठमिथोविरुद्धकथने । अर्थवादविशेषे ॥

परक्षेत्रम् । न० परभूमौ ॥ यथा । बृषापेक्षिपरक्षेत्राद्यायातिचेत्परस्यक. । इति ॥ परपत्न्याम् ॥ परशरीरे ॥

परग्रन्थिः । पुं० पर्वावधौ । अङ्गुलिपर्वणि ॥ इ० श० ॥

परच्छिद्रम् । न० परदोषे ॥ नीचः सर्षपमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति । आत्मनो बिल्वतुल्यानिपश्यन्नपिनपश्यति ॥ इ० ग० पु० ॥

परजातः । पुं०कोकिले ॥ त्रि० । पराचिते । परैधिते ॥ परस्माज्जातः परपोषितत्वात् ॥

परजितः । त्रि० शत्रुणापराजिते ॥

परञ्जः । पुं० तैलयन्त्रे ॥ क्षुरिकाफले ॥ फेने ॥ असौ ॥

परञ्जन । पुं० वरुणे ॥ इ०तिग्मेमचन्द्रः ॥

परञ्जयः । पुं० वरुणे ॥ त्रिकाण्डशेषः ॥ त्रि०शत्रुजयकर्त्तरि ॥

परतन्त्रम् । न०परकीयशास्त्रे ॥ व्यक्तौ ॥ यथा । बुद्ध्यादिस्वकार्येऽहङ्कारे जनयितव्येप्रकृत्यापूरोऽपेक्ष्यते अन्यथाक्षीणासतीनालमहङ्कारंजनयितुमितिस्थितिः । एवमहङ्कारादिभिरपिस्वकार्यजनने प्रकृत्यापूरम्पेक्ष्यते । तेनप्रकृतिपरामपेक्ष्यमाणं कारणमपि कार्योपजनने परतन्त्रं भवति । त्रि० । परवशे । पराधीने ॥ परस्तन्त्रंप्रधानयस्य ॥ परेषा तन्त्रम् ॥

परत । अ० परस्तादर्थे ॥ परस्मिन्परस्यामपरस्मात्परस्याः परः परावा । वसत्यागतोरमणीयवा । विभाषापरावराभ्यामित्यतसुच् । तद्धितश्चासर्व्वविभक्तिरित्यव्ययत्वम् ॥

परत्र । अ० परलोके ॥ परस्मिन् । सप्तम्यास्त्रल् ॥

परत्रभीरुः । त्रि० धार्मिके । परकालभयशीले ॥

परत्वम् । न० परतायाम् । परव्यवहारकारणे ॥ तद्द्विविधम् । दिक्कृतङ्कालकृतञ्च दूरस्थेदिक्कृतं परत्वम् । ज्येष्ठेकालकृतपरत्वमिति ॥

परदारः । पुं० परभार्यायाम् ॥ तद्गमनेदोषोयथा । परदाररताश्चैवपरद्रव्यहराश्चये । अधोधोनरकेयान्ति पीड्यन्तेयमकिङ्करैरिति ॥

परदुःखम् । न० अन्यजनपीडायाम् ॥

परदेवता । स्त्री० परमात्मनि । पर ब्रह्मणि ॥

परद्वेषी । त्रि० विदूषके । परद्वेष्टरि ॥

परधर्म्मः । पुं० स्वस्वाश्रमविहिते ॥ पर-

स्वपरेषांवाधर्मः ।

परध्यानम् । न० ध्यानविशेषे ॥

परन्तपः । पु० परतापिनि । शत्रुतापने ॥ जितेन्द्रिये ॥ परेषाकाम क्रोधलोभादिशत्रूणातापजनके । अज्ञानशत्रुदमने ॥ परशत्रुकामक्रोधादिरूपंशत्रुगणशौर्येणबलवता विवेकिनतपसाचभानुरिवतापयती तिविग्रहेतपसन्ताप इत्यस्मात्ण्य न्तात्परेकर्मण्युपपदेद्विषत्परयोस्ता पेरितिखच्प्रत्ययः । खचिह्रस्वः । मुम् ॥

परन्तु । अ० प्रागुक्तविरुद्धार्थे ॥

परपदम् । न० मुक्तौ ॥ श्रेष्ठस्थाने परस्वतत्पदञ्च ॥

परपाकनिवृत्त. । पुं० परोद्देश्यकपाकरहिते । पञ्चयज्ञाकर्त्तरि ॥ यथा । गृहीत्वाग्निसमारोप्यपञ्चयज्ञान्ननिर्वपेत् । परपाकनिवृत्तोऽसौमुनिभि. परिकीर्तितः ॥ इतिमिताक्षरा ॥

परपाकरत । पु० परपाकरुचौ ॥ प्रातः पञ्चयज्ञान्निर्वर्त्यपरान्नभोजिनि ॥ यथा । पञ्चयज्ञान्स्वयंकृत्वापरान्नमुपजीवति । सततप्रातरुत्थायपरपाकरतस्तुसः ॥ परपाक निवृत्तस्यपरपाकरतस्यच । अपचस्यचभुक्त्वान्नद्विजश्चान्द्रायणंचरेत् ॥ इतिमिताक्षरायांप्रायश्चित्ताध्यायः ॥

परपिण्डादः । त्रि० परान्ने । परान्नजीविनि ॥ परस्यपिण्डः । तमत्ति ॥ अद० । कर्मण्यण् ॥

परपुरुषः । पु० विष्णौ ॥ परश्चासौपुरुषश्च ॥ अन्यपुंसि ॥ उपनायके ॥

परपुष्टः । पु० कलकण्ठे । कोकिले ॥ परेणवायसेनपुष्ट ' पालित ' ॥ त्रि० । अन्यपालिते । परेण पोषिते ॥

परपुष्टमहोत्सव. । पुं० आम्रे ॥ परपुष्टानामहोत्सवोयस्मिन् ॥

परपुष्टमहोत्सवा । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ परपुष्टेमहोत्सवोयस्याः ॥

परपुष्टा । स्त्री० पण्याङ्गनायाम् । वारनार्याम् ॥ परैः पुष्टा ॥

परपूर्वा । स्त्री० पुनर्भ्वाम् । स्वैरिण्याम् । परोऽन्यःपूर्वोभर्तायस्याः सा । परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याःसप्तप्रोक्तायथाक्रमम् ' पुनर्भूस्त्रिविधातासांस्वैरिणीतुचतुर्विधेति नारद. । पतिंहित्वाऽपकृष्टंस्वमुत्कृष्टं यानिषेवते । निंद्यैवसाभवेल्लोकेपरपूर्वेतिचोच्यतेइतिमनुः ॥

परप्रतिनप्ता । स्त्री० (इतिहेम

परप्रपौत्रः । पु० वृद्धप्रपौत्रे ॥(चन्द्रः ॥

परभाषा । स्त्री० अपशब्दे । म्लेच्छिते ॥

परभाग । पु० गुणोत्कर्षे ॥ सुसम्पदि ॥ शेषांशे ॥ शोभातिशये

॥ परभागोभवेद्वर्णेष्वथमंसर्गजारुचि:

परभुक्ता । स्त्री० अन्यपुरुषसम्भोगविशिष्टायाम् ॥ परभुक्तांचकान्तांच यौभुङ्क्ते सनराधम '। सपच्यते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ इत्यादिनाब्रह्मवैवर्त्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे १८९ ध्यायेविशेषोद्रष्टव्य : ॥

परभृत् । पु० काके ॥ परंबिभर्त्ति डुभृञ्० । क्विप् ॥

परभृत: । पुं० कोकिले पिके ॥ परेणकाकेनभृत: ॥ त्रि० ॥ परपोषिते ॥

परम् । अ० नियोगे ॥ क्षेपे ॥ किन्त्वर्थे ॥ केवले ॥

परम : । पुं० प्रणवे ॥ त्रि० । परे । उत्कृष्टे ॥ अग्रेसरे ॥ प्रथमे ॥ अकारे ॥ प्रकृष्टे । उत्पत्तिविनाशशून्यस्वप्रकाशपरमानन्दरूपे । निरतिशयपुरुषार्थपर्यवसायिनि ॥ प्रधाने ॥ पराउत्कृष्टामायस्मस . ॥

परमगति '। स्त्री० मुक्तौ ॥ त्रि० मोक्षेतौ ॥ याविप्रा.सर्वत : शान्ताविशुद्धाज्ञाननिश्चया : । गतिंगच्छन्तिसन्तुष्टास्तामाहु : परमांगतिमितिमोक्षधर्मे . ॥

परमन्तप . । न० इन्द्रियजये ॥ मनसश्चेन्द्रियाणाञ्चह्यैकाग्र्यपरमतप'। प्राणायामाश्चाष्टयमस्वयोपिविधिवत्कृता: । व्याहृतिप्रणवैर्युक्ता विज्ञेयं परमंतप : ॥ आलोचने ॥

परमपद '। पुं० न० श्रेष्ठस्थाने ॥ परं देवतास्थाने ॥ पद्यतेज्ञानिभि ' प्राप्यते इति पद:परमश्चासौपदश्चेति

परमब्रह्म । न० परमेश्वरे। नारायणे ॥

परमम् । अ० अनुज्ञायाम् । अनुमतौ । शां० इ० भा० ॥ परंमिमीतेमिनोतिमीनातिवा । डम् ॥

परमर्षि : । पु० भेलादृषिविशेषे ॥ सप्तर्षिषु ॥

परमहंस : । पुं० आत्मा नात्मविवेकि परिव्राजिब्राह्मणे । संवर्तकारुणिश्वेतकेतुदुर्वासाऋभुनिदाघजडभरतदत्तात्रेयरैवतकप्रभृतौ ॥ मुखनामामर्यधर्मौ यस्यिणोर्लिङ्गधारण । वाङ्जातीकजाताना मर्यधर्मौ नविद्यते ॥ * ॥ चतुर्विधावधूतेषुतुरीये ॥ यथा । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोऽईस उच्यते । नयोन्ये भोगयोगाख्या मुक्ता . सर्वेशिवोपमा . ॥ हंसोनकुर्यात् स्त्रीसङ्गंनवाधातुपरिग्रहम् । प्रारब्धमश्नन्विहरे न्निषेधविधिवर्जित : ॥ त्यजेत्सजातिचिह्नानि कर्माणिगृहमेधिनाम् । तुरीयोविचरेत्क्षोणीं नि : संकल्पोनिरुद्यम: । सदात्मभावसतुष्ट : शोकमोह विवर्जित : । निर्निकेतस्तितिक्षु : स्यान्नि : शंकोनिरुपद्रव : ॥ नार्पणंभक्ष्यपेयानांनतस्यध्यानधारणा: । मु

क्कोविरक्कोनिर्द्वन्द्वोह्यसाचारपरोयति रिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥

परमागति : । स्त्री० साक्षान्मोक्षइती ॥ यथा । कषायपक्ति. कर्माणिज्ञा नन्तुपरमागतिरिति ॥

परमाणु : । पुं० परिमण्डलि । परमेणी । यतोऽणुर्नास्ति सपरमाणुरित्यर्थः ॥ जालान्तरगतेभानौयत्सूक्ष्मंहश्य तेरज : । तस्यय ' षष्ठकोभाग: पर माणु : सउच्यते ॥ * ॥ सौत्रान्ति कादिमतेचतुष्टयेचपृथिव्यादिपरमा णव:खरस्नेहोष्णेरणस्वभावा . । तथा हि कठिनस्वभावा.पृथिवीपरमाणव. । स्नेहस्वभावा'अपापरमाणव: । उष्ण स्वभावास्तेजस ' परमाणव' । ईर णस्वभावावायुपरमाणव ' इति ॥ परमस्यासावणुश्च ॥ * ॥ पृथिव्या दिभूतचतुष्टयानाद्व्यणुकानामवय व परमाणु . । सचनित्योनिरवय वस्तत : सूक्ष्ममपिनास्ति । यथा । नित्याऽनित्याचसाद्वेधा नित्यास्यादणुलक्षणा । अनित्यातुतदन्यास्यात् सैवावयवयोगिनी ॥ पारिमाण्डल्य मामकतत्परिमाणन्तु नकस्यापिक रणम् । यथा । पारिमांडल्यभिन्ना नांकारणत्वमुदाहृतम् ॥ जलादिप रमाणुरूपस्यनित्यत्त्वम् । पार्थिवपर माणुरूपस्याऽनित्यत्त्वम् । यथा । जलादिपरमाणौतन्नित्यमन्यत्रहेतु कम । इ० भा० प० ॥ तैरेवपरमा णुभिराद्युपादानैर्द्व्यणुकत्रसरेण्वा दिक्रमेणस्थूलक्षितिजलतेजोमरुत: सृजतिपरमेश्वर ' । यथा । अयोज नपरमाणुकर्मतथाचसर्गाद्यकालीनं द्व्यणुकारम्भकपरमाणुकर्मयत्नजन्य प्रयत्नवदात्मसयोगजन्यंवाकर्मत्वाद स्मदादिशरीरकर्मवदिति कुसुमाञ्ज लि . ॥ प्रलयेऽतिस्थूलस्थूलनाशान न्तरपरमाणुक्रियाविभागपूर्वसंयोग नाशादिक्रमेणद्व्यणुकनाशानात्तिष्ठ न्तिपरमाणवएवेति । यथा । दोधूय मानास्तिष्ठन्तिप्रलयेपरमाणव . । इ ति प्राचीनकारिका ॥ तस्यमहत्वा भावादतीन्द्रियत्त्वम् । यथा ॥ मह त्त्वंषड्विधेहेतुरिति० भा० प० ॥ * कालविशेषे ॥ यथा । सकाल . पर माणुर्वैयोभुङ्क्तेपरमाणुताम् । सतो विशेषभुग्यस्तुकाल ' सपरमोमहा न् ॥ अणुर्द्वौपरमाणूस्यात्त्र्यसरेणु स्त्रय स्मृत . । जालार्करश्म्यवग त ' खमेवानुपतन्नगात् ॥ इ० श्री भागवते ३स्कन्धे ११ अध्याय : ॥ अस्यार्थ : । सत . प्रपञ्चस्यपरमाणु तापरमाणववस्थांयोभुङ्क्तेसकाल ' परमाणु : तस्यैवाविशेषसाकल्ययो भुङ्क्तेसपरममहान् । अयमर्थ : । ग्रहर्क्षताराचक्रस्थइत्यादिनायत्सूर्य पर्यटनं वक्ष्यति तत्रसूर्योयावतापर

माणुदेशमतिक्रामतितावान्काल
परमाणु : । यावताचद्दादशराश्या
त्मकसर्वभुवनकोषमतिक्रामति ।
सपरममहान्सवत्सरात्मक: तस्यैवा
वृत्त्यायुगमन्वन्तरादिक्रमेणद्विपरार्द्धा
न्तत्त्वमिति । तथाच पञ्चमेसूर्यगत्यैव
कालादिविभागवक्ष्यति ॥ इदानी
द्व्यणुकादिलक्षणपूर्वकमध्यमकाला
वस्थाकथयतिद्वौपरमाणूअणु : स्या
त्त्रयोणवस्त्रसरेणु: सतुप्रत्यक्षइत्या
हजालार्कैति । गवाक्षप्रविष्टैर्व्वर्कर
श्मिष्ववगत : कोसौयोतिलघुत्वेन
खमेवानुपतन्अगात्गत: । नगामि
तिपाठेखमेवानुपतन्नवगत नतुगा
पृथ्वीम् । इति श्रीधरस्वामिन : ॥

परमाणवङ्गक : । पु॰ विष्णौ ॥

परमात्मा । पुं॰ चिदात्मनि । स्वप्रका
शज्ञानस्वभावात्मनि । कार्यकारण
विलक्षणेनित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावे ॥
देहादिबुद्ध्यन्तानामविद्ययात्मत्वेन
कल्पितानांपरम: प्रकृष्टउपद्रष्टृत्वा
दिविशेषणविशिष्टआत्मा ॥ अन्नम
यप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्द
मयेभ्य : पञ्चभ्योऽविद्याकल्पितात्म
भ्य : परम प्रकृष्टोऽकल्पितोब्रह्म
पुच्छप्रतिष्ठेत्युक्त: आत्माच सर्वभूता
नांप्रत्यक्चेतन . । उत्तम . पुरुषस्त्व
न्य : परमात्मेत्युदाहृत : । परामा
मायाशक्ति र्वायस्यस : । अतति
सर्वंव्याप्नोतीत्यात्मा । परमश्चासा
वात्माचेतिवा ॥ परमात्मातत्पदा
र्थ . सर्वोपाधिविवर्जित . ॥ अस्यो
क्त श्रीदेवीभागवते । याशक्ति . पर
मात्मासौयोसौसापरमात्मता । अ-
न्तरनैतयो ' कोपिसूक्ष्म वेदचनार
देति ॥ अतरभेद : सूक्ष्ममपिनवे
द ॥ अस्यध्यानं यथा । हृत्पद्ममध्ये
पुरुषपुराण सत्यात्मकसर्वजगत् स्व
रूपम् । ध्यायामिनित्यपरमात्मसञ्ज्ञं
चिद्रूपमेकवचसामगम्यमिति ॥

परमाद्वैत . । पु॰ विष्णौ ॥ मतविशेषे
॥ यथा । निर्गुणवामभागेचसव्यभा
गेऽद्भुतानिजा । मध्येनाथ : स्वयं
ज्योतिस्तज्ज्योतिर्मेतमोहरमिति ॥

परमानन्द . । पुं॰ अविनाशिनिरति
शयत्वाभ्यामुत्कृष्टेसुखविशेषे ॥ पर
मश्चासावानन्दश्च ॥ अतिशयाह्लादे
॥ ब्रह्मानन्दे ॥ सार्वभौमादिहि
रण्यगर्भान्तानन्दानामुत्तरोत्कर्षपर
मावधित्वात् ॥

परमान्नम् । न॰ क्षीरिकायाम् ॥ पायसे
। खीर इ॰ भा॰ ॥ परमञ्च तदन्नञ्च
॥ यद्वा । परमाणामुत्तमानांदेवादी
नामन्नम् ॥

परमायस्त . । त्रि॰ अतिश्रान्ते ॥ पर
मश्चासौ आयस्तश्च ॥

परमायु : । पुं॰ विंशत्यधिके वर्षशते
। जीवितकाले ॥ यथा । शतंवर्षा

यिविंशत्यानिशाभि : पञ्चभि . स ह । परमायु रिदंप्रोक्तं नराणांकरि णामिह। अब्दाद्वाविंशदश्वानाशुनां द्वादशवत्सरा : । पञ्चविंशतिवर्षाणि खरस्यकरभस्यच॥ चतुर्विंशतिरब्दा नाबुषस्यमहिषस्यच । मृगशूकरव स्तादिपशूनाषड्दशान्विता . ॥ इ० शब्दमाला ॥

परमोयुष । पु० असनद्रुमे ॥

परमार . । पुं० पवार इ० भाषा० प्र० क्षत्रियजातिविशेषे० ॥

परमार्थ.। पुं० सत्ये । एकरूपेणावस्थि तेर्थे ॥ परमार्थौद्विधाप्रोक्तो मयाहे स्वर्गवासिन. । एकः स्वभावत सा क्षात्परमार्थं सदैवतु ॥ सशिव. सत्यचैतन्यसुखानन्तस्वलक्षण.। अपर. कल्पित साक्षात् ब्रह्मण्यध्यस्तमा यथा ॥ व्यावहारिकसत्यार्थं साक्षात् सत्यार्थचिद्घन । उभयवर्त्तिवेदस्तु मार्गानेववदन्तिहि ॥ इत्युक्त ब्रह्म गीतायांब्रह्मणाब्रह्मदर्शिना ॥ २ ॥ अध्याये ॥ चतुर्व्वर्थेषूत्कृष्टे मोक्षे । यथार्थे ॥ प्रपञ्चोयद्विद्येत निवर्त्त तनसशय : । मायामात्रमिदंद्वैतम द्वैतपरमार्थत ' ॥ परमश्चासावर्थश्च ॥ स्वर्गादिषुधर्मादिषुवापरमोमोक्षो र्थ : परमार्थ . ॥

परमार्थवित् । त्रि० ।तत्त्वदर्शिनि ॥ अश्व मेधशतसहस्राण्यथकुरुतेब्रह्मघातल क्षाणि । परमार्थविन्नपुण्यैर्नचपापै र्लिप्यतेविमल ॥

परमार्हत' । पुं० जैनराजर्षिविशेषे ॥

परमाशक्ति' । पुं ०साम्यावस्थमायोपा धिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ यदाहगीता सु । अपरेयमितस्त्वन्याप्रकृतिवि द्धिमेपराम् । जीवभूतामहाबाहोय येदधार्यतेजगदिति ॥

परमृत्यु: । पुं०काके । वायसे ॥ परे भ्योमृत्युरस्य ॥

परमेश । पु० परशिवे॥ परमात्मनि ॥ परमश्चासावीशश्च । परमाइन्द्रादि भ्योप्यु त्कृष्टाब्रह्मादय.तेषामीश' ।

परमेश्वर' । पुं०महेश्वरे । शिवे ॥ पर मात्मनि । सर्वजडवर्गसत्तास्फूर्त्ति प्रदत्वेनबाध्यबाधकभावशून्ये । सर्व दोषानस्कदिति । परश्चासावीश्वर श्च। परमउत्कृष्ट'ईश्वरेभ्योहिरण्य गर्भादिभ्य सचासावीश्वरश्च ।

परमेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् । परदेव तायाम् । पराम्बायाम् ॥ परमा चासावीश्वरीच । यद्वा । परमाणा ब्रह्मादीनामीश्वरीनियन्त्री ॥

परमेष्ठी।पुं० धातरि। पितामहे।अब्ज योनौ ॥ परमेव्योम्निचिदाकाशेब्रह्म पदेवातिष्ठतिष्ठा० । परमेस्थ:कित्दि तीनि । तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् । स्था स्थिनस्थूणामितिषत्वम्॥ गुरुविशेषे। यथा । चादौसर्वचदेवेशिमन्वदःपर

मोगुरुः। परापरगुरुस्त्वंहिपरमेष्ठी त्वहंगुरुरितिह्यह्नीलतन्त्रे २ पटलः ॥ मन्त्रदातागुरुःप्रोक्तोमन्त्रस्तुपरमोगुरु.। परापरगुरुस्त्वं हिपरमेष्ठिगुरुस्त्वहमितितन्त्रान्तरम् ॥ शाल ग्रामविशेषे ॥ यथा ॥ परमेष्ठीचशुक्लाभ : पद्मचक्रसमन्वित । चिन्हाकृतिस्तथापृष्ठे शुषिरश्चातिपुष्कलम् ॥ परमेष्ठीलोहिताभश्चक्रमेकतथा युतम् । विम्बाकृतिस्तथा रेखाशुषिरश्चातिपुष्कलमिति ब्रह्मपुराणम् ॥ अपिच । परमेष्ठोचशुक्लाभश्चक्रपद्मसमन्वित :॥ सवर्तुलस्तथापीत : पृष्ठेचशुषिरध्रुवमिति पुराणसंग्रह : ॥ परमेष्ठीतुरक्ताभश्चक्रपद्मसमन्वित । द्विधाकृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चापिवर्तुलम् ॥ पीतवर्णयुतोवापिभुक्तिमुक्तिवरप्रद इति वैश्वानरसंहिता ॥ जिने । बुद्धे ॥

परमेष्ठिनी । स्त्री० ब्राह्म्याम् । वामनहाटी० ब्रू० गौ० भा० ॥ परमेष्ठिन : शक्ती ॥

परमेष्वास '। पुं० उत्कृष्टधनुषि ॥ त्रि० महाधनुर्धरे ॥

परम्पर :। पु० मृगविशेषे ॥ तनयस्य प्रपौत्रे इतिमेदिनी ॥ प्रपौत्रादाविति हेमचन्द्र : ॥

परम्परा । स्त्री० परिपाट्याम् । अनुक्रमे ॥ वधे । हिंसायाम् ॥ अन्वये । सन्ताने ॥ परम्पराशब्दोऽव्युत्पन्न प्रातिपदिकम् ॥ यद्वा । परपिपर्ति । पृ० । अच् । अपचजारहरेतिवत् । तत्पुरुषेकृतीति बहुलग्रहणादमोलुक् । पृ० ॥

परम्पराकम् । न० यज्ञायपशुघाते । शमने । प्रोक्षणे ॥ परम्परायाअकान । अक० । भावेघञ् । अच्चतिर्घञ् वा ॥ यद्वा । परमतिशयेऽव्ययम् । परंपर : श्रेष्ठ : आकोऽस्मात् ॥

परम्परीण . । त्रि० परम्पराप्राप्ते ॥ पराश्चपरतराश्चअनुभवति । परोवरपरम्परेत्यादिनाख : । प्रकृते : परम्परभावोनिपातनात् ॥ लक्ष्मींपरम्परीणांत्वपुत्रपौत्रीणतांनयेतिभट्टिः ॥

परवीणम् । न० पर्वणि ॥ पर्णहन्तरसे ॥ पर्णसिरायाम् ॥ घृतकम्बले ॥ इतिहेमचन्द्र : ॥

परु . पुं ० केशराजे । भृङ्गसोदरे ॥

परलोक :। पु० स्वर्गादिलोकान्तरे । शब्दजने ॥ परश्चासौलोकश्च ॥

परलोकगम :। पुं० मृत्यौ ॥

परवञ्चनम् । न ० परस्यव्याजेनवशीकरणे ॥ परस्यवञ्चनम् ॥

परवान । त्रि ० पराधीने ॥ पर : स्वामीअस्यास्ति । तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप् । मादुपधायाश्चमतोर्वोऽयवादिभ्यइतिवत्वम् ॥

परवश :। त्रि० अस्वतन्त्रे । परायत्ते

। पराधीने ॥ परस्ववश : ॥
परवश्य . । चि० पराधीने । परस्याधी
 नताङ्गते ॥
परवाणि । पु० धर्माध्यक्षे ॥ वत्सरे ।
 वर्षे ॥ कार्तिकेयस्यवाहने ॥
परवैराग्यम् । न० फलभूतवैराग्ये ॥
 तत्परमपुरुषख्यातेर्गुणवैतृष्ण्य
 मितियोगसूत्रम् ॥ १६ ॥ तत्
 वैराग्य परम्उत्कृष्टम्प्रथमवैराग्य
 विषयविषयम् । द्वितीयन्तुगुणविष
 यमुत्पन्नगुणविवेकख्यातेरेवभवति
 । निरोधसमाधेरनुकूलत्वात् । इ०
 भोज. ॥ सम्प्रज्ञातसमाधिपाटवेन
 गुणत्रयात्मिकात् प्रधानाद्विविक्तस्य
 पुरुषस्यख्याति साक्षात्कारउत्प
 द्यतेतत्साशेषगुणत्रयव्यवहारेषु वै
 तृष्ण्य यद्भवतितत्परश्रेष्ठ फलभू
 तवैराग्यम् । तत्परिपाकनिमित्ता
 श्चित्तोपशमपरिपाकाद्‌विलम्बेनकै
 वल्यमिति ॥ परञ्चतद्वैराग्यच ॥ स
 सारमेवनिस्सारंदृष्ट्वासारदिदृक्षया
 प्रव्रजन्त्यकृतोद्वाहा. परवैराग्यमा
 श्रिता ' इति विविदिषासन्न्यास
 परवाक्यम् ॥
परव्रत । पु ० धृतराष्ट्रे ॥
परशम् । न० रत्नविशेषे ॥
परशव्यम् । चि० परशवेष्टिते ॥ उपग
 वादिभ्योयत् ॥
परशु . । पुं० सुधिती । कुठारे ॥ परं
 शृणाति ॥ शृहिंसायाम् । आङ्प
 रयो . खनिशृभ्योडिच्चे तिकु . ॥
परशुधर । पु ० गणेशे । लम्बोदरे ॥
 धरति । धृञ्० । अच् । परशोर्धरः
 ॥ चि० परशुधारिणि ॥
परशुराम . । पुं० जामदग्न्ये ।
 भार्गवे ॥ अवतारेषोडशमेपश्यन्
 ब्रह्मद्रुहोन्नृपान् । चि : सप्तकृत्
 त्व : कुपितोनि ' क्षत्रामकरोन्म
 हीम् ॥ परशुनाराम ॥ अयञ्चे
 तायुगादाव तीर्णः ॥ अस्योत्पत्त्या
 दिकमुक्तकालिकापुराणे ८५ अ-
 ध्याये यथा । मार्कण्डेयउवाच
 अथकालेव्यतीतेतु यमदग्निर्महात
 पा । विदर्भराजस्य सुतांप्रयत्नेन
 जितांस्वयम् ॥ भार्यार्थे प्रतिजग्राह
 रेणुकांलक्षणान्विताम् । सातस्मात्
 सातस्मात् सुषुवेपुत्रांश्चतुरो वेदसं
 मतान् ॥ रुमण्वन्तसुषेणञ्च विश्वंवि
 श्वावसुतथा । पश्चात्तस्यां स्वयज
 ज्ञेभगवान्मधुसूदन ॥ कार्त्तवीर्य
 वधायाशुशक्राद्यै ' सकलै ' सुरैः
 । याचित : पञ्चम ' सोभूत्तेषांरा
 मास्ययस्तु य : ॥ भारावतरणार्थाय
 जात : परशुनासह । सहज . पर
 शुस्तस्य तजघातिकदाचन ॥ अ-
 यनिजपितामह्या चरुभुक्तिविपर्यया
 त् । ब्राह्मण : क्षत्रियाचारोरामोभू
 त् क्रूरकर्मकृत् ॥ सर्वेदान खिला

नृत्वात्त्वाधनुर्वेदाद्यसर्वश । स्तता तात्कृतकृत्योभूत्वेदविद्या विशारद इति ॥ विशेष : पाद्मोत्तरखण्डे द्रष्टव्य ' ५० अध्याये ॥

परशुरामक . । पु ० भृगुणापतौ । जामदग्न्ये ॥ स्वार्थेक ॥

परशुवध : । पु ० कुठारे । फरसा० इ० भा० । परशुवयनम् । टुश्रोश्वि० । अन्ये ष्वपीतिड : । परशुधयति । धेट् ० । आतोनुपेतिक : ॥

परशुवान् । पु० दन्दशूकविशेषे ॥

परश्व: । अ०श्व: परदिने । आगामिदिनात्परदिने । परसों इ० भा० ॥ परश्चतत्श्वश्च । श्व.परंवा । राजदन्तादि : ॥ अतिक्रान्ते पूर्वतरेदिने परश्वोजात इति प्रयोगोगौण . ॥

परसञ्चक : । पुं० आत्मनि ॥

परस्तात् । अ० परतोर्थे ॥ परस्मिन् परस्याम्परस्मात्परस्या:पर:परावा वसत्यागतोरमणीयवा । विभाषा परावराभ्यामितिपञ्च अस्ताति. ॥

परस्परम् । अ० अन्योन्यार्थे ॥ परस्परं विप्रानमति । कर्मव्यतिहारेसर्वनाम्नोद्वे वाच्ये । असमासवद्भावे पूर्वपदस्यसुर . सुर्वक्तव्य । कस्कादित्वात्विसर्जनीयस्यस : ॥

परस्परपराहतम् । न० सङ्कुले । क्लिष्टे ॥ विरुद्ध वाक्ये । मातामेवन्ध्येति विरुद्धार्थवचने ॥ पराहति । हन्ते : कर्मणिक्त ' । परस्परेणपराहतम् ॥

परस्मैपदम् । न० तङानौ वर्जयित्वा लादेशेषु तिप्० तस् झि । सिप् थस् थ० । मिप् वस् मस् एतेषु० शतृक्वसु० इत्येतयोश्च ॥ तादर्थ्ये चतुर्थीति योगविभागात् समास : । परस्मैचेतिचतुर्थ्याअलुक् ॥

परस्वध' । पुं० परस्वधे । कुठारे ॥ परस्वस्वदधाति । काष्ठदण्डधारकत्वात् । डुधाञ्० । आतोनुपेतिक : ॥

परा । अ० विमोचे ॥ प्राधान्ये ॥ प्रातिलोम्ये ॥ धर्षणे ॥ आभिमुख्ये ॥ भृशाऽर्थे ॥ विक्रमे ॥ गतौ ॥ वधे ॥ इ० मेदिनी ॥ अपिच । वधेगतौ दर्शनेच विक्रमाभि मुखेभृशे । अधीनमोक्षणप्रातिलोम्यकेषु परामत: ॥ यथा । वधेपराहत : । गतौ परागत: । दर्शने पराहृष्ट : । विक्रमे पराक्रान्त: । अभिमुखेप रावृत्त । भृशे पराजित. । अधीने पराधीन : । मोक्षणे पराकृत ' । प्रातिलोम्ये पराङ्मुख इति ॥

परा । स्त्री० वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥ नाभिरूपमूलाधारात् प्रथमोदितनादस्वरूपवर्णे ॥ मूलाधारात् प्रथममुदितोयस्तुतार : पराख्य : ॥ इत्यलङ्कारकौस्तुभे १ किरण : ॥

पराक : । पुं० खङ्गे ॥ क्षुद्रे ॥ रोग

विशेषे ॥ जन्तुभेदे ॥ व्रतविशेषे ॥ यथाहमनु । यतात्मनोप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम् । पराकोनाम कृच्छ्रोयसर्वपापापनोदनइति ॥ द्वादशाहोपवासेनपराकः सर्वपापहा । एकैकवर्द्धयेत्पिण्डशुक्ले कृष्णेचह्रास येदिति ग० पु० ॥ पराकेपञ्चधेन व. । पराकस्यप्राजापत्यपञ्चकतुल्य त्वात् ॥

पराकरणम् । न० पराक्रियायाम् । पराङ्मुखकरणे ॥

पराकृत . । त्रि० प्रत्याख्याते ॥ परा कारि । कृञ . क्त .

पराक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ परा क्पुष्पाख्यस्या ' ॥

पराक्रम . । पु० विक्रमे ॥ सामर्थ्ये ॥ सहसि । बले । शौर्ये ॥ उद्योगे ॥ अभियोगे ॥ निष्क्रान्ताविति शब् ० ॥ पराक्रमणम्० पराक्रम्यते अनेनवा । क्रमु० । हलश्चेति० घञ् । नोदा त्तोपदेशस्येतिनवृद्धि ॥ नसामरच्च स्तुगुणायकल्पते नदानमर्थोपचिते प्रवर्तते । नभेदसाध्याबलदर्पिताज नाः पराक्रमस्त्वेवममेहरोचते इति रामायणम् ॥

पराक्रिया । स्त्री० पराकरणे ॥ तथाचा हुर्वेदान्तविद . । योविप्रजातिचेत न्यादन्यद्वस्त्वभिमन्यते । कैवल्या त्तंपराकुर्यात् विप्रजातिपराङ्मुख म् ॥ ब्राह्मणोहमिति भ्रान्त्यावृतस्य तिसवादिषु । प्रवृत्तोलभतेजन्मत्ये वैवास्यपराक्रियेति ॥

पराग । पु० सुमनोरजसि । कुसुमरेणौ ॥ धूलौ ॥ स्नानीये ॥ गिरिप्रभेदे ॥ विख्यातौ ॥ उपरागे ॥ चन्दने ॥ परागच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्योपी- तिडाड ॥ स्वच्छन्दगमने इति शब्० ॥

परागति. । स्त्री० मोक्षे ॥ यद्गत्वाननि वर्तन्ते सैवप्रोक्तापरागति ॥ स्वर्गे ॥ कर्मफले ॥ प्रकृष्टायाङ्गतौ ॥ परा चासौगतिश्च ॥

परागृदर्शी । त्रि० पराभिध्याने ॥

पराङ्गद . । पुं० शिवे ॥

पराङ्गव । पु० समुद्रे ॥

पराङ्मुख । त्रि० विमुखे । पराचीने ॥ पराञ्चति० अनभिमुखोभवति । अञ्चु० । ऋत्विगित्यादिना क्विन् । पराक्मुखमस्य ॥

पराक् । त्रि० प्रतिलोमगमनाश्रये ॥ परा० अञ्चति । अञ्चु ॥ क्विन् ॥ पश्चादर्थे ॥

पराचित . । पु० कोकिले ॥ त्रि० । औदासीन्येनपरपुष्टे । परिस्कन्दे । परैधिते ॥ परेणाचित ' । चि ञ्० । क्त ॥

पराचीन ' । त्रि० विमुखे । पराङ्मुखे ॥ पराञ्चति अनभिमुखोभवति ।

अन्तु० । ऋत्विगादिनाक्विन् तत स्वार्थेविभाषाचेरदिक् स्त्रियामितिख ' ॥

पराजय । पु ० रणेभङ्गे । पराभवे । पराजयनम् ॥ जिअभिभवे । पराजयनम् एरच् ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत् पुत्रादिकपराजयमित्यङ्गीकार . ॥

पराजित । त्रि० पराभूते । निर्जिते । जिते ॥ पराजीयतेस्म परैराजीयतेस्मवा । जिअभिभवे । क्त . ॥ पराजिते ॥ परेणआजीयतेस्म । जि० । क्त ' । यद्वा । परेणआज ' क्षेपणजातमस्य । ता० । इतच् ॥

पराञ्ज । पु० परञ्जार्थे ॥

पराडीनम् । न० पक्षिणा . पराद्वत्यगमने ॥

परात्पर . । त्रि० श्रेष्ठतमे ॥ विश्वात्मनि॥ परात्ब्रह्मादेरपिपर: श्रेष्ठ: । दूरार्थकत्वात् पञ्चम्या: स्तोकादिभ्यइत्यलुक् ॥

परात्प्रिय : । पुं० तृणविशेषे ॥ त्रि० प्रियोत्तमे ॥

परात्मा । पु० प्रत्यगभिन्नेब्रह्मणि ॥उक्तार्थानात्मन ' सर्वानन्वयव्यतिरेकत. । प्रत्यक्प्रधानयादृष्ट्यानिजात्मानमवेत्परम्॥परश्चासावात्माच । परमात्मा ॥

परादन: । पुं० पारसीकाश्वे ॥ इति त्रिकाण्डशेष : ॥

पराधीन । त्रि० परवशे । परतन्त्रे । नाथवति ॥ परस्मिन्नधि सप्तमीशौण्डैरितिसमास । अषडक्षेतिख ॥ स्वाधीनवृत्त . साफल्य नपराधीनवृत्तिता । येपराधीनकर्माणोजीवन्तोपिचतेमृता : । इति गरुडपुराणे ११३ अध्याय ॥

परानन्द ' । पु० निरतिशयसुखस्वरूपे ॥ परश्चासावानन्दश्च ॥ परानन्दावाप्तिश्चागमाचार्यात्मानुभवप्रत्ययत्रयस्यैकविषयत्वेनभवति । यथाहुरागमविद . । शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्यतृतीय स्वात्मनिश्चय । निरन्तरानुसन्धानपरानन्दाप्तिहेतव इति ॥

परानसा । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

अन्तकाल . । पु० द्विपरार्द्धावसानेपरस्यकार्यब्रह्मण : अन्तकाल ' विनाशकाल : ॥

परान्नम् । अन्यस्वामिकभक्तपिष्टकादौ ॥ परस्य,ष्टान्ने ॥ परान्न परवासश्च निस्थ'धर्मरतस्त्यजेत् ॥ त्रि० । परपिण्डादे । परान्ने नोपजीविनि ॥ परस्यअन्नम् । परान्न'नित्यमस्य । अर्शआदिभ्योऽच् ॥

परापम् । त्रि० परेपे ॥ परागताआपोऽस्मिन् । अवर्णान्ताद्देतिपक्षे अपईदभाव . ॥

परापरम् । न० परूषके ॥ त्रि० परस्मिन्नपरस्मि च ॥

परापरगुरु । पु॰ गुरुविशेषे ॥ पार्व त्या ॥

परापरज्ञ । त्रि॰ विद्याविद्याविभागज्ञे ॥

पराप्रकृति । स्त्री॰ अपराप्रकृतेर्भिन्नायाप्रकृतौ ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिविद्धिमेपराम् । जीवभूता महाबाहोययेदंधार्यतेजगत् ॥ क्षेत्रज्ञलक्षणायाम्॰ पराशक्तौ ॥

पराभव . । पुं॰ तिरस्कारे । न्यक्कारे । तिरस्क्रियायाम् । परिभवे ॥ यथा । विश्वेश्वरमजंदेवजगत' प्रभवाप्ययम् । भजतियेपुष्कराक्षनतेयान्तिपराभवमिति ॥ ब्राह्मणस्याऽपशब्दभाषणफलपराभव इति विवरणकार . ॥ विनाशे ॥ पराजये ॥ विपदि ॥ चत्वारिंशत्सङ्ख्यकेवत्सरे ॥ यथा । पार्थिवैर्नृपसैन्यैश्चसमस्तै खण्डमण्डले । प्रपीड्यन्तेजना. सर्वेभयभीता:पराभवे ॥

पराभिध्यान । त्रि॰ एरागदर्शिनि ॥

पराभुक्ति । स्त्री॰ पातालादिकलान्ताधूर्ववर्त्ति विचित्रैश्वर्य्य सम्पन्नतत्तद्भुवनाधिपत्ये ॥

पराभूत :। त्रि॰ जिते । प्राप्ताभिभवे । पराजिते । पराभूयतेस्म । भू॰ । क्त . ॥ *

परामर्श' । पुं॰ विवेचनायाम् । युक्तौ । वितर्के । विमर्षणे । तर्के । ऊहे ॥ स्मरणज्ञाने ॥ व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञाने ॥ यथा । व्याप्यस्यपक्षधर्मत्वधी परामर्शउच्यते । अस्यार्थ । व्याप्तिविशिष्टस्य पक्षेणसहवैशिष्ठ्यावगाहिज्ञानमनुमितिजनकम् । तच्चव्याप्य : पक्षे इतिज्ञानम् । पक्षोव्याप्यवान् इति ज्ञानवा । इति सिद्धान्तमुक्तावली ॥ सचानुमतौ व्यापार । यथा । व्यापारस्तुपरामर्श करणव्याप्तिधी र्भवेत् । अस्यार्थ' । अनुमायामनुमितौव्याप्तिज्ञानकारणपरामर्शोव्यापार . । तथाहि । येनपुरुषेणमहानसादौधूमेवह्नेर्व्याप्तिर्गृहीतापश्चात्सएवपुरुष: क्वचित्पर्वतादौअविच्छिन्नमूलांधूमरेखापश्यतितदनन्तर धूमोवह्निव्याप्य इत्येवरूप व्याप्तिस्मरणंतस्यपुरुषस्यभवतिपश्चाच्चवह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतइतिज्ञानभवति सएवपरामर्श इत्युच्यते ॥ इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥

परामृतम् । न॰ गोघृते ॥ वर्षणे ॥

परामृष्ट . । त्रि॰ सम्बद्धे । सम्बन्धयुक्ते ॥ कृतपरामर्शे ॥ विवेचिते ॥ परामृश्यते । मृश॰ । क्त . ॥

परास्वा । स्त्री॰ परास्विकायाम् । साम्यावस्थमायोपाधिक ब्रह्मरूपिण्याम् ॥

परायण : । त्रि॰ अभीष्टे ॥ तत्परे ॥ आश्रये ॥ यथा । शुद्धाभवन्ति यदन्येऽन्त्यजा'कृष्णपरायणाइति । न॰आसक्तवचने ॥ परमुत्कृष्टमयनस्थानमस्य । ब्रह्मणि ॥ परमुत्कृष्ट पुनरावृत्तिरहितचतदयनंमुक्तप्राप्य'स्थानञ्चेतिपरायणम् । पूर्वपदादितिणत्वम् ॥

परायत्त: । त्रि॰ पराधीने ॥

परारिअ॰ पूर्वतरवर्षे गततृतीयवर्षे ॥पूर्वतरे वत्सरेइत्यर्थेसद्यःपरुत्परार्य्यैषमइत्यादिनापूर्वतरस्यपरभाव. आरिचसवत्सरे ॥

परारि. । त्रि॰ परशत्रौ ॥

परारित्ना त्रि॰ पूर्वतरवत्सरसम्बन्धिनि ॥ परारिभवइत्यर्थेचिरपरुत् परारिभ्यस्त्नोवक्तव्यः ॥

परारु. । पुं॰ कठिल्ले । कारवेल्ले ॥

पराकः । पुं॰ अश्मनि ॥

परार्थानुमानम् न॰ परप्रतिपत्त्यर्थेऽनुमानवचने । यत्रस्वयमेवधूमादग्निमनुमायपरप्रतिपत्यर्थ'पञ्चावयववाक्य'प्रयुङ्क्तेतस्मिन्॥यथा ।पर्वतोवह्निमान् धूमात्योयोधूमवान्ससोग्निमान् यथामहानसम तथाचायम् तस्मात्तथेति । अनेनप्रतिपादितात्लिङ्गात्परोप्यग्निं प्रतिपद्यते ॥

परार्द्धम् । न॰ ब्रह्मणआयुषोऽर्द्धे ॥ यथा । निजेनतस्यमानेनआयुर्वर्षशतंस्मृतम् । तत् पराख्य तदर्द्धञ्चपरार्द्ध मभिधीयते ॥ त्रि॰ वि-पु॰ ॥ हृदये ॥ परश्चयद्ब्रह्मणोर्द्धस्थानम् । तस्मिन्हिपरब्रह्मोपलभ्यते ॥ दशमध्यसंख्यायाम् । ****। १००००००००००००००००० ॥ स्थानात्स्थानन्दशगुणमेकस्माद्गण्यतेद्विज । ततोष्टादशमेभागेपरार्द्धमभिधीयते ॥

परार्ध्य । त्रि॰ प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ परस्मिन्नर्द्धे भव ' ॥ अर्द्धाद्यत् । परावराधमोत्तमपूर्वाच्च ॥

परावतम् । न॰ परूषके । फालसा इ॰ भा॰ ।

परावर : त्रि॰ परमात्मनि । ब्रह्मणि । सर्वात्मके ॥ परहैरण्यगर्भपदमवरयस्मात् ॥ यद्वा । परहिरण्यगर्भादिअवरमनुष्यादि परञ्चअपरञ्चपरावरम्॰ सर्वात्मकब्रह्मेत्यर्थ ॥

परावर्त्त. । पु॰ परिवर्ते । विनिमये ॥

परावह : । पुं॰ वायौ : षष्ठस्कन्धे ॥ ईदृच : पुरुषोन्याहक्यमितासमहक् तथा । धामश्रप्रतिहृचश्चैस्थाससर्षे : परावह : ॥ सप्तवायून्तर्गत सप्तमवायौ ॥सतुपरिवहवायोरूर्द्ध स्थित : ॥

परावित्त: । पुं॰ कुवेरे ॥ त्रि॰ । परैश्च भिराविद्धे । अविद्धे च ॥

पराविद्या । स्त्री० ब्रह्मविद्यायाम् ॥ यथा । पराविद्याशृणुमुनेययाब्रह्मावगम्यते । यत्तदहश्यमग्राह्य मगोत्रचरण ध्रुवम् । अचत्तु ' श्रोत्र तदपाणिपादनित्य विभुसर्वगतं सुसूक्ष्ममिति ॥

परावृत्त : । अपावृत्ते ॥

परावृत्ति ' । स्त्री० निवृत्तौ ॥ उल्लङ्घने ॥

परावेदी । स्त्री० वृहत्याम् ॥

पराशक्ति ' । स्त्री० पराप्रकृतौ ॥ पश्वायाम् ॥ यथाहजनमेजय प्रति व्यास . । यद्यद्विभूतिमत्सत्त्व श्रीमदूर्जितमेववा । तत्तदेवावगच्छत्वं पराशक्त्य शसम्भवम् । एतेचान्ये चराजान : पराशक्तेरुपासका: । ससारतरुमूलस्य कुठारा अभवन्निति ॥ पराचासौशक्तिश्च ॥

पराशर : । पुं० व्यासमुनेर्जनके । शक्तिमुने : पुत्रे ॥

पराश्रय : । त्रि० अन्यावलम्बे ॥ पर आश्रयोयस्य ॥

पराश्रया । स्त्री० वृक्षोपरिजातलताविशेषे । वृन्दायाम् । वृक्षादन्याम् ॥

परासनम् । न० मारणे । वधे ॥ असु० । ल्युट् ॥

परासिसु ' । त्रि० परासितुमिच्छौ ॥ असुते : सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

परासु : । त्रि० मृते ॥ परागताअसवोस्मात् ॥

परासुता । स्त्री० मृतत्त्वे ॥ निद्रापरवशतायाम् ॥

परास्कन्दी । पुं० चौरे ॥ परान्आस्कन्दितुशीलमस्य । स्कन्दिर्० । सुपीतिणिनि . ॥

परास्त ' । त्रि० अपास्ते । अवज्ञाते । निरस्ते । पराजिते ॥ पराअस्यतेस्म । असु० । क्त ' ॥

पराहत : त्रि० दूरीभूते ॥ ताडिते पराहन्यतेस्म । हन० । क्त' ॥

पराहन्ता । स्त्री० समष्ट्यहङ्कारे । पराहन्तारूपश्चवृहदारण्यके । योवेदाहब्रह्मास्मीति वृत्तिरूपउक्त . । तथाच सृष्टिसमयेय . प्रथमोभावो व्यक्तस्यपरावाणीरूपोऽयमस्मीत्युत्पन्न : पराहन्तारूप . सोहङ्कार ' स देवसोस्य्दमग्रआसी दित्यत्रोक्तात् . सतउत्पन्न इतिनीलकण्ठ ॥

पराह्ण ' । पुं० अपराह्णे ॥ अरपञ्चतदहश्चेतिविग्रह ॥

परि । अ० सर्वतोभावे ॥ वर्ज्जने ॥ व्याधौ ॥ शेषे ॥ इत्थभूताख्याने ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ आलिङ्गने लक्षणे ॥ दोषाख्याने ॥ निरसने ॥ पूजायाम् ॥ व्याप्तौ ॥ भूषणे ॥ उपरमे ॥ शोके ॥ सन्तोषभाषणे ॥

परिकथा । स्त्री० वाङ्मयभेदे ॥ यथा । अथवाङ्मयभेदा . सुत्रम्सूत्र

खण्डकथाकथा । आख्यायिकापरिक थेति । चित्राखण्डशेष . ॥

परिकम्प । पुं० भये ॥ कम्पे ॥ परित कम्प ' ॥

परिकर । पुं० सङ्घे । गणे ॥ पर्यङ्के ॥ परिवारे ॥ वस्त्रादिनाप्रगाढगात्रिकाबन्धे ॥ यथा । सकृदुच्चरितयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् । बद्ध. परिकरस्तेनमोक्षायगमनप्रतीति ॥ युद्धोचितपरिधाने ॥ समारम्भे ॥ विवेके ॥ सहकारिणि ॥ यत्ने ॥ अलङ्कारवि० ॥ यथा ॥ विशेषणैर्यत्साकूतैरुक्ति ' परिकरस्तुस' ॥ घर्थाद्विशेष्यस्य । उदाहरणम् । यथा । महौजसो मान धना धनार्चिताधनुर्भृतः सयतिलब्धकीर्त्तयः । नसहतास्तस्यनभिन्नवृत्तय. प्रियाणिवाञ्छन्त्यसुभि. समीहितुम् ॥ यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषतभिधानात्तन्निराकरणेनपुष्टार्थस्वीकारः कृत. तथाप्येकनिष्ठात्वेनवक्ष्नाविशेषणानामेवमुपन्यासेवैचित्र्यमित्यलङ्कारमध्येगणित. ॥ परिक्रीयते । कृविक्षेपे । कद्दोरम् ॥ परिक्रियतेऽनेन । पुंसीतिघ. ॥

परिकर्तिका । स्त्री० गुदेकर्त्तनवत्पीडायाम् ॥

परिकर्त्ता । पु० अनूढज्येष्ठाकनिष्ठाविवाहस्ययाजकेद्व्युद्वाहतत्त्वम् ॥

परिकर्म्मा । पुं० सेवके । परिचारके ॥ इतिरत् ॥ न० । अङ्गसंस्कारे । कुङ्कुमादिनाशरीरशोभाधायककर्मणि ॥ परिमलवर्जनार्थाक्रियापरिकर्मस्नानोद्वर्त्तनादीत्यर्थ ॥

परिकर्म्मी । त्रि० सेवके ॥ इ०ई० ॥

परिकल्पित. । त्रि० कृते ॥

परिकल्प्य' । त्रि० परिकल्पितुयोग्ये ॥

परिकाङ्क्षितः । त्रि० तपस्विनि ॥ इतिशब्० ॥

परिकीर्णः । त्रि० व्याप्ते ॥ परित. कीर्णं ' ॥

परिकूटम् । न० पुरद्वारकूटके । नगरद्वारकूटके । हस्तिनखे । इथनो ० ह०इ० भा० ॥

परिक्रम. । पु० विहारे । क्रीडार्थपदभ्यांसञ्चरणे ॥ प्रदक्षिणे । परिक्रमणे । इ०भा०परिक्रमणम् । क्रमु० । घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येतिनवृद्धि ॥

परिक्रमसह । पुं० छागले ॥

परिक्रयणम् । न० नियतकालभृत्या स्वीकरणे ॥ परितःक्रयणम् ॥ क्रयणस्यसमीपंवा ॥

परिक्रिया । स्त्री० परिसर्पे परिजनादिनावेष्टने ॥ परिकरणम् । कृञ' शच् । रिङ्शयग्लिङ्क्षु ॥

परिक्लान्त. । त्रि० परिश्रान्ते ॥

परिचित् । पुं० नृपान्तरे ॥ अभिमन्युपुत्रे ॥ अश्वमेधे ॥ परितोदुरितक्षी

शतेयेनेतिव्याख्यानात् ॥

परिक्षिप्त । त्रि० जलादिनाऽवच्छि-न्ने । परिखादिनावेष्टिते । निवृते ॥ परित.क्षिप्यतेस्म । क्षिप० । क्त सर्वतोभावेनक्षेपयुक्ते ॥

परिखा । स्त्री० खेये । राजधान्यादी-नाखातरूपवेष्टने । खाई०इ०भा० ॥ अस्यामानन्तु । प्रस्थेचपरिखामान शतहस्तप्रशस्तकम् । परित.शिविरा णाञ्चगम्भीरदशहस्तकम् ॥ सङ्के-तपूर्वकञ्चैवपरिखाद्वारमीप्सितम् । शत्रोरगम्यमित्रस्यगम्यमेवसुखेनचे-ति ॥ परित.खन्यते०परित खाता-वा । अन्येभ्योपीतिड. ॥

परिखात: ।पुं० गर्त्ते ॥

परिख्यात. । त्रि० विख्याते ॥

परिगणित । त्रि० सर्वतोभावेनगण नायुक्ते ॥

परिगत : । त्रि० प्राप्ते ॥ विस्मृते ॥ ज्ञाते ॥ चेष्टिते ॥ गते ॥ वेष्टिते ॥

परिगृह्या । स्त्री० नार्याम् ॥

परिग्रह . । पु० परिजने । पुत्रमित्र कलत्रादौ ॥ यथा । क्वचिदुपकृति' कर्त्ताऽमीभि क्रताक्रियतेयवानचभु विभवल्वेतेपुंसांसुखायपरिग्रहा' । दधतिविरहमर्मच्छेदतदर्थमपार्थक तदपिविपुलायासा सीदत्यहोवतज न्तव. ॥ पत्न्याम् ॥ स्वीकारे ॥ मूले ॥ मूले ॥ शापे । शपथे ॥ राहुवक्त्र-स्थभास्करे ॥ प्रतिग्रहे । सैन्यपश्चा-द्भागे ॥ सङ्ग्रहे ॥ शास्त्रऽनिषिद्धमा-र्गेणदेहयात्रानिर्वाहकाधिकभोगसा धनस्वीकारे । शरीरधारणार्थमस्य, हव्वे पिपरोपनीतवाद्योपकरणे ॥ प रिगृह्यतेपरिग्रहणम्परिगृह्णातिवा ग्रहवृद्धिस्यप् विभाषाग्रहइत्यज्वा ॥ परिगृह्यतेऽनेनेतिकरणव्युत्पत्तेर्हस्ते॥

परिघ । पु० योगविशेषे ॥ तत्रजात स्यफलयथा । उत्पत्तिकालेपरिघोय दिस्यान्नरस्तदावशकुठारकल्प । अ सत्यसाक्षीचमयाविहीन स्वल्पानु-भोक्ताविजितारिपक्ष ॥ लोहाङ्गी० इ०प्र०अस्त्रविशेषे । परिघातने । लोहबद्धलगुडे ॥ अर्गले ॥ घाते । परिघाते ॥ मुद्गरे ॥ शूले ॥ कलसे-चतथाकाचघटेगोपुरसद्मनोरिति शब्दरत्नावली ॥ परिहननम् ० परिहन्यतेऽनेनवा । हन० । परी-घइत्यप् । घादेशश्च ॥

परिघात ।पुं० अस्त्रे ॥ हनने॥ परि तोघात ॥

परिघातन । पु० परिघे । लोहबद्ध लगुडे ॥ लोहबद्धयष्ट्याम् ॥ परि तोघातयत्यनेन । ल्युट् ॥ । न० सर्वतोभावेनहनने ॥

परिघोष । पुं० निनादे । शब्दे ॥ अवाच्ये ॥ जलदध्वनौ ॥ परितो घोषोऽत्रवा ॥

परिचय । पु० संस्तवे । विशिषेणज्ञाने ॥ परचाद्व०भा० ॥ परिसमन्ताच्चयनम् । चिञ् ० । एरच् ॥ अभ्यासे ॥

परिचर । पु० युद्धकालेपरप्रहाराद्रथरक्षके ॥ परिधिस्थे । सेनायांराज्ञोद्दण्डनायके ॥ प्रयाणेसामन्तस्यापकर्षेद्धत्यन्ये ॥ रथगजादेश्चक्रपादादिरक्षकेद्व०केचित् ॥ सेवके ॥ परितश्चरति । पचाद्यच् ॥

परिचरणम् । न० गुर्वादिशुश्रूषायाम् ॥

परिचर्य्या । स्त्री० सेवायाम् । उपासने । शुश्रूषायाम् ॥ परिचरणम् । चर० । परिचर्या परिसर्येतिशेयक्चनिपात्यते ॥

परिचायक । पुं० लक्षणे ॥

परिचाय्य । पु० यज्ञाग्नौ । समूह्ये । उपचाय्ये ॥ परिचीयते । चिञ्० । अग्नौपरिचाय्येतिसाधुः । अग्निरिह्नज्वलनः । किन्त्वग्निधारणार्थमिष्टकाचयनेननिर्मितस्थलम् । तस्मिन्नभिधेये ॥

परिचार । पु० परिचरणे ॥ परिचरेर्घञ् ॥

परिचारक । त्रि० भृत्ये । दासेरे । दासे । सेवके ॥ परिचरति । चर० । ण्वुल् ॥

परिचारिणी । स्त्री० परिचरणशीलायाम् । परिचरणचित्तायाम् ॥ परिचरतीचरेर्णिनि ॥ ङीप् ।

परिचार्य्य । त्रि० सेव्ये ॥

परिचित । त्रि० परिचयविशिष्टे । ज्ञाते । संस्तुते

परिचेय । त्रि० परिचयनीये । परिचेतव्ये ॥

परिच्छद । पु० परिजने । पोष्यवर्गे ॥ वसनाभरणादौ । गृहोपकरणे ॥ युद्धोपकरणे ॥ आच्छादने ॥ परिच्छाद्यतेऽनेन । छद० । पुंसीतिघ । च्छादेर्घेद्व्युपसर्गस्येत्य, पधाह्रस्व' ॥

परिच्छन्द । पु० परिच्छदे ॥

परिच्छन्न । त्रि० परिच्छदविशिष्टे ॥ सर्वतोभावेनाच्छादिते । संवृते ॥

परिच्छित्ति स्त्री० परिमाणे । इयत्तायाम् ॥

परिच्छिद्य । अ० निश्चित्य ॥ *

परिच्छिन्न' । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे । अवधिप्राप्ते ॥ परिमिते । एकदेशवर्त्तिनि ॥ परिच्छिन्नत्वंत्रिविधम् । देशत कालतोवस्तुतश्चेतिभेदात् । तत्रदेशान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्वरूपंदेशत:परिच्छिन्नत्व । कालान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्व कालत.परिच्छिन्नत्वम् । वस्त्वन्तरनिष्ठभेदप्रतियोगित्वलक्षणवस्तुपरिच्छिन्नत्वमिति ॥

परिच्छेद: । पुं० ग्रन्थसन्धौ । ग्रन्थस्य विच्छेदे ॥ यथा । सर्गोवर्ग. परिच्छे

दीघाताध्यायाङ्कसंग्रहा । उच्छ्वास परिवर्तस्वपटल काण्डमस्त्रियाम् ॥ स्थानप्रकरणपर्वाह्निकस्वग्रन्थसन्धय. ॥ अवधौ । सीमायाम् ॥ परिच्छिन्नत्त्वपरिमितत्त्व वापरिच्छेद ॥

परिजन । पु० अनुचरे ॥ परिवारे । पोष्यवर्गे । नियतसन्निधिवर्त्ति परिचारके ॥ यथा । किरीटवैरिञ्चं परिहरपुर.कैटभभिद.कठोरेकोटीरेसखलसिजहिजम्भारिमुकुटम् । प्रणम्रेष्वेतेषुप्रसभमभियातस्यभवनम्भर स्याभ्यु त्थानेतवपरिजनोक्तिर्विजयते ॥ ब्रह्मसम्बन्धिमु कुटमग्रेत्यज ॥ विष्णो कठिनेमुकुटेस्खलसि । इन्द्रस्यमुकुटत्यज । एतेषुब्रह्मादिषु प्रणम्रेषुसत्सु हठात्गृहमागतस्यशिवस्याभ्यु त्थानेसतितवसखीनामुक्ति. शोभतेइत्यर्थ. ॥

परिजय्य. । त्रि० जेतुंशक्ये ॥ परितोजय्य ॥

परिजल्पितम् । न० दशाङ्गचित्रजल्पान्तर्गतद्वितीयजल्पे ॥ यथा । प्रभोर्निर्दयताशाठ्यचापलाद्युपपादनात् । स्वविचक्षणता व्यक्तिर्भङ्ग्यास्यात्परिजल्पितम् ॥

परिजात । त्रि० परिगते ॥ सम्बद्धे ॥ परितोजात. ॥

परिज्ञानम् । न० तत्त्व ज्ञाने ॥

परिज्मा । पु० चन्द्रमसि ॥ वह्नौ ॥ परिजीयते । जनी० श्वन्नुक्षन्पूषन् प्लीहन्निति सिद्धि ॥ त्रि० । परितोगन्तरि ॥ अजी.परिपूर्वस्यश्वन्नुक्षन्नित्यादिनामन्प्रत्ययोऽकारलोप० आद्युदात्तत्त्वञ्चनिपात्यते० वेदभाष्ये ॥

परिज्वा । पु० इन्दौ ॥ याज्ञिके ॥ परिचारके ॥ उज्ज्वलदत्तोक्तिश्व-न्नुक्षन्नित्यत्रपरिज्मेत्यस्यस्थानेपरिज्वेतिपठित्त्वाजु सौत्रोधातु परिपूर्वोयणादेशश्चेत्याह ॥

परिडीनकम् । न० सर्वत पतनरूपे । पक्षिगतिविशेषे ॥

परिणत । त्रि० परिणामप्राप्ते । पक्वे ॥ परिणमतिस्म । णम० । अकर्मकत्त्वात्क्त ॥ सर्वतोभावेननते ॥ पुं० । तिर्यग्घातिगजे ॥ तिर्यग्दन्तप्रहारस्तुगज. परिणतोमतइतिहलायुध. ॥

परिणति. । स्त्री० परिणामे ॥

परिणद्ध । त्रि० विशाले । परिरब्धे । आलिङ्गिते । बद्धे ॥

परिणय । पु० विवाहे ॥ परिणयनम् । णीञ्० । एरच् ॥

परिणयनम् । न० विवाहे ॥

परिणाम । पुं० विकारे । गुणानाप्रादुर्भावे । प्रकृतेरन्यथाभावे ॥ फलकाले ॥ परिपाकावस्थायाम् ॥ परिणमनम् । णम० । घञ् ॥ चरमे । शेषे ॥ पूर्वरूपपरित्यागेनरूपा

ऽगपत्ति परिणाम. ॥

परिणामदर्शी । त्रि० चरमकालप्रेक्षि-
णि । पश्चाद्दर्शिनि । विषयादि
शेषद्रष्टरि ॥

परिणामवाद. । पु० वादविशेषे ॥ ब्र-
ह्मैवनामरूपप्रपञ्चभेदेनपरिणमतेस्म
त्तिकेवोदञ्चनादिभावेन । अतएव
प्राकृतरूपस्यसत्त्वस्यापरित्याग' प्रप-
ञ्चेषु उदञ्चनादाविवमृत्तिकात्वस्ये
त्यर्थ. ॥ परिणामवादस्यसाङ्ख्यपात
ञ्जलपाशुपतानानये ॥ यथा। गुण
साम्यंप्रधानस्यादगुणा'सत्वरजस्तम'
। सुखदुःखमोहरूपहयग्रते ह्विस्फुट
जगत् ॥ प्रधानस्यान्महान् सोह
ङ्कारोऽसौषोडशात्मना । जायतेपञ्च
तन्मात्राण्यन्याण्येकादशापियत् ॥
तन्मात्राणितुभूतानिजायन्ते तत्रस
ङ्ख्या । चतुर्विंशतिरेतानितत्त्वात्मा
पञ्चविंशति : सदेवकार्यमुत्पत्ते :
पूर्वंकारकरूपकम् । आविर्भावति
रोभावौजन्मनाशावुदीरिताविति ।

परिणामशूल ' । पुं० रोगविशेषे ॥ त-
स्योत्पत्तिर्यथा । स्वैर्निदानै'प्रकुपि
तो वायुःसन्निहतोयदा कफपित्ते
समावृत्यशूलकारीभवेद्बली ॥ तस्यौ
षधयथा । लौहचूर्णसमायुक्त त्रिफ
लाचूर्णमेववा । मधुनाखादितरुद्र
परिणामाख्यशूलनुदिति ग० पु० ॥

परिणामी । त्रि० विकारिणि ॥ परिणा
मोऽस्यास्तीति । म० इनि ॥

परिणामवादी । त्रि० परिणामवादि
नि ॥ पूर्वरूपत्यागेनरूपान्तरप्राप्तिल
क्षण परिणामयोवक्तिस ॥

परिणाय. । पु० शारीणासमन्तान्नयने
॥ परितोवामदक्षिण तोनयनम् ।
णीञ् ॥ परिन्योरितिघञ् परिणा
यैनशारीन्हन्तिसमन्तान्नयनेमित्यर्थ

परिणायक. । पु० परिणेतरि ॥ नय-
तेर्ण्वुल् । उपसर्गादसमासेपीतिण
त्वम् ॥

परिणाह . । पु० विस्तारे। पनहा० चौ
डाचौसार इत्यादिभा० । विशाल
तायाम् ॥ परिणह्यतेऽनेन । णह०
। घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिण-
त्वम् ॥

परिणिनसुः । त्रि० परिणन्तुंतिर्यक्प्र
हर्त्तुमिच्छौ ॥नमेस्सन्नन्तादुप्रत्यय'
। एकाचउपदेशेऽनुदात्तादितीट् प्र
तिषेध ॥

परिणूत . । त्रि० स्तुते ॥ परिणूयते
स्म । णू स्तुतौ । क्त : ॥

परिणेता । पु० भर्तरि । वोढरि ॥
परिणयति । णीञस्तृच् ॥

परितप्त :। त्रि० परिद्यूने ॥

परितर्क्षणम् । न० जष्टे ॥ हिंसा-
याम् ॥

परितप्पर्णम् । न० परितृप्तिक्रिया-
याम् ॥

परित । अ० सर्वतोर्थे ॥ पर्यभिभ्याञ्चे तिपरिशब्दाततसिल्सर्वोभयार्थाभ्या मिष्यते ॥ सर्वत्र ॥

परिताप । पुं० दुःखे ॥ नरकान्तरे ॥ कम्पे ॥ भये ॥ शोके ॥ परित स्ताप ॥

परितुष्ट । त्रि० परितोषयुक्ते । सन्तु-ष्टे ॥

परितोष । पु० अतितृप्तौ । सन्तोषे । सर्वतोभावेनतुष्टौ ॥ यथा । त्वामु दरसाधुमन्येशाकैरपियदसिलब्धपरि तोषम् । हतहृदयह्यधिकाधिकवा ञ्छाशतदुर्भरनपुन ॥

परित्याग । पु० सर्वतोभावेनवर्ज ने । परित्यजने । छोरणे ॥ मलो त्सारणे ॥ परितस्त्याग ॥

परित्राणम् । न० मारणोद्यतस्यनिवार णे । हस्तधारणे । हस्तवारणे । पर्याप्तौ ॥ त्रैङ्० । ल्युट् ॥ र क्षणे ॥

परिदर । पु० दन्तरोगविशेषे ॥ यथा । दन्तमासानिशीर्यन्तेयस्मिन् ष्ठीवतिचाप्यसृक् । पित्तासृक्कफ जोव्याधिर्ज्ञेय परिदरोहिसङ्गति ॥

परिदानम । न० नैमेये । परीवर्त्ते । विनिमये ॥ परिक्तत्यदानम ॥ न्य स्तवस्तुप्रत्यर्पणेपीतिकश्चित् ॥

परिदायी । पु० अनूढज्येष्ठेतत्कनिष्ठा यकन्यादातरि ॥ यथाहहारीत ।

ज्येष्ठेऽनिर्विष्टेकनीयान्निर्विशन् परिवेत्ताभवतिपरिविन्नोज्येष्ठ. प रिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाताप रिकर्त्तायाजकस्तेसर्वेपतिताइति ॥

परिदीपक । त्रि० अवबोधके ॥

परिदीपित । त्रि० प्रकाशिते ॥ परिसर्वतोदीपित ॥

परिदृष्ट । त्रि० समन्तात्साक्षात् कृते ॥

परिदेवनम् । न० अनुशोचनोक्तौ । विलापे ॥ दिवुपरिदेवने । चु० । ल्युट् ॥

परिदेवना । स्त्री० शोकनिमित्तविला पे । शोकोक्तौ ॥ यथा । अव्यक्ता दीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत । अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना ॥ इतिभगवद्गीता ॥ नमन्त्रबल वीर्येणप्रज्ञया पौरुषेणच । अलभ्य लभतेमर्त्त्य स्तत्रकापरिदेवना ॥ ए कसार्थप्रयातानांसर्वेषातत्रगामि नाम् । यद्येकस्त्वरितोयातिकात त्रपरिदेवनेतिग० पु० ॥ दिवुपरि देवने । चु० । ण्यासश्रन्थोयुजिति युच् ॥ टाप् ॥

परिद्यून । त्रि० परिदेवनाप्राप्ते ॥ क्षीणचेतने ॥ दिवु ० क्त ॥

परिद्रष्टा । त्रि० समन्तादृर्शनस्यक र्त्तरि । साक्षिपुरुषे ॥ परिपश्यति । दृशिर । वा० तृन् ॥

परिधानम् । न० अधोशुके । अन्तरीये । उपसव्याने ॥ परिधीयतेऽनेनवा । डुधाञ् ० कृत्यल्युटोबहुलम् ॥

परिधाय । पुं० जलस्थाने ॥ परिच्छेदे ॥ नितम्बे ॥

परिधावी । पुं० वत्सरविशेषे ॥ यथा । अभिभूतजगत्सर्वेक्ष शैर्बहुविधे प्रिये । मारुतैःफलदाहैश्चपरिधाविनिशोभने ॥

परिधिः । पु० यज्ञियद्रुशाखायाम् ॥ उपसूर्यके । परिवेशे । चन्द्रसूर्यसमीपमण्डले ॥ परितोधीतेऽनेनवा । डुधाञ्० । उपसर्गेघोकिः ॥ चक्रप्रान्ते ॥ भूगोलादेर्वेष्टने ॥

परिधिस्थ । पुं० परिचरे । परितः स्थिते सेनारक्षके ॥ परिधौसेनान्ते तिष्ठति । ष्ठा० । सुपीतिकः ॥

परिधेयः । त्रि० परिधानीये । परिधानोपयुक्ते उत्तरीयादिवस्त्रे ॥ परिधातुंशक्यः । धाञ्० । अचोयत् ईद्यति । गुणः ॥

परिनिष्ठितः । त्रि० चतुरे ॥ निश्चिते ॥

परिपक्व । त्रि० परिणते ॥ परितः पक्वः ॥

परिपक्वमानस । त्रि० श्रवणमननादिभिः स्थितप्रज्ञे ॥

परिपणम् । न० नीव्याम् । वणिङ्मूलधने । पुंजी० इति भा० ॥ परिपण्यतेव्यवहारार्थंप्रयुज्यते । पण० । पुंसीतिघ ॥ राजपुत्रादेर्वन्धके ॥

परिपन्थक । पु० शत्रौ ॥ इ० हि० ॥

परिपन्थी । त्रि० शत्रौ ॥ परितोबाधयापन्थयितुंशीलमस्य । पथिगतौ चु० । णिनि ॥ परिवर्जनीयपन्थाअस्यवाऽसमासान्तविधेरनित्यत्वाट्टोन ॥ विघ्नकृति । पथिकादस्यौ ॥

परिपल्लवम् । न० तीर्थविशेषे ॥

परिपवनम् । न० तितउनि ॥ तितउपरिपवनम्भवतीतिपस्पशाभाष्यम् ॥

परिपाक । पुं० विपाके ॥ परिपचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ परिपक्वतायाम् ॥ यथा । इत्यङ्गुतकेवलक्लिपक्वमांसेनमत्स्यः परिपाकमेतीतिभावप्रकाशः ॥ नैपुण्ये ॥ य० । वीक्ष्यतस्यविनयेपरिपाकंपाकशासनपदंस्पृशतोपीति० नैषधेपञ्चमसर्गः ॥

परिपाकिनी । स्त्री० त्रिवृतायाम् ॥

परिपाटिः । स्त्री० अनुक्रमे । आनुपूर्व्याम् ॥ परिभागे । भागेनपाटनम् । पट० । स्वार्थण्यन्तः । अचइः ॥ इणजादिभ्यइतीवा ॥ इतिकारव्यतायाम् ॥

परिपाटी । स्त्री० आवृति । अनु-

क्रमे ॥ कृदिकारादितिङीष् ॥

परिपिष्टकम् । न० सीसके ॥

परिपुष्करा । स्त्री० गोडुम्बायाम् । राजगोमकदू०गौ०भा० ॥

परिपूतम् । न० निष्पुलाकीकृते । अपास्तपुलाके । अपास्ततुषधान्ये ॥ त्रि० । सर्वतोभावेनपवित्रे ॥

परिपूरी । त्रि० भक्तवरदे ॥ परिपूरयतिकामैर्भक्तान् । परिपूरयते र्णिनि ॥

परिपूर्ण । त्रि० पूरिते ॥ परित: पूर्ण: ॥

परिपूर्णता । स्त्री० आभोगे । सम्पूर्णतायाम् ॥ परित: पूर्तिस्म । पूरी० । गत्यर्थेतिक्त । रदाभ्यामितिनिष्ठानत्वम् ॥ परिपूर्णस्यभाव: । तस्यभावइतितल् ॥

परिपूर्णत्वम् । न० आभोगे । पूर्णतायाम् ॥ परिपूर्णस्यभाव. । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

परिपेलम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके । नागरमोथा०इ०भा० ॥ यथा । परिपेलप्लवंवल्यंततकुटन्नटसंज्ञकम् । आयतेमुस्तकाकारशैवालकुलसन्नये ॥

परिपेलवम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥ परित: पेलवम्मृदु ॥

परिप्रश्न: । पु० कोऽहंकथमिदंजातंकोवैकर्त्तास्यविद्यते । उपादानंकिमस्य स्यकथवद्योस्मिकेनोपायेनमुच्येइत्यादिपृच्छायाम् ॥ पृच्छामात्रे ॥ परित: प्रश्न ॥

परिप्लव: । त्रि० चञ्चले ॥ परिप्लवते । प्लुङ्गतौ । प०अच् ॥ आकुले ॥

परिप्लुत: । त्रि० आप्लुते । व्याप्ते सर्वतोव्याप्ते ॥ परित: प्लुत: ॥

परिप्लुता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ यास्यधर्मैर्वेदनावत्स्यांयोनौ ॥ यथा । परिप्लुतायाम्भवतियाम्यधर्मेरुजाभृशम् । इतियोनिव्यापन्निदानेमाधवकार: ॥

परिफुल्ल । त्रि० हर्षपुलकिते ॥ फुल्लते । फुल्ल० । पचाद्यजन्तनतुफुल्लेतिनिष्ठान्त । अनुपसर्गादितिकथनाविरोधात् । परित: फुल्ल: ॥

परिबर्ह: । पु० राजयोग्यद्रव्ये । सितच्छत्रादौ ॥ परिच्छदे ॥ परिबर्हतेपरिवर्ह्यतेवा । बर्हप्रधान्ये । अच्०घञ्वा ॥

परिभव: । पु० अनादरे ॥ यथा । सन्तव्याद्विजजातय: परिभवैय्येतद्वच: पालनात्पीत: कुम्भसमुद्भवेनमुनिनाकिंजातमेतावता । मर्यादायदिलङ्घतेविधिवशात्यस्मिन्क्षणेवारिधिस्त्रैलोक्यंसचराचरञ्च सतिय: कस्तनकुम्भोद्भव ॥ परीभुवोऽवज्ञानइ०घञभावेऋदोरप् ॥ स

र्वतोभवने ॥

परिभाव.। पु० अनादरे। परिभवे ॥ परौभुवोऽवज्ञानइतिभावेघञ्। इति.॥

परिभावुकः। त्रि० तिरस्कुर्वति ॥ लषपतेत्यादिनोकञ् ॥

परिभाषणम्। न० सनिन्देउपालम्भे ॥ उपालम्भोहिद्विविधः। गुणाविष्करणपूर्वकोनिन्दापूर्वकश्च। आद्यो-यथा। महाकुलस्यभवतः किमुचितमिदमिति। द्वितीयस्तुबन्धकीसुतस्यभवतउचितमेवेदमिति। तयोर्द्वितीय.सपरिभाषणशब्दार्थ.॥ भाषव्यक्तायावाचि। ल्युट्॥ नियमे॥ आलापे॥

परिभाषा। स्त्री० परिष्कृतेभाषणे। पदार्थविवेचकाचार्याणायुक्तियुक्तायावाचि। प्रज्ञप्तौ। श्रेण्याम् ॥ अनियमनिवारकेन्यायविशेषे ॥ अनियमेनियमकारिणीपरिभाषेतिलक्षणात्॥ आधुनिकसङ्केते॥ इ० शक्तिवादेगादाधरीटीका॥

परिभूः। पुं० ईश्वरे॥ सर्वेषामुपर्युपरिभवनात्परिसर्वतोभवति। भू०। क्विप्॥

परिभूतः। त्रि० परिभवान्विते। अनादृते। अवमते। अवमानिते॥ परिभूयतेस्म। भू०। क्तः॥

परिभूयमानः त्रि० अनादरानुभवक-र्त्तरि॥ यथा॥ येबालभावेनपठन्ति विद्याकामातुरायौवननष्टचित्ता। तेवृद्धकालेपरिभूयमाना. सन्दह्य-मानाः शिशिरेयथाब्जाइति॥

परिभोगः। पु० उपभोगे॥ परिभोजनम्। भुज०। घञ्॥

परिभ्रमः। पुं० सर्वतोभ्रमणे॥

परिभ्रमणम्। न० पर्यटने॥ धनाशा-पुरुषस्येहपरिभ्रमणकारणम्॥

परिभ्रामणम्। न० हस्तादिष्वृत्ते स्वापरि[illegible]णे॥

परिमण्डल। त्रि० वर्तुले॥ परितश्चक्राकारे॥ न०। परमाणौ॥

परिमण्डलित.। त्रि० विवर्तिते॥ वर्त्तुलीकृते॥

परिमल.। पुं० विमर्दने। कुङ्कुमादिमर्दने॥ विमर्द्दोत्थगन्धे। अतिमनोहरगन्धे॥ जनमनोहरेसुरतादिविमर्द्दनेनोत्पन्नेमाल्यादिगन्धे। सुरतोपमर्दविकसच्छरीररागादिसौरभे॥ सम्भोगे॥ पण्डितानांसमूहे। इ० शब्०॥ परिमलनम्। मलधारणे। घञ्। सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः॥ घर्षणसमुद्भवेचन्दनादिगन्धे॥

परिमाणम्। न० आढककुडवादौपरिच्छेदके। सर्वतोमाने॥ आरोहपरिणाहाभ्यांस्वगताभ्यांयेनकाष्ठादिनिर्मितेनव्रीह्यादिपरिमीयतेतत्

परिमाणप्रस्थादिरित्यर्थ । परि. सर्वतोभावे । यथोक्तम् । परिमाणमुसर्वत । इति ॥ न्यायमतेतुमानव्यवहारासाधारणकारणे । पृथिव्यादिनवद्रव्यवर्त्तिनि ॥ तच्चतुर्विधम् । अणुमहत्दीर्घमृस्वचेतिभेदात् । यथोक्तभाषापरिच्छेदे । परिमाणभवेन्मानव्यवहारस्यकारणम् । अणुदीर्घमहद्धूस्वमितितत्रदईरित .॥ अनित्ये तदनित्य स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् । सङ्ख्यात . परिमाणाच्च प्रचयादपिजायते ॥ अनित्य द्रव्यणुकादौतु सङ्ख्याजन्यमुदाहृतम् । परिमाणघटादौतुपरिमाणजउच्यते ॥ प्रचय शिथिलाख्योय : सयोगस्तेनजन्यते । परिमाणतूलकादौनाशस्त्वाश्रयनाशत' ॥ इति ॥ परिमीयतेपरिच्छिद्यते येनतद् ॥

परिमार्ज्जनम् । न० परिशोधने ॥ खाद्यविशेषे । मधुमस्तके ॥ यथा । मधुतैलघृतैर्मध्ये वेष्टिता'समिताश्च या . । मधुमस्तकमुद्दिष्ट तस्याख्या परिमार्ज्जनमितिशब्दचन्द्रिका ॥

परिमित .। त्रि० परिमाणविशिष्टे । परिच्छिन्ने । एतावति । इतनाइ० भाषा० युक्ते ॥ परितोमित .॥

परिमिलित: ' त्रि० व्याप्ते । समन्तात्सङ्गते ॥

परिमृष्ट ' । त्रि० व्याप्ते ॥

परिमेय । त्रि० परिमातुंयोग्ये ॥ माङ्० । अचोयत् । ईद्यति । गुण ॥ परिमिते ॥

परिमोक्ष . । पुं० मलत्यागे ॥ परितो मोक्षणे ॥

परिमोषी । त्रि० परिमोषणशीले । चौरे ॥

परिरब्ध । त्रि० गृहीते ॥ आलिङ्गिते ॥

परिरम्भ । पुं० आलिङ्गने । परिष्वङ्गे । बाहुभ्यांनिष्पीडने ॥ परिरम्भणम् । रभ० । घञ् । रभेरशब्लिटोरितिनुम् ॥

परिरम्भित ।त्रि० आलिङ्गिते । रचिते ॥

परिवत्सर : । पुं० वत्सरे ॥ वत्सरविशेषे ॥ यथा । शकाब्दात्पञ्चभिर्हृतेय ' शेषस्तिष्ठतितेनैकादिक्रमेण सपरिइदाअनुउदापूर्वकावत्सर संज्ञका वत्सराभवन्ति । यथोक्तम् । शकाब्दात्पञ्चभि शेषात्समाद्यादिषुवत्सरा ' । सम्परीदानुपूर्वाश्च तथोदापूर्वकामता . ॥ परिपूर्वेत थादानंयवानांचद्विजोत्तमा ' । इ० ति विष्णुधर्मोत्तरम् ॥ परितोवसन्त्यत्रायनत्वादय . । वस० ।सपूर्वाच्चिदितिसर । सस्यार्द्धधातुकइति सस्यत ॥

परिवर्जनम् । न० मारणे॥ परित्यागे॥ यथा। गोप्योनष्टोषोमथुराङ्गनानाधूर्तस्यकृष्णस्यहिरीतिरेषा। विपर्ययोयेनकृत' स्वपित्रोस्तस्योपपत्नीपरिवर्ज्जनकिम्॥ वृजीवर्ज्जने। ल्युट्। परितोवर्ज्जनम्॥ कुभार्याञ्चकमित्रञ्चकुराजानकुसौहृदम्। कुबन्धु ञ्चकुदेशञ्चदूरत . परिवर्ज्जयेत्॥ ब्राह्मणवालिशञ्चनमयोद्धारंशिशजडम्। शूद्रमत्तरसयुक्त दूरत.परिवर्ज्जयेत्॥

परिवर्त्त। पु० नेमश्रे। विनिमये॥ कूर्मराजे॥ प्रवर्त्तने॥ पलायिते। युगान्ते॥ परिवर्त्तनम्। वृतु०। भावेघञ्॥ ग्रन्थविच्छेदे॥ अपवर्त्तने॥

परिवर्त्तनम्। न० परिदाने। परिवर्ते। विनिमये। परेतना इ०भा०॥ इतस्ततोभ्रमणे॥(***(*)*(*)

परिवर्त्तिका। स्त्री० भावप्रकाशोक्तेमेढ्रजातेक्षुद्ररोगविशेषे॥

परिवर्त्तित। त्रि० निवर्त्तिते॥

परिवर्त्ती। त्रि० विनश्वरे॥ ससार: परिवर्त्तीतिप्रसिद्धम्।

परिवर्त्तिनी। स्त्री० विष्टुतिप्रभेदे॥

परिवर्ह . । पुं० राजयोग्यद्रव्ये॥ परिच्छदे॥ परिवर्हतेपरिवर्ह्यतेवा। वर्हप्राधान्ये। पचाद्यच्घञ्वा॥

परिवर्हणम्। न० आराधने॥

परिवसथ .। पु० ग्रामे॥ परितोवसन्त्यत्र। वस०। उपसर्गेवसेरित्यथ .॥

परिवह '। पु० परावहवायोरुपरिस्थितेसप्तवाय्वन्तर्गतसप्तमवायौ॥

परिवाद। पु० परदोषकथने। अपवादे। निन्दायाम्॥ यथा॥ सततसुलभदैन्ये नि: सुखेजीवलोकेयदिमम परिवादात्प्रीतिमाप्नोतिकश्चित्। परिवदतुयथेष्ट मन्मभत्तिरोवाजगतिहिवहुदु खेदुर्लभ प्रीतियोगवृति॥ वीणावादनवस्तुनि॥ परिपूर्वाद्वदेर्भावेघञ्॥

परिवादक। त्रि० परिवादकर्त्तरि॥

परिवादी। त्रि० परिवादकर्त्तरि॥ परिवादविशिष्टे॥

परिवादिनी। स्त्री० सप्ततन्त्रीयुक्तायावीणायाम्। सतरसिया० इ० भा०॥ परिवदतिस्वरान्। वद०। सुपीतिणिनि:॥ परिवादविशिष्टायाम्॥

परिवाप .। पु० पर्युप्तौ। वपने॥ जलस्थाने॥ परिच्छदे। परिवारे॥ परिवपनम्अनेनअत्रवा। टुवप्०। भावेघञ्हलश्चेतिवा॥

परिवापनम्। न० मुण्डने॥ हेतुमण्णिजन्ताद्वपेर्ल्युट्॥

परिवापित। त्रि० मुण्डिते॥ परि

वाप्यतेस्म । मुण्डनार्थीवपिश्चेत: । क्तः ॥

परिवार: । पु० परिजने । पोष्यवर्गे ॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छदे ॥ परि वार्यतेनेन परिवारयत्वा । घञ् ॥

परिवाह । पुं० जलोच्छ्वासे । परी वाहे । समधिकजलस्योपायेर्निष्का सने ॥ परिवहन्त्येभि: । वह० । हलश्चे तिघञ्उपसर्गस्यघञीतिपक्षे दीर्घाभाव. यद्वा परिवहनम् । भावेघञ् ॥

परिविण्ण । पु० परिवित्तौ ॥ यथा । ज्येष्ठेऽनिविष्टे कनीयान्निर्विश न्परिवेत्ताभवतिपरिविण्णोज्येष्ठ: परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाता परिकर्तायाजक तेएतेसर्वेपतिता इत्युद्वाहतत्त्वम् ॥

परिवित्ति । योग्ये दारपरिग्राहीतस्य ज्येष्ठे । परिवेत्तुरनूढेज्येष्ठ भ्रातरि परिवर्जनंविन्दतिलभते । विद्लृ० । क्तिच् ॥ परिवित्ति: परीवेत्ता ययाचपरिविद्यते । सर्वेतेनरकंया न्तिदातृयाजकपञ्चमा. इ० मनु ॥

परिवीत । । चि० परितोवेष्टिते । श्रवृ ते ॥ व्याप्ते ॥

परिवृंहणम् । न० समृद्धौ ॥

परिवृंहित : । चि० परिपूर्णे ॥ वृंहि.क्त:

परिवृक्ण: । चि० छिन्नहस्ताद्यवयवे ॥

परिवृढ: । चि० अधिपे ।प्रभौ ॥

परिवर्हतिवृंहतिवा । वहवृहिवृद्धौ क्तरिक्तप्रत्यय: ॥ प्रभौपरिवृढ इतिनकारहकारयोर्लोपोनिष्ठातका रस्यढत्वञ्चनिपात्यते ॥

परिवृत : । चि० आवृते । समन्ताद्वे ष्टिते । व्यवहारान्नृ: पश्येत्सभ्यै: परिवृतोऽन्वहम् ॥ परिसर्वतोभावे नवृत: ॥

परिवृत्त : । चि० सर्वत ' प्रवृत्ते ॥

परिवृत्ति । पु० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । परिवृत्तिर्विनिमयोयोर्थानां स्यात्समासमै. । परिवृत्तिरलङ्का रइति ॥ उदाहरणंयथा । लताना मेतासामुदितकुसुमानांमरुदयमतं लास्यंदत्त्वाश्रयतभृशमामोदमसम मलतास्वधून्यानामहहहशमादाय सहसादत्त्वाधि व्याधिभ्रमरुदित मोहव्यतिकरम् ॥ अत्रप्रथमेर्द्धसमे नसमस्यद्वितीयेउत्तमेनन्यूनस्य ॥ नानाविधप्रहरणैर्नृपसंप्रहारेस्वीकृत्य दारुणनिनादवत ' प्रहारान् । दृप्ता रिवीरनिसरेणवसुन्धरेयनिर्विप्रलम्भ परिरम्भविधिर्वितीर्णा ॥ अत्रन्यूने- नोत्तमस्य ॥ विवृत्ती ॥ परिवित्ता विति०इष्ट ' ॥

परिवेत्ता । पु० ज्येष्ठेऽनूढे दारपरिग्रा हिणिकनीयसि ॥ दाराग्निहोत्रस योगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते । परिवेत्ता सविज्ञेय. परिवित्तिस्तुपूर्वज : ॥

परिविन्दतिज्येष्ठपरित्यज्यभार्याम् अग्निहोत्रं वालभते । विट्ठलाभे त्वन्वचोशसिचदादिभ्य. सञ्ज्ञाया चानिटौ ॥

परिवेदनम् । न० विवाहे॥ अग्न्याधाने सर्वतोभाविनज्ञाने ॥

परिवेदनीया। स्त्री० अनूढज्येष्ठेतल्कनिष्ठेनविवाहितायाम् ॥ *

परिवेदनी । स्त्री० परिवेत्तुः स्त्रियाम् इ० हेमचन्द्र ॥

परिवेशः । पु० वेष्टने ॥ परिधाने ॥ परितोविशति । विश० । घञ् ॥ परिधौ ॥

परिवेषः । पुं० भोजनार्थमन्नादीनांपरिवेषणे ॥ परिविषेर्भावेघञ् ॥ परिवृतौ ॥ परिधौ । चन्द्रसूर्ययोरुत्पातभूतरश्मिमण्डले ॥ अत्राहवराहमिहिर : सम्मूर्छितारवीन्द्वोःकिरणा'पवनेनमण्डलीभूताः । नानावर्णाकृतयोहस्यन्तेव्योम्नितन्वभ्रे ॥ तेषांसञ्ज्ञान्तराण्याह । तेरक्तनीलपाण्डुरकापीताभाभशवलहरिशुक्लाः । इन्द्रयमवरुणनिर्ऋतिश्वसनेशपितामहाम्बुकृताः ॥ धनदः करोति मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेणचाप्यन्ये । प्रविलीयतेमुहुर्मुहुरल्पफलः सोपिवायुकृत' ॥ वस्तुवर्णेनफलमाह । चाषशिखिरजततैलक्षीरजलाभःस्वकालसम्भूतः । अविकलवृत्तःस्निग्ध परिवेष.शिवसुभिक्षकर ॥ सकलगगनानुचारीनैकाभ क्षतजसन्निभोरूक्षः । असकलशकटशरासनशृङ्गाटकवत् स्थित पाप ॥ शिखिगलसमेतिवर्षंबहुवर्णोनृपवधोभयधूम्रे । हरिचापनिभेयुद्धान्यशोककुसुमप्रभेचापि ॥ वर्णेनैकेनयदावहुल स्निग्ध'क्षुराभ्रकाकीर्णः । स्वर्तौसद्योवर्षंकरोतिपीतश्चदीप्तार्कः ॥ दीप्तमृगविहङ्गरुत कलुष'सन्ध्यात्रयोत्थितोतिमहान् । भयकृत्तडिदुल्काद्यैर्हतोन्पहन्तिशस्त्रेण ॥ प्रतिदिनमर्कहिमाश्वोरहन्निशंरक्तयोर्नरेन्द्रवध । परिविष्टयोरभीक्ष्णं लग्नास्तमयस्थयोस्तद्वत् ॥ सेनापतेर्भयकरोद्विमण्डलोनातिशस्त्रकोपकर : । त्रिप्रभृतिशस्त्रकोपयुवराजभयंनगररोधम् ॥ * ॥ विशेषमाह । वृष्टिस्त्र्यहेणमासेनविग्रहोवाग्रहे दुभनिरोधे । होराजन्माधिपयोर्जन्मर्क्षेवाशुभो राज्ञ . ॥ * ॥ परिवेषमध्यगतानांग्रहाणांफलमाह । परिवेषमण्डल गतोरवितनयः क्षुद्रधान्यनाशकर . । जनयतिच वातवृष्टि स्थावरकृषिकृन्निहन्ता च । भौम : कुमारवलपतिसैन्यानांविद्रवोग्निशस्त्रभयम् । जीवेपरिवेषगतेपुरोहिता मात्यनृपपीडा ॥ मन्त्रिस्थावरलेखक परिव्र

श्चिश्चन्द्रजेसुवृष्टिश्च । शुक्रेयायिच्च-
त्रियराज्ञीपीडाप्रियस्यान्नम् ॥ चु-
द्रनलमृत्युनराधिपशस्त्रेभ्योजायतेभ
यकेतौ । परिविष्टेगर्भभयंराहौव्या
धिर्नृपभयञ्च ॥ * ॥ ब्यादिषुग्रहे
षुमध्यगतेषुफलमाह । युद्धानिवि
जानीयात्परिवेषाभ्यन्तरेद्वयोर्ग्रह
यो: । दिवसकृत शशिनोवाचु-
द्वृष्टिभयञ्चिषुप्रोक्तम् ॥ यातिचतु
र्षुनरेन्द्र . सामात्यपुरोहितोवशम्ट
त्यो ' । प्रलयमिवविद्धिजगत . प
ञ्चादिषुमण्डलस्थेषु ॥ * ॥ अथता
राग्रहाणावापृथक्परिविष्टानाफल
माह । ताराग्रहस्यकुर्यात्पृथगेवस-
मुत्थितोनरेन्द्रवधम् । नक्षत्राणाम
थवायदिकेतोर्नोद्योभवति ॥ * ॥
तिथिक्रमेणपरिवेषफलान्याह । वि
प्रक्षत्रियविट्शूद्रहाभवेत्प्रतिपदा-
दिषुक्रमश . । श्रेणीपुरकोषाणाप-
ञ्चम्यादिष्वशुभकारी ॥ युवराज-
स्याष्टम्यापरतस्त्रिषुपार्थिवस्यदोषक
र : । पुररोधोद्वादश्यांसैन्यक्षोभस्त्र-
योदश्याम् ॥ नरपतिपत्नीपीडापरि
वेषोभ्युत्थितश्चतुर्दश्याम् । कुर्यात्तु
पञ्चदश्यापीडांमनुजाऽधिपस्यैव ॥
* ॥ परिवेषलेखावशेनशुभाशुभमा
ह । नागरकाणामाभ्यन्तरस्थिता-
यायिनाञ्चवाह्यस्था । परिवेषमध्य-
रेखाविज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् ॥ रक्त.
श्यामोरूक्षोभवतिचयेषांपराजयस्ते
षाम् । स्निग्ध श्वेतोद्युतिमान्ये
षाभागोजयस्तेषामिति ॥ * ॥ अ-
पिच । दिनकरपरिवेष ' पूर्वयामे-
तुपीडा॰दिनकरपरिवेषोवृष्टियुक्तं
द्वितीये ॥ दिनकरपरिवेष ' क्षेम-
मायुस्तृतीयेदिनकरपरिवेष : सर्व
नाशश्चतुर्थे ॥ दिवासूर्यपरिवेषोरा-
त्रौचन्द्रेयदाभवेत् । एकस्मि श्चेदहो
रात्रेतदानश्यतिपार्थिव . ॥ एतेन-
विधिनानित्य सप्ताहपरिविष्यते ।
सर्वभूतविनाश . स्नात्तस्मिन्नुत्पा
तदर्शने ॥ परितोविष्यतेऽनेन । वि
षॢव्याप्तौ । घञ् ॥

परिवेषक . । त्रि॰ अन्नादिपरिवेषण
कर्त्तरि ॥ सयथा । स्नातश्चन्दनच
र्चित . सुवसन : स्रग्वीप्रसन्नानन.
स्पष्टात्मासुभग : प्रसन्नहृदय ' श्री
कान्तपूजारत . । स्वामिस्नेहपर .
स्वपाकनिपुण प्रौढोवदान्य ' शु-
चिर्विप्रोवापरिवेषकस्तुकुलजस्वान्यो
पिवाभूपते ' ॥ स्त्री॰ । परिवेषि
का ॥ यथा । स्नाताविशुद्धवसनान
वधूपिताङ्गीकर्पूरसौरभमुखीनयना
भिरामा । बिम्बाधराशिरसिबद्धसु
गन्धपुष्पामन्दस्मिताक्षितिभृतांपरि
वेषिकास्यात् ॥

परिवेषणम् । न॰ भोजनार्थमन्नादे
पात्रेसमर्पणे । परोसना॰ इ॰भा॰ ॥

तत्प्रकारोयथा । पुरस्ताद्विमल-
पात्रसुविस्तीर्णंमनोहरम् । स्थापि
तपीठकेशुभेनाभिदेशसमुन्नते ॥ त-
त्रभक्तंपरिन्यस्तंमध्यभागेसुसंयतम् ।
सूपसर्पिः पलंशाकपिष्टमन्नन्तुमत्स्य
कम् ॥ स्थापितद्दक्षिणेपार्श्वेभुक्ता
नस्ययथाक्रमम् । प्रलेह्याद्द्रवा '
सर्वेपानीयपानकपय : ॥ चोष्यस-
स्थानकलेह्यसव्यपार्श्वेनिधापयेत् ।
सर्वानिक्षुविकारांश्चपक्वान्नपायसद्-
धि ॥ पुरत : स्थापयेद्भोक्तुर्द्वयो :
पङ्क्त्योस्तुमध्यत : । एवंविज्ञायम
तिमान्परिवेषप्रकल्पनम् ॥ ततो-
र्हभवतिप्राज्ञ ' सम्यक्सम्परिवेषि
तुम् ॥ * ॥ अथश्राद्धेपरिवेषणेम-
नु : । पाणिभ्यान्तूपसङ्गृह्यस्वयम-
न्नस्यवर्द्धितम् । विप्रान्तिकेपितृन्ध्या
यन्शनकैरुपनिक्षिपेत् ॥ अन्नस्येति
तृतीयार्थेषष्ठी । वर्द्धितं०पूर्णंपिठ-
रानिपात्रम् । उपनिक्षिपेत्ब्राह्मणा
नांसमीपेपरिवेषणार्थमत्वरयास्था
पयेत् । तथाचपाकस्थाल्याआकृष्य
प्रथमभोजनपात्रेनदेयमकिन्तुस्था
ल्यादिकपाणिभ्यांपात्रसमीपेभूमौ
संस्थाप्यपश्चात्पाणिभ्यांपात्रान्तरि
ताभ्यांश्राद्धेपरिवेषयेत् । उभाभ्या-
मपिपाणिभ्यामाकृष्यपरिवेषयेत्०
इतिमत्स्यपुराणात् । यत्तुश्राद्धेपरि
वेषणन्तुदक्षिणपाणिमात्रेणैवाऽक्ता
नभिधानादितिमैथिलोक्तं तन्न । ए-
केनपाणिनादत्तं शूद्रादत्तं नभक्षयेदि
त्यादिपुराणीयेनएकपाणिदत्तशूद्रा
दत्तभक्षणनिषेधेनतस्मात्रपरिवेष-
णस्यापिनिषिद्धत्वात्पाणिभ्यामपि
पात्रान्तरितंकृत्त्वादेयम् । हस्तद-
त्ताश्चयेस्नेहालवणंव्यञ्जनानिच ।
दातारंनोपतिष्ठन्तेभोक्ताभुङ्क्तेच-
किल्बिषम् ॥ तस्मादन्तरितदेयप-
र्णेनाथतृणेनवा । प्रदद्यान्नतुहस्तेन
नायसेनकदाचन ॥ इतिवशिष्टवच
नेनसामान्यतोऽभिधानात् । पितृ-
भक्तितरङ्गिण्यामप्येवम् । मनु ' ।
गुणांश्चसूपशाकाद्यान्पयोदधिघृतं
मधु । विन्यसेद्यलत . सम्यक्भूमा
वेवसमाहित : ॥ आमिषपानपात्र
श्चभोक्तुर्दक्षिणतोन्यसेत् । भक्ष्यभो-
ज्यञ्चविविधमूलानिचफलानिच ॥
हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभी
णिच । उपनीयचतत्सर्वंशनकै .
सुसमाहितः ॥ परिवेषयेत्प्रयतोगु
णान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ गुणान्उ
पकरणानिभूमावेवनतुव्यञ्जनादि-
पात्राणिअन्नादिपात्रोपरिनिक्षिपेत्
॥ इतिश्राद्धतत्त्वम् ॥

परिवेष्टित : । त्रि० परिक्षिप्ते । परि-
स्कृते । परिते ॥ परितोवेष्टित : ॥

परिवेष्टा । त्रि० परिवेषणस्यकर्त्तरि ॥
परिचारे ॥

परिव्याध । पुं० अम्बुवेतसे ॥ द्रुमोत्पले ॥ परिविध्यते । व्यधताडने । घञ् ॥ परिविध्यतिवा । श्याद्व्यधेतिण ॥

परिव्रज्या । स्त्री० तपस्यायाम् ॥ इ०-श० ॥

परिव्राट्०ड् । पुं० भिक्षौ । कर्मन्दिनि । पाराशरिणि । मस्करिणि ॥ तल्लक्षणयथा । सर्वारम्भपरित्यागोभैक्षाश्यवृक्षमूलता । निष्परिग्रहताऽद्रोह . समतासर्वजन्तुषु ॥ प्रियाप्रियपरिष्वङ्गेसुखदु खाविकारिता । सबाह्याभ्यन्तरशौचंसुखदुःखाविकारिता ॥ सर्वेन्द्रियसमाहारोधारणाध्याननित्यता ॥ भावसशुद्धिरित्येषपरिव्राड्वर्यउच्यते ॥ इतिगरुडपुराणम् । परित्यज्यसर्वंव्रजति । व्रज० । परौव्रजे ' ष ' पदान्तइतिक्विप् ०दीर्घश्चपदान्तविषयेष त्वञ्च ॥

परिव्राजक . । पु० सन्यासिनि ॥ परिव्रजति । व्रज० । ण्वुल् ॥

परिव्राजि । स्त्री० श्रावण्यामोषधौ ॥

परिशङ्कनीय ' । त्रि० सर्वतोभावेनशङ्काविषये ॥ यथा । शास्त्रसुचिन्तितमपिप्रतिचिन्तनीयस्वाराधितोऽपिनृपति ' परिशङ्कनीय . । अङ्केस्थितापियुवति ' परिरक्षणीयाशास्त्रेनृपेचयुवतौचकुतोवशित्वम् ॥

परिशासनम् । न० भृत्यादिप्रेरणे । आकारणपूर्वकभृत्यादिप्रेषणे ॥ शासु० । ल्युट् ॥

परिशिष्टम् । न० परिशेषविशिष्टे । अवशिष्टार्थबोधकेग्रन्थे ॥ त्रि० । अवशिष्टे ॥ परित : शिष्ट : ॥

परिशीलनम् । न० शास्त्रादिविचारे ॥

परिशीलित ' । त्रि० अभ्यस्ते ॥

परिशुष्कम् । न० मांसव्यञ्जनप्रभेदे ॥ यथा । खिन्नंयत्कृद्रत्वतेदर्व्यामुहुरालोड्यभर्जितम् । मात्वयादधिसिध्वत्वरामठैलापरिप्लुतम् ॥ मरिचार्द्रकसंयुक्तसुगन्धिद्रव्यवासितम् । गतद्रवञ्जुयातुल्यपरिशुष्कंतदुच्यते ॥ अपिच । मांसबहुघृतेर्भृष्टसिक्तसंक्ष्काम्बुनामुहु : । जीरकाद्यै'समायुक्तपरिशुष्कतदुच्यते ॥ इ० ॥ त्रि० सर्वतोनीरसे ॥ निर्मांसे ॥ परित . शुष्कम् ॥

परिशेष । पुं० प्रसक्तप्रतिषेधेऽन्यत्राप्रसङ्गाच्छिष्यमाणेसम्प्रत्यये ॥ परिशिष्यते । शिष्लृविशेषणे । घञ् ॥

परिशोध . । पु० परिशोधने । सर्वतोभावेनशुद्धौ ॥ परित : शोध ' ॥

परिशोष : । पुं० सर्वतोभावेनशुष्कतायां ॥

परिश्रम . । पुं० श्रमे । क्लमे ॥ क्लेशे । प्रयासे । परिश्रान्तौ ॥ परितःश्रम. ॥

परिश्रय : । पु० सभायाम् ॥ आश्रये ॥ परिश्रयणम् । श्रिञ्० । एरच् ॥

परिश्रान्त' । त्रि० सर्वतोभावेनश्रान्तियुक्ते ॥ परित : श्रान्त . ॥

परिश्रुत . । त्रि० सर्वतोभावेनश्रवणविशिष्टे ॥

परिश्लेष : । पु० आश्लेषे ॥

परिषत् । स्त्री० अधीतशास्त्राणासमवाये । सभायाम ॥ परिषत्त्व'यथा । एकविंशतिसङ्ख्याकैर्मीमांसान्यायपारगै : । वेदाङ्गकुशलैश्चैवपरिषत्त्वप्रकल्पयेत् ॥ परित : सीदन्त्यस्याम् । षद्लृ० । सं०क्विप् । सत्सूद्विषेतिवाक्विप् । सदिरप्रतेरितिषत्वम् ॥

परिषद' । पुं० पारिषदे । अनुचरे ॥ ड्०द्वि० ॥

परिषद्वल : । पुं० सभ्ये । सभासदे ॥ परिषदस्यास्ति । रज : क्षष्यासुतिपरिषदोवलच् ॥

परिषेक : । पुं० स्नानादौ ॥

परिष्कन्द : । पुं० परिस्कन्दे । पराचिते ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर० । पचाद्यच् ॥ परेश्चेतिवाषत्त्वम् ॥

परिष्कार : । पु० विभूषणे । अलङ्कारे ॥ परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् । सम्परिभ्यामितिसुट् । परिनिवीतिषत्वम् ॥ संस्कारे । शुद्धौ ॥

परिष्कृत : । त्रि० अलङ्कृते । भूषिते ॥ परिस्क्रियतेस्म । क्त : । सम्परिभ्यामितिसुट् । परिनिविभ्य: सिवमितसयसिवुसहसुटस्तुस्वञ्जामितिषत्वम् ॥

परिष्वक्त . । त्रि० आलिङ्गिते ॥ यथा । स्त्रीपुंसौपरिष्वक्तौभवत . ॥ अन्योन्यगाढलिङ्गितौभवतइत्यर्थ. ॥

परिष्वङ्ग . । पु० आलिङ्गने । परिरम्भे ॥ परिष्वञ्जनम् । ष्वञ्जपरिष्वङ्गे । घञ् । परिनिविभ्य : इतिष : ॥

परिसङ्ख्या । स्त्री० विधिविशेषे ॥ यथातत्रचान्यत्रचप्राप्तौपरिसङ्ख्येतिगीयते । साचोभयप्राप्तावितरनिवृत्ति वोधयति । यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्याइत्यत्रशशादिमांसेतरपञ्चनखमांसभक्षणनिवृत्तिबोध : । तदुक्तम् । नियम : परिसङ्ख्यावाविद्ध्यर्थोहिभवेद्यत ' । अनात्मदर्शनेनैवपरात्मानमुपास्महेइति ॥ एकस्योभयत्रप्राप्तावेकत्रनियमनेययाहु: । एकस्यवस्तुन : प्राप्तावनेकत्रैकधायदा । एकत्रनियम . साहिपरिसङ्ख्यानिगद्यतेइति ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । कृयश्चिद्दोषवतीयथाइत्याहु : । श्रुतार्थस्यपरित्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्तस्यवाधादित्येवपरिसङ्ख्यात्रिदूषणेति ॥ किञ्चित्पृष्टमपृष्टंवाकथि

तयत्प्रकल्प्यते। तादृगन्यव्यपोहाय परिसङ्ख्यानुसास्मृता ॥ प्रमाणा न्तरावगतमपिवस्तुशब्देनप्रतिपादितम्प्रयोजनान्तराभावात्सदृशवस्त्वन्तरव्यवच्छेदाययत्पर्यवस्यति साभवेत्परिसङ्ख्या ॥ अत्रकथनप्रश्नपूर्वकंतदन्यथाचपरिदृष्टंतथोभयत्रव्यपोह्यमानस्यप्रतीयमानतावाच्यत्वञ्चेतिचत्वारोभेदा । क्रमेणोदाहरणम् । किमासेव्यंपुसासविधमनवद्यद्युसरित किमेकान्तेध्येयचरणयुगलकौस्तुभभृत :। कि माराध्यंपुण्यंकिमभिलषणीयञ्चकरुणायदासक्त्याचेतोनिरवधिविमुक्तौप्रभ ति ॥ किम्भूषणसुदृढमत्रय शोनरत्नकिंकार्यमार्यचरितसुकृतनदोष । किंचक्षुरप्रतिहतधिषणा ननेत्रजानातिकस्त्वदपर सदसद्विवेकम् ॥ कौटिल्यकचनिचयेकरचरणाधरदलेषुरागस्ते । काठिन्यंकुचयुगलेतरलत्वंनयनयोर्वसति ॥ भक्तिर्भवेनविभवेव्यसनंशास्त्रेनयुवतिकामास्त्रे । चिन्तायशसिनवपुषि प्राय ' परिदृश्यतेमहतामिति ॥

परिसङ्ख्यानम् । न० गणनायाम् ॥

परिसङ्ख्याविधि . । पुं० उभयोश्चयुगयत्प्राप्तावितरव्यावृत्तिपरेविधौ॥ यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्याइति । इदञ्चिवाक्यनपञ्चनखभक्षणपरम् । तस्यरागत: प्राप्तत्वात् । नापिनियमपरम्पञ्चनखभक्षणस्ययुगयत्प्राप्ते पक्षेऽप्राप्त्यभावात् । अतइदम पञ्चनखभक्षणनिवृत्तिपरमितिभवतिपरिसङ्ख्याविधि ' । साचद्विविधा । श्रौतीलाक्षणिकीच । तत्र अत्रह्येवावयववतीतिश्रौतीपरिसङ्ख्या । एवकारेणपवमानातिरिक्तस्तोत्रव्यावृत्तेरभिधानात् । पञ्चपञ्च नखाभक्ष्याइतितुलाक्षणिकीइतरनिवृत्तिवाचकपदाभावात् । अतए वैषाचिद्दोषग्रस्ता । दोषत्रयञ्च । श्रुतहानि ' अश्रुतकल्पनाप्राप्तबाधश्चेति । तदुक्तम् । श्रुतार्थस्यपरित्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्तस्यबाधइत्येवपरिसङ्ख्यात्रिदूषणेति ॥ श्रुतस्यपञ्चनखभक्षणनिवृत्ते: कल्पनात्प्राप्तस्यचपञ्चनखभक्षणस्य बाधनादिति । अस्मि न्दोषत्रयशब्दनिष्ठप्राप्तबाधस्त्वर्थनिष्ठइतिदिक् ॥

परिसमाप्ति . । स्त्री० निश्चये ॥

परिसर : । पुं० पर्यन्तभूमौ । नदीनगरपर्वतादेरुपान्तभूमौ ॥ परित्. सरत्यत्र । स्वगतौ । पुसीतिघ . ॥ मृत्यौ । विधौ ॥ देवे ॥

परिसरणम् । न० सर्वतोगमने ॥ स्वगतौ । ल्युट् ॥

परिसरा । स्त्री० नाड्यां ॥

परिसर्प्पः । पु० परिक्रियायाम् । परिजनादिनावेष्टने ॥ परिसमन्तात् सर्पणम् । सृप्लृगतौ । घञ् ॥

परिसर्प्पणम् । न० प्रसरणे ॥ परिसर्प्पे ॥

परिसर्य्या । स्त्री० परीसारे । सर्वतोगमने ॥ परिसरणम् । सृ० । परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसङ्ख्यानमितिशप्रत्ययोयक्गुणौच-निपातनात् ॥

परिसीमा । स्त्री० क्षयत्तायाम् ॥ परित :सीमा ॥

परिस्कन्द' । पुं० पराचिते । परपुष्टे ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर्० । प० अच् । परेश्चेतिपत्वेषत्वाभाव ॥

परिस्तरणम् । न० आच्छादने ॥

परिस्तोम' । पुं० गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले । प्रवेण्याम् । वर्णे । कुथे ॥ परिस्तूयते । ष्टुञ्० । अर्त्तिस्तुसुहिति मन् ॥ यद्वा । परिगतः स्तोमोऽत्र वर्णस्तोमत्वात् । यत्क्रियायुक्ताइति परे.स्तौतिप्रतिअनुपसर्गत्वान्नष: ॥

परिस्पन्दः । पुं० कुसुमप्रकारादेः पत्रावल्यादेश्वरचनायाम् ॥ शिखास्थमाल्ये ॥ परिवारे ॥ परिस्पन्दनम् । स्पदि० । भावे अधिकरणेवा घञ् ॥

परिस्पन्दनम् । न० सर्वतोभावेनकम्पने ॥

परिस्पन्दमानः । त्रि० सर्वतोभावेन कम्पमाने ॥

परिस्फुटः । त्रि० प्रसिद्धावयवार्थे ॥

परिस्फुरितः । त्रि० प्रकाशिते ॥

परिस्रुत् । स्त्री० वरुणात्मजायाम् । मदिरायाम् ॥ परित . स्रवति । स्रु० । क्विप्तुकौ ॥

परिस्रुत । त्रि० स्यन्ने । स्रवयुक्ते ॥ परितः स्रूयतेस्म । स्रुप्रस्रवणे । गत्यर्थेतिक्त ' ॥

परिस्रुता । स्त्री० वारुण्याम् । मदिरायाम् ॥ परित'स्रवति । स्रु० । क्विप्० तुक् । भागुरिमते । टाप् ॥ यद्वा । परितः स्रूयतेस्मलोकैः । स्रु० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

परिहापितः । त्रि० त्याजिते ॥

परिहारः । पु० अनादरे ॥ परिक्रियते ऽनेनात्रवा । हृञ् । घञ्० । उपसर्गस्येति पाक्षिकोदीर्घाभावः ॥

परिहार्य्य' । पुं० वलये ॥ त्रि० । त्याज्ये ॥

परिहासः । पु० नर्मवाक्ये । परीहा-सैठट्ठा इतिभाषा ॥ परिहसनम् । हसेहसने । घञ् ॥

परीक्षकः । त्रि० निरूपके । कारणिके ॥ शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षे । प्रतिपादके ॥ परीक्षते । ईक्षदर्शने । ण्वुल् ॥

परीक्षणम् । न० परीक्षायाम् । राज्ञा

धर्मकामार्थभयैरमात्या देर्भावतत्त्व निरूपणे । यथा । भेदोपजापा बुप धाधर्मार्थ्यैर्यत्परीक्षणम् । इति ॥ सर्वतोभावेनदर्शने ॥ संशय्यपूर्वपक्ष निराकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापने ॥ परित ईक्षणम् ॥

परीक्षा । स्त्री० विचारणायाम् ॥ परि तईक्षणमनया । ईक्ष० । गुरोश्चेत्य. । टाप् ॥ दिव्ये ॥

परीक्षित् । पु० नृपविशेषे ॥ अभिम न्युसुते । विष्णुराते ॥ सयुधिष्ठि रानन्तरकलियुगस्यारम्भे चक्रवर्त्ती-राजावभूव । सएवलोकविख्यात : परीक्षिदितियत प्रभु ' । पूर्वदृष्ट-मनुध्यायन परीक्षेतनरेष्विह ॥

परीक्षित । पु० परीक्षिति । अभिमन्यु पुत्रे नृपे ॥ यथा । परिक्षीणेषुवंशे षुजातोयस्मादर.सुत: । तस्मात्परी क्षितोनाम विख्यात' पृथिवीतले इ० देवीभागवतम् ॥ त्रि० । सञ्जा तापरीक्षायस्यता० इतच् ॥

परीक्ष्यकारी । त्रि० सम्यग्हेतुभिर्विम् ष्यकरणशीले ॥

परीत ' । त्रि० परिवेष्टिते ॥ व्याप्ते ॥

परीतत् । त्रि० सर्वतोभावेनविस्तृ-ते ॥

परीप्सा । स्त्री० त्वरायाम् ॥ अपादा नेपरीप्सायामितिदर्शनात् ॥ प्राप्तु मिच्छायाम् ॥ पर्याप्तुमिच्छायाम्

परीप्सु । त्रि० जिह्वा सौ॥ आप्तो-॥ ते . सन्नताद्प्रत्यय . । आप्ज्ञपृ-धामीदित्वीकार । अचलोपोभ्या-सस्येत्यभ्यासलोप ' ॥

परीभाव । पु० तिरस्क्रियायाम् अनादरे ॥ परीभुवोवज्ञानइति०-भावेघञ् । वृद्धि । उपसर्गस्यघञी तिदीर्घ ॥

परीरम् । न० फले ॥ पृणाति । पृपा-लनपूरणयो । कृशॄपृकटिपटिशौ टिभ्यइरन् ॥

परीरण : । पुं० कमठे ॥ दण्डे ॥ प-ट्टशाटके ॥ इतिमेदिनी ॥

परीरम्भ . । पु० आलिङ्गने । परिर-म्भे ॥

परीवर्त्त : । पु० प्रतिदाने । निमये । नैमेये ॥ परिवर्त्तनम् । वृतु० । भावे घञ । उपसर्गस्येतिदीर्घ : ॥

परीवाद ' । पु० अपवादे । निन्दा-याम् ॥ परिपूर्वाद्वदेर्भावेघञ् । उप सर्गस्यघञीतिदीर्घ । विद्यमान दोषस्याभिधानपरीवाद । अवि-द्यमानदोषाभिधाननिन्देतिविवे-क : ॥ यथा । परीवादस्तथ्योभवतु वितथोवापिमहतांतथाप्युच्चैर्धाम्ना हरतिमहिमानजनरव तुलोत्तीर्ण स्यापिप्रकटनिहताशेषतमसोरवे-स्तादृक्तेजोनहिभवतिकन्यागतव-त : ॥

परीवाप । पुं० पर्युप्ती ॥ सलिलस्थाने परिवारे ॥ परिवपनम् अनेनान्वा । टुवप्० । भावेघञ् हलश्चेतिवा । उपसर्गस्येतिदीर्घ ॥

परिवार: । पुं० परिजने ॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छदे । शोभाजनके उपकरणे छत्रचामरादौ । सम्बजनादौच ॥ परिवार्यते ऽनेनपरिवारणवा । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ. ॥

परीवाह: । पु० जलोच्छ्रासे । परिवाहे ॥ परिवहन्त्यनेभि. । वह० । हलश्चेतिघञ उपसर्गस्यघञीति पाक्षिको दीर्घ ॥ परिवहनम् । भावेवा० घञ् ॥ मरीभृद्योग्यवस्तुनि

परीष्टि । स्त्री० अन्वेषणायाम् ॥ इषेरनिच्छार्थस्यपरेर्वेतिपक्षेक्तिन् । परिचर्य्यायाम् ॥ प्राकाम्ये ॥ परीसार: परिसर्य्यायाम् । सर्वतोगमने ॥ परिसरणम् । सृ० । घञ् उपसर्गस्यघञीतिदीर्घ: ॥

परीहार: । पुं० अवज्ञायाम् । अनादरे ॥ परिहरणम् । हृञ्० । भावेघञ् । उपसर्गस्येतिपाक्षिकोदीर्घ: ॥

परीहास: । पु० द्रवेकेलौ । नर्मणि ॥ परिहसनम् । हसि० । घञ् । पाक्षिकोदीर्घ . ॥

परु: । पुं० वंशादिपर्वणि ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । वाहलकादु: ॥

परुत् । अ० पूर्ववत्सरे । गतवर्षे ॥ पूर्वस्मिन्वत्सरेइत्यर्थं । सद्यःपरुदितिपूर्वस्यपरभाव उत्०च । सवत्सरे ॥

परुत्न . । त्रि० पूर्ववर्षभवे ॥ परुद्भव: । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्नोवक्तव्य ॥

परुद्वार: । पुं० घोटके ॥

परुट । पु० पर्वणि ॥ यत्परुषिदिनमितिश्रुतौपरुःषपर्वणः स्पर्शात् ॥

परुषम् । न० निष्ठुरवाक्ये ॥ नीलझिण्टयाम् ॥ परूषफले ॥ न० । तिलकवृक्षे ॥ त्रि ० कर्वुरे ॥ रूक्षे ॥ निष्ठुरोक्तौ । परेषादेशजातिकुलविद्याशिल्परूपवृत्त्याचारपरिच्छदशरीरकर्मजीविनांप्रत्यक्षदोषवचनम् परुषमितिवदन्ति ॥ यच्चान्यत्क्रोधसन्तापत्राससञ्जननपरः । परुषत्त्वविज्ञेयमन्यच्चतथाविधम् ॥ चक्षुष्मन्तिलुप्तासचण्डालब्राह्मणेच । प्रशसानिन्दनञ्चैवतत्परुषान्नविशिष्यतेइतिदेवल . ॥ परुषवचनानामेवपरोक्षमुदाहरणमपवादकृत्याह: ॥ निष्ठुरवाग्युक्ते ॥ पिपर्त्ति पूर्थतिअलंबुद्धिंकरोति । पॄ० । पॄनहिकलिभ्यउषच् ॥

परुषा । स्त्री० वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ ओज: प्रकाशकैर्वर्णै: परुषाख्यास्मृतापरा ॥ वामनादिमतेगौडीप्येया ॥

परु । न० ग्रन्थौ । वशादिपर्वणि ॥ पिपर्त्ति । पृपालनपूरणयो । अ- र्त्ति पृवपीत्युस् ॥

परूषम् । न० फलवृक्षभेदे । अल्पाऽ- स्थिनि । नीलचर्मणि । परुसाइति च फालसा० इतिचभाषा० ॥

परूषकम् । न० परूषे ॥ परूषकंकषा याम्लमामपित्तकारलघु । तत्पक्वम धुरपाकेशीतविष्टम्भिवृंहणम् ॥ हृ द्य इद्पित्तदाहासज्वरक्षयसमीरह दितिभावप्रकाश ॥

परेण । अ० परतोर्थे ॥ विभक्तिप्रतिरू पकमव्ययम् ॥

परेत । पुं० भूतान्तरे ॥ त्रि० । मृते ॥ परलोकमइत ॥ परादूर- मितोवा ॥

परेतर । त्रि० आत्मीये । अवञ्चके ॥ परादितरः ॥ स्वामिकार्यार्थमितरे शाभेऽके ॥ परान्विपक्षान्इतरय- तिभेदेनआत्मसात्करोति । तत्क- रोतीतिणयन्तात्कर्म्मण्यण् ॥

परेतराट । पु० धर्मराजे । पितृपती । यमे ॥परेतेषुमृतेषुराजते । राजृ० । सत्सूद्दिषेतिक्विप् । जान्त ॥

परेद्यवि । अ० परस्मिन्नहनि ॥ सद्य परुदित्यादिनापरस्मादेद्यव्यहनि- निपात्यते ॥

परेपम् । त्रि० परापे ॥ परागताआ- पोयत्र । इयन्तरुपसर्गेभ्योपईदित्य- च्चवर्णान्तादित्युक्तेः पाक्षिकईत् ॥

परेष्टुका । स्त्री० बहुसूत्याम् । बहुप- त्यायाङ्गवि ॥ परमिच्छतिपरैरिष्य- तेवा । वा०तु । स्वा० क ॥

परैधित । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । पराचिते । औदासीन्येनपरपुष्टे ॥ परैरेधित समृद्धित ॥

परोक्ष । पुं० तपस्विनि ॥ त्रि० । इन्द्रियाविषये । अप्रत्यक्षे ॥ परो- क्षमस्यास्य । अर्शआद्यच् । अत्राहु । परोभाव । परस्याक्षेपरोक्षेलिटि दृश्यताम् । उत्ववादे पराद्वा । क्षित्रशास्मान्निरातनात् ॥ अस्मात्- परोक्षलिडितिनिर्देशात् ॥

परोक्षम् । अ० इन्द्रियाविषये ॥ वृत्ति विषयेऽक्षिशब्दइन्द्रियमात्रपर । अक्ष्णः परमितिविग्रहेशरदादिषु- प्रतिपरेतिसमासान्तविधानसाम- र्थ्याद्व्ययीभाव । परोक्षेलिडिति निपातनात्परस्यौकारादेश ॥ पा रस्करादित्वात्सुडित्यपरेआहुः ॥ श्री भोजस्तुपरार्थपरशब्द मन्यते ॥

परोपकार । पुं० परस्यपरेषावाउपक्व तौ । अन्यसम्बन्धिहिते । दधीचि- नापुराणीत । श्लोकश्चश्रूयतेभुवि । सर्वधर्ममय । सार । सर्वधर्म्मेषुस- म्मत ॥ परोपकारः कर्त्तव्यः प्रा णैः कण्ठगतैरपि । परोपकारजंपु ण्यंतुल्यक्रतुशतैरपीतिपाद्मोत्तरख

ष्ठे १२ अध्याय : ॥
परोवरीण : । त्रि० योऽपिपरांश्चअव
रांश्चअनुभवतितस्मिन् ॥ परोवरपर-
म्परपुत्रपौत्रमनुभवतीतिख ' । अ
वरस्यादेरुत्त्वनिपात्यते । गुण : ॥
परोवरीयान् । त्रि० उत्तरमुत्तरंश्रेष्ठाद
पिश्रेष्ठे ॥ पुं० । परम्परवरीयस्त्
गुणवतिप्राणे ॥
परोष्णी । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।
मुखविष्ठावागुलिकादिनामिकाया
म् । चटिकाविशेषे ॥ परश्चन्उष्णा
यस्या. । गौ०ङी ॥
पर्कटि : । स्त्री० प्लक्षवृक्षे ॥
पर्कटी । पु० प्लक्षवृक्षे । जटिनि ॥
कमण्डलुतरौ ॥ पाकरि० इतिभा
षा ॥
पर्कटी । स्त्री० प्लक्षवृक्षे । पाकरि ०
इ० भा० प्र० ॥ पूगादेर्नूतनेफले
॥ पृच्यते पृची० । वा० कट : ।
गौ० ङीष् ॥
पर्ज्जनी । स्त्री० दारुहरिद्रायाम्॥ पि
पर्त्ति । पृ० विच् । पर्चासौजनी
च ॥ परम्पालकास्वास्थ्यंजनयति
वा।जनी ० ॥ यण्त: । कर्मण्यण् ॥
पर्ज्जन्य ' । पु० मेघशब्दे ॥ धूनदम्बु
दे ॥ शक्रे ॥ पिपर्त्ति । पर्षतिवा ।
पृ० । पृषुसेचनेवा । पर्जन्य इ० साधु:
॥ वृष्ट्यात्मकेदेवे ॥ पर्जन्योनाम वृ
ष्ट्युपकरणाभिमानिनी देवताविशे
ष इतिछान्दोग्यभाष्यम् ॥ मेघसा
मान्ये ॥ यज्ञाद्भवतिपर्जन्य: ॥ सूर्ये ॥
स्वगोभिर्भौमुमारेभेपर्ज्जन्य : का
लआगते ॥
पर्ज्जन्यहर्ष : । पुं इन्द्रे ॥
पर्ज्जन्या । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥
पर्ण : । पुं० वातपोथे । पलाशे ।
किंशुके । ढाक० इ० भा० ॥
॥ पिपर्त्ति । पृ० । धापृवस्यज्यति
भ्योन : ॥ यद्वा ॥ पर्णयति पर्णह
रितभावे । अच् ॥ न० । पत्रे ॥
ताम्बूले ॥ यथा । अनिधायमुखे
पर्णं पूगखादयतेनर ' । मतिभ्रंशो
दरिद्र: स्यादन्ते नस्मरतेहरिम् ॥
पर्णकृच्छ्र. । पु० पत्रकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णोदुम्बरराजीवविल्वपत्रकुशोदकै:।
प्रत्येकंप्रत्यहाभ्यस्तै' पर्णकृच्छ्रउदा
हृत: ॥ इतिगरुडपुराणम् ॥
पर्णखण्ड : । पुं० बनस्पतौ ॥ ताम्बू
लेकांशे ॥
पर्णचोरक : । पुं० चोरकनामगन्ध
द्रव्ये ॥
पर्णध्वत् । त्रि० पर्णध्वंसकर्त्तरि ॥
पर्णनर: । पुं० पित्रादिशवास्यलाभेदा
हार्थंतत्प्रतिनिधिभूतशरपलाशपत्र
रचितोर्णातन्तुवेष्टितयवपिष्टलिप्तन
राकारेपुत्तलके ॥
पर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गौ
पर्णभोजन: । पु० छागले ॥ पर्णानि

भोजनयस्य ॥ चि० । पत्रभक्षके ॥

पर्णमाचाल'। पु० कर्मरङ्गवृक्षे ॥

पर्णमृगः । पुं० वानरादिमृगगणविशे षे ॥ यथा । वनौकोवृक्षमार्जार वृ क्षमर्कटिकादय'। एतेपर्णमृगा' प्रोक्ता सुश्रुताद्यैर्महर्षिभिः ॥ स्मृताः पर्णमृगावृष्याश्चक्षुष्याः शो षिणेहिता । श्वासार्शकासशमना' सृष्टमूत्रपुरीषका इतिभावप्रकाश.॥

पर्णलता । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

पर्णवल्ली । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥

पर्णशाला । स्त्री० उटजे । मुनिगृहे ॥ पर्णनिर्मिताशाला । शाकपार्थि वादिः ॥

पर्णसि । पु० पङ्कजे । पद्मे ॥ जल गृहे ॥ पृणोति । पृप्रीतौ । सानसि वर्णसि पर्णसीत्यादिनाऽसिप्रत्यय. पृणोतेर्नुक्‌च ॥

पर्णाशन । पुं० घने । मेघे ॥

पर्णास'। पुं०स्वल्पपत्रतुलस्याम् । क ठिञ्जरे ॥ पर्णान्यस्यति । असु० । कर्मण्यण् ॥ यद्वा पर्णरसति । अ सदीप्तौ । पचाद्यच् ॥

पर्णी । पुं० द्रुमे । वृक्षे ॥

पर्णिनी । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

पर्णोटजम् । न० उटजे । पर्णशाला याम् ॥

पर्द्द. । पुं० अपानोत्सर्गे । कुत्सितश ब्दे । गुदरवे ॥ पर्द्दते ॥ पर्द० । प० अच् ॥

पर्द्दनम् । न० पर्द्दे । पाद० इ०भा० ।

पर्प्प । पु० पङ्गुपीठे । येनकाष्ठेन पङ्गुश्चरतितस्मिन्काष्ठे ॥ पर्प्पग तौ । हलश्चेतिकरणेघञ् ॥ न० । नवतृणे ॥ गृहे ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । खष्पशिल्पशष्पेत्यादिनापप्रत्ययान्त साधुः ॥

पर्प्पट. । पु० पितपातड़ा० इ० भा० भेषजान्तरे । कवचे । तिक्ते ॥ पर्पटो वरतिक्तश्चस्मृत पर्पटकश्चस । कथितः पांशुपर्यायस्तथा कवचनाम क. ॥ पर्पटोहन्तिपित्तास्रभ्रमतृष्णा कफज्वरान् । सङ्ग्राही शीतलस्ति क्तोदाहनुद्वातलोलघु इतिभाव प्रकाश'॥ पापड़० इ०भा० पिष्ट प्रभेदे ॥ धूमसीरचिताहिङ्गु हरिद्रा लवणैर्युताः ॥ सर्जिकाजीरकाभ्या ञ्चतनूकृत्यचवेल्लिता'॥ पर्पटास्ते सदङ्गारभृष्टा' परमरोचका. । दी पना. पाचनारूक्षागुरव. किञ्चि दीरिता'॥ मौद्गाश्चतद्गुणाः प्रोक्ता विशेषाल्लघवोहिताः । चणकस्यगु णैर्युक्ता. पर्पटाश्चणकोद्भवा ॥ स्ने हभृष्टास्तुतेसर्वे भवेयुर्मध्यमागुणा रितिभावप्रकाशः ॥

पर्प्पटक. । पुं० कवचे । तिक्ते । पर्प टे ॥

पर्प्पटद्रुम. । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

पर्प्पटी । स्त्री० सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् ॥ पिष्टप्रभेदे । पापडी० इ० भा०॥ उत्तरदेशभवसुगन्धिद्रव्ये । पपरी० इ० भा० । रञ्जन्याम् । चक्रवर्त्तिन्याम् ॥ अस्यागुणा यथा । पर्पटी तुवरातिक्ताशिशिरावर्णकृल्लघु । विषव्रणहरीकण्डूकफपित्तास्रकुष्ठनुत् ॥

पर्प्परीक । पु० सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ भूपे ॥ पिपर्त्ति । पृ० । अपूर्वआदेरुक् चाभ्यासस्येतिईकन् । धातोर्द्वित्व रुक्चाभ्यासस्य ॥ वेदभाष्येतुपृपालन पूरणयोरस्य निपातनमिदमाश्रित्यस्तोतॄणां पालक० इ० व्याख्यातं ॥

पर्प्परीणः । पुं० पर्णस्यशिरायाम् ॥ द्यूतकम्बले ॥ पर्णं चूर्णरसे ॥ न० पर्वणि ॥ इतिमेदिनी ॥

पर्प्पिकः । पुं० पङ्गौ ॥ खञ्जे ॥ पर्पेण चरति । पर० ॥ स्त्री पर्प्पिकी ॥ षित्त्वान्ङीष् ॥

पर्फरीकम् । न० किसलये ॥ स्फुरति । स्फुरस्फुरणे । पर्फरीकादयश्चेतिईकन्धातोपर्फरादेशश्च ॥ यद्वा । धातोर्द्वित्वम्० उकारस्याकारःसलोपः रुक्चाभ्यासस्य । वेदभाष्येतु त्रिफलाविशरणेस्यनिपातनमाश्रित्यशत्रूणां विदारयितेतिव्याख्यातम्॥

पर्य्यङ्कः । पुं० मञ्चे । माचा० इ० भाषा ॥ पल्यङ्क० पलङ्कः इ०भाषा वृष्याम् । जङ्घोयामासने ॥ पर्य्यस्तिकायाम् खाट० भा० ॥ परितोऽङ्कयते । अकिलक्षणे घञ् ॥

पर्यङ्कपादिका । स्त्री० कोलशिव्याम् ॥

पर्य्यक् । त्रि० परितोर्थे ॥

पर्य्यटनम् । न० भ्रमणे । व्रज्यायाम् । अटाठ्याम् । फिरना० इ० भाषा अट० परिपूर्वः । भावेल्युट् ॥

पर्य्यनुयोग. । पुं० जिज्ञासयाम् ॥ इतिहलायुधः ॥ दोषविशेषे ॥

पर्यनुयोज्योपेक्षणम् । न० निग्रहस्थानप्राप्तस्यनिग्रहे ॥ निग्रहस्थानप्राप्तवतोऽनिग्रह निग्रहनिग्रहस्थानानुद्भावनमित्यर्थः । यत्रत्वनेकनिग्रहस्थानपाते एकतरोद्भावनतत्रनपर्यनुयोज्योपेक्षणम् । अवसरेनिग्रहस्थानोद्भावनत्वावच्छिन्नभावस्यैवतत्त्वात् । ननुवादिनाकथमिदमुद्भाव्यस्वकौपीनविवरणस्यायुक्तत्त्वादिति चेत्सत्यम् । मध्यस्थेनैवेदमुद्भाव्यम् । वादेचस्वयमुद्भावनेऽप्यदोषः ॥

पर्यन्त । पुं० अन्त्यसीमायाम् । प्रान्तदेशे ॥ परितोऽन्तः ॥ समीपे ॥

पर्य्यन्तभूः । स्त्री० नदीनगरादिसमीपभूमौ । परिसरे ॥ पर्य्यन्तेभूः ॥

पर्यन्तिका । स्त्री० गुणभ्रंशे ॥

पर्य्याणम्

पर्य्यय । पुं० व्यतिक्रमे । क्रमोल्लङ्घने । शास्त्रतोलोकव्यवहाराच्चप्राप्तस्यार्थस्यपरित्यागे । अतिपाते । उपात्यये ॥ पर्य्ययणम् । इण् गतौ । एरच् ॥

पर्य्ययणम् । नं० अश्वसज्जायाम् । जीन० इ० भाषा० पलानइतिच ॥

पर्य्यवसानम् । न० चरमे ॥ प्रोत्नककर्मणि ॥ पर्य्यवपूर्वं । ल्युट् ॥

पर्य्यवसित । त्रि० पर्य्यवसानप्राप्ते ॥

पर्य्यवस्था । स्त्री० विरोधने ॥ पर्य्यवस्थानम् । छा० । आतश्चोपसर्गे अङ् ॥

पर्य्यवस्थाता । त्रि० शत्रौ । विरोधिनि ॥ पर्य्यवतिष्ठति । छा० । तृच् ॥ पर्य्यवरोद्धरि ॥

पर्य्यवस्थानम् । न० विरोधे ॥ छा० । ल्युट् ॥ सर्वतोभावेनावस्थितौ ॥

पर्य्यश्रु । त्रि० परिगतानन्दवाष्पे ॥

पर्य्यस्त । त्रि० पतिते । स्रस्ते । ढेपडा० इतिभा० ॥ हते ॥ परितोऽस्त ॥ परिवृत्ते । सर्वतः प्रसृते ॥ क्षिप्ते ॥

पर्य्यस्तिका । स्त्री० खट्वायाम् ॥

पर्य्याचान्तम् । न० एकपङ्क्तिस्थानन्यानवमन्ययच्चान्नंभुज्यमानेकेनचिदाचमनक्रियतेतदन्नंपर्य्याचान्तमुच्यते ॥

पर्य्याणम् । न० पल्ययने । घोडेकापलान० इ० भा० ॥ वङ्कायभागे० इ० त्रि० शे० ॥

पर्य्याय .

पर्य्याधाता । पुं० आहिताग्नौकनिष्ठे ॥ यथा । सोदर्य्येतिष्ठतिज्येष्ठेअन्याधानकरोतिहि । तयो पर्य्याहितोज्येष्ठ . पर्य्याधाताकनिष्ठक. ॥

पर्य्याप्तम् । न० यथेष्टे । निकामे ॥ निवारणे ॥ त्रि० । तृप्ते ॥ शक्ते ॥ कार्य्यकारणदक्षे ॥ परिमिते ॥ आभृव्याप्तौ । परिपूर्व । भावे० क्त ॥ प्राप्तौ ॥ तृप्ताविति मेदिनिकार . ॥

पर्य्याप्तिः । स्त्री० प्रकामे ॥ प्राप्तौ ॥ रक्षणे । मारणोद्यतस्यनिवारणे ॥ पर्य्यापनम् । पर्य्याप्तेतिस्वार्थे । क्तिन् ॥ सामर्थ्ये ॥ स्वरूपसम्बन्धविशेषे ॥ सचसर्वेषामेवपदार्थानांविशिष्टबुद्धिनियामक । पदार्थभेदेननाना । यथा । पर्य्याप्तिश्चायमेकोघटइमौद्वावित्यादिप्रतीतिसाक्षिक स्वरूपसम्बन्धविशेषइतिदीधिति । समवायेनगुणे गुणस्यासत्त्वेपिचत्वारोगुणाइत्यादिप्रतीत्यागुणादिषुसङ्ख्यादिमत्त्वनियामकोपितादृशसम्बन्ध । इतिसामान्याभावेजगदीश । द्वितीयवादेगदाधरभट्टाचार्य्यश्च ॥

पर्य्याय । पु० प्रकारे ॥ अवसरे ॥ क्रमे । आनुपूर्व्याम् । परिपाट्याम् । अनुक्रमे । वारी० इ० भा० ॥ निर्म्माणे ॥ द्रव्यधर्म्मे ॥ क्रमेणैकार्थवाचकाः शब्दाः पर्य्यायाः इतिविजय

पर्याय '

रचित ' ॥ सम्पर्कविशेषे ॥ येनस-
हयत्सम्पर्क : सम्बन्धस्तेनसहतत्
पर्याय : । यथा । समान कुलभाव
स्सदानादानन्तथैवच । तयोर्वंशस-
मानश्चिपर्यायश्चप्रचच्चते ॥ इतिकु-
लदीपिका ॥ अलङ्कारवि० । यथा।
एकक्रमेणानेकस्मिन्पर्याय । एक
वस्तुक्रमेणानेकस्मिन्भवतिक्रियते-
वासपर्याय । क्रमेणोदाहरणम् ।
श्रोणीभारस्त्यजतितनुतांसेवतेमध्य
भाग : पद्भ्याभुक्तास्तरलगतय .
सश्रितालोचनाभ्याम् । धत्ते वक्ष :
कुचसचिवतामद्वितीयस्त्ववक्त्रमृतद्गा
त्राणांगुणविनिमय : कल्पितो-
यौवनेन ॥ यथावा । नन्वाश्रयस्थि-
तिरियतवकालकूटकेनोत्तरोत्तरवि
शिष्टपदोपदिष्टा ॥ प्रागर्णवस्यहृद
येवृषलक्ष्मणोथकण्ठेऽधुनावससि
वाचिपुन . खलानाम् ॥ यथावा ।
विम्बौष्ठएवरागस्तेतन्विपूर्वमदृश्य
त । अधुनाहृदयेप्येषमृगशावाचि-
दृश्यते ॥ रागस्यवस्तुतोभेदेपिएक
तयाध्यवसितत्त्वादेकत्त्वमविरुद्धम् ॥
तत्ताणसिरिसहोअररअणाहरणम्मि
हिअअमेकरसम् । विम्बाहरेपि
आण निवेसिअंकुसुमवाणेन ॥ * ॥
तत्तेषांश्रीसहोदररत्नाभरणे हृदय
मेकरसम् । विम्बाधरेप्रियाणांनिवे
शितंकुसुमवाणेनेतिसंस्कृतम् ॥

पर्यायशयनम्

श्रीसहोदररत्नकौस्तुभ आभरण-
यस्यतस्मिन्विष्णौएकरसमेकतान
न्तत्तेषापातालवासिनामसुराणामि-
तिचण्डीदासहृदयम् । कुसुमवाणे-
नप्रियाणाकान्तानाविम्बसदृशेऽधरे
विनिवेशितमित्यनेकत्रस्थितीप्रयो-
जकनिर्देशादिद . ॥ अन्यस्ततोन्य-
था । अनेकमेकस्मिन्क्रमेणभवति-
क्रियतेवासोन्य : । क्रमेणोदाहरण
म् । मधुरिमरुचिरवच : खलाना-
ममृतमहोप्रथमपृथुव्यनक्ति । अथ-
कथयतिमोहहेतुमन्तर्गतमिवहालह
लविषमतदेव ॥ तद्गेहनतभित्तिम-
न्दिरमिदलब्धावकाशदिव ' साधेनु
र्जरतीनदन्तिकरिणामेताघनाभाघ
टा : । सक्षुद्रोमुशल.धूनि . कलमि
दसङ्गीतकयोषितामाश्चर्यं द्विवसैर्द्वि
जोयमियतींभूमिसमारोपित: ॥ अ
त्रैकस्यैवहानोपदानयोरविवक्षितत्वा
न्नपरिवृत्ति ॥ * ॥ अपिचलक्षणा
न्तरम् । क्रमेण कमनेकस्मिन्नाधारे
वर्ततेयदि । एकस्मिन्नथवानेकपर्या
यालङ्कृतिर्मतेति ॥ पर्ययणम् ।
इण्० । परावनुपात्ययइणइतिघञ्
। व्यत्ययेपि ॥ यथा । प्राप्त: पर्याय
कालोव इतिन्नस्याभ्यभाषतइति ॥
पर्यायशयनम् । न० उपशायी । विशा-
ये । प्रहरिकादीनांपर्यायेणक्रमेणश
यनम् ॥

पर्यायोक्तम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥ पर्यायोक्तविनावाच्यवाचकत्वेन वस्तुयत् ॥ वाच्यवाचकभावव्यतिरिक्तेनावगमनव्यापारेणयत्प्रतिपादनं तत्पर्यायेणभङ्ग्यन्तरेणकथनात्पर्यायोक्तम् । उदाहरणम् । यम्प्रेक्ष्य चिररूढापिनिवासप्रीतिर्विजृम्भिता मदेनैरावणमुखमानेनहृदयेहरे ॥ अत्रैरावणशक्रौमदमानमुक्तौजाताविति व्यङ्ग्यमपिशब्देनोच्यते । तेनयदेवोच्यतेतदेवव्यङ्ग्यंयथातुव्यङ्ग्यंनतथोच्यतेयथागवि शुक्लेचलति दृष्टे गौः शुक्लश्चलतीति विकल्पोय देवदृश्यतेतदेवविकल्पयति० नतुयथादृष्ट तथा० यतोभिन्नासमृष्टत्वेनदृष्टभेदससर्गाभ्याविकल्पयति ॥

पर्य्यासित । त्रि० पर्य्यावर्त्तिते ॥

पर्य्याहार । पु० वीवधे । उभयतोबद्धशिक्ये स्कन्धवाह्ये काष्ठविशेषे । कांवड्इतिवङ्गीइतिचभा० ॥ परितआह्रियतेऽनेन ॥

पर्य्याहित.। पुं० योऽग्रेऽग्न्याधानकरोतितस्यज्येष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठज्येष्ठेअग्न्याधानकरोतिहि । तयो. पर्य्याहितोज्येष्ठ. पर्याधाताकनिष्ठक. ॥

पर्य्युदञ्चनम् । न० उद्धारे । ऋणे ॥ परितउदच्यते । अञ्चु० । कृत्यल्युटइतिकर्मणिल्युट् ॥

पर्य्युदस्त । त्रि० पर्युदासविशिष्टे । विध्यन्वयिभेदात्मकनञर्थयुक्ते ॥

पर्युदास. । पु० प्रतिषेधभेदे ॥ प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधेऽप्रधानता । पर्युदास सविज्ञेयोयत्रोत्तरपदेननञ् ॥ सामान्यशास्त्रप्राप्तनिषेधस्यैवपर्युदासत्वम् ॥ यथा । अमावास्यायाम्पितृभ्योदद्यात् रात्रौश्राद्धनकुर्वीत । अत्रश्राद्धकरणे रात्रे पर्युदास ॥ परिसर्वतोभावेनउदास्यतेविधिर्यत्रसपर्युदासइतिगौडा ॥

पर्युपयुक्त . । त्रि० समाप्ते ॥ यथा । आगमकालेनैवास्या यु क्तत्स्नपर्य्युपयुक्तस्यादितिमहाभाष्यम् । आगमकालेनविद्याग्रहणकालेन । अस्य-विद्यार्थिन । पर्य्युपयुक्तसमाप्तमितितदर्थ ॥

पर्युषितम् । त्रि० रात्र्यन्तरितपक्वान्ने । व्युष्टे । बासी० इ० भाषा० ॥ यातयामगतरसपूतिपर्युषितञ्चयत् । उच्छिष्टमपिचामेध्यभोजनंतामसप्रियमितिभगवद्गीता ॥

पर्य्येषणा । स्त्री० अन्वेषणायाम् । ढूंढणाइतिढूढइतिचभा॥ अन्यापर्येषणाचर ॥ तर्कादिनायथाबोधितधर्माद्यन्वेषणे ॥ इषगत० दि० । इषआभीक्ष्ण्येक्र्या० । आभ्यांपरेवेंतिपक्षेयुच् । टाप् ॥

पर्व्वकम् । न०जरुपर्वणि । घौंटूइति

जान इतिच भा० ॥

पर्व्वकारी । पु० धनादिलोभेनअपर्वसु अमावास्याक्रियावर्तके ॥

पर्व्वगामी । पु ० पर्वसु स्त्रीगामिनि ॥

पर्व्वत । पु ० महीध्रे । शिखरिणि । क्ष्माभृति । अहार्य्ये । गोत्रे । गिरौ ॥ पर्व्वाणिसन्त्यत्र । तपपर्व्वमरुद्भ्याम् ॥ यद्वा । पर्व्वति । पर्वपूरणे । भृमृदृशियजिपर्व्विपच्यमितमिनमिहर्यिभ्योऽतच् ॥ विंशतिश्चैषपर्वता यथा । हिमवान्हेमकूटश्चनिषधोनीलपर्वत ॥ श्वेतश्चशृङ्गवान् मेरुर्माल्यवान्गन्धमादन ॥ महेन्द्रोमलय · सह्य शुक्तिमानृक्षमानपि । विन्ध्यश्चपारियात्रश्चकैलासो मन्दिरस्तथा ॥ लोकालोकोमहास्तेषु तथैवोत्तरमानस . । एतेविंशति विख्याता · पर्वतास्तस्युषांवरा : ॥ पाइपे । वृक्षे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पावदा इ० गौ० भा० प्र० मत्स्यविशेषे ॥ देवर्षिविशेषे ॥

पर्व्वतकाक : । पु ० द्रोणकाके ॥

पर्व्वतज. । पु० गिरिसंभववस्तुनि ॥

पर्व्वतजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ सरिति । नद्याम् ॥ द्राक्षावि० । पहाड़ी० दाख इ० भा० ॥ पर्वतात्जाता । जनी० । पञ्चम्यामिति ड : ॥

पर्वततृणम् । न० तृणविशेषे । तृणाढ्ये । मृगप्रिये ॥

पर्व्वतमोचा । स्त्री० अद्रिकदल्याम् ॥

पर्वतराज . । पु ० नगाधिराजेहिमाद्रौ । पर्वतानाराजा ॥ राजेतिटच् ॥

पर्व्वतराजपुत्री । स्त्री० उमायाम् । दुर्गायाम् । यथा । शक्रध्वजात्पच्चयुतिदशाहेमूलर्क्षयुक्तासितसप्तमीया । आरभ्यतस्मादशमीच्चयावत् प्रपूजयेत्पर्व्वतराजपुत्रीमिति ॥

पर्व्वतवासिनी । स्त्री० आकाशमांस्याम् ॥ गायत्र्याम् ॥ काल्याम् ॥

पर्व्वताधारा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

पर्व्वतारि. । पु० इन्द्रे ॥ पर्व्वतानामरि ॥

पर्व्वतालय. । पु० वानरे ॥ पर्व्वतआलयोयस्य ॥

पर्व्वताशय: । पु ० मेघे ॥

पर्व्वताश्रय । पु ० शरभे ॥ त्रि० । पर्व्वतवासिनि ॥

पर्व्वश्रयदेश. । पुं० देशविशेषेषु ॥ ते यथा । अतोदेशान्प्रवक्ष्यामिपर्व्वताश्रयिणश्चये । निर्हाराहसवर्णाश्चकुपथाअपथा:खशा ॥ कुथप्रावरणाश्चैव ऊर्णादर्भासमूहका · । त्रिगर्त्तामण्डलाश्चैवकिरातश्चामरै . सह ॥ इ० तिमत्स्यपुराणम् ॥

पर्व्वतीय: । पुं० अक्षोटे ॥ पर्वतेभव । विभाषामनुष्य इतिपक्षेछ : ॥ त्रि० पर्वतोत्पन्नमनुष्यादौपर्वतोनिवासोऽस्य । पर्व्वताच्चेतिछ : ॥

पर्व्वधि । पु० हिमांशौ । चन्द्रे ॥

पर्व्व । न० उत्सवे । मखे ॥ ग्रन्थौ ॥ प्रस्तावे ॥ लक्षणान्तरे ॥ दर्शप्रतिपदो सन्धौ ॥ विषुवत्प्रभृतिषु ॥ ग्रन्थविशेषे ॥ ग्रन्थसन्धौ ॥ यथा । मन्वा भारतेऽष्टादशपर्वाणि । तानियथा आदि.सभावनविराटमथोद्यमश्चभीष्मोगुरूरविजमद्रवसौप्तिकाश्च । स्त्रीपर्वशान्तिरनुशासनमश्वमेधव्यासाश्रमोमुषलयानदिवावरोहइति भरताभारतटीका ॥ तिथिविशेषेषु ॥ चतुर्दश्यष्टमीकृष्णाअमावास्याचपूर्णिमा । पर्वाण्येतानिराजेन्द्ररविसङ्क्रमणतथा ॥ पर्वति०पर्वतेवा । पर्वपूरणे । वा० कनिन् ॥ यद्वा। पिपर्त्ति पृणातिवा ॥ पृ० । स्नामदिपद्यर्त्ति पृशकिभ्योवनिप् ॥ क्षणे ॥

पर्व्वपुष्पी । स्त्री० रामदूतीवृक्षे ॥

पर्व्वपूर्णता । स्त्री० आयोजने । सम्भारे ॥ पर्व्वणः पूर्णत्वे ॥

पर्व्वमूला । स्त्री० श्वेतायाम् ॥

पर्व्वयोनि । पुं० इक्ष्वादौ ॥ पर्वणियोनिरुत्पत्तिर्यस्य ॥

पर्व्वरुट् । पु० पिण्डपुष्पे । दाडिमे ॥

पर्व्ववल्ली । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥

पर्व्वसन्धि. । पुं० प्रतिपत्पञ्चदश्योरन्तरे ॥ पञ्चदशीशब्देनपूर्णिमाऽमावास्ययोर्द्वयोर्ग्रहणम् । अतएवपौर्णमास्याअमावास्यायावाशेषसार्द्धदण्डचतुष्टयम्प्रतिपदश्चप्रथमसार्द्धदण्डचतुष्टय पर्वसन्धिरिति ब्रह्मा ॥ सैंहिकेयोयदाराहुर्ग्रसतेपर्वसन्धिष्वितियम ॥ पर्वणो सन्धि ॥

पर्व्वित । पु० पर्वतमत्स्ये ॥

पर्शु । पु० कुठारे । परशौ ॥ परशुंशृणाति । शृ हिंसायाम् । आङ्परयो.खनिशृभ्याडिच्चेतिकु ॥ पृ० ॥ यद्वा । स्पृश्यते स्पृशसस्पर्शने स्पृशेश्श्वण शुनौपृचेति० शुन्० । पृ । आदेशश्च ॥

पर्शुका । स्त्री० पार्श्वास्थिनि । पांसु० इतिभाषा ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृश० । स्पृशेः श्वण्शुनौपृच स्वार्थेकन् ॥ यद्वा पर्शुरिव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥

पर्शुपाणि । पु० गणेशे । विनायके ॥

पर्शुराम . । पु० जामदग्न्ये । परशुरामे ॥

पर्शू . । स्त्री० पर्शुकायाम् ॥ अप्राणिजातेरित्यूङ् ॥

पश्वध । पुं० कुठारे । परसा० इ० भा० ॥ परश्वयनम् । टुओश्वि० । अन्येष्वपीतिड: । परश्वदधाति डुधाञ् । आतइतिक. । पृषोदरादि ॥

पर्षत् । स्त्री० सभायाम् ॥ यथाह० याज्ञवल्क्य । चत्वारोवेदधर्मज्ञा. पर्षत्त्रैविद्यमेववा । साब्रूतेयसधर्मं

स्यादिकोवाऽध्यात्मवित्तम' ॥ इति ॥ अन्यदप्युक्तंलक्षणभविष्यपुराणे । द्विगुणात्क्षत्रियाणान्तु वैश्यानाञ्चिगुणास्मृता । चतुर्गुणात्तुशूद्राणांपर्षद्दुक्तामहात्मनामिति ॥ परित' सीदन्त्यस्याम् । षद्लृ० । स० क्विप् । सद्रिरप्रतेरितिषत्त्वम् । वा०परेरन्तलोप : ॥ यद्वा । शूद्भमोऽद्रिरितित्यदिप्रत्ययोबाहुलकात्पृषेरपि ॥

पर्षद्वल : । त्रि० परिषद्युक्ते । सभासदि । सभ्ये ॥ पर्षदस्त्यस्य । रजः क्ष्या सुतिपरिषदोवलजित्यत्र पर्षदित्यपिपाठाद्वलच् ॥

पल । पु० पलाले । शस्यहीनधान्यनाले । पराल० इ० भा० ॥

पलम् । न० आमिषे । मांसे ॥ उन्माने । कर्षचतुष्टये । मुष्टौ । प्रकुञ्चे । बिल्वे ॥ तत्तुशार्ङ्गे तोलकचतुष्टयम् । वैद्यकेऽष्टतोलकम् । लौकिकेसाष्टरत्तिद्विमाषकतोलकत्रितयम् ॥ यथा । पलन्तुलौकिकैर्माने ' साष्टरत्तिद्विमाषकम् । तोलकत्रितयञ्चैवंज्योतिर्व्विः स्मृतिसम्मतम् ॥ इ तितिथितत्त्वम् ॥ पलसुवर्णास्त्वार' पञ्चवापिप्रकीर्त्तिता : ॥ (**) ॥ विघटिकायाम् । घटिकाषष्टिभागैकभागे । षष्टिविपले ॥ पलदण्डयो: प्रमाणन्तु दशगुर्वक्षरोच्चारणकाल: प्राण : षडात्मके : । तै : पलंस्या

त्तत्षष्ट्यादण्डइत्यभिधीयते ॥ तेनच । आक्रान्तो पञ्चस्यान्तं पर्यांकाशिदेशिस्वामी कान्तदक्षहरपूर्णचन्द्रमस्त्वाराणौचित् । क्षुत्क्षाम प्राटस्थे तस्य तीराद्धु क्र प्राद्यात् तस्माद्दधान्तेऽस्यस्यान्तेशय्ये कान्त कार्त्तव्या ॥ अस्यैकपाठात्पलम्पष्टिपाठाद्दण्डोभवति ॥ यथाहकालिदास ' । गुर्वक्षराणामुदितक्षपष्ट्यापलपलानांघटिकाकिलैका । षष्ट्याघटीनांभदिनंतयायैस्त्रिंशैकयाचन्द्रमसोदिनस्यादिति ॥ पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥

पलक्या । स्त्री० पालङ्क्यशाके ॥ इ०रा० नि० ॥

पलगण्ड । पुं० लेपके । राज० इ० भा० ॥ पलंमांसतत्तुल्यंनम्रदादिनागण्डतिवदनैकदेशमिवकरोति । गण्डिवदनैकदेशे । पचाद्यच् ॥

पलङ्कट : । त्रि० भयशीले । भीरौ ॥ इ० त्रि० ॥

पलङ्कर ' । पुं० पित्ते ॥ इति त्रि० ॥

पलङ्कष । पुं० राक्षसे ॥ कणगुग्गुली ॥ पलङ्कषति । कषहिंसायाम् । मू०क: । तत्पुरुषइ० द्वितीयायाअलुक् ॥

पलङ्कषा । स्त्री० गोक्षुरके ॥ राखायाम् ॥ किंशुके ॥ गुग्गुलौ । मुण्डीर्याम् ॥ लाक्षायाम् ॥ क्षुद्रगोक्षुरके ॥ महाश्राव

ष्याम् ॥ मक्षिकायाम् ॥ टाप् ॥

पलप्रिय । पु० द्रोणकाके ॥ त्रि० । मांसादे ॥

पलभा । स्त्री० पलविभायाम् । विषुवतप्रभायाम् ॥ साचमेषसङ्क्रमणा दर्वाक्सपादाष्टदिनेमध्याह्ने द्वादशाङ्गुलजाछाया । यथोक्तंग्रहलाघवे । मेषादिकेसायनभागसूर्येदिनार्द्धजाभापलभाभवेत्सेति ॥

पलल । पु० राक्षसे । यातुधाने ॥ न० पङ्के ॥ मांसे ॥ तिलचूर्णे ॥ पललतिलकल्कस्यात् तिलचूर्णञ्चपिष्टक । पललमधुररूच्यपित्तास्रवलपुष्टिदम् । इ० राजनिर्घण्ट ' ॥ सैन्धवतिलचूर्णे । तिलकुट० इ०भा ॥ यथा । पललन्तु समाख्यातसैन्धवन्तिलपिष्टकम् । पललमलकृद्वृष्य वातघ्न कफपित्तकृत् ॥ वृंहणगुरुबृंष्यश्चस्निग्ध मूत्रनिवर्त्तनम् ॥ पलति० पल्यतेऽनेनवा । पलगतौ । वृषादिभ्यश्चिदितिकल ॥

पललज्वर । पुं० पित्ते ॥ इतिहारावली० ॥

पललप्रिय : । पु० द्रोणकाके ॥

पललाशय : । पु० गण्डरोगे ॥

पलव । पुं० प्लवे । मत्स्यधारणोपाये । लोपो० इ०गौ० भाषा० ॥

पलशतम् । न० तुलायाम् ॥ पलानां शतम् ॥

पलाग्नि । पुं० पित्ते ॥

पलाङ्ग ' । पुं० शिशुमारे ॥

पलाण्डु । पुं० सुकन्दके । मुखदूषणे । शूद्रप्रिये । रोचने । प्याज० इ० भा० ॥ पलाण्डुर्यवनेष्टश्चदुर्गन्धोमुखदूषक ' । फरगोन्य : पलाण्डुस्तुलताकोंद्रुद्रुमश्च स' ॥ इ०धन्वन्तरि ॥ सुश्रुतस्तु । लशुनोदीर्घपत्रश्चपिच्छगन्धोमहौषधम् । फरणश्चपलाण्डुश्चलताकंश्चापदारिका ॥ गृञ्जनयवनेष्टश्चपलाण्डो र्देशजातय ॥ इत्याह ॥ पलाण्डुस्तुगुणैर्ज्ञेयोरसोनसदृशोबुधै ॥ स्वादुपाकरसोऽनुष्ण कफकृन्नातिपित्तल ॥ हरते केवलवातबलवीर्यकरोगुरुरिति भावप्रकाश ' ॥ पलति । पलरक्षणे । बाहुलकात्आण्डुप्रत्यय ॥

पलाद : । पु० । स्त्री० । राक्षसे ॥ पलमत्ति । अद० । कर्मण्यण् ॥

पलादन ' । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥ त्रि० मांसभक्षणशीले ॥

पलान्नम् । न० पाकराजेश्वरोक्तप्रकारे मांसादियुक्तसिद्धभक्ते । पलौदने । मांसौदने ॥

पलाप' । पुं० गजगण्डे । हस्तिकपोले ॥

पलायनम् । न० अपयाने । प्रद्रावे । भयादिनास्थानान्तरगमने । भागना० इ० भा० ॥

पलायित । त्रि० नष्टे ॥ गृहीतदि-
शि । तिरोहिते । पलायनविशिष्टे
॥ दू० हे० ॥

पलाल । पु० । न० । निष्फलितृणा
दिकाण्डे । मस्तशकधान्यनाले ॥
पलति गच्छतिवा । पलगतौ । तमि
विशिविडिमृणिकुलिकपिपलिपञ्चि
भ्य कालन् ॥ पलमलतिवा । अ-
ल० । कर्मण्यण् ॥

पलालदोहद । पु० आम्रवृक्षे ॥ इति
शब्दमाला ॥

पलालिनम् । न० महत्पलालपलाली
तद्वति ॥ मत्वर्थे० पामादित्वात्न.
। शाकीपलालीदद्रू णांह्रस्वत्वञ्च ॥

पलाली । पु० महत्पलाले ॥

पलाश । पु० शट्याम् ॥ राक्षसे ॥ मगध
देशे ॥ हरिते ॥ किंशुके पर्णे ।
वातपोथे । याज्ञिके । ढाक० इ०
भा० ॥ पलाशोदीपनोवृष्य : सरो
ष्णोव्रणगुल्मजित् । कषाय : कटु
कस्तिक्त स्निग्धोगुदजरोगजित् ॥
भग्नसन्धानकृद्दोषग्रहण्यर्शः क्रमी
न्हरेत् । तत्पुष्पंस्वादुपाकेतुकटु
तिक्तंकषायकम् ॥ वातलंकफपित्ता
स्रकृच्छ्रजिद्ग्राहिशीतलम् । तृट्दा
हशमनवातरक्तकुष्ठहरपरम् ॥ फल
लघूष्णमेहार्श . क्रिमिवातकफापह
म् । विपाकेकटुकंरूक्षकुष्ठगुल्मोदरप्र
णुत ॥ न० । छदने । पर्णे । छदे ।
पत्ता० इ० भा० ॥ पलाशपत्रे ॥
शासने ॥ परिभाषणे ॥ त्रि० । हरि
द्वर्णविशिष्टे ॥ निर्दये ॥ पलाशस्यप
त्रस्यायम् । अण् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वा
द्वृद्ध्यभाव ॥ यद्वा । पलमांस०
अश्नाति । अश० । कर्मण्यण् ॥ प-
लेमांसेआशायस्यवा ॥

पलाशक । पु शट्याम् । किंशुकवृक्षे॥

पलाशपर्णी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

पलाशसार । पु० शाकद्रुमे ॥

पलाशाच्छ : । पु० नाडीहिङ्गुनि ॥

पलाशाख्य । पु० नाडीहिंगुनि ।

पलाशान्ता । स्त्री० गन्धपत्रायाम् ॥

पलाशी । पु० वृक्षमात्रे पलाशानि
सन्त्यस्य । अतइनि ॥ राक्षसे ॥
क्षीरिवृक्षे ॥

पलाशी । स्त्री० लताविशेषे । पत्रवल्
ल्याम् । अम्लपर्ण्याम् ॥ शट्याम् ॥
काश्मीरेगन्धपलाशीतिप्रसिद्धे । क
चूरप्रभेदे ॥

पलिक्नी । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ पलितम
स्त्यस्या : । मत्व० अच् । असितप-
लितयोर्न । छन्दसिक्नमेके० इत्यु
क्तेर्भाषायामपिछनयोस्तइत्यस्य
स्थानेक्नइत्यपश्चादेशोभवति । ना
न्तत्वान्ङीप् ॥ गर्भिण्यागवि ॥

पलिघ । पुं० काचकलसे ॥ घटे ॥
प्राकारगोपुरे ॥ परिहननम् ० परि
हन्यतेऽनेनवा । हन० । परौघइत्यप्

षादेशश्च ।

पलितम् । न० केशपाके । जरसाके शानाशौक्ल्ये ॥ फलतिफलनवा । फलनिष्पत्तौ । क्तिफलाविशरणे । नपुंसकेभावेक्त । लोष्टपलितावितिसाधु ॥ फलेरितजादेश्चपो वा ॥ शैलजे ॥ तापे ॥ कर्दमे ॥ केशपाशे ॥ केशशुक्लताहेतौरोगे ॥ तन्निदान यथा । क्रोधशोकश्रमकृत' शरोरोष्माशिरोगत । पित्तञ्चकेशान्पचतिपलितंतेनजायत इतिमाधव । अस्यचिकित्सा यथा । लोह चूर्णस्यकर्षन्तु दशार्द्धस्यू तमक्त । धात्रीफलद्वयपथ्ये द्वेतथैकंविभीतकम् ॥ पिष्टालोहमयेभाण्डेस्थापयेन्निशिवासयेत् । लेपोऽयमचिराद्धन्ति पलितनेहसंशय ॥ दशार्द्धपञ्चकर्षाणि ॥ काश्मर्यामूलमादौसहचरकुसुमंकेतकस्यापिमूलंलौहचूर्णसभृङ्गंत्रिफलपलयुततैलमेभि'पचेद्य । कृत्वालोहस्यभाण्डेक्षितितलनिहितस्थापयेन्मासमेकंकेशा काशप्रकाशाअपिमधुपनिभा अस्ययोगाद्भवन्ति ॥ त्रिफलानीलिकापत्र भङ्गराजोऽयसीरज ' । अवीमूत्रेणसंपिष्ट लेपात्कृष्णीकरपरमिति भावप्रकाश . ॥

पलिता । स्त्री० छ्वायाम् ॥ असितपलितयोर्नेति० प्रतिषेधात्ङीप् तकारस्यनकारादेशश्चन ॥

पलौदनम् । न० मांसौदने । पलाव० इ० भा० ॥ पलस्यओदनस्यअनयो समाहार ' ॥

पल्य : । त्रि० मासभोजिनि ॥ पलम र्हति । तदर्हतीतियत् ॥

पल्यङ्क । पुं० पर्यङ्के ॥ मञ्चे ॥ बृष्याम् ॥ पर्यस्तिकायाम् ॥ परितोङ्क्यते । अकिलक्षणे । घञ् । परेश्चघाङ्कयोरितिवालत्वम् ॥

पल्ययनम् । पु० पर्याणे । पलानइति भाषा० ॥ इ०हि० च० ॥ वल्लाइन्लालिकापल्ययनमिति० त्रि० शे० ॥

पल्ल । पु० स्थूलकुसूलके । पालुइति मरा इ० च० गौ० भा० ॥

पल्लव . । पुं० । न० । किसलये । नव पत्रे । प्रवाले ॥ पर्वपत्रादिसङ्घाते शाखाया पल्लवोमत 'इतिकोशान्तरम् ॥ पल्यते । सं० क्विप् । लूयते । लूञ्० । ऋदोरप् । पल्चासौ लवश्च ॥ विटपे ॥ विस्तरे ॥ अञ्चले ॥ शृङ्गारे ॥ अलक्तरागे ॥ विङ्गे ॥

पल्लवक . । पु० वेश्याधवे ॥ मत्स्यविशेषे ॥

पल्लवद्रु । पुं० अशोकवृक्षे ॥

पल्लवाङ्कुर । पु० तोकर्मे । कौंपर० इ० भा० ॥

पल्लवाधार . । पुं० शाखायाम् ॥

पल्लविक : । त्रि० कामुके ॥

पल्लवितम् । त्रि० लाक्षारक्ते ॥ सपल्लवे ॥ तते । विस्तृते ॥ पल्लवा सञ्जाताऽस्य । ता० इतच् ॥

पल्लवी । पु० द्रुमे ॥

पल्लि । स्त्री० क्षुद्रग्रामे ॥ कुट्याम् ॥ कुटीसमूहे ॥

पल्लिका । स्त्री० गृहगोधिकायाम् ॥

पल्लिवाह । पु० तृणविशेषे ॥ पल्लिवाहोदीर्घतृणः सुपक्वस्ताम्रवर्णकः । अष्टठ' शाकपत्रादि . पशूनामवलप्रद' ॥

पल्ली । स्त्री० अल्पग्रामे ॥ कुट्याम् ॥ दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरविशेषे ॥ कुम्भमत्स्ये । विश्वम्भरायाम् । गृहगोधिकायाम् । छापकी इति० छिपकली० इतिच० भा० ॥ अस्याःपतनफलमुक्तज्योतिश्शास्त्रे । यथा । निपततियदिपल्लीदक्षिणाङ्गेनराणामस्वजनधनवियोगोलाभदावामभागे । उरसिशिरसिपृष्ठेकण्ठदेशेचराज्यकरचरणहृदिस्थासर्वसौख्यददातीति ॥ दिग्विशेषेतस्याः . शब्दफल यथा । वित्तं ब्रह्मणिकार्यसिद्धिरतुलाशक्रेहुताशेभयम् । याम्यामग्निभयसुरद्विषिकलिर्लाभ . समुद्रालये । वायव्यांवरवस्त्रगन्धसलिलदिव्याङ्गनाचोत्तरे ऐशान्यामरणंध्रुवनिगदितदिग्लक्षणंखञ्जने ॥ज्येष्ठीरुतेसुतेप्येवमूचु : केचिच्चकोविदा इति० ॥

इतिलक्षणखञ्जनीयज्ज्येष्ठीरुतेपि तदितिच ॥

पल्वलम् । न० क्षुद्रसरसि । वेशन्ते । डबोखरा० इ० भा० ॥ अल्पसर पल्वलञ्चाद्यञ्चचन्द्रर्णगैरर्दा । नति छतिजलक्तिश्चतत्रत्य वारिपाल्वलम् ॥ पाल्वलगुर्वभिष्यन्दिविष्टम्भि दोषलपरम् ॥ पलतिपल्यतेवा । पलगतौ । सानसिवर्णसिपर्णसितगडुलाङ्कुचपालेल्वलपल्वलधिष्ण्यशिल्या इतिवलच् , यद्वा । पिबन्त्यस्मिन् । पापानि अस्मात्स . नसीत्यादिनैवलच्लुगागमोह्रस्वत्वञ्च ।

पल्वलावास । पु० कूर्मे ॥

पव । पुं० निष्पावे । धान्यादीनानिस्तुषीकरणे ॥ वायौ । पवनम् । पूञ्० । ऋदोरप् ॥ न० । गोमये इति श० च० ॥

पवन । पुं० वायौ । मरुति ॥ पुनातिपवतेवा । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥ पवनस्पावयितृणांवेगवतांवामध्येभगवतोविभूति । सप्तवाश्च पवना यथा । भूवायुरावहस्त्वहप्रवहस्तदूर्द्ध स्यादुद्वहस्तदनुसंवहसञ्ज्ञकश्च । अन्य परोपिसुवह' परिपूर्वकोस्माद्वाह्य' परावहइमेपवना . प्रसिद्धाइतिसिद्धान्तशिरोमणि : ॥ आवसथ्याग्नौ ॥ निष्पावे । प्रवातेसूर्पादिनाधान्यस्योत्क्षेपणेननिस्तु

पीकरणे ॥ स्वातिनक्षत्रे ॥ लब्धा दिक्कले ॥ ।ऽ। मध्यगुरौचतुष्क ले ॥ ।ऽ न० । आपाके । कुम्भ कारस्यामघटादीना पाकस्थाने । आवाङ्गतिभा० ॥ जले । त्रि० । पवित्रे । प्रयते ॥ पूञ्० । ल्युट्

पवनविजय । पुं० गरुडोक्तशुभाशुभ सूचकश्वासवायुजयोपायकग्रन्थवि- शेषे ॥

पवनव्याधि । पुं० श्रीकृष्णस्यमित्रे । उद्धवे ॥ वायुरोगे ॥

पवनात्मज । पुं० हनूमति ॥ अग्नौ ॥ पवनस्यात्मज ॥

पवनाल । पुं० तृणाह्वे । देवधान्ये । जुम्हरी इतिजुवार० इतिचभा०

पवनाश । पुं० सर्पे ॥

पवनाशन । पुं० सर्पे ॥ पवनोश न यस्य ॥

पवनाशनाश । पुं० गरुडे ॥ मयूरे

पवनेष्ट । पुं० महानिम्बे ॥ निम्बे

पवनोम्बुजम् । न० परूषवृक्षे ॥

पवमान । पुं० वायौ ॥ पवते । पूङ्॥ पूङ्यजो शानन्। आनेमुक् ॥ स्तोत्रविशेषेषु ॥ ज्योतिष्टोमेहिद्वाद शस्तोत्राणितत्रोद्गात्रादिभिर्यज मानार्थं कर्मक्रियते तानिपवमान पदवाच्यानिस्तोत्राणीत्यर्थ ॥ नि र्मथ्याग्नौ ॥ सचगार्हपत्याग्नि । यथा । अथय : पवमानस्तु नि- र्मथ्योग्नि : सउच्यते । सचवैगार्ह पत्योग्नि । प्रथमोब्रह्मण:स्मृत ' इ तिमत्स्यपुराणम् ॥

पवनात्मज : । पुं० हव्यवाहने ॥ य- था । पवमानात्मजोह्यग्निर्हव्यवाह नउच्यते ॥

पवारुक । पुं० अश्मनि । पाषाणे ।

पवि । पुं० कुलिशे । वज्रे ॥ पुना ति । हीरकस्यपवित्रत्वोक्ते. पुनाते रचइ : ॥

पवित । त्रि० पविचिते । पूते ॥ पू यतेस्म । पूङ् । क्त . पूङश्चेतीड्वि कल्प : । गुणावादेशौ ॥ न० । म- रीचे ॥

पविता । त्रि० पवित्रताकारके ॥ पुना ति । पूञ्० । तृच् ॥

पवित्रम् । न० वर्षणे ॥ कुशे ॥ ताम्रे ॥ पयसि । जले ॥ अर्घोपकरणे ॥ यज्ञोपवीते ॥ घृते ॥ मधुनि ॥ पार्वणश्राद्धादावर्घार्थं होमादावाज्य सस्काराद्यर्थंश्चसाग्रनिर्गर्भकुशान्तर वेष्टितप्रादेशमात्रद्वये ॥ यथा । अनन्तर्गर्भिणं साग्रं कौशंद्विदलमे वच । प्रादेशमात्रविज्ञेय पवित्रयत्र कुत्रचिदिति ॥ पुं० । तिलकवृक्षे ॥ पुत्रजीवद्रुमे ॥ त्रि० व्रतादिना शुद्धे । प्रयते । पूते ॥ शुद्धिजनके । मेध्ये ॥ पावने । शुद्धिकरे ॥ पु- नाति । पूञ्० । कर्त्तरिचर्षिदेव

तयोरितीच : ॥ यद्वा । पवतेपुना तिवा । पू ङ्० । पू ञ्०वा । अग्नि चोदित्यइत्रौचौ ॥

पविचक: । पु० अश्वत्थे ॥ उदुम्बरे ॥ कुशे ॥ मदनके ॥ न० । शणसूच जाले ॥ पविचमुपवीतम्तद्वदिव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥ पविचा दृविपरीतलचणायामच्छायाकोवा । समन्वितुपविचकमितिस्मृति ॥ जानरूनाभिमानात्मप्रतिमासुपविच कम् । इत्यग्निपुराणम् ॥

पविचधान्यम् । न० यवे ॥ इ० रा० ।न० ॥

पविचा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ तुल स्याम् ॥ अश्वत्थीवृचे ॥ हरिद्राया म् ॥

पविचारोपणम् । न० श्रीकृष्णसंप्रदान कोपवीतदानरूपोत्सवविशेषे ॥ यथा । श्रावणस्यसितेपचेद्वादश्यांवैष्णवै र्मुदा । कर्तव्य . कृष्णदेवस्यपवि चारोपणोत्सव . ॥ श्रीकृष्णदेवस्ये त्युपलचणमन्यदेवतानामपि ॥

पविचारोहणम् । न० पविचारोपणे ॥ यथा । आषाढशुक्लपचस्ययाष्टमी श्रावणस्यच । पविचारोहणकुर्या द्देव्या : प्रीतिकरपरम् ॥ दुर्गाम न्त्रेणमन्त्रेणदुर्गाबीजेनभैरव । वैष्णा वीतंचमन्त्रेणप्रविचारोहण'चरेत् ॥ विशेषाच्छ्रावणारभ्यदेव्या : कुर्यात् पविचकम् । सर्वेषामपिदेवानापवि चारोहणचरेत् ॥

पविचाष्टकम् । न० स्थाणवादिषु ॥ स्था णुस्वर्णाचगोकर्णभद्रकर्णमहावला वस्त्रापदाविमुक्ताद्दरुद्रकोव्य स्वम गडले ॥ आकाशतत्त्वे एतत्पविचा ष्टकमिति मृगेन्द्रस हिता ।

पविचित । चि० पविचे । प्रयते । पूते । शुचौ । शुद्धे ॥ पविचमस्यजात मस्य । ता० इतच् ॥

पशव्य । चि० पशुपभोग्यवालतृणादि समृद्धे देशे ॥ पशुभ्योहितमित्यर्थेय त् ॥

पश्‌ । अ० दर्शने ॥ परमदर्शने ॥ स- म्यगर्थे ॥ पश्‌मन्यमाना ॥

पशु . । पु० मृगादौ । सिंहव्याघ्रादौ । तिर्यगादिसर्वप्राणिषु ॥ अस्यल चणम् । लोमवल्लाङ्गूलवत्त्वम्०इ० भा० रत्नकणाद । ग्राम्यारण्यप्रभेदे नचतुर्दशविधा पशवोभवन्ति । यथा हपेठीनसि . । गौरविरजोऽश्वोश्व तरोगर्दभोमनुष्यश्चे ति सप्तग्राम्या: पशव: । महिषवानरर्चसरीमृपरुरु पृषतमृगाश्चे तिसप्तारख्या' पशवइति दुर्गोत्सवतत्त्वम् ॥ देवाजे । छागे ॥ छागादौपशुपदप्रयोगमाहयज्ञपार्श्व उष्टोवायदिवामेषश्छागोवायदिवाह्व य'पशुस्थानेनियुक्तानांपशुशब्दोभि धीते ॥ इतिवलिदानप्रकरणे ति थि

तत्वम् ॥ अवैधपशुहननेदोषो यथा गारुडे । वसेत्सनरकेघोरेदिनानि पशुरोमभि । सम्मितानिदुराचारोयोहन्त्यविधिनापशून् ॥ इति ॥ प्रमथे । महादेवगणप्रभेदे ॥ स्वर्गादिकामेससारपरवशेनरे ॥ घृणाद्यष्टपाशबद्धेप्राणिनि ॥ पाशायथा घृणाशकाभयलज्जाजुगुप्साचेतिपञ्चमो । कुलशीलतथाजातिरष्टौपाशा' प्रकीर्तिता ॥ पाशबद्ध पशु प्रोक्त पाशमुक्त सदाशिव इति ॥ ज्ञानशून्ये जने ॥ यथा । आहारनिद्राभयमैथुनानिसमानमेतत् पशुभिर्नराणाम् । ज्ञाननराणामधिकोविशेषोज्ञानेनहीना पशुभि समाना इति ॥ गवादौ ॥ देवे ॥ प्राणिमात्रे ॥ यज्ञे ॥ यज्ञोदुम्बरे ॥ साधकानाभावत्रयाणाप्रथमेभावे ॥ तस्य निर्णयोयथा । नित्यस्नाय तथासन्ध्यावन्दनपितृतर्पणम् । देवतादर्शनपीठदर्शनतीर्थदर्शनम ॥ गुरोराज्ञापालनञ्चदेवतानित्यपूजनम । पशुभावस्थितोमर्त्योमहासिद्धि लभे, दृध्रुवम् ॥ अपिच । पत्र पुष्प फल तोयस्वयमेवाहरेत्पशु । नशूद्रदर्शनकुर्यान्मनसानस्त्रियस्मरेत् ॥ आदौभावपशो कृत्वापश्चात्कुर्यादवश्यकम् । वीरभाव महाभाव सर्वभावोत्तमोत्तमम् ॥ तत्पश्चादतिसौन्दर्य्येदिव्यभावमहाफलमिति रुद्रयामले उत्तरखण्डम् ॥ दिव्यस्तुदेवताप्राय'शुद्धान्त करण सदा । द्वन्द्वातीतोवीतराग . सर्वभूतसम क्षमी ॥ तस्यकालो यथा । आदौषट्शमदण्डेनपशुभाव मथापिवा । इति रुद्रजामले उत्तरखण्डम् ॥ जन्ममात्र पशुभाववर्षषोडशकावधिइतिवामकेश्वरे ५१ पटल ' । पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतद्भावनिन्दा माहरुद्रजामले । पशुभावरतायेचकेवल पशुरूपिण । रात्रौयन्त्रञ्चमन्त्रञ्चनस्पृशेन्नजपेत्क्वचित् ॥ सशयोवलिदानेच तन्त्रेचसशय सदा ॥ मन्त्रे चाक्षरबुद्धिश्चअविश्वासोगुरौसदा ॥ प्रतिमासु शिलाबुद्धिर्भेदकोदैवते पुन । निरामिषेण देवेशिदेवताया प्रपूजनम् ॥ अज्ञानेन तथा स्नानप्रत्यह देहताडनम् । सर्वेषाञ्चैवनिन्दान्तुय कुर्यात्तमहेश्वरि ॥ सएवशुभावेनच्चधम परिकीर्तित. ॥ इति रुद्रजामले उत्तरखण्डे ६ पटल ॥ रात्रौनैव यजेद्देवी सन्ध्याया वापराह्णके । ऋतुकालविना देविरमण' परिवर्जयेत् ॥ मासादिक महेशानिव्यजेत् पञ्चपवसु' । यदन्यद्देवविहित कुर्यान्नियमतत्पर : ॥ इतिनित्यातन्त्रे प्रथमपटल : ॥ (**) ॥ ससा

र्यत्वौ ॥ यथा । चैतन्यदृक्क्रियारू प तदस्यात्मनिसर्वदा । सर्वतश्चय तोमुक्तौश्रूयतेसर्वतोमुखम् ॥ सद प्यभासमानत्वात् तन्निरुद्ध प्रतीयते । बध्योनाद्वतवीर्यस्यसोतएवविमो चणात ॥ अस्यार्थ. । ज्ञानक्रिया त्मकयच्चैतन्य तदात्मन्यस्ति नतु शरीरसमवेतमितिचार्वाकनिराकर णेशास्त्रेप्रतिपादितम् । तच्चसर्वदैवा स्तिनतुमुक्तावेवमुक्तौतुस विस्वभा- वो यथा । वैशेषिकैरिष्टस्तथाविधा यामोक्षरूपायामुक्तेर्निराकृतत्त्वात् । थतोमुक्तौमुक्तात्मनामसर्वतोमुखस्यचै तन्यस्यश्रवणात् । नचतेषातदानी मेवतदुत्पद्यतेइतिवाच्यम् । सदुत्प त्ते सत्कार्यवादेप्रतिपादितत्त्वात् । अथमुक्तावेवतथाविधचैतन्यश्रुति . पूर्वस्वतदनुपलम्भादन्वयव्यतिरेका भ्यासंसारावस्थायासर्व तोमुखत्व चैतन्यस्यकुतइत्याशङ्कानिरासायाह । सदपीतिसत्यमनुपलभ संसाराव स्थायांतथाविधस्यचैतन्यस्यसत्वन्यथा सिद्ध: । व्यञ्जकाभावकृतोह्ययोनुप लम्भ:सनाभावसाधकोऽपितुसति व्यञ्जकेयश्चायमनुपलम्भ सव्यञ्जका भावकृत:अतश्चनाऽसत्वसाधयति । तच्चसर्वतोमुखत्वसदपियस्मान्नप्रथते तत : केनापिप्रतिबद्धमित्यवसीय ते । अस्माच्चहेतोरनादृतनिजसाम

र्थ्यस्यपुरामुक्तौ ससात्मावश्य इति ॥ पश्यतिसर्वमविशेषेण । हशिर्० । अजिहशिकम्यमिपशिबाधामृजि पशितुक्धुक्दीर्घहकारार्श्च स्य, पशिरादेशश्च ॥ पशवश्चग्राम्यारण्या वेदस्मृत्यागमविहितकर्मसाधनभू ता । नहितान्विनायज्ञाद्यनुष्ठा नमृग्यज्ञार्थमेवचतेषासृष्टि । तत्र ग्राम्याश्वजादयोगवयादयस्त्वारण्या इतिभेद ॥

पशुक्रिया । स्त्री० मैथुने ॥

पशुजाति । स्त्री० पशुशब्दवाच्ये ॥ सिंहाद्याहरिणाद्याश्चगवाद्यायेचज न्तव . । तेसर्वेशास्त्रदृष्ट्यात्र प्रोक्ता हिपशुजातय . ॥

पशुपति । पु० चन्द्रमौलौ । शिवे ॥ पशोर्हंसस्यपति ॥ पालयामिप शून्यस्मात् सजामिचयदृच्छया । तेषाञ्चपतिरेवाह तस्मात्पशुपति ' स्मृत : ॥ पशूनाजीवानाप्तुरमरति रश्चापतिरितिवा । यथा । ब्रह्माद्यास्था वरान्ताश्चपशव ' परिकीर्तिता : । तेषापतिर्महादेव:स्मृत: पशुपति श्रुतौ ॥ हुताशने ॥ यजमानमूर्तौ

पशुपल्वलम् । न० कैवर्तीमुस्तके ॥

पशुपाल ' । पु० वृत्त्यर्थतयाछागमेषा दिपोषके ॥

पशुपाश ' । पुं० पुत्रकलत्रादिषु ॥ घृ णालज्जाद्यष्टसु ॥ पशूनांपाशोबन्धना

दि । घृणाशङ्काभयलज्जाजुगुप्सा चेतिपञ्चमी । कुलशीलतथाजाति रष्टौपाशा . प्रकीर्त्तिता ॥ यद्द र्शनमहाकूपेपतिता पशव प्रिये । परमार्थनजानन्तिपशुपाशनियन्त्रि ता इतिकुलार्णवे १ उल्लासे ॥

पशुपाशक । पु० रतिवन्धविशेषे ॥ य था । स्त्रियमानतपूर्व्वाङ्गीस्वपादान्त पदद्वयम् । ऊर्द्धाशिनरमेत्कामीवन्धोय पशुपाशक ॥

पशुप्रेरणम् । न० गवादीनाचालने । उद्जे । हाकना० इ० भा० ॥ प- शूनाप्रेरणम् ॥

पशुमोहनिका । स्त्री० कटुकीलतायाम्

पशुरज्जु । स्त्री० अश्वादिबन्धनरज्जौ । दामन्याम् ॥ पशुबन्धनीरज्जु ॥ शाकपार्थिवादि ॥

पशुराज . । पु० सिंहे ॥ पशूनाराजा टच् ॥

पशुवृत्ति । त्रि० अतिवत्सले ॥

पशुहरीतकी । स्त्री० आम्रातकफले ॥

पश्चात् । अ० प्रतीच्याम् ॥ चरमे ॥अ धिकारे ॥ पृष्ठभागे ॥ अपरस्मिन्० अपरस्मात्० अपरोवा । वसत्याग तोरमणीयवा । पश्चादितिसूत्रेणाश्च परस्यपश्चभाव आतिश्चप्रत्ययोऽ स्तातेर्विषये ॥

पश्चात्ताप . । पु० अनुतापे । विप्रती सारे । अनुशोचने । पछतावा० इ० भा० ॥ पश्चात्तपनम् । तपसतापे । घञ् ॥

पश्चार्द्ध । त्रि० अपरार्द्धे । शेषार्द्धे ॥ अपरश्चासावर्द्धश्च । अपरस्यार्द्धेपश्च भावोवक्तव्य ॥

पश्चिम . । त्रि० चरमे । अन्ते ॥ पश्चा द्भव . । अग्रादिपश्चाड्डिमचच् ॥ प च्छम० इ० प्रसिद्धेदेशे ॥

पश्चिमक्रतु । पु० अन्त्येष्ट्याम् ॥

पश्चिमरात्रि । स्त्री० अपररात्रे ॥ ॥ पश्चिमाचासौरात्रिश्च । विशेषणस मास ॥

पश्चिमा । स्त्री० अस्ताचलावच्छिन्नदिशि । प्रतीच्याम । वारुण्याम् ॥ तद्दि- ग्भववायुगुणा यथा । पश्चिमोमारुत स्तीक्ष्ण कफमेहविशोषण । स- द्य प्राणहरोदुष्ट शोषकारीशरी रिणाम् इ० रा० नि० ॥ अपिच । पश्चिमोग्निश्चपुर्वर्णवलारोग्यविवर्धन । कषाय शोषण स्वर्यीरोचनो विशदोलघु ॥ अपालघुत्ववैशद्यशैत्य वैमल्यकारक. । सर्वद्रव्येष्वभिव्यक्त प्रभावरसवीर्यकृत् ॥ व्रणसरोषणस्त्व च्योदाहशोथतृषापह इ० रा०व० ॥

पश्य । अ० विस्मये ॥ प्रशसायाम् ॥

पश्यन् । त्रि० ईक्षणकर्त्तरि ॥ पश्यति । दृशिर्० । लट . शतृ ॥

पश्यत । अ० प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ।

पश्यतोहर । त्रि० चोरे ॥ यथा ।

य' पश्यतोहरेद्र्थंसचौर. पश्यतो हर ॥ पश्यन्तमनादृत्यहरति। हृञ्। अच्। षष्ठीचानादरे० इतिषष्ठी। वाग्दिक्पश्यद्भ्योयुक्तिदण्डहरे ष्विति० षष्ठ्याअलुक् ॥

पश्यन्ती। स्त्री० मूलाधारोत्थितहृदयगतनादरूपवर्णे ॥ यथा। मूलाधारात्प्रथममुदितोयस्तुतार. पराख्यः पश्चात्पश्यन्त्यथहृदयगोबुद्धियुङ्मध्यमाख्य.। इत्यलङ्कारकौस्तुभः ॥

पश्वाचार'। पुं० आचारविशेषे ॥ यथा। वेदोक्तेनयजेद्देवींकामसङ्कल्पपूर्वकम्। सएववैदिकाचार पश्वाचार सउच्यते ॥ इत्याचारतन्त्रम् ॥

पष्ठवाट्। त्रि० युगपार्श्वगे। दमनकालेकण्ठारोपितकाष्ठवाहे ॥ पश्चमषष्ठवावर्षंवहति। वह०। वहश्चेतिण्विः। पृषोदरादि. ॥

पष्ठौही। स्त्री० बालगर्भिण्यागवि ॥ प्रष्ठ वहति। ण्वि। वाहइतिङीष् पृषोदरादित्वाद्रलोप'।

पस्त्यम्। न० निशान्ते। सदने। गृहे॥ अपस्त्यायति। ष्टै स्त्यै शब्दसङ्घातयोः। आतश्चोपसर्गइतिकः। पृ०॥

पस्पश'। पु० शास्त्रारम्भसमर्थकेउपोद्घातसन्दर्भग्रन्थे ॥

पस्पशा। स्त्री०. महाभाष्यस्यादिमाह्निके ॥ स्पशबाधनस्पर्शनयोः। यङन्तादचियङोऽचिचेतिलुक्। अ-

न्यायतइतिटाप्। दीर्घोऽकितइत्यभ्यासस्यदीर्घस्तुनभवति। स्थानापूर्वकविधिरनित्यत्वादित्याहु ॥

पह्लव। पु० म्लेच्छधारिम्लेच्छजातिविशेषे ॥ पारदामुक्तकेशाश्चपह्लवा श्मश्रुधारिण इतिहरिवंश ॥

पह्लिका। स्त्री० कुम्भीकायाम्। वारिपर्ण्याम् ॥

पा। स्त्री० रक्षणे ॥ पाने ॥ पूते ॥ पृरिते ॥ त्रि० पातरि ॥ पानम्। पा०। भ०। क्विप् ॥

पांशवम्। न० लवणविशेषे। रोमके। औद्भिज्जे। ऊषरजे। औषरे। रेह इति भा० ॥

पांशु। पु० धूलौ ॥ सम्पार्द्धचिरमचितगोमये ॥ पर्पटे ॥ कर्पूरविशेषे ॥ न० द्रुममन्थरे ॥ स्त्री०। नदीभेदे ॥ पशति। पशिनाशने। अर्जिदृशिकम्यमिपशिबाधामिस्यादिना० साधु. ॥

पांशुका। स्त्री० केतक्याम् ॥ रजस्वलायाम् ॥ इ० शब्दाम्बुधिः ॥

पांशुकासीसम्। न० कासीसे इ०रा० ॥

पांशुकुली। स्त्री० रथ्यायाम् ॥ इ० हारावली ॥

पांशुकूलम्। न० अनामपट्टोलिकायाम् ॥ यथा। शासनंधर्मकीलःस्यान्मकुतिःशूद्रशासनम्। पट्टोलिकाकूमकीलापांशुकूलंनकस्यचिदिति

त्रिकाण्डशेष ॥
पाशुचत्त्वर । पुं० घनोपले॥
पाशुचन्दन । पु० शिवे ॥ पांशुचन्द नमिवयस्य ॥
पाशुचामर. । पु० दूर्वाञ्चिततटीभुवि ॥ वर्द्धापके ॥ प्रशसायाम् ॥ पुरोटौ ॥ धूलिगुच्छके । पटवासे ॥
पाशुजम् । न० पाक्यलवणे । औङ्गिदे ॥
पाशुपत्रम् । न० वास्तूके ॥
पाशुपर्य्याय । पु० पर्प्पटे । पित्तपापडा इ० भा० ॥
पांशुमर्द्दन । पुं० केदारे ॥
पाशुर । पु० दशके। डास० इ०भा० ॥ पीठसर्पिणि । खञ्जे ॥ पाशुरस्यास्त्यस्मिन्वा । नगपांशुपाण्डुभ्यश्चेतिर ॥
पांशुरागिणी । स्त्री० महामेदायाम् ॥
पाशुल । पुं० पुंश्चले ॥ शम्भौ खट्वाङ्गे ॥ हरे ॥ पापिनि ॥ पूतिके । करञ्जविशेषे ॥ त्रि० पांशुयुक्ते ॥ पाशु० अस्तिअस्यअस्मिन्वा । सिध्मादित्वाल्लच् ॥
पाँशुलवणम् । न० औद्भिदे । पाशवे । वसुके ॥ औद्भिद पाशुलवणयज्जातभूमित स्वयम् । क्षारगुरुकटु स्निग्ध शूलवातनाशनम् ।'
पाशुला । स्त्री० असत्याम् ॥ भुवि ॥ पांशुपामस्त्यस्या. । नगपाशुपांडुभ्यश्चेतिर । कपि० । ल ' ॥ सिध्मादित्वाल्लज्वा ॥ पांशुलातिवा । आतोनुपेतिक ॥ केतक्याम् ॥ रजस्वलायाम् ॥ इ० रा० नि० ॥
पांसन । त्रि० दूषके । दोषोत्पादके
पासु । पु० रजसि । धूलौ ॥ चिरसचितगोमये । खात० इ० भा० ॥ पसयति । पसिनाशने । अर्जिदृशि इतिसाधु ' ॥
पासुल । त्रि० रजस्वले ॥ पासुरस्यास्य । सि० लच् ॥
पाकः । पु० परिणतौ ॥ शिशौ ॥ केशस्यजरसाशौक्ल्ये ॥ उदराग्निनाहारस्यपचने ॥ पचायाम् । स्थाल्यादौपचने ॥ स्थालीमार्जनाद्योदनपरीक्षान्तोव्यापारनिचय पाक इतिस्मृति: ॥ भर्जनतलनस्वेद . पचनक्वथितत्तथा । तान्दूरपुटपाकश्चपाक ' सप्तविधोमत . ॥ नित्यनूतनभाण्डेनकर्त्तव्य : पाकएवच । अथवापक्षपर्यन्त ततस्त्याज्यमनीषिभि ॥ दैत्यविशेषेइन्द्रभ्रातरि ॥ पचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ पच्यते,परिणम्यतेऽनेनवा । हलश्चेतिघञ्॥ पातिपिवतिवा । पारक्षणे पा- नेवा । अर्भकपृथुक पाकावयसीतिकन्प्रत्ययान्तोनिपातित '। इणभीकापाशलीतिकन्वा ॥
पाकक्लृप्ता : । पु० पानीयामलके ॥

कुष्माफलपाकी ॥

पाककुष्माफल । पुं० पाककुष्मा ॥

पाकजम् । न० काचलवणे ॥ परिणामशूले ॥ त्रि० । पाकाज्जाते ॥ यथारूपादिचतुष्टयपृथिव्यापाकजमनित्यञ्च । अन्यत्रापाकजनित्यमनित्यञ्च । नित्यगतनित्यमनित्यगतमनित्यम् । पाकस्तेज . सयोग . तेन पूर्वरूपनश्यतिरूपान्तरमुत्पद्यते इत्यर्थ. । अत्रपरमाणुष्वेवपाकोनद्व्यणुकादौ,आपाकनिक्षिप्ते घटेपरमाणुषुरूपान्तरोत्पत्तौश्यामघटनाशेपुनर्द्व्यणुकादिक्रमेणरक्तघटोत्पत्ति । तत्रचपरमाणव समवायिकारणम् । तेज सयोगोऽसमवायिकारणम् । अदृष्टादिकनिमित्तकारणम् द्व्यणुकादिरूपपरमाणुरूपमसमवायिकारणमितिपीलुपाकवादिनोवैशेषिका : । पूर्वघटस्यनाशंविनैवावयविन्यवयवेषुपरमाणुपर्यन्तेषुयुगपद्रूपान्तरोत्पत्तिरिति। पिठरपाकवादिनोनैयायिका : । अतएवपार्थिवपरमाणुरूपादिकमनित्यमित्यर्थः ॥ अन्यत्रजलादावित्यर्थ . इतितर्कदीपिका ॥

पाकपुटी । स्त्री० कुम्भशालायाम् । आवा इ० भा० ॥ इ० हेमचन्द्रः ॥

पाकफल: । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्य : । पुं० व्यञ्जनविशेषे। मत्स्यले ॥

पाकयज्ञ' । पुं० ब्रह्मयज्ञादन्येषुपञ्चमहायज्ञान्तर्गतेषुवैश्वदेवहोमबलिकर्मनित्यश्राद्धाऽतिथिभोजनात्मकेषुचतुर्षु ॥ स्वर्गापवर्गयो सिद्धि पाकयज्ञेप्रचक्षते इतिफलसमुच्चितस्य । प्रत्येकफलमुक्त हारीतेनयद्देवेभ्योजुहोतिदेवलोकंतेनजयतियत्पितृभ्योददातिपितृलोकंतेनजयति०यत्स्वाध्यायमधीतेऋषिलोकंतेनजयति यद्भूतेभ्योबलिंहरतिभूतलोकंतेनजयतीति ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वातिथिपूजनम् इतिमनु ' ॥ अत्रभ्रात्रादीनामविभक्तानामपिसंसृष्टानांमुख्येनैकेनैवपाकयज्ञा कर्त्तव्या . । यदाहु : । एकपाकेनिवसतांपितृदेवद्विजार्चनम् । एकभवेद्विभक्तानांतदेवस्याद्गृहेगृहे इति एकपाकेनिवसतामित्युपक्रम्यसंसृष्टानामित्यभिधानाद्विभक्तानामिति द्रव्यपार्थक्यपर ॥ अष्टकादिषु ॥ वृषोत्सर्गगृहप्रतिष्ठादीनांहोमे । चरुहोमाङ्गकर्मणि ॥

पाकयज्ञिक . । पुं० पाकयज्ञकर्तरि ॥

पाकरञ्जनम् । न० तेजपत्रे ॥

पाकल : । पुं० कुञ्जरज्वरे ॥ बोधनद्रव्ये ॥ अनिले ॥ वह्नौ ॥ पाकंलाति । ला० । आतोनुपेतिक : ॥ न० । कुष्ठौषधौ ॥ त्रि० । व्रणादिपाकका

रिणि ॥

पाकली । स्त्री० कर्कट्यां ॥

पाकशाला । स्त्री० महानसे । रसवत्याम् । रसोई० इ० भा० ॥ अग्निकोणेतस्या कर्त्तव्यतोक्ता । प्राच्यां दिशिस्नानगृहमाग्नेय्यां पचनालयम् । शयनयाम्यदिग्भागेनैर्ऋत्यांश स्त्रमन्दिरम् ॥ प्रतीच्यांभोजनगृहं वायुभागेसभागृहम् । भाण्डारसदनसौम्ये त्वैशान्या देवतालयमिति पीयूषधारायाकश्यप . ॥

पाकशासन ' । पुं० इन्द्रे ॥ पाकस्यअभ्रातु . शासन ' । शासयति । शासु० । णिजन्त . न० ल्यु० ॥

पाकशासनि ' । पुं० इन्द्रात्मजे । जयन्ते ॥ पाकशासनस्यापत्यम् अत इञ् ॥

पाकशुक्ला । स्त्री० कक्खट्याम् ॥

पाकस्थानम् । न० महानसे ॥ पाकस्य स्थानम् ॥

पाकस्थाली । स्त्री० रन्धनपात्रे ॥ पाकस्यस्थाली ॥

पाका । स्त्री० वालिकायाम् ॥ अजा० टाप् ॥

पाकाभिमुखः । त्रि० सिदृध्युन्मुखे ॥

पाकारि . । पु० श्वेतकाञ्चने ॥

पाकिमम् । त्रि० पक्किमे ॥ पाकेननिर्वृत्तम् । भावप्रत्ययान्तादिमप् ॥

पाकिमा । पुं० पाकतायाम् ॥ पाकस्य भाव : । इमनिच् ॥

पाकुक : । पु० सूपकारे ॥ पचति । उपचष्० । पचिनशोर्णुकान्कानुमौ चेतिसाधु ॥

पाक्यम् । न० विड्लवणे । खारीलूण इ० भा० ॥ पुं० यवक्षारे ॥ त्रि० । पक्तव्ये ॥ पच्यते । उपचष्० । ऋहलोर्ण्यत् । चजोरितिकुत्वम् ॥ पाकेसाधुवा । तत्रसाधुरितियत् ॥

पाक्षिक ' । त्रि० पक्षपातिनि ॥ पक्षिघातके । शाकुनिके ॥ पक्षेणनिर्वृत्तम् । ठञ् ॥ पक्षिणोहन्ति । पक्षिमत्स्यमृगान्हन्तीतिठक् ॥ पक्षभवे॥

पाखण्ड : । पुं० पाषण्डे । सर्वलिङ्गिनि ॥ पाखण्डयति । खडिभेदने । पचाद्यच् ॥ यथा । पालनाच्चत्रयीधर्मं ' पाशब्देननिगद्यते । तखण्डयन्तियस्मात्पाखण्डास्तेनहेतुना ॥ नानाव्रतधरानानावेशा : पाखण्डिनोमता : ॥ एषांवाङ्मात्रेणाप्यर्चननिषिद्धम् । यथाहमनु । पाखण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान् शठान् । हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेदिति ॥ (*) ॥ निशामुखेषुखद्योता स्तमसाभान्तिनोग्रहा : । यथापापेनपाखण्डा न हिवेदा : कलौयुगे ॥ इतिभागवतम् ॥

पागल ' । पुं० उन्मत्ते । वातुले ॥ य

था। पागलायाश्चहीनायचान्धायव धिरायच। जडायचैवमूर्खायक्लीवतुल्यायपापिने॥ ब्रह्महत्यालभेत्सोपिय स्वकन्यान्ददातिचेतिब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे १४ अध्याय:॥ पागलायेत्यत्रपङ्गवे॰ इतिपाठान्तरमपिदृश्यते॥

पाङ्क्तः। पु॰ प्रगाथविशेषे॥ पङ्क्तिरादिरस्य। सोस्यादिरितिच्छन्दसः प्रगाथेष्विस्यण्॥ पङ्क्तिभोजनार्हे

पाङ्क्तेय:। त्रि॰ सद्भिः सहैवापङ्

पाङ्क्त्य:। त्रि॰ सौभोजनार्हे॥

पाचक:। पुं॰ अग्नौ॥ सूपकारे। विक्लित्यनुकूलव्यापारवति॥ न॰। पित्तविशेषे॥ यथा। पाचकंपचते भुक्तशेषाग्निवलिवर्द्धनम्। रसमूत्रपुरीषाणिविरेचयतिनित्यश इति भावमिश्र:॥ पचति। डुपचष्॰। ण्वुल्॥

पाचन:। पुं॰ अनले। अग्नौ॥ अम्लरसे॥ रक्तैरण्डे॥ न॰। दोषपाचकक्वाथौषधे। दशमूल्यादौ॥ यत्पथ्यामममाहारं पचेदामंरसन्नयत्। यद्दपक्वान्पचेद्दोषांस्तद्विपाचनमुच्यते॥ अम्ले॥ प्रायश्चित्ते॥ त्रि॰ पाचयितरि॥

पाचनक:। पुं॰ टंकणे॥

पाचनी। स्त्री॰ हरीतक्याम्॥

पाचल:। पुं॰ अग्नौ॥ पाचके॥ रधनद्रव्ये॥ वाते। वायौ॥ न॰ पाचने॥ इ॰ हे॰॥

पाचाल.। पु॰ पाचलार्थेषु॥ इ॰हे॰॥

पाचित.। त्रि॰ कृतपाके। सञ्जातपाके। पक्कायां॰ इ॰ भा॰॥

पाची। स्त्री॰ लताविशेषे। मरकतपत्र्याम्। हरितपत्रिकायाम्॥

पाज:। न॰ बले॥ पाति। पात्यथो पातेर्बलेजुट्चेत्यसुन्। पाजसी॰पाजसी॰ इत्यादि॥

पाञ्चकपाल:। त्रि॰ पञ्चकपालयागसम्बन्धिनि॥ पञ्चकपालस्यायम्। अण्॥

पाञ्चकलायिकम्। न॰ परिमाणविशेषे॥ पञ्चकलाया. परिमाणमस्य। तद्धितार्थेतिस॰। तदस्यपरिमाणमिति ठञ्॥

पाञ्चजन्य:। पुं॰ श्रीकृष्णस्यशङ्खे॥ पञ्चजनेदैत्ये विशेषेभव:। पञ्चजनादुपसंख्यानमितिञ्य:। पञ्चजनो नामासुरआसीत्तदस्थिभवत्वात्॥ पञ्चजनेपातालेभव: इ॰ स्वामी॥ जम्बूद्वीपस्योपद्वीपभेदे॥ अग्नौ॥

पाञ्चजन्यधर.। पुं॰ विष्णौ॥

पाञ्चनद:। पुं॰ पञ्चनददेशाधिपे॥ त्रि॰ पञ्चनददेशसम्बन्धिनि॥

पाञ्चभौतिका। त्रि॰ पञ्चभूतनिर्मिते॥

पाञ्चालिका। स्त्री॰ पाञ्चालिकायाम्॥

पाञ्चलोहितकम्। न॰ परिमाणविशे-

षे । पञ्चलोहिन्योगुञ्जाः परिमाणस्य । तद्धितार्थेतिसमासेतदस्यपरिमाणमितिठञ् । भस्याढइतिपुंवद्भावाल्लोहिनीशब्दस्य कारनकारयोर्निवृत्तिः॥
पाञ्चशब्दिकम् । न० पञ्चप्रकारवाद्ये ॥ यथा । अङ्गजचर्मजचैवतन्त्रजकास्यजतथा । फुत्कृतञ्चेतिमुनिभिः कथितपाञ्चशब्दिकमितिस्कान्दे रेवाखण्डम् ॥
पाञ्चार्थिकः । पाशुपते ॥ इ० त्रि० ॥
पांचाल । पु० पाचालानांराज्ञि ॥ चत्रियसमानशब्दादित्यपत्यवत्प्रत्यय ॥ पंचाला पु० बहुत्वे ॥ त्रि० । पचालदेशोद्भवे ॥
पाचालिका । स्त्री० वस्त्रदन्तादिनिर्मितपुत्रिकायाम् । शालभञ्ज्याम् ॥ पचालदेशेभवा । जनपदतदवध्योरितिवुञ् ॥
पांचालनगरम् । न० } स्त्रें च्छे षुफर
पाचालपुरम् । न० } खाबाद इति ख्यातेपत्तने॥
पाचाली । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ पुत्रिकायाम् । पुतली० इति० भा० ॥ कोमलाख्यवृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ मागध्याम् । पिप्पल्याम् ॥
पाट् । अ० सम्बोधने ॥ पाटयति । पटगतौ । णिजन्त क्विप् ॥
पाटक । पु० रोधसि ॥ ग्रामैकदेशे ॥ अक्षादिपातके । अक्षादिचालने ॥
वाद्यप्रभेदे ॥ महाकिष्कौ ॥ मूलद्रव्यापचये ॥ कटकान्तरे ॥ पटति । पट० । ण्वुल् ॥
पाटच्चरः । पु० चौरे ॥ पाटयच्चरति । चर० । पचाद्यच् । पृषोदरादि ॥
पाटनम । न० छेदने । पाडना इ० भा०
पाटल । पु० आशुधान्ये । षष्टिकादौ ॥ श्वेतरक्तवर्णे । गुलाबीरङ्ग० इ० ग्रामीण० भा० ॥ न० । पाटलापुष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ पाटल्यवयवे ॥ पाटलीविकारे ॥ त्रि० श्वेतरक्तवर्णयुक्ते ॥ पाटलोवर्णोऽस्यास्ति । अच् ॥ पाटयति । पट० । वृषादिभ्यश्चित् इत्यनेन वृषादित्वात्कल ॥ पाटल्या अवयवोविकारो वा । बिल्वाद्यण् ॥ पाटलायाः पुष्पम् पाटलम् । अनुदात्तादेश्चेत्यञः पुष्पमूलेषुबहुलमितिबहुलग्रहणात् नेहलुप् ॥
पाटलद्रुम । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥
पाटला । स्त्री० पाडल इ० भा० पुष्पवृक्षे । अमोघायाम् । काचस्थाल्याम् । फलेरुहायाम् । पारुल इ० गौ० भा० ॥ पाटलातुवरातिक्ताऽनुष्णा दोषत्रयापहा । अरुचिश्वासशोथास्रच्छर्दिहिक्कातृषाहरी ॥ पुष्पंकषायमधुरहिमहृद्यंकफास्रनुत् । पित्तातीसारदाहघ्नं फलहिक्कास्रपित्तनुत् ॥ पाटलाति । ला० । क ॥ पाटलवर्णायागवि ॥ अनुदात्तस्वाभावा

ञ्जडीष् ॥
पाटलापुष्पसन्निभम् । न० पद्मकाष्ठे ॥
पाटलिः । पुं० स्त्री० पाटलायाम् ॥
मुष्ककद्रुमे ॥ पाति । पा० क्विप् ।
टलति । टलवैक्लव्ये । सर्वधातुभ्य
इन् । पाश्चाऽसौटलिश्च ॥
पाटलिपुत्रम् । न० पाटलिपुत्रके ॥ य
त्रत्यसुदर्शनाभिधस्यराज्ञःपुत्राणारा
जविद्याधिगमायकलौमर्त्यलोकेह
हस्पतिसदृशेनविष्णुशर्मणाप त्रत-
न्त्रहितोपदेशादयोग्रंथारचिता : ॥
पाटलिपुत्रकम् । न० पटना० इ०
प्र० नगरवि० । कुसुमपुरे ॥
पाटली । स्त्री० मुष्ककवृक्षे ॥ कटभी-
वृक्षे ॥ पाटलायाम् ॥
पाटवम् । न० पटुत्वे । पटिमनि ॥
पटोर्भावः । इगन्ताञ्चलघुपूर्वादि-
त्यण् ॥ आरोग्ये ॥
पाटविकः । त्रि० धूर्ते ॥ पटौ । द-
क्षे ॥ पाटवमस्ति । मत्वर्थीयठन् ॥
पाटहिका । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ इति०
हारावली ॥
पाटितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥
पाटी स्त्री० वलायाम् ॥ अनुक्रमे ।
परिपाट्याम् ॥ यथा । पाटीसद्गणित
स्येति ॥
पाटीरः । पु० मूलके ॥ केदारे ॥ वे-
णुसारे ॥ वारिदे ॥ तितउनि ॥
वङ्गे ॥ वातिके ॥ चन्दने ॥ यथा

। पाटीरतवपटीयान्कः परिपाटी
मिमामुरीकर्त्तुम् । यत्पिषतामपि
नृणांपिष्टोपितनोषिपरिमलैः
पुष्टिम् ॥ पटीरएव । स्वार्थिकोण् ॥
पाठ्यम् । न० पट्टशाके ॥ पाट्यशाकं
तुमधुरदुष्टंरगुरुपाकिच ॥
पाठः । पुं० पठने । ब्रह्मयज्ञे । शि-
ष्याणामध्यापने ॥ विधिनावेदस्या
भ्यसने ॥ यथा । आर्त्तीप्रणाग्रज-
पत्वासीनःसस्थितापठेत् । अस्तं
गप्रणवंवद्यादित्युवाचादिपूरुषः ॥
सर्वत्रपाठेविज्ञेयोह्यन्यथाविफलंभवे
त् ॥ शुद्धेनानन्यचित्तेन पठितव्यं
प्रयत्नतः । नकार्यासक्तमनसाकार्यं
स्तोत्रस्यवाचनमिति तान्त्रिकाः ॥
अपिच ॥ आधारेस्थापयित्वातुपुस्त
कंवाचयेत्सुधीः । हस्तसंस्थापनादेव
यस्मादल्पफलंभवेत् ॥ स्वयंचलिखि
तंयत्तुऋतिनालिखितंनयत् । अब्रा
ह्मणेनलिखितंतत्रापिविफलंभवेदि
ति चण्डीस्तोत्रादिपाठस्तुविधिरेष-
निरूपितः ॥ पठनम० पाठनं वा ।
पठ० । भावेघञ् ॥
पाठकः । त्रि० उपाध्याये ॥ धर्मभाण
के । धर्मकथके ॥ पठति । पठ० ।
ण्वुल् ॥ अध्येतरि ॥
पाठक्रमः । पुं० पदार्थबोधकवाक्या-
नांक्रमे ॥ तस्माच्चपदार्थानांक्रमश्चा
श्रीयते । येनक्रमेणवाक्यानिपठिता

नितेनैवक्रमेणाधीतान्यर्थप्रत्ययंजन
यन्ति । यथार्थप्रत्ययचपदानामनु-
ष्ठानम् । सचपाठोद्विविध : । मन्त्र
पाठोब्राह्मणपाठश्चेति । तत्राग्नेया
ऽग्नीषोमीययोस्तत्त्याज्यानुवाक्या
नापाठक्रमाद्य'क्रमत्राश्रीयतेसमन्त्र
पाठ : । सचायमन्त्रपाठोब्राह्मणपा
ठाद्बलीयान् । अनुष्ठानेब्राह्मणवा-
क्यापेक्षयामन्त्रपाठस्यान्तरङ्गत्वात्
। ब्राह्मणवाक्यंहिप्रयोगाद्बहिरेवे
दमेवकर्त्तव्यमित्यवबोध्यकृतार्थम् ।
मन्त्रा ' पुन प्रयोगकालेव्याप्रिय-
न्ते ।अनुष्ठानक्रमस्यस्मरणक्रमाधी
नत्वात् तत्क्रमस्यचमन्त्रक्रमाधी-
नत्वादन्तरङ्गोमन्त्रपाठइति । प्रया-
जादीनासमिधोयजतितनूनपातय
जतीत्येवविधिवाक्यक्रमाद्य क्रम '
सब्राह्मणपाठक्रम यद्यपिब्राह्मणवा
। क्यान्यर्थविधायकृतार्थानितथापि
प्रयाजानांक्रमस्मारकान्तरस्याभावा
त्तान्येवक्रमस्मारकत्वेनस्वीक्रिय-
न्तेइतिलौगाक्षिभास्कर ' ॥ पाठ
क्रमादर्थक्रमोवलीयान् ॥

पाठभू । स्त्री० ब्रह्मारण्ये । वेदपाठ
स्थाने ॥

पाठमञ्जरी । स्त्री० शालिपक्षिण्याम् ॥

पाठशाला । स्त्री० अध्ययनगृहे ॥ पाठ
स्यअध्ययनस्यशालागृहम् ॥ यद्वा ।
विधिबोधितस्यसाङ्गवेदाध्ययनस्य-

विधिवद्गुरुमुखादध्ययनाध्यापनरू
पब्रह्मयज्ञापरपर्यायमभ्यसनपाठ ।
तदर्थंशालादेवालयादि. ॥ तथाहि
मनु । तपोविशेषैर्विविधैर्व्रतैश्चवि
धिचोदितै । वेद. कृत्स्नोऽधिगन्त
व्य . सरहस्योद्विजन्मना ॥ २ ।
१६५ ॥ तपोविशेषैर्नियमकलापैर्वि
विधैर्बहुप्रकारैश्चअध्येष्यमाणस्त्वा
चान्तइत्यादिनोक्तै सेवेतेमांस्तुनि
यमानित्यादिभिर्वक्ष्यमाणैरपि । व्र
तैश्चउपनिषन्महानाम्निकादिभि
विधिदेशितै : स्वगृह्यविहितै : ।
समग्रवेदोमन्त्रब्राह्मणात्मक ' सोपि
निषत्कोपिचअध्येतव्य ' । रहस्यमु
पनिषत् । प्राधान्यख्यापनायपृथङ्
निर्द्देश ॥ १६५ ॥ अपिच । योन
धीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् ।
सजीवन्नेवशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्व
य ॥ योद्विजोवेदमनधीत्यअन्यत्रा
र्थशास्त्रादौश्रमयत्नातिशयकरोति
सजीवन्नेवपुत्रपौत्रादिसहित शी
घ्र शूद्रत्वगच्छति । वेदमनधीत्यापि
स्मृतिवेदाङ्गाध्ययनेविरोधाभाव
। अतएवशङ्खलिखितौ । नवेदम
नधीत्यान्याविद्यामधीयीतान्यत्रवे
दाङ्गस्मृतिभ्य : ॥ १६८ ॥ (*) ॥
तस्माद्देवालयेनित्य धर्मशास्त्रस्य
वाश्रुते : । पठनकारयेद्राजन्यदी-
च्छेद्धर्ममात्मनइतिवह्निपुराणम् ॥

यस्तुदेव्यागृहेनित्यंविद्यादानप्रवर्त्तयेत् । सभवेत्सर्वलोकानांपूज्य: पूजापदव्रजेदितिपुराणान्तरम् ॥

पाठशालिनी । स्त्री० पाठमञ्जर्याम् ॥

पाठा । लताविशेषे । अम्बष्ठायाम् । वनतिक्तिकायाम् । तिक्तपुष्पायाम् ॥ अस्यागुणायथा । पाठोष्णाकटुका तीक्ष्णावातश्लेष्महरीलघु: । हन्ति शूलज्वरच्छर्दिकुष्ठातीसारहृद्रुज: ॥ दाहकण्डूविषश्वासकृमिगुल्मगरव्रणान् । इ० भावप्रकाश: ॥ अम्बष्ठासकषायाम्लाकफकण्ठरुजापहा । वातामयबलासघ्नीरुचिकृद्दीपनीपरा ॥ इ० रा० नि० ॥ अस्या:शाकप्रकारस्तु । पाठाशाकगतरविद्धिनेग व्यतक्रे यासिद्ध प्रात: कालेजरणास हितेतप्ततैलेविपाच्यम् । चूर्णीलिप्तं लवणसहितंमारिचतमनव्यं सर्वेभ्यस्तन्नवतिरुचिद्व्यञ्जनेभ्य: प्रभूतम् ॥ पठ्यते । पठ० । कर्मणिघञ् । अजादित्वात्टाप् ॥

पाठिका । स्त्री० पाठायाम् । पटाङ्० इ० प० भा० ॥

पाठित: । त्रि० अध्यापिते ॥ यथा । माताशत्रु: पितावैरीबालोयेननपाठित: । नशोभतेसभामध्येहंसमध्येबकोयथेति ॥

पाठी । पुं० चित्रकवृक्षे ॥ यथा त्रि० । पाठविशिष्टे पाठोस्यास्तीति । अतइनिठनाविति‌इनि: ॥

पाठीकुठ. । पुं० चित्रकवृक्षे ॥

पाठीन: । पुं० बोयाली० इ० गौ० भा० प्रसिद्धे मत्स्ये । सहस्रदंष्ट्रे । बोद्दाले ॥ गुणायथा । पाठीन: श्लेष्मलोबल्योनिद्रालु: पिशिताशन: । दूषयेद्रुधिरपित्तं कुष्ठरोगंकरोतिच ॥ †*† ॥ पाठीन: खण्डित: शस्त्रैर्वेसवारसमन्वित: । कटुतैले नसम्भृष्टोहिङ्गुतक्रे णयोजित: ॥ पाठीन: कफकृद्बल्योनिद्रालुर्वातनाशन: । मांसाग्नीवातरक्तास्यका रकोरेतसस्तथा ॥ पाठिपृष्ठंनमयति । णमुप्रह्वत्वे । णिच् । अन्येभ्योड । अन्येषामपीतिदीर्घ: ॥ पाठकी ॥ गुग्गुलुद्रुमे ॥

पाठ्य: । त्रि० अध्यापनीये । पाठनीये ॥

पाण. । पुं० पाणौ ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पाणविक: । त्रि० पणवस्यवादके ॥

पाणि: । पुं० पद्मशाखे ॥ शये । करे । हस्ते ॥ पणायन्तिव्यवहरन्त्यनेन । पण० । अशिपणाय्योरुडायलुकौचेतीण् आयप्रत्ययस्यलुक्च ॥ कुलिकवृक्षे ॥ स्त्री० । पण्यवीथ्याम् । हट्टे

पाणिकम् । न० पणेनक्रीते ॥ असमासेनिष्कादिभ्यइतिठक् ॥

पाणिगृहीती । स्त्री० पत्न्याम् । वि-

धामेनोढायाम् ॥ अग्निसाक्षिकात-
आपाणिः गृहीतोयस्याः। पाणि
गृहीतीभार्यायामितिङीष् ।कुतूह
लादिनापाणिर्गृहीतोयस्यादास्या-
दे 'सातुपाणिगृहीता ॥

पाणिग्रहणम् । न० विवाहे ॥

पाणिग्राह. । पुं० भर्त्तरि । पत्यौ ॥
पाणिंगृह्णाति । ग्रह० । अण् ॥

पाणिघ । पुं० पाणिवादे।मृदङ्गादि
वादके ॥ पाणिपाणिनावाहन्तीति
विग्रहेपाणिघताडघौशिल्पिनीत्यने
नपाणावुपपदेहंतेष्टक्टिलोपोघत्व-
ञ्चनिपात्यते ॥

पाणिघात । पुं० पाणिनाहनने ॥

पाणिज: । पु० नखे ॥

पाणितलम् । न० कर्षपरिमाणे । तो
लकद्वये ॥ हस्ताधोभागे ॥

पाणिन. । पुं० पाणिनिमुनौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥ पणनम् पण० ।
घञर्थेकविधानमितिपणः। कः पणो
ऽस्यास्ति० इ० पणीतस्यगोत्रापत्यम्
। अण् । गाथिविदथिकेशिगणिपणि-
नश्च त्यऽणिपरेटिलोपोन ॥

पाणिनि: । पु० दाक्षीपुत्रे । शालङ्कि
नि 'व्याकरणसूत्रकारेमुनौ ॥ पणि
नोयुवापत्यम् । इञ् ॥

पाणिनीयम् ।न० पाणिनिप्रोक्तेव्याक
रणे ॥ प्रमाणभूतआचार्योदर्भपवि-
त्रपाणिः शुचाववकाशे प्राङ्मुख

उपविश्यमहताप्रयत्नेनसूत्राणिप्रणा
यतिस्मतत्राशक्यं वर्णेनाप्यनर्थकेन-
भवितुमिति महाभाष्यम् ॥ पाणि
निनाप्रोक्तम्० उपज्ञातंवा । इत्या-
च्छः ॥ त्रि० तदध्येतृवेदित्रो ॥
पाणिनीयमधीतेवेदवा । प्रोक्ताल्लु,
गित्यणोलुक् । तेनस्त्रियाम्पाणिनी
या०ब्राह्मणोअन्नङीप् ॥

पाणिन्धम: । त्रि० अन्धकाराव्याहता
ध्वनि ॥ तत्रहिप्राणयोध्मायन्तेऽस्मि
न्नितिविग्रहेउपग्रम्यघ्ये रध्मद्पाणि-
न्धमाश्वे तिखश् । मुम् ॥

पाणिन्धय. । त्रि० पाणिद्वारापानक-
र्त्तरि ॥

पाणिपीडनम् । न० विवाहे ॥ पाणेः
पीडनम्ग्रहणम् ।कृद्योगाचषष्ठीस
मस्यतइतिवाच्यम् ॥

पाणिभुक् । पु० उदुम्बरवृक्षे ॥ त्रि० ।
पाणिकरणकभोक्तरि ॥

पाणिमर्द: । पुं० करमर्द्दके ॥ पाणिं
मृद्गाति । मृदक्षोदे । कर्म्मण्यण् ॥

पाणिमुक्तम् । न० अस्त्रे ॥ इतिहला-
युध: ॥

पाणिरुह: । पुं० नखे ॥

पाणिवाद: । त्रि० मृदङ्गादिवादके ॥
पाणिवादयति । वदेर्ण्यन्तादण् ॥

पाणिवादक. । त्रि०० पाणिवादे ॥
इ० हे० च० ॥

पाणिसर्ग्या । स्त्री० रज्जौ ॥ पाणिभ्यां

सृज्यते । सृजविसर्गे । पाणौसृजेर्ण्य दितिण्यत् । ऋजोरितिकुत्वम् ॥

पाणीतलम् । न० पाणितले ॥ विडालपदकर्षौचपाणीतलमुदुम्बरमिति शब्दमाला ॥

पाणीकरणम् । न० विवाहे ॥ इति० जटाधरः ॥

पाण्डर : । पुं० शुक्लवर्णे ॥ मरुवके ॥ न० कुन्दपुष्पे ॥ गैरिके ॥ त्रि० श्वेतवर्णवति ॥

पाण्डरपुष्पिका । स्त्री० शीतलावृक्षे ॥

पाण्डव : । पुं० युधिष्ठिरादिपञ्चसु ॥ पाण्डोरपत्यम् । अण् ॥

पाण्डवाभील । पुं० श्रीकृष्णे ॥

पाण्डवायन । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पाण्डवानामयन : ॥

पाण्डवेय : । पुं० अभिमन्युसुते । पारीक्षितन्पे ॥

पाण्डित्यम् । न० पण्डितधर्मकर्मणो ॥ वेदान्ततात्पर्याभिज्ञत्वे । अद्वितीयवस्तुविचारचातुर्यपरिनिष्पन्ने श्रवणे ॥ पण्डेतिबुद्धेर्नामैतत्साजाता यस्यमानत . । सपण्डितस्तस्यकर्म पांडित्यं श्रुतिसम्मतम् ॥ पण्डितस्यभाव : । वर्णदृढादिभ्य : ष्यञ् तिष्यञ् ॥

पांडु : । पुं० नृपतिविशेषे । कुन्तीपती । युधिष्ठिरादीनांजनके ॥ सितेवर्णे ॥ श्वेतहस्तिनि ॥ प्रतुदाख्यपक्षिविशेषे ॥ यथा पाडुस्तुद्विविधोज्ञे यश्चित्रपक्ष . कालधूनि । द्वितीयो धवल:प्रोक्त सकपोतस्फुटधूनि ॥ चित्रपक्ष : कफहरो वातघ्नोग्रहणो प्रसृत् । धवल : पाडुरुद्दिष्टोरक्तपित्तहरोहिम : ॥ रसेपाकेचमधुर . सङ्ग्राहीवातशातिकृत् ॥ ↑**↑॥

पाण्डुरफलीक्षुपे ॥ पटोले ॥ शुक्लपीतमिश्रितवर्णे । हरिणे । पाण्डुरे ॥ सितपीतसमायुक्त : पाण्डुवर्ण : प्रकीर्तित ।भेदोपिदृश्यते यथा । पाण्डुरस्तुरक्तपीतभागीप्रत्यूषचन्द्रवत् । पाण्डुस्तुपीतभागार्द्ध:केतकीधूलिसन्निभ : ॥ रोगविशेषे ॥ तस्यौषधं यथा । लोहचूर्णतक्रपीतपाण्डुरोगहरभवेत् ॥ १ ॥ अपिच । सप्तरात्रगवांमूत्रेभावितंचायसोरज : । पाण्डुरोगप्रशान्त्यर्थंपयसाप्रपिबेन्नर : ॥ २ ॥ गोमूत्रसिद्धंमण्डूरचूर्णंसगुडमश्नत : । पाण्डुरोगंक्षयंयातिप्लिशूलंसदारुणम् ॥ ३ ॥ अयोमलंसुसतप्तंभूयोगोमूत्रसाधितम् । मधुसर्पिर्युतलीढ्वा पाण्डुरोगीसुखीभवेत् ॥ ४ ॥ पुनर्नवात्रिवृद्व्योषविडङ्गदारुचित्रकम् । कुष्ठंहरिद्रे त्रिफलादन्तीचव्यकलिङ्गकम् ॥ ५ ॥ कटुकापिप्पलीमूलमुस्तश्रृङ्गीचकारवी । यवानीकट्फलञ्चेतिपृथक्पलमितंमतमिति ॥ त्रि० । तद्वति ॥

पाण्डु . । स्त्री० माषपर्ण्याम् । माषा णी इ०गौ०भा० ॥ खरुसयोगोपधान्नं तिनङीष् ॥

पाण्डुक. । पु० शालिविशेषे ॥ पाण्डुरोगे ॥ पाडुनृपे ॥ पांडुवर्णे ॥

पांडुकण्टक . । पुं० अपामार्गे ॥ पांडूनिकण्टकान्यस्य ॥

पाडुकम्बल : । पु० श्वेतप्रावारे । श्वेतकम्बले ॥ राजास्तरणवर्णकम्बले ॥ पाडुवर्णकम्बल । पाडुश्चासौकम्बलश्चेतिवा । ग्रावभेदे ॥

पांडुकम्बली । पु० पांडुवर्णकम्बलावृतेरथे ॥ पांडुकम्बलेनपरिवृतोरथ: । पांडुकम्बलादिनिरितीनि: ॥ त्रि० । पाडुकम्बलयुक्ते ॥ मत्वर्थीयइनि' ॥

पांडुतरु । पु० धवष्टचे ॥

पाडुनाग : । पु० पुन्नागवृचे ॥ श्वेत गजनागयो ' ॥

पांडुपत्नी । स्त्री० कौन्त्याख्यौषधौ । रेणुकायाम् ॥

पाडुपचम् । न० परिपक्वपचे ॥

पाडुपुच . । पु० पाडवे ॥

पाण्डुपृष्ठ : । त्रि० अलक्षणे । पाडुवर्णपृष्ठयुक्ते ॥

पाडुफल : । पुं० पटोले ॥

पाडुफला । स्त्री० चिर्भिटायाम् ॥

पाडुभूम : । त्रि० पांडुवर्णभूमियुक्तदेशे ॥ पाडुभूमिरस्मिन् । कृष्णोदकपाडुसङ्ख्यायाभूमेरजिष्यते ॥

पांडुमृत् । स्त्री० पाडुभूमौ ॥ खव्याम् ॥

पाण्डुर : । पुं० श्वेतपीतमिश्रितवर्णे ॥ वृषण्कृते ॥ श्वित्ररोगे ॥ कामलारोगे ॥ त्रि० तद्वति ॥ न० मरुवके ॥ पांडु:शुक्लोवर्णोऽस्यस्यास्मिन्वा । नगपांशुपांडुभ्यश्चेतिर : ॥

पांडुरद्रुम . । पु० कुटजे ॥

पाडुरपृष्ठ ' । त्रि० लक्षणहीने ॥ इ० हे० ॥ पाण्डुरवर्णपृष्ठयुक्ते ॥

पांडुरफली । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे । धूसरायाम् ॥

पांडुरा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥ पाडुरवर्णाया ॥

पांडुराग ' । पु० मदनकवृक्षे ॥ त्रि० । पांडुवर्णयुक्ते ॥

पांडुरेक्षु : । पुं० श्वेतेक्षौ ॥

पांडुलेख : । पुं० प्रथमलिखिते । मसौदा० इ० भा० पांडुलिपौ ॥ यथा । पाडुलेखेनफलकेभूमौवाप्रथमंलिखेत् । न्यूनाधिकन्तुसशोध्यपश्चात्पत्रेनिवेशयेदिति व्यवहारतत्वे-व्यास . ॥

पांडुलोमा । त्रि० पाण्डुवर्णेर्लोमभियुक्ते ॥

पांडुलोमशा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

पाडुलोमा । स्त्री० माषपर्ण्याम् । माषाणी० इ० गौ० भा० ॥

पांडुशर्करा । स्त्री० रोगविशेषे ॥ यथा

। पिष्टं वैमालतीमूलंयौष्मकालिसमा हृतम्। साधितञ्छागदुग्धेनपीतंश कंरयान्वितम् ॥ हरेन्मूत्रनिरोधञ्च हरेद्वैपांडुशर्करम् ॥

पांडुशर्मिला। स्त्री० द्रौपद्याम् ॥

पांडुसोपाक'। पुं० चण्डालेनवैदेह्यां जनितेत्वक्सारव्यवहारजीविन्यन्त्य जान्तरे ॥

पांडूक:। पुं० शालिविशेषे ॥ पांडू- नांजनपदानांराजनि ॥

पाण्ड्य:। पुं० पाण्डोरपत्ये। देशवि शेषे ॥ यथा। कम्बोजाद्दक्षभागेतु इन्द्रप्रस्थाच्चपश्चिमे। पाण्ड्यदेशो- महेशानिमहाशूरत्वकारकइति ॥ पाण्डोरपत्यम्राजावा। पाण्डोर्ड्- यण्। टिलोप: ॥

पाण्य:। त्रि० स्तुत्ये। सव्यवहार्ये ॥ पण०। ण्यत् ॥

पाण्यास्य:। पुं० ब्राह्मणे ॥ पाणिरा स्यमस्य। पाण्यास्योहिद्विज:स्मृत: ॥

पात:। पुं० निपातने ॥ पतने ॥ रा- हौ ॥ पञ्चमषष्ठयोर्मासयोर्गर्भस्यपत ने ॥ पतनम्। पत्लृ०। घञ् ॥ नम्रीभावे ॥ त्रि० त्राते ॥

पातकम्। न० नरकसाधने। पापे। अंहसि। दुरिते ॥ तच्चशुक्लार्द्रभे- दाद्दिविधम्। अकामात्पातकंशु ष्कंकामादार्द्रसुदाहृतमित्युक्ते: ॥ पातयतिअधोगमयतिइतितत ॥

तत्तुनवविधम्। यथा। अतिपातक म् १ महापातकम् २ अनुपातकम् ३ उपपातकम् ४ सङ्करीकरणम् ५ अपात्रीकरणम् ६ जातिभ्रंशकरण म् ७ मलावहम् ८ प्रकीर्णकम् ९ इतिभेदात् ॥

पातकी। त्रि० पापिनि ॥ पातकमस्या ऽस्ति। अतइनिठनावितीनि ' ॥

पातङ्गि:। पुं० शनैश्चरग्रहे ॥ पतङ्ग स्याऽपत्यम्। अतइञ् ॥

पातञ्जलम्। न० व्याकरणभाष्ये। महाभाष्ये ॥ (*) ॥ पतञ्जलिमु निप्रणीतपादचतुष्टयात्मकयोगकांड निरूपकदर्शनशास्त्रविशेषे ॥ तत्रप्र थमेपादेअथयोगानुशासनमितियोग शास्त्रारम्भंप्रतिज्ञायविधाययोगश्चित्त वृत्तिनिरोधइत्यादिनायोगलक्षणम भिधायसमाधिंसप्रपञ्चंनिरदिशद्भग वान्पतञ्जलि: ॥ १ ॥ द्वितीये। तप: स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानिक्रि यायोगइत्यादिनाव्युत्थितचित्तस्यक्रि यायोगयमादीनिपञ्चबहिरङ्गानिसा धनानि ॥ २ ॥ तृतीये। देशबन्ध श्चित्तस्यधारणेत्यादिनाधारणाध्या नसमाधित्रयमन्तरङ्गंसंयमपदवाच्यं तत्रावान्तरफलंविभूतिजातम् ॥ ३ ॥ चतुर्थे। जन्मौषधिमन्त्रतप: समा धिजा:सिद्धयइत्यादिनासिद्धिप्रपञ्च नपुरस्सरंपरमंप्रयोजनंकैवल्यम् ॥ ४ ॥

प्रधानादीनिपञ्चविंशतितत्त्वानिसा ङ्ख्योक्तान्येवात्रापि। षड्विंशस्तुपरमे श्वरोऽधिकः॥ इतिसर्वदर्शनसंग्रहः॥

पातदुग्धा। स्त्री॰ वन्ध्यकर्कटगव्याम्॥

पातनम्। न॰ अधोनयने॥

पातनिका। स्त्री॰ पीठिकायाम्॥

पातालम्। न॰ अधोभुवने। रसातले। नागलोके॥ तानिचसप्त। यथा। अतल वितल सुतल रसातल तला तल महातल पातालान्यधोधोविद्य मानानिसामान्यतः पातालशब्द-वाच्यानिभवन्ति॥ विवरे॥ बड़वा नले॥ लग्नाच्चतुर्थभवने॥ पतन्त्यत्र पापात्। पत्लृ॰। पतिचण्डिभ्या मालञ्॥ पातम् अलतिपातमाला तिवा॥ पुं॰। औषधपाकार्थयन्त्रविशे षे॥ यथा। अर्द्धमापस्तलेवह्निर्मध्ये तुरससंयुक्त। पातालयन्त्रमेतद्धि शोधयेत्सूतकादिकम्॥

पातालगरुड़ी। स्त्री॰ लताविशेषे। वत्सादन्याम्।सोमवल्ल्याम्। ति क्ताङ्गायाम्। गारुड्याम्। छिउ-डा॰ इ॰ भा॰॥ छिलिहिण्डे॥ छिलिहिण्डोमहामूल. पातालगरु ड़ाह्वयः। छिलिहिण्डः परंवृष्य. कफघ्नः पवनापहः॥

पातालनिलयः। पुं॰ दैत्ये॥ सर्पे॥ त्रि॰ पातालवासिनि॥ पातालनि लयोयस्य॥

पातालयन्त्रम्। न॰ औषधपाकार्थयन्त्र विशेषे। पातालो॥

पातालौकाः। पुं॰ दैत्ये॥ त्रि॰ पाता लवासिनि॥ पातालेओकआश्रितो यस्यसः॥

पातिः। पुं॰ प्रभौ। भर्त्तरि। स्वामि नि॥ पाति। पा॰। पातेरतिः॥

पातिकः। पुं॰ शिशुमारे॥

पातितः। त्रि॰ भ्रंशिते॥

पातिली। स्त्री॰ वागुरायाम्॥ नार्या म्॥ मृत्पात्रविशेषे। पातिल्॰ इ॰ गौ॰ भा॰ प्र॰। पतीली॰ इ॰ दे॰ भा॰ प्र॰॥ इ॰ मे॰॥

पातुकः। पुं॰ प्रपाते॥ जलहस्तिनि॥ त्रि॰ पतयालौ। पतनशीले॥ प तति। पत्लृ॰। लषपतपदस्थाभू-वृषहनकमगमशृभ्यउकञ्॥

पाता। पुं॰ कठेरके। गन्धपचे। वायु इ॰ इति॰ भा॰॥ रक्षितरि॥ पा-नशीले इतिकश्चित्॥

पात्रः। पुं॰ न॰ भाजने॥ यार्ग्य स्रु वादौ॥ स्रुवादिकन्तुयज्ञादौपात्रमि त्यभिधीयते॥ राजमन्त्रिणि॥ कूल योर्मध्ये। तीरद्वयान्तरे। पारावार मध्यभागे॥ पर्णे॥ यज्ञभाण्डे॥ नाट्यानुकर्त्तरि॥ आढकपरिमाणे॥ इतिवैद्यकपरिभाषा॥ दानपात्रे। विद्यातपोयुक्ते। रक्षके॥ नविद्या

याकीवलयातपसावापिपात्रता । यत्कृतीऽस्मिंश्चोभेतद्धिपात्रंप्रकीर्त्तितम् ॥ रचकोहिस : । यतोविद्यातपोभ्यामात्मनोदातुश्चपालनक्षमएवप्रतिग्रहीयादितिशास्त्रम् ॥ विद्यायुक्तोधर्मशील : प्रशान्त क्षान्तोदान्त : सत्यवादीकृतज्ञ : । वृत्तिग्लानोगोहितोगोशरण्योदातायज्वाब्राह्मण : पात्रमाहु : ॥ अनार्हमे ॥ पतनात्त्रायतेयस्मात्तस्मात्पात्रं-अनार्हन : ॥ पिबतिपत्रेनात्रवा । पान्त्यस्माद्वा । पाति । पायतेवापीयतेऽनेनवा । पापाने । पारक्षणेवा सर्वधातुभ्यष्ट्रन्निति ष्ट्रन् । दाद्भिभ्यश्छन्दसीतिवाष्ट्रवा ॥

पात्रट : । पुं० कर्पटके । कर्परे ॥ त्रि० कृशे ॥

पात्रटीर . । पुं० मुक्तव्यापारमन्त्रिणि । अपव्यापारमन्त्रिणि ॥ लोहकांस्यरजतपात्रे ॥ सिंहाणे ॥ पावके । हुताशे ॥ चिल्लाशे ॥ वायसे ॥ कङ्के ॥

पात्रसंस्कार : । पुं० पुरोटौ । पत्रभङ्गारे । रायभाटी० हि० गौ० भा० । भाजनशुद्धौ ॥

पात्रिकम् । न० पात्रपरिमितव्रीह्यादिवापयोग्यक्षेत्रे ॥ पात्रस्यवाप : । पात्रात्ष्ठन् ॥

पात्रिकी । स्त्री० स्वं भत्तौ ॥ पित्त्वा नृडीष् ॥

पात्रिय : । त्रि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति । पात्राद्घंश्च ॥

पात्री । स्त्री० अमत्रे । पात्रे ॥ पिबन्त्यऽनया । पा० ष्ट्रन् । ङीष् ॥

पात्रीयम् । न० यज्ञपात्रे ॥

पात्रीर ' । पु ० न० यज्ञद्रव्ये ॥ पत्र इतिकश्चित् ॥

पात्रेसमित : । त्रि० भोजनसमयएव सङ्गतेनतुकार्ये ॥ सपात्रेसमितोन्यत्रभोजनान्मिलितोनय : ॥ पात्रेसमितादयश्चेतिसप्तम्याअलुक्समासश्चनिपात्यते ॥ पापिविशेषे ॥ यथा निधायहृदयेपाप य . परश्रसतिखयम् । सपात्रेसमितोऽयस्मादितिशब्दमाला ॥

पात्रोपकरणम् । न० भूपभूषणे ॥

पात्र्य : । त्रि० पात्रिये ॥ पात्रमर्हति । पात्राद्घंश्चेतियत् ॥

पात्नम् । न० पापित्रातरि ॥ सर्वेषामेवपात्राणांपरंपात्रंमहेश्वर : । पतन्तंत्रायतेयस्मादतीवनरकार्णवात् ॥

पात्नता । स्त्री० पात्रत्वे ॥

पाथ : । न० पानीये । जले । उदके ॥ पाति । पारक्षणे । सर्वधातुभ्योऽसुन्नित्यसुन् । उदकेथुट्चेत्यसुन:थुट् ॥ भक्ते । भात० हि०भा० ॥ अन्नेचेत्यसुनथुट्च ॥

पाथि . । पुं० अब्धौ । समुद्रे ॥ जले ॥ चक्षुषि ॥ पिबति । पा० । पिब तेस्थु,गित्तीसिन् ॥

पाथेय : । त्रि० पथिव्ययोपयोगिनि । शम्बले ॥ पथिसाधु . । पथ्यतिथि वसति स्वपतेर्ढञ् ॥ कन्याराशौ ॥

पाथोजम् । न० कमले ॥ पाथसिजा- तम् । जनी० । सप्तम्याजनेर्ड ' ॥

पाथोद । पुं० मेघे ॥ पाथोददाति । डु,दाञ् । आतोनुपेतिक : ॥

पाथोधरः । पुं० मेघे ॥ पाथसोधरि. ॥

पाथोधि : । पुं० समुद्रे ॥ पाथासि धीयन्तेऽस्मिन् । कर्मण्यधिकरणेचे तिधाञ . कि ॥

पाथोनिधि ' । पु० समुद्रे । अकूपारे ॥ पाथसांनिधि ॥ पाथासिनिधी यन्तेऽत्रवा । पाथोधिवन्नाञ'कि ॥

पात्—द् । पु० चरणे । मादे ॥

पाद . । पुं० बुध्ने । मूले । तुरीयांशे । रूपकादेश्चतुर्थभागे॥शैलप्रत्यन्तप र्वतेमहाद्रेः समीपेक्षुद्रपर्वते ॥ चर णे । अङ्घ्रौ ॥ अस्यलक्षण यथा । अस्वेदनौमृदुतलौ कमलोदराभौ- श्लिष्टाङ्गुलौरुचिरताम्रनखौसुपार्ष्णी । उष्णौशिराविरहितौचनिगूढगुल् फौकूर्मोन्नतौचचरणौमनुजेश्वरस्य ति ॥ अस्याशुभलक्षणानि यथा । सूर्पाकारविरूक्षपाण्डुरनखौवक्रौशि रासन्ततौसंशुष्कौविरलाङ्गुलीचचर णौ दारिद्र्यदुःखप्रदौ । मार्गायो- त्कटकौकषायसदृशौवंशस्यविच्छे ददौब्रह्मघ्नौपरिपक्वमृद्द्यु,तितलौ पीतावगम्यारताविति ॥ विरूक्षाव स्निग्धौ । पांडु,रनखौ० पाडु,राशु क्लाभानखाययो ' । वक्रावस्पष्टौदी र्घौवा । उत्कटकौमध्यादुन्नतौमार्गा यश्वधूनेरतौभवत । कषायसदृशौ कृष्णलोहितौ ॥ मयूखे । उस्रे । किरणे ॥ चतुष्पादे ॥ श्लोकस्यतुर्यां शे ॥ पद्यतेऽसौ । पदगतौ । पदरु जविशस्पृशोघञ् ॥ पद्यतेगम्यतेऽने नवा । हलश्चेतिकरणेघञ् ॥

पादकटक : पु० नूपुरे ॥ हंसके । शब्दरहितेपादभूषणे ॥ पादस्यक टक . ॥

पादकृच्छ्र.।पुं० व्रतविशेषे।यथा। एक भक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच।उप वासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृत ॥ इतिगारु१०३ अध्याय : ॥

पादग ण्डिर' पुं० पादरोगविशेषे ॥ श्ली पदे । गोद० इ० गौड भा० ॥

पादग्रहणम्। न०अभिवादने । नामो च्चारणपूर्वकसंस्कृत प्रयोगेणनमस्का रे ॥ पादयोर्ग्रहण स्पर्श ॥व्यत्यस्त पाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणंगुरोः । सव्येनसव्य. स्पष्टव्योदक्षिणेनच द क्षिण . ॥

पादचतुर : । पुं० छागे ॥ सैकते ॥

पिप्पले ॥ अश्वत्थे । करके ॥ परदोषैकप्रवक्तृपरुषे ॥ इ० मे० ॥

पादचत्वर : । पु० पादचतुरे ॥ इ० हेमचन्द्र : ॥

पादचारी । पुं० पादाती ॥ त्रि० पद्भ्यां गमनशीले ॥

पादज : । पुं० शूद्रे ॥ पद्भ्यांजात: । अमी० ड : ॥

पादत्राणम् । न० पादुकायाम् ॥

पाददद्रु : । पुं० विचर्चिकायाम् ॥

पादनिकेत : ॥ पुं० चरणपीठे ॥ पादयोर्निकेत . आश्रय : ॥

पादप : । पु० । द्रौ । वृक्ष ॥ पादै: पिबति । पा० सुपीतियोगविभागा ॥तृक : पादपीठे ॥

पादपखण्ड : । पुं० वृक्षसमूहे ॥पादपानांसमूह : । वृक्षादिभ्य: खण्ड:

पादपरुहा । स्त्री० वन्दायाम् ॥

पादपा । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादपाश : । पुं० दामाञ्चने । अश्वपादरज्जौ ॥

पादपाशी । स्त्री० शृङ्खलायाम् । पैरकीसकली इ० भा० ॥ खड्वायाम् । खड्वा इ० भा० ॥

पादपीठ : । पुं० न० पादासने । पादस्थापनपीठे । पादनिकेती ॥ इ० हे० चं० ॥ यथा । अस्पृष्टचरणाश्च खचूडामणिमरीचिभि : । नीराजयन्ति भूपाला:पादपीठान्तभूतलमि तिश्रीकृष्णमिश्र . ॥

पादपीठिका । स्त्री० न । पितादिशिल्पे ॥

पादपोत्पल : । पुं० कर्णिकारे ॥पादपेउत्पलस्तदाकारपुष्पमस्य ॥

पादवलय . । पुं० हंसके । पादकटके ॥

पादवल्मीकम् । न० श्लीपदे ॥

पादमूलम् । न० चरणाधोभागे । गोष्टिरे ॥

पादरक्षणम् । न० पादुकायाम् ॥

पादरज्जु : । स्त्री० पार्याम् । हस्तिपादबन्धनगुणे ॥ चरणबन्धनदाममात्रे ॥

पादरथी । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादरोहण : । पुं० वटवृक्षे ॥

पादविक . । पुं० पथिके ॥ पद्भ्यांधावति । माथोत्तरपदेत्यादिनाठक् ॥

पादविरजा : । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादविहरणम् । न० पातक्षेपे ॥

पादश : । अ० पादम् पादमित्यर्थे ॥

पादशैल : । पुं० प्रत्यन्तपर्वते ॥

पादशोथ : । पुं० पादगतशोफे ॥ यथा । अनन्योपद्रवकृत : शोथ , पादसमुत्थित : । पुरुषंहन्तिनारीन्तु मुखजोगुह्यजोदयम् इति माधव : ॥

पादस्फोट : । पुं० विपादिकायाम् । बिवाइ० इ० भा० । स्फुटति । स्फुट० । अच् । पादस्यस्फोट : ॥ पादौस्फोटयतिवा । कर्मण्यण् ॥

पादाकुलकम् । न० मात्रावृत्तविशेषे यथा । अक्षरगुरुलघुनियमविरहितं

भुजगराजपिङ्गलपरिभवितम् । भवतिसुगुम्फितपोड़शकलकंवाणीभूषा पादाकुलकम् ॥ यथा । मलयपवनहृतकुसुमपराग: परभृतनिभृतरचितवनभाग . । चिरतरसञ्चितमानदुरन्त : कञ्चनमुद मुपनयति वसन्त : ॥

पादायम् । न० प्रपदे । पादस्यायम् ॥

पादाङ्गदम् । न० नूपुरे ॥ पादस्याङ्गदमिव ॥ यद्वा । पादएवाङ्गम् । पादाङ्गयति । दो० । दायतिवा । दै प० । दयते । देङ् पालनेवा । आतश्चोपसर्गे . कः ॥

पादात् । पु० पादाती ॥

पादातम् । न० पत्तिसहती ॥ पदातीनासमूह . । भिक्षादित्वादण् ॥ पुं० । पादाती ॥ पादाभ्यामतति । अ- त० । पचाद्यच् ॥

पादाति । पुं० पत्ती । पादातिकिः ॥

पादातिक : । पुं० पादाती ॥ पादातिरेव । विनयादित्वात्स्वार्थेठक् ॥ पादाभ्यामतति अत० । बाहुलकात्तूकीवा ॥

पादाभ्यासयमकम् । न० चित्रकाव्यप्रभेदे ॥ यथा । आपदिव्यापृतनया-त्तथायुयुधिरेन्नपा । आपदिव्यापृतनयाविस्मयजनतायथेतिमाघकाव्य१९ सर्गे ६० श्लोक : ॥ नृपाराजान : । आपदिव्यसनेऽपि । व्यापृतनयाप्रवृत्तिनीतिकाएवसन्त : न तुभ्रापदत्वस्थेतिभाव . । पृतनया सेनयासाधनेन । वाक्यान्तरस्थस्यापिपृतनाशब्दस्यचान्वयश्चित्रे सोढव्य : । तथातेनप्रकारेणयुयुधिरेसम्प्रजह्रु : । यथा दिव्याजनताअन्तरिक्षचरी सिद्धविद्याधरसङ्घोविस्मयमाप । अमानुषयुद्धचक्रुरित्यर्थ . ॥

पादारक: । पुं० पोलिदे । नौकावयवविशेषे ॥

पादार्घ्यम् । न० पादप्रदाने ॥

पादालिन्द. । पुं० नौकायां ॥

पादावर्त : । पु० अरघट्टके । रहंट० ब० भा० ॥

पादाविक: । पु० पादाती ॥ पादाभ्यामवति । अवरक्षणादौ । वा० टक: ॥ यद्वा । पादेनावोरक्षणम् । तत्रनियुक्त० इतिठक् ॥

पादासनम् । न० पादपीठे ॥

पादी । पुं० पादविशिष्ट कुम्भीरादिजलजन्तुषु ॥ तेयथा । कुम्भीर कूर्मनक्राद्यगोधामकरशङ्कव : । कर्कटका. शिशुमाराश्च स्यादय:पादिन:स्मृता: ॥ पादिनो विषयेतेतुकोषस्थानां गुणे. समा : ॥ चतुर्थांशभागिनि ॥ यथा । सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्द्धेनार्द्धिनोऽपरे । तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थांशाश्चपादिन . ॥ त्रि० । पाद- विशिष्टे ॥

पादुक.। त्रि० गमनशीले ॥

पादुका। स्त्री० पादत्राणे। चर्मादिनिर्मितपादाच्छादने। उपानहि॥

पादूएव। स्वार्थेक.॥

पादुकाकारः। पुं० चर्मकारे॥ पादुकांकरोति। डुकृञ्०। कर्मण्यण्॥

पादुकाकृत्। पु० चर्मकारे॥

पादू.। स्त्री० पादुकायाम्॥ पद्यतेऽनेनया। पद०। चित्कसिपद्यर्त्ते रित्यूः॥

पादूकृत्। पुं० चर्मकारे॥ पादूंकरोति। कृञ्०। क्विप्। तुक्॥

पादोदकम्। न० चरणधौतजले॥ चरणामृते॥ यथा। हरिरूपमुखेनाम नैवेद्यमुदरेहरेः। पादोदकञ्चनिर्माल्यं मस्तकेयस्यसोच्युतः॥ नैवेद्यमन्नं तुलसीविमिश्र विशेषतः पादजलंपिवेच्च। योश्नातिनित्य प्रयतो मुरारेः प्राप्नोतिसुप्रं मयुतासभक्ति मितिपाद्मोत्तरखण्डे १०० अध्याय.॥ अपिचतत्रैव। हत्वां हन्ति यदङ्घ्रिसङ्गितुलसीस्तेयश्च पादोदकं नैवेद्यंबहुमद्यपानदुरितंगुर्वङ्गनासङ्गमम्। भक्त्याधीनमतिस्थितिर्हरिजनेतत्सङ्गतिः सञ्जाशालग्रामशिलादिमूर्तिसहिताजानन्ति कैवैहरेरिति॥ श्रीनृसिंहपुराणे गङ्गाप्रयागगयनैमिषपुष्करादिपुण्यानियानि कुरुजाङ्गलयामुनानि। कालेनतीर्थसलिलानिपुनन्तिपापं पादोदकंभगवत प्रपुनातिसद्यइति पीतेपादोदकेविष्णोर्यदिप्राणैर्विमुच्यते। हत्वायमभटान्सर्वान्वैष्णवलोकमाप्नुयात्॥

पानतम्। न० पङ्क्तिसमूहे॥ त्रि० नम्र०॥

पाद्य.। पु० वेधसि॥ न०। पद्मपुराणे॥

पाद्यम्। न० पादार्थवारिणि। पादप्रक्षालनार्थजले॥ पाद्यपात्रलक्षणं यथा। षडङ्गुलप्रविस्तारमुत्सेधश्च तुरङ्गुलम्। गोष्ठमेकाङ्गुलकुर्यान्नासिकांचतुरङ्गुलाम्॥ पृष्ठे पादसमायुक्तंचतुरङ्गुलमानतः। पाद्यपात्रमितिख्यातसर्वदेवप्रपूजने इति॥ पादार्थमुदकम्। पादाघाभ्यांचेति यत्॥

पान:। पुं० निःश्वासे॥ शौण्डिकालये। शुण्डायाम्.। खड्गादे. संस्कारविशेषे। पाण० ह० भा०॥

पानम्। न० पीतौ। द्रवद्रव्यस्यगलाधोनयने। पीना० ह० भा० भाजने॥ रक्षणे॥ शौण्डिकालये॥ पिवंत्यत्र। पापाणे। अधिकरणेल्युट्॥ पेयेजलादौ॥ पीयते यत्तत्। क्तत्वल्युटोवहुलमितिकर्मणिल्युट्॥

पानकम्। न० पञ्चापानारसवत्० ह० भा० प्र० पेयपदार्थे॥ तत्राम्रफलपानकम्॥ यथा। आमामांजल-

स्विन्न मर्द्दितदृढपाणिना । सिता-
शीताम्बुसयुक्तकर्पूरमरिचान्वितम् ॥
प्रपानकमिदश्रेष्ठ भीमसेनेननिर्मि
तम् । सद्योरुचिकरवल्यशीघ्रमिन्द्रि
यतर्पणम् ॥ अपक्काम्नरसोद्भूतपान
कवातनाशनम् । कफपित्तकरंकि-
ञ्चित्प्रभ्यहृयदिसेवितम् ॥ पक्काम्र
स्यतु । सुपक्वमाम्रस्यफलसुमृष्टना
सम्मर्दितशर्करयासमन्वितम् । एला
लवङ्गार्द्रकवासवासितवर्णान्वित
कस्यनरोचकभवेत ॥ पानकचाम्र-
सम्भूतस्वादम्लंगुरुपित्तजित् । सुहृ
द्य श्लेष्मकृद्बल्य वर्ण्यंवृष्य रुचिप्रद-
म् ॥ -(**:**)- ॥ अम्लिकाफ
लपानकंयथा । अम्लिकाया फल
पक्कमर्द्दितम्वारिणादृढम् । शर्करा
मरिचोन्मिश्र लवगेन्दुसुवासितम् ॥
अम्लिकाफलसम्भूतपानकवातनाश
नम् । पित्तश्लेष्मकरकिञ्चित्सुरुच्य
वह्निबोधनम् ॥ निम्बूफलपानक
यथा । भागेकनिम्बुजतोयंषड्भा-
गशर्करोदकम् । लवङ्गमरिचोन्मिश्र
पानकपानकोत्तमम् ॥ निम्बूफल-
भवपानमत्यम्ल वातनाशनम् । व-
ह्निदीप्तिकररुच्यसमस्ताहारपाचक
म् ॥ (००) ॥ धान्याकपानकंयथा
। शिलायांसाधुसम्पिष्ट धान्याकव-
स्त्रगालितम् । शर्करोदकसयुक्तकर्पू
रादिसुसस्कृतम् ॥ नवीनेमृन्मयेपा-

त्रेस्थितपित्तहरम्परम् ॥०॥ जम्बूदा
पानक यथा । जम्बूफलस्थूलतरसु
पक्कसम्मर्द्दितम्शर्करयाऽकृत्तम् ।
। सुवासितवेल्लजभृङ्गपत्रैर्हृद्यविवर्द्ध
विरुचौजनानाम् ॥ जम्बूफलभव-
रुच्य पानककफनाशनम् । कषाय-
वातकृतशीतस्वादम्ल ग्राहकपरम् ॥
बीजपूरपानकम् । मातुलुङ्गरसेयो-
ज्य त्रिगुणशार्करजलम् । कर्पूरमरि
चोन्मिश्र पानकस्वादिदवरम् । मातु
लुङ्गभव पानशूलानाह्विनाशनम् ।
श्वासकासेऽरुचौवातविड्बन्धेषुचपूजि
तम् ॥ हैमकिरणन्तु । शर्करानालिके
लञ्चबीजपूररससंयुतम् । पटपूतम-
वेद्धैमकिरणनामपानकम् ॥ पानक
हैमकिरणरुच्य हृद्य बलप्रदम् । सु
स्निग्धवातहृच्छुभ्र किञ्चित्कफकर
गुरु ॥ कारमर्द्दपानकयथा । लवङ्गार्द्र
कसयुक्तसुपिष्ट वारिणायुतम् । क
रमर्द्दकरैर्मर्द्यसप्तभागसितान्वितम्
॥ वातहृद्रुचिदभव्य हृद्यमम्लतरस्मृ
तम् । रक्तपित्तकरश्लेष्मामाकण्ठ्य
कारमर्द्दितम् ॥ नारङ्गपानकं यथा ।
सुपक्कनारङ्गफलनिपीडित सयोजि
तशर्करयातिशुभया । सहार्द्रकचे-
न्दुकणेनवासितम् पानेच्छयाकेन
नसस्तुतस्तम् ॥ नारङ्गफलसम्भू
तपानकवातनाशनम् । मधुरविश-
दरुच्य सुस्निग्धपित्तहृद्दृढम् ॥ ०।

चारस्यतु । चारवृक्षफलज सशर्करं मर्दितशिशिरवारिणाद्दढम् । ऐल - मार्द्रकयुतेनसुवासभक्तसिक्थमिलितक्ततखासम् ॥ चारस्यफलजपान- गुरुवृष्य रुचिप्रदम् । कफपित्तहर- श्रेष्ठहृद्यमधुरपाकिच ॥ परूषजीरचुक्रादिद्राक्षादाडिमजतथा । एकैक मम्भवभिन्न पानकक्रियतेबुधैः ॥ एवमम्लस्यपुष्पस्य फलस्याम्लस्यवातथा । शर्करामरिचोन्मिश्ररसंस्यात् पानकवरम् । एवंविपानककार्यं- सुधियासुष्ठुयत्कृतम् । गुणाद्रव्यानुसारेणज्ञातव्याः पानकेषुच ॥

पानगोष्ठिका । स्त्री० आपाने । सम्भूयपिबन्तियत्र० अस्मिन्स्थाने ॥ पानस्यगोष्ठी । स्वार्थेक ॥

पानगोष्ठी । स्त्री० पानगोष्ठिकायाम् ॥

पानपात्रम् । न० मद्यपानपात्रे । चषके ॥ अस्यपरिमाणाद्युक्तंकुलसारे- । नयनाग्निवाणसङ्ख्याकर्षैस्तुपरमे श्ववि । हेतुपात्रंप्रकर्त्तव्यमित्युक्तंकुल साधने ॥ ततोप्यधिकपात्रन्तुनकर्त्तव्य चसाधकैरिति ॥ कर्षलौकिकतोलकमित्यर्थः ॥ तदुक्तंकुलोत्तमे । गुञ्जाद्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ- कर्षउच्यतइति ॥ पानस्यपानायवा पात्रम् ॥

पानवणिक् । पुं० शौण्डिके ॥ पानेन उपलक्षितो वणिक् ॥

पानभाजनम् । न० पानपात्रे । कंसे । कटोरा० इ० भाषा ॥ पीयते० पानम् । क्षीरादि । पापाने । ल्युट् । पानस्यभाजनम् ॥

पानसम् । न० पनसभवमद्ये ॥ त्रि० पनसस्सम्बन्धिनि । पनसस्येदम् । अण् ॥

पानात्यय । पुं० मदात्ययरोगे ॥

पानिलम् । न० पानपात्रे ॥

पानीयम् । त्रि० पातव्ये । पेये ॥ रक्षणीये ॥ यथा । पानीयपानीयंशरद्दिवसन्ते चपानीयमिति । अस्यार्थः । पानीयजलशरदिपानीयम्पानार्हम्भवतिनिर्मलत्त्वात्त्रिदोषघ्नत्त्वात्विशेषत . पित्तोपशान्तित्त्वात् । वसन्ते चपुनस्तदेवपानीयरक्षणीय- मल्प देयमितिभावः । पारक्षणे ॥ न० उदके । जले । सलिले ॥ अस्य गुणायथा । पानीयभ्रमनाशनक्लम- हरमूर्च्छापिपासापहतन्द्राछर्द्दिविनाशनबलकरनिद्राहरतर्पणम् । हृद्यंगुप्तरसञ्चजीर्णशमननित्य हितशीतललघ्वच्छंरसकारणंनिगदितं- पीयूषवज्जीवनम् ॥ तद्भेदास्तु । पानीयमुनिभि प्रोक्तदिव्यंभौममिति द्विधा । दिव्यञ्चतुर्विधप्रोक्तधाराजकारकाभवम् ॥ तौषारञ्चतथाहैमतेषुधारगुणाधिकम् ॥ भौममम्भोनिगदितंप्रथमत्रिविधंबुधैः ॥ आनूल

परमानूपतत साधारणक्रमात् ॥ अनात्तवप्रमुञ्चन्तिवारिवारिधरास्तु यत् । तत्त्रिदोषायसर्वेषादेहिना- परिकीर्तितम् ॥ नादेयमौद्भिदचैव नैर्झरसारसतथा । ताडागञ्चतथा- वाप्य कौपचौडञ्चपाल्वलम् ॥ वि- किरञ्चैवकेदारवार्षिकञ्चापिकीर्त्ति तम् । भौमान्येतानिवारीणि ज्ञात व्यानिविचक्षणे ॥ भुक्त्यादौसलि लपीतकार्श्यमन्दाग्निदोषकृत । म ध्येऽग्निदीपनश्रेष्ठ चान्ते स्थौल्यक फप्रदम् ॥ पानीयप्राणिनं प्राणा पानीयपावनमहत् । पानीयस्यप्रदा नेनतृप्तिर्भवतिशाश्वती ॥ पीयते । पापाने । अनीयर् ॥ पायतेवा । पै शोषणे । अनीयर् ॥

पानीयतण्डुलीय । पु० तण्डुलीय प्रभेदे । कञ्चटे ॥

पानीयनकुल । पु० उद्रे । जलमाजा रे ॥

पानीयपृष्ठज । पुं० कुम्भ्याम् ॥

पानीयफलम् । न० मखान्ने । मखाना इतिभाषा० ॥ शृङ्गाटके । सिघाडा इ० भा० ॥

पानीयमूलम् । न० कुम्भ्याम् । सोमरा ज्या ॥

पानीयमूलकम् । न० सोमराज्याम् ॥

पानीयवर्णिका । स्त्री० वालुकायाम् ॥

पानीयशाला । स्त्री० प्रपायाम् ॥ पानी यस्यशाला ॥ जलावस्थानगृहे ॥

पानीयशालिका । स्त्री० प्रपायाम् ॥ स्वार्थेकन् ॥

पानीयामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥ प्राचीनामलकलोकेपानीयामल- कंस्मृतम् ॥

पानीयालु । पुं० जलालौ । पनिया लु० इ० भा० ॥

पानीयाम्ला । स्त्री० वल्वजायाम् ॥

पान्थ । त्रि० पथिके ॥ पन्थाननित्य गच्छति । पन्थोणनित्यम् । इ० प- न्थादेशोणप्रत्ययश्च ॥ स्त्री० । पान्था

पापम् । न० अधर्मे । अनर्थानुबन्धिनि । किल्बिषे । वृजिने । एनसि । दु- रिते ॥ निषिद्धकर्मानुष्ठानविहित कर्माऽननुष्ठानाभ्यापापोत्पत्ति सवि शेषमाहश्रीसदाशिव . । अनुष्ठान- निषिद्धस्यत्यागोविहितकर्मणः । नृणाजनयत . पापंक्लेशशोकामय- प्रदम् ॥ स्वानिष्टमाचजननात्परा- निष्टोपपादनात् । तदेवपापद्विविध जानीहिकुलनायिके ॥ परानिष्टक- रात्पापान्मुच्यतेराजशासनात् । अ न्यस्मान्मुच्यतेमर्त्य प्रायश्चित्यास माधिना ॥ प्रायश्चित्याथवादण्डैर्न- पूतायेकृताहस । नरकान्ननिव- र्त्तन्ते इहामुत्रनिगर्हिता इति श्री मह्वानिर्वाणतन्त्रम् ॥ तद्दशविधय- धा । प्राणाभिपातनस्तैन्य परदार

मथापिच । चौणिपापानिकायेनस र्वत परिवर्ज्जयेत् ॥ असत्प्रलाप पारुष्यं पैशुन्यमनृततथा । चत्वारि वाचाराजेन्द्रनजल्पे तनचिन्तयेत् ॥ अनभिध्यापरस्वेषुसर्वसत्त्वेषुसौहृ- दम् । कर्मणाफलमस्तीतिचिविधम नसाचरेत् ॥ अपिच । अदत्तानामु पादानहिंसाचैवानिधानतः। परदा रोपसेवाचकायिकंत्रिविधस्मृतम् ॥ पारुष्यमनृतञ्चैवपैशुन्यचापिसर्व- शः। असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयस्या- श्चतुर्विधम् ॥ परद्रव्येष्वपिध्यानम नसानिष्ठचितनम् । वितथाभिनि- वेशश्चचिविधकर्ममानसम् । चि० । अधर्मिणि ।शास्त्रप्रतिषिद्धकारिणि ॥ यथा । कथापिखलुपापानामल- म॒ीयसेभवेदिति ॥ क्रूरे । परद्रो ह.दिकारे ॥ ॥ पात्यस्मादात्मानम्। प.रच्चणे । पानीविषिभ्य : प ' ॥ पापमस्यास्तिवा । अर्शआद्यच् ॥ पापचिन्तयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच । तस्याधर्मेनिविष्टस्य गुणानश्यन्ति- साधव : ॥ धर्मनित्य ' प्रशान्तात्मा कार्य्ययोगवह . सदा । नाधर्मेकुरु तेवुद्धि नचपापेप्रवर्त्तते ॥ धर्मनि त्योधर्मेनितरारत . । कार्य्ययोगव- ह : कार्य्योपायतत्पर . ॥

पापकम् । न० दुरदृष्टे । पाप्मनि । पापे ॥

पापकश्च,कयोग । पु० यात्रायोगवि शेषे ॥ यथा । दुर्बलोयद्रिमार्गेशे.नि वसेत्पापमध्यग । पापकश्च,कयो गोययातु पत्नीनिहन्ति. ॥

पापकर्म्मा । चि० पापाचारे ॥ नचिर पापकर्माणि क्रूरालोकजुगुप्सिता । ऐश्वर्यप्राप्यतिष्ठन्ति शीर्णमूला इवद्रुमा ॥ पापकर्म्मयस्यस ॥

पापकृत् । चि० पापकारिणि ॥ पाप- कृतवानितिविग्रहेसुकर्मपापमन्त्र- पुण्येषुकृञ इतिक्विप् ॥

पापकृत्तम ' । चि० अतिशयपापका- रिणि ॥

पापगण । पुं० पक्ष्मात्रस्याष्टमप्रभेदे ॥

पापग्रह ' । पु० अर्क्षीनचन्द्रादौ ॥ य- था । अर्क्षीनेन्दु कुजोराहु ' शनि स्तैर्युतइन्दुज । रवि पापाभवन्त्ये तेशुभाश्चान्ये प्रकीर्त्तिता ॥ जन्म राश्यपेक्षयाषष्ठादिस्थानस्था ' पा- पाअपिशुभाभवन्ति । यथा । केतूप प्लवभौममन्दगतय षष्ठत्रिसस्था शुभाश्चन्द्रार्कावपितेचतौचदशमी- चन्द्र : पुन : सप्तम . । जीव ' स प्त नवद्विपञ्चमगतोयुग्मेषुसोमात्म ज . शुक्र षड्दशसप्तवर्जमितरेस र्वेऽप्युपान्ते शुभाइति ॥

पापघ्न : . पु० तिले ॥ चि० पापना- शके ॥

पापचेलिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ।

पाठायाम् ॥
पापचेली । स्त्री॰ प्राचीनायाम् ॥ अ-म्बष्ठायाम । पाठायाम् ॥पापेचल ति । चलविलसने । पचादौचेलडि निनिपातनात्ङीप् ॥ पचेर्यङन्ता द्विपापञ्चीतिपापचोवायु । तमी रयतिवा । अण् ॥
पापपति । पुं॰ जारे । उपपतौ ॥
पापपुरुष । पुं॰ पापमयाङ्गनरे ॥ स चोक्त पाद्मे क्रियायोगसारे । कृष्ण द्दौपुरुष श्रेष्ठ समारसचराचर म् । सर्वेषांदमनार्थायसृष्टवान्पाप पूरुषम् ॥ द्विजातिहत्यामूर्द्धानमदि रापानलोचनम् । सुवर्णस्तेयवदन गुरुतल्पगतिश्रुतिम् ॥ स्त्रीहत्या-नासिकञ्च वगोहत्यादोषवाहुकम् । न्यासापहरणग्रीवभ्रूणहत्यागलत था ॥ परस्त्रीगतिवुक्कालसुहृल्लोकव-धोदरम् । शरणापन्नहत्यादिनाभि गर्भकथाकटिम् ॥ गुरुनिन्दासक्थि-भागकन्याविक्रयशेफसम् । विश्वास वाक्यकथनपायुपितृवधाङ्घ्रिकम् ॥ उपपातकरोमाणमहाकायभयङ्करम् । कृष्णवर्णपिङ्गनेत्र स्वाश्रयात्यन्तदु-क्खदमिति ॥
पापफलम् । न॰ रोगे ॥ कर्मविपाके ॥
पापमुक्त । त्रि॰ निष्पापे ॥
पापयोनि । पु॰ अजे ॥ तिरश्चि ॥
पापरोग । पुं॰ मसूरीरोगे ॥ अष्टौपा परोगा । तेच । उन्माद: । त्वग् दोष । राजयक्ष्मा । श्वास । मधु मेह । भगन्दर । महोदर । अश्मरी । इति ॥
पापरोगी । त्रि॰ कुष्ठिनि ॥ क्षयरोगि णि ॥ पापरोगाणामष्टविधत्त्वादष्टौ पापरोगिणोभवन्ति ॥
पापर्द्धि । पु॰ मृगयायाम् ॥ इ॰ है॰ ।पल । त्रि॰ पापग्राहके ॥
पापशमन । त्रि॰ पापनाशके ॥
पापशमनी । स्त्री॰ शमीवृक्षे ॥ पाप-नाशिकायाम् ॥
पापात्मा । पु॰ अधर्मशीले । पापाशये । पापिनि ॥
पापित्ता । स्त्री॰ वर्णवृत्तविशेषे ॥ आ दौकर्णद्दयलतिलतक्कत्वाविप्र गुरुस्थि तम् । तदृत्त पिंगलभणितपापित्ते तिश्रवणहितम् ॥ यथा । भ्रामभ्रा मभुवनतलदर्शन्दर्श जगदखिलम् । भूयोभूय परिगुणितम् विष्णोनाम श्रवणहितम् ॥
पापी । त्रि॰ पापयुक्ते ॥
पाप्मा । पु॰ पापे ॥ त्रि॰ । तद्वति । आप्नोति । व्याप्नोतिलोकान् । आप्नृ॰ । नामन्सीमन्व्योमन्निति॰निपाति त ॥पातिपिवतिवा । पा॰ । नामन्नि ति॰ मनिन्॰ धातो पुगागमश्च-निपातनात् ।
पामघ्न । पु॰ गन्धके ॥

पामघ्नी । स्त्री० कटुकायाम् ॥ इति० राजनिर्घण्ट ॥

पाम । न० विचर्च्चिकायाम् । कच्छ्वाम् ॥ पायत्यङ्गम् । पैशोषणे । मनिन् ॥ पायतेदेहोऽस्माद्वा । पारक्षणे । पिबतिदेहंवा ॥

पामन । त्रि० कच्छुरे । पामरोगविशिष्ट । विचर्च्चिकायुक्ते ॥ पामाऽस्यास्ति । पामादित्वान्न ॥

पामर । त्रि० खले ॥ नीचे ॥ मूर्खे ॥ पामानरराति । रा० । आतइतिक ॥ यद्वा । पाधर्म । म्रियतेयेन । मृङ् प्राणत्यागे । पुसीतिघ ॥

पामरोद्गारा । स्त्री० गुडूच्याम् ॥

पामवान् । त्रि० पामने ॥ अस्त्यर्थेमतुप् ॥

पामा । स्त्री० विचर्च्चिकायाम् ॥ कच्छ्वाम् । खर्ज्वाम् ॥ अस्याऔषध यथा । हरिद्राहरितालञ्च,वांगोमूत्रमेवच वम् । अयलेपोहन्तिदद्रुपामानवेग रतथा ॥ अपिच । माहिषनवनीत चसिन्दूरञ्चमरीचकम् । पामाविलेपितानश्येद्बहुलापिविषगुज ॥ अन्यच्च ॥ मरिचचित्रकुष्ठ हरितालमनश्शिला । देवदारुहरिद्रे द्वे कुष्ठमासीतिचन्दनम् ॥ विशालाकरवीरञ्च अर्कक्षीरंसकृत्फलम् । एषाचकार षिकोभागोविषस्याईपलभवेत् ॥ प्रस्थकटुकतैलस्यगोमूत्रेचतुर्गुणेपचेत् । मृत्पात्रेलोहपात्रेवाशनैर्मृद्वग्निनापचेत् ॥ पामाविचर्च्चिकाचैव दद्रुविस्फोटकानिच । अभ्यङ्गेनप्रणश्यन्ति कोमलत्वञ्चजायते ॥ प्रसूतान्यपिश्वित्राणितैलेनानेनम्रक्षणात् । चिरोत्थितमपिश्वित्र विवर्णंतत्क्षणाद्भवे- त्तिति गारुड १९४ अध्याय ॥ पायत्यङ्गम् । पै० । मनिन् ॥ मनइति ङीप् । डाबुभाभ्यामितिडाप् ॥

पामारि । पु० गन्धके ॥

पायस । पु० न० क्षीरतण्डुलमिश्रे । परमान्ने ॥ अतप्ततण्डुलाधौता, परिभृष्टाघृतेनच । खण्डयुक्तं नदुग्धेनपाचिता पायसोभवेत ॥ पायस कफकृद्बल्योविष्टम्भीमधुरोगुरु ॥ अपिच । पायसदुर्जरबल्य- धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । विष्टम्भजनन- न्हन्तिरक्तपित्ताग्निमारुतम् ॥ श्रीवासे । सरलद्रवेटारपिनइति भा० ॥ पयएव । प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसोविकारोवा । तस्यविकारइत्यण् ॥ पयसिसंस्कृतोवा । संस्कृतभक्षा० इत्यण ॥

पायिक । पु० पदातिके । पायक इतिभाषा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥

पायित । त्रि० पानङ्कारिते ॥ पिबतेर्ण्यन्तात्कर्तरिक्त । शाच्छासाह्वाव्यावेपायुगितियुगागम ॥

पायु । पु० मलद्वारे । अपाने । गुदे ॥

अवाग्गतिरपानस्यपायुरध्यात्ममुच्य ते । अधिभूतविसर्गस्यमित्रस्तत्राधि दैवतम् ॥ पायतिशोषयतितैलमि तिपायु ॥ पं० । कृवापाजीत्युण् । आतोयुक् ॥ यद्वा पातिमलनिस्सा रणेन। पारवणे पिवतिवस्यौषधवा । पापाने । प्राग्वत् ॥ त्रि० रचके ॥

पाय्यम् । न० परिमाणे । यौतवे ॥मी यतेऽमेन । माङ्माने ।पाय्यसान्ना य्ये तिनिपातनात्ण्यत्धात्वादे प- कारादेशोयुगागमश्च ॥ जले ॥ त्रि० । निन्दनीये ॥

पारम् । न० परतटे । नदीलङ्घनाद्दन्त्यतीरे ॥ पु० । न० प्रान्ते॥पारय- ति। पारतीरकर्मसमाप्तौ॥पचाद्यच् ॥समाप्तौ॥पु०। पारदेपीतिकश्चित् ॥

पारकुलीन । त्रि० परकुलेसाधौ ॥ प्रति०खञ् ॥

पारक्य . । त्रि० परकीये ।। यथा । यन्नाम्नातस्वशाखायापारक्यमविरो धियत् । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्नि होत्रादिकर्मवत् इति ॥ पु० । परलोकहितकर्मणि । यथा । पादेनतस्यपारक्य कुर्यात्सञ्चयमा त्मवान् । अर्द्धेनचात्मभरण नि त्यनैमित्तिकतथा ॥ पादस्यार्द्धा र्द्धमर्थस्यमूलभूतविवर्द्धयेत् । एव माचरत पुसोह्यर्थ साफल्यमृ- च्छतीतिमार्कण्डेयपुराणम् ॥

पारग । त्रि० । पारगामिनि ॥पार ङ्गच्छति । गम्ड० । अन्तात्यन्ता ध्वदूरपारसर्वेत्यादिनागमेर्ड . प्रत्य य . ॥

पारगत . । पुं० जिने ॥ त्रि० । पारगे ॥

पारक् । न० सुवर्णे ॥ पारयति । पार० । पारयतेरजि ' ॥

पारजायिक । पु० पारदारिके ॥ इतिमहाभारते राजधर्मे ॥

पारटीट । पु० । अश्मनि ॥

पारण । पु० मेघे ॥ न० । पारणा याम् ॥ यथा । पारणपावनपुसा सर्वपापप्रणाशनम् । उपवासाङ्ग भूतस्यफलदशुद्धिकारणम् ॥ सर्वे ष्वेवोपवासेषु दिवापारणमिष्यते । अन्यथाफलहानि स्याद्दतेधारण पारणम् ॥ नराचौपारणकुर्याद्दते वैरोहिणीव्रतात् । निशायांपारण कुर्याद्वर्जयित्त्वामहानिशाम् ॥ पूर्वा ह्णेपारणशस्त कृत्वाविप्रसुरार्चनम् । सर्वेषासम्मतकुर्याद्दतेवैरोहिणी व्रतमितिब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे ८ अध्याय ' ॥ जन्माष्टमीव्रतेपार णकालस्तु । अष्टम्यामथरोहिण्या नकुर्यात्पारणक्वचित् । हन्यात् पुराकृतकर्म उपवासार्जितफलम् ॥ तिथिरष्टगुण हन्तिनक्षत्रञ्चचतु र्गुणम् । तस्मात्प्रयत्नत कुर्या

त् तिथिभान्ते चपारणम ॥ अत्रो भयवियोगेपारणमुक्तम् । यदासार्द्ध प्रहरनिशाभ्यन्तरेएकस्यै ववियोगस्त देकतरवियोगेपिपारणम् । तथाच नारदीये । तिथिनक्षत्रसयोगेउप वासोयदाभवेत् । पारणन्तुनकर्त्त व्य यावन्नैकस्यसंक्षय ॥ सायोगि केव्रतेप्राप्ते यद्यप्येकोवियुज्यते । त त्रैवपारणा कुर्यादेवंवेदविदोविदु ॥ यद्येकस्यापि । सार्द्धप्रहरनिशाभ्य न्तरेनवियोगस्तदातयोरवियोगेपिप्रा तरुत्सवान्ते पारणमुतिथ्यन्ते चोत्सव वान्ते वाव्रतीकुर्वीतपारणमित्युक्त रिति ॥

पारणा । स्त्री० । उपवासोत्तरदिने- विहितकालेविहितभोजने ॥

पारत' । पु० । पारदे । पारा० इ० भा० ॥ पारंतनोति । तनु० । अन्येभ्यो० ड . ॥

पारतन्त्र्यम् । न० । पराधीने । परत न्त्रतायाम् । पराधीनविषयताशालित्वे

पारत्रिकम् त्रि० । परलोकभवे ॥

पारद. । पु० रसराजे । रसेन्द्रे । महार से । चपले । रसे । सूते । यथा । पा रदस्तुमनाक्पाण्डु' सूतस्तुरहितो मलात् । पारदस्तुमनाक्शीत स र्वेसुल्यगुणा स्मृता ॥ इतिशब्दा र्णव :॥ तस्योत्पत्त्यादयोयथा । शिवाङ्गात्प्रच्युतरेत ' पतितधर- णीतले । तदेहसारजातत्वाच्छुक्ल मच्छम भूच्चतत् ॥ क्षेत्रभेदेन वि ज्ञेयशिववीर्यचतुर्विधम् । श्वेत तरक्त तथापीतकृष्ण तत्तु भवेत्क्रमात् ॥ ब्राह्मण . क्षत्रियोवैश्य शूद्रस्तुखलु जातित । श्वेतशस्तरुजानाशे रक्त किलरसायने ॥ धातुवादेतुतत् पीतखेगतौकृष्णमेवच ॥ पारद ष डूस . स्निग्धस्त्रिदोषघ्नोरसायन । योगवाहीमहावृष्य . सदादृष्टिबल प्रद ॥ सर्वामयहर प्रोक्तोविशेषा त्सर्वकुष्ठनुत् । स्वस्थोरसोभवेद्ब्र ह्माबद्धोज्ञेयोजनार्दन ॥ रञ्जित क्रामितश्चापिसाक्षाद्देवोमहेश्वर ॥ मूर्च्छित्वाहरतिरुजबन्धनमनुभूय- खेगतिकुरुते । अजरीकरोतिहिमृ- त कोन्य करुणाकर'सूतात् ॥ रसामृ ते । यस्ययोगस्ययोयोगस्तैनैवसद्वयो जित. । रसेन्द्रोहन्तिरोगनरकुञ्जर- वाजिनाम् ॥ तस्यदोषायथा । मल विषवह्निगिरित्वचापलनैसर्गिकदोष मुशन्तिपारदे । उपाधिजौद्वौत्रपुना गयोगजौदोषौरसेन्द्रे कथितौमुनी श्वरै ॥ मलेनमूर्च्छामरणविषेणदा होग्निनाकष्टतर शरीरे । देहस्यजा ड्यङ्गिरिणासदास्याच्चाञ्चल्यतोवीर्य हृतिश्चपुसाम् ॥ वङ्गेनकुष्ठंभुजगेन गण्डोभवेदतोसौपरिशोधनीय :। वह्निर्विषमलश्चेतिमुख्या दोषास्त्र

योरसे ॥ एतैकुर्वन्तिसन्तापमृतिमूर्च्छान्नृणांक्रमात् ॥ अन्ये पिकथिता दोषाभिषग्भि पारदेयदि । तथाप्येतेत्रयोदोषाहरणीयाविशेषत ॥ संस्कारहीन खलुसूतराजय . सेवतेतस्यकरोतिबाधाम् । देहस्यनाश विदधातिनूनकष्टांश्चरोगान्जनयेन्नराणाम् ॥ पङ्कनशब्दवाच्ये स्ले च्छजातिविशेषे ॥ त्रि० पारदातरि ॥ पारदाति । जुहा० । आतीनुपेतिक ॥ पारदस्यमारितस्यमूर्च्छितस्यगुणायथा । पारद ' क्रमिकुष्ठघ्नो जयदोहष्टिद सर . । मृत्युञ्जय महावीर्योयोगवाहीजराहर ॥ स्मृत्योजोरूपदोवृष्योदृढिक्कद्घातुवर्द्धन । षण्ढत्वनाशन शूर खेचर . सिद्धिद . पर ॥ पारद सकलरोगहा स्मृत . षड्रसोनिखिलयोगवाहक । पञ्चभूतमयएषकीर्त्तितस्तेनतद्गुणगणैर्विराजते ॥ अथास्यशोधनविधि । तत्रस्वेदनम् । नानाधान्यैर्यथाप्राप्तैस्तुषवर्जैर्जलान्वितैः । मृद्भाण्ड पूरितरक्षेद्यावदम्लत्वमाप्नुयात् ॥ तन्मध्ये भृङ्गराणमुण्डीविष्णुक्रान्ता पुनर्नवा । मीनाक्षीचैवसर्पाक्षीसहदेवीशतावरी ॥ त्रिफलागिरिकर्णी च हंसपादीचचित्रकम् । समूल कुट्टयित्त्वातुयथालाभविनिक्षिपेत् ॥ पूर्वाम्लभाण्डमध्ये तु धान्याम्लक

मिदस्मृतम् । स्वेदनादिषुसर्वत्र रसराजस्ययोजयेत् ॥ विष्णुक्रान्तागिरिकर्णीच अपराजितैवश्वेत नीलपुष्पभेदात् ॥ अत्याम्लमारनालवातदभावेप्रयोजयेत् । तदभावे । धान्याम्लाभावे । त्र्यूषण लवण राजीरजनीत्रिफलार्द्रकम् । महाबलानागबलामेघनाद . पुनर्नवा ॥ मेषशृङ्गीचित्रकञ्चनवसारसमसमम् । एतत्समस्त व्यस्त वापूर्वाम्ले नैव पेषयेत् ॥ प्रलिम्पेत्तेनकल्केनवस्त्र मङ्गुलमात्रकम् । तन्मध्ये नि क्षिपेत्सूतबध्वातत्त्रिदिनपचेत् ॥ दोलायन्त्रेऽम्लस युक्तेजायतेस्वेदितो रस । मेषशृङ्गीमेढाशृङ्गी । तदलाभे कर्कटशृङ्गीग्राह्या ॥ नवसारम् नौसादर । अन्यच्च । मूलकानलसिन्धूत्थव्यूषणार्द्रकराजिका । रसस्यषोडशांशेनद्रव्ययुञ्ज्यात्पृथक्पृथक् ॥ द्रव्येष्वनुक्तमानेषुमतमानमिदबुधै । पटावृतेषुचैतेषुसूत प्रक्षिप्यकाञ्जिके ॥ स्वेदयेद्दिनमेक चदोलायन्त्रे णबुद्धिमान । स्वेदात्तीव्रोभवेत्सूतोमर्दनाच्चसुनिर्मल ॥ मूलक मुरई । अनलश्चित्रकम् । त्र्यूषण त्रिकटु । राजिकाराई ॥ + ॥ अथ मर्दनम् । इष्टका चूर्ण चूर्णाश्यामादौ मर्द्योरसस्तत : । दध्नागुडेनसिन्धूत्थ राजिकागृहधूमकै . ॥

न्यच्च । कुमारिका चित्रकरक्तस र्षपै कृतै कषायै बृहती त्रिमिश्रितै । फलत्रिकेणापि तमर्दितोर सोदिनत्रय सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ ¦

अथमूर्च्छनम् । त्र्यूषणा त्रिफलावन्ध्याकन्दै ' चुद्राद्वयान्वितै . । चित्र कोर्णानिशाक्षारकन्यार्ककनकद्रवै-॥ सूतकृतैनयूषेणवारान्सप्ताभिमूर्च्छयेत् । इत्थ सम्मूर्च्छित . सूतस्त्यजेत्सप्तापिकञ्चुकान् ॥ वन्ध्याकन्दवाभाखखसाकन्द । चुद्राद्वयम्० छोटीकटै आ०वडीकटैआ । जर्णा जर्णामिषक्रा । नि ॥ा रिद्रा । क्षारो यवक्षार. । कन्याकुमारी । अर्कोऽर्कपत्ररस । कनकोधत्तूरपत्ररस

अथोर्द्धपातनम् । मयूरग्रीवताप्याभ्यानष्टपिष्टीकृतस्तच । यन्त्रे विद्याधरेकुर्यादूरसेन्द्रस्योर्द्धपातनम् ॥ सूत स्स्यादूर्द्ध्वपातेनसर्वदोषविवर्जित. । मयूरग्रीवातूतिया । ताप्य सुवर्ण माखी । नष्टपिष्टीकृतस्यकुमारिकाद्रवयोगेनतावन्मर्द्दनकर्तव्य यावत्पारद . पृथङ्नदृश्यते । विद्याधरेयन्त्रे डमरुयन्त्रे ॥ अथाध ' पातनम् । त्रिफलाशिग्रुशिखिभिर्लवणासुरिसयुतै: । नष्टपिष्टरसकृत्त्वालेपयेदूर्द्ध्व वभाजनम् ॥ ततोदीप्तै रध.पातमुपलैस्त स्यकारयेत् । यन्त्रे भूधरसंज्ञे तुतत: सूतो विशुद्ध्यति ॥ स्वेदनादिक्रि-

याभिस्तुशोधितोऽसौयदाभवेत् । त दाकार्याग्निकुरुतेप्रयोज्य सर्वकर्मसु ॥ + ॥ अथ सुख्य दोष हरशोधनविधि । गृहकन्याहरतिमलं त्रिफलाग्नि चित्रकी विषहन्ति । तस्मादेभिर्मिश्रैर्वारान् सम्मूर्च्छयेत्सप्त ॥ ०(०++०)० ॥ अथ सर्वदोषहर म त्रिप्त शोधनविधि । कुमारिकाचित्रकरक्तसर्षपै कृतै कषायैर्बृहतीविमिश्रितै ' । फलत्रिकेणापिविमर्दितोरसोदिन त्रयसर्वमलैर्विमुच्यते ॥ एव कदर्थित सूत षण्डाभवति निश्चितम् । वह्नौषधीकषायेणस्वेदित स॰॰ो भवेत् ॥ सर्पाक्षीचिञ्चकावन्ध्य भृङ्गाब्दै स्वेदितो वली । तत. अग्ना वकद्रावे .खिन्न ' स्यादितिदीप्त ा न् ॥ सर्पाक्षीनागफणी । चिञ्चिका अम्ली । वन्ध्याबाभाखखसा. भृङ्गी भृङ्गराज । अब्दोमुस्ता । पावकश्चित्रक . ॥ + ॥ अथरसस्यमारणविधि' । धूमसाररसतोरीगन्धकनवसादरम् ॥ यामैकंमर्दयेदम्लैर्भागकृत्त्वासमसमम् ॥ काचकूप्याविनि : क्षिप्यताञ्चमृद्वस्त्रमुद्रया । वि लिप्यपरितोवक्त्रं मुद्रांदत्त्वाविशोषयेत् ॥ अध: सच्छिद्रपिठरीमध्ये कूपीनिवेशयेत् । पिठरींवालुकापूरैर्भृत्वाचाकूपिकागलम् ॥ निवेश्यचु

ल्ल्यातदधोवह्निंकुर्याच्छनैःशनैः । तस्मादप्यधिककिञ्चित्पावकज्वालयेत्क्रमात् ॥ एवन्नादशभिर्यामैर्म्रियतेरसउत्तम । स्फोटयेत्स्वाङ्गशीततमूर्द्धगगन्धकन्त्यजेत् ॥ अध स्थच मृतसूतंगृह्णीयात्तन्तुमात्रया । यथोचितानुपानेनसर्वकर्मसुयोजयेत् ॥ अथान्य प्रकार । अपामार्गस्यबीजानांमूषायुग्मप्रकल्पयेत् । तत्सम्पुटेक्षिपेत्सूतमलपूदुग्धमिश्रितम् ॥ मलपू काष्ठोदुम्बरिका ॥ द्रोणपुष्पीप्रसूनानि विडङ्गमरिचैदक । । एतच्चूर्णमधस्चोर्द्ध दत्त्वामुद्राप्रदापयेत् ॥ तद्गोलमाधमेत्सम्यक्मृन्मूषासपुटेसुधो । मुद्रादत्त्वाशोषयित्वाततोगजपुटेपचेत् ॥ एकेनैवपुटेनैवसूतकभस्मजायते । तत्प्रयोज्य यथास्थानेयथामात्र यथाविधि ॥ † ॥ --(**)-- ॥ अथान्य प्रकार ॥ काष्ठोदुम्बरिकादुग्धै रसकिञ्चिद्विमर्दयेत् । तद्दुग्धघृष्टहिङ्गोश्चमूषायुग्मप्रकल्पयेत् ॥ क्षिप्त्वातत्सपुटेसूतंतत्रमुद्राप्रदापयेत् । धृत्वा तद्गोलकप्राज्ञोमृन्मूषासपुटेधिके ॥ पचेत्गजपुटेतेनसूतकयातिभस्मताम् ॥ अन्य प्रकारोपि । नागवल्लीरसैर्घृष्ट कर्कोटीकन्दगर्भित । मृन्मूषासंपुटेपक्व सूतोयात्येवभस्मतामिति भावप्रकाश . ॥

पारदण्ड । पु० देशविशेषे । सतु० ओड्रदेशैकभागइतिकेचित् ॥

पारदर्शी । त्रि० पारङ्गते ॥ पारद्रष्टु शीलयस्य । णिनि ॥

पारदारिक. । पु० परदाररते । परस्त्रीगामिनि ॥ य परस्त्रीषुनिरतस्तस्यप्रीर्वाकुतोयश । सचनिन्द्य : पापयुक्त शश्वत्सर्वसभासुच ॥ परदारान्गच्छति । गच्छतीपरदारादिभ्यइतिठक् ॥

पारदार्य्यम् । न० परदारगमने ॥

पारदृश्वा । त्रि० पारङ्गते ॥ पारमस्यदृष्टवान ॥ दृशे क्वनिप् ॥

पारमार्थिक · । त्रि० परमार्थयुक्ते ॥ मुख्ये ॥ परमार्थादागत । ठक् ॥

पारमेष्ठ्यम् । न० ब्रह्मपदे ॥

पारम्पर्य्यम् । न० आम्नाये । कुलक्रमे ॥ यस्मिन्देशेयआचार पारम्पर्यक्रमागत । तत्रतनावमन्येत धर्मस्तत्रैवतादृश इतिविवादभगार्णव ॥ परम्परायाआगत ततआगतइत्यण् । चतुर्वर्णादित्वात्ष्यञ् ॥ परम्पराशब्दात्स्वार्थेष्यञ्वा ॥

पारम्पर्योपदेश । पु० ऐतिह्ये । उपदेशपरम्परायाम् ॥ पारम्पर्येणउपदेश ॥ कर्मधारयोवा ॥

पारलौकिक । त्रि० परलोकसम्बन्धिनि ॥ पारलौकिककार्येषुप्रसुप्ताभृशनास्तिका ॥ परलोकेभव । अध्या

स्यादिष्टञिष्यते । अनुशतिकादि ॥

पारत । पु० कपोते । पारावते ॥

पारशव । पुं० निषादे ॥ यथा । यन्ना
स्यास्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुत
म् । सपारयन्नेव शवस्तस्मात्पारशव
स्मृत. ॥ ब्राह्मणात्परिणीतशूद्रा-
सुते ॥ करणेनसमाचाऽस्यप्रश्नित्तिर्न्न-
यामनीषिभि ॥ परस्त्रीतनये ॥ अ
यसि । लोहे ॥ शस्त्रे ॥ परान्शृणा
ति । शॄ० । आङ्परयो . खनिशॄ-
भ्यांडिच्चेत्यु । परशुरेव । प्रज्ञाद्य
ण् ॥ परस्त्रियाअपत्यं वा । परस्त्री-
परशुच्चेति विदादिषुपाठात्प्रकृते
परशुरादेशोऽञ्प्रत्यय ॥ परशव्य-
स्यविकारे ॥ कसीयपरशव्ययोर्यञ
ौलुक्चेत्यञ्यतोलुक्च ॥

पारश्वध : । पु० परश्वधधारिणि ॥

पारश्वधिक : । पु० कुठारधारिणि ।
पारश्वधे । परश्वधायुधे ॥ परश्वध
प्रहरणमस्य । परश्वधाट्ठञ्च ॥

पारसिक' । पु० देशान्तरे । पारसीके ॥

पारसी । स्त्री० पारसस्यभाषायाम् ॥
पारसदेशभवलेखनादिशिल्पे ॥ त
दारम्भदिनयथा गणपतिमुहूर्ते ।
ज्येष्ठाश्लेषामघापूर्वारेवतीभरणीद
ये । विशाखार्द्रोत्तराषाढशतभेपाप
वासरे ॥ लग्ने स्थिरेमचेन्द्रेचपारसी
मारवीपठेत् । शूद्रइतिशेष ॥ द्वि
जस्यतदध्ययनाभावात् । योऽनधी-

त्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् । स-
जीवन्नेव शूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वय
इतिमनूक्ते । औशनसादिप्रोक्तमर्थ
शास्त्रमधीयानोयदिसान्वय शूद्र-
त्व प्राप्नोतितदापारस्यादिम्लेच्छभा-
षाध्ययनकुर्वाण सान्वयोम्लेच्छता
माप्नोतीतिकिवाच्यम् ॥ अपशब्द-
त्वाच्चद्विजेननपारस्यादिकमध्येयम् ।
म्लेच्छोहवायदपशब्दइतिमहाभाष्या
त् । अपिच । ब्राह्मणेननापशब्दोव
क्तव्य । भाष्यकारेणतदुच्चारणस्य
म्लेच्छतापादकत्वप्रतिपादनात् । म्ले
च्छामाभूमेत्यध्येयव्याकरणमिति-
पस्पशाभाष्यम् ॥

पारसीक । पु० अश्वविशेषे । आव-
इजे । परादने ॥ देशविशेषे । पार
सिके ॥ त्रि० । तद्देशोद्भवे ॥ पार-
सीकेदेशविशेषेभव । कोपधाच्चे-
त्यण् ॥

पारसीकयवानी । स्त्री० खुरासानीअ
जवायन० इ० भा० प्र० द्रव्ये ।
पारसीकयवानीतुयवानीसदृशीगु
णे । विशेषात्पाचनीरूच्याग्राहि-
णीमादिनीगुरु ॥

पारसीकवचा । स्त्री० खुरासानीवच०
इ०प्र० वस्तुनि ॥ पारसीकवचाशु
क्लाप्रोक्ताहैमवतीतिसा । हैमवत्यु
दितातद्वत्कूलहन्तिविशेषत : ॥

पारस्कर : । पु० देशविशेषे ॥ पारक

रोति। डुकृञ्०। कृञोहेत्विति कः। पारस्करप्रभृतीनिचसञ्ज्ञाया-मितिसुट्॥

पारस्त्रैणेय। त्रि० परभार्यायामुत्पन्ने॥ परस्त्रिया अपत्यम्। कल्याण्यादित्वाट्ढक्। इनङादेशश्च। अनुशतिकादीनाञ्चेत्युभयपदवृद्धिः॥

पारा। स्त्री० पारिपात्रपर्वतोद्भवनदीविशेषे॥ पारात्टाप्॥

पारापार। पु० पारावारे। समुद्रे॥ पारमपारमस्य॥ न०। तुष्टिप्रभेदे॥ अर्जितधनराजैकागारिकाग्निजलादिभ्योविनङ्क्ष्यतीतितद्रक्षणेमहद्दुःखमितिभावयतोविषयोपरमेया तुष्टिः साद्वितीयापारापारमुच्यते। इ० साङ्ख्यविद्०॥

पारायणम्। न० साकल्यवचने॥ पारगतौ॥ आदितआरभ्यान्तादविच्छेदेनवेदस्याध्यापने॥ पारमयन्तेसकलप्राप्नुवन्त्यनेन। अय०। करणेति ल्युट्०युञ्चा॥ पारस्यायनम्वा। पूर्वपदादितिणत्वम्॥ समासङ्गे॥ पुराणपाठे॥

पारायणिक। पु० शिष्ये। छात्रे॥ पारायणवर्त्तयति। पारायणहिवेदाध्यापनम् तच्चगुरुशिष्याभ्यांनिवर्त्यते। अन्यतरासन्निधावध्ययनक्रियायाअनुत्पादात्। तथापिशिष्य-एवपारायणंतुरायणेतिठन्प्रत्ययश्च-

त्याकरः। तथाहि। यश्चैवाधीते यश्चपरस्यकरोतिउभौतौवर्त्तयतः। यश्चयजतेयश्चचरुपुरोडाशान्निर्वपतिउभौतौवपतः। उभयत्रकस्मान्नभवति। अनभिधानादितिभाष्यम्॥

पारारुकः। पु० अश्मनि। पाषाणे। इतिशब्दरत्नावली॥

पारावत। पु० कलरवे। कपोते॥ पारावतोगुरुस्निग्धोरक्तपित्तानिलापहः। सङ्ग्राहीशीतलस्तज्ज्ञैः कथितोवीर्यवर्द्धनः॥ ग्राचार्येगान्तरे॥ यथा। चन्द्रोदयेगुरुश्चास्तेलग्ने वासुरपूजिते। योगः पारावतो यातुः शुक्रेवालग्नकेन्द्रगे॥ प्रवलोयद्ययोगोसौगमनेसर्वसिद्धिदः॥ गिरौ॥ मर्कटतिन्दुके॥ दत्तात्रेयस्यगुरौ॥ परजीवमवति। परात्पश्चोरइहाराद्दात्तानोपदेशेनवाअवति। अव०। शतृप्रत्ययः। द्वितीयेतिपञ्चमीत्यनयोगविभागाद्वासमासः॥ तस्येदमित्यण्॥

पारावतपदी। स्त्री० ज्योतिष्मत्याम्। पारावताङ्घ्रौ॥ काकजङ्घायाम्॥

पारावताङ्घ्रिः। स्त्री० कटभ्याम्। पण्यायाम्। ज्योतिष्मत्याम्। मालकाङ्गणी० इ० भा०॥ पारावतस्येव अङ्घ्रिरस्याः॥

पारावताङ्घ्रिपिच्छ। पुं० पारावतान्तरे॥ यथाहराजनिर्घण्टः। पारा

वतोन्योवर्न्द शीकामुकोघुलघुलार व । पारावताङ्घ्रिपिच्छश्चस्नेयोग लरवश्चसद्ृति ॥

पारावती । स्त्री० गोपगीते ॥ नदीप्रभेदे ॥ लवलीफले ॥

पारावार । पुं० उदन्वति । समुद्रे ॥ न० तटद्वये ॥ पारमाप्नोति । द्दञ् । कर्मण्यण् ॥ पारावारावस्यस्तद्ृति वा । अर्शआद्यच् ॥

पारावारीण । त्रि० पारावारगामिनि । पारावारङ्गच्छति० । द्दस्यार्ग्थेषु । अ ारपाराद्विग्रहीताद्विपरीताच्चेति ख : ॥

पाराशर । पु० द्वैपायने । व्यासे ॥ इति शब्दरत्नावली ॥ पराशरस्यापत्यम् । कष्यण् ॥ न० । पराशरोक्ते भिक्षुसूत्रे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ त्रि० । पराशरसम्बन्धिनि ॥

पाराशरि । पु० वेदव्यासे ॥ पराशरस्यापत्यम् । अतद्दञ् ॥

पाराशरी । पुं० भिक्षौ । मस्करिणि ॥ पाराशर्येणप्रोक्तं भिक्षुसूत्रमधीते । पाराशर्यशिलालिभ्याभिक्षुनटसूत्रयोरितिणिनि ॥

पाराशर्य । पु० वेदव्यासे । बादरायणे ॥ पराशरस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादित्वाद्यञ् । द्दत्यनन्तरापत्ये पिगोत्ररूपाध्यारोपात्प्रत्ययः ॥

पारिकाङ्क्षी । पुं० तपस्विनि ॥ परि काङ्क्षितुंशीलमस्य । काङ्क्षिकाङ्क्षायाम् । सुपीतिणिनि । पृ० ॥ यद्वा । पारमत्रास्ति । इनि । पारिब्रह्मज्ञानकाङ्क्षति ॥ मस्करिणि इ० हेमचन्द्र ॥

पारिक्षित । पु० अश्वमेधयाजिनि ॥ परितोदुरितक्षीयतेयेनसपरिक्षित् अश्वमेध तद्याजी ॥ जनमेजये ॥

पारिघ । पु० यात्रायामलङ्घनीये ॥ यथा । पूर्वादिषुचतुर्दिक्षुसप्तसप्ताऽनलर्क्षाणि । उ. प्रव्याग्ने यदिक्मस्य पारिघल्लङ्घयेत् ॥ कृत्तिकानक्षत्रात्मप्तर्क्षाणिपूर्वस्याम्मघात सप्तभानियाम्यायाम् अनुराधात सप्तभानिपश्चिमायाम् धनिष्ठात सप्तभान्युत्तरस्यालिख्यानीतिसर्वत्रवाक्यशेष । तत्र० वायव्याग्ने यदिग्गपनिबद्धारेखापारिघोदण्डस्त सर्वथानललङ्घयेदित्यर्थः ॥ तत्रयवनेश्वर । प्राचीमुदग्दारिभिरत्रयायात्प्राग्दारिकैर्दोडभिरप्युदीचीम् । तत्रैव याम्यामपराश्रितैर्भैर्याम्याश्रितैश्चाप्यपरांप्रयायादिति ॥

पारिघातिक । पुं० अधूरथे ॥

पारिजात : । पु० मन्दारे । पारिभद्रतरौ । सुरद्रुमे ॥ पारिणोब्धेर्जात । ॥ पारमस्यास्ति । अतइनि । पारिपारङ्गतजातंजन्मास्यवा ॥ पारिजातोविष्णुपद्या पारिजातेतिवि-

श्रुतइत्यागम ॥
पारिजातक । पु० सुरतरौ ॥ मन्दारे ॥ पारिजातात्स्वार्थेक ' ॥
पारिणामिक । पु० परिणामात्मिके॥
पारिणाय्यम् । न० परिणयलब्धधने ॥ यथा । मातु ' पारिणाय्य स्त्रियोविभजेरन्निति ॥
पारिणाह्यम् । त्रि० गृहोपकरणेशय्यासनकुण्डकटाहादौ ॥ यथा । अर्थस्यसङ्ग्रहेचैनाव्ययेचैवनियोजयेत् । शौचेधर्मेऽन्नपक्त्याञ्चपारिणाह्यस्य चेक्षणे ॥ इतिमानवे ९ऽध्याय एनापत्नीं ॥
पारितथ्या । स्त्री० बालपाश्यायाम् । सीमन्तस्थितायास्स्वर्णादिपट्टिकायाम् । बन्दीबेना० इ० भा० । सिती० इ० गौ० भा० ॥ परितस्तथाभूतापरितथा । चतु ०स्वार्थेष्यञ्॥
पारितोषिक । त्रि० प्रदेये । तुष्टिदाने ॥ परितोषजनकद्रव्ये ॥ परितोषेणलब्धम् । परितोषादागतवा । शैषिकष्ठक् ॥
पारिपन्थिक । पुं० चौरे। पन्थानवर्ज्जयित्वाव्याप्यवातिष्ठति । परिपन्थहन्तिवा । परिपन्थञ्चतिष्ठतीतिठक् ॥
पारिपात्र । पु० कुलाचलविशेषे । चित्रकूटे । सुदारौ ॥ इतिहेमच०
पारिपात्रक । पु० पारिपात्रपर्वते ॥
पारिपार्श्विक । पु० अनुगे ॥ पार्श्वे वर्त्तिनि ॥ पार्श्वे इतिपरिपार्श्वम् । विभक्त्यर्थेऽव्ययीभाव । परिपार्श्वेवर्त्तते । परिमुखचेतिचकाराट्ठक् ॥ नव्या पार्श्वस्थे ॥
पारिप्लव । पु० नानाविधोपाख्यानसमुदाये । अश्वमेधेकर्मणिजामितापरिहारार्थपुत्रादि हतायराज्ञेकथामौष्ठवार्थकथने ॥ मनुर्वैवस्वतोराजाइत्यादिकासाश्चित्कथा । तस्याराज्ञोपारिप्लव माचक्षीतेतियथा ॥ जलोपरिसञ्चारिणिपक्षिविशेषे ॥ त्रि० । चञ्चले ॥ आकुले ॥ परिप्लवते । प्लुङ्गतौ । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥
पारिभद्र । पु० मन्दारे । निम्बतरौ । पारिजातके । पालितामादार० इ० गौ० भा० ॥ पारिभद्रोऽनिलश्लेश्मशोथभेद क्रमिप्रणुत् ॥ तत्पुष्पंपित्तरोगघ्न कर्णव्याधिविनाशनम ॥ निम्बद्रुमे ॥ देवदारुणि ॥ पारमस्यास्ति । अतइनि ॥ पारिपारङ्गतभद्रमस्य ॥ परितोभद्रमस्येतिवा । प्रज्ञाद्यण् ॥
पारिभद्रक । पु० भद्रदारुणि । द्रुकिलिमे । देवदारुणि ॥ निम्बवृक्षे ॥ न० । कुष्ठौषधौ ॥
पारिभाव्यम् । न० कुष्ठौषधौ व्याप्ये । पाकलेपरिभावेसाधु' ॥ तत्रसाधुरितियत् स्वार्थेऽण् ॥ पारिषुतोयाशयेषुभवति ।भव्यगेयेतिसाधुरितिस्वामी ॥ परि

भुवोभावे । जामिनी इ० भा० ॥ यथा । साक्षित्व पारिभाव्यञ्चदान-ग्रहणमेवच । विभक्ताभ्रातर कुर्यु-र्नाविभक्ता परस्परमितिदायभाग

पारिभाषिकम् । त्रि० आधुनिकसङ्के-तेनार्थबोधकेपदे ॥

पारिमाण्डल्यम् । न० परमाणुमात्र-वृत्तिपरिमाणे ॥ परमाणुगुणविशेषे ॥

पारिमुखिक. । त्रि० सेवके ॥ अपपरी ष्वव्ययीभावेपरिमुखवर्त्तते । परि-मुखचेतिठक् । स्वामिनोमुखवर्ज्ज-यित्वाय सेवकोवर्त्तते । सएरमु च्यते । यदातुसर्वतोभावेपरिशब्द प्रादिसमासस्तदायतोयत स्वामि नोमुखततस्ततोयोवर्त्ततसोर्थोबो-ध्य : । एवपारिपार्श्विकेप्यूह्यम् ॥

पारियात्र . । पु० पारिपात्रगिरौ । चि त्रकूटे ॥ परितोयात्रयाह्श्यते । शेष इत्यण् ॥ पर्वतविशेषे ॥

पारियात्रक . । पुं० पारियात्रे ॥ स्वा र्थेकन्

पारिरक्षक . । पुं० सन्न्यासिनि । ताप से ॥

पारिवर्हं । पुं० न० विवाहकालप्रदे येवरवध्वो' प्रीतिदेये ॥

पारिश । पुं० गर्दभाण्डे । कन्दरा-ले । कपीतने । पलाशपीपलइति-गजगण्ड० इतिचगौ० भा० प्र० वृक्षे ॥ पारिशोदुर्जर : स्निग्ध . क्र मिशुक्रकफप्रद । फलेऽम्लमधुरोमू ले कषाय . स्वादुमज्जक ॥

पारिषद . । पु० सभ्ये ॥ शिवानुचरे ॥ परिषदिसभायासाधु परिषदो ण्यइत्यत्रपरिषदइतियोगविभागाण्ण ॥ उदीच्यग्रामविशेषोत्पन्ने ॥ परिष दिभव । प्रश्नोत्तरपदपल्लवादिकोपधादण् ॥ त्रि० परिषत्सम्बन्धिनि परिषदइदम् । पत्राधूर्युपरिषदश्चे त्यञ् ॥

पारिषद्य . । पु० सभ्ये । सभासदि । सामाजिके ॥ शिवानुचरे ॥ परिष दिसाधु । परिषदःसमवैतिवा । प रिषदोण्यइतिण्य ॥

पारिहारिक । त्रि० परिहारकर्त्तरि॥

पारिहार्य्य । पु० आवापके । कटके वलये । प्रकोष्टाभरणे ॥ परिह्रियते । हृञ्० । ऋहलोर्ण्यत् । परिहार्य एव । प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । घञन्ता-च्चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेष्यञ् । न० प रिहारत्वे ॥

पारी । स्त्री० पूरे । जलसमूहे ॥ कर्क र्याम् । सनालजलपात्रे । झारी इ० भा० ॥ हस्तिन: पादरज्जौ ॥ परा गे ॥ पाल्याम् । दोहनपात्रे ॥ पानपात्रे ॥ पारयति० पार्यतेवा । पूपूर्त्तौ । चु० । पचाद्यच्घञ्वा । ङीप् ॥

पारीक्षित . । पुं० परीक्षितनृपे ॥ परी

क्षिततनये । जनमेजये ॥ न० । परीक्षितेकथिते श्रीभागवते ॥
पारीण । त्रि० पारगामिनि ॥ शैषिक ख ॥ पारङ्गामी । अवारपारेतिखोवा ॥
पारीन्द्र । पु० सिंहे ॥ अजगरसर्पे ॥
पारीरण । पु० कमठे ॥ दण्डे ॥ पटशाटके ॥
पारु । पु० वन्हौ ॥ सूर्ये । पिबति । पा० । बा० । पिबतेरपिरु ॥
पारुष्य । पु० गीष्पतौ । बृहस्पतौ ॥ न० । परुषत्वे । अप्रियाभिधाने ॥ प्रत्यक्षरूक्षवचनशीलत्वे ॥ दुर्वाक्ये ॥ संक्रन्दनवने ॥ परुषोनिष्ठुरभाषी । तस्यभाव । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् ॥ अगुरुणि ॥
पारेरक । पु० खड्गे ॥ इतिशब्दमाला ॥
पार्घट । पु० पांशौ ॥ इतिहाराव ली ॥
पार्थ । पु० पृथातनये । पृथयादेवप्रसादलब्धे युधिष्ठिरादौ ॥ पृथायाअपत्यम् । शिवाद्यण् ॥ अर्जुनद्रुमे ॥ राज्ञि ॥
पार्थक्यम् । न० पृथक्त्वे ॥ भावेष्यञ्॥
पार्थनगरम् । न० इन्द्रप्रस्थे ॥
पार्थवम । न० पृथुतायाम् ॥
पार्थिवः । पुं० क्ष्माभृति । नृपे । भूपे ॥ वत्सरविशेषे ॥ बहुशस्यानिजायन्ते सर्वदेशेसुलोचने । सौराष्ट्रेलाटदेशेचपार्थिवेनात्रसंशय ॥ १९ ॥ शरावे ॥ न० । तगरपुष्पे ॥ त्रि० पृथिवीसमवायिकारणके । भूमिविकारे । पृथिव्याविकृतौ ॥ पृथिव्या ईश्वर तत्रविदितोवा । सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ इत्यनुवर्त्तमाने तस्येश्वर तत्रविदितइतिचेत्यञ् ॥ पृथिव्याअयमितिप्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषुपृथिव्याञाञावितिञाञौ । तेनञे । स्त्रियापार्थिवा अञिपार्थिवीतिबोध्यम् ॥ पृथिव्यानिमित्त संयोगउत्पातोवा । सर्वभूमीत्यञ् ॥
पार्थिवव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशेषे ॥ यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतेसमम् तथासर्वाणिभूतानिबिभ्रत पार्थिवव्रतम् ॥
पार्थिवी । स्त्री० सीतायाम् । जनकजायाम् ॥ अञन्तत्वाट्टिड्ढेतिङीप्॥
पार्पर । पु० भक्तसिक्थे ॥ क्षौमाशे । यमे ॥ राजयक्ष्मणि ॥ जराटे ॥ नीपकेसरे । कदम्बकिञ्जल्के ॥ गदान्तरे ॥ भस्मनि ॥
पार्याप्तिक । त्रि० पर्याप्तवादिनि ॥ पर्याप्तमाह । ठक् ॥
पार्वणम् । न० श्राद्धविशेषे ॥ यथा । अमावास्यांयत्क्रियतेतत्पार्वणं मुदाहृतम् । क्रियतेवापर्वणियत्तत् पार्वणमितिस्थितिः॥पार्वणपदेनगोष्ठी

आज्ञान्यपि गृह्यन्ते तेषां पार्वणविधिना विधानात् । यद्यपि पर्वणिभवमिति-व्युत्पत्तिस्तथापि दैवश्राद्धपूर्वकषट्पुरुषश्राद्धपार्वणमिति बोध्य स्मृत्यनुरोधात् ॥ पर्वकर्म्मणि । पु० मृगविशेषे ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥

पार्वत । पु० महानिम्बे । वकायन इति हिन्दी भाषा ॥ त्रि० पर्वतोत्पन्नफलादौ ॥ पर्वतेभव । विभाषामनुष्य इति पक्षेण् ॥

पार्वती । स्त्री० अपर्णायाम् । दुर्गायाम् । मृडान्याम् ॥ शल्लक्याम् ॥ गोपालकन्यकायाम् ॥ सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् ॥ धातक्याम् ॥ सैंहल्याम् ॥ क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ जीवन्याम् ॥ चतस्याम् ॥ द्रौपद्याम् ॥ पर्वतस्येयम् । तस्येदमित्यण् ॥ अपत्यार्थे तु अपवादित्वाद् ढञ्स्यात् । इतो मनुष्य इति नङीष् । मनुष्यजातिवाचित्वाभावात् । क्वचिदपवादविषयेप्युत्सर्गोभिनिविशत इति वा समाधेयम् ॥

पार्वतीनन्दन । पु० स्कन्दे । कार्तिकेये ॥ पार्वत्यानन्दन ॥

पार्वतीपति । पुं० महाशिवे ॥ पार्वत्या पति ॥

पार्वतीयः । पुं० अक्षोटे ॥ त्रि० गणविशेषे ॥ पर्वतीयस्यायम् । कान्तादण् । असरूपत्वाच्छैषिकाच्छैषिको नेति न निषेध ॥ यथा ॥ तत्र जन्यं रघोर्घोरं पार्वतीयैर्गणैरभूत् इति रघु ॥

पार्वतीयकुमार । पु० पार्वतीपुत्रे ॥

पार्वतेयम् । न० सौवीराञ्जने ॥ पु० सुवर्चलायाम् । मयावर्त । हुन्हुल इति प्र० शाके ॥

पार्श्व । पु० चक्राक्षविशेषे ॥ न० । कक्षाऽधोभागे ॥ पञ्जीपार्श्वे ॥ पर्शुगण ॥ अन्तिके ॥ पर्शूनामसमूह । पार्शवीणाम् । भिक्षादित्वादण् । ... भावादौ गुणेन ॥ यद्वा । स्पृश्यते । स्पृश० । स्पृशे श्वण शुनौ पृ चेति श्वण् णित्त्वाद्वृद्धि ॥ कटेरुपरिचतुरङ्गुलेभागे ॥ यथा । मांसलैर्दृढै पार्श्वैर्दक्षिणावर्त्तरोमभि । नराश्चर्यविधातारो याविपरीते सुदु खिता इति ॥

पार्श्वक । त्रि० शाठ्येन वित्तान्वेषिणि । कौसृतिके ॥ कुसृत्याविभावन्वेषी पार्श्वक सन्धिचौरक इ० हे० ॥ अनृजुरुपाय पार्श्वम् । तेनार्थानन्विच्छति । पार्श्वेनान्विच्छतीति कन्

पार्श्वग । त्रि० समीपस्थे पुरुषादौ ॥

पार्श्वगत । त्रि० समीपस्थे

पार्श्वत । अ० पार्श्वयोरित्यर्थे ॥ आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यान मिति-तसि ॥

पार्श्वतीय । त्रि० पार्श्वतोजाता-

दौ ॥ मुखपार्श्वतमोर्लीपश्चेतिच्छ ॥

पार्श्वपरिवर्त्तनम् । न० भाद्रशुक्लैका-दश्यांशौहरे पार्श्वपरिवर्त्तनोत्स-वे ॥

पार्श्वभाग । पु० पच्चभागे ॥ पार्श्व-स्थपार्श्वमेववाभाग ॥

पार्श्वशूल । पु० न० शूलरोगविशे-षे ॥ तस्यौषधयथा । शतपुष्पादेव-दारुशालपर्णीवचागुरु । कुष्ठमासी-सैन्धवञ्चपलमेकपुनर्नवा ॥ पानेन-स्य तथाभ्यङ्गे तैलमेतत्प्रदापयेत् । कू च्छूलपार्श्वशूलञ्चगण्डमालांचनाश-येत्इतिगारुडे १८६ अध्याय ॥

पार्श्वस्थ । पु० समीपस्थितनटे ॥ त्रि० पार्श्वस्थिते ॥ पर्यन्तस्थे ॥

पार्श्वास्थि । न० पर्शुकायाम् । कक्षा धोभागस्थितेस्थ्नि ॥

पार्श्वोदरप्रिय . । पु० कर्कटे ॥ इ०है०॥

पार्षती । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ सल्लक्या-म् ॥ जीवन्याम् ॥ गौर्याम् ॥ इतिहे मचन्द्र ॥

पार्षद । पु० शिवानुचरे ॥ त्रि० सभ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोण्य-इतिपाठे पर्षद्इतियोगविभागाख्य ॥

पार्षद्य । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि० स-भ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोण्य ० इ० ण्य . ॥

पार्ष्णि । पुं० पादमूले । पादपश्चाद्भा-गे । गुल्फाधोभागे । एडी० इ० भा० । जिगीषायाम् ॥ पुं० स्त्री०-सैन्यपृष्ठे ॥ पादमूले ॥ पृष्ठे ॥ स्त्री० उन्मदस्त्रियाम् ॥ कुम्भ्याम् ॥ पर्ष ति० पृष्यतेऽनेनवा । पृषुसेचने । घृणिपृश्निपार्ष्णीतिसाधु ॥ स्पृश-न्त्यनयावा । पूर्ववत्साधुः ॥

पार्ष्णिग्राह । पु० पृष्ठत शत्रौ । जिगीषो पृष्ठभागस्थितेशत्रुविशे-षेराज्ञि । विजिगीषोररिप्रतिनि यतस्य . पृष्ठवर्त्तीनृपतिर्देशाक्रम-णाद्याचरतिसपार्ष्णिग्राहइत्यर्थ ॥ पार्ष्णिम्पश्चात्पदंगृह्णाति । कर्म-ण्यण् ॥ गजपार्श्वरक्षके ॥

पार्ष्णित्रम् । न० पश्चाद्रक्षकसेनायाम् ॥

पाल । पु०गवादिपालके ॥ पुं० रा-ज्ञि ॥ पतद्ग्रहे । इ० है० च० ॥

पालक । पुं० मुनिभेदे ॥ घोटकरक्षके॥ न० चित्रकवृक्षे ॥ त्रि० पालनक-र्त्तरि ॥ पालयति । पालरक्षणे । ण्वुल् ॥

पालकाप्य । पु० मुनिविशेषे । करे-णुभुवि ॥ धन्वन्तरौ ॥ इतित्रिका-ण्डशेष . ॥

पालकाव्य । पुं० गजशास्त्रकृतिमह-र्षिविशेषे ॥

पालघ्न । पु० जलजन्तुभेदे । छत्रा-याम् ॥ पालघ्नेबहन्ति । अमनुष्ये-तिटक् ॥

पालङ्कः । पुं० शल्लक्याम् ॥ पालङ्क्इ० प्र० शाके । बाज० इ०प्र०खगे ॥

पालङ्की । स्त्री० कुन्दुरुनामगन्धद्रव्ये ॥ पालङ्ङ्०भा०प्र०शा० ॥

पालङ्क्यम् । न० पालङ्० ङ्० प्र० शाके । मधुरायाम् । क्षुरपत्रिकायाम् ॥ अस्यगुणा । ईषत्कटुत्वमधुरत्वम् पथ्यत्वं शीतलत्वम् रक्तपित्तहरत्वम् ग्राहित्वम्परमतर्पणत्वञ्च ति० राज० नि० ॥

पालङ्क्या । स्त्री० कुन्दुरौ । कुन्दुरखोटीतिगौ०भा० ॥ पालङ्कशाकिपालङ्क्या वास्तुकाकाराक्षुरिकाचीरितच्छदा ॥ पालङ्क्यावातलाशीताश्लेष्मलाभेदिनीगुरुः । विष्टम्भिनीमदश्वासपित्तरक्तविषापहा ॥ पालङ्क्यदलितशाकतिलतैलेविपाचितम् । अम्लद्रव्यसमायोगैहिङ्गुसैंधवसंयुतम् ॥ पालनम् । पाल० । स० क्विप् । पाल्यक्ष्यति । अङ्कपदेलक्षणेच । अदन्त० । अचीयत् ॥

पालनम् । न० रक्षणे ॥ यथा । नभार्य्यान्ताडयेत्क्वापिमातृवत्पालयेत्सदा । नत्यजेद्घोरकष्टेपियदिसाध्वीपतिव्रतेति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ पाल्यतेऽनेन । पाल० । करणाधिकरणयोश्चेतिल्युट् ॥ सद्यः प्रसूताया: गोदुग्धे ॥

पालनी । स्त्री० प्रतिष्ठापिकायाम् ॥

पालाश: । पुं० हरिद्वर्णे ॥ पलाशस्य पत्रस्यायम् । अण् ॥ पलाशदण्डादौ ॥ पलाशस्यविकारः । पलाशादिभ्योवेत्यञ् ॥ न० । तमालपत्रे । तेजपात० ङ्० भा ॥ त्रि० हरिद्वर्णवति ॥ पलाशवृक्षसम्बन्धिनि ॥

पालाशखण्ड । पु० मगधदेशे ॥ पलाशमस्त्यत्र ॥

पालाशी । स्त्री० मत्स्यविशेषे ॥ यथा । पालाशिखण्ड तिलतैलयुक्ता विपाचितसैन्धवकासमर्द्दे । हिङ्ग्वार्द्रधात्रीफलचूर्णयुक्तानवनवरोचनमातनोति ॥ पालाशीवलदारूष्यावातघ्नीपित्तकृत्सरा । गुर्वीकफकरीचोष्णामेद:शुक्रविवर्द्धिनीति ॥

पालि । स्त्री० कर्णलतायै ॥ अश्री ॥ पङ्क्तौ ॥ अङ्के ॥ प्रभेदे ॥ छत्रादिदेये ॥ पालयतिपाल्यतेवा । पाल० । अचइ. ॥ पाल्याम् ॥

पालिका । स्त्री० कुन्तलिकायाम् । दध्यादिच्छेदन्याम् ॥ अश्रौ ॥ कर्णपत्रे ॥ पालयति । पाल० । ण्वुल् ॥

पालित । त्रि० रक्षिते ॥

पालिन्द । पुं० कुन्दुरुके ॥ पालयति । पाल । वा० किन्दच् ॥

पालिन्दी । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् । श्यामायाम् ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

पाली । स्त्री० यूकायाम् ॥ सश्मश्रुयोषिति ॥ प्रान्ते ॥ सेतौ ॥ कल्पितभोजने ॥ प्रशंसायाम् ॥ कर्णलतयोः ॥ उत्सङ्गे ॥ प्रस्थे ॥ चिह्ने ॥ वाप्याम् ॥ कृदिकारादितिङीष् ॥

श्रेयाम् ॥ स्थाल्याम् ॥

पाल्य । त्रि० रक्षणीये ॥

पाल्वलम् । न० पल्वलोदके ॥ यथा । अल्पसर पल्वलस्याद्यचचन्द्रस्वर्गे- रवौ । नतिष्ठतिजलकिञ्चित्तत्तत्ल्य वारिपाल्वलम् ॥ पाल्वलवार्यभिष्य- न्दिगुरुस्वादुत्रिदोषकृत् ॥

पावक । पु० अष्टानावसूनांमध्येभ- गवद्विभूतिविशेषे ॥ अग्नौ ॥ स- दाचारे ॥ वह्निमन्थे ॥ चित्रके ॥ भल्लातके ॥ विडङ्गे ॥ शीर्षपिल- नरे ॥ रक्तचित्रके ॥ कुसुम्भे ॥ वैद्युताग्नौ ॥ यथा । पावक पव- मानश्शुचिरग्निश्चतिचय । निर्म- थ्य पवमान स्याद्वैद्युत पावक स्मृ त ॥ यश्चासौतपतेसूर्य शुचिर ग्निस्त्वसौस्मृत ॥ इतिकौर्मे १२५ ध्याय ॥ पुनाति । पूञ् ० । ण्वुल् ॥ पचि० वि० ॥

पावकारणि: । पु० अग्निमन्थे ॥

पावकि: । पु० कार्त्तिकेये ॥

पावन । पु० द्वैपायने । व्यासे ॥ पावके ॥ सप्तिमग्नौ ॥ य ; शीताप नोदनाद्यर्थंवहुषुप्रदेशेष्वपिविधीय तेससभ्योग्नि ॥ पीतभृङ्गराजे ॥ सिल्हके ॥ न० प्रायश्चित्ते । पापक्ष यकरे ॥ जले ॥ कृच्छ्रे ॥ गोमये ॥ रुद्राक्षे ॥ कुष्ठौषधौ ॥ चित्र के अध्यासे ॥ त्रि० ॥ पवित्रे पूते । पावयितरि । पापक्षय गङ्गास्नानगायत्रीजपादौ ॥ पाव ति । कर्त्तरिल्युट् ॥

पावनध्वनि । पुं० शङ्खे ॥ पाव ध्वनिर्यस्य ॥

पावनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ तु स्याम् ॥ गवि ॥ गङ्गायाम् ॥

पावित: । त्रि० पवित्रीकृते ॥

पाश । पु० मृगपक्ष्यादिबन्धने ॥ शादिपूर्व . सङ्घाते ॥ कर्णपूर्वक शोभनार्थे ॥ छत्रादिपूर्वोनिन्दार्थे बन्धनहेतौ । पाशजाले । देहे[illegible] यादिसयोगवियोगलक्षणे० अन तजन्ममरणजरारोगाद्यनर्थव्राते अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवे[illegible] ॥ घृणादिषु ॥ यथा । घृणाल[illegible] भयशङ्का जुगुप्साचेतिपञ्चमी । लशीलतथाजातिरष्टौपाशा : प्र र्त्तिता ॥ पाश्यतेबध्यतेयेनवा । बन्धने । चु० । घञ् ० घेवा ॥

पाशक । पु० अक्षे । देवने । पा । इतिभा० ॥ पाशयति० पशय[illegible] वा । पश० ॥ ण्वुल्० कृनूवा ॥

पाशजालम् । न० प्राबल्यादौ ॥ प्र तीशवलेकर्ममायाकार्यंचतुर्विध[illegible] पाशजालसमासेनधर्मानाम्नैवव र्त्तिता : ॥ आत्मनांसहजसाम[illegible] प्रतिबन्धकत्वात् पाशानांजाल[illegible] जालम् ॥

पाशपाणि । पु० वरुणे । अप्पती ॥ पाश पाणौयस्य ॥
पाशवपालनम् । न० घासे ॥
पाशित । त्रि० पाशयुक्ते । बद्धे ॥
पाशी । पु० वरुणे । प्रचेतसि ॥ व्याधे ॥ यमे ॥ त्रि० पाशधरे ॥ पाशोऽस्यास्ति । इनि ॥
पाशीकृत । त्रि० पाशबद्धे ॥
पाशुपत: । पु० शिवमल्ल्याम् । एकाष्ठीले । वकपुष्पे ॥ पशुपत्यधिदैवते ॥ पशुपतिभक्ते ॥ पशुपतिपाशात्मकपदार्थत्रयवादिनिशैवे ॥ पशुपतेरयम्० तत्प्रियत्त्वात्तस्येदमित्यण् ॥ पशुपतिर्देवतास्यवा । सास्यदेवतेत्यर्थेऽश्वपत्यादित्त्वादण् ॥
पाशुपतव्रतम् । न० पशुपतिदेवताकेवह्निपुराणोक्तेव्रतविशेषे ॥ यथापशुपतिर्नित्यं हत्वासर्वमिदंजगत् । न लिप्यतेपुन: सोपियोनित्यं व्रतमाचरेत् ॥
पाशुपतास्त्रम् । न० पशुपते शस्त्रावे ॥
पाशुपाल्यम् । न० वैश्यवृत्तिविशेषे । गोरक्ष्ये ॥ पशून्गोमहिष्यादीन्पालयति । प ल० । कर्म्मण्यण् । तस्यकर्म्मभावोवा । ष्यञ् ॥
पाश्चात्त्य । त्रि० अन्त्ये । चरमे ॥ पश्चाद्भवे । दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥ पश्चिमदेशजाते ॥
पाश्चात्त्याकारसभ्यत्वम् । न० रोमके । रामलवणे । साभर० इ० भा० ॥
पाश्या । स्त्री० पाशवृन्दे ॥ पाशानामसमूहः । पाशादिभ्योय ॥
पाषक । पु० पादाभरणविशेषे । पाषुली० गौड० भा० ॥
पाषण्ड । पु० बौद्धक्षपणकादौ । वेदविरोधिनि । वेदवाह्यरक्तपटमौण्ड्यादिव्रतचर्याशालिनि । सर्वलिङ्गिनि ॥ त्यजपाखण्डसम्पर्कंसङ्गभजसतांसदा । पापसनोतिमनतिवा । पषाण्डानि । पणासभक्तोवा । अमन्ताड्ड । पृषोदरादि ॥
पाषण्डक । पु० पाषण्डे ॥
पाषण्डी । पु० पाषण्डे ॥ वेदवाह्यरक्तपटमौण्ड्यादिव्रतचर्यापाखण्डम् । तदस्यास्ति । इनि ॥ तस्मात्पाषण्डिभि: पापै रालाप स्पर्शनत्यजेत् । विशेषत: क्रियाकालेयच्चारौचापिदीक्षित ॥ क्रियाहानिर्गृहेयस्यमासमेकप्रजायते । तस्यावलोकनात्सूर्यंपश्येतमतिमान्नर: ॥ किंपुनर्येस्तुसन्त्यक्ताचर्यौसर्वात्मनाद्विज । पाषण्डभोजिभि: पापैर्वेदवादविरोधिभि ॥ पाषण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकाञ्शठान् । हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेत् ॥ दूरापास्तस्तुसम्पर्क: सहास्यावापिपापिभि: । पाषण्डिभिर्दुराचारैस्तस्मात्तान्परिवर्ज्जयेत्

॥ एतेनग्मास्तवाख्यातादृष्ट्याश्माड्गो पघातका । एषासम्भाषणात्पुंसा द्दिनपुण्य विनश्यतीत्यादिपाद्मोत्त रखण्डम् ॥

पाषाण । पुं० प्रस्तरे । ग्रावणि । उपले ॥ पिनष्टि । पिष्लृसञ्चूर्णने । बाहुलकाद्दानच् । पृ० । मूर्द्धन्य ष । पषत्यनेनवापषवा धेग्रन्थे च । हलश्चेतिघञ् । अण ति । अण्० । अच् । पाषश्चासौ अणश्च ॥

पाषाणदारक । पुं० टङ्के । टाकी इतिभा० । पाषाणस्यदारक ॥

पाषाणदारण । पु० टङ्क ॥ पाषाणो दार्यतेऽनेन । दृविदारणे । णन्त. । ल्युट् ॥

पाषाणभेद । पु० अश्मभेदे ॥

पाषाणभेदन । पु० हाथाजुडी० इ० गौ० भा० प्रसिद्धे । वृक्षविशेषे । अश्मघ्ने । शिलाभेदे । पाषाणभे दइतिभाषा ॥ पाषाणभेदनोश्मघ्नो गिरिभिद्भिन्नयोजनी । अश्मभेदोहि मस्तिक्त. कषायोवस्तिशोधनः ॥ भेदनोहन्तिदोषार्शो गुल्मकृच्छ्राश्म हृद्रुज । योनिरोगान् प्रमेहाश्च प्लीहशूलव्रणानिचेतिभावमिश्र. ॥

पाषाणभेदी । पु० अश्मभेदे । पत्थर चूर० इतिभाषा ॥

पाषाणमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके॥

पाषाणी । स्त्री० वटखरा० इ० प्र० क्षुद्रपाषाणे । पृषाकराया ॥

पिक. । पुं० कोकिले । वनप्रिये ॥ अपिकायति । कैशब्दे । आतश्चो पसर्गेक । वष्टिभागुरिरल्लोपमवा प्योरुपसर्गयो ॥

पिकप्रिय. । पुं० आम्रे । पिकाना प्रिय. ॥

पिकप्रिया । स्त्री० महाजम्ब्वाम् ॥

पिकबन्धु: । पु० आम्रवृक्षे ॥ पिकानाबन्धुरिव ॥

पिकराग. । पु० आम्रवृक्षे ॥

पिकवल्लभ । पु० आम्रवृक्षे ॥ पिका नावल्लभ. ॥

पिकाक्ष । पु० रोचन्यां ॥

पिकाङ्ग । पु० खगान्तरे ॥

पिकानन्द: । पु० वसन्तकाले ॥ पि कानामानन्दोयस्मिन् ॥

पिकी । स्त्री० कोकिलस्त्रियाम् । को किलाया ॥

पिकेक्षण । त्रि० कोकिलचक्षुस्तुल्य चक्षुर्युक्ते ॥

पिकेक्षणा । स्त्री० कोकिलाक्षे ॥

पिक्क: । पु० हस्तिशिशौ ॥ इ० शब्द माला ॥

पिङ्ग । पु० पिशङ्गवर्णे ॥ मूषिके ॥ न० । वलाके ॥ हरिताले ॥ त्रि० । पिङ्गलवर्णवति ॥ पिङ्ग ति । पिजिवर्णे । अच् । न्यङ्

क्रादि : ॥

पिङ्गकपिशा । स्त्री० तैलपायिकायाम् ॥

पिङ्गचक्षु : । पु० कुंभीरे ॥

पिङ्गजट । पु० शिवे ॥

पिङ्गतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पिङ्गल · । पु० नागविशेषे ॥ रुद्रे ॥ चण्डांशो : पारिपार्श्विके ॥ निधिप्रभेदे ॥ कपौ ॥ अग्नौ ॥ मुनिविशेषे ॥ नकुले ॥ स्थावरविषविशेषे ॥ क्षुद्रोलूके ॥ वत्सरविशेषे ॥ देशभङ्गोथदुर्भिक्षसमासात् कथयाम्यहम् । पिङ्गलेचारुपद्मास्विदुर्भिक्षनर्मदातटे ॥ पिङ्गलनागाचार्यकृतप्राकृतच्छन्दोग्रन्थविशेषे ॥ नीलपीतमिश्रितवर्णे ॥ तत्पर्याया : यथा । कडार कपिल , पिङ्ग · पिशङ्ग : कद्रु · । केचिदत्रद्वयंद्वयंपर्यायमाहु · अत्र नीलपीत : कपिल · । रोचनाभ , पिशङ्ग : । कनकपिङ्गल , कद्रु ॥ पिशङ्गोरोचनापाण्डु : कद्रु : कनकपिङ्गल : ॥ इतिनाममाला ॥ पिङ्गोदीपशिखाभ : स्यात्पिशङ्ग : पद्मधूलिवत् । पीतनीलहरिद्रक्त , कडारस्त्ववह्निवत् ॥ त्रि० । तद्वर्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्वर्मवद्वा वर्णविशेष , कपिल : इत्यपिव्याख्यातारमाहु , ॥ न० । पित्तले

॥ पिङ्गति । पिञ्जिवर्णे । वृषादित्वात्कलच् । न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम् ॥ यद्वा ॥ पिङ्गोवर्णोऽस्यास्ति । सिध्मादित्वात्लच् ॥ पिङ्गलोवर्णोऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

पिङ्गललोहम् । न० पित्तले ॥ इ०रा०॥

पिङ्गला । स्त्री० वामनाख्यदक्षिणदिग्गजस्यहस्तिन्याम् ॥ कुमुदस्यकरिण्याम् ॥ वेश्याविशेषे ॥ यथा । आशाहिपरमदु:ख नैराश्य परम सुख म । यथासंछिद्यकान्ताशांसुखसुष्वापपिङ्गलेति श्रीभागवतम् · । कर्णिकायाम् । पक्षिविशेषे ॥ राजरीत्याम् ॥ शिशपायाम् ॥ ज्योतिष्मत्याम् ॥ नाडीविशेषे ॥ दक्षिणाण्डाध स्याधनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तगतायानाडीसापिङ्गलेत्युच्यते ॥

पिङ्गलिका । स्त्री० वलाकायाम् ॥

पिङ्गसार , । पुं० हरिताले ॥ इ०रा०॥

पिङ्गस्फटिक : । पु० गोमेदमणौ ॥

पिङ्गा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ हिङ्गुनालिकायाम् । रामठ्याम् ॥ चण्डिकायाम् । उमायाम् ॥ वंशरोचनायामिति रा० नि० ॥ हरिद्रायाम् । इति श० च ॥

पिङ्गाक्ष , । पुं० शिवे ॥ त्रि० पिगलनेत्रे ॥ पिङ्गेअक्षिणीयस्य । बहुव्रीहाविति षच् ॥

पिङ्गाश · । पुं० पल्लीपतौ ॥ मत्स्यवि

श्रेषि । पाङ्गाश० इ० गौ० भा० ॥ न० आत्यस्वर्णे ॥

पिङ्गाश्री । स्त्री० नालिकायाम् ॥ इ० हे० च० ॥ नौलिकायामिति मेदिनिकर . ॥

पिङ्गास्य : । पुं० पिङ्गाशमत्स्ये ॥ त्रि० पिङ्गलवर्णमुखविशिष्टे ॥

पिङ्गी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥

पिङ्गेक्षण : । पु० शिवे ॥

पिङ्गोशज . । पु० रवे ' पार्श्वगान्तरे ॥

पिचण्ड : । पु० उदरे ॥ पशोरवयवे ॥ अपिचमत्त्यन्नम् । चमु० । अमन्ताड्ः । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्यो रुपसर्गयो . ॥ अपिचण्ड्यतेऽनेन हेतुनावा । चण्डिकोपे । पुसीति घोवा ॥

पिचण्डिल : । त्रि० तुन्दिले ॥ अतिशयितपिचण्डमुदरमस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥

पिचव्य ' । पुं० कार्पासे ॥ इ०हे० ॥

पिचिण्ड . । पुं० पिचण्डार्थे ॥ प्र०॥

पिचिण्डिका । स्त्री० पिण्डिकायाम् । जङ्घापश्चिमभागे । पिँडली० इति भाषा० ॥

पिचिण्डिल । त्रि० तुन्दिले । वृहत्कुक्षौ ॥ अतिशयितपिचिण्डमुदरमस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥

पिचु : । पु० निर्वीजकार्पासे । तूले । कुष्ठभेदे ॥ कर्षे ॥ असुरविशेषे ॥ भैरवे ॥ सस्यप्रभेदे ॥ पिचति ॥ पिचुमर्दने । मृ०कु : ॥

पिचुक : । पु० मदनवृक्षे । मयना० इति० गौडभा० ॥

पिचुतूल . । पु० न० कार्पासतूले ॥

पिचुमन्द . । पुं० निम्बद्रुमे ॥ पिचुकुष्ठविशेषमन्दयति । मदिस्तुत्यादौ । णिच् । कर्मण्यण् ॥

पिचुमर्द । पु० निम्बवृक्षे ॥ पिचुकुष्ठभेदमर्दयति । मृदक्षोदे । णिच् । कर्मण्यण् ॥

पिचुल . । पु० झावुकद्रुमे । झाउ० इतिभा० ॥ वृक्जले । हिज्जले ॥ जलवायसे ॥ पिचुतूलंलाति । ला० । आतोनुपेतिक ॥

पिच्चटम् । न० सीसके ॥ रङ्गे । त्रपुणि । राग० इ० भा० ॥ पु० नेत्ररोगे ॥ पिच्चयति पिच्यतेवा । पिच्चच्छेदने । अच् । पिच्चटीकते । अन्येभ्योपीतिड ॥ पिच्चयति । शकादिभ्योऽटन्वा ॥

पिच्छ . । पु लाङ्गूले । पुच्छे ॥ न० । वर्हेशिखण्डे ॥ चूडायाम् । पिच्छतिपिच्छयतिवा । पिच्छकुट्टने । अचअ्वा ॥

पिच्छल ' । त्रि० अशुद्धे ॥

पिच्छलदला । स्त्री० वदरीवृक्षे ॥

पिच्छवाण : । पु० श्येनपक्षिणि ॥

पिच्छा । स्त्री० पूगे ॥ छटायाम् ॥

कोषे ॥ मोचायाम् ॥ शाल्मलिवे ष्टे ॥ भक्तसभूतमण्डे । माड० इ० भा० ॥ पक्षौषध्वपदामये ॥ पिच्छि ले ॥ चोलिकायाम् ॥ फणिलाला याम् ॥ शिशपावृचे ॥ इ० श० च० । पिच्छति । पिच्छवाधे । गुरो श्चेत्य । टाप् ॥ पिच्छतिपिच्छते वा । अच्धञ्वा ॥ यहा । पतितु- मिच्छति । पतृच्छ० । सन्नन्त । प० अच् पृषोदरादि ॥

पिच्छावान् । त्रि० पिच्छिले ॥ अ स्त्यर्थेमतुप् ॥

पिच्छितिका । स्त्री० शिशपायाम् ॥

पिच्छिल । पु० बहुवारके । श्लेष्मा- न्तकवृक्षे ॥ त्रि० विजिले । लाल सीके । विजिलन्तुभक्तमण्डयुक्तमि- तिरायमुकुट सरसव्यञ्जनादीतिभर त.सूपादीतिरमानाथः । स्निग्धसूपा दीतिभानुदीक्षित : । यथा । तक्र था सर्षपशाकनवौदनानिपिच्छिला निनदधीनि । अल्पव्ययेनसुन्दरि- ग्राम्यजनोमिष्टमश्नातीति ॥ मण्ड युक्तव्यञ्जनमितिनीलकण्ठ : ॥ पि च्छाभक्तादिमण्डोस्यास्ति । पिच्छा दित्वात्इलच् ॥

पिच्छिलका : । पुं० धन्वनवृक्ष ॥

पच्छिलच्छदा । स्त्री० उपोदक्याम् ॥

पिच्छिलत्वक् । पुं० नागरङ्गवृक्षे ॥ ध- न्वनवृक्षे ॥

पिच्छिलसार : । पुं० मोचरसे ॥

पिच्छिला । स्त्री० पोतिकायाम् ॥ शि- शपायाम् ॥ शाल्मली ॥ सिन्धुवि- शेषे ॥ कोकिलाचे ॥ वृश्चिकाक्षुपे ॥ शूलीतृणे ॥ अतस्याम् । वाच्याम् ॥ शाल्मलिनिर्यास पिच्छा । सास्या स्ति । पि० इलच् ॥

पिच्छोदकम् । न० मेचमले ॥

पिञ्ज । पु० बधे ॥ पिञ्जनम् । पिजि- हिसायाम् । चु० । अच् ॥ कर्पूर- विशेषे ॥ न० बले ॥ त्रि० ॥ व्याकु- ले । व्यग्रे ॥

पिञ्जट । पु० नेत्रमले । दूषिकायाम् ॥

पिञ्जनम् । न० कार्पासस्फोटनधनु- षि । विहनने । तूलस्फोटनकार्म- के । पीजनइ० भा० ॥

पिञ्जर: । पुं० अश्वविशेषे ॥ पीतरक्त- वर्णे ॥ न० पीतके । हरिताले ॥ स्वर्णे ॥ नागकेशरे ॥ पक्ष्यादिरो- धगृहे ॥ त्रि० चित्रिते ॥ पीतव- र्णे ॥ पिञ्जनम् । पिजिहिसाया- म्०वर्णेवा । घञ् । निष्ठायामनि- ट्वचनान्नकुत्त्वम् । पिञ्जं वर्णविशे- षराति क ॥

पिञ्जरकम् । न० हरिताले ॥

पिञ्जल : । पुं० अत्यन्तव्याकुलसैन्ये । समुत्पिञ्जे ॥ पिञ्जयति० पिञ्जते- वा । पिजि० । वाहुलकादलच् ॥ पिञ्जं लातिवा । आतइतिक : ॥

न० ॥ कुशपत्रे ॥ हरिद्राभे ॥ हरिताले ॥
पिञ्जली । स्त्री० कुशान्तरवेष्टितप्रादेशमात्रसाग्रकुशपत्रद्वये । पवित्रे ॥ यथा । अनन्तर्गर्भिणसाग्रकौशद्विदलमेवच। प्रादेशमात्रंविज्ञेयपवित्रयत्रकुत्रचित् ॥ एतदेवहिपिञ्जल्यालक्षणसमुदाहृतमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥
पिञ्जा । स्त्री० तूले ॥ हरिद्रायाम् ॥ हिंसायाम् ॥
पिञ्जानम् । न० स्वर्णे ॥ इतिरा०नि० ॥
पिञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् । प इज०इ०गौ०भाषा ॥ इ०चि० ॥
पिञ्जूलम् । न० कुशवर्त्याम् ॥ वर्त्तिकायाम् ॥ पिञ्जति । पिजि । खर्जपिञ्जादिभ्यऊरोलचाविस्यूलच् ॥
पिञ्जूष । पु० कर्णमले ॥ इ०हे० ॥
पिञ्जट । पु० नेत्रमले ॥
पिञ्जोला । स्त्री० पत्रकाहलायाम् ॥
पिट । पु० नलादिरचितेभाण्डे। कण्डोले । पिटीपिटार० इतिचभाषा । पेटति । पिटशब्दसङ्घातयो । कर्तरिइगुपधेतिक ॥ न०चास्मि ॥ इ०चि० ॥
पिटक । पु० पेटके । पेडायाम् । मञ्जूषायाम् ॥ त्रि०विस्फोटे ॥ पेटति ।पिट० । क्वुन् । स्त्रियां०पिटका । क्षिपकादित्वान्नेत्वम् ॥
पिटक्या । स्त्री० पिटकसमूहे ॥ पिटकानांसमूह । पाशादिभ्योय ॥
पिटङ्कश . । पु० पर्वताभिधेमत्स्ये ॥
पिटङ्कोका । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥
पिटाक . । पु० मुनिविशेषे ॥
पिट्टकम् । न० दन्तकिट्टके ॥
पिठर । पुं० स्थाल्याम् ॥ गृहप्रभेदे ॥ कुद्रुके । उद्घाटे ॥ न० । मुस्तायाम् ॥ मन्थानदण्डे ॥ पेठति पिठ्यतेवा । पिठहिंसासङ्क्लेशनयो . । बाहुलकाद्‌रोगुणाभावश्च ॥ पिठेरिगुपधेतिक : । पिठराति । रादाने । आतोनुपेतिक ॥
पिठरी । स्त्री० स्थाल्याम् ॥ अथ सच्छिद्रपिठरीतिलक्ष्यम् ॥
पिडक । पुं० स्फोटके ॥ इ० हे० ॥
पिडका । स्त्री० स्फोटकविशेषे । पिडिया इ० फुडिया० इतिचभाषा ॥
पिण्ड । पु० बोले ॥ बले ॥ सान्द्रे ॥ देहे ॥ अगारैकदेशे ॥ देहैकदेशे । अङ्गे ॥ निवापे ॥ गोले सिह्लके ॥ ओड्रपुष्पे ॥ वृन्दे ॥ कवले ॥ गजकुम्भे ॥ मदनवृक्षे ॥ न० । आजीवने ॥ अयसि ॥ पु० न० श्राद्धविशेषद्रव्यनिर्मितबिल्वफलाकारेपितृदेयेऽन्ने ॥ पिण्डते । पिडिसङ्घाते । अच्० ॥ पिण्ड्यतेवा । कर्म्मणिघञ् ॥

पिण्डक . । पुं० सिह्लनामगन्धद्रव्ये ॥ पिशाचे ॥ पिण्डालौ ॥ बोले ॥ पिण्डमूले ॥ स्वार्थेकन् ॥

पिण्डकन्द : पु० । पिण्डालौ ॥

पिण्डखर्जूर । पु० राजजम्बाम् । पिण्डखर्जूर्याम् ॥

पिण्डखर्जूरी । स्त्री० मधुखवायाम् । स्वादुपिण्डायाम् पिण्डखर्जूर० ऌ० भा० ॥ पिण्डखर्जूरिकास्त्वन्यासादेशेपश्चिमेभवेत् ॥ गुणार्थपश्यखर्जूरीम् ॥

पिण्डतालकम् । न० हरितालप्रभेदे । पिण्डाख्ये ॥ निष्पन्नं पिण्डसदृश-स्वल्पसत्त्वतथागुरु । स्त्रीपुष्पहारक स्वल्पगुणतत्पिण्डतालकम् ॥

पिण्डतैलक । पुं० तुरुष्के । सिह्ले ॥

पिण्डद : । पुं० पिण्डदानकर्त्तरि ॥ यथा । लेपभाजश्चतुर्थाद्या : पित्राद्या ' पिण्डभागिन ' । पिण्डद:स प्तमस्तेषांसापिण्ड्यसाप्तपौरुषम् ॥

पिण्डपद्म् । न० अङ्कविशेषे ॥

पिण्डपाद . । पुं० गजे । हस्तिनि ॥

पिण्डपुष्पम् । न० अशोकपुष्पे ॥ जवापुष्पे ॥ कुशेशये । पद्मपुष्पे ॥ तगरपुष्पे ॥

पिण्डपुष्पक . । पुं० वास्तूके ॥

पिण्डफला । स्त्री० अलाबाम् ॥ कटुतुम्ब्याम् ॥ पिण्डद्रवफलानिय स्या : । सञ्ज्ञेतिटाप् ॥

पिण्डमुस्ता । स्त्री० नागरमुस्तके ॥

पिण्डमूलम् । न० गजाण्डे । पिण्डके । मूलविशेषे ॥ गर्जरे ॥

पिंडल . । पुं० सेतौ ॥ ऌ० हारा० ॥

पिंडबीजक . । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥

पिंडा । स्त्री० पिंडायसे ॥ कस्तूरीप्रभेदे ॥ वंशपत्र्याम् ॥

पिंडात । पु० सिह्लके ॥

पिंडान्वाहार्यकम् । न० अन्वाहार्ये । मासिकश्राद्धे ॥ पितृयज्ञपिंडाना मनुपश्चाद्‌ध्रियते इति ॥

पिण्डाभ्रम् । न० घनोपले ॥

पिंडायसम् । न० तीक्ष्णायसे ॥

पिंडार . । पुं० क्षपणे ॥ गोपे ॥ महिषीरक्षके ॥ द्रुमे ॥ क्षेपे ॥ विकङ्कतवृक्षे न० । फलशाकविशेषे ॥ पिंडारंशीतलंवल्यं पित्तघ्नं रुचिकारकम् । पाकेलघुविशेषेण विषशान्तिकर स्मृतम् ॥

पिंडारकम् ॥ न० भौमेतीर्थभेदे । द्वारवत्यामेतत्तीर्थम् । अत्रमहादेव स्तिष्ठति । पद्मचिह्नयुक्तामुद्रा.शूल-चिह्नितानिपद्मानिचाद्यापिदृश्यते ॥

पिंडालु : । पु० कन्दगुडूच्याम् । ग्रन्थिले । रोमकन्दे । ताम्बूलपत्रे । सुथिनी० ऌ० भा० । चुवडिआलु० ऌ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिंडालुकम् । न० चुवडिआलु० गौलआलु० ऌ० गौ०भा० प्र० कन्दे ॥

पिछाश'। पुं० भिचौ ॥
पिडाल्ला । स्त्री० नाडींहिङ्गुनि ॥
पिडिका । स्त्री० रथनाभौ । रथचक्र मध्येसर्वश. काष्ठानियचसज्यन्तेतस्मिन् ॥ पिचिडिकायाम् । जानुनोधोमासलप्रदेशे । पिडली० इ० भा० ॥ श्वेताल्ली ॥ वेद्याम् ॥ प्रतिमाद्याधारे । पीठे ॥ पीडयन्त्वेरायस्याम् । पिडि० । हलश्चेति घञ् । गौ० डीष । स्वार्थेकन् ॥
पिडित:। पुं० तुरुष्के । सिह्लके । नागौरीगूंद० लोबान० इ० भा० ॥ चि० गुणिते ॥ घने ॥
पिडी । पुं० पिडीतके । मदने ॥
पिडिल । पुं० सेतौ ॥ गणके ॥ चि० स्थूलजघे ॥ पिडती । पिडि० । सलिकलीति० इलच् ॥
पिडिला । स्त्री० गोडुम्बायाम् ॥
पिडी । स्त्री० पिडीतगरे ॥ अलाबूप्रभेदे ॥ खर्जूरविशेषे ॥ गौ० डीष् ॥ ज्ञाननिरूपणार्थकोपन्यासे । इ० धरणि ॥ पिडे ॥ भक्तपिंडीसुगन्धनीमितिकालिकापुराणम् ॥
पिडीतक. । पुं० मरुवके । श्वसने । मदनवृक्षे ॥ पिंडींतनोति । तनु० । अन्येभ्योपीतिड :। सज्ञायांकन् ॥ तगरे ॥ फणिज्झके ॥
पिडीतगरक . । पुं० तगरविशेषे । काफवर्द्धने ॥

पिडीतगरक । पुं० तगरे ।
पिंडीतरु . । पुं० महापिडीतरौ ॥
पिडीपुष्प । पुं० अशोकवृक्षे ॥
पिडीर । पुं० दाडिमद्रुमे ॥ चि० नीरसे ॥
पिडीशूर'। पुं० गेहेनर्दिनि । गेहेशूरे । स्वगेहमाचेवसन्परहेषिणि ॥ इतिहेमचन्द्र ॥
पिडोलि । स्त्री० भुक्तसमुज्झिते ॥
पिण्याक .। पुं० न० तिलकल्के । खल० इ० भा० ॥ तिलकिट्टन्तु पिण्याकस्तथा तिलखलिस्मृता । पिण्याकोग्लयनीरुक्षो विष्टम्भीदृष्टिदूषण ॥ हिगुनि ॥ बाल्हीके । कुङ्कुमे ॥ सिह्लके ॥ पण्यते । प-ण० । पिनाकादयश्चेतिसाधु ॥ यद्वा । पिनष्टिपिष्यतेवा । पिष्लृसञ्चूर्णने । पिनाकादित्वादाकप्रत्ययत्वम् । धातोर्युगागमश्च ॥
पितरौ । पुं० सहोक्त्यामातापित्रो. ॥ मातापितेत्येकशेष :॥ माताचपिताच । पितामाचेत्येकशेष :॥
पितामह. । पुं० विरञ्चौ । पद्मयोनौ । ब्रह्मणि ॥ तापस्यजनके । आर्यके ॥ लोकपितृणामरीच्यादीनामर्यमादीनावापितापितामह' ॥ पितृव्यमातुलमातामह पितामहाइत्यत्र मातृपितृभ्यां पितरिडामहच्निपातित' ॥ आदिगुरुचतुष्कले(ऽ॥) ॥

पितामहसर.। न० तीर्थविशेषे ॥

पितामही। स्त्री० पितामहपत्न्याम् ॥ पितुर्माता। मातरिपितरिति डा महच्‌षित्त्वान्ङीष् ॥

पिता। पुं० ताते ॥ जनके ॥ सचवा लोपिपितैव। यथाहमनुः। ब्राह्म स्यजन्मन कर्त्तास्वधर्मस्यचशासिता। बालोपिविप्रोवृद्धस्यपिताभवतिधर्मत. अध्यापयामासपितॄन्शिशुराङ्गिरसः कविः। पुत्रकाइति होवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान्॥ तेत मर्थमपृच्छन्देवानागतमन्यवः। देवाश्चैतान्समेत्योचुर्न्याय्यं वः शिशुरुक्तवान्॥ अज्ञोभवतिवैबाल. पिताभवतिमन्त्रदः। अज्ञंहिबालमित्याहुः. पितेत्येवतुमन्त्रदमिति ॥ पाति। पारक्षणे। नप्तृनेष्टृत्वष्ट्रिति निपातनात्साधुः॥ पुं० भू० पितरः। दिव्यपितृगणे ॥ ऋषिभ्यः पितरोजाताः पितृभ्योदेवमानवाः। देवेभ्यश्चजगत्सर्वंचरस्थाण्वनुपूर्वशः॥ पितरोग्निष्वात्तमुख्याः॥ स्वधापितॄणांपत्नी ॥

पितृकम्। त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥ इतिशब्दमाला ॥

पितृकाननम्। न० श्मशाने ॥

पितृकार्य्यम्। न० पितॄनुद्दिश्यक्रियमाणे श्राद्धादौ ॥

पितृगणः। पुं० आज्यपादीनांसमूहे सोमपादिषु॥ मनोर्हैरण्यगर्भस्य-येमरीच्यादयः सुताः। तेषामृषीणांसर्वेषापुत्राः पितृगणाःस्मृताः ॥

पितृगृहम्। न० श्मशाने ॥ पितुर्वेश्मनि ॥

पितृतर्प्पणम। न० पितृतीर्थे। तर्जन्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ निवापे ॥ तिले ॥ पितृतीर्थेन पित्रुद्देश्यकजलदाने ॥ पितॄणाङ्गिमार्च्चे ॥ विनारूप्यसुवर्णेनविनाताम्रतिलै स्तथा। विनादर्भैश्चमन्त्रैश्चपितॄणानोपतिष्ठति इतिशङ्खः ॥ नैष्टकादिचितैपितॄंस्तर्पयेत्। नवेष्टितशिरानक्तंण्नकाषायवासादेवपितृकार्यंकुर्यात्॥ ** ॥ यदेवतर्पयत्यद्भिः पितॄन्स्नात्वाद्विजोत्तम। तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृयज्ञक्रियाफलमितिमन्वादयः॥

पितृतिथिः। स्त्री० अमावास्यायाम॥

पितृतीर्थम्। न० गयायाम्॥ तर्जन्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ पितॄणांतीर्थम्॥

पितृदानम्। न० निवापे। सपिण्डनादूर्द्ध्वंपित्रुद्देशेनदाने ॥ पितृपदमृतोपलक्षणम्। तेनमात्रादेरपिग्रहणम् ॥ पितृभ्योदानम्॥

पितृदानकम्। न० निवापे ॥

पितृपतिः। पुं० यमे॥ पितॄणांपतिः॥

पितृपिता। पुं० पितामहे॥ पितुः पिता ॥

पितृप्रसूः। स्त्री० सायसन्ध्यायाम्॥

पितॄन्प्रसूते । क्विप् । पितॄणा प्रसूर्वा ॥ पितामह्याम् ॥

पितृप्रिय । पु० भृङ्गराजे ॥ पितॄणां प्रिय ॥

पितृबान्धव . । पु० पितुर्मात्रादिषु ॥ यथा । पितुर्मातापिताभ्राता पितु र्भ्रातु स्वसु सुता । पितु पितु सोदराश्चविज्ञेया पितृबान्ध वा

पितृभोगीण । त्रि० पितृशरीरहिते ॥ पितुर्भोग . शरीरम् । तस्मै हि त ' । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तर पदात्ख ॥

पितृभोजन । पुं० माषे ॥ न० । पितॄणाभक्षणे ॥

पितृभ्राता । पु ० पितृव्ये ॥ पितु र्भ्राता ॥

पितृमान् । त्रि० सुशिक्षिते ॥ प्रश सार्थेमतुप् ॥

पितृयज्ञ । पु ० पितॄणांतर्पणे ॥

पितृयाण । पु० कर्मिणामार्गविशेषे । इष्टापूर्तेदत्तमितिकर्मतेनप्रतिप त्तव्ये पथि । कृष्णागत्यपरपर्यायेद क्षिणमार्गे ॥

पितृराज । पुं अर्यम्णि ॥ पितॄणां राजा । टच् ॥

पितृलोक . ।- पु ० पितॄणांभुवने ॥ दक्षिणमार्गे ॥ यएषदक्षिण पन्था पितृलोक सउच्यते । मनुष्या

नन्दत ' सोयगुणैस्तु स्वाच्छताधि क . ॥

पितृवनम् । न० श्मशाने ॥ पितॄणा वनम् ॥ पितॄन्वनतिवा । वनस भक्तौ । पचाद्यच् ॥

पितृव्य ' । पु० पितुर्भ्रातरि ॥ पितृ व्यमातुलेतिनिपातनात् । पितु र्भ्रातरिव्यत् ॥

पितृष्वसा । स्त्री० पितु स्वसरि । पितुर्भगिन्याम् ॥ मातृपितृभ्या स्वसेतिषत्वम् ॥

पितृस्वस्रीय । त्रि० पितुर्भागिनेये ॥

पितृसन्निभ । त्रि० मनोजवे । पितृ समे ॥ पितेवसम्यङ्निभाति । भा० । आतश्चोपसर्ग इ० क ॥

पितृसू . । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥

पित्तम् । न० शरीरस्थधातुविशेषे । मायौ ॥ अस्यस्वरूपम् । पित्तमु ष्णं द्रवपोतनीलसत्वगुणोत्तरम् । सरकटुलघुस्निग्ध तीक्ष्णमम्लन्तु पाकत ॥ पीतनिरामम् । नील सामम् ॥ आमाशयगतसौरतेज ' पित्तमित्युच्यते ॥ अस्यकोपकालो यथा । पित्तस्यवर्षान्तनिदाघयोश्च ति । अत्रकोपइति सवध्यते ॥ यत ' । आश्विनेकार्तिकेमासि वैशाखज्यैष्ठयोर्ध्रुवम् । वैद्यशास्त्र विचारज्ञै ' पित्तोराजा प्रकीर्त्तित इतिनिर्देशात्पुंस्त्वमपि । अस्यप्र

कोपकारणान्याहभावमिश्र । क
ट्वम्लोष्ण विदाहि तीक्ष्णलवणक्रो
धोपवासातपस्त्रीसम्भोगतृषाक्षुधा
भिहननव्यायामनद्यादिभि । भुक्ते
ऽजीर्यतिभोजनेचशरद्ग्रीष्मे तथा
प्राणिनामध्याह्ने च तथार्द्धरात्रसम
येपित्तप्रकोपोभवेदिति ॥ अन्यच्च
। माषैस्तिलैः कुलत्थैश्चमत्स्यैर्मेषा
मिषैश्च । गव्यैर्नदधितक्रैर्यान्त्यम्
पित्तं प्रकुप्यतीति ॥ शब्दचन्द्रिका
यामस्यप्रभेदाः पञ्चोक्ताः । यथा
। पाचकंभाजकश्चैवरञ्जकालोचके
तथा । साधकश्चैवपञ्चेतिपित्तनामा
न्यनुक्रमादिति ॥ एषास्थानान्या
ह । अग्न्याशयेयकृत्प्लीह्नोर्हृदये
लोचनद्वये । त्वचिसर्वशरीरेषुपि
त्त निवसतिक्रमादितिभावप्रकाश
॥ अपिदीयतेस्म । दो० देङ्० वा
। क्त' । अचउपसर्गात्त । वष्टिभा
गुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो । स
न्नापूर्वकत्वादस्तीतिदीर्घेन ।

पित्तघ्नम् । न० घृते ॥ पित्तं हन्ति । ह
न० । अमनुष्यकर्तृकेचेतिठक् ॥
त्रि० पित्तनाशकद्रव्ये ॥

पितघ्नी । स्त्री० गुडूच्याम् ॥ ङीप् ॥

पित्तज्वर । पुं० पैत्तिकज्वरे ॥ विशेष
त. कोमलनारिकेलनिहन्तिपित्त
ज्वरमूत्रदोषान् ॥

पित्तद्रावी । पु० मधुरजम्बीरे ॥

पित्तरक्तम् । न० रोगविशेषे । रक्त-
पित्ते ॥

पित्तलम् । न० धातुविशेषे । आर-
कूटे । पीतल०इ०भा० ॥ त्रि०
पित्तवति ॥ पित्तमस्त्यस्यास्मिन्-
वा । सि० लच् ॥

पित्तला । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् । ला-
ङ्गल्याम् ॥ टाप् ॥

पित्तारि । पु० पर्पटे ॥ लाक्षायाम् ॥
चन्दनाख्ये ॥ पित्तस्यअरि ॥

पित्रीय'। त्रि० पित्रे हिते । तस्मै-
हितमितिछ ॥

पित्र्य । न० पितृतीर्थे । अङ्गुष्ठाङ्गु
ल्योर्मध्ये ॥ श्राद्धादौ ॥ मधुनि ॥
श्राद्धकल्पे ॥ पितरोदेवताअस्य ।
वाय्वृतुपित्रितियत् । रीङ्कृत ।
यस्येतिच ॥ त्रि०पितुरागते ॥ त-
तआगतइत्यधिकारेपितुर्यच्चेतिय-
त् ॥

पित्सन् । पुं० विहङ्गमे ॥ त्रि०पतने-
च्छौ ॥ पतितुमिच्छु । लट . श-
तृ । सनिमीमेतीस् । अभ्यासलोप. ॥

पित्सनम् । न० पथि ॥ इतिप्राणकृष्ण
शब्दाम्बुधि ' ॥

पित्सु : । त्रि० पिपतिषति ॥

पिधान : । पु ० न० तिरोधाने ॥ अ-
पिपूर्वकडुधाञोल्युट । वष्टिभागु-
रिरितिपक्षेअल्लोप : ॥

पिनद्ध: । त्रि० आमुक्ते । परिहितक-

वचाद्दीभटे ॥ अपिनह्यतिस्म । णह-
वधने । कर्मणिक्त । वष्टिभागुरि-
रित्यल्लोप ॥

पिनाक । पु ० न० रुद्रचापे ॥ पांशु-
वर्षे ॥ त्रिशूले ॥ शाङ्करएवत्रिशूल'
इति०स्वामी । पातिशिवानुचरान् ।
पिनाकादयश्चेतिपातेराक . इत्त्व -
नुम्च ॥ पनाय्यते । पनस्तुतौ ॥
पिनाकादित्वात्साधुर्वा ॥

पिनाकी । पु ० शिवे ॥ पिनाकोधनु-
रस्यास्ति । इनि . ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ रवि : षष्ठेसितश्छिद्रे तृतीये-
भूमिनन्दन । पिनाकयोगोविज्ञे-
योयातुर्विजयकारक ॥

पिपतिषन् । पु ० खगे ॥ चि० पित्सौ ।
पतनेच्छौ ॥

पिपतिषु । पु ० विहगे ॥ त्रि० प-
तितुमिच्छौ ॥ पते सन्नन्तादुप्र-
त्यय । तनिपतीत्यादिनाइट् ॥

पिपासा । स्त्री० तृषि ॥ लोभस्यभार्ये
यम् । पश्यचुत्पिपासे ॥ पातुमि-
च्छा । पापाने । धातोरितिसन् ।
अप्रत्ययात् । टाप् ॥

पिपासु । तृषिते ॥ पातुमिच्छु' ।
पिवते सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

पिपीलक' । पु० कीटविशेषे ॥ अ-
पिपील्यते । पीलप्रतिष्टम्भे । घञ् ।
वष्टिभागुरिरित्यपेरल्लोप : । स्वार्थे-
कन् ॥ शनैर्यातिपिपीलक : ॥

पिपीलिका । स्त्री० पिपीलकस्त्रियि ।
चींटी०इ०भा० ॥ टाप् । प्रत्यय-
स्थादितीत्त्वम् ॥

पिपीली । स्त्री० पिपीलिकायाम् ॥ व
अल्पानृङीष् ॥

पिप्पक । पु० खगान्तरे ॥

पिप्पटा । स्त्री० खाद्यभेदे । गुडशर्क-
रायाम् ॥

पिप्पल: । पु० बोधिद्रुमे । चलद्दले ।
अश्वत्थवृक्षे । पीपल०इ०भा० ॥ पि
प्पलोदुर्जर शीत : पित्तश्लेष्मव्र-
णास्रजित् । गुरुस्तुवरकोरूक्षोवर्ण्यो
योनिविशोधन इतिभावप्रकाश . ॥
* अत्रपद्मपुराणोक्तानिवचनानि-
लिख्यन्ते । अश्वत्थमूलमासाद्यशा
केनान्नोदकेनवा । एकवाभोजयेद्द्-
विप्रंकोटिकोटिफललभेत् ॥ ॥
अश्वत्थमूलमासाद्यतपोहोम . सुरा
र्चनम् । अक्षयमुनिशार्दूलब्रह्मणोव
चनयथा ॥ †*† ॥ एवसमर्चितोऽ
श्वत्थ सर्वसौख्यप्रदोभवेत् । यश्चा
श्वच्छेदितोश्वत्थ सर्वारोग्यप्रदोभ-
वेत् ॥ *†* ॥ अश्वत्थ . पूजितोयै
नपूजिता सर्वदेवता । अश्वत्थ-
श्छेदितोयेनच्छेदिता सर्वदेवता: ॥
अन्त: शुद्ध : सुसन्तुष्टोऽश्वत्थोदेवम-
योगुरु. । ससेव्य ' पूजनीयश्चक्रत्याच
यविनाशक: ॥ भृग्वर्कवारेभौमेच-
मध्याह्ने निशिसध्ययो. । अश्वत्थदर्श

नकार्यैकुलक्षयभयात्मभिरिति ॥
पिप्पलजलमस्यास्तिमूलेरिक्तत्वात्। अर्शआद्यच् ॥ निरशुके ॥ पक्षि-विशेषे ॥ निरर्गले ॥ न० । सलिले ॥ वस्त्रच्छेदविशेषे ॥ कर्मफले ॥
पिप्पलकम्। बक्षोजवन्ते। चूचुके॥ सीवनसूत्रे ॥
पिप्पलव्रतम् । न० वालिवैधव्ययोगनाशकेव्रते ॥ वलवद्विधवायोगेबाल्ये सतिमृगीदृशाम् । पितारक्षसिकुर्वीततद्व्रतशास्त्रसम्मतम् ॥
पिप्पलादः । पु०वेदप्रसिद्धेऋषिविशेषे ॥
पिप्पलिका । स्त्री० कणायाम् । पिप्पल्याम् ॥ पिप्पल्येव। स्वार्थेक । हस्वः॥
पिप्पली । स्त्री० कृष्णायाम् । उपकुल्यायाम् । मागध्याम् । कणायाम् । पीपल० इ० भा० ॥ पिप्पलीदीपनीवृष्यास्वादुपाकारसायनी । अनुष्णाकटुकास्निग्धावातश्लेष्महरी लघुः ॥ पित्तलारेचनी हन्तिश्वास कासोदरज्वरान् । कुष्ठप्रमेहगुल्मार्शः प्लीहशूलाममारुतान् ॥ आर्द्रा कफप्रदास्निग्धाशीतलामधुरागुरुः । पित्तप्रशमनीसातुशुष्कापित्तप्रकोपिणी ॥ पिप्पलीमधुसयुक्तामेद कफविनाशिनी । श्वासकासज्वरहरीवृष्यामेधाग्निवर्द्धिनी ॥ जीर्णज्वरे ऽग्निमान्द्ये चशस्यतेगुड़पिप्पली । कासाजीर्णारुचिश्वासहृत्पाण्डुकृ

शिरोगनुत् ॥ द्विगुणा पिप्पलीचूर्णाद्गुडोऽत्रभिषजामत ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । बा० अलच् । पृ० । गौरादित्वान्ङीप् ॥
पिप्पलीका । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥
पिप्पलीमूलम् । न० ग्रन्थिके। पीपलामूल० इ० भा० ॥ दीपनपिप्पलीमूलं कटूष्णं पाचनलघु । रूक्षपित्तकरभेदिकफवातोदरापहम् ॥ आनाहप्लीहगुल्मघ्नंकृमिश्वासक्षयापहमितिभावप्रकाशः ॥ पिप्पल्यामूलम् ॥
पिप्पिका । स्त्री० दन्तमले ॥ इ० हि०
पिप्लु । पु० जटुल । लसून इतिभाषा ॥ अपिल्लवते प्लुङ्गतौ ॥ मितद्वादित्वाड्डु । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो ॥
पियाल । पुं० राजादने । सन्नकद्रौ॥ चिरौंजी० इतिप्रसिद्धवीजस्यवृक्षे ॥ पीयते । पीयु : सौत्रोधातु । पीयु क्षियिभ्याकालन् । बाहुलकाद्ह्रस्वः ॥
पिलुक । पुं० पीलुवृक्षे ॥
पिल्ल. । पुं० क्लिन्ने चक्षि । क्लेदयुक्तनेत्रे ॥ त्रि० । तद्वति ॥ क्लिन्ने चक्षुषीअस्य । क्लिन्नस्यचिल्पिलौतिपिलादेशो लश्चप्रत्ययः ॥ चक्षुर्गत . क्लेदरोग पिल्लशब्दवाच्यः । तद्योगाच्चक्षुस्तद्योगात्पुरुषोपीतिव्याख्यातारः ॥

पिशङ्ग । पु० कपिले । पिङ्गलवर्णे । सुवर्णवर्णसदृशैवर्णे ॥ त्रि० । तद्वति ॥ पिंशति । पिशअवयवे । विडादिभ्य कित्यिङ्गच् ॥

पिशङ्गा । स्त्री० कपिलवर्णायाम् ॥ पत्तेटाप् ॥

पिशङ्गी । स्त्री० पिङ्गलवर्णायाम् ॥ पिशङ्गादुपसङ्ख्यानमितिपाक्षिको ङीप् ॥

पिशाच । पु० देवयोनिविशेषे । पिचास पिशाच० इतिचभाषा० ॥ राक्षसादपकृष्टे अशुचिमरुदेशनिवासिनि ॥ पिशितमश्नाति । अश० । कर्म्मण्यण् पृ० शितशब्दस्यलोप । अश्शब्दस्यशाचादेश । सभ्यता लव्य ॥ प्रेते ॥ यथा । अशौचान्ताद्द्वितीयेऽह्नियस्यनोत्सृज्यतेवृष. । पिशाचत्वमवेत्तस्यदत्तै श्राद्धशतैरपि ॥

पिशाचक । पुं० पिशाचेकुशले ॥ आकर्षादिभ्य कन् ॥

पिशाचकी । पु० कुवेरे ॥ पिशाचा सन्त्यस्य । पिशाचाञ्चेतीनि कुगागमश्च ॥

पिशाचद्रु । पु० शाखोटवृक्षे ॥ पिशाचानाद्रु ॥

पिशाचपति । पु० रुद्रे ॥ पिशाचाना पति ॥

पिशाचवृक्ष । पु० शाखोटे ॥

पिशाची । स्त्री० गन्धमांस्याम् ॥ पिशाचिकायाम् । पिशाचस्त्रियि ॥

पिशितम् । न० मांसे ॥ पिंशति । पिशअवयवे । पिशे 'किच्चे'तीतन् पिश्यतेस्मवा । क्त ॥

पिशिता । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

पिशिताशी । त्रि० शाष्कुले । मांसभक्षके ॥

पिशी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

पिशुन । पुं० कपिवक्ले । नारदे ॥ काके ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्रि० सूचके । परोक्षेपरदोषोद्घासके ॥ क्रूरे ॥ पिंशति । पिशि० । क्षुधिपिशिमिथिभ्य कित्युनन् ॥

पिशुना । स्त्री० पृक्कायाम् । पिडिशाक इति गौ० भा० ॥ अदन्तलक्षणाष्टाप् ॥

पिष्टम् । न० सीसके ॥ पूपे ॥ त्रि० चूर्णिते । चूर्णीकृते । क्षुण्णे । पीसा इ० भा० ॥

पिष्टक । पु० घृतपूपादौ । अपूपे पूडा० इति भा० । नेत्ररोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । श्लेष्मामारुतकोपेन शुक्ले पिष्टसमुन्नतम् । पिष्टवत्पिष्टकविद्धिमलाक्ताद्दर्शसन्निभम् ॥ पिष्टस्यविकार. । सञ्ज्ञायामिति कन् ॥ न० । तिलचूर्णे ॥

पिष्टकारिणी । स्त्री० चूर्णदास्याम् । पिसनहारी इ० भा० ॥

पिष्टपम् । पुं० न० भुवने । विष्टपे ॥ विशन्त्यस्मिन्सुकृतिन' । विशप्रवेश

ने। अस्मात्० विटपपिष्टपविशपो लपाइत्यौणादिकः कपन्० विशते रादे प प्रत्ययस्यतुट्चेति षत्वम्॥ यद्वा पिश्यते० पिष्यतेवा। पिशगतौ० पिष्लृसञ्चूर्णनेवा॥ प्रक्रियापूर्ववत्॥ सूत्रेविष्टपस्थाने पिष्टपशलिपकारादिपाठस्तूज्ज्वलदत्तरीत्योक्त। नाययुक्त'। यत्र ब्रध्नस्यविष्टपमित्यादौदन्त्योष्ठादिपाठस्यदर्शनात्॥

पिष्टपचनम्। न० ऋजीषे। पिष्टपाकपात्रे। तद्दे इ० भा०॥ तैलातौ इ० गौ० भा०॥ पच्यतेऽत्र। डुपचष्०। करणेतिल्युट्। पिष्टस्यपचनम्॥

पिष्टपाकभृत्। पु० पिष्टकपाकपात्रे। पिष्टपचने॥

पिष्टपूरः। पु० वटकेघृतपूरे॥ इ०हि०॥

पिष्टवर्त्तिः। पु० मुद्गकसूरादिपिष्टेचमसाम्०॥

पिष्टसौरभम्। न० चन्दने॥ इ०हा०॥

पिष्टातः। पु० पटवासके। धूलिगुच्छके। अवीर इतिबुक्ता० इतिभा०॥ वस्त्रादिवासनार्थं मेकीकृत्यगन्धद्रव्यचूर्णे॥ पिष्टमतति। अत०। कर्म्मण्यण्॥

पिष्टकम्। न० तण्डुलोद्भवतवक्षीरे॥

पिष्टिका। स्त्री० पिष्टविदले॥ पिठौ इ० भा०॥ यथा। दालि' संस्था पितातौयैततोपइलताच्छा ॥ शिलायामाधुसम्पिष्टापिष्टिकाकथिता बुधैरितिभावमिश्र॥

पिष्टोडी। स्त्री० पर्वतामलिकायाम्॥

पिहित। त्रि० आच्छादिते। सवीते। आवृते। छन्ने। ढका० इ० भा०। तिरोहिते। अपिधीयतेस्म। डुधाञ्०। क्त। दधातेर्हिः। भागुरिमतेनाल्लोपः॥

पीठ'। त्रि० चौक्रोतिपीढौ०इत्यादिनाम्नाचप्रसिद्धे॥ उपवेशनाधारे। आसनविशेषे। पैठन्त्यत्र। पिठहिंसासंक्लेशनयोः। हलश्चेतिघञ्। बाहुलकाद्दीर्घः। पीयतेऽत्रवा। पीङ्पाने। बा० ठक्॥ धातुपाषाणकाष्ठैश्चपीठस्त्रिविधउच्यते॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौपीठोद्देशेद्रष्टव्यः॥ एकपञ्चाशद्भेदभिन्नदेवतास्थानविशेषे॥ यथा॥ कृतयुगेदक्षप्रजापतेर्यज्ञेशिवनिन्दांश्रुत्वाप्राणांस्त्यक्तवत्या' सत्या शरीरंशिरसिधृत्वाभ्रमतिशिवेविष्णुनाचक्रेणच्छिन्नाअवयवा यत्रयत्रपतितास्तएवदेश।एकपञ्चाशन्महापीठाअभवन्निति पौराणिकी कथातिप्रसिद्धास्ति॥ *॥ अथतेषांनिरूपणम्। ईश्वरउवाच। मातः परापरेदेविसर्वज्ञानमयीश्वरि। कथ्यतांमेसर्वपी

पीठ

ठशक्तिर्भैरवदेवता ॥ देव्युवाच ॥
शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिदयालोभक्तवत्सल
याभिर्विनानसिध्यन्तिजपसाधनसत्
क्रिया ॥ पञ्चाशदेकपीठानिएव
भैरवदेवता । अङ्गप्रत्यङ्गपातेन
विष्णुचक्रक्षतेनच ॥ ममान्यवपुषो
देवहितायत्वयि कथ्यते ॥ ब्रह्म
रध्र हिङ्गुलायांभैरवोभीमलोचन
। कोट्टवीसामहामायात्रिगुणायादि
गम्बरी ॥ १ ॥ शर्करारेत्रिनेत्र मे
देवीमहिषमर्दिनी। क्रोधीशोभैरव
स्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक ॥ २ ॥
सुगन्धायानासिकामेदेवस्त्र्यम्बकभै
रव । सुन्दरीसामहादेवीसुनन्दा
तत्रदेवता ॥ ३ ॥ काश्मीरेकण्ठदे
शश्चत्रिमध्येश्वरभैरव । महामाया
भगवतीगुणातीतावरप्रदा॥४॥ ज्वा
लामुख्यांमहाजिह्वादेवउन्मत्तभैरव
। अम्बिकासिद्धिदानाम्नीस्तनजाल-
न्धरेमम ॥ ५ ॥ भीषणोभैरवस्तत्रदे
वीत्रिपुरमालिनी ॥ हार्दपीठवैद्य-
नाथेवैद्यनाथस्तुभैरव, ॥६॥ देवताज
यदुर्गाख्या ॥ ७ ॥ नेपालेजानुनीम
म ॥ कपालीभैरव : श्रीमान्महा-
मायाचदेवता ॥ ८ ॥ मानसेदक्ष-
स्तोमेदेवीदाक्षायणीहर ॥ अमरोभै-
रवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक : ॥ ९ ॥
उत्कलेनाभिदेशश्चविरजाक्षेत्रमुच्य-
ते । विमलासामहादेवीजगन्नाथस्तु

पीठ .

भैरव . ॥ १० ॥ गण्डक्यागण्डपात
श्चतत्रसिद्धिर्नसंशय । तत्रसागण्ड
कीचण्डीचक्रपाणिस्तुभैरव ॥ ११॥
बहुलाय वामबाहुर्बहुलाख्यातुदेव
ता । भीरुकोभैरवोदेव सर्वसिद्धि
प्रदायक : ॥ १२ ॥ उज्जयिन्याकुर्प
रश्चमाङ्गल्य : कपिलाम्बर । भैर
व सिद्धिद साक्षाद्देवीमङ्गलच-
ण्डिका ॥ १३ ॥ चट्टलेदक्षबाहुर्मेभै
रवश्चन्द्रशेखर । व्यक्तरूपाभगवती
भवानीतत्रदेवताविशेषत कलि-
युगेवसामिचन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रि
पुरायांदक्षप दोदेवतात्रिपुरामता।
भैरवस्त्रिपुरेशश्चसर्वाभीष्टफलप्रद :
॥ १५ ॥ त्रिस्रोतायांवामपादोभ्राम
रीभैरवोम्बर ॥ १६ ॥ योनिपीठ-
कामगिरौकामाख्यातत्रदेवता । य-
त्रास्तेत्रिगुणातीतारक्तपाषाणरूपि-
णी । यत्रास्तेमाधव साक्षादुमान
न्दोथभैरव । सर्वदाविहरेद्देवी-
तत्रमुक्तिर्नसंशय ॥ तत्रश्रीभैरवी-
देवीतत्रनत्रदेवता।प्रचण्डचण्डि
कातत्रमातङ्गीत्रिपुराम्बिका ॥ बग-
लाकमलातत्रभुवनेशीसुधूमिनी।ए-
तानिवरपीठानिशंसन्तिवरभैरव ॥
एवंतादेवता, सर्वाएवतेदशभैरवा
॥ १७ ॥ सर्वत्रविरलाचाहकामरू-
पेगृहेगृहे ॥ गौरीशिखरमारुह्यपुन
र्जन्मनविद्यते ॥ १८ ॥ करतोया-

पीठ .

समासाद्ययावत् शिखरवासिनी । शतयोजनविस्तीर्णं त्रिकोणसर्वसिद्धिदम् । देशामरणमिच्छन्तिकिपुनर्मानवादय . । भूतधात्रीमहामायाभैरव : क्षीरखण्डक . ॥ युगाद्याया-महादेव्दक्षाङ्गुष्ठपदोमम ॥ १९ ॥ नकुलीश ' कालिपीठेदक्षपादाङ्गुलीषुच । सर्वसिद्धिकरोदेवीका-लिकातत्रदेवता ॥ २० ॥ अङ्गुलीषुचहस्तस्यप्रयागेललिताभव . । जयन्त्यावामजङ्घाचजयन्तीक्रमदीश्वर . ॥ २१ ॥ भुवनेशीसिद्धिरूपा-किरीटस्थाकिरीटत ' । देवताविमलानाम्नीसवर्त्तीभैरवस्तथा ॥ २२॥ वाराणस्यांविशालाक्षीदेवताकालभैरव । मणिकर्णीतिविख्याताकुण्डलञ्चममश्रुते ' ॥ २३ ॥ कन्याश्रमेचपृष्ठमेनिमिषोभैरवस्तथा । सर्वाणीदेवतातत्र ॥ २४ ॥ कुरुक्षेत्रेच-गुल्फत ' । स्थाणुर्नाम्नाचसाविची देवता ॥ २५ ॥ मणिवेदके मणिवन्धेचगायत्रीसर्वानन्दस्तुभैरवः । २६ श्रीशैलेचममग्रीवा महालक्ष्मीस्तुदे-वता । भैरव . शम्बरानन्दोदेशेदेशे-व्यवस्थित ' ॥ २७ ।। काञ्चीदेशेच-कङ्कालोभैरवोरुरुनामक । देव-तादेवगर्भाख्या ॥ २८ ॥ नितम्ब : कालमाधवे ॥ भैरवश्चासिताङ्गश्चदेवीकालीचमुक्तिदा । दृष्ट्वादृष्ट्वामन्त्र-

पीठ

देवमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कुजवारेभूततिथौनिशार्द्धेयस्तुसाधक ' । नत्वाप्रदक्षिणीकृत्यमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९ ॥ शोणाख्याभद्रसेन-स्तु । नर्मदाख्येनितम्बक ' ॥ ३० ॥ रामगिरौस्तनान्यश्चशिवानीचण्ड-भैरव . ॥ ३१ ॥ वृन्दावनेकेशजा-लेउमानाम्नीचदेवता । भूतेशोभैरवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक . ॥ ३२ ॥ संहाराख्यऊर्द्धदन्तोदेवीनारायणीशुची । यधोदन्तमश्चाकद्रोवाराहीपञ्चसागरे ॥ ३३ ॥ करतोयातटेतल्पवामेवामनभैरव ॥ अपर्णादेवता-तत्रब्रह्मरूपाकरोद्भवा ॥ ३४ ॥ श्री-पर्वतेदक्षतल्पतत्रश्रीसुन्दरीपरा । सर्वसिद्धिकरीसर्वासुन्दरानन्दभैरव ॥ ३५ ॥ कपालिनीभीमरूपावाम-गुल्फोविभासके ॥ ३६ ॥ उदरश्चप्रभासेमेचन्द्रभागायशस्विनी । वक्रतुण्डोभैरव ॥ ३७ ॥ ओष्ठोभैरवपर्वते । अवन्तीचमहादेवीलम्बकर्णस्तुभैरव ॥ ३८ ॥ चिबुकेभ्रामरी । देवीविकृताक्ष्योजनस्थले ॥ ३९ ॥ गण्डोगोदावरीतीरेविश्वेशीविश्वमातृका । दण्डपाणिभैरवस्तुवामगण्डेतुराकिनी ॥ अमायीभैरवोवत्ससर्व-शैलात्मकोपरि॥ ४० ॥ रत्नावल्यादक्षस्कन्ध ' कुमारीभैरव . शिवः ॥ ४१ ॥ मिथिलायामुमादेवीवामस्क-

स्त्रोमहोदर ॥ ४२ ॥ नालाहट्यां नलापातोयोगेशोभैरवस्तथा । तत्र साकालिकादेवो सर्वसिद्धिप्रदायिका ॥ ४३ ॥ कर्णाटेचैवकर्णमेषभीरुनामभैरव । देवताजयदुर्गाख्या नानाभोगप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ वक्रेश्वरेमन पातश्चक्रनाथस्तुभैरव । मह्रीपापहरातत्रदेवीमहिषमर्दिनी ॥ ४५ यशोरेपाणिपद्मश्चन्देवतायशरेश्वरी । चण्डश्चभैरवोयत्रतत्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ अट्टहासेचोष्ठपातोदेवीसाफुल्लरास्मृता । विश्वेशोभैरवस्तत्रसर्वाभीष्टप्रदायक ॥ ४७ ॥ हारपातोनन्दिपुरेभैरवोनन्दिकेश्वर । नन्दिनीसामहादेवीतत्रसिद्धिर्नसंशय ॥ ४८ ॥ लङ्कायानूपुरश्चैवभैरवोराक्षसेश्वर । इन्द्राक्षीदेवतातत्रइन्द्रेणो पासितापुरा ॥ ४९ ॥ बिराटदेशमध्येतुपादाङ्गुलिनिपातनम् । भैरवोऽमृताख्यश्चदेवीतत्राम्बिकास्मृता ॥ ५० ॥ मगधेदक्षजङ्घामेव्योमकेशस्तुभैरव । सर्वानन्दकरीदेवीसर्वकामफलप्रदा ॥ ५१ ॥ एतास्ते कथिता पुत्रपीठनाथाधिदेवता ॥ चैत्राधीशविनादेवपूजयेत्पीठदेवताम् । भैरवोक्तिय तेसर्वंजपपूजादिसाधनम् ॥ अज्ञात्वाभैरवपीठपीठशक्तिश्चशङ्कर ॥ प्राणनाथनसिध्यंतकल्पकोटिजपादिभि ॥ नदेयपरशिष्येभ्योनिन्दकायदुरात्मने । शठायवञ्चकायेदत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ दद्यात्तथा न्यायशिष्यायनैष्ठिकायशुचिप्रिये । साधकायकुलीनायमन्त्रीमन्त्रार्थसिद्धये ॥ ० ॥ इतितन्त्रचूडामणौशिवपार्वती सवादेएकपञ्चाशद्विद्योत्पत्तौपीठनिर्णय ' समाप्त ॥ अन्यानिपीठानिकालीपुराणे ॥ १८ । ५० । ६१ । अध्यायेवद्रष्टव्यानि ॥

पीठकलि । पुं० नायकविशेषे । पीठमर्द ॥

पीठमर्द । पु० नायकविशेषे । नर्मसचिवे॥ तल्लक्षण । कुपितस्त्रीप्रसादकइति । अस्योदाहरण यथा । कोयकोपविधि प्रयच्छकरुणा गर्भ वचोजायतापीयूषद्रवदीर्घिकापरिमलेऽऽरामोदितामेदिनी । आस्तावा स्पृहयालुलोचनमिद व्यावर्तयन्ती मुहुर्यस्मै कुप्यसितस्य सुन्दरिलपोवृन्दालिमन्दामहेइति ॥ नाव्योक्ता नायकप्रिये ॥

पीठसर्पक । त्रि०
पीठविसर्पी । खञ्जे
पीठसर्पी । पाशुरे । पङ्गौ ॥

पीठस्थानम् । न० देवताविशेषाणापूजास्थाने ॥

पीठिका । स्त्री० पातनिकायाम्॥ क्रमे ॥

पीठी । स्त्री० पीठे । आसने । चौकी

पीढा० पीढी० इत्यादिभाषा ॥

पीडनम् । न० अवमर्द्दे । देशादेरप द्रवदाने । शस्यादिसम्पन्नदेशस्यपर चक्रेणपीडने ॥ दुःखे ॥ भरणपो ष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् । नर कपीडनेचास्यतस्माद्यत्नेनतंभरेत् ॥ मर्द्दने । टीपना फींचना भीचना इत्यादिभाषा । यथा । गर्भोभिघा तावरमाशनपीडनाद्यैःपक्वद्रुमादि वफलमपतत्यिस्वभावेति ॥ पीडअवगा हने । ल्युट् ॥

पीडा । स्त्री० बाधायाम् । व्यथायाम् दुःखे । पीडयति पीडअवगाहने । चु० । भिदाद्यङ् । णिजभावेगुरो श्चेत्य० । टाप् । कृपायाम् ॥ शि रोमालायाम् । उत्तसे ॥ सरलद्रु मे ॥ इतिमेदिनी ॥

पीडितम् । न० स्त्रीणांकरणे ॥ त्रि० । यन्त्रिते । बाधिते । मर्दिते ॥ पीडासञ्जातास्य । ता० इतच् ॥

पीत । पु० गौरे । हरिद्राभे । पीला इतिहल्दिया इतिचभाषा ॥ कु- सुम्भे ॥ अङ्कोटे ॥ शाखोटे ॥ पुष्प रागे ॥ न० पाने ॥ हरिताले ॥ त्रि० पीतवर्णवति ॥ कृतपाने ॥ पिवतिवर्णान्तरम् । औणादिकःक्तः ॥ पीयते चक्षुषायम् । पापाने । क्तः । घुमास्थेतीत्वम् ॥ पीतागावद्र स्यचतु० पीतपानम्० आसामस्ती तिमत्वर्थीयोऽर्श आद्यजित्यच्प्रत्य योबोध्य । यद्वोत्तरपदलोपोऽत्रद्रष्ट व्य । पीतोदका पीता । अत्रो दकस्यपीतत्त्व गोषूपचर्यते ॥

पीतकम् । न० ताले । हरिताले ॥ अ गुरुणि ॥ पद्मकाष्ठे ॥ पित्तले ॥ माक्षिके ॥ नन्दीवृक्षे ॥ कुङ्कुमे ॥ हरिद्रुवृक्षे ॥ किङ्किरातद्रुमे ॥ श्यो नाके ॥ पीतशाले ॥ त्रि० पीतेनर क्ते ॥ पीतात्कन् ॥ यद्वा । स्वार्थे यावादिभ्यः कन् ॥ पीतचन्दने ॥

पीतकदली । स्त्री० स्वर्णकदल्याम् ॥

पीतकद्रुम । पु० हरिद्रुवृक्षे ॥

पीतकन्दम् । न० गर्जरे ॥

पीतकरवीरक । पु० पीतवर्णकरवी रपुष्पवृक्षे । पीतप्रसवे । सुगन्धिकु सुमे ॥

पीतकावेरम् । न० कुङ्कुमे ॥ पित्तले ।

पीतकाष्ठम् । न० पीतचन्दने ॥

पीतकीला । स्त्री० आवर्तकीलतायाम् ॥

पीतघोषा । स्त्री० पीतपुष्पघोषालतायाम् । धामार्गवे । महाजाल्याम् ॥

पीतचन्दनम् । न० पीतवर्णचन्दने । कालीयके । माधवप्रिये । कालानु सार्यके ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतचम्पक : । पुं० प्रदीपे ॥ पीतव र्णचम्पकपुष्पवृक्षे ॥

पीततण्डुल : । पु० कङ्गुन्याम् ॥

पीततण्डुला । स्त्री० बृहतीप्रभेदे । चविकावृक्षे । पुत्रप्रदायाम । बहुफलायाम् ॥

पीततुण्ड । पु० कारण्डवखगे ॥ सुगृहे ॥

पीततैला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ॥ ज्योतिष्मतीलतायाम् ॥

पीतदारु । न० देवदारुणि ॥ पीतश्चतद्दारुच ॥ हरिद्रौ ॥ सरले ॥

पीतदुग्धा । स्त्री० हैमवौर्याम् ॥ पीतदुग्धमस्या ॥ धेनुष्यायाम् ॥

पीतद्रु: । पु० दारुहरिद्रायाम् ॥ पीतद्रवति । द्रुगतौ । मितद्र्वादित्वाट्ड. ॥ पीतश्चासौद्रुश्चवा ॥ सरलवृक्षे ॥

पीतन । पु० आम्रातके ॥ प्लक्षे ॥ न० पीतदारुणि ॥ कुङ्कुमे । हरितालेे ॥ पीतकरोति । तत्करोतीति णिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् । ल्युर्वा ॥ यद्वा । पीयते । पीङ्पाने । वा० तनन्० गुणाभावश्च ॥ पीतवर्णंनयतैवा । नयगतौ । बौञ्वा । अन्येभ्योपीतिड. ॥

पीतनक: । पुं० आम्रातके ॥

पीतनी । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥

पीतपर्णी । स्त्री० वृश्चिघन्याम् ।

पीतपादा । स्त्री०-शारिकापक्षिणि ॥ पीतचरणयुक्ते ॥

पीतपुष्प । पु० चम्पकवृक्षे ॥ कर्णिकारे ॥ पिण्डीतकप्रभेदे ॥ पीतभिण्ड्याम् ॥ कूष्माण्डे ॥ पीतानि पुष्पाण्यस्य ॥ न० । आहुल्यवृक्षे ॥ हरिद्राभकुसुमे ॥

पीतपुष्पा । आढक्याम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ झिञ्झिरिष्टाक्षुपे ॥ कर्कोटक्याम् ॥

पीतपुष्पी । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥ पीतवाप्यालकौ ॥ सहदेव्याम् ॥ महाकोषातक्याम् ॥ त्रपुष्याम् । राजकोशातक्याम् ॥

पीतफल: । पु० शाखोटवृक्षे ॥ कर्मरङ्गवृक्षे ॥ पीतानिफलान्यस्य ॥

पीतफलक. । पुं० शाखोटवृक्षे ॥

पीतवालुका । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ पीतवर्णसिकतायाम् ॥

पीतभद्र: । पु० किङ्किराते ॥

पीतभृङ्गराज: । पु० स्वर्णभृङ्गारे । हरिप्रिये ॥

पीतमणि । पुं० पुष्परागे ॥ गोमेदे ॥

पीतमस्त । पुं० खगान्तरे । कलिकारे ॥

पीतमाक्षिकम् । न० मधुप्रभेदे ॥

पीतमुण्ड. । खगविशेषे । कलिकारे॥

पीतमुद्ग: । पुं० वसौ । प्रवेले । शारदे । सोनामूगा इ० भा० इ० हि० ॥

पीतमूलकम् । न० गर्जरे ॥ इ० रा० नि० ॥

पीतयूथी । स्त्री० स्वर्णयूथ्याम् । सोनजुही० भा० ॥

पीतरक्त । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीतरत्नम् । न० गोमेदमणौ ॥

पीतराग । पु० पीतवर्णे ॥ किञ्जल्के ॥ सिक्थके ॥ त्रि० । पीतवर्णवति

पीतरोहिणी । स्त्री० काश्मर्याम् ॥

पीतल । पुं० पीतवर्णे ॥ त्रि० तद्वति ॥

पीतलकम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥

पीतलोहम् । न० पित्तलभेदे ॥

पीतवासा । पु० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० पीतवस्त्रवति ॥

पीतबीजा । स्त्री० मेथिकायाम् । पीतानिबीजानियस्याः ॥ त्रि० पीतवर्णबीजयुक्ते ॥

पीतवृक्ष । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥ सरलवृक्षे ॥

पीतशाल । पु० असनवृक्षे ॥

पीतसार । पु० मलयजे ॥ गोमेदकमणौ ॥ तुरुष्के ॥ बीजके ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥ न० हरिचन्दने ॥

पीतसारक । पु० सर्जकवृक्षे विजयसारइतिख्याते ॥ पीत, सारो स्य ॥ निम्बवृक्षे ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥ इ० रा० नि० ॥

पीतसारि । न० स्रोतोञ्जने ॥

पीतसालक । पु० सर्जकवृक्षे । असने । बन्धूके । विजयसार० इ० ख्याते ॥ पीतः सारोऽस्य । रलयो रैक्यम् ॥

पीतस्फटिक । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीता । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ॥ कपिलशिंशपायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ गोरोचनायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥ पीयतेस्म । पीङ्पाने० पापाभेवा । कर्मणिक्त । घुमास्थेतीत्वम् ॥

पीताङ्ग । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

पीताब्धि । पुं० अगस्त्यमुनौ ॥ पीत अब्धिर्येनस ॥

पीताभम् । न० कालीयके । हरिचन्दने ॥ पीताआभायस्यतत् ॥ त्रि० । पीतकान्तौ ॥

पीताम्बर । पु० अच्युते । विष्णौ ॥ पीतमम्बरयस्यस ॥ शैलूषे ॥ न० हरिद्राभवसने ॥ पीतवर्णकौषेयवस्त्रे ॥ त्रि० पीतवस्त्रयुक्ते ॥

पीताम्बरा । स्त्री० बगलादेव्याम् ॥

पीताश्मा । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीति । पु० घोटके । तुरगे ॥ इत्यमर ॥ पिबति । पापाने । क्तिच् । घुमास्थेतीत्वम् ॥

पीति । स्त्री० पाने । द्रवद्रव्यस्यगलाध:करणे ॥ इतिमेदिनीकर । पानम् । पा० । स्त्रियांक्तिन् । घुमास्थेतीत्वम् ॥ शुण्डायामिति शब्दचन्द्रिका ॥

पीतिका । स्त्री० पीतयूथ्याम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतु: पुं० । सूर्ये ॥ वन्हौ ॥

पिबति । पा० । प क्तिच्चेति तुन् ॥

पीथ । पुं० अर्के ॥ अग्नौ ॥ काले ॥ न० । जले ॥ घृते ॥ पिबति । पा० । पातृतुदीत्यादिनाथक् ॥

पीथि : । पुं० घोटके ॥

पीन । त्रि० स्थूले ॥ प्यायतेस्म । ओप्यायीवृद्धौ । गत्यर्थेतिक्त : । ओदितश्चेतिनत्वम् । प्याय : पीभाव : ॥

पीनस । पुं० रोगविशेषे । नासा स्रावे । प्रतिश्याये ॥ अस्यनिदान म् ॥ यथा । आनह्यतेयस्यविशु ष्यतेचप्रक्लिद्यतेधूप्यतिचैवनासा । नवेत्तियोगन्धरमांश्चजन्तुर्जुष्टं व्यव स्येत्खलुपीनसेन ॥ तच्चानिलश्ले ष्मभवविकारंब्रूयात्प्रतिश्यायसमा नलिङ्गम् ॥ अस्यौषधम् । यथा । पिप्पलीत्रिफलाचूर्णंमधुसैंधवसंयुत म् । सर्वरोगज्वर श्वासशोषपीन सहृद्भवेदिति ॥ पीनस्यति० सा यतिवा । षोअन्तकर्म्मणि० पैन्व येवा । आतोनुपेतिक ॥

पीनसा । स्त्री० कर्कट्याम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पीनसी । त्रि० पीनसरोगिणि ॥

पीनस्कन्ध । पुं० महिषे ॥

पीनोध्नी । स्त्री० पीवरस्तन्यांगवि ॥ पीनमूधोऽस्या । ऊधसोऽनङ् । बहुब्रीहेरूधसोङीष् ॥

पीपरि । पुं० क्षरवृक्षे ॥ इ० रा० नि० ॥

पीयु । पुं० काले ॥ रवौ ॥ घूके । पेचके ॥ सुवर्णवायसयोरिति दीक्षित : ॥ पिबति । पा० । खरु शङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु० इतिकुप्र त्यय । धातोरीत्वयुगागमश्च ॥

पीयूषम् । न० अमृते ॥ अमृतायाम् । गुडूच्याम् ॥ यथा । पीयूष लोकप्रसूतोचरणानाकृष्यादि इ० लोलिम्बराज ॥ दुग्धे ॥ पु० न० नव्यसूतधेनोः सप्तदिवसावधि क्षीरे । पियूषे ॥ पीयते० पीय्य ते० अनेनवा । पीय इ० सौत्रो धातु । प्रीतौ । पीयेरूषन् ॥

पीयूषमहा । पु० चन्द्रे ॥ इ० श० रत्नावली ॥

पीयूषरुचि । पुं० चन्द्रे ॥ त्रि० । अमृतप्रिये ॥

पीलक : । पु० पिपीलिकायाम् ॥ इ० हेमचन्द्र ॥

पीलु : । पु० प्रसूने ॥ परमाणौ ॥ मतङ्गजे ॥ तालस्यास्थिखण्डे ॥ काण्डे । वाणे ॥ व्रजादिदेशेषु खनाम्नाप्रसिद्धे पादपविशेषे । गुड फले ॥ क्रिमिविशेषे ॥ पुष्पद्रुमे ॥ पीलयति । पीलप्रतिष्टम्भे । मृगय्वादित्वात्कु ॥ न० पीलुवृक्ष

स्यफले । पीलू० क्लृ० भा० ॥ पीलु श्लेष्मसमीरघ्नं पित्तलंभेदिगुल्मनुत् । स्वादुतिक्तञ्चयत्पीलुतन्नात्युष्णा त्रिदोषहृत् ॥

पीलुक : । पु० मधूकप्रभेदे ॥

पीलुकुण : । पु० पीलूनापाके ॥ तस्य पाकमूलइत्यादिनाकुणप् प्रत्यय. ॥

पीलुनी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥

पीलुपत्र : । स्त्री० लताविशेषे । मोर टायाम् ॥

पीलुपर्णी । स्त्री० विम्बिकायाम् ॥ मूर्वायाम् ॥ ओषधिभिदि ॥ पी लोरिवपर्णान्यस्या : ॥ पाककर्णे तिङीष् ॥

पीवा । त्रि० स्थूले ॥ प्यायते । प्यैङ्वृद्धौ । ध्याप्योः सम्प्रसारण चेतिक्वनिप् ॥

पीवर । त्रि० स्थूले । मोटा इति भाषा ॥ प्यायते । प्यैङ् । छि त्वरच्छत्वरेतिवरच् प्रत्ययान्तो निपातित : ॥ पु० कूर्मे ॥

पीवरस्तनी । स्त्री० स्थूलस्तन्याङ्ग वि । पीनोध्न्याम् ॥ पीनस्तन विशिष्टायानार्याम् ॥ पीवरा . स्तना , पीवरीवास्तनौयस्या . स्वा ङ्गाच्चोपसर्जनादितिङीष् ॥

पीवरा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ शता वर्याम् ॥ स्थूलायाम् ॥

पीवरी । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥ शतमू ल्याम् ॥ प्यायते । प्यैङ् । ध्याप्योः सम्प्रसारणञ्चेतिक्वनिप् स्त्रियाव नोरचेङीव्रौ ॥

पुंश्चष । पु० गन्धमूषिके ॥

पुंश्चल । पु०व्यभिचारिणि ॥ यथा ॥ ललाटोपस्थतास्तिस्रोरेखा स्युःशतव र्षिणाम् । नृपस्य स्याच्चतस्रभिरायु पञ्चनवस्यथ ॥ अरेखेणायुर्नवतिर्वि च्छिन्नाभिश्चपुंश्चल' ॥ क्लृ०गरुडपु०

पुंश्चली । स्त्री० व्यभिचारिण्याम् । अ तिचञ्चलायाम् । असत्याम् ॥ त- स्याश्चरित्रदोषायथा । अहोकोवेद भुवनेदुर्ज्ञेयपुंश्चलीमन' । पुंश्चल्या योह्विविश्वस्तोविधिनासविडम्बित. ॥ वह्निष्कृतस्ययशसाधर्मोणास्वकुले नच । वाञ्छित नूतनप्राप्य विन- श्यतिपुरातनम् ॥ सदाखकर्म सा ध्यासाकोवातस्या प्रियोऽप्रिय । दैवेकर्माणि पैत्रेचपुत्रेवन्धौनभर्त्त- रि ॥ दारुणापुंश्चलीचित्त सदाशङ्का रकर्माणि । प्राणाधिकरतिन्नसाऽ मृतदृष्ट्याहिपुंश्चली ॥ रत्नप्रदस्य- त्रिच्छविषदृष्ट्याहिपश्यति । सर्वेषा- स्थलमस्त्येवपुंश्चलीनानकुत्रचित् ॥ दारुणापुंश्चली जातिर्नरजातिभ्य- एवच ॥ निष्कृति कर्मभोगान्त- सर्वेषामस्तिनिश्चितम् ॥ नपुंश्चली नाविप्रेन्द्रयावच्चन्द्रदिवाकरौ । अ न्यासाकामिनीनाञ्चकीटंहन्तुञ्चया

ष्टया । सानास्तिपुंश्चलीनांश्चकान्तं हन्तपुरातनम् ॥ रतिश्चनूतनप्राप्यविषतुल्यपुरातनम् । कान्तं हत्वा हिनस्त्येवसोपायेनावलीलया ॥ * ॥ पृथिव्यांयानिपापानिपुंश्चलीष्वेव भारते । तिष्ठन्तिताभ्योनपरा : पापिष्ठा सन्तिकेचन ॥ (*+*) ॥ पुंश्चलीपरिपक्वान्नसर्व्वं पातकमिश्रितम् । देवेकर्म्मणिपैत्रेचदेयनचतथाजलम् ॥ अन्नं विष्ठापयोमूत्रंपुंश्चलीनांश्चनिश्चितम् । दत्त्वापितेभ्यो देवेभ्योभुक्त्वाचनरकंव्रजेत् ॥ शतवर्षंकालसूत्रेपचत्येवसुदारुणे । घोराश्चकारिकृमयस्तं दशन्तिदिवानिशम् ॥ पुंश्चल्यन्नंचयोभुङ्क्तेदैवाद्द्विजराधम . । एतज्जन्मकृतपुण्यंतस्यनश्यतिनिश्चितम् ॥ आयु : श्रीयशसांहानिरिहलोकेपरत्रच । तस्मादन्नाद्द्वणीयपाकपात्रं कलत्रकम् ॥ (*‡*+) ॥ पुंश्चलीदर्शने पुण्ययात्रासिद्धिर्भवेद्ध्रुवम् । स्पर्शने चमहापापं तीर्थस्नानाद्विशुद्ध्यति ॥ स्नानदानव्रतश्चैवजपश्चदेवपूजनम् । निष्फलंपुंश्चलीनांचभारतेजीवनंतथा ॥ (*०+०*) ॥ उपस्थितसकामंपुंश्चलीत्यागेदोषोयथाभवेद्यस्यु पस्थितांकामातपुंश्चलींचेज्जितेन्द्रिय. परित्यजेद्धर्म्मभयाद्धर्मान्निरकंव्रजेत् ॥ (+०*०+) ॥ सर्वदेवतथा-

स्तपस्विस्त्याज्यत्व गर्हितत्वं चयथा । उपस्थितांचयायोषित्त्यक्त्वाज्याराणिणामपि । श्रुतौश्रुतमितित्याज्यास र्वदेवतपस्विनाम् ॥ अत्रोसर्वा ' परित्याज्या पुंश्चलीचविशेषत ' । भ नायु ' प्राणयशसानाशिनीदु ख दायिनी ॥ स्वकार्यतत्परांशश्वत्परकार्यविघातिनी । निष्ठुरानरघातिन्य सर्पपद्मीजरूपिणी ॥ विद्युद्दीप्तिर्जलेरेखालोभान्मेनीयथाभवेत् । परद्रोहाद्यथासम्पत्कुलटाप्रेमतत्परम् ॥ सर्वेभ्योहिंस्रजन्तुभ्योविपद्मीजासदैवसा । योविश्वसितुतासमूढोविपत्तस्यपदेपदे ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे २३ । २४ । ७२ अध्यायः ॥ पुंसोभक्तं, सकाशाच्चलति० पुरुषान्तरंगच्छति । चलगतौ । अच् । गौरादि . ॥

पुंश्चिह्नम् । न० शिश्ने ॥

पुंसवनम् । न० दुग्धे । गर्भे ॥ संस्कारविशेषे ॥ द्वितीयेवातृतीयेवा मासिपुंसवनंभवेत् । व्यक्तेगर्भेभवेत्कार्यंसीमन्तेनसहाथवा ॥ पुमान् सूयतेऽनेन । पुम्० । ल्युट् ॥

पुंस्त्वम् । न० रेतसि । शुक्रे ॥ पुरुषत्वे ॥

पुंस्त्वविग्रह ' । पुं० भूतृणे ॥

पुक्कस । पु० श्वपचे ॥ अधमे ॥ पुतकुत्सितम् पुण्यंवापुमांसंवाकस

ति । कसगतौ । अच् । मू० कोवा ॥ पु० । निषादाच्छूद्रायाजाते । जातानिषादाच्छूद्रायाजात्याभवति पुक्कस ॥

पुक्कसी । स्त्री० कालिकायाम् ॥ नील्याम् ॥

पुङ्ख । पु० मङ्गलाचारे ॥ शराङ्गे । बाणमूले ॥ श्येने ॥

पुङ्खानुपुङ्खम् । न० मङ्गलामङ्गले ॥ यथा । पुङ्खानुपुङ्खविषयेक्षणतत् परोपिधीरोनमुञ्चति मुकुन्दपदार विन्दे । सङ्गीतनृत्यगलितालवशंग तापि मौलिस्थकुम्भपरिरक्षणधीन टीवति ॥

पुञ्ज । पु० न० पुञ्जे ॥ इतिशब्द चन्द्रिका ॥

पुञ्जल । पु० आत्मनि ॥ इतिभूरि प्रयोग . ॥

पुङ्गव । पुं० बलीवर्दे । वृषे ॥ पुमाश्चासौगौश्च ।गोरतद्धितलुकीति टच् ॥ औषधसाप्रभेदे ॥ उत्तरपद स्थ श्रेष्ठे ॥ ऋषभौषधे ॥ मङ्गो चे ॥ पुरुषर्षभे ॥ पुमान्गौरिव । उपमितिसमास । पूर्ववत्टच् ॥

पुच्छ । पुं० पश्चात्प्रदेशे ॥ पुं०न० लाङ्गूले ॥ न० कलापे । समूहे । लोमवल्लाङ्गूले ॥ पुच्छति । पुच्छप्र मादे । प० अच् । पृ० । पुच्छभा गडे तिनिपातनाद्ययसाप : ॥

लीचटकाना० इतिभा० ॥

पुच्छदा । स्त्री० । लक्ष्मणाकन्दे ॥ इ० राजनिर्घण्ट . ॥

पुच्छी । पुं० कुक्कुटे ॥ अर्कवृक्षे ॥ त्रि० । लाङ्गूलवति ॥

पुञ्ज । पु० राशौ । धान्याद्युच्छित वृन्दे ॥ पिञ्जयति० पिञ्ज्यतेवा । पिजिहिंसा बलादाननिकेतनेषु । अच्०घञ्वा । घृ० । यद्वा । उन्न-त्यापुमांसजयति । अन्ये० ड ॥

पुञ्जिकस्थली । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पुट । पुं० बालपल्लवे ॥ न० । जा तीफले ॥ उपर्यधोभवाम्भसयुक्तस्त दादिकपालद्वयरूपौषधपाकपात्रे ॥ धात्वादिमारणोपयुक्तान्पुटप्रकारा नाहरसप्रदीप । लोहादेरपुनर्भा व स्तद्गुणत्वगुणाव्यता । सलिले तरणञ्चापिततसिद्धि ' पुटनाद्भवेत् ॥ गम्भीरेविस्तृतेकुण्डे द्विहस्ते चतु रस्रके । वनोपलसहस्रेणपूरितेपुट मौषधम् । कोष्ठिकेव प्रयत्नेनगोवि ष्ठोपरिधारयेत् । वनोपलसहस्रा र्द्धं कोष्ठिकोपरिनि क्षिपेत् ॥ व ह्निं विनि : क्षिपेत्तन्महापुटमिति स्मृतम् ॥ १ ॥ कोष्ठ भूषा । गो विष्ठा० गोइठा ॥ +*‡* ॥ सपादहस्तमानेनकुण्डे निम्ने तथा यते । वनोपलसहस्रेणपूर्णमध्ये विधारयेत् ॥ पुटनद्रव्यसयुक्ताको

ष्टिकामुद्रितांमुखे । अधोर्द्धानिकर गडानिअर्द्धान्युपरिनि क्षिपेत् ॥ एतद्गजपुटप्रोक्तख्यातसर्वपुटोत्तम म् । हस्तश्चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाण ससपाद तेनत्रिंशदङ्गुलप्रमाणेने त्यर्थं अतएवोक्तम् । साधारणेन राङ्गुल्यात्रिंशदङ्गुलकोगज । क रण्डानि० आरण्यागोमया । इ० गजपुटम् ॥ २ ॥ (++++)— अरत्निमात्रकेकुण्डेपुटवाराहमुच्यते ॥ ३ ॥ वितस्तिमात्रके खातेकथि तश्चौक्कुटपुटम् ॥ ४ ॥ अरत्निस्तुनि ष्कनिष्ठेनमुष्टिना । इत्यमर । नि सृतकनिष्ठयामुष्ट्योपलक्षितोहस्तो ऽरत्निरित्यर्थ ॥ षोडशाङ्गुलकेखाते कस्यचित्कौक्कुटपुटम् ॥ यत्पुटदी यतेखातेह्यष्टसङ्ख्यैर्वनोपलै । क पोतपुटमेतत्तु कथितपुटपण्डितै : ॥ ५ ॥ गोष्ठान्तर्गोखुरक्षुण्णशुष्कचू र्णितगोमयम् । गोवरतत्समाख्या तवरिष्ठरससाधने ॥ इहङ्गाण्डस्थि तैर्यत्रगोवरैर्दीयते पुटम् । तङ्गोव रपुटप्रोक्तभिषग्भि सूतभस्मकृत् ॥ ६ ॥ इहङ्गाण्डेतुषै पूर्णे मध्ये मूषाविधारयेत् । क्षिप्त्वाग्नि मुद्र येङ्गाण्ड तङ्गाण्डपुटमुच्यते ॥ ७ ॥ इति भावप्रकाश ॥ पु० । न० । अश्वखुरे । २ ॥ आच्छादने ॥ पत्रादिरचितेपुष्पाद्याधारे । पुडा० इति० दोना० इतिचभा० । मिथ सश्लेषे ॥

पुटकम् । न० पद्मे ॥ इतिशब्द० ॥

पुटकन्द । पु० कोलकन्दे ॥

पुटकिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ पुट-कानिसन्त्यत्रपुष्करादिभ्योदेशइतीनि ॥

पुटग्रीव । पुं० गर्गर्याम् ॥ ताम्रकुम्भे ॥

पुटपाक । पु० पुटान्तरितौषधपचने ॥ अस्यविधिर्यथा ॥ पुटपाकस्यकल्पस्यस्वरसोग्रह्यतेयत । अतस्तुपुटपाकानायुक्तिरत्रोच्यतेमया ॥ पुटपाकस्यपाकोय लेपस्याङ्गारवर्णता । लेपश्चद्व्यङ्गुलस्थूलकुर्याद्व्यङ्गुलिमात्रकम् । काश्मरीवटजम्ब्वादिपत्रैर्वेष्टनमुत्तमम् । पलमात्रोरसोग्राह्य कर्षमात्र मधुक्षिपेत् । कल्कचूर्णद्रवाद्यास्तुदेया कोलमितावुधै ॥ ०० ॥ अपिच । इ विल्वे स्नि ग्धमासस्यपरद्रव्य पलमतम् । द्रवस्यकुडवोन्मानसर्वमेकत्रपेषयेत् ॥ तदेकत्रसमालोड्यपत्रै . सुपरिवेष्टितम् । पुटपाकविधानेन तत्पक्त्वातद्रसबुध . ॥ तर्पणोक्तेन विधिनायथावदवधारयेत् । दृष्टिमध्ये नि षेच्य . स्यान्नित्यमुत्तानशायिना ॥ कृष्णोलेखनसंवरोपणश्चेतिसत्रिधा । स्नि . स्निग्धोविरूढस्यस्निग्ध

स्यसतुलेखन' ॥ इष्टेवलार्थमितर' पित्तासगुव्रणवातनुत् । इतरोरोप ण' । स्नेहमांसवसामज्जमेद स्या द्दौषधे . क्वत : ॥ स्नेहन : पुटपा क : स्या द्धार्यीहवाकशतेतुस : । वाक्शतद्धेटिकाशतम् । जाङ्गला नायकन्मांसैर्लेखनद्रव्यसयुतै . ॥ कृष्णलोहरजस्ताम्रशङ्खविद्रुमसिन्धु जै . । समुद्रफेनकासीस स्रोतोजद धिमस्तुभि ॥ लेखनीवाक्छतस्य परधारणमिष्यते । स्तन्यजाङ्गल म ध्वाज्यतिक्तकद्रव्यभाविल ॥ लेखना त्त्रिगुणोधार्य . पुटपाकस्तुरोपण । तिक्तकद्रव्याख्याद्द । निम्बामृता हृषपटोलनिदिग्धिकाभि' स्यात्पञ्च तिक्तकइतिप्रथितोगुणोवम् । षाच रेत्सर्पिणोक्तास्तुक्रियाव्यापत्तिदर्शने ।व्यापत्तिदर्शने। मिथ्याकृतपुटपा कजनितव्याधिदर्शने।तेजास्यनिल माकाशमादर्शभास्कराणिच । नेत्रे ततपितेनैव यस्ववापुटपाकवान् ॥ इति भावमिश्र . ॥

पुटपाकजम् । न० माससाव्यञ्जनान्त रे॥ गुरुयन्त्रेणयत्पक्व' तज्ज्ञेयं पुटपाकजम् ॥

पुटभेद . । पुं० नदीवक्रे ॥ पत्तने । नगरे ॥ आतोद्ये ॥ तटिनीमुखे ॥ चक्राकारेणजलानामधोयाने॥ पु टंसश्लिष्ट भिनत्ति । भिदिर० ।कर्म ण्यण् ॥ पाषाणविशेषे ॥ पुटे पुटे भेदयते इ० ॥

पुटभेदक : । पुं० पाषाणविशेषे ॥

पुटभेदनम् । न० पत्तने । स्थानीये । नगरे ॥ पुटानिपात्राणिभिद्यन्ते ऽत्र । भिदिर्० । अधिकरणेल्युट् । युक्वा ॥

पुटालु' । पुं० शूकरकन्दे । कोल कन्दे ॥

पुटिका । स्त्री० एलायाम् ॥

पुटितम् । न० अङ्घिपुटे ॥ हस्तपुटे । त्रि० । पाटिते ॥ स्यूते ॥

पुटी । स्त्री० कौपीने ॥ आच्छादने॥ पत्रादिनिर्मितेपुष्पाद्याधारे । पुटि या० पुडी० इ० भा० ॥ गौ० ङीष् ॥

पुटोटजम् । न० श्वेतच्छत्रे ॥ इ० त्रिकाण्डशेष ॥

पुटोदक । पुं० नारिकेले ॥इ०हा०

पुण्डरी । पुं० हस्तिनामनुष्याणाञ्च चक्षुष्ये क्षुद्रविटपे । शालपर्णीपत्रस मानपत्रे । पौण्डरीके । चक्षुष्ये । सालपुष्पे ॥ इ० शब्द० ॥

पुण्डरीकम् । न० सिताम्भोजे । सि तच्छत्रे ॥ भेषजे ॥ पुं० । व्याघ्रे । अग्निदिङ्नागे ॥ कोषकारान्तरे ॥ सहकारे ॥ गणधरे ॥ राजिला हौ ॥ गजज्वरे ॥ मदनवृक्षे ॥ कमण्डलौ ॥ श्वेतवर्णे ॥ शाली

र्जातिविशेषे ॥ कुष्ठविशेषे ॥ तल्ल चणम् । सश्वेतरक्तपर्यन्त पुण्डरीकदलोपमम् । सोत्सेधञ्चसरागञ्च पुण्डरीकप्रचचते इति० । पुण्डरीकवर्णयोगात्पुण्डरीक । अर्श आद्यच् ॥ पुण्डयति । मण्डिभूषायाम् । पुडिच । फर्फरीकादयश्चेत्यरीकम् ॥

पुण्डरीकाक्ष । पुं० विष्णौ । नारायणे । हृत्पुण्डरीकेप्रकाशमानेवासुदेवे ॥ तस्यस्मरणादेवशुचिर्भवति । यथा । अपविच्च ' पविचोवासर्वावस्थाङ्गतोपिवा । य स्मरेत्पुण्डरीकाक्षसवाह्याभ्यन्तर शुचिरितिस्मृते ॥ पुण्डरीकमिवाक्षिणीयस्य । वहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णो स्वाङ्गात्षच् । पुण्डरोकेषुअक्षियस्यवा ॥ पुण्डरीकस्थानेअक्षियस्येतिवा ॥ अयमर्थस्तुहरिस्ते साहस्रमितिपुष्पदन्तस्तोत्रे व्यक्त ' ॥ यद्वापुण्डरीकलोकात्मकमक्षति । अक्षूव्याप्तौ । कर्मण्यण् ॥ तत्चायतिवा । चैचये । आतोनुपसर्गइतिक । अन्येषामपीतिदीर्घ । आङ्प्रश्लेषोवा । तत्रसुपीतिमूलविभुजेतिक ' ॥ न० । पुण्डर्ये ॥

पुण्डरीयकम् । न० प्रपौण्डरीके । स्थलपद्मे ॥

पुण्डर्यम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पुण्डयति । पुडिखण्डने । अच् । पुड स्यार्ये प्रधानम् । शकन्ध्वादि

पुण्ड्र । पुं० दैत्यविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे । पौंडा० इ० भा० ॥ अतिमुक्तके चित्रे ॥ क्रमौ ॥ पुण्डरीके ॥ तिलके । पुष्पवृक्षविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे ॥ देशविशेषेतु पुण्ड्र ॥ न० । ऊर्द्धपुण्ड्रादौ ॥ पुण्ड्राते । पुडिखण्डने । स्फायितञ्चीतिरक् ॥

पुण्ड्रक । पु० अतिमुक्ते । वासन्त्याम् । माधवीलतायाम् । तिलकवृक्षे । स्थिरपुष्पायाम् ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा इ० भा० ॥ पुण्डति०पुण्ड्रातेवा । मुडिबन्धने० पुडिच । स्फायीतिरक् । स्वार्थेकन् ॥

पुण्ड्रकेलि । पुं० इभे । हस्तिनि ॥ पुण्ड्रेषुकेलिर्यस्य ॥

पुण्यम् । न० धर्मे ॥ सुकृते ॥ यथा । पण्डितेनापिकिन्तेनसमर्थेनचदेहिनाम् । यत्पुण्य भारमुद्वोढुमशक्त. पारलौकिकमिति ॥ तस्माद्यतेत पुण्येषुयइच्छेन्महतींश्रियनिति ॥ विधिविहिते ॥ सदाचारे ॥ शोभन कर्म्मणि ॥ वि० । शोभने । मनोरमे । सुन्दरे ॥ पावने ॥ शुद्धे ॥ पुनाति० पूयतेऽनेनवा । पूञ् । पूञो यसुइद्रस्वश्चेतियतणुट्ह्रस्वश्च ॥ यद्वा । पुणति । पुणकर्म्मणिशुभे । इगुपधेतिक । पुणेसाधु । तत्र

साधुरितियत् ॥ इयासम नास्तिपु ण्य पाप स्त्रिसासम नदीतिदेवीभा गवतम् ॥

पुण्यकम् । न० विधिविहितेउपवास कृच्छचान्द्रायणप्राजापत्यनक्तभोज नादिव्रते ॥पुण्यमेव । सञ्ज्ञायांकन्॥

पुण्यकव्रतम् । न० ब्रह्मवैवर्तोक्ते । स्त्रीकर्त्तव्येनियमविशेषे ॥

पुण्यकृत् पुं० अश्वमेधादियाजिनि ॥ आश्रमकर्म्मकृति ॥ त्रि० पुण्यक र्त्तरि । धार्मिके ॥ पुण्यकृतवान् सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषुकृञः इति कृञ क्विप् ह्रस्वस्येतितुक् ॥ पु ण्य कारयतिवा । बहुलमन्यत्रापी तिणिलुक् ॥

पुण्यगन्ध । पुं० चम्पके । पुण्योग न्धोऽस्य ।

पुण्यजनः । पुं० यक्षे ॥ राक्षसे ॥ म ङ्गलादिबहिरुद्धलक्षणयापुण्यश्चासौ जनश्च ॥ धार्मिके ॥ पुण्याश्रयो जन, । मध्यमपदलोपीसमास ।

पुण्यजनेश्वरः । पुं० कुवेरे । त्र्यम्बक सखे ॥ पुण्यजना. यक्षा 'तेषामी श्वरः ॥

पुण्यतृणम् । न० श्वेतकुशे ॥

पुण्यदर्शनः । पुं० चाषपक्षिणि ॥

पुण्यफलः । पुं० वनविशेषे । लक्ष्म्या रामे ॥ न० । धर्म्मजन्यफले ॥

पुण्यभाक् । त्रि० पुण्यविशिष्टे ॥

पुण्यभू । स्त्री० आर्यावर्त्ते ॥ पुण्यस्य भू । पुण्याचासौभूमिश्चेतिवा ॥

पुण्यभूमि । स्त्री० आर्यावर्त्ते ॥ पुण्य स्यभूमिः । पुण्याचासौभूमिश्चे तिवा ॥

पुण्यवान् । त्रि० सुकृतिनि । धन्ये ॥ पुण्यमस्यास्ति । मतुप् । मादुप धायाश्चमतोर्वोऽयवादिभ्य इतिव त्वम् ॥

पुण्यश्लोक । पुं० जनार्दने । विष्णौ ॥ नलइतिप्रसिद्धेराजनि ॥ युधिष्ठि रे ॥ पुण्यानिपावनानि श्लोकानिय शांसियस्य ॥ पुण्यानिकवीनापद्या निवायस्मिन् ॥ त्रि० पुण्यचरित्रे

पुण्यश्लोका । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ वैदे ह्याम् । सीतायाम् ॥ यथा । पुण्य श्लोकोनलोराजा पुण्यश्लोकोयुधिर, । पुण्यश्लोकाचवैदेही पुण्यश्लोकोज नार्दनइतिपुराणम् ॥

पुण्या । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ तुलस्या म् ॥ पुण्यजनिकायाम् ॥

पुण्यात्मा । त्रि० धर्मशीले ॥ पुण्य आत्माऽस्य ॥

पुण्याहम् । न० शोभनदिवसे ॥ पुण्य ञ्चतदहश्च । राजाह . सखिभ्यष्टजि तिटच् । उत्तमैकाभ्यामित्यन्हादेशो न । पुण्यसुदिनाभ्यामितिक्लीवत्वम् ॥ मङ्गले ॥ यथा०पुण्याहवाचनम् ॥

पुण्याहवाचनम् । न० दैवादिकर्म्मा

पुत्र .

दौमङ्गलार्थंपुण्याहमितिशब्दस्तवा
रत्रयकथने ॥ यथा । पुण्याहवाचन
दैवेब्राह्मणस्यविधीयते । एतदेवनि
रोङ्कार कुर्य्यात्क्षत्रियवैश्ययो ॥
सोङ्कारंब्राह्मणेब्रूयात्निरोङ्कारमह्री
पते । उपांशुचतथावैश्ये शूद्रे स्व
स्तिप्रयोजयेदितियम ॥

पुत्तलिका । स्त्री० धातुपाषाणादिनि
र्म्मितमूर्त्तौ । पुतलीइतिभाषा ॥

पुत्तिका । स्त्री० मधुमक्षिकाविशेषे ।
पतङ्गिकायाम् ॥ यतआह । माक्षि
कतैजवर्णंस्यात्घृतवर्णंतुपौत्तिकम् ।
क्षामरन्तुभवेच्छुक्लं क्षौद्रन्तुकपिलभ
वेत् । इति ॥ पुतकुत्सिततायते ।
तायृसन्तानपालनयो । बाहुलका
त्क । यलोप । केणइतिह्रस्व
। प्रत्ययस्थादितीत्वम् ॥ पिपीलि
काप्रभेदे । दीमकइतिसौंडक०इति
चभाषा ॥ यथा । धर्मशर्मे : सञ्चि
नुयाद्वल्मीकमिवपुत्तिका । परलो
कसहायार्थंभास्वन्त स्वशरीरिणमि
ति ॥

पुत्र । पु० लग्नात्पञ्चमभवने ॥ आ
त्मजे । तनये । सूनौ । सुते । अप
त्ये । पूतइतिभाषा० ॥ अस्यनिरु
क्तिर्यथा । पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पि
तरंत्रायतेसुतः । तस्मात्पुत्रइति
प्रोक्तः स्वयमेवस्वयम्भुवेति ॥ स-
सारिणोयमवश्यमपेक्षित' । अपुत्र

पत्र .

स्यगतिर्नास्तिस्वर्गेगतुपरन्तप । येन
केनाप्युपायेनपुत्रस्यजननचरेदिति
वचनात् ॥ सचद्वादशविधोयथा ।
पुत्रान्द्वादशयानाहनृणास्वायम्भुवो
मनु । तेषांषड्बन्धुदायादा षड
दायादबान्धवा ॥ औरस क्षेत्रज
श्चैवदत्त कृत्रिमएवच । गूढोत्प
न्नोऽपविद्धश्चदायादाबान्धवाश्चषट् ॥
कानीनश्चसहोढश्चक्रीत पौनर्भव
स्तथा । स्वयदत्तश्चशौद्रश्च षडदाया
दबान्धवा इति ॥ पुत्रिकापुत्रेण
सहत्रयोदशविधोऽपिभवति ॥ † ‡ ॥
जीवतोवाक्यकरणात्क्षयाहेभूरिभो
जनात् । गयायांपिण्डदानाच्च त्रि
भि पुत्रस्यपुत्रता ॥ (*) ॥ चतु
र्विधा पुत्रायथा । सुमनोवाच) ।
ऋणसम्बन्धिन केचित्केचित्न्या
सापहारका । रिपवश्चप्रियाश्चेति
स्वकर्मवशवर्तिन ॥ भेदैश्चतुर्भिर्जाय
न्ते पुत्रामित्रास्त्रियस्तथा । भार्या
पिताचमाताचभृत्या स्वजनबान्धवा
॥ स्वेनस्वेनहिजायन्ते सम्बन्धेनम
/हीतले । न्यासापहारभावेन यस्यय
स्यकृतभुवि ॥ न्यासस्वामीभवेत्पु
त्रोगुणवान्रूपवान्भुवि । येनचाप
हृतन्यासतस्यगेहेनमशय ॥ न्या
सापहारणाद्दुखसदत्त्वादारुणगत.
। न्यासस्वामीसपुत्रोऽभून्न्यासापहार
कस्यच ॥ गुणवानरूपवांश्चै वसबैल

पुत्र .

नणसयुत । भक्तिस्वदर्शयेत्तस्य पुत्रोभूत्वादिनेदिने ॥ प्रियवाक्यश रोवापिवहुर्क्क्ष्यप्रदर्शयेत् । स्वीय द्रव्य समुद्राद्य प्रीतिमुत्पाद्यचातु लाम् ॥ भुक्त्वातुपोषणात्तेनतद्दादा यपुनर्व्रजेत् । यथातेनप्रदत्तन्या-सापहरणात्पुरा ॥ दुःखमेवम-हत्कृत्वादारुणप्राणनाशनम् । ता दृशतस्मादद्यात् सपुत्रोभूत्वामहागुणे . ॥ अल्पायुषस्तथाभूत्वा मरण यान्तितेतथा । दु . खदत्वाप्रयान्त्ये वप्रकृत्यैवपुन पुन' । यदाहपुत्रपु त्रेतिप्रलापहिकरोतिस ' । तदाहा स्य करोत्येषक ' सपुत्रोहिकस्यच ॥ अनेनापिकृतन्यासमदीयपरिचा रिणा । द्रव्यापहारोपिपितापूर्वमद्यै वतस्यच ॥ पिशाचस्त्व मयादत्तमद्यै वहिदुरात्मन : । द्रव्यापहरणेनापि ममप्राणागता किल ॥ दुःखेनम हताचैवयथाहंपीडित पुरा । तदा दु खप्रदत्वाहद्रव्यमुद्राद्यमुत्तमम् ॥ भोगेनसर्वमादायचिरात्विश्वास्य सौम्यवत् । गतोस्मिस्वगृहचाद्यक स्याहसुतईदृश ॥ नचैषोपिपितापू र्वमद्यैवनचकस्यचित् । पिशाचत्व मयादत्तमद्यैवचदुरात्मन . ॥ एव मुक्त्वाप्रयात्यैवतप्रहस्यपुन पुन. । प्रयात्यनेनमार्गेणदुःखंदत्वासुदारु णम् ॥ एवन्यासस्यसम्बन्धात्पुत्रा.

पुत्र

स्मिन्भवन्तिवै । ससारेदु खबहु लाहयन्तेयत्नतहि ॥ १ ॥ ऋणस बन्धिन ' पुत्रान् प्रवक्ष्यामितवाग्र त । ऋणयस्यगृहीत्वाय प्रयाति मरणकिल ॥ अन्नदातासुतोभूत्वा भ्रातावाथपिताप्रिय । मित्ररूपेण वर्त्ततत्रान्तर्दुष्ट सदैवस ॥ गुण नैवप्रपश्येत सक्रूरोनिष्ठुराकृति । जल्पतेनिष्ठुर वाक्य सदैवस्वजने षुच ॥ नित्य मिष्ट समश्नातिभोगा न्भुञ्जीतनित्यश । द्यूतकर्मरतो नित्यंचौरकर्मणिनित्यश ॥ गृहा द्द्रव्यवलाद्धर्त्तावार्यमाण प्रकुप्य-ति । पितरमातरचैवकुत्सतेचदिने दिने ॥ द्रावकस्तासकस्चैववहुनिष्ठु रजल्पक ' । वञ्चयित्वैवमुद्राश्च ह त्वासु'खेनतिष्ठति ॥ जातकर्मादि-भिर्वालो द्रव्य'गृह्णातिदारुण ' । पुनर्विवाहसयोगान्नानाभेदैरनेकधा ॥ एवसचोयतेद्रव्य नैवमेनददात्य पि । गृहचेत्यादिकसर्वममैवहिनस शय । पितरमातरचैव वदत्येवं दिनेदिने ॥ सुदण्डैर्मुसलैश्चैवकचा घातैस्सुदारुणै । मृतेतुतस्मिन्पित रितथामातरिनिष्ठुरम् ॥ नि ' स्न होनिर्घृणश्चैवजायतेनात्रसशय । श्राद्धकार्याणि दानानिनकरोतिक दाचन । एवविधाश्चय.पुत्राभवन्ति चमहीतले ॥ २ ॥ रिपुपुत्रप्रवक्ष्या

मितवाग्रे मुनिपुङ्गव । बाल्येवयसि सम्प्राप्ते रिपुवत्वर्ततेसदा ॥ पित रमातरचैवक्रीडमानोहिताडयेत् ताडयित्वाप्रयात्येवप्रहृष्यैवपुन पुन ॥ पुनरायातित तत्रपितर मातरपुन । सक्रोधोवर्ततेनित्य नैवकर्मणिसर्वदा ॥ पितरमारयि त्वातु मातरचपुन : पुन . । प्रया त्येवसदुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावत ॥ ३ ॥ अथात सप्रवक्ष्यामियस्मा ल्लभ्योभवेत्प्रिय । जातमाच प्रिय कुर्यात्बाल्येनटनक्रीडनै. ॥ वय. प्राप्यप्रियकुर्यान्मातापित्रोरनन्तर म् । भक्त्यासन्तोषयेन्नित्य तावुभौ परिपालयेत् ॥ स्नेहेनवचसाचैवप्रि यसम्भाषणेनच । मृतौगुरुसमाज्ञा यत्स्नेहेनरुदतेपुन ॥ श्राद्धकर्माणि सर्वाणि पिण्डदानादिकाक्रियाम् । करोत्येवसुदु . खार्त्तस्तेभ्योयाचा प्रयच्छति ॥ ऋणान्वयान्वित : स्नेहा न्नियापयतिनिश्चित ' । यस्माल्लभ्य' भवेत्कान्तप्रयच्छतिनसंशय. ॥ पु त्रोभूत्वामहाप्राज्ञअनेनविधिनाकि ल ॥ ४ ॥ उदासीनप्रवक्ष्यामितवा ग्रेप्रियसाम्प्रतम् । उदासीनेनभावे नसदैवपरिवर्त्तते ॥ ददातिनैवगृ ह्णातिनक्रुध्यतिनतुष्यति । नैवोप यातिसन्त्यज्यउदासीनोद्विजोत्तम ॥ तवाग्रेकथितसर्वं पुत्राणागतिरीदृ

शी । यथापुत्रास्तथाभार्या पितामा ताथबान्धवा ॥ भृत्याश्चान्येसमा ख्याता . पशवस्तुरगास्तथा । गजा महिष्योदासश्चऋणसम्बन्धिन स्व मी ॥ ०० ॥ सुपुत्रलक्षणानु । व- शिष्ठउवाच । पुत्रस्यलक्षणपुण्य तवाग्रेप्रवदाम्यहम् । पुण्यप्रसक्तो यस्यात्मासत्यधर्मरत सदा ॥ बु द्धिमान्ज्ञानसम्पन्नस्तपस्वीवाग्विदा म्वर . । सर्वकर्मसुसदृधीरोवेदाध्य यनतत्पर ॥ सर्वशास्त्रप्रवक्ताचदे वब्राह्मणपूजक . । याजक सर्व यज्ञाना दातात्यागी प्रियम्वद ॥ विष्णुध्यानपरोनित्य शान्तोदान्त सुहृत्सदा । पितृमातृपरोनित्य स र्वस्वजनवत्सल . ॥ कुलस्यतारको विद्वान् कुलस्यपरितोषक . । एव गुणै सुसयुक्त : सुपुत्र सुखदाय क ॥ पुत्रस्यजङ्गमतीर्थत्व यथा । सर्वतीर्थाद्वरतीर्थपुत्रतीर्थमुदाहृतम् ॥ यद्दत्तोवैष्णवहृष्टसर्वधर्मवहिष्कृ त । पृथुनापुत्रतीर्थेन पवित्रोऽगा त्परंपदम् ॥ सत्पुत्रंपरमतीर्थंप्राप्य मुच्यन्तिपूर्वजा : । पितापितृऋणमु- क्त ' स्यात्जातेपुत्रे महात्मनि ॥ वैष्णवपुत्रस्यपूर्वपुरुषात्तूल्'यथा [। वैष्णवोयदिपुत्र.स्यात्सतारयति पूर्वजान् । पितृनधस्तनान्वशाख्या रयत्यतिपावन ' ॥ + ॥ कुपुत्रजन

नेपितृणानरकगमनयथा । तथाय-
दिकुपुत्र स्यात्तेनमज्जन्तिपूर्वजा.
। सुघोरेनरकेदोना ' श्चपन्तिचमुहु
र्मुहु . ।। यथा जलेकुप्लवेनतरन्म
ज्जतिमूढधी ' । तथापिताकुपुत्रे
णतमसान्धेनिमज्जति ।। जातमा
त्रे कुलेजन्तौसशरेरतेपितामहा ।
किमेषोऽधोनयेदस्मातूर्द्ध्वं वावेणा
वोभवन् ।। इतिपाद्मेभूमिखण्डे
११ । १२ । १८ । १२० अध्याय '
।। सप्तविधा . पुत्रा यथा । वरजो
वीर्यजश्चैवक्षेत्रज ' पालकस्तथा ।
विद्यामन्त्रसुतानाञ्चगृहीत ' सप्तम
सुत ' ।। इतिब्रह्मवैवर्ते ।। इति
ब्रह्मवैवर्तेप्रकृतिखण्डे ५६ अध्या-
य पुत्रमुखदर्शने पुण्य यथा । श्री
पार्वत्युवाच । गृहमागत्यप्राणेश
तपसाफलदायकम् । कल्पेकल्पे
ऽध्यासतेय तपश्चागच्छमन्दिरम् ।।
शीघ्र पुत्रमुखपश्यपुण्यबीजमकोल्स
वम् । पुन्नामनरकत्राणकारणभव
तारणम् ।। स्नानञ्चसर्वतीर्थेषुसर्वय
ज्ञेषुदक्षिणा । पुत्रस्यदर्शनस्यास्यक
लानार्हन्तिषोडशीम्सर्वदानेनयत्पु
ण्य यत्पृथिव्या ' प्रदक्षिण पुत्रद
र्शनपुण्यस्यकला नार्हन्तिषोडशीम्
सर्वास्तपोभिर्यत्पुण्य यदेवानशने
व्रते . । सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्यकलाना
र्हन्तिषोडशीम् ।। यद्विप्रभोजने . पु

पुत्र

ण्ययदेवसुरसेवने ' । सत्पुत्रप्राप्ति
पुण्यस्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ।।
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिखण्डे ८
ऽध्याय: ।। ०(+++)० विद्यादि
रहितस्यपुत्रस्यनिन्दायथा । कोर्थ
पुत्रेणजातेनयोनविद्वान्नधार्मिक ।
तयागवाकिंक्रियते यानदोग्ध्रीनग-
र्भिणी ।। सचमध्यमोत्तमाधमभेदा
त्त्रिविध ' यदुपात्त यश पित्रा
धनवीर्यमथापिवा । तच्चदापयतेय
स्सुसनरोमध्यम स्मृत . ।। तद्वीर्या
भ्यधिकयस्तुपुनरन्यत्स्वशक्तित ।
निष्पादयतितप्राज्ञावदन्तिनरमुत्त
मम् ।। य पित्रासमुपात्तानिधनवी
र्ययशासिच । न्यूनतानयतिप्राज्ञा
स्तमाहु पुरुषाधममितिमार्कण्डे
यपुराणम्) ।। *+* ।। जायमानो
हरेद्दारान् वर्द्धमानोहरेद्धनम् ।
म्रियमाणोहरेत्प्राणान् नास्तिपुत्र
समोरिपुरितितुकुपुत्रजन्य दु ख
मनुभवकुर्वाणस्योक्ति ।। असारेख'
सुखपूर्णसत्पुत्रमुखदर्शनम् । कुपु-
त्राचरितादुदु खमरणाभ्यधिकवि-
दु ।। ०(*+*)० पुत्रस्यप्रशसा
यथा । धनधान्यञ्चरत्न वाततसर्वपु
त्रहेतुकम् । नभक्षितयत्पुत्रे णतद्
द्रव्यनिष्फलभुवि ।। शतकूपाधिका
वापीशतवापीसमंसर । सर ' श
ताधिकोयज्ञ पुत्रोयज्ञशताद्वर

॥ तपोदानोद्भवपुख्य जन्मान्तरसुखप्रदम् । सुखप्रदोपिसत्पुत्र ' प्राणिभ्योऽपिसुनिश्चितम् ॥ पुत्रादपिपरोबन्धुर्नभूतोनभविष्यति ॥ † ॥ एष्टव्यावहवः पुत्रायद्येकोपिगया व्रजेत् । यजेद्वाचाश्वमेधेन नीलंवा वृषमुत्सृजेत् ॥ पुन्नरकंतस्मात्त्रायते । चेङ्पालने । सुपीतिक ' ॥ यद्वा । पुनाति०पूयतेवा । पूञ्पवने । पुवोह्रस्वश्चेतिक्त । ॥ उत्तमश्चिन्तितकुर्यात्प्रोक्तकारीचमध्यम. । अधमोऽश्रद्धयाकुर्याद कर्त्ताच्चरित पितुरितिमहाभारतम् ॥

पुत्रक' । पुं० पुत्रे ॥ शरभे ॥ धूर्त्ते॥ शैलविशेषे ॥ वृक्षप्रभेदे ॥ अनुकम्पित पुत्र । अनुकम्पायामिति क ॥ पुत्रकत्रिमे०द्वतियावादिषुपाठाद्वःकन् ॥

पुत्रकन्दा । स्त्री० लक्ष्मणाकन्दे ॥

पुत्रका । स्त्री० कन्यायाम् । पुत्र्येव । स्वार्थकन् । सूतकापुत्रिकेतिङ्गीनह्रस्वश्चपक्षेऽकार . ॥

पुत्रजीव' । पु० वृक्षविशेषे । श्रीपदापहे । जीयापोतादृतिभाषा ॥ पुत्रजीवोगुरुर्वृष्योगर्भद श्लेष्मवातकृत् । सृष्टमूत्रमलोरूक्षोहिम. स्वादुकटु : पटु . ॥

पुत्रञ्जीवक . । पु० पुत्रजीववृक्षे ॥

पुत्रदा । स्त्री० लक्ष्मणायाम् ॥ वध्याकर्कोटक्याम ॥ गर्भदात्रीक्षुपे ॥

पुत्रदात्री । स्त्री० श्वेतपुष्पिकायाम् । वृतपत्रायाम् । मालवदेशप्रसिद्ध लतेयम् ॥

पुत्रपत्नी । स्त्री० पुत्रस्यभार्यायाम् । स्नुषायाम् ॥ पुत्र : पतिर्यस्या . । नित्यसपत्न्यादिष्वितिनान्तादेशेनान्तलक्षणोङीप् ॥

पुत्रपौत्रीण : । त्रि० पुत्रपौत्रानुभवकर्त्तरि ॥ पुत्रपौत्राननुभवति । परोवरेत्यादिनाख ' ॥

पुत्रप्रदा । स्त्री० वृहतीप्रभेदे । चविकायाम् ॥

पुत्रभद्रा । स्त्री वृहज्जीवन्त्याम् ॥

पुत्रवान् । पुं० विद्यमानपुत्रे ॥ पुत्रोऽस्त्यस्य । मतुप् ॥

पुत्रवती । स्त्री० विद्यमानपुत्रायाम् ॥ सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणीभवेत् । सर्वास्तास्तेनपुत्रेणप्राह पुत्रवतीर्मनु ॥ पुत्रोस्त्यस्या . । मतुप् ॥

पुत्रल' । त्रि० पुत्रवति ॥ पुत्रोस्त्यस्य । अन्येभ्योपिदृश्यतइतिवलच् । असज्ञात्वाद्वल इतिनदीर्घ ' ॥

पुत्रशृङ्गी । स्त्री० अजशृङ्ग्याम् ॥

पुत्रश्रेणी । स्त्री० प्रत्यक्श्रेण्याम् । मूषिकपर्ण्याम् ॥ पुत्राणाश्रेणिरस्या . ॥

पुत्रसूः । स्त्री० पुत्रजनयित्र्याम् ॥

पुत्राचार्य । पुं० पुत्रे णाध्यापितेपित रि ॥ मुख्येनपुत्राचार्यतत्वाऽसम्भ वात् ॥
पुत्रान्नाद । पुं० पुत्रान्नभोजिनि । कुटीचके ॥
पुत्रिका। स्त्री० कन्यायाम् । दुहितरि । तनयायाम् ॥ यथा अपुत्रोनेन विधिनासुताकुर्वीतपुत्रिकाम् । यदपत्य भवेदस्यातन्ममस्यात्स्वधा करम् ॥ पुत्तलिकायाम् ॥ पा श्चालिकायाम् । यावतूलके ॥ पुत्रीव । इवेतिकन् । यावादित्वा द्वा । केशवइतिकस्व ॥
पुत्रिकाधर्म । पुं० भाषाबन्धेनक न्यादाने ॥ सचाभ्रातकायाकन्या यापुत्रार्थिनएवप्रसिद्ध । यथा । अभ्रातकाप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामल ङ्कृताम् ॥ अस्यायोजायतेपुत्र , स मेपुत्रोभवेदिति ॥
पुत्रिकापुत्र । पुं० पुत्रिकायास्तन ये ॥ सचौरससम ॥
पुत्रिकाप्रसू । स्त्री० कन्याजनन्या म् ॥
पुत्रिणी । स्त्री० पुत्रवत्याम् ॥
पुत्री । पुं० पुत्रवति ॥ ज्येष्ठेनजातमा त्रेणपुत्रीभवतिमानवः ॥
पुत्री । स्त्री० सुतायाम् ॥ द्रव्यविशे षे ॥ शार्ङ्गरवादित्वान्ङीन् ॥ य था । धिक्तस्यजीवितलोकेयस्यपु त्रीकृत्सिता। सर्वपापैस्तु खा यपुत्रीभवतिदेहिनामिति ॥
पुत्रीय । वि० पुत्र्ये ॥ पुत्रस्यनिमि त्त सयोगउत्पातोवापुत्राच्छच ॥
पुत्रेष्टि । स्त्री० } पुत्रनिमित्तक
पुत्रेष्टिका । स्त्री० } यागविशेषे ॥ यथा । गृहीत्वापञ्चवर्षीयपुत्रेष्टि प्रथमचरेदितिस्मृति ॥
पुत्रैषणा । स्त्री० पुत्रार्थदारस्वीकार वाञ्छने ॥
पुत्र्य । त्रि० पुत्रीये ॥ पुत्रस्यनिमि त्त संयोगउत्पातोवा । पुत्राच्छचेति यत् ॥
पुद्गल । पुं० आत्मनि ॥ देहे । का ये ॥ पूर्यतेगलतीतिपुद्गल वृद्धि ह्रासविशिष्टइत्यर्थं ॥ त्रि० । सुन्द राकारे । रूपादिमद्द्रव्ये ॥
पुद्गलका । पुं० वल्मीके ॥ पुद्गला र्थे ॥
पुद्गलास्तिकाय । पुं० षड्विधरूपादि मद्द्रव्ये ॥ पृथिव्यादिमहाभूतानि चत्वारितृणगुल्मलतादिरूप स्थावर म् जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जभेद भिन्न जङ्गमञ्च तिषड्प्रकारोयपुद्ग लास्तिकाय ॥
पुन । अ० अप्रथमे ॥ अधिकारे ॥ भेदे । विशेषे ॥ पक्षान्तरे ॥ अवधा रणे ॥ पनते । पनस्तुतौ । बा० अ र । अस्योकारश्च ॥

पुन पुन । अ० पौन ' पुन्ये । वा-
रवारम् । मुहु ' । शश्वत् । अभी
क्ष्णम् । असकृदित्यस्यपर्याया . ॥
नित्यवीप्सयोरितिपुन ' शब्दस्यद्वि
र्वचनम् ॥

पुन पुना । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा
कीकटेषु गयापुण्यापुण्यराजगृहेव
नम् । च्यवनस्याश्रम पुण्योनदी
पुण्यापुन पुनेतिगयामाहात्म्यम् ॥

पुन.सस्कार । पुं० द्वितीयवारोपन
यनादिसस्कारे ॥

पुनरागमनम् । न० द्वितीयवारागम
ने । फिरआवनाइतिभाषा ॥
यथा । अधुनागम्यता विप्रपुनरा
गमनकुर्विति ॥

पुनरुक्तम् । न० शब्दार्थयो पुनर्व
चने ॥ यथाहगोत्तम । शब्दार्थयो
पुनर्वचनं पुनरुक्तमन्यत्रानुवादात्
॥ ५ अध्याये ५७ ॥ पुनर्वचन पुन
रुक्तम् तस्यविभागार्थशब्दार्थयोरि
ति । तेनशब्दपुनरुक्तमर्थपुनरुक्तञ्च
लभ्यते । अनुवादेऽतिव्याप्तिवारणा
यअन्यत्राऽनुवादादिति । अनुवा
दान्यत्वं सतीत्यर्थ . । निष्प्रयोजन
पुनरभिधानह्रिपुनरुक्तम् । अनुवा
दस्तु व्याख्यारूप . सप्रयोजनकए
वेतिभाव ' । तथाच समानार्थक
पूर्वानुपूर्वीकशब्दप्रयोगः शब्दपुन
रुक्तम् । समानार्थकभिन्नानुपूर्वी
कशब्दस्यनिष्प्रयोजन पुनरभिधान
मर्थपुनरुक्तम् । आद्य यथाघटोघट
इति । द्वितीय यथा घट कलस
इति । एतस्य प्रमादादिनासम्भव'
॥ ५७ ॥ पुनरुक्तभेदान्तरमाह ।
अर्थादापन्नस्यस्वशब्देनपुनरभिधा
नम् ॥ ५८ ॥ पुनरुक्तमित्यनुवर्त
ते । यस्मिन्नुक्ते यस्यार्थस्यौत्सर्गिकी
प्रतिपत्तिर्भवति तस्यतेनरूपेणपु
नरभिधानपुनरुक्तम् । इदमेवचअ
र्थपुनरुक्तमितिगीयते । यथावह्नि
रुष्णइतिपूर्वपदाक्षिप्तोक्तिरियम् ।
उष्णोवह्निरितिउत्तरपदाक्षिप्तोक्ति
। एववह्निरस्तिगेहेनास्तीतिविध्या
क्षिप्तोक्ति । जीवन्गेहेनास्तिवहिर
स्तीतिनिषेधाक्षिप्तोक्ति : । पुनरुक्त
त्रैविध्यञ्चेदभाष्यादिसम्मतम् । अन्ये
तुशब्द पुनरुक्त द्विविधम्० तत्रै
वशब्दस्यपुनरभिधानपर्यायेणाभि
धानम् ॥ अन्यत्पुनरर्थपुनरुक्त
मित्याहु . ॥ ५८ ॥ द्विगुणे ॥

पुनरुक्तजन्मा । पु० विप्रे । ब्राह्मणे ॥
पुनरुक्तजन्मास्य ।यथा मातुरग्रे द्विज
ननद्वितीयमौञ्जिबन्धने । तृतीययज्ञ
दीक्षायांद्विजस्यश्रुतिचोदनात् ।
इतिमनु ॥

पुनरुक्ति । स्त्री० पुन.कथने । कथि
तस्यैवकथने ॥

पुनर्डीनम् । न० सण्डीनएवसामान्य

गमने ॥
पुनर्भव'। पुं० नखे ॥ पुनरभीक्ष्णं भव : ॥
पुनर्नवा। स्त्री० साटीइतिप्रसिद्धे शाकविशेषे। शोथघ्न्याम् ॥ सा द्विधा । यथा ।पुनर्नवाश्वेतमूला वस्तीरोदीर्घपत्रक :। पुनर्नवापरार क्तावर्षाभूरक्तपुष्पक. ॥ पनर्नवाश्वे तमूलाशोथघ्नीदर्विपत्रिका।कटु क षायारुच्युर्ष्ण .पांडुघ्नीदीपनीपरा ॥ शोफानिलगरश्लेष्महरीब्रध्नोदरप्रणु त्। पुनर्नवापरारक्ता रक्तपुष्पानि लाटिका। शोथघ्नीक्षुद्रवर्षाभू र्वर्ष केतु' कठिल्लक '॥ पुनर्नवारुणा तिक्ताकटुपाकाहिमालघु .। वात लाग्राहिणीश्लेष्म पित्तरक्तविनाशि नीतिभावमिश्र '॥ पुनरभीक्ष्णा न वानूयतेवा। कर्त्तोरप्। क्षुभ्नादि.॥
पुनर्नवाशाकम् । न० पौनर्नवे ॥ पौनर्नवशाकमतीव कोमलसुस्वेदि तमुष्टिभिरेवपीडितम्। सम्पाचि तमिष्टतमस्तुतैलेसवासितहिङ्गुक णेनरुच्यम्॥ पौनर्नवहिचक्षुष्यन्ति तरुच्यं कफापहम्। शोफपांडुचय श्वासज्वरहृद्रोगनाशनम् ''
पुनर्भव .। पुं० नखे ॥पुनर्भवति। भू० अच् ॥ रक्तपुनर्नवायाम्। शरीरान्तरे ॥ त्रि०।पुनर्नवाजाते॥
पुनर्भवी। पुं० आत्मनि ॥ हृ०हेम

चन्द्र : ॥
पुनर्भू .। स्त्री० दिधिष्वाम्। द्विरु ढायाम्। अक्षतयोनित्वाद्विधवा पुनरुह्यते । इत्यसावन्यस्यभूत्वा ऽन्यस्यपुनर्भवतिस स्कृता। भू० क्विप् ॥ अक्षताचक्षताचैवपुनर्भू : स स्कृतापुनरिति स्मृति .॥ त्रि विधासासमाख्यातानारदेनमहर्षि णा । कन्यैवाक्षतयोनिर्यापाणि ग्रहणदूषिता। पुनर्भू : प्रथमासो क्तापुन :स स्कारकर्म णा ॥ १ ॥ देशधर्मानवेक्ष्यस्त्रीपितृभिर्याप्रदी यते। उत्पन्नसाहसान्यस्मै सा द्वितीयाप्रकीर्ति ता ॥ उत्पन्न साहसाउत्पन्नव्यभिचारा ॥ २ ॥ असत्सुदेवरेषुस्त्री बान्धवैर्याप्रदीय ते। सवर्णायसपिण्डायसातृतीया प्रकीर्तित तिमिताक्षरा ॥ ३ ॥ त्रि०। पुनर्वारजाते ॥
पुनर्वचनम्। न० पुनरुक्ते ॥
पुनर्वसु । पु० अजे। विष्णौ ॥ पुन पुन शरीरेषुवसतिक्षेत्रज्ञरूपेण। वस्र०। उ:। पुन : शब्द : पीन . पुन्ये वर्त्त ते०एकस्यपुन . शब्दस्य लोपोवा ॥ कात्यायनमुनौ ॥ धना रम्भे ॥ शिवे ॥ नक्षत्रविशेषेपुनर्वसू द्विवचनान्त ॥ पुनर्वस्वोर्जाते ॥ श्रविष्ठाफाल्गुनीस्त्वषोलुक् ॥ तत्र जातस्यफलम् ॥ यथा।प्रभूतमित्र

कृतशास्त्रयत्न सद्दन्नकामी वरभूष णाढ्य । दाताप्रतापीवसुधाधिपो सौपुनर्वसौयस्यभवेत् प्रसूरितित्य- चैकवचनप्रामादिकम् ॥

पुनान । त्रि० पवित्रीकुर्वाणे ॥ पुना ति । पूञ्०शानच् । प्वादीनाह्रस्व ॥

पुन्नाग । पु० सितोत्पले ॥ जातीफले ॥ पागडुनागे ॥ स्वनामख्यातबृहत् पुष्पवृक्षविशेषे । पुरुषे । तुङ्ग । केश रे । श्वेतवर्णभे । गुर्जरदेशेसदेशराह्व तिख्याते ॥ नरश्रेष्ठे ॥ यथा । सर लाविरलायन्तेघनायन्तेकलिद्रुमा । नश्यमौनचपुन्नागोस्यस्मिन्ससार कानने ॥ पुमान्नागइव । उपमितस मास । पुन्नागोनरश्रेष्ठ प्राधान्यात् मद्व ॥

पुन्नाट । पु० चक्रमर्दे ॥

पुन्नाड । पु० चक्रमर्दे ॥ पुमासनाड यति । नडभ्रंशे । चु० । कर्म्मण्यण् । मस्यानुस्वारपरसवर्णौ ॥

पुन्नामनरक । पु० नरकविशेषे ॥ पुन्ना मनरकघोरविनाशप्राहसर्वत ॥

पुपूषन् । त्रि० पवितुंसाधयितुंनिर्वृंसी कर्तुमिच्छतिकर्षके ॥ पुनाते सन्न न्ताछट शत्रादेश । सनिग्रहगु होश्चेतिचकारादिट प्रतिषेध ॥

पुप्फुल । पु० उदरस्थवायौ ॥ इति भूरिप्रयोग ॥

पुप्फुस । पु० बीजकोषे । पद्मबीजा धारे । वराटके ॥ फौंपडा०फेंपडा चद्दतिख्याते वामपार्श्वस्थमलाशये । रक्तफेनजे ॥ यथा । हृदयाद्दामतो ऽधश्चपुप्फुसोरक्तफेनज इति ॥

पुमर्थ । पु० धर्मादिषुचतुर्षु । पुरुषा र्थे ॥ पुंसोज्ञातु पुरुषस्यअर्थ प्रयो जनयस्मिन् ॥

पुमान् । पु० पञ्चजने । पुरुषे । पूरुषे । नरे ॥ पाति । पा० । यातेर्डुंम्सु न् ॥ क्वचित्पूञोडुमसुन्नितिपाठ । तत्रपुनाति । पूञ्पवने ॥ यस्य- स्यइलोत्तमेधीय पुमान्सप्रकाशते ॥ आत्मनि ॥ देवतिर्यग्मनुष्येषुपुन्ना माभगवान्हरि । स्त्रीनाम्नीलक्ष्मी मैत्रेयनानयोर्विद्यतेपरमितिविष्णु पुराणम् ॥ यावन्नविन्दतेजायाताव दर्द्धोभवेत्पुमान् । यन्नवाले परि वृतश्मशानमिवतद्गृहम् ॥

पू । स्त्री० पुर्याम् । नगरे । पत्तने । हट्टादिविशिष्टेपुरे ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । भ्राजभासेतिक्विप् । उदोष्ठ्यपूर्वस्य उत् । रपर । र्वोरितिदीर्घ ॥ पूर्यते । पुर० स०क्विप्वा ॥

पुर । पुं० गुग्गुलौ ॥ पीतभिण्टा म् ॥ न० । गेहे ॥ पाटलिपुत्रे ॥ पु ष्पाटीनाद्दलावृत्तौ ॥ नागरमुस्ताया म् ॥ चर्म्मणि ॥ गृहोपरिगृहे ॥ देहे । शरीरे ॥ शरीरंहिपुरमिवपुरस्वा रपालाधिष्ठात्राद्यनेकपुरोपकरणस

म्यत्तिदर्शनाच्छरीरमपिपुरम् । पुरञ्जसोपकरण - म ा ऽ सह: स्वस्वाम्यर्थद्दष्टर ।ऽद्पुरस्वामा न्यादनेकोपकरणसहित शरीरस्वा त्मना ऽसहत राजस्थानीयस्वाम्यर्थ भवितुमर्हतीत्यनुध्येयम् ॥ राजना मचिह्नितराजधान्याम् ॥ पिपर्त्ति । पृ० । सू०क ' ॥ यद्वा । पुरति । पुरअग्रगमने । इगुपधेतिकः ॥ न० । स्त्री० हट्टादिविशिष्टस्थाने ॥ बहुग्रामीयव्यवहारस्थाने । नगरे । पत्तने । कटके । पट्टे । निगमे ॥ अस्यलक्षणमस्यपुराणेराजधर्मेद्रष्ट व्यम् ॥

पुरःसरः । त्रि० अग्रगे । अग्रेसरे ॥ पुर ' सरति । सृ० । पुरोग्रतोग्रे षुसर्त्तेरितिट . ॥

पुरञ्जन ' । पुं० जीवे । कर्म्मणापुर ञ्जनयतीतिव्याख्यानात् ॥ पुरुषंपु रञ्जनं विद्याद्व यद्व्यनक्त्यात्मन ' पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पाद्बहुपाद मपादकमितिश्रीभागवतम् ॥

पुरञ्जनी । स्त्री० बुद्धौ ॥ यथा । नवि दामवयस्यक् कर्त्तारंपुरुषर्षभ । आत्मनश्चपरस्यापिगोचनामचयत् ज्ञतम् ॥ राजन्मदीया . सर्वेतेमा माहुश्चपुरञ्जनीमितिभागवतम् ॥

पुरञ्जय . । पु० सूर्यवंशीयराजविशेषे । काकुत्स्थे ॥ त्रि० पुरजयकर्त्तरि ॥

पुरटम् । न० सुवर्णे ॥

पुरण । पु० समुद्रे ॥ पूर्यते । पॄ० । क्षुपूब्रजिमन्दिनिधाञ्भ्य क्युः ॥

पुरतटी । स्त्री० हट्टग्राम् । हट्टीपुरत टीमतीतिहारावली ॥

पुरत . । अ० अग्रतोर्थे ॥ प्रथमे ॥ पुरति । पुर० । बाहुलकात्अतसुच्

पुरद्वारम् । न० गोपुरे ॥ पुरस्यद्वा रम् ॥

पुरद्विट् । पुं० शिवे ॥ पुरंद्वेष्टि । द्विष० ॥ क्विप् ॥

पुरन्दर ' । पु० इन्द्रे । पुरहूते । शक्रे ॥ अरीणांपुरोदारयतीतिवि ग्रहे । पूःसर्वयोर्दारिसहोरितिवि- दारणार्थकाद्दॄधातो खच्प्रत्ययेवा च्यमपुरन्दरोचेतिनिपातित । चौरे ॥ यथा । समासमीनायद्दिपा कशालासमासमीनादशधेनव. स्यु पुरन्दरस्याविषयर्यद्दिस्यात्पुरन्द- रस्यापिपुरनयाचे ॥ न० । चविके ॥

पुरन्दरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ इतिहा रावली ॥

पुरन्ध्रि . । स्त्री० पुरन्ध्र्याम् ॥

पुरन्ध्री । स्त्री० सपुत्रसधवायाम् । कुटुम्बिन्याम् ॥ पुरंगेहंधारयति । धृञ्० । स्वार्थण्यन्त । सञ्ज्ञायाभृ तॄवृजिधारिसहितपितपेस्त्रपिदमः खच्० इत्यादि... हृस्व । गौ०ङीष् । पृ० ॥ खीमाचे ॥

पुरविजयी । पुं० पुराविजीतरिशिवे ॥

पुरश्चरणम् । न० मन्त्राणांसाधनायजपहोमादिक्रियायाम् ॥ यथा । जपहोमौतर्पणञ्चाभिषेकोविप्रभोजनम् । पञ्चाङ्गोपासनलोकेपुरश्चरणमिष्यते ॥

पुरश्छद । पु० तृणविशेषे । दर्भे । सोमपत्रे । उलु०क्रू० गौडभा० ॥

पुर । अ० अग्रे ॥ प्रथमे ॥ प्राच्यादिशि ॥ पूर्वकाले ॥ पूर्वस्मिन्पूर्वस्मात्०पूर्वावाएवपूर्वस्याम् पूर्वस्याः पूर्वावाअस्याःगतोरमणीयवा । पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषामितिअसि पुरआदेशश्च ॥

पुरस्कार . । पु० पुरस्क्रियायाम् ॥ अभिशापे ॥ अग्रकरणे ॥ पुरः क्रियतेऽनेन । कृञ्० । घञ् ॥

पुरस्कृत । त्रि० अभिशस्ते ॥ अरिग्रस्ते ॥ अग्रेकृते ॥ ॥ पूजिते ॥ स्वीकृते ॥ सिक्ते । अभिषिक्ते । पुरोऽकारि । डुकृञ्० । क्त . । पुरोव्ययमितिगतित्वम् । नमस्पुरसोरितिसत्वम् ॥

पुरस्कृत्य । अ० पुरत कृत्वेत्यर्थे ॥

पुरस्क्रिया । स्त्री० पुरस्कारे ॥

पुरस्तात् । अ० प्रथमे ॥ प्राच्याम् ॥ अग्रतोर्थे ॥ पुरार्थे ॥ अग्रभागे ॥ पूर्वस्मिन् पूर्वस्यावा पूर्वस्मात् पूर्वस्यावा । पूर्व पूर्वावा । दिक्शब्देभ्य . सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः अस्तातिचेतिपूर्वस्यपुरादेश . ॥

पुरा । अ० पुराणे । निकटे ॥ प्रबन्धे ॥ अतीते ॥ भाविनि ॥ प्रतीपे ॥ पुरति । पुर० । बा० का ॥ अविरते ॥ चिरातीते ॥ भविष्यदासन्ने ॥ गच्छपुरादेवोवर्षिष्यति । समनन्तरवर्षिष्यतीत्यर्थः ॥

पुरा । स्त्री० पूर्वदिशि ॥ सुगन्धिद्रव्यविशेषे । दिव्यायाम् । गन्धाढ्यायाम् । गन्धकुट्याम् ॥

पुराकल्प । पु० अर्थवादान्तरे । ऐतिह्यसमाचरिततयाकीर्त्तने । पूर्वपुरुषैराचरितस्याभिधाने ॥ यथा । पुराकल्पेतुनारीणांमौञ्जीबन्धनमिष्यते । अध्यापनञ्चवेदानां सावित्रीवचनतथेतियम : ॥ युगान्तरे ॥ यथा । पुराकल्पएतदासीत्०संस्कारकालोत्तरब्राह्मणाव्याकरणस्माधीयते । तेभ्यस्तत्तत्स्थानकरणनादानुप्रदानज्ञेभ्योवैदिका शब्दाउपदिश्यन्तेतदद्यत्वेनतथा०वेदमधीत्यत्वरितावक्तारोभवन्तीतिमहाभाष्यम् ॥

पुराकृतम् । त्रि० प्रारब्धकर्मणि ॥ पूर्वकालकृतपुण्यादौ ॥

पुराण । पुं० पणे ॥ षोडशपणे ॥ आत्मनि । सर्वकारणे । अनाद्यात्मनि ॥ सचपुरापिनवएकरूपएवनत्वधुनानूतनाकाञ्चिदवस्थामनुभव

ति। योहिअवयवोपचयद्वारेणाभिनि
र्वर्त्तते सइदानींनवोयथाकुम्भादि ।
तद्विपरीतस्त्वात्मापुराणोऽनभिवर्त्ति
त ॥ न० सर्वपुराणसामान्यं पञ्च
लक्षणे । सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्व
न्तराणिच । वंशानुचरितञ्चेति
पुराणपञ्चलक्षणम् ॥ *‡**‡*)॥
इतिपञ्चलक्षणलक्षितेषुमत्स्याद्यष्टाद
शसु ॥ यथा । मद्वयंभद्वयञ्चैवब्रत्रय
वचतुष्टयम् । अनापलिङ्गकूस्कानि
पुराणानिपृथक्पृथगिति ॥ पुराभ
वमित्यस्मिन्नर्थे सायञ्चिरम्प्राह्णेप्र
गेव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ । तुट्चेति०ट्यु-
ट्युलौ । पूर्वकालेकेतिनिपातितस्तु
डभाव ॥ पुराणप्रोक्तेषुब्राह्मणकल्पे
ष्वितिनिपातितोवा ॥ पु० न० का
र्षापणे ॥ त्रि० । प्रत्ने । पुरातने ।
पुराणा० इ० भा० ॥

पुराणग । पु० प्रजापतौ । ब्रह्मणि ॥

पुराणपुरुष . । पुं० विष्णौ ॥ पुराण
श्चासौपुरुषश्च ॥

पुराणी । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ पुरा
भवा । टित्त्वान्ङीप् ॥ वह्वादित्वा
त्पक्षेङीष्वा ॥

पुरातन । पु० परमात्मनि ॥ काले
नापरिच्छिन्नत्त्वात्पुरापिभवतीति
सतथोच्यते ॥ त्रि० । चिरन्तने ।
पुराणे । प्रत्ने ॥ अनादिगुरुपरम्प
रागते ॥ पुराभव । सायञ्चिरमि
तिट्युट्युलौ । अव्ययात्ययिनिपा
तनानिभवन्तीतिपक्षेतुट् ॥

पुरातनी । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ टि-
त्त्वान्ङीप् ॥

पुराधिप . । पु० पुरपालके ॥

पुराध्यक्ष . । त्रि० नगराधिकृते ॥

पुरारि . । पुं० त्रिपुरान्तके ॥ शिवे ॥

पुरार्द्धविस्तर । पुं० खेटे ॥ शाखा
नगरे ॥

पुरावसु । पु० भीष्मे । पाण्डवाना
पितामहे ॥

पुरावृत्तम् । न० इतिहासे । पूर्वच-
रिते ॥ पूर्ववृत्तप्रतिपादककाव्यासा
दिप्रणीतग्रन्थे ॥ पुरावृत्तमाचष्टे ।
पुरावृत्तमाख्यानम् ॥ ण्यन्तात्पचा
द्यच् ॥

पुराश्रुति । स्त्री० पुरातन्यागाथा
याम् ॥ अन्तकालेहिभूतानिमुह्यन्ती
तिपुराश्रुति ॥

पुरासिनी । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥

पुरासुहृत् । पु० शिवे ॥ इ० है० ॥

पुरि । पु० राजनि ॥ स्त्री० पुर्याम् ॥
नद्याम् ॥ पिपर्त्तिपूर्यतेवा । पॄ०
। कॄगॄशॄपॄकुटिभिदिच्छिदिभ्यश्चेति
इः ॥

पुरी । स्त्री० नगर्याम् ॥ नृपावास .
पुरीप्रोक्ताविशापुरमपीष्यते ॥ तीर्थ
विशेषे ॥ अयोध्यामथुरामायाकाशी
काञ्चीअवन्तिका । पुरीद्वारावतीचैव

समेतास्मोर्वर्त्तायिका ॥ तासुवास प्रकार्वन्त्वियेसुतावानरा परम् । लभन्तेनपुनर्जन्म मातृगर्भेषुकुच चित् ॥ पु० । दशनामान्तर्गतसन्यासिनि ॥ यथा । ज्ञानतत्त्वेन सम्पूर्णः पूर्णतत्त्वपदस्थितिः । परब्रह्मरतोनित्यं पुरीनामासउच्यते ॥ इतिवृहच्छङ्करदिग्विजय ॥ पुरति । पुर० । इगुपधेतिक । ओगादित्त्वाज्जातेरितिवा ङीप् ॥

पुरीतत् । पु० न० अन्त्रे । अन्त० इतिभाषा ॥ हृदयपरिवेष्टननाड्याम् ॥ पुरींशरीरंतनोति । तनु० । क्विप् । गमादीनामितिअनुनासिकलोप । तुक् ॥ पुरितनोतीति पक्षे० नहिवृतीतिदीर्घ ॥

पुरीमोह । पु० धुस्तूरे ॥

पुरीषम् । न० विष्ठायाम् ॥ पिपर्त्तिशरीरम् । पृ० । कृतृभ्यामीषन् । पृषद्भ्याकिच्चेति० ईषन्किच्च । उदोष्ठ्यपूर्वस्य ॥ पक्षे ॥

पुरीषण । पु० पुरीषे ॥ इतित्रिकाण्डशेष ॥

पुरीषम । पु० माषे । मूर्खे ॥ इ० त्रिकाण्डशेष ॥

पुरु । पु० देवलोके । स्वर्लोके ॥ नृपवि० । ययाते कनिष्ठात्मजे ॥ परागे ॥ दैत्यवि० ॥ त्रि० प्राज्ये । प्रचुरे ॥ पिपर्त्ति० पूर्त्तौवा । पृ० । पृभिदीतिकु ॥

पुरू । स्त्री० नदीविशेषे ॥

पुरुकुत्सव । पु० इन्द्रारिविशेषे ॥

पुरुदंशक । पु० सर काके । हंसे ॥

पुरुदमा । पुं० इन्द्रे । विडौजसि ॥

पुरुधा । अ० वहुप्रकारे ॥

पुरुरवा । पु० पुरूरवसि ॥ पुरुरौति । रुशब्दे । पुरुशब्दोपपदेरौतेरसिप्रत्यय । विद्यात् पुरुरव शब्दंरुकारस्यापिदीर्घतांमिलिदिरूपकोष ॥

पुरुरूप । त्रि० बहुरूपे ॥ पुरूणिप्रचुराणिरूपाणियस्य ॥

पुरुवर्पसम् । न० बहुरूपे ॥ इ० वेदभाष्यम् ॥

पुरुशक्ति । त्रि० बहुशक्तिमति ॥

पुरुष । पु० पुन्नागपादपे ॥ तिलकद्रुमे ॥ जीवनविशिष्टेकार्यकरणसङ्घाते । पूरुषे ॥ नरे ॥ अधिकृतवर्णाश्रमादि विशिष्टे शरीराधिष्ठातरि ॥ यथा । आपस्तम्बोद्ग तिमान्य सम्यक्प्रतिपद्यते । कर्माण्यवन्ध्यकार्याणि तमाहु पुरुषबुधाइति॥हिरण्यगर्भे । समष्टिलिङ्गात्मनि। व्यष्टिसर्वकरणानुग्राहके ॥ अन्तर्यामिरूपेणपुंरूपे । आत्मनि । पुरेषुपुर्वाशयाने। पूर्णत्वात्पुरिपुरिवाशयानेपरमात्मनि ॥ पूरयति-

खेनात्मनाजगदितिभाष्यम् ॥ नवद्वारपुरपुरुषमेतैर्भावै समन्वितम् । व्याप्यशेतेमहात्मायस्तस्मात्पुरुषउच्यतेइतिमहाभारतम् ॥ पुरिशेतेयतस्तस्मात्पुरुषोजीवउच्यते। सर्वं पूरयतीत्येवपुरुषोब्रह्मभण्यते ॥ प्रमाणान्तरे ॥ पञ्चारत्नि पुरुषइतिशुल्वसूत्रम् ॥ ऊर्ध्वबाहुपुरुषे ॥ सचविंशत्यधिकशतमङ्गुलभवति ॥ रवे पाप्रवेगान्तरे ॥ साङ्ख्यतत्त्वे ॥ नप्रकृतिर्नविकृतिपुरुष । अनुभयरूप. ॥ सूक्ष्मशरीरमेवपुरुष । तद्धिपिहिपुरिस्थूलशरीरेशेतेसुखदुःखादय प्राकृताबुद्धिगुणा तत्कथमेतेचेतनसम्बन्धित्वेनभवन्तीत्युच्यतेपुरुषइति । पुरिलिङ्गशेतेइतिपुरुष ।। लिङ्ग तत्सम्बन्धोतिचेतनोपिततमम्बन्धीभवतीत्यर्थः. ॥ पूर्णमनेनप्राणबुद्ध्यात्मनाजगत्समस्तमितिपुरुष ' ॥ पुरिमनुष्यशरीरेऽवशतिञ्च हमाकारेणवसतीतिवापुरुष ॥ पुरतिपुरलोकप्रतिप्राणादिभ्योऽर्थं गच्छति ॥ तमुत्क्रामन्तप्राणोनूत्क्रामतीतिश्रुते ।। पुरग्रगमने। पुर , कुषन् ।। यद्वा । अव्यक्तमनहत्वाद्य ; शरीरपुरमुच्यते । अव्यक्तेपुरिशेतेपुरुषस्तेनचोच्यते०इति ।। यद्वा पुरूणिफलानिसनोतिददाति । षणुदाने । ड ॥ पुरूणिभुवनानिसंस्कारसमयेस्यतिअन्त करोतिवा । षोन्तकर्मणि । क । प्रकृतिप्रवर्त्तके ॥ ०+० ॥ पञ्चलक्षणलक्षितेमनुज्ये ॥ यथा । पार्श्वत्यागीगुणीरागीभोगीपरिजनै सहाशास्त्रवेत्तारवेपोदातपुरुष . पञ्चलक्षणइतिप्राचीना . ॥ जितेन्द्रिये ॥ यथा । सश्रीर्यानमदकुर्यात्ससुखीदृषणीयोभित । तन्निच यत्रविश्वास पुरुष सजितेन्द्रियइतिगारुडे १६५ध्याय

पुरुषकम् न० घोटकोर्द्ध्वस्थितौ । सौधेपावखण्डेपावद्ध०भा० ॥ यथा। पश्चिमाभ्यान्तुपादाभ्याभुविस्थित्वाग्रपादयो. । ऊर्द्धप्रेरणयास्थानमस्थानापुरुष स्मृत ॥ पुरुषएव। क ' ॥

पुरुषकार । पु० प्रयत्ने ॥ पुरुषस्यकृतौ । चेष्टायाम् । पौरुषे ॥ यथा । मनुरुवाच । दैवेपुरुषकारेच किञ्ज्यायस्त ब्रवीहिमे । अत्रमेसशयोदेव छेतुमर्हस्यशेषत ॥ मत्स्यउवाच । स्वमेवकर्म्म दैवाख्य विद्धि देहान्तरार्जितम् । तस्मात्पौरुषमेवेह श्रेष्ठमाहुर्मनीषिण ' ॥ प्रतिकूलतथादैवपौरुषेणविहन्यते । मङ्गलाचारयुक्तानानित्यमुत्थानशीलिनाम् ॥ येषांपूर्वकृतंकर्म्म सात्विक

मनुजोत्तम ।पौरुषेण विना तेषां केषांचिद्दृश्यते फलम् ॥ कर्मणा प्राप्यते लोके राजसस्य तथा फलम् ॥ कृच्छ्रेण कर्मणा विहितामसस्य तथा फलम् ॥ पौरुषेणाप्यते राजन्मार्गितव्यं फलं नरैः । दैवमेव विजानन्ति नरा पौरुषवर्जिता ॥ तस्मात्त्रिकालसंयुक्तं दैवं न सफलं भवेत् । पौरुषं दैवसम्पत्त्या काले फलति पार्थिव ॥ दैवं पुरुषकारश्च कालश्च मनुजोत्तम । त्रयमेतन्मनुष्यस्य पिण्डितं स्यात् फलावहम् । कृषेर्वृष्टिसमायोगाद्दृश्यन्ते फलसिद्धय । तास्तु काले प्रदृश्यन्ते नैवाकाले कथञ्चन ॥ तस्मात्सदैव कर्तव्यं सधर्मं पौरुषं नृभिः ॥ एवं ते प्राप्नुवन्तीह परलोके फलं शुभम् ॥ नालसा प्राप्नुवन्त्यर्थं न च दैवपरायणा । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पौरुषं समाचरेत् ॥ त्यक्त्वालसान् दैवपरान्मनुष्यानुत्थानयुक्तान्पुरुषान्हि लक्ष्मी । अन्विष्य यत्नाद्वृणुते नृपेन्द्र तस्मात्सदोत्थानवता हि भाव्यम् ॥ इति मात्स्ये दैवपुरुषकारकोनाम १८५ अध्याय ॥ पुरुषस्याकार कर्मप्रष्ठीतत्पुरुष ॥

पुरुषघ्न । त्रि० पुरुषपरिमाणे ॥ पुरुषद्वयसे ॥ प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ् मात्रचश्च इति पुरुषात्प्रमाणेऽर्थे दघ्नच् ॥

पुरुषदन्तिका । स्त्री० मेदायाम् ॥

पुरुषनाथ । पु० राज्ञि ॥ सेनापतौ ॥ पुरुषान्नयति । णीञ् । कर्मण्यण् ॥

पुरुषपुण्डरीक । पु० नरश्रेष्ठे । पुरुषव्याघ्रे ॥ जिनराजविशेषे ॥

पुरुषर्षभ । पु० नरश्रेष्ठे । पुरुषकुञ्जरे ॥ स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभकुञ्जरा । सिंहशार्दूलनागाद्या पुंसि श्रेष्ठार्थवाचका ॥

पुरुषलक्षणम् । न० पुरुषस्वरूपे । तच्चरूपमयथा पद्मपुराणे ९६ अध्यायम् ॥

पुरुषसारहर । पु० खड्गे ॥ पुरुषाणां सारं विवेकधैर्यक्षमादिप्रमुखं हरतीति तथा ॥

पुरुषसिंह । पु० पुरुषश्रेष्ठे ॥ जिनराजविशेषे । शैवे ॥

पुरुषाद । पु० राक्षसे ॥ निर्दये ॥

पुरुषाद्य । पु० आदिनाथनामजिने ॥ विष्णौ ॥

पुरुषायुषम् । न० वर्षशते ॥ पुरुषस्यायु । अचतुरेतिनिपातनात्साधु ॥

पुरुषार्थ । पु० पुरुषस्य प्रयोजने । चतुर्वर्गे ॥ धर्मार्थकाममोक्षास्य पुरुषार्था उदाहृता ॥ अत्र मनु । वशेकृत्वेन्द्रियग्रामं संयम्य च मनस्तथा । सर्वान्संसाधयेदर्थानक्षिण्वन्योगतस्तनुमिति ॥ पुरुषस्यार्थ ॥

पुरुषार्थत्वम् । न० पुरुषोद्देश्यप्रवृत्ति फलसाधकत्वे ॥ भावेत्व. ॥
पुरुषार्थसाधनम् । न० चतुर्वर्गोपाये । तेचस्मृतिप्रसिद्धा । यथा अर्थस्य मूलंनिकृति क्षमाचकामस्यरूपञ्च वयोवपुश्च। धर्मस्ययागादिदयादम श्चमोक्षस्यसर्वोपरम क्रियाख्य ॥ तत्रउत्कृष्टपुरुषार्थलाभसम्भवत्यध मकामयमन्मोमूर्खएव ॥
पुरुषास्थिमाली । पु० शिवे ॥ पुरुषा स्थ्नांमाला०साअस्तिअस्य । ब्रीह्या दित्वादिनि ॥
पुरुषोत्तम । पु० विष्णौ । भगवति । वासुदेवे ॥ पुरुषेभ्यः पुरुषेषुवा उत्तम । ननिर्धारणइतिषष्ठीसमा सनिषेधात् । पुरुषाणामध्येउत्तमो वा । ननिर्धारणइति निषेधस्तुजा त्याद्यनपेक्षयाऽसमर्थत्वान्नप्रवर्त्त तेकर्मधारयेतु सन्महत्परमोत्तमो त्कृष्टा पूज्यमानैरित्युत्तमपुरुष इतिस्यात् ॥ यस्मात्क्षरमतीतो ऽहमक्षरादपिचोत्तम । अतोऽस्मि लोकेवेदेचप्रथित पुरुषोत्तम ॥ नृपवि० । क्षत्राहदिश्रेष्ठे ॥
पुरुसत्तम । पु० श्रीहरौ ॥ पुरुर्विश्व रूपश्चासौसत्तमश्च ॥
पुरुस्पृह । त्रि० बहुभि स्पृहणीये ॥
पुरुह । त्रि० प्रचुरे ॥ पुरून्हन्तिग च्छति । हन० । अन्येष्वपीतिड.

॥ यद्वा ॥ पुरून्जहाति० जिहीते वाआतइतिक ॥
पुरुहूत । पु० इन्द्रे ॥ पुरुप्रचुरहूत माह्वानयज्ञेष्वस्य । पुरूणिहूतानि नामान्यस्य । युद्धे पुरुनाम्नाऽसुरेण हूतत्वादिति वा । ह्वेञ् क्त । सम् प्रसारणम् । हलइतिदीर्घ ॥ पुरुभूयिष्ट यथास्यात्तथायज्ञेभिर्हू यतइतिवा ॥
पुरुहूता । स्त्री० देवीविशेषे ॥ पुरुहूता पुष्कराक्षे० इतिभागवतोक्ते ॥
पुरूरवा. । पुं० बुधस्यपुत्रे । उर्वशीर मणे । ऐले । बौधे । चन्द्रवंशीया दिराजे । राजर्षौ ॥ विश्वेदेवे ॥ पार्वणश्राद्धदेवे ॥ यथा । पुरूरवा माद्रवाश्चपार्वणेसमुदाहृतौ ॥ पुरु रौति । रुशब्दे । पुरूरवादृति० पुरुशब्दस्यदीर्घोरौतेरसिचनिपात्यते
पुरोग । त्रि० अग्रगे । अग्रसरे ॥ पुरोगच्छति । गमृल० । अन्येभ्यो पीतिड ॥ प्रधाने ॥
पुरोगति. । पु० कुक्कुरे ॥ त्रि० अग्र गे ॥
पुरोगम ॥ त्रि० अग्रगे । पुरःसरे ॥ पुरोगच्छति । गमृल० । अच्० ख च्वा ॥
पुरोगामी । त्रि० पुरोगे । अग्रसरे । प्रष्ठे ॥ पुरोगन्तु शीलमस्य । सुप्य- जातौणिनिस्ताच्छील्ये ॥

पुरोटि । पु० एनभाण्डकारे । रायभा टिट्ट०गौ०भा० ॥पुरोटिःपुरस्स्का रैद्रुतिहारावली ॥

पुरोडाश । पु० हविर्भेदे । यवचूर्णनि र्मितरोटिकाविशेषे ॥ पिष्टकस्य चमसाम् ॥ हुतशेषे ॥ सोमरसे ॥ पुरोदाश्यते । दाश्टदाने । कर्म्मणि घञ् । पौरोडाशपुरोडाशेस्यच निपातनाद्दस्यडत्वम् ॥

पुरोडाश्यम् । त्रि० पुरोडाशीये । हविर्योग्ये ॥

पुरोद्भवा । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पुरोधा । पु० पुरोहिते ॥ पुरोऽग्रे धीयते । डुधाञ्० । पुरसिचेति० धाञोऽसि ॥

पुरोभागी । त्रि० दोषैकदृशि । दोष मात्रदर्शिनि ॥ पुरः पूर्वं भजते । भज० । विनुण् ॥ दोषैकदृक्-पुरोभागीतुकथ्यते ॥ अमराशिनि ॥

पुरोहित । पु० शान्त्यादिकर्त्तरि । पुरोवसि ॥ पुरोदृष्टादृष्टफलेषुकर्मसु०धीयतेआरोप्यतेय । डुधाञ्० । क्त । दधातेर्हि ॥ वध्यान्नदण्डनीत्याञ्च कशलस्यात् पुरोहितः । अथर्वविहितं कुर्यान्नित्यं शान्तिकपौष्टिकम् ॥ लक्षणान्तरं चयथा । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः । आशीर्वाद वचोयुक्तएषराजपुरोहित इति ॥ वर्जनीयस्तुयथा । काणःखञ्जमपुत्रश्चनभिन्नमजितेन्द्रियम् । नन्यस्त्वाधितञ्चापिनृप कुर्यात्पुरोहितमिति ॥

पुर्य्यष्टम् । न० पुर्य्यष्टके ॥

पुर्य्यष्टकम् । न० ज्ञानेन्द्रियाद्यष्टके ॥ यथा । ज्ञानेन्द्रियाणिपञ्चैवपञ्चकर्मेन्द्रियाणिच । मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तञ्चेतिचतुष्टयम् ॥ प्राणोपानस्तथाव्यानउदानाद्यस्तथैवच । समानश्चेतिपञ्चैता कीर्त्तिताः प्राणवृत्तयः ॥ खवाय्वग्न्यब्धरित्र्यस्त्रभूतसूक्ष्माणिपञ्चच । अविद्याकामकर्माणिलिङ्गपुर्य्यष्टकविदुरिति । अन्यच । भूतेन्द्रियमनोबुद्धि वासना कर्मवायव । अविद्याचाष्टकप्रोक्तं पुर्य्यष्टमृषिसत्तमै ॥ अपिच । ज्ञानेन्द्रियाणिखलुपञ्च तथापराणि कर्मेन्द्रियाणि मनआदिचतुष्टयञ्च । प्राणादिपञ्चकमथो वियदादिपञ्चकामश्चकर्मचतम पुनरष्टधापूः ॥ पुरीणामष्टकम् ॥

पुल । पु० पुलके ॥ त्रि० विपुले ॥

पुलक । पु० कृमिभेदे ॥ प्रस्तरविशेषे ॥ तस्यपरीक्षान्यत्रद्रष्टव्या ॥ मणिदोषे ॥ रोमाञ्चे । त्वक्पुष्पे ॥ हरितालि ॥ गजान्नपिण्डे ॥ गन्धर्वे ॥ गन्धर्वे०इतिहेमचन्द्रेपाठः ॥ असुराव्यामृइतिहेमचन्द्रः ॥ न० मद्यपात्रे

थमृत्तिकावि० । कष्कुष्ठे ॥

पुलकित . । त्रि० हर्षिते ॥ पुलक . मञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥

पुलकी । पु० धाराकदम्बे ॥

पुलन्धि । पु० देशविशेषे ॥ शिलह ट्टात्पूर्वभागे कामरूपात्तथोत्तरे । पुलन्धिदेशोदेवेशि नरनारायण परः ॥

पुलस्ति । पु० पुलस्त्यमुनौ ॥

पुलस्त्य । पु० ब्रह्मण कर्णाभ्यांजा तेसप्तर्षीणामध्ये ऋषिविशेषे । हवि र्भुव पत्यौ ॥

पुलह । पु० ब्रह्मणोनाभितोजाते सप्तर्षीणामध्ये ऋषिविशेषे । गति स्वामिनि ॥ स्वायम्भुवमनोस्तनये ॥

पुलहाश्रम । पुं० हरिक्षेत्रे ॥

पुला । स्त्री० प्लुताद्यनेकापरनामनि हयगतिवि० ॥ तदुक्तंहयलीलावत्याम् । प्लुताप्लवङ्गिता माधुर्याधारा पुलनाभिधा । पुनरेनानलोपान्ता पुलामित्याहदेशिकः ॥ तल्लक्षणञ्चत चैव । त्रियतिसमविशेषानुत्क्षिप-त्यग्रपादान्प्रसरतिपुरतोश्व सा श्रधारापुलाख्या । विलसतिसमपा दोत्क्षेपणाकुञ्चनाजा करुणमिहग-तिका प्राहुरन्ये पुलाख्यामिति ॥ पार्ष्णिप्रदान प्रविधायरागाद्दत्वाश्व योकस्यचरेत्पुलाख्यामित्यादि . ॥

पुलाक । पु० तुच्छधान्ये । असार धान्ये ॥ सङ्क्षेपे ॥ भक्तसिक्थके ॥ पोलनम् । पुल० । भ० क्विप् । पुलमकति । अक० । कर्मण्यण् ॥ पोलतिवा । बलाका दयश्चेतिसाधु ॥

पुलाकी । पु० वृक्षे ॥

पुलायितम् । न० अश्वगतौ । विक्रान्तौ ॥ पुलाख्यया अयितगति . पुलायितम् । अय० । क्त

पुलिनम् । न० तोयोत्थिततटे । जलाद्विरोत्थिततटे । चडा० टाप० ङ० भा० ॥ पोलति पुलमहत्त्वे । पुलितलिभ्याश्चेतिनन् ॥ द्वीपे ॥

पुलिन्द । पु० अरण्यचरेम्लेच्छजात्यन्तरे । शवरे ॥ पोलति । पुल० । कुलिपुल्यो किन्दच् ॥

पुलोमजा । स्त्री० इन्द्राण्याम् । पुलोम्नोमुनेर्जाता । पञ्चम्यामजातावि-तिडः ॥

पुलोमद्विट् । पुं० इन्द्रे ॥

पुलोमा पु० दानवान्तरे ॥ मुनिविशेषे ॥

पुलोमारि । पु० शचीपतौ ॥

पुल्कस । पु० पुक्कसे ॥ दृ० ॥

पुषा । स्त्री० लाङ्गलिकौषधे ॥

पुषित । त्रि० पुष्टे । ज्ञानपोषणोपचिक्षणादौ ॥ पुष्यतिस्म । पुष० । क्त . । औवादिकत्त्वादिट् ॥

पुष्कर . । पुं० रोगवि० ॥ नागवि० ॥ सारसपक्षिणि ॥ नृपवि० । नल

राजभातरि ॥ वरुणपुत्रे ॥ यथा-न्तरे ॥ मेघाधिपवि० ॥ पुष्करो दुष्करजल ॥ द्वीपवि० ॥ न० खे अम्बुनि ॥ पद्मे । सिताम्भोजे । तूयवक्त्रे ॥ खड्गफले ॥ हस्तिहस्ताग्रे ॥ काण्डे ॥ कुष्ठौषधे ॥ द्वीपवि० ॥ तीर्थविशे० ॥ यथा। गायत्र्यासपर-स्थानश्रीमत्पुष्करमीरितमिति ॥ तत्ब्रह्मण स्थानम् ॥ पुष्यति । पुष्णातिवा पुष्यते० अनेनवा । पुष० । पुष किदितिकरन्कि-त्वञ्च ॥

पुष्करक । पु० चिताभूमेराच्छाद-नार्थ क्रियमाणेवृष्टकानिर्मितेदेव-कुलाकारेगृहे ॥

पुष्करकर्णिका । स्त्री० स्थलपद्मिन्या-म् ।

पुष्करज । पु०पुष्करमूले ॥ त्रि० । पुष्करोत्पन्ने ॥

पुष्करणी स्त्री० पुष्कर द्वीपनद्याम्॥

पुष्करद्वीप । पु० सप्तद्वीपान्तर्गतद्वी पविशेषे ॥ नदीपुष्करणीनामद्वीम पुष्करमण्डिता । तयामपुष्करद्वी प' ख्यापित मुखैर्नित ॥

पुष्करनाडी । स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् ॥

पुष्करमूलम् । न० कुष्ठद्वलमूले । पौ ष्करे ॥ पुष्करस्यकुष्ठौषधस्यमूलम् ॥

पुष्करवान् । प० हस्तिनि ॥ पुष्कर मस्त्यस्य । मतुप् ॥

पुष्करशिफा । स्त्री० पुष्करमूले ॥

पुष्कराक्ष । पु० विष्णौ ॥ पुष्करे-णोप मितेअक्षिणीयस्य । बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णो. स्वाङ्गात्षजितिषच् ॥ पुष्करहृदयपुण्डरीकमश्नोतिव्या-प्नोत्यन्तर्यामिरूपेणेतिपुष्करोपपदा दशूव्याप्ताविति धातो कर्मण्यण् ॥ पुरुहूतादिव्या . ख्याने ॥

पुष्करावर्त्त । पु० मेघभेदे ॥

पुष्कराक्ष । पु० सारसपक्षिणि ॥

पुष्कराह्वय । पु सारसे ॥ न० पु-ष्करमूले ॥

पुष्करिणी । स्त्री० भूम्याम् । हस्ति-न्याम् ॥ सरोजिन्याम् । कमलिन्या-म् । कृत्रिमजलाशये॥ पुष्करमूले ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ समचतुरस्रखा ते । यथा । चतुर्विंशाङ्गुलोहस्तोध-नुस्तच्चतुरुत्तर । शतधन्वन्तरश्चैव तावत्पुष्करिणीमता । एतत्पञ्चगु णा प्रोक्तस्तडागइतिनिश्चय. ॥ तेन चतुर्दिक्षुविंशतिहस्तान्यूनतायाच तु शतहस्तान्यूनाभ्यन्तरत्वेनपु ष्करिणी । एतज्जलाशयाधारपरन तु०उपरितटम् । शतेनधनुर्भि पु ष्करिणी । इतिनव्यवर्द्धमानधृतोव शिष्ठ ॥ पुष्कराणिसन्त्यस्याम् । पु-ष्करादिभ्योदेशे०इतीनि ॥

पुष्करी । पु० हस्तिनि ॥ मत्वर्थीय इनि ॥

पुष्करेक्षण । पु० प्रभासतीर्थाधिष्ठा
त्र्यादेव्याम् ॥

पुष्कल । पु० भरतात्मजे । पुष्करे
लावण्याधीशे ॥ न० । ग्रासचतुष्ट
यात्मकभिक्षायाम् ॥ यथा । भिक्षा
माहुर्ग्राससमानमन्नं तस्माच्चतुर्गुणम्
। पुष्कलं हन्तकारन्तुतच्चतुर्गुणमुच्य
ते ॥ इति ॥ अष्टकुञ्चिपरिमितेधा-
न्यमानभेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवे-
त्कुञ्चि कुञ्चयोष्टौचपुष्कलम् । पु
ष्कलानिचचत्वारिशाटक परि-
कीर्त्तित ॥ त्रि० परिपूर्णे ॥ श्रे
ष्ठे ॥ पुष्यति । पुष० । पुष कि
दित्यनुवृत्तौ० कलँश्च तिकलन्कित्
॥ स्त्रियांगौरादित्वात्पुष्कली ॥
सि० लज्वा ॥

पुष्कलक । पु० गन्धमृगे ॥ क्षप-
णे ॥ कीलके ॥

पुष्कस । पु० पुक्कसे ॥ पृ० ॥

पुष्ट । त्रि० पालिते । कृतपोषणे । पुषि
ते ॥ पुष्यतेस्म । पुष० । क्त० ।
दैवादिकत्वान्नेट् ॥

पुष्टि । स्त्री० पोषणे ॥ वृद्धौ । अव-
यवोपचये ॥ अश्वगन्धायाम् ॥ मा-
तृकाविशेषे ॥ यथा । पुष्टिर्गणपते
पत्नीपूजिताजगतीतले । ययाविना
परिक्षीणा पुमांसोयोषितोपिचे
तिभागवतम् ॥ पोषणम् । पुष०
। क्तिन् ॥ व्रतफले० । पुष्टिर्धर्मजना

दीनांहविर्भिरस्यभिधीयते ॥

पुष्टिकर । त्रि० पुष्टिजनके ॥

पुष्टिका । स्त्री० जलशुक्तौ ॥

पुष्टिकान्त । पु० श्रीगणेशे । विना-
यके ॥

पुष्टिदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ वृद्धौ
॥ पुष्टिदात्र्याम् ॥

पुष्पम् । न० सुमनसु । प्रसूने । कुसुमे
॥ स्नामकृत्वातुयेकेचित्पुष्पं चिन्व-
न्तिवैद्विजा । देवतास्तन्नगृह्णन्ति
भस्मीभवतिदारुवदिति लघुहारी-
त ॥ विकाशे ॥ स्त्रीरजसि ॥ धन
दविमाने ॥ नेत्ररुग्भेदे । फूला
फूली० इ० भा० प्र० ॥ अस्यौषध
यथा । हरीतकीवचाकुष्ठ पिप्पली
मरिचानिच । बिभीतकस्यमज्जाच
शङ्खनाभिर्मनःशिला ॥ सर्वमेतत्
समंकृत्वाच्छागीक्षीरेणपेषयेत् । ना
शयेत्तिमिरंकण्डूपटलान्यर्बुदानि
च ॥ अधिकानिचमांसानियश्चरात्रौ
नपश्यति । अपिद्विवार्षिकंपुष्प
मासेनैकेनसाधयेत् ॥ वर्त्तिश्चन्द्रोद
यानामनृणांदृष्टिप्रसादनी ॥ इतिच
क्रपाणिदत्त ॥ पुष्यतिपुष्यतेवा ।
पुष्पविकसने । पचाद्यच्० घञ्वा ॥

पुष्पकम् । न० रीतिपुष्पे ॥ पुष्पवद्वा
भरणभूतेधनदस्यविमाने ॥ पुष्पको
स्त्रीतिशब्दार्णवात्पुल्लिङ्गोपि । ने
त्ररोगविशेषे । पुष्पे ॥ रत्नकङ्कणे ॥

रसाञ्जने ॥ लोहकासे ॥ मृद्दार
शकन्याम् ॥ कासीसे ॥ पुष्पति ।
पुष्प० । क्तुन् ॥ पुष्पमिववा । दूवेप्र
तिकृताविति कन् ॥

पुष्पकरण्डकम् । न० उज्जयिन्यामधि
वस्योद्याने ॥

पुष्पकरण्डिनी । स्त्री० अवन्त्याम् ।
उज्जयिन्याम् ॥

पुष्पकाशीशम् । न० किञ्चित्पीतेका
सीसे । कमके । भेषौषधे ॥

पुष्पकीट । पु० भ्रमरे । रोलम्बे ॥
कुसुमकृमिमात्रे ॥

पुष्पकेतन । पुं० कामदेवे ॥

पुष्पकेतु । पु० रीतिपुष्पे । कुसुमा
ञ्जने ॥ पुष्पस्य केतुरिवनाशकत्वात्

पुष्पघातक । पु० वेणुवृक्षे ॥ दम
नवृक्षे ॥

पुष्पज । पु० पुष्परसे । पुष्पद्रवे ॥

पुष्पद । पु० वृक्षे ॥ त्रि० । पुष्पदा
तरि ॥

पुष्पदन्त । पु० वायुकोणस्थदिग्गजे
॥ विद्याधरविशेषे ॥ सुविध्याख्य-
जिने ॥ पुष्पमिवदन्ता यस्यस ॥

पुष्पदन्तक । पु० गन्धर्वविशेषे ॥

पुष्पद्रव । पु० पुष्पस्वेदे । पुष्पसारे ॥

पुष्पधनु । पु० कामदेवे ॥ पुष्प धनु
रस्य । वासच्छायामित्यनङ्भावेसा
न्त ॥

पुष्पधन्वा । पुं० मदने । कामे ॥ पुष्प
धनुरस्य । वासच्छायामित्यनङ् ॥

पुष्पनिच । पुं० भ्रमरे ॥

पुष्पनिर्यासक । पु० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पन्धय । पु० भ्रमरे ॥ पुष्पाणिध
यति । धेट्० । मुञ्जकुलास्यपुष्पेषु
धेट खशितिकेचिदितिखश् । अ
रुर्द्विषदितिमुम् ॥

पुष्पपथ । पु० भगे । योनौ ॥

पुष्पपात्रम् । न० पुष्पाधारे ॥

पुष्पपुरम् । न० पाटलिपुत्रनगरे ॥

पुष्पफल । पु० कपित्थे ॥ कूष्माण्डे
॥ पुष्पयुक्तफलमस्य ॥

पुष्पबलि । पु० वास्तुपूजायाम् ॥

पुष्पमास । पुं० वसन्ते ॥ पुष्पाणां
मास ॥

पुष्पयोग । पु० यात्रायोगान्तरे ॥
यथा । भौमेस्वराशिगेलग्ने सौम्ये
केन्द्रत्रिकोणगे । पुष्पयोगोरिविपि
नकुठार सज्ज्ञकः ॥

पुष्परक्त । पु० सूर्यमणिवृक्षे ॥

पुष्परथ । पु० चक्रयाने । युद्ध विना
यात्रोत्सवादौ सुखभ्रमणार्थरथे ॥
सुकुमारत्वात्० पुष्पमिवरथ ॥

पुष्परस । पु० मकरन्दे ॥ पुष्पस्य
रस ॥

पुष्परसाह्वयम् । न० मधुनि ॥

पुष्पराग । पु० पीतमणौ । वाचस्प
तिवल्लभे । पोखराज० इ० भा०
॥ अस्यलक्षणयथा । सुच्छायपीत

गुरुगात्रसुरङ्गशुभ्रस्निग्धस्वनिर्मल मतीवसुवृत्तशीतम् । य पुष्पराग सकलकलयेदमुष्य पुष्पातिकीर्त्ति मतिशौर्यसुखायुरर्थान् ॥ तस्यापल क्षणम्यथा । कृष्णबिन्दुविद्धित रूक्ष धवलमलिनलघु । विच्छायशर्करा गारपुष्परागसदोषक ॥ अस्यपरी क्षालक्षणं यथा । घृष्टोविकाशयेत् पुष्परागमधिकमात्मीयम् । नखलु पुष्परागोजात्यस्तथापरीक्षकैरुक्त ॥

पुष्परेणु । पु॰ परागे ॥

पुष्परोचन । पुं नागकेशरे ॥

पुष्पलाव । पुष्पलावी । पु॰ } मालाकारे ॥

पुष्पलिट् । पु भ्रमरे ॥ पुष्पलेढि । लिह ॰ । क्विप् ॥

पुष्पवटी । स्त्री॰ फुलौरी॰ ह॰ प्र॰ खाद्यप्रभेदे ॥

पुष्पवन्तौ । पुं॰ एकयोक्त्यानिरुद्दि वचनात्सन्द्रसूर्ययो ॥ चन्द्रा र्कौ॰ एकयोक्त्यासाधारणवचनं॰ पुष्पवन्तौ॰ अर्थेकपुष्पवानितिन प्रयोक्तव्यमितिभाव । पुष्पविकास ने । भाविक्त । पुष्प . प्रकाशस्त दन्तौ ॥

पुष्पवती । स्त्री॰ रजस्वलायाम् ॥ तीर्थविशेषे ॥ पुष्प रजोऽस्त्यस्या । मतुप् ॥ त्रि॰ पुष्पविशिष्टे ॥

पुष्पवाटिका । स्त्री॰ पुष्पवाट्याम् ॥

पुष्पवाटी । स्त्री॰ पुष्पोद्याने । फुल वारी॰ फुलवरिया॰ ह॰ भा॰ ॥ पुष्पाणावाटी ॥

पुष्पवाण । पु॰ मन्मथे । कामदेवे ॥ पुष्पाणिवाणाअस्य ॥

पुष्पवाहन । पु॰ पुष्करद्वीपाभिधे नृपे ॥

पुष्पशकटी । स्त्री॰ आकाशवाण्याम् । दैवप्रश्ने ॥

पुष्पशून्य । पु॰ उदुम्बरे ॥ त्रि॰ कुसुमरहिते ॥

पुष्पसमय । पुं॰ वसन्ते । चैत्रवैशा खयो . ॥ पुष्पाणासमय ॥

पुष्पसायक । पु॰ पुष्पधन्वनि । कामदेवे ॥

पुष्पसार । पुष्पद्रवे ॥ पुष्पस्यसा र ॥

पुष्पसिता । स्त्री॰ फूलसक्कर॰ ह॰ भा॰ प्र॰ द्रव्ये ॥ भवेत्पुष्पसिता शीतारक्तपित्ताहरीलघु ॥

पुष्पसौरभा । स्त्री॰ कलिकारीवृक्षे ॥

पुष्पस्वेद । पु॰ पुष्पद्रवे ॥

पुष्पहास । कुसुमविकासे ॥ पुष्पा णामुकुलात्मनास्थितानाहासोविका श पुष्पहास ॥

पुष्पहासा । स्त्री॰ रजस्वलायाम् ॥

पुष्पहीना । स्त्री॰ उदुम्बरे ॥ निष्फला याम् । रज शून्यायाम् ॥

पुष्पा । स्त्री॰ । कर्णपुर्याम् । मालि

ष्याम् । भागलपुर० दू० प्र० नगरे ॥

पुष्पाजीवः । पु० मालाकारे ॥

पुष्पाञ्जनम् । न० अञ्जनवि० । कौसुम्भे । पुष्पकेतौ ॥

पुष्पाञ्जलि । पुं० प्रसूनानामञ्जलौ । कुसुमाञ्जलौ ॥

पुष्पाण्डक । पु० शालिजातिविशेषे ॥

पुष्पाम्बुज । पु० पुष्पद्रवे ।

पुष्पावचायी । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पासवम् । न० मधुनि ॥ पुं० पुष्पमकरन्दकृतआसवे ॥

पुष्पास्त्र । पुं० कन्दर्पे । मकरध्वजे ॥

पुष्पाह्वा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

पुष्पिका । स्त्री० दन्तमले । लिङ्गमले ॥

पुष्पित । त्रि० जातपुष्पे वृक्षादौ । प्रफुल्ले ॥ पुष्पवति ॥ पुष्पाणि सञ्जातान्यस्य । ता० इतच् ॥ रमणीये ॥ आपातरमणीये ॥

पुष्पिता । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पिताक्ष । त्रि० बुद्बुददृष्टौ ॥

पुष्पिताग्रा । स्त्री० वर्णवृत्तेऽर्द्धसमवृत्तप्रभेदे ॥ लक्षणयथा । अयुजिनयुगरेफतोयकारोयुजितुनजौजरगाश्च पुष्पिताग्रा ॥ य० । करकिसलयशोभयाविभान्तीकुचफलभारविनम्रदेहयष्टि । स्मितरुचिरविलासपुष्पिताग्राव्रजयुवतिर्व्रततिर्हरेर्मुदेऽभूत् ॥

पुष्पेषु । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पाणि इषवोऽस्य ॥

पुष्य । पु० अष्टमनक्षत्रे । सिध्ये । तिष्ये ॥ पुष्य सर्वार्थसाधक ॥ तत्रजातस्यफलयथा । प्रसन्नगात्र' पितृमातृभक्त. स्वधर्मयुक्तोऽभिनयाभियुक्त. । भवेन्मनुष्य खलुपुष्यजन्मासम्मानचामीकरवाहनाढ्य ॥ पौषमासे ॥ कलियुगे ॥ यथा ॥ सतृसम्प्रदायप्रथनायपुष्येशिष्यैश्चतुर्भिः सहयोवतीर्णः । उक्तोवृहत्सङ्गमतन्त्रराजे श्रीशङ्कराचार्यगुरु' तमीडे ॥ पुष्यातिकार्याणि०पुष्यन्त्यर्थाअस्मिन्निति वा । पुष्यसिध्यौनक्षत्रइतिकर्त्तर्यधिकरणेचक्यप् निपातित ॥

पुष्यध । पु० भूर्जकण्टके । सङ्करजातिविशेषे । चावन्त्ये ॥

पुष्यरथ । पु० युद्धविनासुखभ्रमणारथे । चक्रयाने ॥ असौपुष्यरथश्चक्रयानंनसमराययत् ॥ पुष्यइवरथ । पुष्येयात्रोत्सवादौरथोवा ॥

पुष्यस्नानम् । न० पुष्याभिषेके ॥ यथा । मूलमनुजाधिपति प्रजातरोस्तदुपघातसंस्कारात् । अशुभशुभञ्चलोकेभवतियतोतोनृपतिचिन्ता ॥ पुष्यस्नाननृपते कर्तव्य दैवविपत्रोर्धेष्याम् । नात परपवित्रसर्वोत्पातान्तकरमस्ति ॥ अस्यविधि

कालिकापुराणेवाराहघाव्द्रष्टव्य ॥
पुष्या । स्त्री० पुष्यनक्षत्रे ॥
पुस्तम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ॥ यथा । विधायपूजयेन्नित्य पुस्तपूजो क्तसिद्धये॥ लेप्यादिशिल्पकर्माणि॥ आदिनाकाष्ठपुत्तलिकादयोबोध्या ॥ यथा । मृदावादारुणावाथवस्त्रे णा प्यथचर्मणा । लोहरत्नै कृतवापिपु स्तमित्यभिधीयते ॥ पुस्यते । पुस्त आदरादौणिच् । एरच् ॥
पुस्तकम् । न० पुस्ते । लिखितग्रन्थे । पोथी इ० भा० ॥ तस्यपरिमाण यथा । मानवक्ष्ये पुस्तकस्यशृणुदे- विसमासत । मानेनापिफलवि- न्द्यादमानेश्रीर्हताभवेत् ॥ हस्तमा त्रमुष्टिमात्रमावाहुद्वादशाङ्गुल।दशा ङ्गुलतथाष्टौचततोहीननकारयेत् ॥ पुस्तकलेखकस्यपूजाफलयथा। आर म्भेचसमाप्तौच लेखकप्रतिपूजयेत् हरिद्रगन्धपुष्पाद्यै र्वस्त्रै श्चसुमनोह- रै ॥ यावदक्षरसङ्ख्यानप्रतिपत्रे चसुन्दरि । तावद्युगसहस्राणिब्र- ह्मलोकेवसेच्चिरम् ॥ वेतनग्रहणेले खकस्यदोषोयथा । वेतनयस्तुगृह्- णीयात्लिखित्वापुस्तकंसतु । याव दक्षरसङ्ख्यानतावन्नरकेवसेदिति योगिनीतन्त्रे तृतीय ३ भागे ७ पटल ॥
पुस्तकर्म्मा । पु० लेप्यादिशिल्पकर्म कर्त्तरि ॥
पुस्तकशिम्बिका । स्त्री० शिम्बिप्रभेदे ॥ पुस्तशिम्ब्याम् ॥
पुस्तशिम्बि । स्त्री० पुस्तकशिम्बि- कायाम् ॥
पूग । पु० क्रमुके । गुवाके ॥ तन्त्रे । नानाजातीयानामनियतवृत्तीना मर्थकामप्रधानानासङ्घे ॥ ब्रह्मदारु णि ॥ न० गुवाकफले । उद्वेगे ॥ यथा । पूगगुरुहिमं रूक्षकषायकाफ पित्तहृत् । मोहनन्दीपनरुच्यमास्य वैरस्यनाशनम् ॥ आर्द्रं तद्गुर्वभिष्य न्दिवह्निदृष्टिहरस्मृतम् । स्विन्न दो षत्रयच्छेदिदृढमध्य तदुत्तमम् ॥ अस्यपाकोयथा । शृङ्गाटकजीरके इ जातीकोषस्त्ववशजम् । लवङ्ग - धान्यकञ्चापिप्रत्येककर्षयुग्मकम् ॥ हैयगवीनकुडवसिताचार्द्धतुलोज्व ला । धात्रीवरीद्व्यञ्जलिस्यपूगस्या ष्टपलानिच ॥ उलूखलेचसङ्कुत्यचू- र्णक्षीराढका न्वितम् । सम्पाच्यभ- क्षितहन्यात्वासरादौयथोचितम् । ज्वरदाहञ्चपित्तञ्चयक्ष्मशूलगुदाङ्कु राम् ॥ छर्दिप्रमेहमूत्राणामाघातञ्च विनाशयेत् । वलप्रदङ्गभंदश्चस्त्रीणा ञ्चै तद्रसायनमिति ॥ पुनाति० पवतेवा० पूयतेमुखमनेनवा- । पू ञ्० । छापूखडिभ्य । किदिति गन् ॥

पूगकृत । त्रि० पुञ्जीकृते ॥ अपूग पूग सम्पद्यमान कृत : इत्यर्थ श्रेण्यादय ' कृतादिभिरितिसमा से ० श्रेण्यादिषुच्व्यर्थवचनमिति च्व्यर्थता ॥

पूगतिथ । त्रि० पूगानापूरणे ॥ बहुपूगेतिडटितिथुगागमविधाना दसख्यात्वे पिडट ॥

पूगपात्रम् । न० पूगपीठे । फरुव के ॥

पूगपीठम् । न० कटकोले । पतद्ग्र हे ॥

पूगपुष्पिका । स्त्री० कुहली । विवाह सम्बन्धिपुष्पताम्बूले ॥

पूगफलम् । न० उद्वेगे । चिक्कण्या म् ॥

पूगयाजक । पुं० बहुयाजके ॥

पूगरोट । पु हिन्तालवृक्षे ॥

पूगिका । स्त्री० क्रमुके ॥

पूगिकाफलम् । न० पूगीफले ॥

पूगी । स्त्री० पूगे । पूगवृक्षे ॥

पूगीफलम् । न० उद्वेगे । पूगफ ले ॥

पूजक । त्रि० पूजाकर्त्तरि ॥

पूजनम् । न० अर्चने । पूजायाम् । । यथा ॥ शास्त्रप्रणामशुश्रूषादौ ॥ पूजपूजायाम् । ल्युट् ॥

पूजनीय । त्रि० श्रुताचाराभिजना दिभि पूजायोग्ये ॥ पूज्ये ॥

पूजेरनीयर् ॥

पूजा । स्त्री० नमस्यायाम् । अपचि तौ ॥ सपर्यायाम् ॥ पादप्रक्षालना र्चनधनदानादिरूपायामर्चायाम् ॥ देवार्चनायाम् ॥ तस्या सामान्या नुष्ठानयथा । आदौह्यष्यादिकन्यास करशुद्धिस्तत परम् । अङ्गुलि व्यापकन्यासौहृदादिन्यासएवच ॥ तालत्रयच्चदिग्बन्ध प्राणायाम स्तत परम् । ध्यानपूजाजपश्चैव सर्वतन्त्रेष्वयंविधिरितियामलवच नम् ॥ पूजनम् । पूज० । चि तिपूजीत्यङ् ॥

पूजार्ह । त्रि० मान्ये । अर्घभाजि ॥ कुसुमादिभिरर्चनयोग्ये । पू ज्ये ॥ पूजामर्हति । अर्हपूजा याम् । अर्हद्रत्यच् ॥ स्त्रियापू जार्हा ॥

पूजित । त्रि० सत्कृते । अर्चि ते ॥ पूज्यतेस्म ॥ पूज० । क्त ॥ देवे ॥ पूजितोय सुरासुरैरि त्यादौभूतेक्तोनतुवर्त्तमाने० तेन तृतीयातत्रोपपद्यते । अन्यथाक्तस्य चवर्त्तमानइतिषष्ठीस्यात् ॥

पूजितव्य । त्रि० पूजनीये ॥

पूजिल । पुं० देवतायाम् ॥ त्रि० पूज्ये ॥

पूज्य । पु० श्वशुरे ॥ त्रि० वन्द्ये पूजार्हे । प्रतीक्ष्ये ॥ पूजार्हा ब

था । गुरूणामपिसर्वेषां पूज्या : पञ्चविशिषत : । तेषामाद्यास्त्रय : श्रेष्ठास्तेषामातासुपूजिता ॥ यो भावयतियासूतेयेनविद्योपदिश्यते ज्येष्ठ : भ्राताचभर्त्ताचपञ्चैतेगुर वस्मृताइतिकौर्मे उपरिभागे ११ अध्याय : ॥ पूज्यते । पूज० । । अचोयत् ॥ पूजयितुमर्हः । पूज० । अर्हैकृत्यतृचश्चेतियत् ॥ सर्वस्यैवहिदानस्यग्रहीतागुरुरुच्यते । कन्यायाश्चैव विद्याया : प्रदाता पूज्यतेगुरु : ॥

पूज्यपाद : । पुं० भगवच्छङ्कराचार्ये ॥

पूत : । पु० शङ्खे ॥ श्वेतकुशे ॥ विकङ्कतवृक्षे ॥ न० बहुलीकृते । अपनीततुषधान्ये ॥ सत्यवचने ॥ त्रि० व्रतादिनाशुद्धे । पवित्रे । प्रयते ॥ दधिगोमयादीसामन्यपवित्रे० स्वभावपवित्रे वा । पवित्रे मेध्ये ॥ दृष्टिपूतन्यसेत्पादवस्त्र पूतजलपिवेत् । सत्यपूतांवदेद्वाच मन : पूतसमाचरेत् । शठिते बहुलीकृते ॥ पूयतेस्म । पूङ्० पूञ्० वा । क्त : ॥ पवतेस्मवा । पूङोगत्यर्थेतिक्त ॥

पूतक्रतायी । स्त्री० इन्द्राण्याम् । शच्याम् ॥ पूतक्रती : स्त्री० । पूतक्रतोरैचेत्यैकारादेशोङीप् च ॥

पूतक्रतु । पुं० इन्द्रे ॥ पूता.क्रतवो येन ॥

पूतक्रतु । स्त्री० देव्याम् ॥ पूता : क्रतवोययासा ॥

पूतगन्ध : । पुं० वर्वरे ॥

पूततृणम् । न० श्वेतकुशे ॥ कुशे ॥ पूतञ्चतत्तृणञ्च ॥

पूतद्रु : । पु० पलाशवृक्षे ॥

पूतधान्यम् । न० तिले ॥ पूतञ्चतद्धान्यञ्च ॥

पूतना । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ पूतनाख्यिमतीसूक्ष्मेतिनिरूपणात् ॥ सिन्धुदेशजाखल्पत्वक्तुदृढाख्यिहरीतकी लेपनेप्रशस्तेतिराजवल्लभ : ॥ गन्धमास्याम् ॥ वालरोगविशेषे ॥ वालमातृकाविशेषे ॥ दानवीविशेषे । वकासुरभगिन्याम् ॥ अहोवकीयस्तनकालकूटजिघांसयापाययदप्यसाध्वी । लेभेगतिंधात्र्युचितांततोन्यंकवादयालुंशरणंव्रजेम ॥ पूतकरोति । तत्करोतीतिणिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥

पूतनारि : । पुं० वालमुकुन्दे । श्रीकृष्णे ॥ पूतनायाअरि ॥

पूतनासूदन : । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनासूदितवान्० सूदयतिवा । सूद-क्षरणे । नन्द्यादित्वाल्ल्युः ॥

पूतनाघ्न । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनाहन्ति । हन० । क्विप् ॥

पूतपाप । त्रि॰ निरस्तस्वर्गभोगप्रतिबन्धकपापे ॥

पूतफल : । पु॰ पनसे ॥

पूता । स्त्री॰ दूर्वायाम् ॥

पूतात्मा । पुं॰ ईश्वरे ॥ पूत । शुद्ध. सत्त्वादिगुणसम्बन्धरहित आत्मा स्वरूपयस्य ॥ पूतश्चासावात्माचेति वा ॥ शुद्धदेहे ॥ शुद्धान्त : करणे ॥ पूतश्चात्मायस्य ॥

पूति । स्त्री॰ दुर्गन्धे ॥ पवित्रताया म् ॥ खट्टाशमुष्कै ॥ न॰ रोहिष तृणे ॥

पूतिक : । पुं॰ पूतिकरञ्जे ॥ पुनाति । पूञ॰ । तिन्तिडीकादयश्चेति॰ इकन् ॥ न॰ विष्टायाम् ॥

पूतिकरज : । पुं॰ लट्टाकरञ्जवृक्षे । कालिकारके । कलहनाशने । काष्टवतिकरञ्जे । काँटाकरञ्जइति॰ भा॰ ॥ पूतिश्चासौकरजश्च ॥

पूतिकरञ्ज । पुं॰ पूतिकरजे ॥

पूतिकर्णक । पुं॰ कर्णरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणयथा । कर्णविद्रधिपाकाद्वा जायतेचाम्बुपूरणात् । पूयस्रवतिवापूतिसज्ञेय: पूतिकर्णक : ॥ अस्यौषधयथा । निर्गुण्डीसुरसस्तैलसिन्धुधूमरजोगुड : पूरणात्पूतिकर्णस्यशमनोमधुसंयुत ॥ अथवा । वरुणार्द्रकपित्थाम्रजम्बूपल्लवसाधितम् । पूतिकर्णापहंतैलंजातीपत्ररसेनवेति चक्रपाणिदत्त ॥

पूतिका । स्त्री॰ मार्जार्याम् ॥ पोइ इ॰ प्र॰ लताशाके । उपोदक्याम् ॥

पूतिकामुख । शम्बूके ॥

पूतिकाष्ठम् । न॰ सरलद्रुमे ॥ देवदारुमहीरुहे ॥ पूतिचतत्काष्ठञ्च ॥ पूते । पावनस्यकाष्ठ वा ॥

पूतिकाष्ठकम् । न॰ पूतिकाष्ठे ॥

पूतिगन्ध । पुं॰ गन्धके ॥ हिङ्गुदीवृक्षे ॥ न॰ रङ्गे ॥ त्रि॰ दुर्गन्धे ॥

पूतिगन्धि । } त्रि॰ दुर्गन्धे
पूतिगन्धिक }

पूतिगन्धिका । स्त्री॰ वाकुच्याम् ॥

पूतितैला । स्त्री॰ ज्योतिष्मत्याम् ॥

पूतिदारु । न॰ देवदारुणि ॥

पूतिनस्य : । पु॰ नासारोगभेदे ॥ तल्लक्षणयथा । दोषैर्विदग्धै र्गलतालुमूलेसम्मूर्छितोयस्यसमीरणस्तु । निरेतिपूतिर्मुखनासिकाभ्यांतपूतिनस्य प्रवदन्तिरोगम् ॥ औषधन्तु । । व्याघ्रीदन्तीवचाशिग्रुस्वरसव्योषसम्भवे । पाचितंलावणतैलपूतिनासागदजयेत् ॥ अथवा । त्रिकटुविडङ्गकसैन्धवबृहतीफलशिग्रुस्वरसदन्तीभि । तैलङ्गोजलसिद्धंनस्यं स्यात्पूतिनस्यस्य ॥

पूतिपत्र : । पुं॰ श्योनाकविशेषे ॥

पूतिपुष्पिका । स्त्री॰ मातुलुङ्गायाम् ॥

पूतिफली । स्त्री॰ वाकुच्याम् । सोम

राज्याम् ॥ पूतिफलीष्वखा पाक कर्णोतिङीष् ॥
पूतिमयूरिका । स्त्री॰ अजगधायाम् ॥
पूतिमेद । पु॰ अरिमेदे ॥
पूतिवात । पुं॰ बिल्ववृक्षे ॥ अधोवायौ ॥
पूतिवृक्ष । पुं॰ श्योनाके ॥
पूतिशारिजा । स्त्री॰ खट्टाश्याम् ॥
पूतिक । पुं॰ गधमार्जारे ॥ घोडा करञ्ज इ॰ भा॰प्र॰ करञ्जविशेषे ॥ लताविशेषे ॥
पूतिकरञ्ज । पु॰ लट्वा खकरञ्जे ।
पूतिगण्ड । पु॰ पूतिकोटे ॥
पूतिभाव । पुं॰ दौर्गन्ध्ये ॥ क्लेदे ॥
पूत्यण्ड । पु॰ गन्धकीटे ॥ गन्धैणे ॥ यस्यनाभौमृगनाभिर्जायते ॥
पूप । पुं॰ अपूपे । पिष्टके । पूआ॰ इ॰भा॰ ॥ यथा ॥ समितागुडतोयेनमेलयित्वासुमर्दिताम् । घृतेविस्तार्यसुपचेत्सुवृत्तोमृदुपूपक ॥ अपूप , पुष्टिदोवल्योहृद्योगुरुतर स्मृत । पित्तानिलहरोवृष्य सुपक्वोरुचिकारक ॥ पवनपू: । पूञ्॰स॰क्विप् । पुवपाति॰पिवतिवा । पारच्छणे॰पानेवा । आतइतिक ॥
पूपला । स्त्री॰ पोलिकायाम् ॥
पूपाली । स्त्री॰ पोल्याम् ॥
पूपाष्टका । स्त्री॰ आग्रहायणीपूर्णिमाया परत कृष्णाष्टम्याम् ॥
पूपिका । स्त्री॰ पूलिकायाम् ॥
पूयम् । न॰ पक्वव्रणादिसम्भवघनीभूतशुक्लवर्णविकृतरक्ते । क्षतजे । मलजे । पीप॰राध॰इ॰भाषा ॥
पूयनम् । न॰ रक्तविकारे । पूये ॥
पूयरक्त । पु॰ नासारोगभेदे ॥ तल्लक्षणम् । दोषैर्विदग्धैरथवापिजन्तोर्ललाटदेशेऽभिहतस्यतैस्तै । नासास्रवेत्पूयमसृग्विमिश्र तपूयरक्त प्रवदन्तिरोगम् ॥
पूयारि । पुं॰ निम्बपादपे ।
पूयालस । पु॰ सन्धिगतरोगभेदे ॥ लक्षणयथा । पक्व शोफ सन्धिज सस्रवेद्य सान्द्र पूयपूतिपूयालस । स . ॥ इतिसुश्रुत ॥
पूयोद । पु॰ नरकान्तरे ॥
पूर । पु॰ जलसमूहे । अम्भसावृद्धौ ॥ व्रणसंशुद्धौ ॥ खाद्यविशेषे ॥ न॰दाहागुरुणि ॥
पूरक । पुं॰ प्राणवायौ , शनैर्वामनासापुटेन॰दक्षिणनासापुटेनवा सव्यापसव्यन्यायेनान्त प्रवेशने ॥ वाह्येनवायुनामुक्तं शक्तिसीमप्रपूरणम् । पूरक सततभ्यासात्सुगुर्वपिविकर्षयेत् ॥ नासिकोत्कृष्टउच्छ्वासोध्मात पूरकउच्यते ॥ आत्मानुसन्धाने ॥ ब्रह्मैवास्मी तियावृत्ति पूरकोवायुरीरित . ॥ पूरीआप्याय

णे । खल्‌ ॥ बीजपूरे ॥ गुणकाङ्क्षे ॥ पुं० प्रेतदेहनिष्पादकाशौचकादेय दशपिण्डे ॥ त्रि० पूरणकर्त्तरि ॥

पूरण । पुं० सेतौ ॥ विष्णुतैले ॥ न० अङ्कानांगुणने ॥ वृष्टौ ॥ कुटन्नटे ॥ वानतन्तुषु ॥ पिष्टप्रभेदे ॥ हिङ्गुधान्यजलेमाससुखिन्न सूक्ष्मकुट्टितम् । सयुक्तहिङ्गुजीरार्द्रबीजपूरैलसैन्धवैः ॥ घृतेतप्तेपरिभृष्टधूपितमासपूरणम् ॥ मासस्यपूरणरुच्यं हृद्यं पुष्टिकरंपरं । वातपित्तहरंबल्यं मन्दाग्निकफनाशनम् ॥ त्रि०पूरके । पूरणकर्त्तरि ॥ पालनकर्त्तरि ॥ पृणाति । पॄपालनपूरणयो । ल्युट् ॥ पूर्य्यतेऽनेन । पूरी० । करणेल्युट् ॥

पूरणी । स्त्री० शाल्मलिद्रुमे ॥ पटारम्भकसूत्रेषु ॥ पूरणकार्य्याम् ॥ पूरयति । पूरी० । ल्युट् । ङीप् ॥

पूराम्लम् । न० वृक्षाम्ले ॥

पूरिका । स्त्री० पूपविभेदे । पूरी० कचौरी० इ०भा० ॥ यथा । माषाणांपिष्टिकांयुञ्ज्याल्लवणाद्रर्कहिङ्गुभिः । तयापिष्टिकयापूर्णासमितांकृतपोलिकां ॥ ततस्तैलेविपक्वा सापूरिकाकथितावुधैः । रुच्यासा ष्णागुरुः स्निग्धावातपित्तासृग्दूषिका । चक्षुस्तेजोहरीचोष्णापाकेवातविनाशिनी। तथैवघृतपक्वाऽपिचक्षुष्या रक्तपित्तहृत् ॥ वदरचूर्णपूरिकातु । घृतमिश्रकणिक्कायामेलितपञ्चमांशकम् । वदरत्वग्भवंचूर्णंजलेना लोड्यपीडयेत् ॥ पूरिकाघृतसंपक्वा खण्डपाकविलेपिता । पूरिकावद्रोऽग्निमश्चस्निग्धापित्तहराहिमा ॥ मधुरावृष्यवातघ्नी सराच्छर्द्दिविनाशिनी । एवविप्रायखर्जूरशर्कराना रिकेरकैः ॥ द्राक्षयावैसुपूर्णैस्तुपूरिका पूर्ववत्पचेत् ॥

पूरित । त्रि० कृतपूरणे । पूर्णे ॥ पूर्य्यतेस्म । पूरी० । क्त । वाद्दान्तेति पक्षेइट् ॥ गुणिते ॥

पूरुष । पुं० पुरुषे । नरे ॥ पुंसि ॥ चेतने ॥ यथा । यस्माद्विश्वमुदेति यत्ररमतेयस्मिन्पुनर्लीयतेभासाय स्यजगद्विभातिसहजानन्दोज्ज्वल यन्महः । शान्तं शाश्वतमक्रियमयम् पुनर्भावायभूतेश्वरम् द्वैतध्वान्तम पास्ययान्तिकृतिनः प्रस्तौमितपूरुषमिति ॥ पुरति । पुरअग्रगमने । पुर कुषन् । अन्येषामपीतिदीर्घः । पृषोदरादिर्वा ॥ यद्वा । पूरयति पूर्य्यतेवा । पूरी०वा० कुषन् ॥

पूर्ण । त्रि० व्याप्ते ॥ पूरिते ॥ पुं० शक्तै ॥ समर्थे । सकले ॥ पूर्य्यतेस्म पूरी० । कर्त्तरिकर्मणिवाक्तः । वा दान्तेतिसाधुः ॥

पूर्णक'। पुं॰ स्वर्णचूडपक्षिणि ॥ कुत्सित ' पूर्णः। सञ्ज्ञायांकन् ॥
पूर्णकुम्भः। पुं॰ भद्रकुम्भे। जलपूरितघटे ॥ पूर्णश्चासौकुम्भश्च ॥
पूर्णकोष्ठा। स्त्री॰ नागरमुस्तायाम् ॥
पूर्णचन्द्र.। पुं॰ सम्पूर्णेन्दूभयाष्टम्योर्मध्यस्थेन्दौ ॥ पूर्णश्चासौचन्द्रश्च ॥
पूर्णता। स्त्री॰ पर्याप्तौ ॥
पूर्णपात्रम्। न॰ वस्तुपूर्णपात्रे ॥ वर्द्धपत्रे। पूर्णानके ॥ उत्सवकालेहर्षात्गृहीतवस्त्रालङ्कारादौ ॥ होमकर्मणिब्रह्मदक्षिणायाम् ॥ हर्षादुत्सवकालेयदलङ्काराम्बरादिकम्। आकृष्यगृह्यतेपूर्णपात्रपूर्णानकञ्चतत्॥
पूर्णमा। स्त्री॰ पौर्णमास्याम् ॥
पूर्णमास.। पुं॰ पौर्णमासयागे ॥
पूर्णमासी। स्त्री॰ पूर्णिमायाम् ॥
पूर्णवीज.। पुं॰ वीजपूरे ॥
पूर्णवैनाशिक.। पुं॰ वैनाशिके ॥ वैशेषिकास्तावदर्द्धवैनाशिका. सर्वक्षणवादिनस्तुपूर्णवैनाशिकत्वेनप्रसिद्धा ' शार्ङ्गे ॥
पूर्णा। स्त्री॰ पञ्चमीदशमीपूर्णिमामावास्यासु ॥
पूर्णानकम्। न॰ वर्द्धापने ॥ आनके॥ पटहे ॥ पात्रे ॥ पूर्णपात्रे। हर्षात्उत्सवकालेवस्त्राद्याकर्षणे ॥
पूर्णावतार:। पुं॰ नृसिंहे ॥ रामे ॥ परिपूर्णतमे श्रीकृष्णे ॥

पूर्णाहुता। स्त्री॰ पराहन्तायाम्। यथाहुर्वार्तिककारा। भुक्तयथान्नं कुक्षिस्थस्तात्मत्त्वेनैवपश्यति। पूर्णाहन्ताकवलितविश्वंयोगीश्वरस्तथेति
पूर्णिका। स्त्री॰ नासाच्छिन्नीनामकपक्षिणि ॥
पूर्णिमा। स्त्री॰ पौर्णमास्याम्। शुक्लपक्षान्तिमतिथौ ॥ साद्विविधा। यथा। राकाचानुमतीचैवद्विविधा पूर्णिमामता। पूर्वोदितकलाक्षीणे पौर्णमास्यानिशाकरे ॥ पूर्णिमानुमतीज्ञेयापश्चास्तमितभास्करे ॥ यस्मात्तामनुमन्यन्तेदेवतापितृभि'सह। तस्मादनुमतीनामपूर्णिमाप्रथमा स्मृता ॥ यदाचास्तमितेसूर्येपूर्णचन्द्रस्यचोद्गम:। युगपत्सोत्तरारागात्तदानुमतिपूर्णिमा॥ राकान्तामनुमन्यन्तेदेवतापितृभि. सह। रञ्जनाच्चैवचन्द्रस्यराकेतिकवयोऽब्रुवन् ॥ तस्याजातस्यफलयथा। कन्दर्पतुल्योयुवतिप्रियश्चन्यायाप्तवित्त' सततसहर्ष'। शूरोवलीशास्त्रविशारदश्च तुपूर्णिमाजन्मनियस्यजन्तो:॥ पूरी॰। भावेक्त:। पूर्णचन्द्रस्यपूरणम्॰ तेननिर्वृत्ता ॥
पूर्तम्। न॰ खातादिकर्मणि ॥ आदिनादेवकुल्यादिग्रह:। तदुक्तम्। पुष्करिण्य: सभावापीदेवतायतनानिच। आरामश्चविशेषेण

पूर्त्तं कर्मविनिर्दिशेत् ॥ अपिच । वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ॥ अन्नप्रदानमाराम पूर्त्तमित्यभिधीयते ॥ स्मृतिः ॥ इष्टापूर्त्तं तदविनाकीर्त्तम् ॥ आरामादिक्रियाजीफले ॥ मोक्षमे ॥ त्रि० पूरिते ॥ छन्ने ॥ न० स्थम्० पूर्यतेस्म वा । पू० । भाविकर्मणिवार्त्ता नष्या स्यैतिनिष्ठानत्वम् ॥

पूर्त्तिः । स्त्री० पर्याप्तौ । उपसम्पन्ने ॥ पूरणे ॥

पूर्व । त्रि० पूर्वजे ॥ प्राचि ॥ आद्ये ॥ अग्रे ॥ श्रुतिभेदे ॥ न० कारणे । पूर्वभाविनि ॥ पुमांसि ॥ अतिक्रान्ते ॥ पूर्वति । पूर्वपूरणे । अच् । पू० ॥

पूर्वगङ्गा । स्त्री० रेवायाम् । नर्मदानद्याम् ॥ पूर्वाचासौगङ्गाच ॥

पूर्वज । पुं० ज्येष्ठभ्रातरि ॥ अनादौ ॥

पूर्वजाः । पुं० भूमिदिव्यपितृगणे । व्यस्तभवेषु । कव्यवालादिषु ॥ पूर्वस्मिन्कालेजातः सप्तम्यांजनेर्डः ॥

पूर्वजा । स्त्री० ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ टाप् ॥

पूर्वजिन । पुं० अतीतजिनविशेषे । मञ्जुघोषे । शार्दूलवाहने ॥

पूर्वदिक्पति । पुं० इन्द्रे ॥

पूर्वदिक् । स्त्री० प्राच्यादिशि । पूर्वस्याम् ॥

पूर्वदेव । पुं० असुरे । दैत्ये ॥ पूर्वश्चासौदेवश्च । पूर्वापरप्रथमेत्यादिना समासः ॥ यद्वा । पूर्वदेव । अन्यायाधिदेवत्वाद्भ्रष्टः । सुप्सुपेतिसमासः ॥

पूर्वदेश । पुं० सूर्योदयोपलक्षितेदेशे । वर्त्तनी ॥

पूर्वपक्ष । पुं० शुक्लपक्षे ॥ पूर्वश्चासौपक्षश्च ॥ शास्त्रीयप्रश्ने । सिद्धान्तविरुद्धकोटौ । चोद्ये । देश्ये । फक्किकायाम् ॥

पूर्वपक्षपाद । पुं० चतुष्पाद्व्यवहारान्तर्गतेप्रथमेपादे । भाषायाम् । प्रतिज्ञायाम् । पक्षे ॥

पूर्वपर्वत । पुं० उदयाचले ॥ पूर्वपर्वतः ॥

पूर्वफल्गुनी । स्त्री० अश्विन्यादिनक्षत्रान्तर्गतैकादशेनक्षत्रे ॥ तत्रजातस्याफलंयथा । शूरस्त्यागीसाहसी भूमिभर्त्ताकोपाक्रान्त सत्यच्छिरालोतिदत्तः । धूर्त्तः क्रूरोत्यन्तवाचालिकः प्राक्फल्गुन्यस्य जन्मकाले चयस्य ॥

पूर्वफल्गुनीभव । पुं० बृहस्पतौ ॥

पूर्वभद्रपद । पुं० प्रोष्ठपदासु । पञ्चविंशतिमेनक्षत्रे ॥

पूर्वभद्रपदा । पूर्वभाद्रपदा । स्त्री० } अश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्रान्तर्गतपञ्चविंशतितमेनक्षत्रे । प्रो

ष्टपदासु ॥ तत्रजातस्यफल । जि-
तेन्द्रिय ' सर्व्वकलासुदक्षोजितारि
पक्ष खलुतस्यनित्यम् । भवेन्मही
यान्सुतरामपूर्वापूर्वापदाभाद्रपदा
प्रसूतौ ॥ पूर्वास्वताभाद्रपदाश्च ॥
एकवचनान्तोपि ॥

पूर्वयक्ष । पु० जिनवि० । जलेन्द्रे ।
मणिभद्रे ॥

पूर्वरङ्ग । पु० नाट्यशालायाम् ॥ ना
ट्योपक्रमे । प्राक्सङ्गीते । गुणनि
कायाम् ॥ रङ्गप्रधानाद्योरङ्गविघ्न
शान्तिकारीनान्दीपाठगीतवादित्रा
द्यनेकाङ्गविशिष्टोनाट्यादौकर्त्तव्य:
कर्म्मविशेष पूर्वरङ्ग । तदुक्तंवस
न्तराजीये । यन्नाट्यवस्तुन पूर्वरङ्ग
विघ्नोपशान्तये । कुशीलवा प्रकु-
र्वन्तिपूर्वरङ्ग ' प्रकीर्त्तित इति ॥
पूर्वरङ्ग विधायादौसूत्रधारेविनिर्गते
। प्रविश्यतद्वदपर काव्यमास्थापयेन्न
ट ॥ प्रथमपूर्वरङ्गश्चतत . प्रस्ताव
नेतिच । चारम्भे सर्वनाट्यानामेत
त्सामान्यमिष्यते ॥ पूर्वरज्यतेऽ
स्मिन् । रञ्जे घञ् । कुत्वम् ॥

पूर्वराग । पुं० नायिकानायिकयोर्द्द
शाविशेषे ॥ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमि
थ सगूढरागयो । दशाविशेषो
योऽप्राप्तौपूर्वराग सउच्यते ॥ इ० ॥

पूर्वरात्र . । पुं० रात्रे.पूर्वभागे ॥ रा
त्राह्नाहा : पुंसि ॥

पूर्वरूपम् । न० पूर्वलक्षणे ॥ वैद्यके
भाविव्याधिबोधकचिह्ने ॥

पूर्ववत् । न० अनुमानविशेषे ॥ यथा
। दृष्टस्वलक्षणसामान्यविषययत्०
तत्पूर्ववदुच्यते । पूर्वप्रसिद्धमदृष्ट
स्वलक्षणसामान्यमितियावत्०तद्य
स्यविषयस्त्वे नास्ति०अनुमानज्ञान
स्येतिपूर्ववत् । यथाधूमाद्वह्नित्व-
सामान्यविशेष . पर्वतेनुमीयते०
तस्यवह्नित्वसामान्यस्यस्वलक्षण
वह्निविशेषोदृष्टोऽग्न्यालयम् । वीता
वीतभेदात्तद्द्विविधम् ॥

पूर्ववादी । त्रि० प्रागभियोक्तरि । प्र-
थमविवादिनि ॥

पूर्ववित् । त्रि० अतीतज्ञे ॥

पूर्वशैल . । पु० उदयपर्वते ॥

पूर्वसर । त्रि० अग्रगामिनि ॥

पूर्वा । स्त्री० पूर्वदिशि । प्राच्याम् ॥
तद्दिग्भववायुगुणा । पूर्वस्तुमधु
रोवात स्निग्ध कटुरसान्वित
। गुरुर्विदाहशमनोवातद ' पित्त-
नाशन ' ॥ इति ॥

पूर्वाद्रि । पुं० उदयाचले । दिनमूर्द्ध-
नि ॥

पूर्वाषाढा । स्त्री० अश्विन्यादिसप्तवि
शतिनक्षत्रान्तर्गतविंशतिसंख्याकन
क्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । भूयो
भूय . सूयमानानुरक्तो भक्तोदेवेब
न्धुमान्योतिदक्ष . । पूर्वाषाढाक-

न्मकालेयदित्यादाषाढ स्याद्वैरि वर्गेनितान्तम् ॥ पूसावर्षाचाषाढाच ॥

पूर्वाह्ण । पु० द्विधाविभक्तदिनस्य पूर्वभागे ॥ यथा । आवर्तनात्पूर्वाह्णोऽपराह्णस्तत पर । आवर्तनात्० वासरस्यच्छायापरिवर्तनात्प्रागितिशेष. ॥ त्रिधाविभक्तदिनस्यप्रथमभागे ॥ स्वचि अष्टदण्डदिनमानेसूर्योदयावधिदशदण्डात्मक. काल यथा । पूर्वाह्णोवैदेवाना मध्य दिनमनुष्याणामपराह्ण पितृणामितिश्रुति ॥ अह्न. पूर्वम् । पूर्वापराधरैत्येकदेशिसमास. । राजाह सखिभ्यजिष्टतिटच् । अह्नादेशोणत्वम् ॥

पूर्वाह्णेतनम् । त्रि० पौर्वाह्णिके ॥ पूर्वाह्णेभव । विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्याम्०इतिट्युट्युलौतुट्च । घकालतनेष्विस्थलुक् ॥

पूर्वेद्यु । अ० प्रात काले । धर्मवासरे ॥ पूर्वस्मिन्नहनि ॥ रुद्य पर दित्यादिनापूर्वशब्दादेद्युस्प्रत्ययो निपात्यते ॥

पूष । पु० ब्रह्मदारुणि । तूत० इ० भा० ॥ पूषवृद्धौ । इगुपधात्क ॥

पूषक: । पु० ब्रह्मदारुणि ॥ पूषएव क ॥

पूषा । पु० सूर्ये ॥ जगत पोषणात् । पुष्णाति । पुषपुष्टौ । श्वन्नुक्षन्पूषन्निति निपातित ।

पूषभाषा । स्त्री० अमरावत्याम् । इन्द्रनगर्याम् । सुरपुर्याम् ॥

पूषसुहृत् । पु० शिवे ॥

पूषा । स्त्री० पिङ्गलापृष्ठवर्त्तिन्यानाडाम् ॥ पूषातुपिङ्गलापृष्ठे नीलजीमूतसन्निभा । याम्यभागस्यनेत्रान्तायावत्पादतलगता ॥

पृक्का । स्त्री० मरुन्मालायाम् । पिशुनायामोषधौ । असारक० इ० भा० । पिर्ड्डि० इ० गौ० भा० स्पृश्यते । स्पृशस्पर्शने । बा० कक् । पृ० ॥

पृक्तम् । न० धने ॥ त्रि० स्पृष्टे ॥ सम्पर्कयुक्ते ॥ पृच्यते । पृची० । क्त ॥

पृक्ति । स्त्री० सम्पर्के । स्पृष्टौ । स्पर्शे ॥ पर्चनम् । पृचीसम्पर्के । क्तिन् ॥

पृच्छा । स्त्री० अनुयोगे । प्रश्ने ॥ प्रच्छनम् । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । गुरोश्चह लत्त्वस्य । सम्प्रसारणम् ॥

पृच्छितनु. । पुं० प्रश्नलग्ने ॥

पृच्छ्यम् । त्रि० प्रष्टव्ये ॥

पृतना । स्त्री० सेनामात्रे ॥ सेनाविशेषे । तिसृषुवाहिनीषु ॥ अत्र भा ॥ २४३ । रथा २४३ । अश्वा ७२९ । पादातिका १२१५ । समस्तसङ्ख्ययाखचितुर्विंशतिभि स्मृता । २४३० ॥ प्रियते । पृङ्व्या-

रैव। सञ्ज्ञायांकन् ॥ यद्वा प्रथते ॥ प्रथप्रख्याने। पर्थयति॰पथ्यतेवा। पृथुप्रक्षेपे। चु॰। अर्भकपृथुकेति पृथेर्वाकुकन्॰प्रथे सम्प्रसारणञ्च ॥ यद्वा। पृथुकायति। कै शब्दे। आतइतिक ॥ त्रि॰ शिशौ। अर्भके ॥

पृथुका। स्त्री॰ हिङ्गुपत्न्याम् ॥ बालिकायाम् ॥

पृथुकोल। पु॰ राजबदरे ॥

पृथुच्छद'। पु॰ हरिदर्भे ॥ त्रि॰ बृहत्पत्रे ॥

पृथुपत्र। पु॰ रक्तलशुने ॥ हरिदर्भे ॥

पृथुपलाशिका। स्त्री॰ शट्याम् ॥

पृथुरोमा। पु॰ मत्स्ये ॥ पृथूनिमहान्तिरोमाण्यस्य। रोमशब्देनपक्षोच्चे तिस्वामी। बल्कलमितिसर्वधर ॥ त्रि॰ बृहल्लोमयुक्ते ॥

पृथुल। त्रि॰ विशाले ॥ पृथुपृथुत्वमस्यास्ति। सि॰लच् ॥ पृथुपृथुत्वलातिवा। क ॥

पृथुला। स्त्री॰ हिङ्गुपत्न्याम् ॥ टाप्

पृथुशिम्ब। पु॰ श्योनाकप्रभेदे ॥

पृथुशेखर। पु॰ पर्वते ॥ पृथुर्महान्शेखरोऽस्य ॥

पृथुसेन। पु॰ राज्ञि ॥ पृथ्वीसेनायस्य ॥

पृथुस्कन्ध। पु॰ शूकरे ॥

पृथूदकम्। न॰ तीर्थविशेषे प

पृथूदर'। पु॰ मेषे ॥ त्रि॰ बृहत्कुक्षौ ॥

पृथ्वी। स्त्री॰ भूमौ। अचलायाम्। धरायाम् ॥ स॥ त्वहल्याम्कृपल्याम् हिङ्गु॥ल्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ ब्रह्मा र्ण्डमातरि ॥ बृहदेलायाम् ॥ पुनर्नवायाम् ॥ प्रथते प्रथविस्तारे॰ प्रख्यानेवा। प्रथिम्रदिभ्रस्जासम्प्रसारणमितिकु। वोतोगुणवचनादिति ङीष् ॥ वर्णवृत्तविशेषे। तल्लक्षणं यथा। जसौजसयलावसुग्रहयतिश्चपृथ्वीगुरुरिति ॥ अपिच। पयोधरयुतास्फुरत्कनकयुग्मताटङ्किनीसुवर्णरुचिकङ्कणाललितभावबन्नूपुरा। सुवर्णरुचिरालसक्कवचारुपवत्कुण्डलाभुजङ्गपतिवर्णिताहरतिहन्तपृथ्वीमम ॥ यथा। चलाधरतटीघनस्वसितमङ्गरागव्ययोहृशोरपिचशोणिमाभवतिकारणादन्यत। इदतवपरप्रियानिभृतसङ्गमव्यञ्जकमुखेयदिदमञ्जनरहसिचार्द्धचन्द्रगले ॥

पृथ्वीका। स्त्री॰बृहदेलायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ कालाजाज्याम् ॥ हिङ्गुपत्न्याम् ॥ प्रथते। प्रथप्रख्याने। फर्फरीकादयश्चेतिसाधु ॥

पृथ्वीकुरबक। पुं॰ श्वेतमन्दारे ॥

पृथ्वीजम्। न॰ गडलवणे ॥

पृदाकु । पुं० वृश्चिके ॥ व्याघ्रे ॥ सर्पे ॥ चित्रके ॥ पर्दते । पर्द० । पर्देर्निःसम्प्रसारणमल्लोपश्चेतिकाकुप्रत्ययः ॥

पृश्नि । स्त्री० रश्मौ ॥ त्रि० अल्पतनौ ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृशसंस्पर्शे । घृपृश्नीतिसाधुः ॥ पृच्छति०पृच्छ्यतेवा । पर्षति०पृष्यतेवा । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । पृषुसेचनेवा । पूर्ववत्साधुः ॥

पृश्निका । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥

पृश्निगर्भ । पुं० गदाग्रजे । श्रीकृष्णे ॥

पृश्निपर्णी । स्त्री० पृथक्पर्ण्याम् । अङ्घ्रिवल्लिकायाम् । चकरीत्० हू० पिठवनि० हू० च० भा० । चाकुलिया० हू० गौ० भा० ॥ पृश्निपर्णीत्रिदोषघ्नीवृष्योष्णामधुरासरा । हन्तिदाहज्वरश्वासरक्तातीसारतृड्वमी ॥ पृश्निरल्पपर्णमस्याः । पाककर्णेतिङीष् ॥

पृश्निभद्र । पुं० श्रीकृष्णे ॥

पृश्निशृङ्ग । पुं० विष्णौ ॥ गणेशे ॥

पृश्नी । स्त्री० वारिपर्ण्याम् ॥

पृषत् । पुं० मृगे ॥ न० बिन्दौ ॥ त्रि० श्वेतबिन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषुसेचने । वर्त्तमानेपृषद्बृहन्महदिति अतिप्रत्ययोगुणाभावश्चनिपात्यते । शतृवदस्यकार्यम् ॥

पृषत । पुं० पृषाकमृगे । चित्रमृगे ॥ यथा । पृषतश्चन्द्रबिन्दुः स्याद्धरिणा त्किञ्चिदल्पकः ॥ पृषतस्तुभवेत्स्वादुर्ग्राहकः शीतलोलघुः । दीपनोरोचनः श्वासज्वरदोषत्रयास्रजित् ॥ स्त्रुति ॥ बिन्दौ ॥ त्रि० श्वेतबिन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषु० । पृषिरञ्जिभ्यांकिदित्यतच् ॥ यथा । पृषता बिन्दवः सन्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥

पृषताम्पति । पुं० वायौ ॥

पृषताश्व । पुं० वायौ । अनिले ॥ पृषतोमृगविशेषोऽश्वोवाहनमस्य ॥

पृषती । स्त्री० मृग्याम् ॥

पृषत्क । पुं० बाणे । शरे ॥ पर्षति पृषु० । लट शतृ । संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणः ॥ यद्वा । वर्त्तमाने पृषन्महदिति साधुः । स्वार्थेकन् ॥

पृषदश्व । पुं० गन्धवहे । पवने । वायौ ॥ पृषन्मृगभेदोऽश्वोवाहनमस्य ॥ पृषतामम्बुकणानामश्वइवेतिवा ॥

पृषदाज्यम् । न० सदध्याज्ये । दधिमिश्रितघृते ॥ पृषच्चतदाज्यञ्च ॥ यद्वा । पृषद्भिः सहितमाज्यम् ॥

पृषद्बल । पुं० वायुश्वे ॥

पृषन्ति । पुं० बिन्दौ ॥ यथा । पयःपृषन्तिभिः स्पृष्टा वान्ति वाताः शनैः शनैरिति जाम्बवतीविजयकाव्यम् ॥

पृषभाषा । स्त्री० इन्द्रपुर्याम् ॥

पृषाकरा । स्त्री॰ क्षुद्राश्मनि । वट खराद्रि॰ भा॰ ॥

पृषातकम् । न॰ सदध्याज्ये ॥

पृष्टम् । न॰ सामगानामाध्यन्दिन सवनेगीयमानस्तोत्राणामभिधेये ॥ त्रि॰ कृतप्रश्ने । उपामन्त्रिते ॥ पृच्छ क्त ॥

पृष्टव्य । त्रि॰ जिज्ञासिते ॥

पृष्ठम् । न॰ शरीरपश्चाद्भागे । पार्श्व स्थाने । पीठ॰ इ॰ भा॰ ॥ अश्वशु भाशुभलक्षणयथा । सुस्निग्ध मास लपृष्ठमभग्नञ्चाप्यरोमशम् । सध मार्नाविपर्यस्त निर्द्दनानाप्रकीर्त्ति तमितिसमुद्र ॥ चरममात्रे ॥ पृष्यते । पृषु॰ । तिथपृष्ठगूथेति साधु ॥ स्तोत्रविशेषेपिपृष्ठम्॰ त्रि वाधिकरणे॰ पृष्ठे, स्तुवतइत्यादौ तथानिर्णयात् ॥

पृष्ठग्रन्थि । पुं॰ गडौ । कूब॰ इ॰ भा॰ ॥

पृष्ठत । अ॰ पश्चात् । पृष्ठदेशे ॥ पृष्ठइति । आद्यादित्वात्तसि ॥

पृष्ठदृष्टि । पु॰ भल्लूके ॥

पृष्ठमासाद । त्रि॰ परोक्षेदोषाभि धायिनि ॥ वाक्याभिधायिनि ॥ इ॰ चिकाणइशेष ॥

पृष्ठमांसादनम् । न॰ परोक्षेदोषकी र्त्तने ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

पृष्ठवंश । पु॰ रीढके । पृष्ठास्थि नि ॥ सतुगर्भेमासमात्रेवाभवति ॥

पृष्ठवह । पु॰ पृष्ठ्याश्वे ॥

पृष्ठवास्तु । न॰ गृहस्योपरिगृहे ॥

पृष्ठवाट्॰ड् । पु॰ युगपार्श्वगवृषे । पृष्ठवाहिनि ॥

पृष्ठवाह । पु॰] वृषे ॥
पृष्ठवाहक । पु॰]

पृष्ठवाह्य । पु॰ भारवाहकवृषे । स्त्रीरियि । पृष्ठि ॥

पृष्ठशृङ्ग । पु॰ वनच्छागे ॥

पृष्ठशृङ्गी । पु॰ भभीरौ । सैरिभे ॥ शंढ । भीमसेने । वृकोदरे ॥

पृष्ठहायन । पुं॰ धान्यविशेषे ॥ मत कुणे ॥

पृष्ठी । पुं॰ मत्स्यविशेषे ॥

पृष्ठोदय । पुं॰ राशिविशेषे ॥ मेषो- वृषकर्कटधनुर्मकरश्च । पृष्ठो- दया पश्चैवेसमीनेद्यापितथैवच ॥

पृष्ठ्य । पुं॰ स्त्रीरियि । पृष्ठेनभारवह नशीलेघोटके ॥ न॰ पृष्ठक्रन्दे ॥ य- ज्ञविषयेऽदः स्मरन्ति ॥ पृष्ठ्यानास मूह । पृष्ठ्यम् ॥ प्रशस्तमतिश यितपृष्ठमस्य । अर्श्आद्योपीतियद्वा

पृश्नि । पुं॰ सूर्ये ॥

पृश्निका । स्त्री॰ { जलकुम्भ्या
पृष्णी । ...

पेचक । पु॰ उलूके ॥ काकशत्रौ । कौशिके ॥ घूके ॥ गजलाङ्गूल मूले । तज्जलोर्ध्वाङ्गकामासविरुडवि

प्रेषे ॥ पचति० पच्यतेवा० दु वर्ख न । डुपचष् ० ॥ पचिमच्योरिञ्चो-पधायाइतिवुन् । अतइत्त्वम् । पु गन्ते तिगुण पर्यङ्क ० मेषि० । यूके ॥

पेचकी । पु० हस्तिनि ॥

पेचिल । पु० गजे । हस्तिनि ॥

पेचु । न० पेचुल्याम् ॥

पेचुकम् । न० नाडीचशाके पेचुल्याम् ॥ त्रिकाण्डशेषेकेचुकमितिपाठ

पेचुली । स्त्री० पेचुनि । नाडीचशाके

पेट । पु० प्रहस्ते । पेटति । पिट० । प० अच् ॥

पेटक । पु० न० पिटके । पुस्तकादीनामञ्जूषायाम् । पिटार० इ० भा० ॥ त्रि० कदम्बके । समूहे ॥ पेटति । पिटशब्दसंघातयो । ण्वुल् ॥

पेटाक । पु० पेडायाम् । पेटके ॥

पेटिका । स्त्री० वृक्षविशेषे० । कुबेराच्याम् । कृष्णदन्तिकायाम् ॥

पेटी । त्रि० पेटके ॥

पेडा । स्त्री० पेटके । मञ्जूषायाम् । बृहत्पेटाके ॥ पिण्डते । पिडिसंघाते । प० अच् । अनित्यत्वान्नुम् ॥

पेत्वम् । न० अमृते ॥ घृते ॥ पीयते । पा० । अन्येभ्योपिदृश्यतइति० क्वनिप् ॥

पेपीयमान । त्रि० अत्यासक्त्यापीयमाने ॥

पेयम् । न० पयसि । जले ॥ दुग्धे ॥ मद्ये ॥ अष्टविधान्नान्तर्गतान्नविशेषे । यथा। भोज्यपेयतथाचूष्यलेह्यखाद्यच चर्वणम् । निष्पेयञ्चैवमत्यन्नं स्यादष्टविधसम्मतम् ॥ इ० टा० त्रि० ॥ त्रि० पानयोग्यद्रव्ये । पातव्ये ॥ पातुंयोग्यम् । पा० । यत् । ईद्यति । गुण ॥

पेया । स्त्री० आचामाम् ॥ मण्डसिक्थसमन्वितपेयद्रव्ये ॥ पेया विधिर्गुणाश्च । चतुर्दशगुणेनीरेसिद्धाल्प्यादिभिः कृता । द्रवाधिका-स्वल्पसिक्थापेयाप्रोक्ताभिषग्वरैः ॥ साविण्मूत्रग्राहिणीलघ्वीक्षुद्विविधायिनी ॥ ज्वरघ्नीजननीशीयावातानुलोमिनी । शुण्ठीसैन्धवसंयुक्ताग्निदीपनीपाचनीचसा ॥ आमशूलहरीक्ष्यास्याह्निमन्थविनाशिनी ॥ पातुंयोग्या । पा० । यत् । ईद्यति । टाप् ॥

पेयूष । पु० न० अमृते ॥ नव्यदुग्धे । सप्तदिवसावधिक्षीरे ॥ आसप्तरात्रप्रसवात्क्षीरपेयूषउच्यते ॥ पीयते० पीयतेऽनेनवा । पीयइतिसौत्रोधातुः प्रीतौ । पीयेरूषन् । बहुलवचनात् पुगागमः ॥ अग्निसंयोगात्कठिनतागतेऽजप्रसूताया गोक्षीरे ॥ क्षीरंतत्कालसूतायाघन

पियूषमुच्यते ॥ नश्यश्रुते ॥

पेरु । पुं० सूर्ये ।। वह्नौ ॥ समुद्रे ॥ पीयते । पीङ् पाने । निपीभ्या रु ॥

पेरोजम् । न० उपरत्नवि० । पेरजै । पिरोजा० इ० भा० ॥ तद्गुणविधम् । भस्माङ्गहरितञ्च । तद्गुणा । पेरोजसुकषायस्वाम्ममधुरदीपनपरम् । स्थावरजङ्गमञ्च वसयोगाच्चयथा विषम् ॥ तत्सर्वनाशयेच्छीघ्र शूलभूतादिदोषजम् । पाठान्तरम् यथा ॥ पेरोजसुकषायस्वाम्मधुरदीपनदयो । स्थावरादिविषघ्न स्याङ्गरितच्चापरं गुणा ॥ शीताङ्गनाशयेच्छीघ्र शूलतिमिरभूतजम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पेलम् । न० अण्डकोषे ॥

पेलवम् । त्रि० विरले ॥ अचसावक्ता शत्व प्रकार . ॥ पेलनम् । पिलभेदने । घञ् । पेलोस्यास्ति । अन्येभ्योपीतिव . ॥ कोमले कृशे ॥

पेवलि । स्त्री० नृत्यविशेषे ॥ यथा । ताण्डवञ्चतथालास्य द्विविधनृत्यमुच्यते । पेवलिर्वहुरूपाचताण्डवद्विविधमतम् ॥ अङ्गविक्षेपबाहुल्य तथाभिनयशून्यता । यत्रसापेवलिस्तस्या सज्ञादेशीतिलोकत ॥ छेदनभेदनयत्रबहुरूपासुखावली ॥ ताण्डवबहुरूपन्तञ्चारुणागलमुज्ञतमिति ॥

पेशलम् । न० सौकुमार्ये ॥ त्रि० रुचिरे । रम्ये । चारौ । सुन्दरे ॥ दक्षे । कुशले । चतुरे ॥ कोमले ॥ पिशअवयवे । भावेघञ् । पेशलाति । ला० । क ॥ वा० पिशिरलज्वा ॥ पेशोस्यास्ति । सिध्मादित्वालज्वा ॥ धूर्ते ।। कर्मणामन्सावाचावपुषाचशोभनत्वात् ०पेशलोविष्णुर्वासुदेव ॥ तथाविधोन्योपि ॥

पेश । न० रूपे ॥

पेशस्कृत् । पु० हस्ते ॥ कीटवि० । किमिरकी० इ० गौ० भा० ॥

पेशि । पु० शतकोटौ । वज्रे ॥ स्त्री० अण्डे ॥ पिशिअवयवे । इपिशिरुहिवर्तीत्यादिना० इन् ॥ मांसविदले ॥

पेशी । स्त्री० सुपक्वकलिके ॥ मांसाम् ॥ अण्डभेदे ॥ कृदिकारादक्तिन इतिङीष् । गौरादिर्वा ॥ पिशाच्याम् ॥ राक्षसीभेदे ॥ नदीविशेषे ॥

पेशीकोष । पुं० पक्षिडिम्बे । अण्डे ॥ पेशीनामांसखण्डाना कोषोभाण्डागारइतिस्वामी ॥

पेषणम् । न० चूर्णने । पिष्लृसचूर्णने भावेल्युट् ॥ खले ॥ स्नुहीद्रुमे ॥

पेषणि : । स्त्री० } पेषणशिलायाम् ।
पेषणी : । } दृषदुपलात्मि-

कायाम् । पट्टे । ग्रहरुच्छपि । सि
ल० कू० भा० ॥

पैत्रस . । त्रि० पेशले ॥

पैषाक्ष ' । पु० पेषस्थाम् ॥

पैशुष । पु० कर्णे ॥

पैठर : । त्रि० उख्ये । स्थालीपक्वमा
सादौ ॥ पिठरेसंस्कृतम् । संस्कृतभक्षा
दूत्यण् ॥

पैठीनसि . । पुं० स्मृतिकारकमुनि
विशेषे ॥

पैण्डिन्यम् । न० भैक्षजीविकायाम् ॥

पैतामहम् । त्रि० पित्र्ये । पितामह
सम्बन्धिधनादौ ॥ पितामहस्येदम्
। तस्येदमित्यण् ॥ स्त्रियांपैतामही

पैतृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनिधनादौ
॥ सुखेनस्थीयतेयत्रसदेश खलुपै
तृक ॥ पितुरागतम् । पितुर्यच्चे
तिचकाराट्ठञ् ॥ ङीपि०पैतृकीवि
द्या ॥

पैतृकभूमि स्त्री०।पितृसम्बन्धिस्थाने॥

पैतृष्वसेय । त्रि० पितुर्भगिनीसन्त
तौ॥ पितृष्वसुरपत्यम् । ढकिलोप
। अतएवज्ञापकाड्ढक् ॥ स्त्रियांपैतृ
ष्वसेयी ॥

पैतृष्वस्रीय । त्रि० पितुर्भगिनेये ।
पैतृष्वसेये ॥ पितृष्वसुरपत्यम् ।
पितृष्वसुश्छण् ॥

पैत्त : । त्रि० पैत्तिके ॥

पैत्तिकम् । त्रि० पित्तजव्याधौ । पि-
त्तसम्भवे ॥ पित्तस्यशमनकोपनवा
वातपित्तश्लेष्मभ्य शमनकोपनयो
रितिठञ् ॥

पैत्रम् । न० पितृतीर्थे । तर्जन्यङ्गुष्ठयो
र्मध्ये ॥ पितॄणामिदम् । तस्येद
मित्यण् ॥ त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥

पैत्राहोरात्र . । पुं० पितृलोकस्यदि
वारात्रौ । नृणांमासि ॥ कृष्णपक्ष
पितॄणांदिनम्०शुक्लपक्षोरात्रि ।
पितॄणामयम्०पैत्र : । पैत्रश्चासा
वहोरात्रश्च ॥

पैत्र्य । पु० देवसर्गप्रभेदे ॥

पैप्पलम् । त्रि० पिप्पलकाष्ठे ॥ पि-
प्पलभस्मनि ॥ पिप्पलस्यावयवोवि
कारोवा । अवयवेचेत्यण् ॥

पैल । पुं० ऋषिविशेषे । ऋग्वेदधा
रकेव्यासशिष्ये ॥ पीलायाअपत्यम्
। पीलायावेत्यण् ॥

पैलेय । पु० पैले ॥ पीलायाअपत्य
म् । अणभावे० द्व्यचइति० ढक् ॥

पैशाच । पु० अष्टप्रकारविवाहान्त
र्गताष्टमेविवाहे ॥ पैशाच . कन्य-
काछलात् । छलमाश्रमनु । सुप्ता
मत्ताप्रमत्तांवारहोयत्रोपगच्छति ।
सपापिष्ठोविवाहानांपैशाचश्चाष्टमो
धम ' ॥ पिशाचस्येवायम् । अण् ॥
पिशाचएववा । स्वार्थिक . प्रज्ञाद्य
ण् ॥ देवसर्गविशेषे ॥ त्रि० पिशाच
सम्बन्धिनि ॥

पैशाचिक . । त्रि० पिशाचसम्बन्धिनि ॥

पैशुनम् । न० परस्मै परोक्षपरदोषप्रकाशने ॥ पिशुनस्य कर्म भावो वा । युं० । अण्० ॥

पैशुन्यम् । न० अविज्ञातदोषाविष्करणे । पिशुनतायाम् । खलतायाम् ॥ पिशुनस्य दुर्जनस्य कर्म भावो वा । ब्रा० ष्यञ् ॥ परोक्षे परदूषणकथने ॥ गुरुनृपतिबन्धु भ्रातृमित्रसकाशेष्वर्थोपघातार्थं दोषोपाख्यानं पैशुन्यमितिवदन्ति ॥

पैष्ट । त्रि० पिष्टसम्बन्धिनि ॥

पैष्टिकम् । न० मद्यविशेषे ॥ पिष्टानां समूहे ॥

पैष्टी । स्त्री० विविधधान्यविकारजायां मदिरायाम् । वारुण्याम् ॥ पैष्टी कटूष्णतीक्ष्णास्या दीपन्नी डीसमा परा । वातहृत्कफकृत्त्वीषत्पित्तकृन्मोहनी च सा ॥ पिष्टस्येयम् । तस्येदमित्यण् । ङीप्

पोगण्ड । पुं० बालके ॥ बाल्यापोडशाद्वर्षात् पोगण्ड सापिशब्दित इतिनारद ॥ दशवर्षीयवालके । त्रि० विकलाङ्गे ॥ पवते पुनाति वा । विच् । पोगण्ड एकदेशोस्य ॥

पोट : । पुं० वेश्मभूमौ । वास्तौ ॥

पोटगल. । पुं० नले । नरकट० नरसल० इ० भा० ॥ काशे । इक्षुगन्धायाम् । काँस० इ० भा० ॥ मत्स्यविशेषे ॥ पोटेन स्वस्मै गलति । गलयद्भे० स्तव ग्रेच । अच् ॥

पोटा । स्त्री० स्त्रीपुंसलक्षणायाम् । स्त्रीपुंसयो स्तनश्मश्रु रहित चिह्नयुक्तायाम् योषिति ॥ पोटयति । पुट भाषार्थं चुरादि । पचाद्यच् ॥ दास्याम् ॥

पोट्टली । स्त्री० पोट्टलिकायाम् । पोटली० इ० भा० ॥ यथा । शुद्ध्यर्थं त्रिफलाक्वाथे गुडूच्याः क्वाथ एवकौ । दोलायन्त्रे पुरः पाच्यः पोट्टल्या वस्त्रबद्धया ॥

पोडु । पुं० कपालास्थितले ॥

पोत । पुं० शिशौ ॥ वस्त्रे । समुद्रतरणार्थं नौकाविशेषे । समुद्रयाने । वार्वटे । अर्थाङ्गा० जहाज० इ० आधुनिकभाषा ॥ यथा । समुद्रयानैरत्नानि महामौल्यानि साधुभि । रत्नपारीक्षकै सार्द्धमानयिष्ये बहूनि च ॥ शुकेन सह सम्प्राप्तो महान्तं लवणार्णवम् । पोतारूढा स्तत सर्वे पोतवाहैरुपास्थिता ॥ अपारे दुस्तरेऽगाधे याति वेगेन निश्चय । इ० वाराहे गोकर्णमाहात्म्याध्याय ॥ पोतो दुस्तरवारिराशितरणे दीपोऽन्धकारागमे इत्यादि ॥ गृहस्थाने । पोता० इ० गौ० भा० ॥ करिशि ॥ दशवर्षीयगजे ॥ पुनाति० पूयते

रके ॥

पोली । स्त्री० पिष्टकवि० । पूपाख्या म॒ल चर्पव्याम् ॥

पोष । पुं० पोषणे ॥

पोषक । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥

पोषणम् । न० पुष्टौ । पुषपुष्टौ ॥ ल्युट् ॥ भृतौ ॥

पोषयित्नु : । पु० कोकिले ॥ भर्त्तरि ॥ स्त्रियां ॥ त्रि० पोषके । पोषणक र्त्तरि ॥ पोषयति । पुष० । स्तनि हृषिपुषीत्यादिना० इत्नुच् ॥

पोष्टा । पुं० पूतीके । काँटाकरञ्ज० इ० गौ० भा० ॥ त्रि० पोषणकर्त्त रि ॥ पुष्णाति । पुष० । तृच् ॥

पोष्टृश्र । त्रि० पोषकश्रेष्ठे ॥

पोष्य । त्रि० प्रतिपाल्ये । पोषणी ये । अवश्यसम्वर्धनीये पोष्यवर्गे ॥

पोष्यपुत्र : । पु० पुत्रप्रतिनिधौपाल नासुतत्व प्राप्ते ॥

पोष्यवर्ग । पुं० परिजने । प्रतिपाल नीयगणे ॥ यथा मातापितागुरु पत्नीत्वपत्यानिसम।श्रिता । अभ्या गतोऽतिथिश्चाग्नि . पोष्यवर्गाच- मीमव ॥

अपिच । मातापितागुरुर्भ्राताप्रजा दीना , समाश्रिता । अभ्यागतो तिथिश्चाग्नि पोष्यवर्गउदाहृत . ॥ भरणपोष्यवर्गस्य प्रशस्त स्वर्गसाधन म् । नरकपीडनेचास्तस्माद्यत्नेन तभरेत् ॥ पोष्याणावर्ग ॥

पौंसवनम् । न० पुंसवनसंस्कारे ॥

पौंस्नम् । न० पुंस्त्वे ॥ पुंसइदम् । स्त्रीपुंसाभ्यानञ्स्नञौ भवनादिति स्नञ् ॥ त्रि० पुंसुभवे ॥ स्त्रियांपौं स्नी ॥

पौगण्डम् । न० पञ्चाब्दादनन्तरदशाब्द पर्यन्तायामवस्थायाम् ॥ यथा । कौमारपञ्चमाब्दान्तपौगण्डदशमा वधि । कैशोरमापञ्चदशात्यौवन न्तुततः परमिति ॥ आचार्यप्रमुखा नाङ्क्पौन पौन्धंमतेर्मतौ । यतो गण्डावस्थतेनपौगण्ड ' सम्मतोबु धैरित्युक्तेस्तदवस्थावति । त्रि० ॥

पौण्डरीकम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पु- ण्डरीकमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥

पौण्डर्यम् । न० ओषधीभेदे । स्थलप- द्मे । प्रपौण्डरीके ॥ पौण्डर्यंमधुरं तिक्तकषायशुक्रलहिमम् । चक्षुष्यं मधुरपाकिवर्ण्यं पित्तकफास्रनुत् ॥

पौण्ड्र । पु० चदेली० इ० प्र० देशे ॥ भीमसेनस्यसङ्ख्ये ॥ पौंडा० इ० प्र० इक्षुविशेषे ॥ पुण्डाते । पुडिखण्डने । स्फायीतिरक् । प्र- ज्ञाद्यण् ॥

पौण्ड्रक । पुं० श्वेतपौंडा० इ०प्र० इक्षौ ॥ वातपित्तप्रशमनोमधुरोर- सपाकयो : । सुशीतोबृंहणोबल्य पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥ पौण्ड्रदेशो

ह्नविआदौचचिये पश्चाहिष्टितक्रिया लोपादिनाशुद्वत्त्वमापन्ने दसुपदवाच्ये आभ्यन्तरे ॥ पौण्डिकायामवे- ग्रयाज्जातेआतिवि० । पुण्डी० इ० गौ० भा० ॥ पुण्ड्रएव । स्वा० कन् ॥

पौण्ड्रवर्द्धन । पु० देशवि० । विशार० इ० भा० ॥

पौण्ड्रिक: । पुं० पुण्ड्रेच्चौ । सेव्ये । अतिरसे ॥

पौतिमाष्य । पुं० वेदप्रसिद्धेऋषिविशेषे ॥ पूतिमाषस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादिभ्योयञ् ॥

पौत्तिकम् । न० घृतवर्णेमधुनि ॥ या कृष्णामशकोपमालघुतरा ' प्रायो- महापिण्डिकावघ्नानासरुकोटरा- न्तर्गता . पुष्पासवकुर्वते । तास्तज्जैरिहपुत्तिकानिगदितस्ताभि कृत सर्पिषातुल्य यन्मधुतद्वनेचरजनै ' सकीर्तितपौत्तिकम् ॥ पौत्तिकंमधु रूक्षोष्ण पित्तदाहास्रवातकृत् । वि दाहिमेहकृच्छ्रघ्न ग्रन्थ्यादिक्षतशो- षिषु ॥ पुत्तिकाभि कृतम् । सज्ञायामित्यण् ॥

पौत्र । पुं० पुत्रस्यपुत्रे । नप्तरि । पोता० इ० नाती इ० भा० ॥ पु- त्रस्य०पुत्र्याश्चापत्यम् । अनृष्यानन्तर्येविदादिभ्योऽञ् ॥ न० पोतुर्भावकर्मणो . ॥ उद्० अञ् ॥

पौत्रिकेय । त्रि० पुत्रिकातनये ॥

पौत्री । स्त्री० पुत्रसुतायाम् । नप्त्याम् ॥ पुत्रस्यपुत्र्याश्चस्त्र्यपत्यम् । अञन्तत्वान्ङीन् ॥

पौन . । पुनिक त्रि० पुन पुनर्भवे ॥ कालाट्ठञ् ॥

पौन पुन्यम् । न० आभीक्ष्ण्ये । पु- न पुनरित्यस्मिन्नर्थे ॥ पुन पुनरित्यस्यभाव । ष्यञ् । अव्ययानाभमात्रेटिलोपस्य०प्रातिपदिकाद्यर्थ उपसख्यानमितिटिलोप ॥

पौनरुक्तिक । पु० पुनरुक्तमधीयाने ॥ उ० ठक् ॥

पौनर्नवम् । न० पुनर्नवाशाके ॥

पौनर्भव । पु० द्वादशविधपुत्रान्तर्गतपुत्रवि० । पुनर्भूपुत्रे ॥ अपत्यर्थेऽण् ॥ यापत्यावापरित्यक्ताविधवावास्वयेच्छया । उत्पादयेत्पुनर्भूत्वास- पौनर्भवउच्यते ॥

पौरम् । न० कतृणे । रौहिषतृणे । रामकर्पूर० इ० ख्याते॥ त्रि० नागरे । पुरोद्भूते ॥ पुरेभवम् । तत्रभवइत्यण् ॥

पौरक . । पुं० गृहवाह्योपवने ॥ नि- ष्कुटस्तुगृहारामोवाह्यारामस्तुपौरक ' ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

पौरन्दर . । पु० पुरन्दरापत्ये॥ त्रि० पुरन्दरसम्बन्धिनि ॥ अण् ॥

पौरन्दरी । स्त्री०पुरन्दराधिष्ठितदिशि

पौरव ' । पु० दुष्यन्तनृपतौ । पुरोरप

• । सएवपौरोडाश ।
ानस्तम्भवोवा । पौरो-
ाशात्ष्ठन् ॥
। न० पुरोभागिन क-
ष्यञ् ॥
। न० पुरोहितस्यकर्म-
। पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो

पु० पौर्णमास्याक्रियमा
ष्टेषि ॥ पौर्णमास्याभव ।
ष्टृतुनक्षत्रेभ्योण् ॥
स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥
ायस्याम्। बहुव्रीहौकृते०
साम्मिन्पौर्णमासीति-
॥ यद्वा । पूर्णमासोऽ
इति । पूर्णमासादण्-
इत्यण् । ङीप् ॥
। त्रि० पूर्वदेहभवे ॥
। त्रि० पूर्वपद्याहित्थि।
णाति । पदोत्तरपदंग्र
ठक् ॥
कार्यकारणभावे ॥ सा
ावे ॥
त्रि० पूर्वाह्णभव ।
र्वाह्णापराह्णाभ्यामिति
।
ु० कुबेरे ॥ रावणे
णे । पुलस्तेर्गोत्रापत्य
ादिभ्योयञ् ॥ बहुत्वे

पुलस्त्य ॥ रावणे ॥
पौलि । पु० आपक्वे । भर्जितेइरित
यवादौ ॥ पोलति । पुलमहत्त्वे ।
ज्वलादित्वात्ण । पौलिननिवृत्त
। सुतङ्गमादित्वादिञ् ॥
पौलुषि । पुं० सत्ययज्ञे ॥ पुलुष
स्यापत्यम् । इञ् ॥
पौलोमी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥ पुलो
म्नोमुनेरपत्यं स्त्री । तस्यापत्यमि
त्यण । गोत्रत्वेनजातित्वान्ङीष्॥
पौष । पु० तैषे । सहस्ये । हैमने
॥ तत्रजातफलम् । निगूढमन्त्र
सुकृषाङ्घ्रयष्टि परोपकारीपिटवि
सद्दीन । कष्टान्वितार्थं व्ययकृद्वि
धिज्ञ . पौष प्रसूत : पुरुष :
सुधीर ॥ पौषीपौर्णमास्यस्मिन्
। सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥ न०
मद्दे ॥ युद्धे पुष्ययुक्तेऽह्नि ॥
पौषी । स्त्री० पुष्ययुक्त पौर्णमास्याम्
॥ पुष्येणयुक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्त कालइत्यण् तिष्यपुष्य
योर्नक्षत्राणियलोप । ङीप् ॥
पुष्येणयुक्तायांरात्रौ ॥
पौष्करम् । न० पुष्करमूले ॥ पौष्क
रकटुक तिक्तमुष्ण वातकफज्वरान्
।हन्तिशोथ।रुचिश्वासान्विशेषात्
पार्श्वशूलनुत् ॥
पौष्करिणी । स्त्री० पुष्करिण्याम् ॥
पौष्टिकम् । न० पुष्टि त्यादककर्मणि

॥ चीरसमयेमाच्छादनवस्त्रविशेषे। कावाद्र० द्र० गौ० भा० ॥
पौष्ण । पु० सूर्यपुत्रे ॥ न० रेवतीनक्षत्रे ॥
पौष्पयम् । वि० पुष्पयनिर्मिते ॥
पौषकम् । न० धातुप्रभेदे। रीतिपुष्पे ॥ पुष्पस्यप्रतिकृति । इवेप्रतिकृतावितिकन्। तत स्वार्थे० अण् ॥
पौष्पी । स्त्री० पुष्पपुरे। पटना० द्र० भा० ॥
प्याट् अ० हे। भो । सम्बोधने ॥ प्यायते । प्यैङ्वृद्धौ टप्रत्यय
प्र । अ० प्रकर्षे ॥ गताद्यर्थे ॥ प्रआदिकर्मदीर्घेशेभृशसम्भवतृप्तिषु। वियोगशुद्धिशक्तीच्छाशान्तिपूजाग्रदर्शने ॥ यथा आदिकर्मणि० प्रयात । दीर्घे० प्रबलामूषका । ईशे० प्रभुर्देशस्य। भृशार्थेप्रवर्द्धितादाद्रा,। सम्भवे० हिमवतोगङ्गाप्रभवति। तृप्तौ० प्रभुक्तमन्नम् । वियोगे० प्रोषित. शुद्धौप्रसन्नमुदकम्। शक्तौ० प्रशक्तोविप्राय । इच्छायाम्० प्रार्थयतेकन्याम् । शान्तौ० प्रशान्तोग्नि । पूजायाम्० प्राञ्जलि स्थित. अग्रे० प्रवालम् । दर्शने प्रलोकयति । इत्यर्थं ॥
प्रकट । वि० व्यक्ते। नि सन्दिग्धे भातीतिव्यवहारगोचरे । स्पष्टे ॥ उद्भूते ॥ सम्प्रोदश्चेतिप्रशब्दात् स्वार्थेकटच् प्रत्यय ॥
प्रकटित । वि० प्रकाशिते ॥
प्रकटोदितम् । न० विस्पष्टवाक्ये ॥
प्रकण्व । पु० देशविशेषे ॥
प्रकथनम् । न० प्रकर्षेणप्रतिपादने ॥ यथागाथा प्रकुरुते। प्रकथयतीत्यर्थ । गन्धनावक्षेपणेतिप्रकथने आत्मनेपदम् ॥
प्रकम्पन : । पु० वायौ ॥ नरकविशेषे ॥ न० कम्पातिशये ॥
प्रकर । पु० समूहे। सङ्घे ॥ विकीर्णकुसुमादिषु ॥ न० जोङ्के ॥ प्रकीर्यते कृविक्षेपे। ऋदोरप् ॥
प्रकरणम् । न० प्रस्तावे ॥ यथा । भोजनप्रकरणे सैन्धवमानयेतिलवणे प्रतीतिगमनप्रकरणे तुत्वश्वे प्रतीतिर्भवतीति ॥ रूपकभेदे । अभिनेयप्रकारे ॥ विश्रामे ॥ ग्रन्थसन्धौ । ग्रन्थस्यविच्छेदे ॥ तल्लक्षणं यथा । शास्त्रैकदेशसम्बद्धं शास्त्रकार्यान्तरेस्थितम् । आहु प्रकरणानामग्रन्थभेदविपश्चित : ॥ अत्र मीमांसका ॥ विनियोगविधेसहकारिभूतेषुषट्सुप्रमाणेषुचतुर्थप्रमाणे ॥ उभयाकाङ्क्षाप्रकरणम् । यथा । प्रयाजादिषुसमिधोयजती

त्यादिवाक्ये फलविशेषस्यानिर्देशात् समिद्यागेनभावयेदितिबोधानन्तरं किमित्यस्य प्रकार्याकाङ्क्षा। दर्शपूर्णमासवाक्ये पिदर्शपूर्णमासाभ्यास्वर्गंभावयेदितिबोधानन्तरकथमित्यस्य प्रकारकाकाङ्क्षा। इत्थचोभयाकाङ्क्षयाप्रयाजादीनादर्शपूर्णमासाङ्गत्वम्। तच्चप्रकरणद्विविधम्। महाप्रकरणमवान्तरप्रकरणञ्चेति। तत्रमुख्यभावनासम्बन्धिप्रकरणमहाप्रकरणम्। तेनचप्रयाजादीनादर्शपूर्णमासाङ्गत्वम्। एतच्चप्रकृतावेवोभयाकाङ्क्षाया सम्भवात्। नतुविकृतौ। तत्रप्रकृतिवद्विकृतिः कर्त्तव्येत्यतिदेशेनकथम्भावाकाङ्क्षायाउपशमेनापूर्वाङ्गानामप्युभयाकाङ्क्षया विनियोगासम्भवात्। तस्मादपूर्वाङ्गानाम्स्थानादेवविकृत्यर्थत्वमिति। अङ्गभावनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरणम्। तेनचाभिक्रमणादीनाप्रयाजाद्यङ्गत्वम्। तच्चसन्दंशेनैवज्ञायते। तदभावेचाविशेषात्सर्वेषाफलभावनाकथम्भावेनग्रहणप्रसङ्गेनप्रधानाङ्गत्वापत्तेः। एकाङ्गानुवादेनविधीयमानयोरप्यङ्गयोरन्तरालेविहितत्वंसन्दंशः। यथा। अभिक्रमणं। तद्विसमानयतउपभृतस्तेजोवाद्वत्यादिनाप्रयाजानुवादेन। किञ्चिदङ्ग-

विधायविधीयते। तदनन्तरमपिप्रयाजानुवादेनप्रयाजत्वम्। यस्यैव विदुष प्रयाजाइज्यन्ते। प्रैभ्योलोकेभ्योभ्रातृव्यान्नुदते। अभिक्रामजुहोत्यभिजित्यै इतितदनन्तर मपिप्रयाजानुवादेनयोवैप्रजानामिथुनवेदेत्यादिनाकिञ्चिदङ्ग विधीयते। अत प्रयाजाङ्गमध्येऽभिहितमभिक्रमण तदङ्ग प्रयाजैरपूर्वंकृत्वायागोपकारभावयेदितिज्ञाते। कथमेभिरपूर्वंकर्त्तव्यमिति। कथम्भावाकाङ्क्षाया सत्वात्। साचसन्दंशपतितैरभि क्रमणादिभिः शाम्यति। नचाङ्गभावनायाकथम्भावाकाङ्क्षाभाव'। भावनासाम्ये नतत्रापितत्सम्भवात्। यदिदप्रकरणंतत्क्रियायाएवसाचाद्विनियोजकद्रव्यगुणयोस्तुतद्द्वारा। तथाहि। यजेतस्वर्गकामइत्यत्रफलभवनाया कथम्भावाकाङ्क्षाया. सन्निधपठितमश्रूयमाणफलकक्रिया- जातमुपकार्याकाङ्क्षयेतिकर्त्तव्यतात्वेनाऽन्वेति। (*) क्रियायाएवलोकेकथम्भावाकाङ्क्षायामन्वयदर्शनात्। नहिकुठारेणछिन्द्यादित्यत्रकथम्भावाकाङ्क्षायाममुच्चार्यमाणोपिहस्तोऽन्वेति। किन्तुहस्तेनो द्यम्यनिपात्येत्युद्यमननिपातनेनएव। हस्तस्तद्वारैवान्वेतीतिसार्वजनीनमेतत्। इदचस्थाना

द्भ्योबलवत् । अतएवाजैर्दीव्यति राजन्यमितिविदेवनाद्यो धर्मा अभिषेचनीयसन्निधौपठितामपितस्माना मनतदङ्गम्०किन्तुप्रकरणाद्राजसूयाङ्गमितिमीमांसका. ॥

प्रकरणसम । पुं० नैयायिकानापदार्थावान्तरविशेषे ॥ तल्लक्षयति । यस्मात्प्रकरणचिन्तासनिर्णयार्थमपदिष्ट. प्रकरणसम. ॥ ४७ ॥ सद्धेतुस्वसाध्यस्यपरसाध्याभावस्यवा०निर्णयार्थमपदिष्ट प्रयुक्त प्रकरणसमउच्यते । सक इत्याकाङ्क्षयामाह । यस्मात्प्रकरण पक्षप्रतिपक्षावितिभाष्यम् । साध्यतदभाववत्तावितितदर्थ । तथाचनिर्णयार्थम् प्रयुक्तोहेतुर्यंचनिर्णयजनयितुमशक्तस्तुल्यबलेनपरेणप्रतिबन्धात्०किन्तुधर्मिणि साध्यवत्वतदभाववत्वम्वेतिचिन्ताजिज्ञासाप्रवर्तयतिसप्रकरणसम । यद्वा प्रकृष्ट कारणलिङ्ग परामर्शोवा०कोहेतुरनयो साधक. ० एतयो क परामर्श प्रमेतिवा यत्रजिज्ञासाभवतीत्यर्थ । यस्मादित्यादितुवस्तुस्थितिमात्रम् । लक्षणन्तुतुल्यबलविरोधिपरामर्शकालीनपरामर्शविषयत्वस्वसाध्यपरामर्शकालीनतुल्यबलविरोधिपरामर्शीवा । विरोधिपरामर्शस्यचहेतुनिष्ठत्वमेकज्ञानविषयत्वसम्बन्धेन । अन्यथाहेतोर्दुष्टत्व नस्यात् । अयञ्चदशाविशेषेदोषइत्यत सर्वतोरपि विरोधिपरामर्शकालेदुष्टत्वमिष्टमेवेत्यवधेयम् ॥ ४७ ॥

प्रकरी । स्त्री० नाट्याङ्गे ॥ चत्वरभूमौ ॥

प्रकर्ष. । पुं० विशेषे । अधिके ॥ उत्कर्षे ॥ यथा । गुणप्रकर्षजजनोनुरज्यतेजनानुरागप्रभवाहिसम्पद ॥ प्रकर्षणम् । कृष० । घञ् ॥

प्रकाण्ड पुं० न० विटपे ॥ तरोर्मूलशाखान्तरे । मूलादारभ्यशाखावधिखण्डे । स्कन्धे ॥ त्रि० प्रशस्ते ॥ प्रगत काण्डोऽधमोयस्मात् । प्रशस्तोगौ गोप्रकाण्ड । प्रकाण्डस्य रूढिशब्दत्वात्प्रशसावचनैरितिसमास ॥ प्रकाण्डते । कडिमदने । चु० । एरच् । पृ० ॥ प्रकाम्यते । कमु०णिङ् । वरण्डादयश्चेतिडोत्र ॥

प्रकाण्डर । पुं० द्रुमे ॥

प्रकामम् । अ० अतिशये ॥

प्रकामम् । त्रि० निकामे । यथेप्सिते ॥ प्रकमनम् । कमु० । घञ् ॥

प्रकार । पुं० भेदे ॥ सामान्यस्यभेदकेविशेषे ॥ सादृश्ये ॥ प्रकरणम् । कृञोघञ् ॥

प्रकाश । पुं० द्योते । आतपे ॥ स्फुटे । प्रकटे । उल्वणे । व्यक्ते ॥ प्रहासे ॥ बुद्धिपरिणामविशेषेविषयाकारे०दीपवत् । स्वविषयावरण

विरोधिनिसत्वकार्ये ॥ प्रभाते ॥ न० कार्स्ये ॥ त्रि० व्यक्ते । प्रकाशनम् प्रकाशतेवा । काशृदीप्तौ । घञ्० पचाद्यच्वा ॥ अतिप्रसिद्धे ॥

प्रकाशक । पु० सूर्यादिवदन्यावभासकेपरमात्मनि ॥ सूर्यादिषु ॥ त्रि० व्यञ्जके । अवभासके । प्रकाशकर्त्तरि ॥ प्रकाशयति । काशृ० । खुल् ॥

प्रकाशकज्ञाता । पु० कुक्कुटे ॥ त्रि० प्रकाशज्ञातरि ॥

प्रकाशन । पु० प्रकाशके ॥ प्रकाशयति । काशृ०ल्यु ॥

प्रकाशमान । त्रि० भासमाने ॥ क्षिप्तोपलब्धात्मनासदाप्रकाशमानमेवब्रह्मेतियथा ॥

प्रकाशात्मा । पु० दिवाकरे । सूर्ये ॥ प्रकाशआत्मास्वरूपयस्य ॥ त्रि० व्यक्तस्वभावे ॥

प्रकाशित । त्रि० व्यक्तीकृते । दर्शिते । आविष्कृते । प्रकटिते । सञ्जातप्रकाशे ॥ ता० इतच् ॥

प्रकाशी । त्रि० दीप्तिजनके ॥

प्रकीर्ण: । पु० पूतिकरञ्जे ॥ न० ग्रन्थविच्छेदे ॥ चामरे ॥ त्रि०असङ्गते ॥ नानाप्रकारमिश्रिते ॥ यथा । प्रकीर्णं पुष्पाणाङ्हरिचरणयोरञ्जलिरयमितिवेणीसंहार ॥ विस्तृते । विक्षिप्ते ॥ य० । प्रकीर्णभाण्डमनवेक्ष्यकारिणींसदैवभर्त्तुः प्रतिकूलवादिनीम् । परस्यवेश्माभिरतामलज्जामेवविधास्त्रींपरिवर्जयामीतिलक्ष्मीचरित्रम् ॥ प्रकीर्यतेस्म । कृविक्षेपे । क्त ॥

प्रकीर्णक । पु०अश्वे ॥ न० चामरे ॥ विस्तारे । ग्रन्थविभेदे ॥ पापवि० ॥ यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् । अनुक्तम०अनुक्तनिष्कृतिकम् । प्रकीर्णपातकेज्ञात्वागुरुत्वमथलाघवम् । प्रायश्चित्तं बुध कुर्यात्ब्राह्मणानुमतेसदा ॥ विवादपदे ॥ नदृष्टं यच्चपूर्वेषुसर्वंतत्स्यात्प्रकीर्णकम् ॥ सञ्ज्ञायाकन् ॥

प्रकीर्त्तित । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षेणकीर्त्तित ॥ यथा । प्रभूतमल्पंकार्यंवायोनरः कर्त्तुमिच्छति । सर्वारम्भेणतत्कुर्यात् सिंहादेकंप्रकीर्त्तितम् ॥

प्रकीर्य्य पु० पूतिकरञ्जे । कलिकारके । काठकरञ्ज०इ०भा० । नाटाकरञ्ज०इ० गौ०भा० ॥ घृतकरञ्जे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ त्रि०विप्रकीर्ये ॥ प्रकीर्यते । कृ० । अघ्न्यादित्वाद्यक् ॥

प्रकृत त्रि०प्रस्तुते । प्रकरणप्राप्ते ॥ यथा । प्रकृतमनुसराम ॥ प्रकर्षेणकृते ॥ अविकृते ॥ प्रक्रियतेस्म । कृञ् क्तः ॥

प्रकृतार्थं त्रि० प्रकरणप्राप्तस्याऽभिधेये
प्रकृति । स्त्री० अमात्यादिषु ॥ तेच
। यथा । स्वाम्यमात्यसुहृत्कोषरा-
ष्ट्रदुर्गबलानिच । राज्याङ्गानिप्रकृत
य । इति ॥ प्रकृते प्रभावस्तू
क्तोदेवीभागवतेइन्द्र प्रतिहरिश्चन्द्र
नृपेण यथा । भुङ्क्तेशक्रनृपोराज्य
प्रभावात्प्रकृतेर्ध्रुवम् । यजतेचम-
हायज्ञै कर्मपुंतंकरोतिचेति ॥ प्र
कृष्टकरोतिराज्यमिति । क्तिच् ॥
स्वभावे ॥ सांसिद्धिकीस्वाभाविकी
सहजाप्रकृताचया । प्रकृति सेति
विज्ञेयास्वभावनजहातिया ॥ जा
तौ॥ लिङ्गे॥ लिङ्गम् ०व्यक्तम् । स्त्री
पुन्नपुंसकञ्चेतिस्वामी । यथा०हती
याप्रकृति शब्द ॥ पौरवर्गे । पौ
राणांश्रेणिषु ॥ शिल्पिनि ॥
शक्तौ ॥ सापञ्चविधायथा । साप
ञ्चविधायथा। गणेशजननीदुर्गाराधा
लक्ष्मीसरस्वती । सावित्रीचसृष्टिवि
धौप्रकृति पञ्चमीस्मृतेति॥ निरुक्ति
स्तु । प्रकृष्टवाचक प्रश्चकृतिश्चसृष्टि
वाचक । सृष्टौप्रकृष्टायादेवीप्रकृ
ति साप्रकीर्तिता ॥ गुणे प्रकृष्टे
सत्त्वे चप्रशब्दोवर्ततेश्रुतौ । मध्यमे
वर्ततेप्रश्चकृतिश्चसृष्टिवाचक सृष्टे
राद्याचयादेवीप्रकृति । साप्रकीर्ति
तेति ॥ योषिति ॥ परमात्मनि ॥
प्रत्ययात्पूर्विकायाम् । प्रत्ययात्-
प्रथमे ॥ साद्विधा । धातु प्रातिप
दिकञ्च ॥ पञ्चमहाभूतेषु ॥ करणे
॥ गुह्ये ॥ जन्तौ ॥ एकविंशत्यक्षरा
याञ्छन्दोवृत्तौ ॥ एकविंशतिसङ्ख्ये
॥ मातरि । जनन्याम् ॥ स्वास्थ्ये ॥
योनौ । उपादानकारणे । मूलप्र-
कृतौ । सत्वरजस्तमसांसाम्याव
स्थायाम् ॥ यथा । सत्व रजस्तमश्चै
वगुणत्रयमुदाहृतम् । साम्यावस्थि
तिरेतेषांप्रकृति.परिकीर्तिता ॥ के
चित्प्रधानमित्याहुरव्यक्तमपरेजगु
। एतदेवजगत्सृष्टिं करोतिविकरो
तिच ॥ मूलप्रकृतिरविकृति ।
प्रकरोतीतिप्रकृति । साअविकृति
प्रकृतिरेवेत्यर्थ. । कस्मात्०इत्यत
उक्तंमूलेति । मूलञ्चासौप्रकृतिश्चे
ति०मूलप्रकृति । विश्वस्यकार्यक
लापस्यसामूलनत्वस्यामूलान्तर
म्०अनवस्थाप्रसङ्गात् । नचानवस्था
यामस्तिप्रमाणमितिभाव । इति
साङ्ख्यविद ॥ अविद्यायाम् ॥
प्रकृतिर्नाममाया । साचसत्वरजस्त
मोगुणमयीअघटनघटनापटीयसी-
मिथ्याज्ञानात्मिका पारमेश्वरीश-
क्ति ॥ प्राग्जन्मकृतधर्माधर्मज्ञाने
च्छादिसंस्कारेवर्तमानजन्मन्यभिव्य
क्ता०सर्वत्रबलवति ॥ पुरुषार्थभ्रंस-
हेतुभूतायामनिर्वचनीयस्वभावाया
त्रिगुणात्मिकायासर्वविकारकारण

भूतायांभगवन्मायायाम् ॥ मायान्तु प्रकृतिंविद्यात् । प्रक्रियतेऽनयेति-प्रकृतिरुपादानकारणविद्यानामी-यादिस्त्वर्थः ॥ पराऽपरभेदेनप्रकृतिर्द्विधा । परासैवजगल्लक्षणा॰ अपराचेतनजलक्षणा । यथा । भूमिरापोऽनलोवायुः खंमनोबुद्धिरेवच । अहङ्कारइतीयमेभिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंविद्धिमेपराम् । जीवभूतांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगत् ॥ इति ॥ समग्राङ्गोपदेशे ॥ यत्रसमग्राङ्गोपदेशः साप्रकृतिः । यथादर्शपौर्णमासादिः । तत्प्रकरणेसर्वाङ्गपाठात् ॥ प्रकृतिवद्विकृतिः कर्तव्येतिमीमांसका-नाम्यवस्था । तत्रयस्मिन्यागे॰ इति कर्तव्यतोपदिष्टा यागान्तरेणोपजीव्यतेसाप्रकृतिः । येनचोपजीव्यतेसाप्रकृतिरितितदर्थः ॥ प्रकरणम् । डुकृञ्॰ । क्तिन् ॥ प्रकुरुते । क्तिच् ॥

प्रकृतिजः । त्रि॰ स्वभावप्रभवे । प्रकृतेरभिव्यक्तेःरागद्वेषादौ ॥ प्रकृतेर्जातः । जनी॰ । ड ॥

प्रकृतित्वम् । न॰ तत्त्वान्तरोपादाने ॥ तदेवप्रकृतित्वंसांख्यनयेऽभिमत-म् । अतोयद्यपिपृथिव्यादीनामपि गोघटवृक्षादयोविकाराः सन्ति॰ एवंतद्विकारभेदानांपयोबीजादीनां दध्यङ्कुरादयः तथापिगवादयो बीजादयोवापृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वान्तरम् । सर्वेषांगोघटादीनांस्थूलत्व-मिन्द्रियग्राह्यत्वञ्चसममितिनतत्त्वान्तरम् ॥

प्रकृतिदान्तः । त्रि॰ स्वभावतएवोपशान्ते ॥ प्रकृत्यादान्तः ॥

प्रकृतिलयः । पुं॰ प्रधानलये । प्रकृतौसंश्लेषे ॥ पुरुषतत्वानभिज्ञस्य॰ वैराग्यमात्रात्प्रकृतिलयः । प्रकृतिग्रहणात्प्रकृतिमहदहङ्कारभूतेन्द्रियाणिगृह्यन्ते । तेष्वात्मबुध्योपास्यमानेषुलयः । वैराग्यात्प्रकृतिलयः ॥

प्रकृतिविकृतिः । स्त्री॰ महदादिसप्तसु ॥ महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त । प्रकृतयश्चविकृतयश्चताइति-प्रकृतिविकृतयः सप्त । तथाहि । महत्तत्वमहङ्कारस्यप्रकृतिर्विकृतिश्च मूलप्रकृतेः । एवमहङ्कारतत्वंतन्मात्राणामिन्द्रियाणाञ्चप्रकृतिर्विकृतिश्चमहतः । एवंपञ्चतन्मात्राणितत्त्वानिभूतानामाकाशादीनांप्रकृतयोविकृतयश्चाहङ्कारस्य ॥

प्रकृतिविरूपम् । न॰ गगनादौ ॥ तत्त्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नाजनकत्वा-त् ॥ विरुद्धरूपंविरूपम् । प्रकृतेर्विरूपम् ॥ त्रि॰ प्रकृतेरसमानरूपे ॥

प्रकृतिसरूपम् । न॰ महदादिसप्तके ॥

तत्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नजनकत्वात् ॥ समानरूपसरूपम् । प्रकृते समानरूपे ॥

प्रकृतिस्थ । त्रि० आयत्स्वप्रभोगजनककर्मक्षयेप्रकृतावस्थानेसूक्ष्मरूपेणस्थिते । स्वभावस्थे ॥ प्रकृतौतिष्ठति । ष्ठा० । सुपिस्थइतिक ॥ विकारशून्ये ॥ प्रकृतौसाम्यादवस्थायांतिष्ठतीतितथा ॥

प्रकृत्याख्या । स्त्री० ब्रह्म पदवाच्यायातुष्टौ ॥ प्रकृतिराख्यायस्या ॥

प्रकृष्ट । त्रि० प्रधाने । श्रये ॥ उत्तमे ॥ प्रकृष्यतेऽयम् । कृष० । कर्मणिक्त ॥

प्रकेत । पु० चिह्नभूते ॥ प्रकृष्ट . केत ॥

प्रकेतनम् । न० गृहे ॥ प्रकृष्ट केतनम्

प्रकोष्ठ । पु० भूपकक्षान्तरे ॥ विस्तृतकरेहस्ते ॥ मणिबन्धकूर्परयोरन्तरे ॥ प्रकुष्यतेऽनेन । कुषनिष्कर्षे । उषिकुषीतिस्थन् ॥ प्रविष्ट कोष्ठंकुसूलवा । अत्यादयइतिसमास ॥ भुजे ॥

प्रक्खर । पु० अश्वकवचे । प्रखरे । पाखर० इ० भा० ॥ इ० श०मा० ॥

प्रक्रान्ता । त्रि० उपक्रमकर्तरि । आरम्भकर्तरि ॥

प्रक्रम । पु० प्रथमारम्भे । उपक्रमे ॥ अवसरे ॥ क्रमे ॥ प्रक्रमणम् । क्रमु० । घञ् ॥ अध्ययनपरिचर्यार्थक्रमपाठे ॥

प्रक्रान्त । त्रि० प्रस्तुते प्रकरणस्थे ॥ आरब्धे ॥ प्रक्रामतिस्म । क्रमु० । क्त . ॥

प्रक्रिया । स्त्री० नृपादीनांचामरधारणच्छत्रधारणादिव्यापारे । अधिकारे । उत्पादने । साधने ॥ प्रकारे ॥ औषधिप्रयोगे ॥ प्रकर्षायकरणम् । डुकृञ्० । कृञ श्चेतिश । रिङ् । इयङ् । टाप् । प्रकृष्टकार्ये ॥

प्रक्रीडित । त्रि० क्रीडाकरे ॥ प्रक्रीडति । क्रीड० । कर्तरिक्त ॥

प्रक्लिन्न । त्रि० प्रकर्षेणक्लेदयुक्ते ॥ तृप्ते ॥

प्रक्वण । पु० प्रक्वाणे । वीणाया क्वणिते ॥ क्वणशब्दे । क्वणोवीणाया श्चेत्यप् ॥

प्रक्वाण । पु० प्रक्वणे । वीणाशब्दे ॥ क्वणोवीणायाश्चेतिपाक्षिकोघञ् ॥

प्रक्षर । पु० अश्वसन्नाहे । प्रखरे । पाखर इ० भा० ॥ इ० हि० प० ॥

प्रक्षालनम् । न० धावने । मार्जने ॥

प्रक्षालित । त्रि० धौतेमार्जिते ॥

प्रक्षिप्त । त्रि० कृतप्रक्षेपे ॥ प्रक्षिप्यतेस्म । क्षिप० । क्त ॥

प्रक्षेप । पु० औषधादिषुक्षेपणीयद्रव्ये ॥ विक्षेपे ॥

प्रक्षेपणम् । निक्षेपणे ॥ प्रकर्षेणक्षेपणम् ॥

प्रक्षोभ . । पु० प्रकृष्टक्षोभे ॥ न० चलने ।

प्रक्ष्वेडन । पुं० सर्वलोहमयेशरे । नाराचे ॥ प्रकर्षेणक्ष्वेडते । ञिक्ष्वदा अव्यक्तेशब्दे । ल्यु । पृ० ।

प्रक्ष्वेदन . । पु० प्रक्ष्वेडने । नाराचे ।

प्रखर । पु० हयसन्नाहे । पाखर० इ० भा० ॥ कुक्कुरे ॥ अश्वतरे ॥ वेसरे ॥ त्रि० अत्यन्तखरे ॥ अच्यु ये ॥

प्रख्य । त्रि० उत्तरपदेतुल्यार्थवाचके । यथा । स्युरुत्तरपदेप्रख्य प्रकार प्रतिमोनिभ इतिहेमचन्द्र ॥ मद्दुन्मान ' प्रख्यपय सरस्वतीतितुल्यम् ॥

प्रख्या । स्त्री० कान्तौ । प्रख्यानम् । ख्या० । चक्षिङादेशोवा । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

प्रख्यात । त्रि० प्रसिद्धे । प्रकृष्टख्यातयुक्ते । विख्याते ॥ प्रकर्षेणआख्यायि । ख्याप्रकथने । चक्षिङ् ख्याञ्वा । क्त . ॥

प्रख्यातपितृक । पुं० प्रख्यातवप्तृके । विख्यातपितृके । आमुष्यायणे ॥ प्रख्यात पितायस्य । कप् ।

प्रख्याति । स्त्री० प्रकृष्टायाम् । प्रकृष्टायांकीर्तौ । विख्यातौ ॥

प्रख्यानम् । न० प्रतीतौ ॥

प्रगण्ड । पुं० कूर्परोपरिकक्षपर्यन्तभागे । भुजमध्योपरिभागे ॥ प्रत्यासन्नोगण्ड कपोलोऽस्य ॥

प्रगण्डी । स्त्री० बहि प्राकारे ॥ दुर्गप्राकारभित्तौ शूराणामुपवेशनस्थाने ॥

प्रगतजानु ' । त्रि० प्रगतजानुके ॥

प्रगतजानुक । त्रि० प्रज्ञौ । वातादिनाविरलजानुके ॥ प्रगतेविरलेजानुनीयस्य । कप् ॥

प्रगन्ध । पु० पर्पटे ॥

प्रगल्भ । त्रि० प्रतिभान्विते । प्रष्टव्याद्यवसरे अकौशलाप्रतिपत्त्याद्ययोगवति । प्रत्युत्पन्नमतौ । प्रगल्भते । गल्भधाष्ट्र्ये । पचाद्यच् । धृष्टे ॥ प्रौढे ॥ वाग्मिनि ॥

प्रगल्भगी । स्त्री० उदारवचसि ॥ त्रि० तद्वति ॥

प्रगलभता । स्त्री० ज्ञानोत्कर्षे ॥ प्रगल्भभावे । उत्साहे । उद्यमे ॥ भि' शङ्कत्व प्रयोगेष्वबुधे कृताप्रगल्भता

प्रगल्भा । स्त्री० नायिकाभेदे ॥

प्रगाढ । त्रि० कृच्छ्रे ॥ दृढे ॥ प्रगाह्यतेस्म । गाहू० । क्त । यस्यविभाषेतिनेट् ॥ भृशे ॥

प्रगाता । त्रि० उत्तमगायके ॥

प्रगाथ ' । पु० चतुर्थषष्ठौपादौगार्हते प्रगाथेपुनरभ्या सिस्वोत्तरयोरवस्थे दित्येवमादिवचनाद्यद्दयोर्ऋचो- स्त्रिस्त्र क्रियन्ते सप्रगाथइत्युच्यते ॥

प्रकर्षेणागानंयच ॥ यद्वा । प्रग्रच्यते । ग्रन्थ० । अकर्त्तरिचकारकइति कर्मणिघञ् । पृषोदरादित्वाद्रेफ नकारयोर्लोप । उक्तेर्थेरूढश्चायम् ॥

प्रगुण . । चि० ऋजौ ॥ प्रकृष्टागुणा यस्य ॥ प्रकृष्टलाघवादिगुणवति ॥

प्रगृह्य . । पु० प्रातिशाख्यादिप्रसिद्ध पदविशेषे ॥ स्वरोहितवनसम्बीयते यस्यपूर्वाचार्यै . प्रगृह्यसज्ञाविहिता प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । असन्नि कर्षेणग्रहैरर्थं . । पदास्वैरिवाह्या पक्ष्येषुचेतिक्यप् । ग्रहिज्येतिसम्प्र सारणम् ॥

प्रगे । अ० प्रात ' काले ॥ प्रगीयतेऽत्र वा । गैशब्दे । केप्रत्यय : ॥

प्रगेतन ' । चि० प्रातस्तने । प्रातस्तने ॥ ॥ प्रगेभव ' । सायश्चिरमितिल्युल्यु टौ ॥

प्रग्रह ' । पु० तुलासूत्रे ॥ वन्द्याम् । आकृष्टमनुष्यादौ ॥ नियमने ॥ भुजे ॥ हयादिरश्मौ ॥ रश्मौ सुव र्णालुमहीरुहे ॥ रश्मनायाम् ॥ क- र्णिकारवृक्षे ॥ प्रकृष्टाभिनिवेशे ॥ बन्धने ॥ प्रकृतिभावावग्रहाद्यभावे परस्परमचोरसन्निकर्षे ॥ प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । प्रेवणिजाम् । रश्मौचेतिघञभावापक्षे० ग्रहवृद्धि त्यप् ॥

प्रग्राह :४ पु० तुलासूत्रे ॥ बन्द्यादौ नावम्बने ॥ अभीषौ ॥ प्रग्रहे । प्रगृह्यते । ग्रह० । प्रेवणिजां रश्मौचेतिघञ् ॥ यद्वा । प्रग्र हणम् ॥ ग्रह० । प्रेलिप्सायामितिघञ् ॥ यथा । पात्रप्रग्राहेणच रतिभिक्षु . । भिक्षापात्रोपादानेन पात्रंगृहीत्वेतियावत् ॥

प्रघटावित् । चि० शास्त्रगण्डे ॥

प्रघण ' । पु० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्गरे बहिर्द्वारप्रकोष्ठके । अलिन्दे ॥ प्रव णन्ति ' पादै , प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघण ' प्रघाणश्चेति साधु : । द्वारदेशेद्वौप्रकोष्ठौ । आ- भ्यन्तरोबाह्यश्च । तत्रबाह्यप्रकोष्ठे निपातनम् ॥

प्रघस . । पु० असुरे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ प्रकर्षेणात्ति । अद० पचाद्यच् । घस्लृभावे अच्युपसङ्ख्यानम् । उपसर्गेदइत्युपितु० घञपोश्चेति घस्लादेश ॥

प्रघाण . । पु० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्ग रे ॥ अलिन्दे । बहिर्द्वारप्रकोष्ठके ॥ प्रविशन्ति : पादै ' प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघण प्रघाणश्चेति साधु : । बाह्यप्रकोष्ठेनिपातनमि दम् ॥

प्रघात : । पु० अभिसम्पाते । युद्धे ॥ प्रकर्षेणहननम्० हन्यतेवा । हन० । घञ् ॥

प्रचूर्ण । पु० अतिथौ ॥ त्रि० प्रकृष्ट चूर्णयुक्ते ॥

प्रचक्रम् । न० प्रस्थितायांसेनायां ॥ प्रस्थित चक्र सैन्यम् ॥

प्रचक्षा । पुं० बृहस्पतौ ॥

प्रचण्ड । पु० श्वेतकरवीरे ॥ त्रि० दुर्वहे । दुर्द्धर्षे ॥ प्रतापिनि ॥

प्रचण्डमूर्त्ति । पु० वरुणद्रुमे ॥ त्रि० प्रतापयुक्तशरीरे ॥ प्रचण्डा मूर्त्तिर्यस्य ॥

प्रचण्डा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ अस्या स्थान कगलराड . ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥

प्रचय । पु० समूहे ॥ प्रसङ्गे ॥ पुष्पावचये ॥ शिथिलाख्यसयोगे ॥ अय श्चपरिमाणजनक । यथा । सङ्ख्यात परिमाणाच्चप्रचयादपिजायते । प्रचय शिथिलाख्योय सयोगस्तेनजन्यते ॥ परिमाणतू लकादीनाशस्त्वाश्रयनाशत ॥ इ० भा० प० ॥ प्रचीयते । चिञ् एरच् ॥

प्रचयगमनम् । न० बाहुल्येनप्रसरणे ॥ प्रचयेनगमनम् ॥

प्रचर । पु० पथि ॥

प्रचररूप । त्रि० व्यक्तरूपे ॥

प्रचलकी । पु ० प्रचलाकिनि ॥

प्रचलाक । पु ० शराघाते ॥ शिखण्डे । भुजङ्गमे ॥

प्रचलाकी । पु ० मयूरे ॥ भुजङ्गे ॥

प्रचलायित । त्रि० निद्रादिनाघूर्णिते ॥ प्रचलइवाचरति । कर्त्तु क्यङ्सलोपश्चेति० सन्नतात्कर्त्तरिक्त ॥ प्रचलायाजातास्येतिवा । प्रचलायते स्म । गत्यर्थेतिक्तोवा॥

प्रचलित । त्रि० प्रस्थिते ॥

प्रचार । त्रि० सततव्यवहारे ॥ व्यक्ते । प्रकाशे ॥ प्रचरणम् । चर० । घञ् ॥

प्रचित । त्रि० परिवृंहिते ॥ प्रचीयते स्म । चिञ० । क्त ॥

प्रचितकम् । न० दण्डकविभेदे ॥ य । प्रचितकसमभिधोधीरधीभि स्मृतोदण्डकोनद्वयादुत्तरै सप्तभिर्यै : ॥ यथा सुन्दरयदुकुलाम्भोधिचन्द्रप्रभोदेवकीगर्भरत्नचिलोकैकनाथ० प्रचितकपटपुरारिव्रजेज्ञामदन्तावलस्तोमविद्रावणोकेशरीन्द्र । चरणनखरसुधांशुच्छटोन्मेषनि शेषितध्यायिचेतोनिविष्टान्धकार० प्रणतजनपरितापोग्रदावानलोच्छेदमेघप्रसीदप्रसीदप्रसीद ॥

प्रचीयमान । त्रि० पुष्यमाणे ॥

प्रचुर । त्रि० प्रभूते । प्राज्ये बहुले ॥ प्रचोरयति । चुर० । दूरपर्येतिक । चुरादीनाणिज्वैकल्पिक : ॥ प्रगतश्चुरायाइतिवा

प्रचुरपुरुष पु चौरे ॥ बहुनरे

प्रचेता । पुं॰ वरुणे । अप्पतौ ॥ मुनिविशेषे ॥ प्राचीनबर्हिषस्तन येषु ॥ प्राचीनबर्हिष पुत्रा ग्रतद्रुत्यादश्राभवन् । तुल्यनामव्रता सर्वे धर्मस्नाता. प्रचेतस. ॥ त्रि॰ प्रकृष्टहृदि ॥ प्रकृष्ट चेतोऽस्य ॥ प्रचेतयतिवा । चिती॰ । असुन् ॥

प्रचेतसी । स्त्री॰ कट्फले ॥

प्रचेता । पु॰ सारथौ ॥

प्रचेलम् । न॰ पीलकाष्ठे ॥

पचेलक । पु अश्वे ॥

प्रचोदनी । स्त्री॰ कण्टकार्याम् ॥ प्रचोदयति । चुदसञ्चोदने । ल्युट् ॥

प्रचोदित । त्रि॰ प्रेरिते ॥

प्रच्छद । पुं॰ आच्छादने ॥

प्रच्छदपट । पुं निचोले । येनतूलशय्यादिप्रच्छाद्यते तस्मिन्नस्त्रे इति स्वामी ॥ डोलिकाद्यावरणपटे॰ कृष्णेके ॥ स्त्रीपरिधानपटे॰ बुरका॰ इतिख्याते इत्यपरे ॥ आस्तरणपटे ॥ पिच्छौडा॰ पिच्छौडी नाम वाससि ॥ प्रच्छदति॰ प्रच्छाद्यते अनेनवा । चुरादिण्यन्तात्घ । छादेर्घेद्व्युपसर्गस्य इतिह्रस्व । प्रच्छदस्यापटस्य ॥

प्रच्छना । स्त्री॰ आमन्त्रणायाम् ॥

प्रच्छन्नम् । न॰ अन्तर्द्वारे प्रकोष्ठीयगेहान्तर्द्वारि ॥ प्रकर्षेणच्छन्नम् । कुगतीतिसमास. त्रि॰ गूढे ॥ च्छन्ने ॥

प्रच्छन्नतस्कर । पुं॰ कितवकुशीलवादौ यथा ॥ कितवान्कुशीलवान्क्रूरान्पाषण्डस्थांश्चमानवान् । विकर्मस्थान्शौण्डिकांश्चक्षिप्रं निर्वासयेत्पुरात् ॥ एतेराष्ट्रेवर्त्तमानाराज्ञ प्रच्छन्नतस्करा । विकर्मक्रिययानित्यं बाधन्तेभद्रिका. प्रजा इतिमानवेनवमोऽध्याय ॥

प्रच्छन्नहृदय । त्रि॰ गूढाभिप्राये ॥ प्रच्छन्नहृदययस्य ॥

प्रच्छर्दिका । स्त्री॰ वमिरोगे ॥ प्रच्छर्दनम् । छर्दवमने । रोगाख्याते । ण्वुल् ॥

प्रच्छादनम् । न॰ उत्तरीयवस्त्रे प्रावरणे ॥

प्रच्छादित । त्रि॰ आच्छादिते ॥

प्रजन । पु॰ पशूनागर्भग्रहणकाले ॥ उपसरे । प्रथमगर्भग्रहे ॥ स्त्रीगव्यादिषुपुङ्गवादीनाप्रथमगर्भाधानार्थमैथुनाभियोगे ॥ गर्भधारणे प्रजननम् । जनी॰ । घञ् । जनिवध्योरितिनवृद्धि . ॥ यद्वाघन्तादेरच् । प्रशब्दोधात्वर्थविपरीतयति । प्रादुर्भावस्यनपरीत्यञ्चगर्भग्रहणम् । तत्रप्रथम द्वितीयादिकं वैत्यजननायङ्घल्येकि । हरदत्तस्वरसोप्येवम् । वृत्तौतुप्रथमगर्भग्रहणमितिव्याख्यातम् ॥

प्रजननम् । न० योनौ ॥ जन्मनि ॥ प्रगते ॥ पु०चोत्पत्तौ ॥ ॥

प्रजनिका । स्त्री० मातरि ॥

प्रजनिष्णु । त्रि० प्रजनशीले ॥ प्रपूर्वाज्जनीप्रादुर्भावइत्यस्मादलङ्कृञनिराकृञित्यादिना०इष्णुच् ॥

प्रजल्प : । पु० वाक्यवि० । य० । असूयेर्ष्यामदयुजायोऽवधीरणमुद्रया। प्रियस्यकौशलोद्गार प्रजल्प सतु कथ्यते । इत्यु ज्वलनीलमणि ॥

प्रजव । पु० प्रकृष्टवेगे ॥

प्रजवी । त्रि० वेगिनि । प्रकृष्टवेगयुक्ते ॥ प्रजवति । जु सौत्रोवेगेगतौच । प्रजोरिनि ॥

प्रजा । स्त्री० लोके । जने॥ सन्तानॆ ॥ यथा । येप्रजामीषिरेधीरास्तेश्मशानानिभेजिरे । येप्रजाने षिरेधीरास्तेऽमृतत्त्व हिभेजिरे ॥ इति ॥ प्रकर्षेणवीजयोन्यो. सङ्गवाज्जायते। । जनी० । उपसर्गेचसञ्ज्ञायामिति ड ॥ यथाहु । नशङ्खाङ्क नचक्राङ्क नपद्माङ्कमिदजगत् । लिङ्गाङ्कञ्चभगाङ्कञ्चतस्मान्माहेश्वरीप्रजेति ॥

प्रजागर । पुं० प्रकर्षेणजागरणे ॥ रात्रानकामिनश्चौरप्रविशन्तिप्रजागरा ,॥ प्रकर्षेणजागर्त्ति । जागृ० । पचाद्यच् ॥

प्रजाता । स्त्री० जातापत्यायाम् । प्रसूतायाम् । प्रजायतेस्म । जनभी वितथ्यर्थीजनि । गत्यर्थेतिक्त ॥

प्रजाति । स्त्री० प्रकृष्टे जन्मनि । उपनयने ॥

प्रजातीर्थम् । न० पुत्रोत्पत्तिपुण्यकाले ॥ पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्त भवति चाक्षयम् ॥

प्रजात्यानन्द । पु० सन्तानार्थसंभोगे ॥

प्रजादा । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥ त्रि० प्रजादातरि ॥

प्रजादानम् । न० रजते ॥

प्रजाध्यक्ष । पुं० दक्षादौ ॥ प्रजानामध्यक्ष ॥

प्रजानन्ती । स्त्री० पण्डितायाम् । प्राज्ञ्याम् ॥

प्रजाप । पु० राजनि ॥ ॥

प्रजापति । पु० विधातरि । हिरण्यगर्भे । चतुरानने ॥ कश्यपे ॥ दिवाकरे ॥ वह्नौ ॥ त्वष्टरि ॥ जामातरि ॥ महीपाले । राज्ञि ॥ दक्षादौ ॥ दशप्रजापतयोयथा । मरीचिमत्र्यङ्गिरसौपुलस्त्यं पुलहक्रतुम् । प्रचेतसंवशिष्ठञ्चभृगुनारदमेवचेति ॥ एकविंशतिर्यथा । ब्रह्मास्थाणुर्मनुर्दक्षोभृगुर्धर्मस्तथायम । मरीचिरङ्गिरात्रिश्चपुलस्त्य. पुलह क्रतु ॥ वशिष्ठ. परमेष्ठीचविवस्वान्सोमएव च । कर्दमश्चापिय. प्रोक्त : क्रोधो

वीकक्रीतएवच ॥ एकविंशतिरुत्थ न्नास्ते प्रजापतय स्मृता । इति महाभारतेमोक्षधर्म्मे ॥ प्रजानां पति ॥ कोटवि० ॥

प्रजापतितीर्थम् । न० कनिष्टामूले ॥

प्रजापतिपति । पु० ब्रह्मणि । पितामहे ॥ प्रजापतीनादक्षादीनांपति ॥

प्रजापाल । पु० वायौ ॥ यथा । शीतांशु र्क इत्युर्वी विवस्वान् शोषयत्यपि । तावुभावपिसंश्रित्य वायु पालयतिप्रजा ॥ तत्रदक्षि णायनम् वर्षाशरद्धेमन्ता । तेषु भगवानाप्यायतेसोमोऽम्ललवणमधु राश्चरसाबलवन्तोभवन्ति । उत्तरो त्तरञ्चसर्वंप्राणिनांबलमभिवर्द्धते । उत्तरायणञ्चशिशिरवसन्तग्रीष्मा । तेषुभगवानाप्यायतेऽर्कस्तिक्तकषा यकटुकाश्चरसाबलवन्तोभवन्ति । उत्तरोत्तरञ्चसर्वंप्राणिनाबलमपची यते ॥

प्रजापालनम् । न० लोकानांसरक्षणा त्मकेभूपतेर्धर्मे ॥ यथा । चाटचार चचौरेभ्योवधबन्धभयादिभि । पी ड्यमाना प्रजारक्षेत्कायस्थेभ्यो विशेषत इतिवह्निपुराणम् ॥

प्रजावती । स्त्री० भ्रातृजायायाम् ॥ प्रजाऽस्त्यस्या । तदस्यास्तीतिमतु प् ॥ सन्तानविशिष्टायाम् ॥

प्रजाहितम् । न० जले ॥ प्रजाभ्योहि तम् ॥ त्रि० प्रजोपकारे ॥

प्रजिन । पु० वायौ ॥

प्रजुष्ट । त्रि० प्रसक्ते ॥

प्रजेश्वर । पु० नृपे । राज्ञि ॥ प्रजा नामीश्वर ॥

प्रज्झटिका । स्त्री० मात्रावृत्तान्तरे ॥ य० । चत्वारिचतुष्कलकानिधेहि तत्रापिजगणमन्ते विधेहि । भणिता फणिनायकपिङ्गलेनप्रज्झटिकासा षोडशकलेन ॥ यथा ॥ रमतेन मन परितापधारिममनागपिविर मतिनयनवारि । यदवधिहरिरीह कुपथमगामितदवधिबाधाशतमनु भवामि ॥

प्रज्ञ । त्रि० पण्डिते ॥ प्रजानाति । ज्ञाअवबोधने । आतश्चोपसर्गइति क ॥ प्रज्ञुप्रज्ञौविरलजानुके० इतिहेमचन्द्र ॥

प्रज्ञप्ति । स्त्री० प्रज्ञाने ॥ शब्दादि प्रतीतौ ॥ सङ्केते ॥

प्रज्ञप्ती । स्त्री० जिनविद्यादेवीविशेषे

प्रज्ञा । स्त्री० शेमुष्याम् । बुद्धौ ॥ यथा । प्रज्ञाहीनस्यपठनमन्धस्यदर्पणं यथा । देवीमज्ञावत शास्त्र तत्त्व ज्ञानस्यसाधनमिति ॥ अतीतानु स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमति ॥ शुभाशुभविचारज्ञाधीरैरुदाहृता । इतिविशेष ॥ प्रज्ञायाम् । अप

रोज्ञानुभवपर्य्यन्तविचारे ॥ चेतना-याजीवनधर्मे ॥ प्रजानाति । प्रज्ञा यतेऽनयावा । ज्ञा० । आतश्चोप सर्गे इतिक.

प्रज्ञाकायः। पुं० मञ्जुघोषे ॥ प्रज्ञै वकायोऽस्य ॥

प्रज्ञाचक्षु.। त्रि० अन्धे ॥ प्रज्ञाचक्षु-र्यस्य ॥

प्रज्ञात । त्रि० प्रत्यक्षे ॥ सकलप्रमाण श्रेष्ठतयाप्रत्यक्षगोचर प्रज्ञातइत्यु च्यते । प्रकर्षेणज्ञात. ॥

प्रज्ञानम् । न० बुद्धौ ॥ चिन्हे ॥ प्रज्ञा-यतेऽनेनवा । भावकर्मकरणादौ-ल्युट् ॥ प्रज्ञप्तौ ॥ ब्रह्मविज्ञाने ॥ ब्रह्मणि ॥ प्रकृष्टजन्मादिविक्रिया विरहितकूटस्थज्ञानज्ञप्तिरूपवस्तु० प्रज्ञानतत्त्वब्रह्मप्रज्ञानश्रुते येनेक्षते शृणोतीदजिघ्रतिव्याकरोतिच।स्वा द्वस्वादूविजानाति तत्प्रज्ञानमुदी-रितम् । चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या श्वगवादिषु । चैतन्यमेकब्रह्मात प्रज्ञानब्रह्ममय्यपीति विदुषामनुभ-वाच्च । त्रि० पण्डिते ॥

प्रज्ञानघन.। त्रि० प्रज्ञानैकरसेप्राज्ञे॥ स्वप्नजाग्रन्मन. स्पन्दनानिघनी-भूतानीव । यथाराचौनैशेन तम-साऽविभज्यमान सर्वंघनमिवतद्व-त् ॥

प्रज्ञामात्रा । स्त्री० शब्दादिबुद्धिषु श-ब्दादिज्ञानकेन्द्रियेषु ॥

प्रज्ञावान् । पु० धीरे । प्रज्ञिले ॥ प्र-ज्ञास्ति अस्य । मतुप् ॥

प्रज्ञावाद । पु० प्राज्ञैर्वक्तुमनुचिते-शब्दे ॥ प्रज्ञानामवाद. ।' प्रज्ञा-वतापण्डितानावादे ॥

प्रज्ञिलः । त्रि० पण्डिते। प्रज्ञास्त्यस्य पिच्छादित्वादिलच् ॥

प्रज्ञु । त्रि० प्रगतजानौ ॥ प्रगतेविर-लेजानुनीअस्य । प्रसभ्याजानुनो-र्ज्ञुः ॥

प्रज्वरः । पु० मारकेविषमज्वरे ॥

प्रज्वल । त्रि० उज्ज्वले ॥ प्रज्वलति । ज्वलदीप्तौ । अच् ॥

प्रज्वलित । त्रि० उज्ज्वलिते ॥ दीप्ते । दह्यमाने ॥

प्रडीनम् । न० पक्षिणांगतिवि० । उड्डय नायक्रमबन्धे॥ प्रथमडयनम्। डीङ् विहायसागतौ। नपुंसकेभावेक्त'। स्वादयओदितइतिओदित्त्वान्निष्ठा-नत्त्वम् ॥ पतनवेगवत्तायामिति-कार्णपर्वं ॥ अथ' पतनेवेगवत्ताया-म् ॥

प्रण' । त्रि० प्नले । पुरातने ॥ नश्च-पुराणप्रादितिनप्रत्यय ॥

प्रणत' । त्रि० प्रह्वीभूते ॥ नमस्कृते ॥ प्रणमतिस्म । णमप्रह्वत्त्वे । क्तः । कर्मणिक्तोवा ॥ प्रकर्षेणनतोवा ॥

प्रणतिः । स्त्री० प्रणामे ॥ प्रणिपा-

ति । अनुनये । नमस्कारे ॥ प्रह्वीभावे ।
नति ॥ ईश्वरोजीवकलयाप्रविष्टो-
भगवानिति । प्रणमेद्दण्डवद्भूमा-
वाश्वचाण्डालगोखरम् ॥
प्रणतोदर । त्रि० प्रनतोदरे ॥
प्रणय । त्रि० प्रसरे । प्रश्रये । प्रीत्या
प्रार्थने ॥ प्रेम्णि । स्नेहे । याच्ञा-
याम् ॥ विश्रम्भे ॥ निर्वाणे । मोक्षे
॥ सान्त्वनायाम् ॥ परिचये ॥ प्र-
णयनम् , णीञ्० एरच् ॥ त्रि० ॥
प्रणयनम् । न० प्रापणे ॥ प्रणीयते ।
णीञ्प्रापणे । ल्युट् ॥
प्रणयवान् । त्रि० प्रेमविशिष्टे ॥
प्रणयी । पुं० स्वामिनि ॥ त्रि०स्नेहव-
ति ॥ प्रणयोऽस्यास्ति । इनि. ॥ अ-
र्थिनि ॥
प्रणयिनी । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्रणव । पु० तारे । मन्त्रादौ । वेदा-
दौ । ब्रह्मणि ॥ प्रणवाद्यास्तथावे-
दा प्रणवेचप्रतिष्ठिता. । वाङ्मय
प्रणव, सर्वंतस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
प्रणमन्तिह्य वेदास्तस्मात् प्रणव-
उच्यतेइतिसनत्कुमारवचनम् ॥
प्रणम्यते इतिप्रणव ॥ नमे
कर्मणिघञ् सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्य
भाव । पृषोदरादित्वान्मखव ।
प्रणूयतेस्तूयते । णुस्तुतौ । कर्तोर-
प ॥ यद्वा प्रणौतिप्रकर्षेणस्तौतिपर
मेश्वरम । णु० । पचाद्यच् । उपस

र्गादितिणत्वम् ॥
प्रणष्ट । त्रि० प्रकर्षेणनाशयुक्ते ॥
प्रणाद । पुं० तारशब्दे ॥ श्रवणाम-
ये । कर्णनादे । यथा । कर्णस्रोत
स्थितेवातेशृणोतिविविधान्स्वरान्
। भेरीमृदङ्गशङ्खानाकर्णनाद सउ
च्यते ॥ अनुरागजेशब्दे । प्रीतिजनि
तेमुखकण्ठादिशब्दे । प्रीतिविशेष
कृतशीत्कृतशब्दे ॥ अनुरागकृतेश
ब्दे प्रणाद शीत्कृतन्नृणामितिशब्दा
र्णव. । प्रणादनम् । णदअव्यक्तेशब्दे ।
घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्व ॥
प्रणाम । पु० प्रणतौ प्रणिपाते । भ
क्तिश्रद्धातिशययुक्तनमस्कारे । स्वाप
कर्षबोधकव्यापारविशेषे । अष्टाङ्ग
पञ्चाङ्गादिभेदभिन्ने ॥ यथा । दोर्भ्यां
पद्भ्याञ्चजानुभ्या मुरसाशिरसादृ
शा । मनसावचसाचेति प्रणामोऽष्टा
ङ्गईरित ॥ बाहुभ्याञ्चैवजानुभ्या
शिरसावचसादृशा । पञ्चाङ्गोयप्रणा
म. स्यात्पूजासुप्रवराविमौ ॥ एक
हस्तप्रणामश्चएकशापिप्रदक्षिणम् ।
अकालेदर्शन विष्णोर्हन्तिपुण्य पुरा
कृतम् ॥ प्रणमनम् । णमप्रह्वत्वे
। घञ् ॥ य शूद्रेणार्चितलिङ्गवि
ष्णुवाप्रणमेद्विज । निष्कृतिस्त
स्यनास्त्येवप्रायश्चित्तायुतैरपि ॥
प्रणाय्य । त्रि० अभिलाषविवर्जिते
॥ असम्मते ॥ प्रणीयते । णीञ्० ।

प्रणाय्योसम्मतावितिसाधु ॥ प्रणाय्य साध्वनिन्दितइतिचिकाण्डशेष ॥

प्रणाल । पु० कृत्रिमजलनिःसरणमार्गे । पयनाला० पन्नाला० हु० भा० ॥ नल्यते । णलबन्धने । कर्मणिघञ् । उपसर्गादितिणत्वम् ॥

प्रणाली । स्त्री० आनुपूर्व्याम् ॥ कृत्रिमाम्बुनिःसरणमार्गे । पयनाली-पनाली० इ० भा० ॥ गौ० ङीष् ॥

प्रणिदानम् । न० विनिमये ॥ अत्यर्पणे ॥

प्रणिधानम् । न० प्रयत्ने ॥ प्रवेशने । अभियोगे ॥ समाधौ । मनसोविषयान्तरवारणे । चित्तैकाग्र्ये ॥

प्रणिधि । पु० अनुचरे ॥ गूढपुरुषे । चरे ॥ प्रार्थने । याचने ॥ अवधाने ॥ प्रणिधानम्०प्रणिधीयतेवा । डुधाञ्० । उपसर्गेघो . कि , प्रकर्षेणनिधीयतेज्ञेयमचवा ॥

प्रणिपात । पु० अनुनये । प्रणतौ । प्रकर्षेणभक्तिश्रद्धातिशयेननीचैःपतने । दीर्घनमस्कारे॥ दण्डवत्पतने ॥ प्रकृष्टोनिपात , ॥

प्रणिहित । त्रि० निश्चले । समाहिते ॥ सम्प्राप्ते ॥ न्यस्ते । स्थापिते । निहिते ॥ प्रणिधीयतेस्म । डुधाञ्० । क्त । दधातेर्हिः अत्यन्ताप्ते ॥ प्रणिधिकर्मणानियुक्ते ॥

प्रणीत । पु० संस्कृताग्नौ ॥ प्रकर्षेणनीत ॥ त्रि० क्षिप्ते ॥ उपसम्पन्ने । पाकेनसंस्कृतेव्यञ्जनादौ ॥ विहिते । कृते ॥ प्रवेशिते ॥ प्रणीयतेस्म । णीञ्० । कर्मणिक्त ॥ उत्पन्ने ॥

प्रणीतमना: । त्रि० हृष्टचित्ते ॥

प्रणीता । स्त्री० यज्ञपात्रविशेषे । विष्णोरासनार्थं वारिपूरितेचमसे ॥ टाप् ॥

प्रणुत । त्रि० स्तुते ॥ प्रणूयतेस्म । णुस्तुतौ । क्त ॥

प्रणुन्न । त्रि० कम्पिते ॥ प्रकर्षेणनुन्न: ॥

प्रणेता । त्रि० कर्त्तरि ॥ यथा । सर्वासामपिविद्यानाप्रणेताभगवान्शिव इति ॥

प्रणेय । त्रि० वशीभूते । वश्ये ॥ प्रकर्षेणनेतुंशक्य , । णीञ्० । अचोयत् ॥

प्रणोद्य । त्रि० प्रत्याख्येये ॥

प्रतत , । त्रि० अभिव्यक्ते ॥ निरन्तरे ॥

प्रतति , । स्त्री० विस्तृतौ ॥ वल्ल्याम् ॥ प्रतनोति । तनुविस्तारे । क्तिच्क्तौ चसञ्ज्ञायाम् ॥

प्रतती । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तारे ॥ कृतिकारादितिङीष् ॥

प्रतन । त्रि० पुरातने ॥ नश्चपुराणे प्रादितिचशब्दात्तनप्प्रत्यय ॥

प्रतनु । त्रि० उत्कृष्टे ॥

प्रतमक : । पुं० तमकप्रभेदे ॥ पित्तानुबद्धज्वरादियोगेनतमकाख्यं वप्रतमकसञ्ज्ञा । यथा ॥ ज्वरमूर्छापरीतस्यविद्यात्प्रतमकन्तुतम् । उदावर्त्तराजोऽजीर्णक्लिन्नकायनिरोधत : ॥ तमसावर्द्धतेऽत्यर्थंशीतैश्चाशुप्रशाम्यति । मज्जतस्तमसीवास्यविद्यात्प्रतमकन्तुतदिति ॥

प्रतर्कणम् । न० वितर्के । ऊहे ॥

प्रतर्द्दन : । पुं० भगवति ॥ प्रलयेभूतानिप्रकर्षेणतर्द्दतिहिनस्ति । तर्द्दहिंसायाम् । नन्द्यादित्वाल्ल्यु : ॥ ऋषिविशेषे । दिवोदासात्मजेकाशिराजे ॥ प्रकर्षेणतर्दयत्यभिभवतिस्वशत्रून्० इति ॥

प्रतल । पुं० चपटे । तताङ्गुलिकरे । शाप० इ० भा० ॥ न० पातालवि० ॥ प्रतलति । तलप्रतिष्ठायाम् । अच् ॥ सप्ततले ॥ प्रततेप्रश्लिष्टे तलेच च ॥

प्रतान् । अ० विस्तारे ॥ प्रतान्यति । तमुकाङ्क्षायाम् । क्विप् । अनुनासिकास्येतिदीर्घ : । मोनोधातो. ॥

प्रतान : । पुं० तन्तुसयुतेषुचपुशालाबूप्रभृतिषु ॥ शाखापत्रप्रचये ॥ विस्तारे ॥ प्रतननम्० प्रतन्यतेवा । तनु० । घञ् ॥ कुटिलतन्तौ ॥ अप्रतानकाख्ये वायुरोगविशेषे ॥

प्रतानिनी । स्त्री० प्रतानवत्याम् ॥ शाखापत्रप्रचय प्रतान कुटिलतन्तुर्वा ॥ सोऽस्त्यस्या : । इन्नन्तान्ङीप् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रताप . । पुं० तापे ॥ तेजसि । कोषदण्डजेतेजसि ॥ कोषोधनम्० दण्डोदम : तद्धेतुत्वात्सैन्यमपिदण्ड. । ताभ्यांयत्तेजो जायतेतस्मिन्निति-यावत् ॥ प्रतापयति० अनेन । तप० । ण्यन्त : । पुसीतिघ : प्रतपनंवा । भावेघञ् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रतापौपौरुषातपावितियादव : ॥

प्रतापक : । पु० रवे . पाप्ररोगान्तरे ॥

प्रतापन : । पुं० नरकविशेषे । कुम्भीपाके ॥ न० पीडने ॥ प्रतापयति- । तपदाहे । ल्यु ॥

प्रतापवान् । त्रि० श्रवणमात्रेणशत्रुविदारकत्वेनप्रशस्तपौरुषे ॥

प्रतापस : । पु० अलर्के । शुक्लार्कवृक्षे ॥ प्रतापचक्षुस्तेज . स्यति । षो० । क . ॥ प्रकृतास्तापसायेनवा ॥

प्रतापान्वित : । त्रि० शौर्ययुक्ते ॥

प्रतापी । त्रि० शत्रुतापके ॥ प्रतापयितुंशीलमस्य । ताच्छील्ये णिनि. ॥ तेजस्विनो ॥ अतइनिठनावितीनि : ॥

प्रताम् । अ० ग्लानौ ॥

प्रतारक . । त्रि० वञ्चके ॥ प्रतारयति । तॄ० । ण्वुल् ॥

प्रतारणम् । न० वञ्चने ॥

प्रतारणा । स्त्री० वञ्चनायाम् ॥ यदो च्छसितशोकार्त्तं, जगदेकैनकर्मणा । उपास्यताकलौकल्पलतादेवीप्रतार णेति० धूर्त्तकल्पितम् ॥

प्रतारणीय । त्रि० वञ्चनीये ॥

प्रतारित .। त्रि० ध्वंसिते । वञ्चिते कृतप्रतारणे ॥

प्रति । अ० प्रतिनिधौ ॥ इत्थम्भूता ख्याने ॥ आभिमुख्ये ॥ माचार्थे । स्तोके ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ लक्षणे ॥ प्रतिदाने ॥ वर्णे ॥ निश्चये ॥ प्राति० प्रथते वा । बाहुलकाड्डति '॥ व्यावृत्तौ ॥ प्रशान्तौ ॥ विरोधे ॥ समाधौ स्वभावे ॥

प्रतिक । त्रि० कार्षापणिके ॥ का र्षापणेनक्रीत । कार्षापणाट्टिठन् वक्तव्य : ० प्रतिरादेशश्चवा ॥ऽऽ प तिकी ॥ स्त्री ॥

प्रतिकर्म । न० प्रसाधने । वेशे । कृतशोभायाम् ॥ प्रत्यङ्ग प्रतिख्या त वाकर्म । शाकपार्थिवादि ॥ वम नादिपञ्चकर्मस्वितिभिषज ॥

प्रतिकार : । पु० प्रतीकारे ॥ समे० । भटे० । प्रतिकरणम् ॥ कृञोघ ञ् ॥

प्रतिकूप । पु० परिखायाम् ॥

प्रतिकूल : । त्रि० अननुकूले । प्रस व्ये । अपसव्ये । प्रतीपे । विरु द्धार्थे ॥ प्रतीप कूलात् । प्रतिकूल मव्दोहिलक्षणयाविरुद्धे वर्त्तते० प्रतिलोमवत् ॥ आत्मन प्रति कूलानिपरेषांनसमाचरेत् ॥

प्रतिकृति : । स्त्री० अर्चायाम् ॥ प्र तिनिधौ । त्वणचर्म्मकाष्ठादिनि र्मितेप्रतिमापर्यायेवस्तुनि ॥ प्र तीकारे ॥ प्रकृष्टाकृति . । प्रति निधे कृतिर्वा ॥

प्रतिकृष्ट । त्रि० गुह्ये ॥ द्विरावस्था कर्षिते ॥ प्रतिकृष्यतेस्म ॥ कृष० । क्त . ॥

प्रतिक्रिया । स्त्री० प्रतीकारे ॥ प्र तिकरणम् । कृञ् शच ॥

प्रतिक्षणम् । अ० प्रौन पुन्ये ॥

प्रतिक्षय । पु० रक्षके ॥

प्रतिक्षिप्त । त्रि० वारिते । प्रति हते ॥ प्रेषिते ॥ आहूयप्रेषि तोयस्तुप्रतिक्षिप्त ' सउच्यते ॥ भेषजे ॥ कृताधिक्षेपे ॥ अधि क्षिप्ते ॥ अधिक्षिप्यतेस्म । क्षिप प्रेरणे । क्त . ॥

प्रतिक्षेप । पुं० प्रत्याख्याने ॥

प्रतिगतम । न० प्रतिलोक्षि ॥ प क्षिगतिविशेषे ॥ त्रि० प्रतिया ते ॥

प्रतिगमनम् । न० प्रतिप्रयाणे ॥

प्रतिग्रह '। पुं० स्वीकरणे । स्वीकृ तौ ॥ सैन्यपृष्ठे । सैन्यस्यपश्चा

छिन्नसङ्घातेऽनीके ॥ प्रतिगृह्य तेऽनेन । ग्रहवद्रित्यप् ॥ यतद्ग्रहे ॥ द्विजेभ्योविधिवद्देये ॥ दानद्रव्यग्रहे ॥ ग्रहविशेषे ॥ क्रियाकारे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रहउपादाने । विभाषाग्रह इतिपक्षेऽच् ब्राह्मणस्यार्थ॑ प्रतिग्रहार्ज्जित । यथा । प्रतिग्रहार्ज्जिताविप्रे क्षत्रियेशस्त्रनिर्ज्जिताः । वैश्यैर्न्यायार्ज्जितास्वार्थाः शूद्रैः शुश्रूषयार्जिताः ॥ अयाचितप्रतिग्रहेदोषाभावेयथा । अयाचितोपपन्ने तुनास्ति दोष . प्रतिग्रहे । अमृत तं विदुर्देवास्तस्मात् तन्नैवनिर्णुदेत् ॥

प्रतिग्राह ' । पुं० पतद्ग्रहे । आचमनके । प्रोष्ठे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रह । विभाषाग्रहइतिपक्षेण . ॥ प्रति-ग्रहणे ॥

प्रतिग्राहित । त्रि० स्वीकारिते ॥

प्रतिघ ' । पु० प्रतिघाते ॥ क्रोधे ॥

प्रतिहननम् । हन० । अन्यत्रापिदृश्य-तइतिडेन्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम् ॥ मूर्च्छायाम् ॥

प्रतिघात ' । पुं० प्रतिबन्धे ॥ प्रतिहननम् । हन० । घञ्० । हनस्तो-चिण्णलो . । होहन्तेरितिकुत्वम् ॥

प्रतिघातनम् । न० मारणे ॥ हन्तेः स्वार्थण्यन्ताल्ल्युट् ॥

प्रतिघ्नम् । न० अङ्गे ॥

प्रतिच्छन्द ' । न० प्रतिरूपे ॥

प्रतिच्छाया । स्त्री० प्रतिबिम्बे ॥ प्रकृष्टाच्छाया ॥

प्रतिजङ्घा । स्त्री० अग्रजङ्घायाम् ॥

प्रतिजल्प ' । पु० वाक्यविशेषे ॥

प्रतिजागरः । पु० अवेक्षायाम् । प्रत्यवेक्षणे ॥ गृहमवेक्षस्वेत्यादिनियोगे ॥ प्रति-जागरणम् । जागृ० । घञ् । जा-ग्रोऽवौतिगुण . ॥

प्रतिजिह्वा । स्त्री० उपजिह्वायाम् । रसनकाङ्गे । आलजिव०इ०गौ०

प्रतिजिह्विका । स्त्री० तालुमूलस्थक्षुद्रजिह्वायाम् । प्रतिजिह्वायाम् ॥ घण्टिकायाम् ॥

प्रतिज्ञा । स्त्री० अङ्गीकृतौ । अङ्गीकारे । साध्याभिधायिकायावाचि ॥ नृपाणांप्रतिज्ञापरिपालनस्वर्गसाधनमितिबुद्धा ॥ कर्तव्यत्वप्रकारकज्ञानानुकूलव्यापारे । इत्यनुमितौ गदाधरी ॥ साध्यनिर्देश . प्रतिज्ञा ॥ इ० गोतमसूत्रम् ॥ ३३ ॥ साधनीयस्यार्थस्य योनिर्देश . सप्रतिज्ञा ॥ साधनीयस्ववह्निमत्वादिनापर्वतादि । ——(+*+)—— तथाचपक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षेसाध्यतावच्छेदक विशिष्टवैशिष्ट्यबोधकशब्दइत्यर्थ . । निगमनवाक्यायच साध्यांशे० साध्यतावच्छेदकातिरि

ज्ञाप्रकारकत्व वाच्यम्। तदर्थश्च साध्यतावच्छेदकप्रकारता विलक्षणप्रकारताशून्यत्वम्। तेनप्रमेय वत साध्यत्वेनासिद्धि, उदासीन वाक्यवारणायच न्यायान्तर्गतत्वेसति प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षकप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यविषयता विलक्षणविषयताकप्रबोधाजनकत्वेसति प्रकृतपक्षेप्रकृतसाध्यबोधजनकत्वतत्प्रतिज्ञात्वावयवत्वादिकपरिभाषाविशेषविषयत्वरूपम्, तत्तद्व्यक्तित्वरूपञ्चेत्यपिवदन्ति॥ प्रतिज्ञायते॰ इति॥ प्रतिपूर्वाज्ज्ञानातेरातश्चोपसर्गेइत्यङ्। टाप्॥

प्रतिज्ञात, । त्रि॰ अङ्गीकृते॥ प्रतिज्ञायतेस्म। क्त,॥ प्रतिज्ञातस्त्रामेणतदावालिवधप्रतीति रामायणम्॥

प्रतिज्ञानम्। न॰ अङ्गीकारे। प्रतिज्ञायाम्॥ प्रतिपूर्वकजानातेल्युट्॥

प्रतिज्ञान्तरम्। न॰ निग्रहस्थानवि॰ प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधेधर्मविकल्पात्तदर्थनिर्देशः प्रतिज्ञान्तरम्॥ ४६॥ प्रतिज्ञातस्यार्थसयप्रतिषेधे कृते तद्दूषणोद्दिधीर्षयाधर्मस्य धर्मान्तरस्यविशिष्ट कल्पोविकल्पस्तस्मात् विशेषणान्तरविशिष्टतया

प्रतिज्ञातार्थस्यकथनमितिफलितार्थ। प्रतिषेधइत्यनेनझटिति स वरणेविलम्बेनापित्वय दूषणाविभाव्यविशेषणेनदोषइत्युक्तम्। प्रतिज्ञातार्थस्येत्युपलक्षणम्॥ हेत्वतिरिक्तार्थस्येतितत्त्वम्। तेन उदाहरणान्तरमुपनयान्तरञ्चप्रतिज्ञान्तरत्वेनसङ्गृहीतंभवति। इदञ्चपक्षसाध्यविशेषणभेदात्प्रत्येकद्विविधम्। यथा शब्दोऽनित्यइत्युक्ते ध्वनौ वाधेनपरेणप्रत्युक्ते वर्णात्मकः शब्द पक्ष इतिप्रतिज्ञान्तरम्। नचेदमर्थान्तरम॰ प्रकृतोपयोगात्। नचेयंप्रतिज्ञाहानि पूर्वोक्तस्या परित्यागात्। एवपर्वतोवह्निमान्सुरभिमलिनधूमवत्त्वादित्युक्ते॰कृष्णागुरुप्रभववह्निमानित्यत्र॰एवताहशवह्नौसाध्ये य: सुरभिमलिनधूमवान्सवह्निमानित्युदाहरणे न्यूनत्वेनप्रत्युक्ते॰ सताहशवह्निमानित्यत्र॰ एवमन्यदप्यूह्यम्॥

प्रतिज्ञाविरोधः। पुं॰ निग्रहस्थानविशेषे। प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोधः प्रतिज्ञाविरोधः॥ ४७॥ अत्रचप्रतिज्ञाहेतुपदेकथाकालीनवाक्यपरे। तथाचकथायाम्स्ववचनार्थविरोध। यद्यपिकाचनमय 'पर्वतोवह्निमान् इदोवह्निमान् इदत्वात्पर्वतोव

ह्निमान्काञ्चनमयधूमादित्यादौ हे त्वाभासान्तरसाङ्कर्यम् । तथापिउ- पधेयसङ्करेऽप्युपाधिरसाङ्कर्यान्नदो ष । नचासङ्कीर्णस्थलाभाव ' ॥ पर्वतोवह्निमान्धूमात्योयोधूमवान् सनिरग्निरित्युदाहरणे० निरग्निश्चा यमित्युपनयेचतत्सत्वात् ॥ एवनि गमनेपिबोध्यम् ॥ ४७ ॥ -

प्रतिज्ञासन्न्यास ' । पु० निग्रहस्था नविशेषे । पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञाता र्थापनयनप्रतिज्ञासन्न्यास ॥ ४८ ॥ पक्षस्यस्वाभिहितस्यपरेणप्रतिषेधे कृतेसतितत्परोजिहीर्षयाप्रतिज्ञा तार्थस्यअपनयनमपलापइत्यर्थ ॥ यथा । शब्दोऽनित्यऐन्द्रियकत्वादि त्युक्ते सामान्ये व्यभिचारेणपरेणप्र त्युक्ते कएवमाहशब्दोनित्यइति ॥ ४८ ॥

प्रतिज्ञाहानि । स्त्री० निग्रहस्थान वि० ॥ प्रतिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञास्व दृष्टान्ते प्रतिज्ञाहानि. ॥ ४५ ॥ प्र तिकूलोदृष्टान्तो यत्रसप्रतिदृष्टान्त. परपक्ष स . स्वोय ' दृष्टान्तोयत्र सस्वदृष्टान्त . स्वपक्ष . । तथाचस्व- पक्षेपरपक्षधर्माभ्यनुज्ञाप्रतिज्ञाहा- नि . स्वयविशिष्याभिहितपरित्याग इतिफलितार्थ . । सिद्धन्तस्तुस्वयवि शिष्यनाभिधीयतइति नापसिद्धान्त साङ्कर्यम् । सेयपक्षहेतुदृष्टान्त सा

ध्यतद्व्याप्त्यहानिभेदात्पञ्चधाभवति । यथाशब्दोऽनित्य कृतकत्वादि त्युक्ते० प्रत्यभिज्ञयाबाधितविषयो यमित्युत्तरिते० अस्तुतर्हिघटएव- पक्षइति । एवतचैवऐन्द्रियकत्वादि तिहेतोरनैकान्तिकत्वमितिप्रत्युक्ते अस्तुकृतकत्वादितिहेतुरिति । एव पर्वतोवह्निमान्धूमात् अयोगोलक वदित्युक्ते० दृष्टान्त . साधनविकल इति प्रत्युक्ते० अस्तुतर्हिमहानसव दिति । एवमेवसिद्धसाधनेचप्रत्यु क्ते० अस्तुतर्हिइन्धनवानिति । अ- न्यहानिस्तुविशेषणहान्यादि ' । यथा तत्रैवनीलधूमादित्युक्तेअसम र्थविशेषणत्वेनप्रत्युक्ते० अस्तुतर्हि- धूमादितिहेतुरित्यादि ॥ ४५ ॥

प्रतिज्ञेय . । त्रि० प्रतिज्ञातुयोग्ये ॥ पु० स्तुतिपाठके ॥

प्रतितन्त्रसिद्धान्त ' । पु० सिद्धान्तवि शेषे ॥ समानतन्त्रासिद्ध ' ॥ २९ ॥ समाशब्दएकार्थे तेनैकतन्त्रसिद्ध- इत्यर्थ । स्वतन्त्रसिद्धइतिपर्यवसि तोर्थ . । तथावादिप्रतिवाद्यो कत रमात्राभ्युपगतस्तदेकतरस्यप्रतित- न्त्रसिद्धान्त इतिफलितार्थ ' । यथा मीमासकानाशब्दनित्यत्वम् ॥ २९ ॥

प्रतिताल । पु० तालविशेषे ॥ यथा । कान्तार . समरोद्यश्चवैकुण्ठोवाब्धि तस्तथा । कथिता शङ्करेणैवचत्वा

र ' प्रतितालिका ' ॥

प्रतिताली । स्त्री० तालकोद्घाटनयन्त्रे । तालौ० इ० भा० ॥

प्रतिदानम् । न० विनिमये । नैमेये ॥ स्वामिनेन्यस्तस्यार्पणे । दत्तस्यप्रतिनिर्यातने ॥ प्रतिकृत्यदानम् । प्रतीपवादानम् ॥

प्रतिदारणम् । न० आजौ । युद्धे ॥

प्रतिदिनम् । न० प्रत्यहम् ॥

प्रतिदिवा । पु० सूर्ये ॥ प्रतिदीव्यति । दिवु० । कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवइतिकनिन् ॥ दिवसे ॥ प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन्नित्यधिकरणेकनिन् ॥

प्रतिदृष्टान्त । पु० परपक्षे । प्रतिकूलदृष्टान्ते ॥

प्रतिदेयम् । त्रि० क्रीतद्रव्यस्यदुष्क्रीतबुध्यापरादत्त्यदाने ॥ यथा । क्रीत्वामूलेनय पण्यं दुष्क्रीतमन्यतेक्रयी । विक्रेतुप्रतिदेय तत्तस्मिन्नेवाह्न्य विक्षतम् ॥ इतिमिताक्षरा ॥

प्रतिद्वन्द्वी । त्रि० प्रतिस्पर्द्धिनि ॥ विरोधिनि ॥ तत्त द्वन्द्व स्वतान्त्रत्वेत्वन्ताहन्ति परस्परम् । प्रतिद्वन्द्वितया लोकेप्रसिद्धेनात्रसंशय ' ॥

प्रतिध्वनि । पुं० प्रतिरवे । प्रतिशब्दे ॥

प्रतिध्वान , । पुं० प्रतिश्रुति । प्रतिशब्दे ॥

प्रतिनन्दनम् । न० वन्दने ॥ आशीर्वादादिभि ' सम्भाषने ॥

प्रतिनप्ता । पुं० प्रपौत्रे । पुत्रस्यपौत्रे ॥

प्रतिनव : । त्रि० नूतने ॥ प्रतिनूयते णु० । ऋदोरप् ॥

प्रतिनिधि . । पु० मुख्यसदृशे ॥ ॥ मुख्यस्याभावेतत्सदृशोयउपादीयतेसप्रतिनिधिरुच्यते ॥ यथा व्रतादावशक्तासामर्थ्ये सति० पुत्र वा विनयोपेतभगिनीभ्रातर तथा । एषामभावएवान्यत्र ब्राह्मणविनियोजयेदिति गरुडपुराणम् ॥ काम्ये प्रतिनिधिर्नास्तिनित्य नैमित्तिकेहिस । काम्ये षूपक्रमादूर्ध्वमन्येप्रतिनिधिविदुरिति ॥ कालमाधवीयवचनान्नित्यनैमित्तिककर्मण्येवप्रतिनिधि: कार्य ॥ विश्वैश्चदेवै ' साध्यैश्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभि । आपत्सु मरणाद्भीतैर्विधे प्रतिनिधि कृतइति मनु' । मुख्यस्यविधे सोमादेर्वेश्चान यौदि , प्रतिनिधिर्विश्वप्रतिपदेवादिभिरनुष्ठितोऽतोसौमुख्यासम्भवेकार्योनतुमुख्यसम्भवेकार्यइत्यर्थ ॥ प्रतिमायाम् ॥ प्रतिनिधीयते० सदृशीक्रियते । डु- धाञ्० । उपसर्गेघो ' कि: ॥

प्रतिनिनद . । पुं० प्रतिध्वाने ॥

प्रतिनियम ' । पु० व्यवस्थायाम ॥

प्रतिनिर्देश ' । पुं० प्रतिपाद्यतयाविधे ॥

यतयावाकीर्तने ॥

प्रतिपच्च । पु० अरौ शत्रौ ॥ विपरीतसाधकत्वे नाभिमते ॥ अन्तराये ॥ सादृश्ये ॥

प्रतिपत्तव्य । त्रि० अवगन्तव्ये ॥

प्रतिपत्ति । स्त्री० प्रवृत्तौ ॥ प्रागल्भ्ये ॥ गौरवे ॥ सम्प्राप्तौ ॥ प्रबोधे सम्यग्ज्ञाने । पदप्राप्तौ ॥ सत्यवचने ॥ साध्यस्यसत्यवचनप्रतिपत्तिरुदाहृता ॥ प्रतिपदनमनयावा । पद० । क्तिन् ॥ मीमांसकमतेफलशून्यकर्माङ्गे ॥ कर्तव्यज्ञाने ॥

प्रतिपत्तिपटह : । पुं० लम्पापटहे । नगारा० इ० भा० ॥ प्रतिपत्तेः पटहः ॥

प्रतिपत्तूर्यम् । न० ढगडवाद्ये ॥

प्रतिपत्यभिसन्धि । पु० प्राप्तिसङ्कल्पे ॥ प्रतिपत्तेः अभिसन्धिः ॥

प्रतिपन्नफला । स्त्री० क्षुद्रकारवेल्याम् ॥

प्रतिपन्नसिद्धा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रतिपथिक । त्रि० प्रतिपथप्राप्ते प्रातिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । ठन् ॥

प्रतिपत्०द् । स्त्री० तिथिवि० । पच्चतौ ॥ साचन्द्रस्यप्रथमकलाक्रियारूपा । वृद्धिरूपाचेच्छुक्ला । ह्रासरूपाचेत्कृष्णा ॥ तत्रजातस्यफलम् । मणिकनकविभूषा सयुतश्चारुकान्तिर्निजकुलकमलोद्घाटमार्तण्डबिम्ब । प्रतिपदिशशिपूर्णेलब्धजन्म प्रतापीभवतिविमलवेशश्चारुकेश प्रजेश ॥ मतौ । सन्विदि । चेतनायाम् ॥ ढगडवाद्ये ॥ उप प्रतिपद्यते ज्ञायतेऽनया । पद्गतौ । सम्पदादित्वात्क्विप् ॥ प्रतिपदनम् । करणेवाक्विप् ॥ तिथीनाप्रवरायस्माद्ब्रह्मणासमुदीरिता । प्रतिपाद्यापदेपूर्वेप्रतिपत्तेनसोच्यते ॥ अत्रचन्द्रदर्शनकारणयथा । अमावास्याघटीशोध्याषष्ठ्यांश्चमानसयुता । सूर्यराहुघटीभ्यश्चे दधिकादृश्यतेशशीति ज्योतिषम् ॥

प्रतिपद्यमान । पुं० भजमाने ॥

प्रतिपन्न : । त्रि० अवगते । निदिते ॥ अङ्गीकृते ॥ विक्रान्ते ॥ प्राप्ते ॥ प्रतिपद्यतेस्म । पद० । क्त ॥

प्रतिपर्णशिफा । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥

प्रतिपादक । त्रि० प्रतिपत्तिजनके । बोधके । ज्ञापके । प्रमाणे ॥

प्रतिपादनम् । न० दाने ॥ प्रतिपत्तौ ॥ बोधके ॥ पद० । ण्यन्त । भावे ल्युट् ॥

प्रतिपादयिता । त्रि० समर्थयितरि ॥

प्रतिपादित । त्रि० बोधिते ॥

प्रतिपादुक । त्रि० प्रतिपद्यमाने ॥ लषपतपदेत्यादिना । उकञ् ॥

प्रतिपाद्य । त्रि० बोद्धव्ये ॥ वक्तव्ये ॥

प्रतिपालक : । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥ प्रतिपालयति । पालरक्षणे । ण्वुल् ॥

प्रतिपालनम् । न० पोषणे ॥ रक्षणे ॥
प्रतिपालित . । त्रि० रक्षिते ॥
प्रतिपाल्य ' । त्रि० प्रतिपालनीये ॥
प्रतिपिपादयिषा । स्त्री० प्रतिपादयितुमिच्छायाम् ॥
प्रतिप्रयाणम् । न० प्रतिगमने ॥ यथा प्रतिप्रयाणेप्यमृतायमानामिति ॥
प्रतिप्रयात ' । त्रि० प्रतिनिवृत्यगते । मिलकैलौटे० द्व० भा० ॥
प्रतिप्रसव । पु० निषिद्धस्यपुनर्विधाने॥
प्रतिप्रसूत . । त्रि० प्रतिप्रसवविशिष्टे ॥ सामान्यशास्त्रविहित क्वचिच्छास्त्रे यप्रतिषिद्धंपुनर्विधीयमानहिप्रतिप्रसूतमुच्यते ॥ पुन सम्भाविते ॥
प्रतिप्रस्तोता । पु० ऋत्विग्विशेषे ॥
प्रतिप्रियम् । न० प्रत्युपकारे ॥
प्रतिफलनम् । न० प्रतिबिम्बे ॥ त्रि० तुल्यफले ॥
प्रतिफलम् । न०प्रतिबिम्बे ॥
प्रतिफुल्ल : । प्रतिफुल्लक । } पु० प्रफुल्ले ॥
प्रतिबद्ध । त्रि० गृहीते ॥ मनोहरे ॥ प्रतिबध्यतेस्म । बन्धबन्धने । क्त : ॥ प्रतिबन्धविशिष्टे ॥
प्रतिबध्य । त्रि० प्रतिबन्धनीये । प्रतिबधार्हे ॥
प्रतिबन्ध । पुं० प्रतिष्टम्भे । कार्यप्रतिघाते ॥ प्रतिबन्धनम् । बन्ध० । घञ् ॥

प्रतिबन्धक । त्रि० प्रतिरोधके । बाधके ॥
प्रतिबन्धि । पुं० अनिष्टान्तरप्रसङ्गकेवाक्यविशेषे । प्रतिबन्धे ॥ प्रतिबन्धेरनुसरत्वम् ॥
प्रतिबल . । त्रि० समानबले ॥ शक्ते । समर्थे ॥
प्रतिबोध । पुं० स्फुटने ॥ निद्रापगमे ॥ गुरूपदेशे ॥
प्रतिबोधम् । अ० बोधबोधप्रतीत्यर्थे ॥ अव्ययविभक्तीत्यादिनायथार्थेऽव्ययीभाव ' ॥ बोधाभिमुखे ॥
प्रतिभयम् । न० भये ॥ त्रि० घोरे । भयङ्करे ॥ प्रतिगतभययेन । प्रादिसमास , प्रतिगतभयस्मिन् । प्रादिभ्योधातुजस्य तिवा ॥
प्रतिभयाकार : । त्रि० भयङ्कररूपे ॥ प्रतिभयमाकारोयस्य ॥
प्रतिभा । स्त्री० उपस्थितायाबुद्धौ ॥ ज्ञानबीजभूतेसंस्कारविशेषे ॥ नवनवोन्मेषशालिन्याबुद्धौ ॥ प्रज्ञानवनवोन्मेषशालिनोप्रतिभामता । ॥ पद्मगटके ॥ प्रतिभानम् । भा० । आतश्चेत्यङ् ॥
प्रतिभाग । पुं० राज्ञाप्रतिदिनग्राह्ये फलकुसुमशाकतृणाद्युपायने ॥
प्रतिभानम् । न० प्रतिभायाम् ॥ जन्मान्तरागतसंस्कारविशेष क विस्त्ववीजप्रतिभानमिति वामन

सूत्रम् ॥

प्रतिभानवान् । त्रि॰ प्रतिभाविशिष्टे ॥ प्रतिभैवप्रतिभानम् । प्रतिभानमस्त्यस्य । मतुप् ॥ तात्कालिकबुद्धिमति ॥

प्रतिभान्वित. । त्रि॰ प्रगल्भ ॥ प्रतिभयाअन्वित ॥

प्रतिभामुख: । त्रि॰ प्रगल्भे ॥

प्रतिभार्गव:। पुं॰ प्रतिशुक्रे ॥ यद्दिग्गत समुदयेद्विचरेद्यभगोलके । यद्वारभेषुविचरेत्त्रिविध . प्रतिभार्गव: ॥ एकग्रामेचतु शाले दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे । प्रतिनानीयमानाया: पुर शुक्रोनदुष्यतीति नववध्वागमनेदीपिका ॥

प्रतिभास . । पु॰ प्रतीतौ ॥

प्रतिभाहानि: । स्त्री॰ बुद्धिनाशे ॥

प्रतिभू । पुं॰ लग्नके । धनिकाधमर्णयोर्मध्यस्थे । जामन्इ॰ पारसीयभाषा ॥ सत्रिविध एकोदर्शनप्रतिभू' । द्वितीयोदानप्रतिभू । अपर: प्रत्ययप्रति भूरिति ॥ प्रति॰ प्रतिनिधिर्भवति । भू॰ । भुव . सञ्ज्ञान्तरयोरितिक्विप् ॥ निर्णेतरि ॥

प्रतिम . । त्रि॰ उत्तरपदस्थोयस्सदृशे ॥ प्रतिमीयते । माङ् । आतइत्यङ् ॥

प्रतिमा । स्त्री॰ गजदन्तसम्बन्धे अनुकृतौ । मूर्तिसदृशमृच्छिलादिनिर्मितप्रतिरूपके । प्रतिमाने । प्रतिबिम्बे ॥ प्रतिमीयतेऽनया । माङ्माने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥ उपमायाम् ॥

प्रतिमानम् । न॰ प्रतिच्छायायाम् । प्रतिबिम्बे ॥ प्रतिकृत्यामीयतेऽनेन । माङ्माने । ल्युट् ॥ गजकुम्भान्तराले ॥ गजदन्तद्वयान्तरे ॥ दन्तयोरुभयोर्मध्य प्रतिमानमितिस्मृतम् । वाहित्थाधोभागे ॥ प्रतिमीयतेऽनेन । मीञ्हिंसायाम् । करणेल्युट् । मीनातिमीनोतीत्यात्वम् ॥

प्रतिमार्गक: । पुं॰ पुरविशेषे ॥ उद्दङ्क -॥

प्रतिमुक्त: । त्रि॰ आमुक्ते । परिहितकञ्चुकादौ भटे ॥ प्रतिमुच्यतेस्म । मुच्लृ॰ । क्त . ॥

प्रतिमुख . । पु॰ नाटकसन्ध्यन्तरे ॥ अभिमुखे ॥ विमुखे ॥

प्रतियत्न । पुं॰ गुणाधाने । संस्कारे ॥ लिप्सायाम् ॥ उपग्रहणे ॥ त्रि॰ यत्नवति ॥ प्रतियत्नम्॰ प्रतियत्यतेवा । यतीप्रयत्ने॰ निकारादौवा । यजयाचेतिनङ् ॥

प्रतियातना । स्त्री॰ प्रतिकृतौ । प्रतिबिम्बे । प्रतिमायाम् ॥ प्रतियात्यतेऽनया । यतनिकारोपस्कारयो

। चु० । यथासङ्ख्योयुच् ॥ तुल्यया तनायाम् ॥

प्रतियोगः । पु० विरोधे ॥ प्रतियुज्यते । घञ् ॥ सम्बन्धे ॥

प्रतियोगी । त्रि० विरोधिनि ॥ यथा रागप्रतियोगीविरागः ॥ सत्प्रतिपक्षे ॥ यथा ॥ प्रतियोगिमच्छद्वाप्रतियोगीनिवर्त्तते ॥ तुल्यशक्तिमति ॥ निरूपिते ॥ यथा । भूभागचप्रतियोगिकम् । विद्यमान वस्तुमात्रनिरूपित मित्यर्थः ॥

प्रतिरथः । त्रि० प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरवः । पु० प्रतिशब्दे ॥

प्रतिरुद्ध । त्रि प्रत्याहृते ॥

प्रतिरूपः । त्रि० सदृशे ॥ न० । प्रतिमायाम् ॥ प्रतिसदृशंरूपं यस्य ॥

प्रतिरूपकम् । न० प्रतिरूपे ॥ स्वा० कः ॥

प्रतिरोधा । त्रि० प्रतिकूलाचरणशीले ॥

प्रतिरोधः । पुं० तिरस्कारे ॥ चौर्ये ॥ सत्प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरोधकः । पुं० चौरे । प्रतिबन्धके ॥

प्रतिरोधी । पुं० चौरे । प्रतिरोद्धुं शीलमस्य । रुधिर्० । सपीतिणिनिः ॥

प्रतिरोपणम् । न० उत्खातपुनारोपणे ॥

प्रतिलम्भः । पुं० लाभे । लम्भने ॥

प्रतिलोमः । त्रि० वामे ॥ विलोमे ॥ अच्प्रत्यन्ववेत्यच् ॥

प्रतिलोमजः । त्रि० प्रतिलोमजाते ॥ उत्तमवर्णायामधमवर्णाज्जाते ॥

प्रतिवचनम् । न० उत्तरे । प्रतिवाक्ये ॥

प्रतिवचः । न० प्रत्युत्तरे ॥

प्रतिवन्दी । स्त्री० स्वस्वीकृतदोषसाम्ये ॥

प्रतिवसथः । पुं० ग्रामे ॥

प्रतिवस्तूपमा । स्त्री० अलङ्कारवि०

प्रतिवाक्यम् । न० उत्तरे ॥ प्रतिवचनम् ॥ ष्यत् ॥

प्रतिवाचि: । स्त्री० प्रतिवाक्ये ॥

प्रतिवातः । पुं० वायुवि० ॥ यीगुरुदेशाच्छिष्यदेशमागच्छतिवायुः स प्रतिवातइत्युच्यते ॥

प्रतिवादः । पुं० प्रत्याख्याने ॥ प्रतिवदनम् । वद० । घञ् ॥ विरोधे ॥

प्रतिवादी । त्रि० विरोधिनि ॥ प्रतिवादोऽस्यास्ति । इनिः ॥ प्रतिपक्षे ॥ यथा । अहात्त्वं दधिय : पक्षः कल्पित : पूर्ववादिना । दद्यात् तत्पक्षसंबन्धंप्रतिवादीतदीत्तरम् ॥ इतिबृहस्पतिः ॥

प्रतिवापः । पुं० प्रतिवापे ॥

प्रतिवासरः । पुं० प्रतिदिने ॥

प्रतिवासी । त्रि० आसन्नगृहस्थित । प्रतिवेशवासिनि । परोसी० इ० भा० ॥ प्रतिवसति । वस० । णिन्यादित्वात् णिनि ॥

प्रतिविधानम् । न० प्रतियत्ने ॥

प्रतिविधि । पुं० प्रतीकारे ॥

प्रतिबिम्बम् । न० प्रतिरूपे । प्रतिमायाम् ॥ तत्तदुपाधिवशात्विम्बाकारैश्चित्तपरिणामे ॥ प्रतिकृतिर्बिम्बस्य । कुगतीतिसमासः ॥

प्रतिविषा । स्त्री० अतिविषायाम् । अतीस० इ० भा० ॥ प्रतीपं विषं यस्या ॥

प्रतिविष्णुकः । पुं० मुचुकुन्दवृक्षे । मुचुकुन्दपुष्प० इ० प्रसिद्धे ॥

प्रतिविहितः । त्रि० सज्जिते ॥

प्रतिवेश । पुं० प्रतिवासिगृहे ॥ प्रतिवासिनि ॥ प्रतिविशेर्घञ् ॥

प्रतिवेशवासी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिवेशी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिशब्द । पु० प्रतिध्वाने । मुख्यसदृशध्वन्यन्तरे ॥

प्रतिशरणम् । न० प्रतिगृहे ॥

प्रतिशासनम् । न० आहूयभृत्यादीनां कार्येप्रेरणे ॥ प्रतिपूर्वात् शासुअनुशिष्टावित्यस्माल्ल्युट् ॥

प्रतिशिष्टः । त्रि० प्रहिते । प्रेरिते ॥ प्रत्याख्याते ॥

प्रतिशीर्षकम् । न० निष्क्रये ॥

प्रतिशुक्रः । पुं० प्रतिभार्गवे ॥

प्रतिश्या । स्त्री० पीनसे ॥ प्रतिश्यायते नयाद्ये ङ्गतौ । अ तश्चोपसर्गे इत्यङ० । टाप् ॥

प्रतिश्याय । पु० पीनसे । नासास्त्राव रोगे ॥ प्रतिश्यायते । श्यैङ् । श्याद्व्यधेतिणः ॥

प्रतिश्रय । पुं० सभायाम् ॥ आश्रये । आश्रये ॥ निवासे ॥ यज्ञगृहे ॥ प्रतिश्रयणम् अत्र वा । श्रिञ्० । एरच्० घोवा ॥

प्रतिश्रवः । पु० अङ्गीकारे । अभ्युपगमे ॥ प्रतिपूर्वात्शृणोतेः ऋदोरप् ॥

प्रतिश्रवणम् । न० आज्ञाङ्गीकरणे ॥

प्रतिश्रुत् । स्त्री० प्रतिध्वाने ॥ श्रुश्रवणे । सम्पदादित्वात्क्विप् प्रतिप्रथमशब्द लक्षी कृत्यश्रूयते० इ० प्रतिश्रुत् ॥

प्रतिश्रुत । त्रि० स्वीकृते । अङ्गीकृते ॥ प्रतिश्रूयतेस्म । श्रु० । क्त ॥

प्रतिषिद्ध । त्रि० निषिद्धे । प्रतिषेधविषये ॥ अप्रतिषिद्धमनुमतंभवतीतियथा ॥

प्रतिषेद्धा । त्रि० निषेधके । माशब्दिके । प्रतिषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेध । पुं० निषेधे ॥ यथा । प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधेप्रधानता । पर्युदासः सविज्ञेयोयत्रोत्तरपदे

ननञ् ॥ द्र० ॥ पर्युदासः सदृश ग्राही प्रतिषेधो निवर्तक । इति च ॥

प्रतिषेधक : । त्रि० निषेधकर्तरि ॥

प्रतिषेध्य . । त्रि० प्रतिषेधकर्त्तु योग्ये ॥

प्रतिष्कश ' । त्रि० सहाये ॥ वार्ताहरे ॥ पुरोगे ॥ कशगतिशासनयो । प्रतिपूर्वोऽस्मात् पचाद्यच् । प्रतिष्कशश्च कशेरिति सुट् षत्वश्च निपात्यते ॥

प्रतिष्कष । पुं० चर्म्मरज्जौ ॥

प्रतिष्टम्भ ' । पुं० प्रतिघाते । प्रतिबन्धे । रोधे । प्रतिष्टम्भनम् । ष्टम्भु रोधे । घञ् ॥

प्रतिष्ठ । पुं० सुपार्श्वनामकतत्तार्हत् पितरि ॥ त्रि० प्रतिष्ठायुक्ते ॥

प्रतिष्ठा । स्त्री० गौरवे ॥ गौरवरूपा प्रतिष्ठा च पुण्यस्य फलं । यथा । पुण्यफलं प्रतिष्ठा सा पूजिता पुण्यदा सदा । यया विना जगत् सर्वं जीवन्मृतसमम्मुने० ति भागवतम् ॥ ++) क्षितौ ॥ स्थाने ॥ स्थितौ ॥ आत्मयापनाय स्थाने । आस्पदे । आश्रये ॥ अनिकेता ह्यनाहाराये च सायं गृहागता । तेषां गृहस्थ सर्वेषां प्रतिष्ठा योनिरेव चेति विष्णुपुराणम् । योनिरन्नादिदानेन जीवन हेतु ॥ यागनिष्पत्तौ ॥ योगसिद्धौ ॥ संस्कार विशेषे ॥ तत्र • यथाशक्ति स्नपनादि पूर्वक प्रतिमा हृदये तन्मूलमन्त्र विन्यासेन देवतायाविशेषसन्निधि प्रतिष्ठेत्यायातम् । यथोक्तं भविष्यपुराणे । स्नपनादि यथाशक्ति कृत्वा तन्मूलमन्त्रकम् ॥ विन्यसेद्धृदयाम्भोजे प्रतिमासुकृताभवेदिति ॥ महाकपिलपञ्चरात्रे । प्रतिष्ठाशब्दसिद्धि ' प्रतिपूर्वाच्च तिष्ठते ' । अनर्थत्वान्निपातानां संस्कारादीप्सते ' स्थिति ॥ अर्थस्तद्वयमेतस्य गीयते शाब्दिकैर्जनैः । विशेषसन्निधिर्यातु क्रियतेव्यापकस्यतु ॥ सन्मूर्त्तीभाव नामन्तौ प्रतिष्ठासाभिधीयते ॥ इति ॥ अकल्पिते ॥ प्रतितिष्ठत्यचेतिकल्पितरूपरहितमकल्पित मुच्यते ॥ स्थानादप्रच्युतौ । प्रतिपूर्वात्तिष्ठतेरातश्चोपसर्गेइत्यङ् । उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम् ॥ चतुरक्षरपद्ये ॥ यथा । भास्वत्कन्या० सैकाधन्या । यस्या . कूले० कृष्णोऽखेलत् ॥

प्रतिष्ठानम् । न० नगरवि० । चक्रवर्त्तिन ' पुरूरवसो राजधान्याम् । ब्रह्मावर्त्त० द्र० विठूर० द्र० च यस्य प्रसिद्धि ' ॥

प्रतिष्ठापित । त्रि० विनिवेशिते ॥

प्रतिष्ठित . । त्रि० तात्पर्येणाश्रिते । संस्थिते ॥ निष्पन्नयागे ॥ सत्कृते ॥ प्रतिपूर्व .ष्ठा० । गत्यर्थेति-

गः। यातिष्ठतीतीत्वम्। उपसर्गात् सुनोतीतिषत्वम्। प्रति ष्ठांगतं। गौरवान्विते॥ क्तच्॥ प्रतिष्ठितानांचार्थोऽस्मिन्नत्यादरिरिच्यते॥

प्रतिष्ठितप्रज्ञ:। त्रि॰ परमार्थनिष्ठे॥ यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्। नाभिनन्दतिनद्वेष्टितस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता॥ यदासंहरते चायंकूर्मोऽङ्गानीवसर्वशः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता॥

प्रतिसंख्यमान:। त्रि॰ अविभागमापद्यमाने॥

प्रतिसंक्रम:। पुं॰ महाप्रलये॥

प्रतिसञ्चर:। पुं॰ महाप्रलये॥ सर्वेषामेवभूतानांत्रिविधः प्रतिसञ्चरः। नैमित्तिकः प्राकृतिकस्तथैवात्यन्तिकोमतः॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तेषांकल्पान्ते प्रतिसञ्चरः। आत्यन्तिकश्चमोक्षाख्यः प्राकृतोद्विपरार्द्धिकः॥

प्रतिसन्धानम्। न॰ अनुसन्धाने॥ प्रतिसन्धीयते। डुधाञ्॰। ल्युट्॥

प्रतिसर:। पुं॰ मन्त्रभेदे॥ माल्ये। स्रजि॥ कङ्कणे॥ व्रणशुद्धौ॥ चमूपृष्ठे॥ प्रातःकाले॥ पुं॰ न॰ मण्डने॥ चारके॥ करसूत्रे। कौतुकसूत्रे॥ प्रतिसरति सृ॰ पचा द्यच्॥

प्रतिसरा। स्त्री॰ कङ्कणविशेषायाम्॥

प्रतिसर्ग:। पुं॰ पुराणलक्षणविशेषे। अनुसर्गे। ब्रह्मणः सृष्टानन्तरंरुद्रादीनांसृष्टौ॥ ब्रह्मविराड्मनुर्दक्षोमरीच्याद्यास्तुमानसाः। अयंसर्गपृथक्चक्रुः प्रतिसर्गः स सम्मृतः॥ प्रतिसज्र्जनम्॰ प्रतिसृज्यतेवा। सृजेघञ्॥ प्रलये॥

प्रतिसव्य:। त्रि॰ प्रतिकूले॥

प्रतिसाख्यानिक:। पुं॰ मागधे। स्तुतिपाठके॥

प्रतिसारणम्। न॰ दन्तादीनामङ्गुल्याघर्षणे॥ दन्तजिह्वामुखानाश्चूर्णेनाल्पावलेहके। शनैर्घर्षणमङ्गुल्या तदुक्तंप्रतिसारणम्॥

प्रतिसीरा। स्त्री॰ जवनिकायाम्। व्यवधानपट्याम्। कनात॰ चिक्॰ पू॰ भा॰॥ प्रतिसिनोति। प्रतिसीयतेवा। षिञ्बन्धने। शुसिचिमीनांदीर्घश्चेतिक्रन्॥

प्रतिसूर्य:। पुं॰ कृकलासे॥ द्वितीयसूर्ये॥

प्रतिसूर्यक:। पुं॰ कृकलासे॥ उपसूर्यकमण्डले॥ द्वितीयार्के॥ अस्य सावर्ण्यं यथा। प्रतिसूर्यक: प्रशस्तो

दिवसकृद्दतुवर्णसप्रभ : स्निग्ध : ॥ वैदूर्यनिभ : स्वच्छ . शुक्लवर्णमसौ भिक्ष ॥ पीतोव्याधिजनयति अ-शोकारूपमयशस्ककोपाय । प्रतिसूर्यो वामालाहस्य भयातङ्कनृपक्षयौ ॥ दिवसकृत : प्रतिसूर्योजलदकृदुद-ग्दक्षिणेस्थितोऽनिलकृत् । उभय स्थ सलिलभयं नृपमुपरिनिहन्त्य धोजनहा ॥ इति ॥

प्रतिसृष्ट : । त्रि॰ प्रत्याख्याते ॥ प्रेषिते ॥ दत्ते ॥ प्रहिते ॥

प्रतिसोमा । स्त्री॰ महिषवल्ल्याम् ॥

प्रतिस्पर्द्धा । स्त्री॰ स्पर्धायाम् ॥

प्रतिस्पर्द्धी । त्रि॰ स्पर्द्धाविशेषे ॥ प्र-तिगर्जिते ॥

प्रतिहत । त्रि॰ द्विष्टे प्रतिस्खलि-ते ॥ रुद्धे ॥ बद्धे ॥ प्रतिबद्धे ॥ प्र-तिहन्यतेस्म । क्त ॥

प्रतिहति । पु॰ विनाशे ॥ प्रतिघा ते ॥

प्रतिहन्ता । त्रि॰ विनाशके ॥ प्रतिह न्ति । हन॰ । बहुलमन्यत्रापीति तृन् ॥

प्रतिहरणम् । न॰ द्वतत्ततोमयने ॥

प्रतिहर्ता । पुं॰ ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रति हरति । हृञ्॰ । बहुलमन्यत्रापी तितृन् ॥ त्रि॰ वारयितरि ॥ प्रति हर्त्तात्वमापदाम् ॥

प्रतिहार । पुं॰ द्वारि । द्वारि ॥ द्वा-स्थे । द्वारपाले ॥ प्रतिह्रियतेऽनेना नया । हृञ्॰ । घञ्॰ । उपसर्गस्ये तिपाक्षिकोदीर्घाभाव . ॥ प्रतिहर णम् । भावेघञ् । प्रतिहारोजनया वयामस्यस्य । अर्शआद्यच् ॥ सामं भक्त्यन्तरे ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसाम्नश्च तुर्थभक्तौ ॥

प्रतिहारक . । पुं॰ मायाकारे ॥ इन्द्र जालादिकारके ॥

प्रतिहास : । पुं॰ करवीरे ॥ प्रतीपो हासोऽस्य ॥ हासकप्रतिहासके ॥

प्रतीक : । पुं॰ अङ्गे । अवयवे ॥ त्रि॰ प्रतिकूले । प्रतीपे । विलोमे । प्रति गताईलंचमीर्येनेनवा । मद्युतश्चेति कप् ॥ प्रत्येति॰ प्रतीयतेवा । इण्-गतौ । अलीकादयश्चेतिसाधुर्वा ॥

प्रतीकार : । पुं॰ कृतापकारस्यप्रत्यप कारे , वैरशुद्धौ ॥ स्वप्राणादित्राणा यव्यापारे ॥ प्रतिकरणम् । कृञ्॰ । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ . ॥ उपाये ॥ चिकित्सायाम् ॥

प्रतीकाश : । पुं॰ उपमायायाम् । उ त्तरपदस्थित्यास्तसदृशवचने ॥ प्रति काशते । काशृदीप्तौ । पचाद्यच् । इक : काशइत्युपसर्गस्यदीर्घ : ॥

प्रतीक्षणम् । न॰ प्रतीक्षायाम् ॥ ईक्ष॰ । ल्युट् ॥

प्रतीक्षा । स्त्री॰ प्रतीक्षणे । निजाभि प्रायेष्टार्थप्रतीक्षणे ॥ ईक्षणम् । ईक्ष

द्दर्शनाञ्जनयो . । गुरोश्चेल्य ' । टाप् ॥

प्रतीच्य । त्रि० पूज्ये ॥ प्रतिप्राल्ये ॥ प्रतीच्यणीये ॥ प्रतीच्यते । ईच्च० । ऋद्दलोर्ण्यत् ॥

प्रतिघात । पु० प्रतिघाते ॥

प्रतीची । स्त्री० पश्चिमदिशि ॥ प्रति पश्चाद्दिनान्तेअञ्चतिसूर्यम् । अञ्चु गतिपूजनयो । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चेतिङीप् ॥

प्रतीचीन : । त्रि० प्राग्भवे ॥ प्रत्यक् ॥ विभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियामितिख ॥

प्रतीच्छक । त्रि० ग्राहके ॥

प्रतीच्छित । त्रि० दृष्टे । गृहीते ॥

प्रतीच्य . । त्रि० प्रतीचिभवे ॥ द्युप्रागितिशैषिकोयत् ॥

प्रतीत । त्रि० सादरे ॥ ज्ञाते ॥ हृष्टे ॥ प्रख्याते ॥ प्राज्ञे ॥ प्रस्थिते ॥ प्रत्येकमगात्०प्रतीयतेस्मेतिवा । इण्० । गत्यर्थत्वात्० कर्तरि० कर्मणिवाक्त ' ॥

प्रतीति ' । स्त्री० प्रत्यये ॥ ज्ञाने ॥ सिद्धौ । भाने ॥

प्रतीप : । पुं० चन्द्रवंशीयसत्तराजपुत्रे । शान्तनुराजपितरि ॥ त्रि० प्रतिकूले । पराङ्मुखे ॥ न० वामे ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । प्रतीपमुपमानस्योपमेयत्वप्रकल्पनम् । त्वल्लो चनसमपद्मं त्वद्वक्त्रसदृशोविधु ॥ प्रसिद्धो ,मानोपमेय प्रातिलोम्यात प्रतीपम ॥ यथावा । यत्त्वन्नेत्रसमानकान्तिसलिलेमग्नन्तदिन्दीवरमेघैरन्तरित प्रियेतवमुखच्छायानुकारीशशी । येपित्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहसागतास्त्वत्साद्दश्यविनोदमात्रमपिमेदैवेनननक्षम्यते ॥ अन्योपमेयलाभेनवर्ण्यस्यानादरश्चतत् । अलङ्गर्वेणतेवक्त्रकान्त्याचन्द्रोपिताद्दश ॥ अत्युत्कृष्टगुणतयावर्ण्यमानस्य० अन्यत्रस्वसादृश्यमसहमानस्यउपमेयकिञ्चित्प्रदर्श्य तावतावर्ण्यस्य तिरस्कारोद्वितीय प्रतीप । पूर्वस्मादपिविच्छित्तिविशेषशालि । यथा । गर्वमसम्भाव्यमिमलोचनयुगलेनकिंवहसिभद्रे ॥ सन्तीदृशानिदिशिदिशिसरस्सु ननु नीलनलिनानि ॥ वर्ण्योपमेयलाभेन तथान्यस्याप्यनादर । क क्रौर्यदर्पं स्ते मृत्योस्त्वत्तुल्या सन्तिहिस्त्रिय ॥ अत्युत्कृष्टगुणतयाक्वचिदप्युपमानभाव मसहमानस्या वर्ण्यस्य वर्ण्यमुपमेयपरिकल्प्यतावतातस्यापितिरस्कार पूर्वप्रतीपवैपरीत्येनतृतीयप्रतीपम् ॥ यथावा । अहमेवगुरु सुदारुणानामितिहालाहलमास्मतातहृप्य ' . ननुसन्तिभवादृशानिभूयोभुवनेस्मिन्वचनानि

दुर्जनानाम् ॥ वर्ण्येनान्यस्योपमाया अनिष्पत्तिवचश्चतत् ॥ मुधाऽपवादो मुग्धाक्षितवन्मुखाभ किलाम्बुजम् ॥ अवर्ण्येवर्ण्यीयमित्यनिष्पत्तिवच नपूर्वेभ्यउत्कर्षशालिचतुर्थप्रतीप । उदाहरणेमुधापवादत्त्वोक्त्याउपमि त्यनिष्पत्तिरुद्घाटिता । यथावा । आकर्णयसरोजाक्षिवचनीयमिदभु वि । शशाकस्तववक्त्रस्य उपमारेरूपमी यते ॥ प्रतीपमुपमानस्यकैमर्थ्य मपिमन्वते । दृष्टञ्चेद्वदनतस्या . किपद्मेनकिमिन्दुना । उपमेय स्येवोपमानप्रातिलोम्यात् पञ्चमप्र तीपम् । यथावा । तदोजसस्तद्य शस स्थितावमौवृथेचित्तेकुरुते यदायदा । तनोतिभानो परिवेश कैतवातवात्तदाविधि . कुण्डल नांविधोरपि । केचिदनन्वयोपमेयो पमाप्रतीपानामुपमाविशेषत्वेनत दन्तर्भावमन्यन्ते । अन्ये तुपञ्चमप्रती पप्रकारमुपमानाक्षेप रूपत्वात्त्वा क्षेपालङ्कारमाहु ॥ प्रतिकूलाश्चा पोस्मिन् । ऋक्पूरवितिअप्रत्यय । द्व्यन्तरुपसर्गेभ्यइतीत्वम् ॥

प्रतीपग । त्रि० यतआगतस्तत्रैवग- ते ॥ प्रतिकूलगामिनि ॥

प्रतीपदर्शिनी । स्त्री० स्त्रीमात्रे । प्रती पद्रष्टुंशीलमस्या : अपाङ्गनिरीक्ष ॥ णात् । सुप्यजातावितिणिनि : ॥

प्रतीमानम् । न० प्रस्थद्रोणादिमान विशेषे ॥

प्रतीयमान . । ज्ञायमाने । प्रमाणस्य विषये ॥

प्रतीरम् । न० तटे । तीरे । तीरय- ति । पाग्तीरकर्मसमाप्तौ । पचा द्यच् । प्राग्योपसर्गनिवृत्तये ॥

प्रतीवाप . । पुं० दुग्धादौदध्यादिभा वार्थतक्रादिप्रक्षेपे ॥ निक्षेपे ॥ स्वर्णादिद्रुतस्यद्रव्यान्तरेणावचूर्णन- इतिख्याते ॥ पानीयौषधविशेषे ॥

प्रतीवेश . । पुं० प्रतिवेशे ॥ उपसर्ग स्यघञ्योतिदीर्घ . ॥

प्रतीसर । पुं० कङ्कणे ॥

प्रतीहार ' । पुं० द्वारि ॥ द्वा . स्थे ॥ प्रतीहारोजनवारणसम्बन्धस्य । अ- र्शआद्यच् ॥ अस्यलक्षण यथा । इङ्गिताकारतत्त्वज्ञोबलवान्प्रियद र्शन . । अप्रमादोसदादक्ष प्रती हार . सउच्यते ॥ अपिच । प्राशु. सुरूपोदक्षश्चप्रियवादीनचोद्धत । चि त्तग्राहश्चसर्वेषाप्रतीहारोविधीय ते ॥ इति ॥ बुद्धौ ॥ सन्धिविशेषे मयास्योपकृतपूर्वमयञ्चोपकरिष्य ति । इतिय क्रियतेसन्धि . प्रती हार . सउच्यते ॥ प्रतिहरणम्० प्रतिह्रियतेनेनावा । हृञ् । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ . ॥

प्रतीहारी । त्रि० द्वारिणि ॥ द्वारार्थ

कप्रतीहारशब्दादस्त्यर्थेइनि . ॥
प्रतीहारी । स्त्री० द्वारस्थितायाम् । द्वारपालकर्मकर्त्र्याम् ॥ गौ० ङीष्
प्रतीहास : । पु० करवीरे । शतप्राशे । हयमारके ॥
प्रतुद : । पुं० हारीतादिपक्षिगणे ॥ यथा । हारीतोधवल ' पाण्डुश्चित्र पक्षोवृहच्छुक ' । पारावत : खञ्ज रीट . पिकाद्या प्रतुदा . स्मृता : ॥ अत्रमुख्यपाठस्त्वयम् । कालकण्ठकहारीतकपोतशतपत्रिका : । सारिकाखञ्जरीटश्चपिकाद्या ' प्रतुदा स्मृता : ॥ इति । भावप्रकाशीयव्याख्यानुरोधात् ॥ प्रतुदा मधुरापित्तकफघ्नास्तुवराहिमा । लघवोवद्धवर्चस्का . किञ्चिद्वातकरा स्मृता . ॥ अपिच । लावाद्याविष्किरोवर्ग . प्रतुदाजाङ्गला . मृगा : । लघव ' शीतमधुरा : कषायाश्चहितानृणाम् ॥ इति ॥
प्रतोद : । पुं० प्राजने । लौहप्रोताग्रेवृषभादिप्रेरणदण्डे ॥
प्रतोरणम् । न० बहिर्द्वारे ॥
प्रतोली । स्त्री० ग्राममध्यमार्गे । रथ्यायाम् । विशिखायाम् ॥ प्रतोलयति । तुलउन्माने । चु० । अच् । गौ० ङीष् ॥
प्रत्त ' । त्रि० दत्ते ॥ प्रदीयतेस्म ॥ डुदाञ्दाने । क्त ' । अचउपसर्गा

त्तइतितादेश . ॥
प्रत्न . । त्रि० पुरातने ॥ नश्चपुराणे प्रादितित्नेनसमुच्चितस्त्नप्प्रत्यय. ॥
प्रत्यक्चेतन . । पु० त्वम्पदलक्ष्ये ॥
प्रत्यक्त्वम् । न० सर्वान्तरत्वे ॥
प्रत्यक्पर्णी । अपामार्गे ॥ द्रवन्त्याम् ॥ प्रत्यक्षिप्तपर्णान्यस्या : सा । पाककर्णेतिङीष् ॥
प्रत्यक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ प्रत्यक्षिप्तपुष्पाण्यस्या : पाककर्णेतिङीष्॥
प्रत्यक्श्रेणी । स्त्री० दन्त्याम् ॥ मूषिकपर्ण्याम् । सुतश्रेण्याम् ॥ प्रतीचीश्रेणीयस्या । समासान्तस्यानित्यत्वान्नकप् ॥
प्रत्यक्षम् । अ० प्रत्यक्षे ॥ अक्षिअक्षिप्रतीतिवीप्सायाम् यथार्थत्वेनसमास : । अक्ष्णोराभिमुख्यमित्यर्थे०लक्षणेनाभिप्रतीतिवाव्ययीभाव : प्रतिपरसमनुभ्योक्ष्णइतिटच् ॥
प्रत्यक्षम् । त्रि० प्रमाणविशेषे । श्रुतौ ॥ प्रामाण्य प्रत्यक्षनपेक्षत्वात्॥ इन्द्रियग्राह्ये । ऐन्द्रियके ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्यार्थाकाराश्रया० इन्द्रियाश्रितवृत्ति . प्रत्यक्षप्रमाणम् ॥ प्रत्यक्षज्ञानकरणप्रत्यक्षम् । इन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्य ज्ञानप्रत्यक्षम् ॥ तद्द्विविधम् । निर्विकल्पक०सविकल्पकञ्चेति । तत्रनिष्प्रकारकज्ञाननिर्विकल्पकम् । सप्रकारकज्ञा

न० सविकल्पकम् । यथा० डित्थो यम्० ब्राह्मणोय०श्यामोयमिति । प्रत्यक्षज्ञानहेतुरिन्द्रियार्थसन्निकर्ष षड्विध । संयोग ' संयुक्तसमवाय: संयुक्तसमवेतसमवाय ' समवेत समवाय ' विशेषणविशेष्यभावश्चे ति । तत्रचक्षुषाघटप्रत्यक्षजनने० संयोगसन्निकर्ष . (॥ + १ + ॥) घटरूपप्रत्यक्षे०संयुक्तसमवाय : चक्षुस्संयुक्तेघटे रूपस्यसमवायात्रूपत्वसामान्यप्रत्यक्षेसंयुक्तसमवेतसमवाय.चक्षु संयुक्तेघटेरूपसमवेतमुत चरूपत्वस्यसमवायात् ॥३॥ श्रोत्रेण शब्दसाक्षात्कारे०समवाय सन्निकर्ष : कर्णविवरवर्त्याकाशस्यश्रोत्रत्वात्०शब्दस्याकाशगुणत्वात्०गुणगुणिनोस्समवायात् ॥ ४ ॥ शब्दत्वसाक्षात्कारे० समवेतसमवाय ' सन्निकर्ष : श्रोत्रसमवेतेशब्दे०शब्दत्वस्यसमवायात् ॥ ५ ॥ अभावप्रत्यक्षे विशेषणविशेष्यभाव : सन्निकर्ष : घटाभाववद्भूतलमित्यत्र०चक्षुस्संयुक्तेभूतले०घटाभावस्यविशेषणत्वात् ॥ ६ ॥ एवंसन्निकर्षषट्कजन्यं ज्ञानंप्रत्यक्षम् । तत्करणमिन्द्रियम् । तस्मात्०इन्द्रियंप्रत्यक्षप्रमाणमिति सिद्धम् ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारिव्यवसायात्मकंप्रत्यक्षम् ॥ प्रतिगतोऽक्ष

म् । अत्यादयइतिसमास ' ॥ अनुभवविशेषे ॥ तत्षड्विधम् । घ्राणजम् १ रासनम् २ श्रावणम् ३ चाक्षुषम् ४ स्पार्शनम् ५ मानसम् ६ निर्विकल्पकसविकल्पकभेदेनप्रत्यक्षंद्विविधम् । निर्विकल्पकमतीन्द्रियम् । सविकल्पकमनोग्राह्यम् । षड्विधप्रत्यक्षे०आश्रयस्यमहत्व कारणम् । इन्द्रियकरणम् । विषयेणसह०इन्द्रियसन्निकर्षोस्यव्यापार . । यथा । घ्राणजादिप्रभेदेनप्रत्यक्षषड्विधमतम् । घ्राणस्यगोचरोगन्धो गन्धत्वादिरपिस्मृत ॥ तथारसो रसज्ञायास्तथाशब्दोपिचश्रुते : । उद्भूतरूपनयनस्य गोचरोद्रव्याणितद्वन्तिपृथक्त्वसङ्ख्ये । विभागसंयोगपरापरत्वस्नेहद्रवत्वपरिमाणयुक्तम् । क्रियांजातियोग्यवृत्ति समवायञ्चताद्दृशम् । गृह्णातिचक्षु सम्बन्धादालोकोद्भूतरूपयो : ॥ उद्भूतस्पर्शवद्द्रव्य गोचर : सोपिचत्वच । रूपान्यच्चक्षुषोयोग्य रूपमत्रापिकारणम् ॥ द्रव्याध्यक्षेत्वचोयोगो मनसाज्ञानकारणम् । मनोग्राह्य सुखंदु . ख मिच्छाद्वेषोमति . कृति . ॥ ज्ञानयन्निर्विकल्पाख्य तदतीन्द्रियमिष्यते । महत्वषड्विधेहेतुरिन्द्रियकरणमतम् ॥ विषयेन्द्रियसम्बन्धोव्यापार सोपिषड्विध

॥ इतिभाषापरिच्छेद ॥

प्रत्यचत्वम् । न० अविलम्बितप्रतीति काले ॥

प्रत्यक्षदर्शन । त्रि० साक्षिणि ॥ प्रत्यक्षदर्शनम् । यस्यस : ॥

प्रत्यक्षदर्शी । त्रि० साक्षिणि ॥

प्रत्यक्षदेव । पुं० ब्राह्मणे ॥

प्रत्यक्षवादी । पु० बौद्धे ॥

प्रत्यक्षी । त्रि० व्यक्तदृष्टार्थे ॥

प्रत्यगात्मा । पुं० अहशब्दप्रत्ययालम्बने० आत्मनि ॥ जडानृताहङ्कारादिभ्य सत्यज्ञानानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतिइतिप्रत्यक् । सचासावात्माच ॥

प्रत्यगाशापति । पुं० वरुणे ॥

प्रत्यगुधृत । त्रि० अन्तर्मुखीकृते ॥

प्रत्यग्र । अभिनवे । नूतने ॥ शोधिते ॥ प्रतिनवमग्रमस्य ॥

प्रत्यग्रथ । पु० अहिच्छत्रदेशे ॥

प्रत्यङ्गम् । न० कर्णाद्यवयवे ॥ यथा । प्रत्यङ्गकर्णनासाक्षिलिङ्गाङ्गानिकरादिकम् । इति ॥

प्रत्यङ्गिरा । स्त्री० देवीविशेषे ॥

प्रत्यक् । अ० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ प्रतीच्यादिशि०प्रतीच्यादिश प्रतीचीदिग्वा । दिक्शब्देभ्य सप्तमीपञ्चमीत्यादिनाऽस्ताति : । अञ्चेर्लुक् । लुक्तद्धितलुकि ॥ ॥ एवदेशेकालेच ॥

प्रत्यक् । त्रि० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ प्राग्भवे ॥ सर्वान्तरेहश्यादन्यस्मिन् कीदृक्तत्प्रत्यगितिचेत्०तादृगीदृगितिद्वयम् । यत्रनप्रसरेत्स्वेतत्प्रत्यगित्यवधार्यताम् ॥ निर्विशेषावरोचे ॥ जडानृताहङ्कारादिभ्य : सत्यज्ञानानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतीति तथा । क्विन् ॥

प्रत्यञ्चित : । त्रि० पूजिते ॥

प्रत्यन्तर । त्रि० प्रत्यासन्ने ॥

प्रत्यनीक । पुं० अरौ । शत्रौ । विरोधिनि ॥ परपक्षसैन्ये ॥ न० अलङ्कारवि० ॥ यथा । प्रतिपक्षमशक्तेनप्रतिकर्त्तुं तिरस्क्रिया । यातदीयस्यतत्स्तुत्यैप्रत्यनीकतदुच्यते ॥ न्यक्कृतिपरमपिविपक्ष साक्षान्निरसितुमशक्तेनकेनापियत्तमेवप्रतिपक्षमुत्कर्षयितुतदाश्रितस्य तिरस्करणम् तदनीकप्रतिनिधितुल्यत्वात्०प्रत्यनीकमभिधीयते । यथानीकेऽभियोज्ये तत्प्रतिनिधिभूतमपरगूढतयाकेनचिदभियुज्यते०तथेहप्रतियोगिनिविजेयेतदीयोऽन्यो विजीयतइत्यर्थ । उदाहरणम् । त्वविनिर्जितमनोभवरूप साचसुन्दरभवत्यनुरक्ता । पञ्चभिर्युगपदेवशरैस्तातापयत्यनुशयादिवकाम ॥ यथा । यस्यकिञ्चिदपकर्त्तुमक्षम । कायनिग्रहगृहीतविग्रह : । कान्तवक्त्रसदृशाकृ

तिक्ततीराहुरिन्दुमधुनापिबाधते ॥ इन्दोरचतटीयत सम्बन्धिमुखसम्बन्धात् ॥

प्रत्यन्त . । पुं० म्लेच्छदेशे ॥ प्रतिगतोऽन्तम् । अत्यादय . क्रान्ताद्यर्थे० द्वि० स० ॥ त्रि० सन्निकृष्टे ॥

प्रत्यन्तपर्वत . । पुं० पादे । प्रधानाऽद्रिसमीपस्थक्षुद्राद्रौ ॥ प्रत्यन्ते० महाद्रे : समीपे० य : क्षुद्र . पर्वत ॥

प्रत्यभिज्ञा । स्त्री० सुखमहमस्वाप्समित्याद्यभिज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञायते । प्रत्यभिपूर्वाज्जानाते रातश्चोपसर्गे इत्यङ् । टाप् ॥

प्रत्यभिज्ञानम् । न० इन्द्रियजेज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञाननामपूर्वमनुभूतस्य कालान्तरेप्रमाणेनतत्त्वोल्लेख्यपूर्वकंज्ञानम् । तथाहि । आत्माप्रियोहबाल्ये पितरावन्वभूवसएवेदानींस्थाविरेनप्तननुभवामीति । योहसुप्त:स्वप्नमद्राक्षसएवेदानींजागर्मीतिचवाल्याद्यवस्थासुच० प्रत्यभिज्ञायते । प्रतिपूर्वाज्जानातेर्ल्युट् ॥

प्रत्यभियोग . । पुं० प्रत्यपराधे ॥

प्रत्यभिवाद . । पुं० अभिवाद्यगुरोराशीर्वचने ॥ अभिवादयित्रे आशीर्वाद : प्रत्यभिवादइतिव्याख्यानात् ॥ अचोक्तपतञ्जलिना । अविद्वांस: प्रत्यभिवादेनाम्नोयेनप्लुतिविदु . । कामन्तेषुतुविप्रोष्यस्त्रीष्विवायमहवदेत् । स्त्रीवन्नमाभूमेत्यर्थं यव्याकरणमिति ॥ स्त्रीष्विवेति । प्रत्यभिवादेहिगुरुणाप्लुत . कार्ये । प्लुत कर्तुं नजानातिसस्त्रीवद्वक्तव्य अयमहमिति । नत्वभिवादयेदेवदत्तो हमित्यादिनासस्कृतप्रयोगेण्वेति कैयट . ॥

प्रत्यभिवादनम् । न० प्रत्यभिवादे ॥

प्रत्यय . । पुं० अधीने ॥ शपथे ॥ ज्ञाने ॥ विश्वासे ॥ उदयतिचपरिस्मिन्प्रत्ययेशास्त्रयोनौ० गतवतिविलयञ्चप्राकृतेपिप्रपञ्चे । सपदिपदमुदीतकेवलप्रत्ययोयत् तदियदितिमिमीतेकोहृदापण्डितोपि ॥ निश्चये ॥ हेतौ ॥ कार्यंप्रत्ययते० जनकत्वेनगच्छति० इतिव्युत्पत्त्याप्रत्ययशब्दकारणवचनइत्याहु ॥ प्रतीयतेस्मात् कार्यमितिव्युत्पत्तेश्च ॥ रन्ध्रे ॥ शब्दे ॥ प्रथितत्वे ॥ तृतीयाध्यायमारभ्यपञ्चमाध्यायपर्यन्त प्रकृते . परतोविहितेषुसन्नादिकवर्णेषु ॥ प्रकृतिपरएवप्रत्यय . प्रयोक्तव्य . । प्रत्ययपरैवप्रकृतिरितिभाष्यम् ॥ नकेवला प्रकृति प्रयोक्तव्यानापिकेवल प्रत्यय इतिच ॥ आचारे ॥ प्रत्ययनम् ० प्रतीयतेऽनेनवा । प्रत्येतीतिवा । इण् गतौ । एरच् पुंसीतिघो वा० पचाद्यज्वा ॥ प्रतिविषयमय-

तिगच्छतीतिवाविग्रहे । अच् । अच् ॥ प्रत्यया सहकारिणाइतिवि काण्डशेष ॥

प्रत्ययकारिणी । स्त्री० मुद्रायाम् । छाप० मोरछाप० इ० भा० ॥ अभिज्ञाने ॥ प्रत्ययस्यनिश्चयस्यकारिणी ॥

प्रत्ययित त्रि० । आप्ते । विश्वस्ते ॥ प्रत्ययोविश्वास . सञ्जातोऽस्य । तदस्यसञ्जातमितीतच् ॥

प्रत्ययी । त्रि० विश्वासिनि ॥ प्रत्ययो अस्त्यस्य । इनि ॥

प्रत्यरिः । पु० पञ्चमतारायाम् ॥

प्रत्यर्थी । त्रि० शत्रौ ॥ प्रतिकूलमर्थयितुंशील. । अर्थयाञ्चायाम् । सुपीतिणिनि ॥ प्रतिवादिनि ॥ अर्थिप्रतिपक्षे ॥ यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतोलेख्य यथावेदितमर्थिना । समामासतदर्धाहर्नामजात्यादिचिह्नितम् ॥ अर्थ्यतेइत्यर्थं साध्य. सोऽस्यास्तीत्यर्थी०तत्प्रतिपक्षः प्रत्यर्थी ॥

प्रत्यर्पणम् । न० निर्यातने । न्यासार्पणे ॥

प्रत्यर्पित । त्रि० प्रतिदत्ते ॥ प्रत्यवकर्षणम् न० क्षणत्वक्षरे ॥ निवर्त्तके ॥

प्रत्यवर । त्रि० निकृष्टे ॥

प्रत्यवसानम् । न० भक्षणे ॥भोजने ॥

प्रत्यवसितम् । त्रि० भक्षिते ॥ प्रत्यवसीयतेस्म । भोक्तकर्मणि । क्तः ॥

प्रत्यवस्कन्द . । पुं० प्रत्यवस्कन्दने

प्रतयवस्कन्दनम् । न० व्यवहारोत्तरप्रभेदे ॥ यथा । प्रत्यवस्कन्दनंनाम सत्यग्रहीतम्०प्रतिदत्तंप्रतिग्रहलब्धमितिवा । यथाहनारदः । अर्थिनालेखितोयोर्थः प्रत्यर्थीयदितंतथा । प्रपद्यकारणंब्रूयात्प्रत्यवस्कन्दनस्मृतमिति ॥ बृहस्पतिरपि । अर्थिनाभिहितोयोर्थःप्रत्यर्थीयदितंतथा । प्रपद्यकारणब्रूयात्प्रत्यवस्कन्दनंहितदिति ॥

प्रत्यवस्थाता । पुं० शत्रौ ॥

प्रत्यवस्थानम् । न०दूषणाभिधाने ॥

प्रत्यवहारः । पु० प्रलये ॥ प्रत्यवह्रियन्तेप्राणिनोस्मिन् । घञ् । अवहाराधारेतिघञ् ॥

प्रत्यवायः । पुं० अङ्गवैगुण्यनिबन्धनेपाये ॥ प्रत्यवाय्यते । प्रत्यवपूर्वादयतेर्घञ् ॥

प्रत्यवेक्ष्यः । त्रि० एतावत्कृतमेतावत्कर्त्तव्यमित्यनु सन्धानेनविचारणीये ॥

प्रत्यश्मा । पुं० गैरिके । गिरिमृदि ॥

प्रत्यस्तः । त्रि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रत्यहम् । अ० प्रतिदिने ॥ अहः अहः प्रति० यथार्थेऽव्ययीभावेन पुंसकादन्यतरस्यामितिसमासान्तष्टच् । टिलोपः ॥

प्रत्याकार । पुं० खड्गकोषे ॥

प्रत्याख्यात । पुं० दूरीकृते । निराकृते ॥ प्रत्याख्यायतेस्म । ख्याप्रकथने० चक्षिङादेशोवा । क्त ॥

प्रत्याख्यानम् । न० निराकरणे । निरसने ॥ ख्या० चक्षिङादेशोवा । ल्युट् ॥

प्रत्याख्येय : । त्रि० प्रणोद्ये । प्रत्याख्यातुयोग्ये ॥ अचोयत् । ईत् ॥ कुशा शाकपयोगव्या प्रत्याख्येयनवारिच । अयाचिताहृतग्राह्यमपिदुष्कृतकर्मणा ॥ अन्यत्रकुलटापण्डपतितेभ्योद्विषस्तथेतिगरुड पुराणे अध्याय : ॥

प्रत्यागत ' । त्रि० पुनरागते ॥ सन्निवृत्ते ॥

प्रत्यागम । पुं० प्रत्यागमने । फिरकेआवना० हू० भा० ॥

प्रत्यागमनम् । न० पुनरागमने । प्रत्यागमे ॥

प्रत्यादित्सु । त्रि० आच्छिद्यग्रहीतुमिच्छौ ॥

प्रत्यादिष्ट । पुं० निराकृते । निरस्ते । मात्रागच्छेत्याद्युक्ते । प्रतिरुद्धे ॥ प्रत्याख्याते ॥ प्रत्यादिश्यतेस्म । दिशअतिसर्जने । क्त ॥

प्रत्यादेश । पुं० निराकृतौ । प्रत्याऽऽख्याते ॥ प्रसङ्गनिवारणे ॥ भर्त्तांप्रतिदेवतायाउपदेशे ॥ प्रत्यादेशनम् । दिश० । घञ् ॥

प्रत्याय ' । पु० विश्वासे ॥

प्रत्यायक । त्रि० प्रतीतिजनके ॥ यथा । वर्णसमूहरूपतयाशब्दोऽर्थस्यप्रत्यायकइति ॥ यथावाद्विरादेजित्यत्वद्विश्वदस्यप्रत्यायकत्वमादेच।प्रत्याय्यत्वम् ॥

प्रत्यायनम् । न० प्रतीतावानयने ॥ बोधजनने ॥

प्रत्यायित . । त्रि० विश्वसनीये ॥ प्रत्ययए१प्रत्याय तप्राप्त ॥

प्रत्यालीढम् । न० धन्विनायुद्धकाले चरणन्यासभेदे । जङ्घस्यसवामपादप्रसारेदक्षिणपादसङ्कोचे ॥ त्रि० अशिते ॥ प्रत्यालेहनम् । लिह० । नपुंसकेभावेक्त ॥

प्रत्याशा । स्त्री० अभिलाषे ॥

प्रत्यासत्ति ' । पु० सामीप्ये ॥

प्रत्यासन्न ' । त्रि० निकटवर्त्तिनि ॥

प्रत्यासर । पु० सैन्यपृष्ठे ॥

प्रत्यासार । पु० व्यूहस्यपश्चाद्भागे । व्यूहस्यपश्चाद्व्यूहान्तरे । व्यूहपार्ष्णौ ॥ प्रतीपमासारयतिभग्नान् । सृ० । ण्यन्त । अच् ॥

प्रत्याहत । त्रि० कुण्ठिते ॥

प्रत्याहरणम् । न० प्रतयाहारे ॥

प्रत्याहार . । पु० उपादाने । स्वस्वविषयेभ्यइन्द्रियाणांप्रत्याहरणे ॥ स्वस्वविषयासम्प्रयोगेचित्तस्यस्वरू

पानुकारएवेन्द्रियाणामितिपातञ्जला । विषयेभ्योनिगृहीतानीन्द्रियाणिचित्तरूपाण्येवभवन्ति । ततश्चविक्षेपाभावात्चित्तधारणादिकं निर्वहतीत्यर्थः ॥ सर्वाणीन्द्रियाणिस्वस्वविषयेभ्य . प्रत्याहरतीति तथा ॥ विषयेभ्यात्मनाहृष्टामनसश्चित्तमञ्जनम् । प्रत्याहार : सविक्षेयोभ्यसनीयोमुमुक्षुभि : ॥ प्रत्याहरणम् । हृञ् । घञ् ॥ अक्षरसमाम्नाये । अल्पेनबहूनांग्रहणे । व्याकरणप्रसिद्धे च्वज्भलादिषु ॥ प्रत्याह्रियन्तेसङ्क्षिप्यन्तेवर्णायत्र । करणाधिकरणयोश्चेतिल्युटिप्राप्ते कृत्यल्युटोबहुलमितिबहुलोक्तेर्धिकरणे घञ् ॥ प्रतिकार्थमाक्षिप्तेवा ॥

प्रत्याहारयोग ' । पुं० श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्येसंयमाग्निषुजुह्वतीति विहिते ॥

प्रत्युक्त : । त्रि० दत्तोत्तरे । प्रतिवाक्ये ॥

प्रत्युक्ति ' । स्त्री० प्रत्युत्तरे ॥

प्रत्युत्क्रम । पु० प्रयोगार्थे । कर्मारम्भे प्रथमप्रयोगे ॥ प्रत्युत्क्रमणम् । घञ् ॥

प्रत्युत्क्रान्ति : । स्त्री० प्रत्युत्क्रमे ॥

प्रत्युत्तरम् । न० प्रतिवचने । उत्तरे ॥ उत्तरंप्रति०उत्तरे ॥ यथा । ममेयभूमिःक्रमागतत्वात् ०इतिवादिनं०

ममेयंभूमिर्दशवर्षोपभुज्यमानत्वात् इतिप्रत्युत्तर ॥

प्रत्युत्थानम् । न० अभ्युत्थाने । गात्रोत्थानपूर्वकसम्माने । प्रत्युत्थीयते ऽत्र । शा० । ल्युट् ॥

प्रत्युत्पन्न : । त्रि० उत्पत्तिविशिष्टे ॥ प्रत्युत्पद्यतेस्म । पद० । क्त ॥

प्रत्युत्पन्नमति ' । त्रि० प्रगल्भे । प्रतिभायुक्ते ॥ सूक्ष्मबुद्धियुक्ते । कुशाग्रीयमतौ ॥ कार्यावसरएवप्रत्युत्पन्नामतिर्यस्यस ' ॥

प्रत्युद्गत ' । त्रि० प्रत्युद्गते ॥ प्रत्युद्गम्यतेस्म । गम्लृ० । क्त ' ॥

प्रत्युद्गम ' । पुं० आगच्छतोगुर्वादे : सम्मुखगमने । अभ्युत्थाने ॥ प्रत्युद्गमप्रश्रयाभिवादनं विधीयते साधुमित्र ' सुमध्यमे । प्राज्ञै : परस्मै पुरुषायचेतसाशुश्रूषयाचैवदेहमानिने ॥

प्रत्युद्गमनम् । न० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्गमनीयम् । न० धौतांशुकद्वये ॥ त्रि० उपस्थेये । समुपस्थानयोग्ये पूजनीये ॥

प्रत्युद्धार : । पुं० प्रत्युद्गते ॥

प्रत्युद्यत ' । त्रि० निवेदिते ॥

प्रत्युपकार ' । पु० उपकारप्रत्युपकारे । प्रतिप्रिये ॥ प्रतिकर्तुमशक्तस्याजीवितान्मरणंवरम् ॥

प्रत्युपवेशनम् । न० निरोधने ॥

प्रत्युप्त । त्रि० खचिते ॥

प्रत्युष । न० प्रभाते ॥ प्रत्योषत्यन्धकारम् । उषदाहे । उष किदिचसि अन्योपसर्गनिवृत्तयेप्रतीति ॥

प्रत्यूढ । त्रि० छले । वहिष्कृते ॥

प्रत्यूष । पुं० अहर्मुखे । प्रभाते ॥ वसौ ॥ प्रत्यूषति० रुजलिकामुकान् । जषकजायाम् । इगुपधेतिकः ॥

प्रत्यूष । न० प्रत्यूष ॥

प्रत्यूह । पुं० विघ्ने ॥ प्रत्यूहनम् । ऊह० । घञ् ॥

प्रत्येकम् । न० एकमेकम्प्रतीत्यर्थे ॥

प्रत्येना । त्रि० चौर्यादिशिक्षके ॥ प्रत्येनसः शिक्षका । सुचौर्यादौ तत्पदेनसि ॥

प्रथनम् । न० विस्तारे ॥

प्रथम । त्रि० आदौ ॥ प्रधाने । मुख्ये ॥ प्रथते । प्रथप्रख्याने विस्तारे वा । प्रथेरमच् । प्रथमचरमेति सर्वनामत्वात्पक्षे० जस शी । प्रथमे प्रथमा ॥

प्रथमा । स्त्री० सु० औ० जस् इति त्रिके ॥

प्रथयन् । त्रि० विस्तारयति ॥

प्रथा । स्त्री० ख्यातौ । प्रसिद्धक्रियायाम् ॥ प्रथनम् ॥ प्रथ० । भिदाद्यङ् ॥

प्रथित । त्रि० विख्याते ॥ प्रथतेस्म । प्रथ० । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः

इट् ॥

प्रथिति । स्त्री० ख्यातौ । प्रथते प्रथ० । पदिप्रथिभ्यानिदितिति ॥ तितुत्रेष्वग्रहादीनामितीट् ॥

प्रथिमा । पु० पार्थवे । पृथुत्वे ॥ पृथोर्भावः । पृथ्वादिभ्यइमनिज्वेति इमनिच् । रऋतोरितिरआदेश । टेरितिटिलोप ॥

प्रथिष्ठ । त्रि० अतिशयेनप्रथौ । अतिष्ठइति ।

प्रथीयान् । त्रि० पृथुतरे ॥ ईयसुनि० रऋतोहलादेरितिरेफादेश ॥

प्रद : । त्रि० प्रदातरि । प्रकर्षेणददाति । डुदाञ्० । क ॥ प्रेदाज्ञ इतिकर्मण्युपपदेविधानान्नकस्तस्मादसाधुरेवायम् ॥

प्रदक्षिण । पु० न० दक्षिणावर्त्तेनदेवतामुद्दिश्यभ्रमणे ॥ यथा । एकादेव्यांरवौसप्त त्रीणिकुर्याद्विनायके । चत्वारिकेशवेकुर्यात् शिवेचार्द्धप्रदक्षिणम् ॥ सर्वदेवतुष्टिदप्रदप्रदक्षिणम् यथा । प्रसार्यदक्षिणहस्त स्वयन्नम्रशिरा पुनः । दक्षिणदर्शयेन्नृपार्श्वं मनसापिचदक्षिणं ॥ सकृत्क्षिर्वाविष्टयेतादेव्याप्रीति । प्रजायते । सचप्रदक्षिणोज्ञेयः सर्वदेवौ घतुष्टिद ॥ अष्टोत्तरशतयस्तुदेव्या, कुर्यात्प्रदक्षिणांसर्वान्कामानसमासाद्यपश्चान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ मन

सावित्रयोद्व्याहृत्यं भक्त्याप्रदक्षिणम् । प्रदक्षिणाद्यमगृहेनरकाधिनपश्यति ॥ अपिच । दक्षिणाद्दाय वींगत्वादिशतस्याश्चशाम्भवीम् । ततश्चदक्षिणागत्वानमस्कारस्त्रिकोणवत् ॥ अर्द्धचन्द्रमहेशस्यपृष्ठतश्चसमीरितम् । शिवप्रदक्षिणेमन्त्रीअर्द्धचन्द्रक्रमेणतु ॥ सव्यासव्यक्रमेणैवसोमसूत्रनलङ्घयेत् ॥ प्रसार्यदक्षिणाहस्तस्वयनम्रशिरा पुनः । दर्शयेदक्षिणपार्श्वंमनसापिचदक्षिण ॥ त्रिधाचवेष्टयेत्सम्यक्देवताया प्रदक्षिणम् ॥ एकहस्तप्रमाणश्चएकवा विप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनविष्णोर्हन्तिपुण्य पुराकृतम् ॥ प्रगतोदक्षिणम् । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिचह्रस्वव्ययीभाव ॥

प्रदत्त ' । त्रि० प्रकर्षेणदत्ते ॥

प्रदर । पु० विदीर्णभूभागे । विदारे ॥ शरे । वाणे ॥ भङ्गे ॥ नारीरुग्भेदे । असृग्दरे । तत्तुफलितयोन्यारक्तादिधातुचरणे ॥ अस्यनिदान यथा । विरुद्धमद्याध्यशनादजीर्णादगर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च । यानाध्वशोकादतिकर्षणाच्चभाराभिघाताच्छयनाद्दिवाच ॥ असृग्दरभवेत्सर्वसाङ्गमर्द सवेदनम् ॥ तस्यातिवृद्धौदौर्बल्यं श्रमोमूर्च्छामदस्तृषा । दाह, प्रलाप पाण्डुत्वतन्द्रारोगा

श्चवातजा ॥ सचतुर्विधउक्तोयथा । तस्लेष्मपित्तानिलसन्निपातैश्चतु ' प्रकारप्रवदन्तिवृद्धाद्दति ॥ प्रदीर्यते० प्रदरणमनेनवा । दृविदारणे । ऋदोरप् ॥ गर्त्ते ॥ प्रकृष्टभये । त्रि० तद्वति ॥

प्रदर्शनम् ' न० सदर्शने ॥ दिङ्माचदर्शने ॥ प्रदृश्यते ' दृशिर् । ल्युट्

प्रदर्शित . । त्रि० आलोकिते ॥

प्रदल । पुं० वाणे ॥

प्रदानम् । न० दाने ॥ प्रदीयमाने ॥ डुदाञ्० । प्रपूर्व . । प्रकृष्टदाने ॥

प्रदानोचित ' । त्रि० दानपात्रे ॥

प्रदिग्धम् ' न० मासव्यञ्जनभेदे ॥ यथा । मासवङ्कघृतैर्भृष्टसिक्ताचोष्णाम्बुनामुहु । जीरकाद्यै समायुक्तपरिशुष्कतदुच्यते ॥ तदेवघृतनक्राढ्य प्रदिग्ध सच्चिजातकम् ॥ त्रिप्रकर्षेणलिप्ते ॥

प्रदिक् । स्त्री० विदिशि ॥ दिग्भ्य प्रगता । शान्ता ॥

प्रदिष्ट ' । त्रि० निर्दिष्टे । प्रदर्शिते ॥

प्रदीप : । पुं० गृहमणौ । दशेन्धने । कज्जलध्वजे । दीपे । दीवा० इ० भा० ॥ दीववृक्षाश्चकर्त्तव्यास्तेजसा यैश्चभैरव । वृक्षेचदीपोदातव्योनतु भूमौकदाचन ॥ सर्वसहावसुमती सहतेनत्विदद्वयम् । अकार्यपाद-घातश्चदीपतापतथैवच ॥ प्रदीप्यते

ऽनेनवादीपयतिप्रकाशयतिवा । दीपीदीप्तौ । इगुपधत्वात्क घ-ञ्वा । अज्वा । प्रोन्योपसर्ग निवृत्त्यर्थं ॥
प्रदीपन । पुं० स्थावरविषभेदे ॥ तल्लक्षणयथा । वर्णतोलोहितोय. स्यादीप्तिमानदहन ' प्रभ ' । महादाहकार पूर्वं कथित सप्रदीपन ॥ अपिच । प्रदीपनस्तुदहनोरक्तवर्णो ऽनाद्रिज ॥ इ० ॥ त्रि० प्रकाशके ॥ प्रकर्षेणादीपयति । णिजन्ताद्दीपेल्र्यु ' ॥
प्रदीप्त । त्रि० प्रज्वलिते । दह्यमाने॥
प्रदीप्ता । स्त्री० रवियुक्तदिशि ॥
प्रदूषित । त्रि० उपहते ॥
प्रदेय । त्रि० पारितोषिके ॥
प्रदेश . । पु० देशमात्रे । स्थितौ । आस्थाने । अवकाशे ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते ॥ भित्तौ ॥ एकदेशे ॥ प्र-दिश्यते । दिश० । हलश्चेतिघञ् । उपसर्गस्यघञीतिपाक्षिकोदीर्घाभाव ' ॥
प्रदेशनम् । न० प्राभृते । उपायने । उपहारे ॥ प्रदिश्यते । दिश० । कृत्यल्युट् ॥
प्रदेशनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदिश्यतेऽनया । दिश० । करणेल्युट् ॥
प्रदेशिनी । स्त्री० तर्ज्जन्याम् ॥ प्रदिशति । दिश० । सुपीतिणिनि प्र

देशोऽस्त्यस्यावा । इनि० ॥
प्रदेह . । पु० आलेपभेदे । प्रलेपे ॥ आर्द्रोघनस्तथोष्णः स्यात्प्रदेह . श्लेष्मवातहा ॥ अनुलेपनाभ्यङ्गादौ ॥
प्रदोष . । पु० रजनीमुखे ॥ त्रिमुहूर्त्तं प्रदोषस्याद्रवावस्तङ्गतेसतील्यके ॥ प्रदोषोऽस्तमयादूर्ध्वंघटिकाद्वयमिष्यतइत्यन्ये ॥ प्रकृष्टदोषे ॥ दुष्यति । दुष० । अच् । टाप् । प्रारब्धोदोषायाः ' प्रादिसमास । प्रारब्धादोषायस्मिन्वा । गोस्त्रियोरितिह्रस्व ॥
प्रदोषव्रतम् । न० प्रदोषदिनेक्रियमाणे व्रतानुष्ठाने ।यथा। यत्रदेवोमहादेवोदेवींसंस्थाप्यविष्टरे। नृत्य'करोतिपुरत सार्धंदेव्यानिशामुखे। तत्रोपोष्यरजन्यादौ प्रदोषेपूजयेच्छिवाम् । प्रतिपक्षविशेषेणातद्देवीप्रीतिकारकमितिश्रीदेवीभागवतेश्रीदेवीगीता ॥
प्रद्युम्न । पु० कामदेवे । कन्दर्पे । बुद्ध्यधिष्ठातरि । वासुदेवांशवि० । यथा । अनिरुद्ध ' स्वयंब्रह्माप्रद्यु-म्न : कामएवच । बलदेव . स्वयंशेष कृष्णस्यप्रकृते पर . ॥प्रकृष्ट द्युम्न बलमस्य ॥
प्रद्योत . । पुं० आतपे । प्रकाशे ॥ प्रकृष्टोद्योत ॥ रश्मौ ॥
प्रद्योतन . । पुं० सूर्ये ॥ कृप्रष्टोद्योत-

न. ॥ न० द्युतौ ॥

प्रद्रावक. । त्रि० कुत्सितामवस्थाप्राप्ते । अन्नलाभादन्यावस्थांप्राप्ते ॥

प्रद्राव : । पुं० पलायने । अपक्रमे ॥ प्रद्रवणम् । द्रु० । प्रेद्रुस्तुस्रुवइतिघञ् ॥

प्रधनम् । न० युधि । रणे । दारणे । डुधाञ् ० । कृपृवृजीतिक्युः ॥

प्रधर्षणम् । न० अभिभवे ॥

प्रधानम् । न० प्रकृतौ । गुणसाम्यावस्थायाम् ॥ परमात्मनि ॥ बुद्धौ ॥ प्रधत्तेसर्वमात्मनि । अन्यत्रापीतियुच् ॥ त्रि० उत्तमे ॥ प्रदधाति । डुधाञ् ० । ल्युट् ० युज्वा । प्रधत्ते ० प्रधीयतेऽनेनास्मिन्वा । कर्तृकरणादौल्युट् ॥ पु ० न० महामात्रे । सेनापत्यादौ ॥ प्रधीयते । कृत्यल्युटइतिकर्मणिल्युट् ॥ प्रधानानुयायिनोजनव्यवहाराभवन्ति ॥ प्रधानस्यप्रधानेनसहनिरोधोनतुदुर्बलेन ॥

प्रधानात्मा । पुं० जगत्प्रकृतौ । मायायाम् ॥

प्रधावन. । पुं० वायौ ॥ त्रि० प्रकृष्टगमनविशिष्टे ॥ प्रकृष्ट धावनयस्य ॥

प्रधि. । पुं० रथस्यचक्रान्तेभूमिस्पर्शिभागे । नेम्याम् ॥ प्रधीयतेऽनेन । डुधाञ् ० । उपसर्गेघो. कि : ॥

प्रधी : । त्रि० उत्कृष्टबुद्धियुक्ते ॥ प्रकृष्ट ध्यायति । ध्यै० । ध्यायते ' सम्प्रसारणञ्चेतिक्विप् । हलस्चेतिदीर्घ ' । नित्यस्त्रीत्वाभावान्ननदीत्वम् । प्रकृष्टाधीर्यस्येतिविग्रहेतुनदीत्वम् ॥ स्त्री० प्रकृष्टबुद्धौ० तद्युक्तायाञ्च ॥ प्रकृष्टाधी : प्रकृष्टाधीर्यस्यावा ॥

प्रधूपित । त्रि० प्रकर्षेणतप्ते । दीप्ते च ॥ क्लेशिते ॥ प्रकर्षेणधूपित ॥

प्रधूपिता । स्त्री० क्लेशितायाम् ॥ रविगन्तव्यदिशि ॥

प्रधूमित ' । त्रि० सञ्जातधूमे ॥ ता० स्त्री० सूर्यगन्तव्यदिशि ॥ प्रकर्षेण धूम : सजातोस्यता० इतच् ॥

प्रध्वंस. । पु ० विनाशे । प्रकृष्टो ध्वंस ॥

प्रध्वंसाभाव ' पुं० अभावविशेषे ॥ सच० सादिरनन्त प्रध्वंस. उत्पत्तेरनन्तरम्कार्यस्य । घटादावतिव्याप्तिवारणायानन्तइति । आकाशादावतिव्याप्तिवारणायसादिरिति ॥ प्रध्वंसश्चासावभावश्च ॥ कपालेषुघटादेर्विद्यमानस्येवाभावं प्रध्वंसाभावस्तिरोभावजनकइति सत्कार्यवादिन ॥

प्रनतोदर. । त्रि० विस्तृतोदरे । स्थूलोदरे ॥ प्रकर्षेणनतनम्रमुदरयस्य ॥ री स्त्री० ॥ युवादित्वान्नण : ॥

प्रनिघातनम् । न० प्रणिघातने ।

वधे ॥

प्रपञ्च । पुं० सञ्चये ॥ विस्तारे ॥ प्रतारणे । विप्रलम्भने ॥ विपर्यासे ॥ विपर्यासो ॥ वैपरीत्यं भ्रमो वामायेतिस्वामी ॥ संसारे । नामरूपलक्षणेद्वैतभेदविस्तारे । आकाशादिदेहान्तेजगद्विस्तारे ॥ प्रपञ्च्यते । पचिव्यक्तौ करणे । पचाद्यच् ॥ अध्यारोपापवादाभ्यांनिष्प्रपंचंप्रपचते । अत प्रपंचोनवास्तव । यथाहुर्गौडपादाचार्याः । प्रपंचोयदिविद्येतनिवर्त्ततनसंशयः । मायामात्रमिदंद्वैतमद्वैतंपरमार्थतः । विकल्पोविनिवर्त्तेतकल्पितोयदिकेनचित् । उपदेशादयंवादोज्ञातेद्वैतंनविद्यते ॥ प्रपंचस्य किंकारणं किंस्वरूपमित्यादितर्कंजालं चनकर्त्तव्यं तस्यमायामयत्वादित्याहुराचार्याः यथा ॥ किमिदं किमस्यरूपं कथमिदमभूदमुष्यकोहेतु । इतिनकदापिविचिन्त्यंचिन्त्यं मायेतिधीमताविश्वम् ॥ दंतिनिदारुविकारेदारुतिरोभवति सोपितत्रैव । जगतितथापरमात्मापरमात्मन्यपिजगत्तिरोधत्ते ॥ आत्ममयेमहतिपटेविविधजगच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमेवकेवलमसौपश्यन्प्रमुदंप्रयातिपरमात्मा ॥ तथा चोक्तं योगिनीहृदये । जगच्चित्रंसमालिख्यस्वेच्छातूलिकयात्मनि । स्वयमेवसमालोक्यप्रीयातिभगवान्शिवइति ॥

प्रपञ्चितम् । त्रि० विस्तारिते ॥

प्रपञ्चोपशम । पुं० आत्मनि ॥ प्रपञ्चस्यउपशमोयस्मिन् ॥ चिन्मात्रममलमद्वयसद्वयमानन्दमनुभवारूढम् । ब्रह्मैवास्तितदन्यन्नकिञ्चिदस्तीतिनिश्चयोविदुषाम् ।

प्रपथ । त्रि० शिथिले ॥

प्रपथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ प्रकर्षेणपथ्या ॥

प्रपदम् । न० पादाग्रे ॥ प्रकृष्ट प्रारब्ध० प्रगत वापदम् । प्रादयोगताद्यर्थेप्रथमयेतिसमासः ॥

प्रपदनम् । त्रि० प्राप्तिसाधने ॥ प्रपद्यतेऽनेन । पद० । ल्युट ॥ शरणागमने ॥

प्रपद्यमान । त्रि० मन्यमाने ॥

प्रपन्न । त्रि० शरणागते ॥ सकृदेवप्रपन्नायतवास्मीतिचयाचते । अभयंसर्वथातस्मैददाम्येतद्व्रतं मम ॥ प्रपद्यतेस्म । पद० । क्तः । आगते ॥ प्राप्ते ॥

प्रपन्नाड । पुं० एडगजे । चक्रमर्द्दके ॥

प्रपा । स्त्री० पानीयशालिकायाम् ॥ प्रपिबन्त्यस्याम् । पापाने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥

प्रपाठकः। पुं० सामवेदाध्याये॥

प्रपाणि। पुं० करसाधोदेशे। पाणितले॥

प्रपात। पुं० अतटे। भृगौ। निरवलम्बनपर्वतपार्श्वे। यस्मात्पतनेऽवस्थानक्रियाविशेषोनास्ति०तस्मिन्। प्रपतन्त्यस्मात्। पतॢ०। अकर्त्तरीतिघञ्॥ निर्झरे॥ अभ्यवस्कन्दे॥ कूले०। इतिहेमचन्द्र. पतनप्रदेशे। यत्रपततितत्र॥ प्रपतत्यस्मिन्॥

प्रपान.। पुं० अश्वस्योत्तरोष्ठतले॥

प्रपायी। त्रि० पानकर्त्तरि॥ रक्षकर्त्तरि॥

प्रपावनम्। न० वनान्तरे। कामारण्ये॥ त्रि० प्रकर्षेणशुद्धिजनके॥

प्रपितामह.। पुं० पितृपितामहे। पितामहपितरि॥ विधातरि। ब्रह्मणि॥ हिरण्यगर्भस्यापिपितरिवासुदेवे॥ प्रकर्षेणपितामह। प्रादयइति समास'॥

प्रपितामही। स्त्री० पितृपितामह्याम्॥ प्रपितामहपत्न्याम्॥ स्वंनभश्चासहश्राद्ध माताभुङ्क्तं स्वधामयम्॥ पितामहीचस्वंनैवस्वंनैवप्रपितामही॥ प्रकर्षेणपितामही॥

प्रपित्सु.। त्रि० प्राप्तुमिच्छौ॥ पतते' सन्नन्तादु प्रत्यय। सनिमीमेत्यादिना०इसादेशः अचलोपोऽभ्यासस्य त्वभ्यासलोप'

प्रपुन्नाट। पुं० चक्रमर्दे॥

प्रपुनाड'। पुं० एडगजे। पद्माटे द्विपत्रजातप्रपुन्नाडशाक सुस्वेदितपिण्डितवाढवाढ। ससैन्धव राजिकयासुदिग्ध विमर्द्य सेव्य क्वथितंहिपाच्यम्॥ प्रपुंनाडीलघु' स्वादु वातश्लेष्महर पर. तिक्त कफापह: श्वासकासकुष्ठक्रमीन्जये॥ पुमांसनाडयति। नडभ्रंशे। चु०। कर्म्मण्यण्। मस्यानुस्वारपरसवर्णौप्रकृष्ट प्रगतोवापुन्नाड

प्रपूरिका। स्त्री० कण्टकार्याम्॥

प्रपूरित'। त्रि० दग्धे। पूरिते॥

प्रपौण्डरीकम्। न० पुण्डर्ये। हस्तिनामलुण्ठाशाक्षचक्षुष्ये क्षुद्रविटपे। शालपर्णीपत्रतुल्यच्छदे। चक्षुष्ये पुण्डरिया इति गौ० भा० प्र०। स्थलपद्म इतिप्र०॥ पुण्डरीकेणसदृशम्। शैषि० इत्यण्। प्रकृष्ट पौण्डरीकम्। यद्वास्वार्थेऽण्॥

प्रपौत्र.। पुं० पुत्रस्यपौत्रे। पौत्रस्यपुत्रे। प्रतिनप्तरि॥

प्रपौत्री। स्त्री० पौत्रस्यपुत्र्याम्॥

प्रफुल्ल'। त्रि० उत्फुल्ले। सम्फुल्ले। फुल्लोविकसिते॥ फलति। त्रिफला०। ञीत.क्त:। आदितश्चेतीडभाव.। तिचेत्युत्वम्। अनुसर्गात्फुल्लक्षीवेतिनिष्ठातस्यल:। प्रादिस

भास ॥ प्रफुल्लतिवा । फुल्लविका सने । प० अच् ॥
प्रबन्धः । पुं० सन्दर्भे रचनायाम् ॥ काव्यादिग्रथने ॥ पूर्वापरसङ्गतौ ॥ प्रवाहे ॥ प्रकृष्टोबन्ध
प्रबन्धकल्पना । स्त्री० कथायाम् ॥ प्रबन्धेनकल्पना ॥ प्रबन्धस्यअभिधेयकल्पनास्वयरचनावा ॥ प्रबन्धकल्पनास्तोकसत्याप्राज्ञा कथाविदु । परस्पराश्रयायास्यात्सामता ख्यायिकाक्वचित् ॥ इतिकोलाहलाचार्य ॥
प्रबल । पुं० पल्लवे ॥ त्रि०प्रकृष्टबलसयुक्ते ॥ प्रकृष्ट बलमस्य न० प्रकृष्टबले ॥
प्रबला । स्त्री० प्रसारिण्याम् प्रकृष्ट बलमस्याः, अस्यावा ॥ प्रकृष्टबलयुक्तायाम् ॥
प्रवाल. । पु० न० अभिनवपल्लवे । किसलये ॥ वीणादण्डे ॥ अङ्गारकमणौ । विद्रुमे । लतामणौ । रक्तवर्णवर्तुलाकाररत्नवि० । मूंगा० इ० भा० ॥ तस्यशुभाऽशुभलक्षण यथा । शुद्धघनहृढवृत्त स्निग्ध गात्रसुरङ्गकम् । समगुरुसिराहीनप्रवालधारयेच्छुभम् ॥ गौररङ्गजलाक्रान्त वक्र सूक्ष्म सकोटरम् । रूक्षकृष्ण लघुश्वेतप्रवालमशुभत्यजेत् ॥ विशेषो युक्तकल्पतरोरनुसन्धेय ॥ प्रकर्षेणवल्यतेसञ्चियते । वलसवरणे । घञ् ॥ यद्वा । प्रवलति । वलप्राणने । ज्वलतीतिण ॥ यद्वा० ण्यन्तात्पचाद्यच् ॥ जीवशाके ॥
प्रवालक. । पुं० जीवशाके जीवन्ते ॥
प्रवालफलम् । न० रक्तचन्दने ॥
प्रवाह्लिका । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे ॥
प्रवाहु । पुं० कुर्प्परस्याधोभागे ॥
प्रवाहुकम् । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे प्रवाहुकगृह्णीयात् ॥
प्रबुद्ध । त्रि० निद्रोत्थिते ॥ प्रफुल्ले । विकसिते ॥ ऊहापोहकुशले । पण्डिते ॥ आत्मबोधयुक्ते । नि . सन्देहापरोक्षज्ञानिनि ॥ प्रकर्षेण० अस म्भावनादिरहितत्वेनबुद्ध ॥
प्रबोधः । पु० विनिद्रत्वे ॥ ज्ञाने ॥ यथार्थज्ञाने ॥ चैतन्यप्रधाने । ब्रह्माकारान्त ' करणवृत्यु,पहितअनावृत चैतन्ये ॥ प्रकृष्टोबोध . ॥
प्रबोधनम् । न० अनुबोधे । गतगन्धस्यप्रयत्नेनोद्बोधने ॥ यथाकस्तूरिकादेर्मर्दादिनाप्रवुधि ' । बुधअवगमने । भावेल्युट् ॥ विबोधने ॥
प्रबोधनी । स्त्री० दुरालभायाम् । कार्त्तिकशुक्लैकादश्याम् । देवउठनी० इ० भा० ॥
प्रबोधित: । त्रि० सञ्जातप्रबोधे ॥ प्रकर्षेणज्ञापिते ॥
प्रबोधिता । स्त्री० अतिजगतिप्रभेदे

॥ यथा । सजसाजगौचभवतिप्रबोधिता ॥ यथाप्रयितामृषाचटुलमाननिद्रया०रतिकेलिकुञ्जनिलयेविलासिनी । मुरवैरिणावदनचुम्बनास्मितमाततानसपदिप्रबोधिता ॥
प्रबोधिनी । स्त्री० उत्थानैकादश्याम् । प्रबोधन्याम ॥
प्रभङ्गुर । त्रि० असत्त्वयशीले । स्वा उद्गतिख्याते ॥
प्रभञ्जन । पु० वायौ ॥ प्रकृष्टभनक्ति । भञ्जोआमर्दने । युच् ॥
प्रभद्र । पु० निम्बे ॥ त्रि० श्रेष्ठे ॥
प्रभद्रा । स्त्री० प्रसारिण्याम् ॥
प्रभव । पु० जलमूले ॥ जन्महेतौ पित्रादौ । पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादिमस्थाने । प्रथमज्ञानार्थस्थाने ॥ मुनिविशेषे ॥ जन्मनि ॥ उपादाने निमित्ते ॥ प्रभवत्यस्मात् । अकर्त्तरिचकारकइत्यधिकारादपादानार्थे भुवश्चेरप् ॥ अन्यत : सिद्धस्य प्रथममुपलब्धौ ॥ विष्णौप्रकृष्टोभवो जन्मास्य ॥ यद्वा । प्रकर्षेणभवन्तिजायन्तेमहाभूतान्यस्मात्पूर्वपदम् ॥ गुरोर्माभेन्वर्षष्ठिवत्सराणामादिमे वत्सरे ॥ तत्फलंयथा । बहुतोया सधामेघाबहुशस्याचमेदिनी । बहुक्षीराः सदागावो व्याधिरोगविवर्जिता ॥ प्रशान्तापार्थिवाः सर्वेप्रभवेपरिकीर्त्तिता : ॥ १ ॥ तीर्थविशेषे

प्रभविष्णु : । पु० उत्पत्तिकालेसर्वस्यप्रभवनशीले ॥ प्रपूर्वाद्भवतेर्भुवश्चेतिष्णुच्०यद्यपिभुवश्चेतिछन्दसि०इष्णुजिष्यते०तथा पि०जगत्प्रभोरप्रभविष्णुवैष्णवमितिलोकेपि प्रयोगदर्शनात् । अत्रनिरङ्कुशा. कवयइतिसमाधानमकारिभट्टोजि दीक्षितेन ॥ प्रभौ ॥ यथा । नभर्त्तानैवचसुतोनपितानमातरोनच । आदानेवाविसर्गेवास्त्रीधनेप्रभविष्णव । इ० ॥ त्रि० प्रकर्षेणभवनशीले ॥
प्रभा । स्त्री० रुचि । त्विषि दीप्तौ । प्रकाशे ॥ तेजसोर्भार्येयम् यथा । प्रभाचदाहिकाचैवद्वेभार्येतेजसस्मृते । याभ्याविनाजगत्स्रष्टुंविधातुञ्चनहीश्वरः इति ॥ यष्टाणावड्विधायाछायायाम् ॥ यथाह्वष्टषिपुत्र' । याचच्छायाप्रभासैवषड्विधा सापूकीर्त्तिता । स्वच्छास्निग्धा प्रसन्नाचकान्ता दीप्तादिदीपनीति कुबेरपुर्याम् ॥ जगतीछन्दप्रभेदे । मन्दाकिन्याम् । लक्षणयथा । स्वरशरविरतिननौरौप्रभेति । य० । बलिदमनविधौबभौसङ्गतापदजलरुहियस्यमन्दाकिनी । सुरनिहितसिताम्बुजस्त्रग्विभाहरतुजगदघमपीताम्बर ' ॥ प्रभाति । भादीप्तौ । आतश्चोपसर्गइक ' ॥ दुर्गायाम्

॥ सूर्यपत्न्या ॥ गोपीविशेषे ॥
प्रभाकर । पुं० अग्नौ ॥ सूर्ये प्रभा करोति । दिवाविभेतिटः अर्कांश्चे ॥ चन्द्रे ॥ समुद्रे ॥ मीमांसैकदेशिनि ॥
प्रभाकीट । पुं० खद्योते ॥
प्रभाञ्जन । पुं० शोभाञ्जने ॥ प्रभामनक्ति । अञ्ज० 'कर्त्तरिल्युट् ॥ बहुलमन्यत्रापीतियुज्वा ॥
प्रभातम् । न० प्रात : काले । दिनादौ । प्रत्यूषे । उषसि ॥ भातुंप्रवृत्त मृषादिकर्मणिक्त :॥ वैद्य पुरोहितोमन्त्रीदैवज्ञोथचतुर्थकः । प्रभातकालेद्रष्टव्योनित्य स्वश्रियमिच्छता ॥
प्रभाव । पुं० शक्तौ ॥ नीतिवेदिनाप्रभावोत्साहमन्त्रजासुशक्तिषु॥ कोशदण्डजतेजसि ॥ प्रतापे॥ महिमनि ॥ भवत्यनेन । भू० । श्रिणीभुवोनुपसर्गइ०घञ् ॥ भवनभावः ॥ प्रकृष्टोभावः ॥ प्रभुत्वशक्त्यतिशये ॥
प्रभावान् । त्रि० प्रभायुक्ते ॥
प्रभावती । स्त्री० मालिकानामकोनविंशत्तार्हन्मातरि ॥ गणानावीणायाम् ॥ छन्दोभेदे ॥ यथा । एतेक्रमात्तभसजसङ्गका गणागश्चान्तोयदिनिहितोमहीपते । वेदैग्रहैर्भवलियत्तिश्चशोभमानागाधिपोवदतितदाप्रभावतीम् ॥

प्रभावन । त्रि० सम्पादयितरि ॥ प्रभावयति । कर्त्तरिल्युट ॥ ङीपिप्रभावनी ॥
प्रभावी । त्रि० महानुभावे ॥ प्रभावोस्त्यस्य । इनि ॥
प्रभाष । पुं वसुविशेषे ॥
प्रभाषितम् । न० वचने ॥ प्रकृष्टभाषितम ॥
प्रभास । सोमतीर्थे ॥ पुष्करेक्षणा देव्या . स्थाने ॥ प्रभासेसोमतीर्थेसौदेवीचपुष्करेक्षणेत्यागमात् ॥ जैनगणाधिपविशेषे ॥
प्रभिन्न : । पुं० मत्तहस्तिनि । गर्जिते । मत्ते ॥ त्रि० विदीर्णे ॥ प्रकृष्टभेदविशिष्टे ॥ प्रकर्षेणभिद्यतेस्म । भिदिर्० क्त ॥
प्रभु : । पुं० ईश्वरे ॥ आत्मनि ॥ पारदे ॥ शब्दे ॥ त्रि० निग्रहानुग्रहसमर्थे । स्वामिनि । मदीयोयमिति स्वीकर्त्तरि । अधिभुवि । नायके ॥ नित्ये ॥ शक्ते ॥ प्रभवति । भू० । विप्रसम्भ्यङ्० डु ॥ परमेश्वरे ॥ प्रभवति०सृष्टिस्थितिसंहारप्रवेशप्रशासनेषु० इतिप्रभु .
प्रभुता । स्त्री० विभुतायाम् ॥
प्रभुत्वम् । न० ऐश्वर्ये ॥ स्वाम्ये ॥
प्रभुभक्त. । पुं० उत्तमाश्वे ॥ त्रि० स्वामिन्यनुरक्ते ॥ प्रभोर्भक्त : ॥
प्रभुशक्ति : । स्त्री० कोशदण्डबले ॥

प्रभो . पत्न्याम् ॥ प्रभो.शक्ति ॥

प्रभूतम । त्रि० उद्गते ॥ प्रचुरे । प्राज्ये ॥ पुं० ज्ञानैश्वर्यादिगुणे स पन्ने भगवति ॥ प्रभवतिस्म । भू० । गत्यर्थेतिक्त . ॥ प्रकृष्टेषुमहाभूतेषु

प्रभूष्णु . । त्रि० शमे । शक्ते ॥

प्रभृति : । अ० तदादीतत : प्रभृति पितर : पिण्डसम्बान्तुलेभिरे ॥ इतितिथ्यादितत्वम् ॥

प्रभृति . । पुं० तदादौ ॥

प्रभेद ' । पुं० भेदे । प्रकारे । विशेषे । भिदायाम् । अन्तरे ॥ प्रकृष्टोभेद : ॥

प्रभृष्टकम् । न० चूडालम्बिमाल्ये । शिखातोलम्बमानमाल्ये ॥ प्रभ्रशितुंप्रवृत्तम् । आदिकर्मणिक्त . ० कर्तरिच । स्वार्थेकन् ॥

प्रमत्त ' । त्रि० अनवहिते । अनवधानतायुक्ते । प्रमादिनि । व्यसनासक्ते ॥ शीलसंरक्षणेनरहिते ॥ यथा । सन्ध्यापूजाविहीनश्चप्रमत्त . पतित ' स्मृत . इतिमचरात्त्वानाला नयितव्योयथा । मत्तोन्मत्तप्रमत्ता. त्तंभृत्यान्नाह्वानयेन्नृप : ॥ प्रमाद्यतिस्म । मदी० । गत्यर्थेतिक्त : । नध्याख्येतिनत्वाभाव . ॥

प्रमथ . । पुं० षट्त्रिंशत्कोटिसङ्ख्याके हरपारिषदे ॥ दुष्टान्प्रकर्षेणमथति । मथि० । प० अच् ॥ भूतविशेषे ॥ प्रमथ्यतेमन्त्रादिना । खनोघचेतिघ : ॥ घोटके ॥

प्रमथनम् । न० वधे । मारणे ॥ मथहिंसायाम् । ल्युट् ॥

प्रमथनाथ ' । पुं० महाभैरवे ॥ प्रमथानांनाथ . ॥ यथा । भवन्नवनदेहलीप्रकटचण्डदण्डा हतस्फुटन्मुकुटकोटिभिर्मघवदादिभिर्भूयते । व्रजामिभवदन्तिकप्रकृतिमेत्यपैशाचिकींकिमित्यमरसम्पद प्रमथनाथनाथामहे ॥

प्रमथा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रमथाधिप : । पुं० शिवे ॥ प्रमथानायोगिविशेषगणानामधिप: ॥ ते गणा यथा । षट्त्रिंशत्सहस्राणि प्रमथाविप्रसत्तमा ' । तत्रैकाच सहस्राणिभागेषोडशसंस्थिता : ॥ नानारूपधरायैवजटाचन्द्रार्द्धमण्डिता ' । तेसर्वेसकलैश्वर्ययुक्ताध्यानपरायणा : ॥ योगिनोमदमात्सर्यदम्भाहङ्कारवर्ज्जिता : । क्षीणपापा महाभागा शम्भो : प्रीतिकरा : परा ॥ नतेपरिग्रहरागकाङ्क्षन्ति स्मकदाचन । संसारविमुखा . सर्वे यतयोयोगतत्परा : ॥ ध्यानावस्थ महादेव परिवार्यधृतव्रता ' । कृत्वा परिषदरूच्यातिष्ठन्तिविगतक्लमा : ॥ यदैवपरमंज्योतिश्चिन्तयत्यम्बिकापति : । तदैवतेपारिषदा : स

र्वसंवेष्टयन्तितम् ॥ तेषोडशसमाख्याता कोटयोयेषुतत्त्वता । सि द्ध्याद्यादिसाद्धयाश्रणिमादिसमायुता ' ॥ इत्यादिकालिकापुराणे पाठोद्रष्टव्य . ॥

प्रमथितम् । न० निर्जलतक्रे ॥ त्रि० जुसे ॥ प्रकर्षेणमथितम् ॥

प्रमथ्या । स्त्री० पेयद्रव्यान्तरे ॥ तस्या विधिर्गुणाश्चयथा । प्रमथ्या प्रोच्यतेद्रव्यपलात्कल्कीकृताच्छृतात् । तोयेष्टगुणितेतस्याः पानमाहुःपलद्वयम् ॥ द्रव्यं० पाच्यद्रव्यम् । तस्या पलद्वयशेषायाः ॥ गुणे प्रमथ्यापियाचततोलघ्वीविशेषत ॥

प्रमद । पुं० सम्मदे । हर्षे । मुदि । प्रीतौ ॥ धत्तूरफले ॥ त्रि० मत्ते ॥ मदीहर्षे ॥ प्रमदसम्मदौहर्षइत्यप् ॥

प्रमदकाननम् । न० प्रमदवने ॥

प्रमदनम् । न० प्रमादे ॥

प्रमद्वनम् । न० राज्ञोन्तःपुरोचितवने । यत्रसस्त्रीकोराजाक्रीडति० तस्मिन्नुद्याने ॥ प्रमदानावनम् । ङ्यापोरितिह्रस्व ॥

प्रमदा । स्त्री० उत्तम योषिति ॥ प्रमदोहर्षोऽस्त्यस्या. ॥ यद्वा । प्रमदयतिपुरुषम् । मदी० । अच् । टाप् ॥

प्रमदाकाननम । न० प्रमद्वने ॥

प्रमदावनम् । न० प्रमद्वने ॥ प्रमदानावनम् ॥

प्रमना । त्रि० हृष्टमानसे ॥ प्रकृष्टमनोयस्य ॥

प्रमय ' । पु ० वधे ॥

प्रमा । स्त्री० यथार्थानुभवे । प्रमितौ । बोधे । ज्ञाने ॥ यथाहु साङ्ख्यविद : । असन्दिग्धाऽविपरीताऽनधिगतविषयाचित्तवृत्तिर्बोधस्य पौरुषेय . फल प्रमेति । असन्दिग्धेत्यादिप्रमेत्यन्ताम्वेति । स्मृतिसाधारण्येत्वनधिगतपद नदेयम् । अविपरीतोऽबाधित . । साङ्ख्यसिद्धान्ते० चक्षुरादे करणत्वाभावाद्दाह०चित्तवृत्तिरिति । प्रमास्वरूपमाह०बोध . पौरुषेयइति० चैतन्यप्रकाशरूपइत्यर्थं । ननु चैतन्यप्रकाशस्यनित्यत्वात्कथ प्रमाणफलत्वव्यवहारइत्यतआह० फल प्रमेति । तथाचैतन्यप्रकाशस्यनित्यत्वेपितत्तदर्थोपरक्तवृत्तिप्रतिबिम्बाश्रयत्वेनप्रमाणकार्यंत्वादित्यर्थं ॥ प्रमीयते । माङ् माने । आतश्चोपसर्गेइत्यङ् । टाप् ॥ अनधिगताबाधितार्थानुभवरूपाप्रमेतिव्याख्यातार । साचप्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दात्मकत्वेनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥

न्यायमते०तद्वतितत्प्रकारकज्ञानं
। भ्रमभिन्नज्ञानं ॥ यथा कार
णं गुणः। तत्रप्रत्यक्षे० विशेष्ये
विशेषणसम्बन्धः । अनुमितौ०
साध्यविशिष्टपक्षेपरामर्शः । शाब्द
बोधे०योग्यतायाःतात्पर्यस्यवायथा
र्थज्ञानम्। उपमितौ० शक्ये साद
श्यबुद्धिः। यथा। दोषोऽप्रमाया
जनकःप्रमायास्तुगुणोभवेत्। प्रत्य
क्षे तुविशेष्ये णविशेषणवत्तासमम्-
॥ सन्निकर्षोगुणस्तुस्यादथत्वनुमि
तौपुनः। पक्षेसाध्यविशिष्टेचपरा
मर्शोगुणोभवेत् ॥ शक्ये सादृश्य
बुद्धिस्तुभवेदुपमितौगुणः। शाब्द
बोधेयोग्यतायास्तात्पर्यस्याथवाप्र
मा॥ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नन्तुज्ञा
नमत्रोच्यते प्रमा। अथवातत्प्रका
रकज्ञानंस्यात्तद्विशेष्यकम्॥ इति॥
प्रमाणमप्रमाणञ्चप्रमाभासस्तथैवच
। कुर्वन्त्येवप्रमांयत्रतदसम्भावना
कुतः॥

प्रमाणम्। न० नित्ये। शाश्वती॥ शा
स्त्रे॥ सत्यवादिनि॥ इयत्तायाम्
। परिच्छेदे॥ यथा। कियत्प्रमाण
मुदकम्॥ मर्यादायाम्। अवधौ-
॥ यथा। राजानं साक्षप्रमाणं
कृत्वा० अवधिं कृत्वेत्यर्थः ॥
हेतौ। प्रमितिमिति॥ यथा। व
ह्नौप्रमाणंधूमः॥ प्रमातरि॥

यथा॥ अत्रार्थेप्रभुः प्रमाणम्॥
नित्यक्लीबैकत्ववानयं शब्दः। य
था॥ वेदाः प्रमाणम्॥ तत्र प्रमा
णमित्यादि॥ बहुवचनान्तमपि।
यथा। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः
प्रमाणानीति॥ प्रमाकरणे॥ प्रमा
तायेनार्थं प्रमिणोतितत्प्रमाणम्।
प्रमीयतेऽनेनेतिनिर्वचनात्प्रमाप्र
तिकरणत्वंगम्यते। असन्दिग्धा
विपरीतानधिगतविषयाचित्तवृत्ति
र्बोधश्चपौरुषेयःफलंप्रमा०तत्साध
नंप्रमाणमिति। एतेन०संशयवि
पर्ययस्मृतिसाधनेष्वप्रसङ्गः॥ *॥
प्रत्यक्षानुमानशाब्दोपमानार्थापत्त्य
भावाख्यानि० षट्प्रमाणानीतिवे
दिकाः। प्रत्यक्षानुमानागमाः
प्रमाणानित्रीणीतियोगाः। प्रत्यक्षा
नुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानी
तिनैयायिकाः। अत्रतद्वतितत्
प्रकारकत्वरूपप्रकर्षविशिष्टज्ञान०
प्रशब्दविशिष्टेनमाधातुनाप्रत्याय्य-
ते०तत्करणत्वंप्रमाणत्वम्। ज्ञान
ञ्चात्रानुभवोविवक्षितः। तेनस्मृ
तिकरणेनातिव्याप्तिः। लक्षितानां
प्रमाणानांविभागःप्रत्यक्षानुमानो
पमानशब्दाइति० विभागस्तोद्देश
एवान्तर्भूतत्वाद्यविशेषोद्देश। प्र-
त्यंकालक्षणन्तुयथास्थानेद्रष्टव्यम्। ए
ताभ्यान्तर्भावबहिर्भावाभ्यांसङ्कोच

विकाशीद्रष्टव्यौ ॥ + ॥ प्रमितिसाधने ॥ श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्याश्च॰प्रमाणानि। श्रुतिर्द्वितीयाद्यमताचलिङ्ग वाक्य पदान्येव तुसङ्गतानि। साप्रक्रियायाकथमित्यपेचास्थानंक्रमोयोगबलसमाख्या ॥ लचणायाम्॥ बोधके ॥ बाधकज्ञानरहितमगृहीतग्राहिज्ञानप्रमाणम् ॥ न्यायामस्तुप्रमाणस्यादितिवार्त्तिका र्थेतु॰न्यायामोदैर्घ्यम् सयेनमीयते तत्प्रमाणम्। तच्चक्वचित्तिर्यगवस्थितस्यवस्तुन '। यथा। वस्त्रादे र्हस्तादि । क्वचिदूर्ध्वाधरदिगवस्थितस्य। हास्तिनमुदकम्॰ जरुद्वयसमुदकमित्युक्तम् ॥ प्रमीयते॰प्रमिमीतेऽनेनवा। करणे॰कर्त्तरि॰भावेचल्युट् ॥ प्रत्यचमेकचार्वाकाः कणादसुगतौपुनः। अनुमानञ्चतच्चापिसाङ्ख्या.शब्दञ्चतेअपि ॥ न्यायैकदेशिनोप्येवमुपमानञ्चकेचन। अर्थापत्त्यासमेतानिचत्वार्याहुःप्राभाकराः॥अभावषष्ठान्येतानिभट्टावेदान्तिनस्तथा। सम्भवैतिह्ययुक्तानितानिपौराणिकाजगु' ॥ प्रभाकरोमीमांसकैकदेशी। वेदान्तिनोपिव्यवहारकालेभाट्टइतिसम्बन्ध.॥ वेदोऽनादितयावाक्यत्वापरमेश्वरप्रणीततया। भवतिपरमप्रमाणंबोधोनास्तिस्वतश्चपरतोवा ॥ नापेचतेयदन्यद्व

द्यपेचन्तेऽखिलानिमानानि । वाक्यंतन्निगमानांमानब्रह्मादयतीन्द्रियावगतौ ॥ मानप्रबोधयन्त बोधमात्रेनयेवुभुत्सन्ते। एधोभिरेवदहनदग्धुवाञ्छन्तिमहात्मान '॥ वेदोऽनादिरमुष्यव्यञ्जकईश: स्वयंप्रकाशात्मा। तदभिव्यक्तिमुदीच्यप्रोक्तोसौसूरिभि प्रमाणमिति ॥ रूपाणामवलोकेचचुरिवान्यत्प्रकाशंदृष्ट। तद्वदृष्टावगतौ वेदवदन्योनवेदकोस्तु ॥ निगमेषुनिश्चितार्थंतत्त्वंकश्चिदादिप्रकाशयति। तदिदमनुवादमात्रप्रामाण्यं तस्यसिद्धान्तनिश्चित् ॥ अनुभूतौप्रमाणानांपरिनिष्ठासमाप्यते। ततस्तयैवयाथ्यभि: किन्त्वान्यैःप्रमान्तरै ॥

प्रमाणबाधितार्थक:। तर्कविशेषे। आत्माश्रयादिचतुष्कान्यप्रसङ्गत्वञ्चतस्यलचणम्। सद्विविध.। व्याप्तिग्राहकोविषयपरिशोधकश्चतत्राद्यो यथा। धूमोयदिवह्निव्यभिचारीस्यात्सद्वह्निजन्योनस्यात्। द्वितीयस्तु॰पर्वतोयदिनिर्वह्नि स्यात्निर्धूमस्यात् ॥

प्रमाणभूत.। त्रि॰ प्रामाण्य प्राप्ते ॥

प्रमाणमूल '। पुं॰ परमात्मनि। चचुरादीनाचचुरादिरूपे ॥

प्रमाणविषय '। त्रि॰ अविज्ञातवस्तुनि ॥ अविज्ञात ' प्रमाणानांविष

योवादिनामत ॥

प्रमाणसामान्यम् । न० त्रिविधप्रमाणे ॥ दृष्टमनुमानमाप्तवचनञ्चसर्वं प्रमाणसिद्धत्वात् । त्रिविधप्रमाणमिष्ट प्रमेयसिद्धि . प्रमाणाद्धि ॥

प्रमाणिका । स्त्री० अनुष्टुभ' प्रभेदे ॥ यथा । प्रमाणिकाजगौलगौ । यथा । पुनातुभक्तिरच्युतासदाऽच्युताङ्घ्रिपद्मयो . । श्रुतिस्मृति प्रमाणिकाभवाम्बुराशितारिका ॥

प्रमातामह । पुं० मातामहपितरि ॥ प्रकृष्टोमातामह' । प्रादिसमास ॥

प्रमातामही । स्त्री० मातामहजनन्याम् ॥ प्रकृष्टामातामही । प्रादिस० ॥

प्रमाता । पुं० वृत्तिमदन्त . करणोपहिते०प्रमाणव्यापाराश्रये० बुद्धिप्रतिबिम्बितैचिदात्मनि ॥ लौकिकवैदिकव्यवहारेष्वभ्रान्ते जीवे ॥ प्रमा गैर्यैर्थंप्रमिणोति०सचचेतनोजीवउच्यते ॥ प्रकृष्टोमाता ॥ प्रमातारम् विनाशास्त्र कस्यम्यार्थावबोधकृत् । प्रमातापिविनाशास्त्र केनार्थमवबुध्यते ॥ स्मृतिनिश्चयसन्देहराग द्वेषादिवृत्तिषु । अहरूपेणयोन्वेति सप्रमातास्यनिस्यचित् ॥ वृत्तिमदन्त : करणावच्छिन्नाचित्प्रमातेति ॥ स्मराम्यहनिश्चिनोमिसशयेरागवानिति । अहरूपान्वय : स्पष्ट : कर्त्ताभोक्ताप्यसौभवेत् ॥ प्रकृष्टो माता ॥

प्रमाथ : । पुं० प्रमथने । बलाहरणे ॥

प्रमाथी । त्रि० प्रमथनशीले । देहेन्द्रियक्षोभके । व्याकुलत्वकारणे ॥ अतिबलीयसि । उपमर्दनक्षमे ॥ शरीरमिन्द्रियाणिचप्रमथितुक्षोभयितु शीलमस्यतस्मिन् ॥ मथेविलोडने । प्रलपेत्यादिनातच्छीलादिषुघिनुण् ॥ ॥ पुं०वत्सरविशेषे ॥ राष्ट्रभङ्गश्चदुर्भिक्षतस्करैस्तोपपीडनम् । जानीयाद्दियहघोरंप्रमाथिनिवरानने ॥ १३॥ निष्पत्ति सर्वशस्यानां सुभिक्षभवतिप्रिये । प्रमाथिनिजलोद्गारोजलदोमोदतेप्रजा ॥ ४७ ॥ वानरान्तरे

प्रमाद' । पुं० अविमृष्टकृत्ये । अनवधानतायाम् ॥ यथा० समाधिसाधनानुष्ठानसामर्थ्येपि अनुष्ठानशीलता०विषयान्तरव्यावृत्ततयायोगसाधनेष्वौदासीन्यमितियावत् ॥ वस्तुविवेकासामर्थ्ये ॥ चित्तविक्षेपे ॥ सत्त्वकार्यप्रकाशविरोधिनि ॥ तत्कालकर्त्तव्यस्वेनप्राप्तस्यार्थस्यानुसन्धानाभावे । पूर्वंकर्त्तव्यतयानिश्चिते प्यकर्त्तव्यताबुद्धौ ॥ मदोहर्षे । भावेघञ् । प्रकृष्टोमाद ॥ स्वाभाविकब्रह्मभावात्प्रच्युतौ ॥

प्रमादवान् । त्रि० जाल्मे । प्रमादयुक्ते ॥ प्रमादोऽस्यस्यास्मिन्वा । मतुप् ॥

प्रमादिका । स्त्री० दूषितायांकन्याया म् । संवेदायाम् ॥

प्रमादी । त्रि० प्रमादवति । अनवधानतायुक्ते ॥ यथा । कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्गमीनाहता पञ्चभिरेवपञ्च । एक : प्रमादीसकथंनहन्यतेय:सेवतेपञ्चभिरेवपञ्च ॥ मदीहर्षे । तच्छीलादिषु०शमित्यष्टाभ्योघिनुण् ॥ अनात्ममात्रप्रवणे । पुत्रपश्वादिप्रयोजनेष्वासक्तमनसि ॥ यथा । प्रत्यक्षगोचर देवलोकख्यातिप्रमादिनम् । दृष्ट्वाश्रुति : शिरस्ताडमनुक्रोशतिदु : खिता ॥ स्वप्ने परीक्षितेदृष्टादेशादभिन्न : स्वयम्प्रभ : । सुविवेचस्तथाप्येत परीक्षन्ते नपामरा : ॥ अपिच । प्रमादिनोवह्निशिखा : पिशुना : कलहोत्सुका : । सन्यासिनोपिदृश्यन्ते दैवसन्दूषिताशया : ॥

प्रमापक : । त्रि० प्रमाजनके ॥

प्रमापणम् । न० निबर्हणे । मारणे । बधे ॥ मीञ्हिंसायाम् । स्वार्थण्य न : । भावेल्युट् ॥

प्रमायुक । त्रि० प्रमरणशीले ॥

प्रमित : । त्रि० ज्ञाते ॥ माङ्माने । आदिकर्मणिक्त. कर्त्तरिचेतिक्त: । । द्यतिस्यतीतीत्त्वम् ॥

प्रमिताक्षरा । स्त्री० जगतीछन्दोभेदे॥ य० । प्रमिताक्षरासजससै : कथिता । यथा । अमृतस्यशीकरमिवोज्झितीरदमौक्तिकाशुलहरीक्षुरिता । प्रमिताक्षरासुररिपोर्भणितिर्व्रजसुभ्रूवामभिजहारमन :॥ त्रि०प्रक्षेपणमिताक्षरे ॥

प्रमिति : । स्त्री० यथार्थज्ञाने । प्रमायाम् ॥ प्रमाणम् । डुमिञ्० । क्तिन् ॥

प्रमीढ : । त्रि० मूत्रिते ॥ घने ॥

प्रमीत : । त्रि० प्रोक्षिते । यज्ञार्थहत पशौ ॥ मृते ॥ प्रमीयतेस्म । मीञ्० । गत्यर्थेतिकर्त्तरिकर्मणि क्त. ॥

प्रमीला । स्त्री० तन्द्राम् । अत्यन्तश्रमादिनेन्द्रियापटुत्वे । विषयाज्ञाने ॥ प्रमीलनम् । मीलनिमेषणे । गुरोश्चेत्य : ॥

प्रमुख : । पु० पुन्नागवृक्षे ॥ न० तदात्वे । तत्काले ॥ त्रि०प्रथमे ॥ श्रेष्ठे । मुख्ये ॥ प्रकृष्ट सुखमस्य ॥

प्रमुखत. । अ० सम्मुखे ॥

प्रमुद्०त् । त्रि० हृष्टे ॥ आनन्दे ॥ यथा । आत्ममयेमहतिपटे विविधजगच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमेवकेवलमसौपश्यन्प्रमुदं प्रयातिपरमात्मा ॥

प्रमुदित : ।त्रि० हृष्टे ॥ प्रमोदतेस्म । मुदहर्षे । क्त : ॥

प्रमृतम् । न० कर्षणाख्यवृत्तौ ॥ प्रम

तंकर्षेण स्मृतमितिमनुः। कर्ष-भूमिगतप्रचुरप्राणिमरणनिमि-त्तत्वाद्वहुदु . खफलकम् ॥ त्रि०प्र-कर्षेणस्मृते ॥

प्रमृष्टः। त्रि० व्यामृष्टे ॥

प्रमेय '। त्रि० प्रमाविषये। प्रत्यक्षा-दिप्रमाणे . परिच्छेद्ये ॥ यत्प्रमी-यतेतत्प्रमेयम्। यथाजीवब्रह्मैक्यम् शुद्धचैतन्य वेदान्तानाप्रमेयम् ॥ आ त्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमन प्रवृत्ति-दोषप्रेत्यभावफलदु'खापवर्गास्तु प्रमेयम् ॥ इ० गोतमसूत्रम्। ९ ॥ प्रकृष्ट मेयम् ॥ प्रमीयते। माङ्० । अचोयत्। ईद्यति। गुण : ॥ प्र-मातु योग्योवा ॥ प्रमाणाधीनाप्रमे यसिद्धि' ॥ प्रमाणमप्रमाणस्वप्रमे योनिश्चितिस्तथा। यत्सान्निध्यात्प्र सिध्य तितत्सिद्ध्यैकिमपेक्ष्यते ॥

प्रमेयत्त्वम्। न० अज्ञातत्वे। प्रमावि षयत्वे ॥ भावे ० त्व . ॥

प्रमेह .। पुं० शुक्रघटितरोगविशेषे। मूत्रदोषे। मेहे ॥ प्रकृष्टोमेह . ॥ अस्यनिदानम्। आस्यासुख स्वप्नसु-ख'दधीनिग्राम्यौदकानूपरसा : प यांसि। नवान्नपान'गुडवैकृतञ्चप्र मेहहेतु ' कफकृच्चसर्वम् ॥

प्रमोक्ष '। पुं० मोचने ॥ प्रकर्षेणमु च्यते। मुच्लृ०। कर्मणिघञ् ॥

प्रमोचन :। त्रि० प्रमोक्षणे ॥ प्रकृष्ट मोचनकर्तरि ॥

प्रमोचनी। स्त्री० गवाक्ष्याम्। गोडु म्बायाम् ॥

प्रमोद .। पुं० हर्षे ॥ मुद०। घञ्। प्रकृष्टोमोद . ॥ वत्सरवि०। उन्म त्तञ्चजगत्सर्वं धनधान्यसमाकुलम्। नित्योत्सव प्रजावृद्धि . प्रमोदेजा यतेप्रिये ॥ ४ ॥

प्रमोदन .। पुं० विष्णौ ॥ प्रमोदतेह्र ष्यतिस्वरूपानन्दानुभवात्०। मुद० । अनुदात्ते तश्चहलादेरितियुच् ॥ ध्यायिनोयोगिन: प्रमोदयतिहर्षय ति। मुदे:प्रपूर्वाण्णिजन्तात्कर्त्त रिल्युट्० औणादिकोयुज्वा ॥

प्रमोदित .। पुं० कुबेरे ॥ मुद०। क्त उदुपधाद्दितिवाकित् ॥ त्रि० प्रमो दयुक्ते ॥

प्रमोदी। त्रि० प्रकृष्टहर्षयुक्ते ॥

प्रमोदिनी। स्त्री० जिङ्गिनीवृक्षे ॥

प्रम्लोचा। स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

प्रयन्। त्रि० गच्छति ॥ प्रैति। इण. शतरि० यणादेश . ॥

प्रयत। त्रि० पवित्रे ॥ अहिंसारते ॥ प्रयच्छतिस्म। यम०. अकर्मकात्त्वा त्कर्तरिक्त। मलोप: ॥ यद्वा। प्र-यतते। यतीप्रयत्ने। अच् ॥

प्रयतनम्। न० साधने ॥ प्रपूर्वाद्यतते र्नपुंसकेभावेल्युट् ॥

प्रयतात्मा। त्रि० शुद्धबुद्धौ ॥ प्रयतआ

त्मायस्यस ॥

प्रयत्ता । त्रि० रुस्क्रते ॥

प्रयत्न । पुं० पुरुषकारे । कृतौ । प्रयासे । करणा० कर्णौ० इ० भा०॥ सर्वमेवेहहिसदा ससारेरघुनन्दन । सम्यक्प्रयत्नात्सर्वेणपौरुषात्स मवाप्यते ॥ प्रयतनम्० प्रयत्यतेऽने नवा । यतीप्रयत्ने । यजयाचेतिन ङ् ॥ व्यायमतेसत्रिविधो यथा । प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्चतथाजीवनकार- णम् । एवप्रयत्नवैविध्य तान्त्रिकै.प रिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्ये ष्टसाधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य चाध्यक्षप्रवृत्तौजनकोभवेत् ॥ नि वृत्तिस्तुभवेद्द्वेषा द्विष्टसाधनता धिय . । यत्नोजीवनयोनिस्तुसर्वदा तीन्द्रियोभवेत् ॥ शरीरप्राणसञ्चारे कारणपरिकीर्त्तितम् । इ० भा० प० ॥ वैयाकरणरीत्यातुवर्णानाकर णान्तरे । सचाभ्यन्तरवाह्याभ्याभेदा भ्याद्विविधोमत ॥ तत्राद्यश्चतुर्धा । स्पृष्टेषत्स्पृष्टविवृतसंवृतभेदा त् । तत्रस्पृष्टप्रयतनस्पर्शानाम् ईषत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् ॥ विवृतमूष्म णाम्स्वराणाञ्च । ह्रस्वावर्णप्रयोगेस वृतम् । प्रक्रियादशायान्तुविवृतमे व । एतेषामाभ्यन्तरत्वम्वर्णोत्पत्ति प्रागभाविकत्वात् । तथाहि । नाभि प्रदेशात्प्रयत्नप्रेरितोवायु : प्राणो-

नाम० ऊर्ध्वमाक्रामन्नुर प्रभृतीनि स्थानान्याहन्ति० ततोवर्णस्य० तद भिव्यञ्जकसाधूनेर्वा० उत्पत्ति । त स्योत्पत्ते . प्राग्यदाजिह्वाग्रोपाग्रम ध्यमूलानि० तत्तद्वर्णोत्पत्तिस्थानता ख्यादिसम्यक्स्पृशन्ति० तदास्पृष्टता । ईषद्यदास्पृशन्तितदेषत्स्पृष्टता । समीपावस्थानमात्रेसंवृतता । दू रत्वेचविवृतता । अतएवइचुयशा नांतालव्यत्वाविशेषेपि० तालुस्थाने नसहजिह्वाग्रादीनां० चवर्गोच्चारणे कर्तव्येसम्यक्स्पर्श शकारेकारयो स्तुदूरेऽवस्थितिरित्याद्यनुभवं.शब्दाका रोक्तिश्चानुसृत्यविवेचनीयम् ॥ वा ह्यस्त्वेकादशधा । विवार. संवार. श्वासो० नादोघोषोऽघोषोल्पप्राणो महाप्राण० उदात्तोऽनुदात्त. स्वरित श्चेति । वर्गेष्वाद्यानाञ्चतुर्णां पञ्च मेपरेमध्ये यमोनामपूर्वसदृशोवर्णा . प्रातिशाख्ये प्रसिद्ध ' २०। यथापलि क्क्नी० चख्खनतु ' अग्ग्नि० घ्घ्न न्ति० इत्यत्रक्रमेण० कखगघेभ्य. परे तत्सदृशाएवयमा । तथाच० खफ छठथचठतकपा . एतद्यमा ⌒क ⌒पौ० विसर्ग . शषसा २६ ए षाविवारश्वासघोषा । (०)०)०) हयवरलञमङणनझभघढधजबग डदा . ० एतद्यमा . ० स्वरानुस्वा रा ४० एषास'वारनादघोषा . ।

कचटतपगजडदबङञणनमाः० सद्य मा ' यरलवा :० स्वरा ३८ एषां मल्पप्राण' । खछठथफघझढधभा. एतद्यमा शषसहा : ० अनुस्वार विसर्ग≍क≍पा' २८ एषांमहाप्रा णा. । अइउऋऌएऐओऔ ९ एषामु दात्तानुदात्तस्वरिता' ॥ विवारसंवा राद्यस्तु० वर्णोत्पत्तेः पश्चान्मू र्ध्नि प्रतिहते निवृत्ते प्राणाख्ये वाया वुत्पद्यन्ते० इतिवाक्याद्बाह्य च्यन्ते । गलविलस्यसङ्कोचात्संवार. । तस्यैवविकाशाद्विवारः । एतौ च संवृतविवृतरूपाभ्यन्तराभ्याभिन्ना वेव । तयो' सन्नीपदूरावस्थाना त्मकत्वादित्यवधेयम् ॥

प्रयत्नवान् । त्रि॰ प्रतियत्ने । प्रकृष्टय त्नविशिष्टे ॥ प्रयत्नोस्यास्ति । म तुप् ॥

प्रयस्त । त्रि॰ सुसस्कृते । घृतचतु र्जातादिद्रव्यान्तरेणप्रयत्नात्संस्कृते पक्वव्यञ्जनादौप्रयस्तेतिस्म । यसुप्र यत्ने । कर्म'णिक्त' ॥

प्रयाग : । पु'० तीर्थविशेषे । भा स्करक्षेत्रे । अत्रमुण्डनकर्त्त'व्यम् । मुण्डनञ्चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयवि धि. । वर्जयित्वागयांगङ्गाविशा लांविरजांतथा ॥ प्रयागेतीर्थयात्रा यांपितृमातृवियोगतः । कचानां वपनं कुर्याद्यथाविकचोभवेत् ॥

गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गु रोर्मृतौ । आधानेसोमपानेचवपन सप्तसुस्मृतमितिस्मृतिसमुच्चय- लिखितवचनं प्रयागावच्छिन्नगङ्गाय विषायकम् । गङ्गायांभास्करक्षेत्रेमु ण्डनं'योनकारयेत् । सकोटिकुल स युक्तआकल्प रौरवेवसेत् ॥ यज्ञे ॥ शतमखे । शक्रे ॥ अश्वे ॥

प्रयागभय : । पु॰ इन्द्रे ॥

प्रयाज : । पु'॰ यज्ञाङ्गे ॥ दशप्रया जा' । यजेर्घञ्॰प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गइतिकुत्वाभावोनिपात्यते ॥

प्रयाणम् । न० प्रस्थाने । गमने ॥ प्रपूर्वाद्यातेर्ल्युट् ॥ उद्घाटितेन द्वारेपञ्जरेविहगोऽनिल. । यत्ति ष्ठतितदाश्चर्यंप्रयाणेविस्मय. कु त ॥

प्रयाणकाल. । पु॰ अन्तसमये ॥ मौहूर्त्तिकाविद्दितिगमनसमये ॥ प्रयाणस्यकाल : ॥

प्रयान् । त्रि॰ धावति ॥ यातेर्लट : शत्रादेश : ॥

प्रयात : । पु'०सौप्तिके । रात्रियुद्धे ॥ भृगौ ॥ न० गमने ॥ त्रि० गतेऽस्थिते । गया० इ० आ० ॥ प्रकर्षेणयात : ॥ यातेः कर्मणि क्तोवा ॥

प्रयाम : । पु'॰ नीवाके। महर्घ्या'हेतो धान्यसं'चये ॥ क्रयादरे ॥ प्रयम

णम् । यमेर्घञ् ॥

प्रयास । पु० आयासे । क्रमे । श्रमे॥ यसनम् । यसुप्रयत्ने । घञ् । प्रकृष्टोयास : ॥

प्रयुक्त । त्रि० प्रेरिते ॥ निरूपिते ॥ कृतप्रयोगे ॥ युज्यतेस्म । युजिर्० । क्त ॥ प्रकर्षेणयुक्ते ॥ य० । गुणप्रयुक्ता परमर्मभेदिन शराइवा व शभवाभवन्तिहि । तथाविधाये तुविशुद्धव शजा व्रजन्तिचापाइव तेऽतिनम्रताम् ॥ प्रकर्षेणमिलिते ॥

प्रयुक्ति । स्त्री० प्रयोजने ॥ प्रकृष्टयुक्तौ ॥

प्रयुतम् । न० नियुते । दशलक्षे ॥ १०००००० ॥

प्रयोक्ता । त्रि० उत्तमर्णे ॥ प्रवर्त्तके ॥ अनुष्ठातरि ॥ महाक्रतोर्विप्रजित प्रयोक्तेतिरघु ॥

प्रयोग । पु० कार्मणे ॥ प्रयुक्तौ ॥ निदर्शने ॥ वशीकृतौ ॥ अश्वे ॥ अनुष्ठाने ॥ प्रकृष्टोयोग ॥ शब्दे ॥ प्रयुज्यते प्रयोजनंवा ॥ युजिर्० घञ् ॥

प्रयोगविधि : । पुं० प्रयोगप्राशुभावबोधकेविधौ ॥ सचाङ्गवाक्यैकवाक्यतापन्न : प्रधानविधिरेव । सहि साङ्गंप्रधानमनुष्ठापयन् विलम्बे प्रमाणाभावाद्विलम्बापरपर्यायंप्रयोगप्राशुभावविधत्ते । यथा०वेदकृत्वावेदींकरोतीत्यादि । नचतद्विलम्बेपिप्रमाणाभावइतिवाच्यम् । विलम्बेह्यङ्गप्रधानविध्येकवाक्यतावगततत्साहित्यानुपपत्ति । विलम्बेनक्रियमाणयो . पदार्थयोरिदमनेनसहकृतमितिसाहित्यव्यवहाराभावात् । सचाविलम्बोनियतेक्रमआश्रीयमाणेभवति । अन्यथाहिकिमेतदनन्तरमेतत्कर्त्तव्यम्०एतदनन्तरवेतिप्रयोगविक्षेपापत्ते । अत : प्रयोगविधिरेवस्वविधेयप्रयोगप्राशुभावसिद्ध्यर्थंनियतक्रममपिपदार्थविशिष्टतयाविधत्ते । अतएवाङ्गानाक्रमबोधकोविधि प्रयोगविधिरित्यपिलक्षणम् । तत्रक्रमोनाम विततिविशेष पौर्वापर्यरूपोवा । तत्रश्रुत्यर्थपाठादीनिषट्प्रमाणानि भवन्ति ॥

प्रयोगार्थ . । पुं० प्रत्युत्क्रमे । प्रधानप्रयोगानुकूलेप्रयोजनानुष्ठाने ॥ प्रयोजनम् । युजिर० । घञ् । प्रयोगोर्थोस्य ॥ प्रयोगशब्देतौ ॥

प्रयोगी । त्रि० प्रयोगवति ॥ प्रयोगोऽस्त्यस्य । अतइनिठनौ ॥ प्रयोक्तरि । ऋत्विजे ॥

प्रयोग्य । त्रि० अश्वादौ ॥ प्रयुज्यते । युजिर्० । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्रयोजक : । त्रि० प्रयोगकर्त्तरि । नि

योगकर्त्तरि । य. कर्त्तारकारयति तस्मिन् ॥ प्रेरके । कर्त्तुर्व्यापारानुकूलव्यापारवति ॥ प्रयोजयति । युज्० । ण्वुल् ॥

प्रयोजनम् । न० कार्ये ॥ हेतौ ॥ सर्वस्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचित् । यावत्प्रयोजननोक्ततावत्तत्केनगृह्यते ॥ सिद्धार्थसिद्धसम्बन्धश्रोतुश्रोताप्रवर्त्तते । ग्रन्थादौतेनवक्तव्य.सम्बन्ध.सप्रयोजनः ॥ फले ॥ यथा । वेदान्तानाप्रत्यग्ब्रह्मणोरेक्यप्रमेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपानन्दावाप्तिश्चेतिप्रयोजनम् ॥ प्रयोजनमनुद्दिश्यनमन्दोपिप्रवर्त्तते ॥ युजिर्० । ल्युट् ॥ प्रयोजनलक्षयति गोतम. । यमर्थमधिकृत्यप्रवर्त्तते-तत्प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ अधिकृत्य० उद्दिश्य । तथाच०प्रवृत्तिहेत्विच्छाविषयत्वप्रयोजनत्वम् । विषयत्वसाध्यताख्यविषयताविशेष ॰ ॥ कारणव्युत्पत्त्याप्रयोजके ॥

प्रयोजयिता । त्रि० नियोजयितरि ॥

प्रयोज्य . । त्रि० भृत्ये । प्रयोक्तुशक्ये ॥ प्रपूर्वाद्युजेर्ण्यत् । प्रयोज्यनियोज्याविति०कवर्गाभावोनिपातनात् ॥ न० मूलधने ॥

प्ररूढ ॰ । पु० जठरे ॥ त्रि० बद्धमूले ॥ वृद्धे ॥ प्रकर्षेणरूढ ॰ ॥ जाते ॥

प्ररोह : । पुं० उद्गमे । अङ्कुरे ॥ न्यग्रोधादौशाखावलम्बिन्यधोमूलेऽङ्कुरे ॥ प्रकृष्टोरोह ॥

प्ररोही । पुं० नन्दोवृक्षे ॥

प्रलपनम् । न० प्रलापे ॥

प्रलपित : । त्रि० कथिते ॥ प्रपूर्वाल्लपेकर्मणिक्त ॥

प्रलब्ध : । त्रि० वञ्चिते ॥

प्रलम्ब । पुं० दैत्यभेदे ॥ सचमनुष्यवध्य : । यथा । एकाक्षकृषभोरिष्ट . प्रलम्बनरकौतथा । वृन्द्रवाधनकेशीचपुर . शङ्खोथधनुक : ॥ गवेष्टिकोगवाक्षश्चतालकेतुश्चवीर्यवान् । एतेमनुष्यवध्यास्तुदनो पुत्रान्वया . स्मृता ॥ त्रपुषे ॥ पयोधरे ॥ तालाङ्कुरे ॥ शाखायाम् ॥ हारप्रभेदे ॥ प्रलम्बने ॥ त्रि० लम्बमाने ॥

प्रलम्बघ्न . । पुं० रामे । बलदेवे ॥ प्रलम्ब हतवान् । मू० क . ॥

प्रलम्बभित् । पुं० बलभद्रे ॥ प्रलम्बभिनत्ति । भिदिर्० । क्विप् ॥

प्रलम्बाण्ड ॰ । पुं० दीर्घाण्डकोषिणि ॥ प्रलम्ब . अण्डोयस्यस . ॥

प्रलम्बित । त्रि० प्रकर्षेणलम्बमाने माल्यादौ ॥

प्रलम्भनम् । न० मिथ्याफलाख्याने ॥ वञ्चने ॥

प्रलय . । पुं० मरणे ॥ मृत्यौ ॥ प्रकर्षेणलीयन्तेऽस्मिनितिव्यु त्पत्त्यासंहृत्त

रि ॥ मूर्च्छायाम् । नष्टचेष्टत्वे । सात्त्विकभावे ॥ प्रलय ' सात्त्विकोभावोभावश्चेत्युक्ते ॥ अपाये ॥ तिरोभावे ॥ सत्कार्यवादेहिकपालेषुविद्यमानस्यैकघटादेस्तिरोभावप्रलयोययातथैवकारणात्मनाविद्यमानानातत्त्वानांतिरोभावएव' लयोविवक्षित : ॥ कल्पान्ते । सवर्त्ते । क्षये ॥ सचतुर्विधोयथा । नैमित्तिक प्राकृतिकस्तथैवात्यन्तिकोद्विज । नित्यश्चसर्वभूतानाप्रलयोऽयंचतुर्विध ॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तत्रयच्छेतेजगतपति । प्रयातिप्राकृतेचैवब्रह्माण्डप्रकृतौलयम् ॥ ज्ञानादात्यन्तिक . प्रोक्तोयोगिन' परमात्मनि । नित्य सदैवजातानायोनिनाशोदिवाऽनिशमिति॥ पश्चान्यचदैनंदिनप्रलय॥

प्रलयनम्०प्रलीयन्ते पदार्थाअत्र । लीड्० । एरच् ॥

प्रलयान्त । त्रि० यावज्जीवमनुवर्त्तमाने ॥ प्रलय अन्तोयस्य ॥

प्रलाप: । पुं० अनर्थकवचसि । प्रयोजनशून्ये उन्मत्तादिवचने ॥ रोगाणामुपसर्गोयम् । स्वहेतुकुपिताद्वातादसम्बद्ध निरर्थकम् । वचनयन्नरोब्रूतेसप्रलाप प्रकीर्तित ' इत्युक्ते ॥

प्रलपनम् । लपव्यक्तायावाचि । घञ् ॥

प्रलापघ्ना । पुं० कुलत्थाञ्जने ॥

प्रलीन . । त्रि० निगूढे ॥

प्रलीनता । स्त्री० प्रलये । इन्द्रियस्वापे । चेष्टानाशे ॥

प्रलेप । पुं० लेपे ॥ प्रलेपनम् । लिप० । घञ् ॥ शीतस्तनुविशोषीचप्रलेप . पित्तहन्मत ॥

प्रलेपनम् । न० लेपे ॥ लिपेर्ल्युट् ॥

प्रलेह ' । पु० मासस्यप्रकारविशेषे ॥ यथा । स्थूलानिमासखण्डानिक्षालितानिचवारिणा । तप्तस्नेहेविनिक्षिप्यदर्व्यासञ्चालयन्पचेत् ॥ तप्ततत्रविनिक्षिप्यलावणजलमल्पकम् । पचेतपटपटाशब्द' तस्मिन्मासेप्रकुर्वति ॥ प्रक्षिपेद्दाडिमीनीरंवहुलेनपचेत्पुन । मासपिण्डेशुसिद्धेतुदेयाशुण्ठीसजीरका ॥ ततश्चोत्तार्यतन्मासपृथक्कुर्यात्प्रलेहत । प्रलेहवाससापूतस्थापयेद्न्यभाजने ॥ हिङ्गुनाघृतयुक्तेनधूपेनतञ्चधूपयेत् ॥ गौडदेशीयप्रलेहस्तु । हिङ्ग्वार्द्रवीजपूरैला लवणै सस्कृतैनतु । कुट्टितामिषपिष्टेनतत्रदाडिमवीजत' ॥ सोषणावेसवाराभ्याप्रलेहोगौडदेशज . ॥ प्रलेहोरुचिदोवल्य कफानिलरुजापह . । सङ्ग्राहीपित्तकृत् किञ्चिच्छिलाध्मानगदाञ्जयेत् ॥ पूर्णप्रलेहस्तु । मासपूरणयोगेन कोष्ठाकारविधायच । स्विन्नकृत्तंघृतेभृष्ठप्रलेहविधि

नापचेत् ॥ पूरणस्यप्रलेहोयविज्ञेयो वातनाशन । अम्लकारकस्यैव मुखवैरस्यहृद्गरु ॥ शुक्लवर्णः प्रलेह । घृतेवेसरधान्याकहिङ्गुभृद्धिसयुते । वस्त्रपूतेऽर्द्धसम्पक्वेस्विन्नं मांसविनिः क्षिपेत् ॥ पीतवर्णस्तु । प्रलेहः पीतवर्णोपिकार्यः शुक्लप्रलेहवत् । विशेषोचहरिद्रायाः समर्ग कुङ्कुमस्यवा ॥ रक्तवर्णोपि । तप्तर्क्षेहेक्षिपेद्धिङ्गु संयुतकासमर्दकम् । धान्यकलवणाजाजीधौतमासस्वतत्क्षिपेत् ॥ ततोर्द्धस्फुटितेमांसेदाडिमोवीजसयुते । सपक्वेचातिमृदुलेतक्रं शुण्ठींचनि क्षिपेत् ॥ ततउत्तार्यवस्त्रेण गालयेद्भूपयेदपि । रक्तवर्णप्रलेहस्य ससिद्धार्थविनिक्षिपेत् । करमर्ददाडिमस्यस्थानेप्रेषन्तुपूर्ववत् ॥ हरितवर्णस्तु । मेथिकाकासमर्दाम्लकल्केनचकरालिते । घृतेमासविनि क्षिप्यपचेच्छुक्लप्रलेहवत् ॥ सिद्धेचगालयेद्वस्त्रे कृत्वा वर्णप्रयोजनम् । ताम्बूलकाष्टजङ्गारदेयहरितहेतुना ॥ यतचौराचिदः सद्योनानावर्णप्रसाधितः । प्रलेह कफवातघ्न किञ्चित्पित्तकरोलघु ॥ वटकप्रलेहोपि । माषस्यपिष्टिकासूक्ष्मा वेसवारेणसयुता । बहुधाक्रियतेतस्यावटिकावटकादिकम् ॥ चाम्लविस्त्रीपशाकारलड्डुकावटकादिकम् । शृङ्गाटकफलाकारयथाबुद्धिप्रकारजम् ॥ कृत्वाहिबहुधाधारेस्वेदितघृतभाञ्जितम् । सवेसवारजेतक्रे क्वथितेचमनोरमे ॥ निक्षिप्यचालयेदीषदुत्तार्यैलादिवासिते । एवन्तुबहुधाकार्योमाषमुद्गप्रलेहक ॥ प्रलेहोवातजिद्बल्यः शुक्रमांसप्रदोरसः । प्रीणनः प्राणयुक्तानाशुक्रदः क्षीणरेतसाम् ॥ मत्स्यप्रलेहस्तु । मांसप्रलेहवत्कार्यः प्रलेहोमत्स्यसम्भव । चादौतैलेपरपक्वसर्वमन्यत्तु पूर्ववत् ॥ वर्णस्यकरणेदेयपूर्वोक्तद्रव्यकञ्चियत् । उद्धूलनसुगन्धायदातव्य पूर्वसम्भवम् ॥ मत्स्यखण्डप्रलेहस्तु । सम्यक्प्रक्षालितंमत्स्य वेसवारेणवेष्टितम् । तप्ततैलेक्षिपेतखण्डहिङ्गुसैन्धवमिश्रितम् ॥ प्रलेहविधिवत्साध्योमत्स्यखण्डप्रलेहक ॥

प्रवक्ता । त्रि० वाग्मिनि । वावदूके ॥ वेदादिवाचके ॥ यथा । जातिमात्रोपजीवीवाकामस्याद्ब्राह्मणब्रुवः । धर्मप्रवक्ता नृपते र्नतुशूद्रकदाचनेति ॥ उपदेष्टरि ॥ प्रकृष्टोवक्ता ॥

प्रवचनम् । न० आगमे । वेदे ॥ न० प्रकृष्टवचने ॥ प्रोच्यते । वच० । ल्युट् ॥ अनेकवेदस्वीकारणे ॥ शिक्षादिवेदाङ्गेषु ॥ अध्यापने ॥ ब्राह्मणस्यैवप्रवचनेऽधिकारोनक्षत्रियादे-

ब्राह्मणात्मनासमस्तानावेदानाप्रव चनकुर्वन्वेदस्यायमितिब्राह्मणवृति ब्राह्मणनामार्थभाष्यम् ॥ प्रकर्षेण उच्यतेवेदार्थएभिरितितथा ॥ त्रि० प्रकृष्टवक्तारि ॥ यथा । अपिचक्र ' प्रवचनसेकशुश्रूषवोऽपरे ॥

प्रवचनीय ' । त्रि० प्रक्तारि ॥ प्रवाच्ये ॥ प्रवक्ति० प्रोच्यतेवा । वच ० । चनीयर् । भव्यगेयप्रवचनीयेतिसाधु । प्रवचनीयोगुरु' स्वाध्यायस्य० । प्रवचनीय : स्वाध्यायोगुरुणा ॥

प्रवञ्चनम् । न० प्रतारणे ॥ वञ्चु० प्र पूर्व ' ल्युट् ।

प्रवण . । पु० चतुष्पथे । क्षणे ॥ आवर्त्ते ॥ त्रि० क्रमनिम्नमहीभागे ॥ उदारे ॥ प्रह्वे ॥ प्रगुणे ॥ आयत्ते ॥ क्षीणे ॥ प्रवन्त्यनेनाश्वा । प्रुङ्गतौ ' ल्युट् ।

प्रवत्स्यन् । त्रि० प्रवास करिष्यति ॥

प्रवत्स्यत्पतिका । स्त्री० नायिका प्रभेदे ॥

प्रवयणम् । न० प्रवतोदे ॥ प्रवीयते ऽनेन । अजगतिक्षेपणयो . । ल्युट् ॥ वायावितिप्राप्तिवीवि . कृत्यचक्रतिणत्वम् ॥

प्रवया . । त्रि० स्थविरे । वृद्धे ॥ प्रगत वयोऽस्य ॥

प्रवर : । पुं० सन्ततौ ॥ गोत्रप्रवर्त्तक मुनिव्यावर्त्तके मुनिगणे ॥ तथा

जयमदग्निगोत्रस्यप्रवरा : ० यमदग्न्यौर्ववशिष्ठा : ३ । भरद्वाजगोत्रस्य० भरद्वाजाङ्गिरसबार्हस्पत्या: ३ विश्वामित्रगोत्रस्य० विश्वामित्रमरीचिकौशिका ३ । अत्रिगोत्रस्य४ अत्र्यात्रेयशातातपा : ३ । गौतम गोत्रस्य ५ गौतमवशिष्ठबार्हस्पत्या . ३ । वशिष्ठगोत्रस्य६ वशिष्ठ १ । केषाञ्चित्वशिष्ठात्रिसाङ्कृतय ३ । काश्यप गोत्रस्य ७ काश्यपासारनैध्रुवा: ३ । अगस्त्यगोत्रस्य ८ अगस्ति दधीचिजैमिनय : ३ । सौकालिनगोत्रस्य ९ सौकालिनाङ्गिरस बार्हस्पत्यासारनैध्रुवा: ५ । मौद्गल गोत्रस्य १० और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नुवत : ५ । पराशर गोत्रस्य ११ पराशरशक्तिवशिष्ठा. ३ । बृहस्पतिगोत्रस्य १२ बृहस्पति कपिलपार्वणा : ३ । कात्यनगोत्रस्य १३ अश्वत्यदेवलदेवराजा ' ३ विष्णुगोत्रस्य १४ विष्णुवृद्धि कौरवा . ३ । कौशिक गोत्रस्य १५ कौशिकात्रिजमदग्नय : ३ । कात्यायनगोत्रस्य १६ अत्रिभृगुवशिष्ठा. ३ । आत्रेयगोत्रस्य १७ आत्रेय शातातपसाङ्ख्या : ३ । काण्व गोत्रस्य १८ काण्वाश्वत्यदेवला: ३ । कृष्णात्रेयगोत्रस्य १९ कृष्णात्रेयात्रेयावासा : ३ साङ्कृतिगो

त्रस्य २० अव्योहाराचिसाङ्कृत य ' ३ । कौण्डिन्यगोत्रस्य २१ कौण्डिन्यस्तिमिककौत्सा ' ३ । गर्गगोत्रस्य २२ गार्ग्यकौस्तुभ माण्डव्या ' । ३ । आङ्गिरसवशिष्ट बार्हस्पत्या : ३ । अनाव्रकाच गोत्रस्य २४ गार्ग्यगौतमवशिष्टा : ३ । अव्यगोत्रस्य २५ अव्यबलि सारस्वता : ३ । जैमिनिगोत्रस्य २६ जैमिन्युतथ्यसाङ्कृतय ' ३ । हविगोत्रस्य २७ कुरुहद्धाङ्गि रोबार्हस्पत्या . ३ ॥ शाण्डि गोत्रस्य २८ शाण्डिल्यासितदे वला . ३ । वात्स्यगोत्रसावर्णगो त्रयो : २९ ३० और्वच्यवनभार्गव जामदग्न्याप्नुवत : ५ । आल वा यन गोत्रस्य ३१ आलवायनशा लङ्कायन शाकटायना ' ३ । वैया घ्रपद्यगोत्रस्य ३२ साङ्कृति . १ । घृतकौशिकगोत्रस्य ३३ कुशिक कौशिकघृतकौशिका ' ३ केषाञ्चित् कुशिककौशिकबन्धुला ३ । शक्ति गोत्रस्य ३४ शक्तिपराशरवशिष्ठा: ३ कात्यायनगोत्रस्य ३५ का त्यायनाङ्गिरसबार्हस्पत्यभरद्वाजा- जमीढा ' ५ । वासुकिगोत्रस्य ३६ अक्षोभ्यानन्तवासुकय ३ गौतमगोत्रस्य ३७ गौतमायास्या ङ्गिरसबार्हस्पत्यनैध्रुवा : ५ के षाञ्चित्गौतमाङ्गिरसायास्या ३ । शुनकगो० ३८ शुनकशौनकगृत्स मदा : ३ । सौपायनगोत्रस्य ३९ और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नुव- त ' ५ । प्रवरा . ॥ इतिधनञ्जय कृतधर्म्मप्रदीपेगोत्रप्रवरविवेक ' ॥ न० गोत्रे ॥ अगुरुणि ॥ त्रि० श्रे ष्ठे ॥ प्रव्रियते० होत्रध्वर्युभ्यामुत्० कीर्त्यते । वृञ्० । ग्रहवृद्दित्यप् ॥ प्रवरण वा ॥

प्रवरललितम् । न० अष्टिप्रभेदे ॥ य- था । यमौनसौगस्वप्रवरललितनाम वृत्तम् । भुजोत्क्षेप . शून्ये चलव- लयझङ्कारयुक्तस्वलत्पादन्यास ' प्रकटिततुलाकोटिनाद । स्मितव क्त्रेऽकस्माद्दृशिपटुकटाक्षोर्मिलीला हरौजीयाद्दीहक्प्रवरललितवल्लवी नम् ॥

प्रवर्ग . । पुं० होमाग्नौ ॥

प्रवर्ग्य । पु० वैदिककर्मविशेषे ॥ म- हावीरे ॥

प्रवर्त्तक । त्रि० प्रेरके । प्रवर्त्तनका रिणि ॥ प्रवृत्तिजनके ॥ यथा । प्र- वर्त्तकवाक्यमुवाचचोदनांनिवर्त्तक मेवमुवाचभाष्यकृत् । ततश्चविध्यो- नहिचोदनास्तिसाप्रवर्त्तिकायानभ वेदितिस्थिति . ॥ इतिसङ्क्षेपशा रीरक ॥

प्रवर्त्तकत्त्वम् । न० प्रवृत्तिजनकत्वे ॥

प्राय प्रवर्त्तकत्व विधिवचसांलो-
कवेदयोर्दृष्टम् । सिद्ध बोधयतोर्थंक
थमेतद्भवतितत्त्वमस्यादे ॥ ३९ ॥
विधिरेवनप्रवृत्ति जनयत्यभिलषित
वस्तुबोधोपि । राजाभवतिसुतोभू-
दितिबोधेनप्रवर्त्ततेलोक . ॥
प्रवर्त्तनम् । न० प्रेरणे । आज्ञा
पने ॥ प्रवृत्तौ ॥ आरम्भे ॥
प्रवर्त्तना । स्त्री० पर्येषणायाम् ॥ उत्
कृष्टस्यनिकृष्ट प्रत्याज्ञायाम् ॥ प्र-
वृत्तिजनकत्वे । प्रवृत्तिहेतुव्यापा-
रे ॥ प्रवर्त्तकराजादिनिष्ठायाम् ॥
णिजर्थे ॥ सर्वानुगत प्रवर्त्तनासा-
मान्य णिचोर्थ । प्रेषणादयोवि-
शेषास्तु० अर्थ प्रकरणादिगम्य-
वृत्तिबोध्यम् ॥
प्रवर्त्तयिता । त्रि० कर्त्तरि ॥
प्रवर्त्तित : । त्रि० जाते ॥ उत्पादि-
ते ॥ यथा । प्रवर्त्तितोदीपइवप्र-
दीपादितिरघु . ॥
प्रवर्द्धनम् । न० विवर्द्धने ॥
प्रवर्षण . । पु० अद्रिविशेषे ॥ न०प्र-
कृष्टवर्षणे ॥ तत्रलक्षणमाहवराहा
चार्य . । ज्येष्ठानासमतीतायापूर्वा
षाढादिस द्वृष्टेनशुभमशुभवावाच्य
परिमाणं चाम्भसस्तज्ज्ञैः . ॥ जलप्र
माणार्थमाह । हस्तविशाल कुण्डक
मधिकृत्याम्बुप्रमाणनिर्देशः ॥ प
ञ्चाशत्पलमाढकमानेनमिनुयाज्-
जल पतितम् ॥ प्रवर्षणप्रमाणमा
ह । येनधरित्रीमुद्राजनितावाबिन्दु
वस्तृणाग्रेषु । वृष्टेनतेनवाच्यं परि
माण वारिण प्रथमम् ॥ मुद्राजनि
ता०विगतधूलिजाला । मतान्तरमा
ह । केचिद्यथाभिवृष्ट दशयोजनम-
ण्डलंवदन्त्यन्ये । गर्गवशिष्ठपराशर
मतमेतद्द्वादशान्नपरम् ॥ येषुचभेष्व
भिवृष्ट भूयस्तेष्वेववर्षतिप्राय ।
यदिनाप्यादिषुवृष्ट सर्वेषुतदात्वना
वृष्टि . ॥ नक्षत्राणावृष्टिप्रमाणमा-
ह । हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्णधनि-
ष्ठ।सुषोडशद्रोणा . । शतभिषगैन्द्र
स्वातिषुचत्वार कृत्तिकासुदश ॥
श्रवणमघानुराधाभरणीमूलेषुदशच
तुर्युक्त . । फाल्गुन्याःपञ्चकृति षु
नर्वसौविंशतिर्द्रोणा .। ऐन्द्राग्न्याख्य
वैश्वेविंशति :सार्पभेदशत्यधिका ।
॥ आहिर्बुधन्यार्यमणप्राजापत्येषु
पञ्चकृति । पञ्चदशाजेपुष्ये चकी
र्त्तितावाजिभेदशद्वौच ।। रौद्रे षो-
डशकथिताद्रोणानिरुपद्रुतेष्वेते ॥
अत्रविशेषमाह । रविरविसुतकेतुपी
डितेभेक्षितितनयत्रिविधाद्भुताहते
च । भवतिचनशिवनचापिवृष्टि' शु
भसहितेनिरुपद्रवेशिवञ्चेति ॥
प्रवल्गकी । पु० भुजङ्गे । चित्रमेख-
लके ॥
प्रवर्ह: । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रव-

हंति । वहवहो । पचाद्यच् ॥

प्रवह.। पु० वहिर्यांचायाम् । पुराद्बहिर्गमने ॥ वायुमात्रे ॥ सप्तवायून्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतु०आवहवायोरूर्ध्वस्थित ॥ सनित्य प्रव्यग ति. तस्तुमध्यसंस्था ।नचचकचा खचरै समेतायस्मादत-स्तेनसमाहूतोयम् । भपञ्जर: खेचरचक्रयुक्तोभ्रमत्यजस्र प्रवहानिलेनेतिशितिरोमणि' ॥ यस्माज्ज्योतींषिवहतिप्रवहस्तेनसस्मृत: ॥ * ॥ अस्यार्थ ॥ यस्माज्ज्योतींषिप्रकर्षेण वहतितेनसवायु प्रवह. स्मृत. ॥ प्रवहस्यैवभेदा . सर्वेवायुस्कन्धा . ॥ इतिविष्णुपुराणेद्वितीयेंशे १२ अध्याय' ॥ वायोर्द्वितीयस्कन्धे ॥ ऋतुजित्सत्यजित्सेनजिदमित्रावमित्रजित् । भूरिमित्रसुषेणौचेत्याभानो: प्रवहोगण.॥ प्रकृष्टोवह'। गोचरसञ्चरेतिसाधु ॥ पुरतोगच्छन्प्रवहोवायु: ॥

प्रवहणम् । न० कर्णीरथे । डयने । स्त्रियोहनाययानविशेषे । चौडोला० इ० भा० । अधुना० पीनसखर्खरिया० इ० प्र० ॥ प्रोह्यतेऽनेनवा । वहप्रापणे । ल्युट् ॥

प्रवह्लिका । स्त्री० प्रहेलिकायाम् । पहेली० इ० भा० ॥ प्रवह्लते० आच्छादयति । वर्हवह्लपरिभाषणहिं

प्रादानेषु । वुन्शिल्पिसञ्ज्ञयो ॥ दुर्विज्ञानार्थप्रश्नादिवाक्यरूपाहिंसो

प्रवाक् । त्रि० वाग्मिनि ॥

प्रवाचक' । त्रि० प्रकृष्टवक्तरि ॥

प्रवाच्य.। पुं० पाठविशेषोपलक्षिते ग्रन्थविशेषे ॥ प्रोच्यते । वच० । ॥ ण्यत् । यजयाचेतिनकुत्वम् ॥

प्रवाणी । स्त्री० तन्तुवायशलाकायाम् प्रकर्षेणाञ्जयतेऽस्याम् । प्रपूर्वाद्वयते ल्युट् ॥

प्रवाद.। पुं० परस्परवाक्ये ॥ जनरवे ॥ वादविशेषे ॥ प्रकृष्टोवाद' ॥

प्रवादित'। त्रि० शब्दिते ॥

प्रवारणम् । न० निषेधे ॥ काम्यदाने ॥ महादाने ॥ प्रव्रियते । वृञ्० चु० ॥ ल्युट् ॥

प्रवास'। पुं० स्वगृहाद्दूरगमने । विदेशस्थितौ ॥ विदेशे ॥ प्रवसन्त्यस्मिन् । वस० । हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवासनम् । न० वधे । मारणे ॥ वासच्छेदे । चु०। प्रपूर्वाण्णिवेल्युट् ॥ प्रवासनायाम् ॥

प्रवासी । त्रि० प्रवासविशिष्टे । प्रोषिते । पथिके ॥ वस० । प्रपूर्वादस्मात् प्रलपसदृमथवदवस इतितस्कीलादिषुचिनुण् ॥

प्रवाह । पुं० प्रवृत्तौ ॥ व्यवहारे ॥ अम्बुवेगे । जलस्यस्रोतसि ॥ अविच्छिन्नसन्ततौ । अविच्छेदेनजलादि

प्रवृत्तौ ॥ प्रवहणम् । वह० । घञ् ॥ प्रकृष्टाश्वे ॥

प्रवाहक । पु० राक्षसे ॥ त्रि० प्रकृष्टवहनकर्तरि ॥

प्रवाहण : । पु० जीवलस्यराज्ञोपत्ये । वेदप्रसिद्धे राजर्षिविशेषे ॥

प्रवाहिका । स्त्री० ग्रहण्याम् । सङ्ग्रहणीरोगे ॥ वायु प्रवृद्धोनिचितबलास नुदत्यधस्तादहिताशनस्य । प्रवाहतोल्पबहुशोमलाक्तप्रवाहिकातांप्रवदन्तितज्ज्ञा' ॥ प्रवाहत कफाठहवलेनसशब्दं वायुमपानमार्गेणत्यजत :॥ प्रवहति । वह० । ण्वुल् ॥ प्रवहणम् ० प्रवाहयति० मुहुर्मुहु प्रवर्त्तयतिवा । रोगाख्यायाण्वुल् ॥

प्रवाही । स्त्री० बालुकायाम् ॥

प्रविख्याति । स्त्री० विश्रावे । अतिप्रसिद्धौ ॥ प्रविख्यानम् । ख्या० क्तिन् ॥

प्रवितत । त्रि० विस्तृते ॥

प्रविदारणम् । न० सम्पराये । युद्धे ॥ अवदारणे ॥ दृविदारणे । ण्यन्तादृभावेल्युट् ॥

प्रविर :। पुं० पीतकाष्ठे ॥

प्रविरल । त्रि० घनेतरे ॥ प्रकर्षेणविरल . ॥

प्रविविक्षु: । त्रि० गृहादौप्रवेष्टुमिच्छौ ॥ यथा । कारयेद्वनशोधनमादौ मातुरन्तिकमपिप्रविविक्षु । आत्मप्रसत्यनुगत : प्रविशेद्वासद्वटेचगहनेचनतिष्ठेदिति राजनीतौकामन्दक . ॥

प्रविवत्सन् । त्रि० प्रवासकर्तुमिच्छति । वसे ' सन्नन्ताच्छट : शत्रादेश ॥

प्रविश्लेष :। पु० विधुरे । प्रकृष्टविश्लेषे ॥ प्रविश्लेषणम् । श्लिषआलिङ्ग । घञ् ॥

प्रविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥

प्रविष्ठ । त्रि० कृतप्रवेशे ॥ प्रविश० । क्त . ॥ निविष्टे ॥

प्रवीण । त्रि० निपुणे । विज्ञे । निष्णाते । शिक्षिते ॥ प्रकृष्टावीणाऽस्य ॥ यद्वा । वीणयाप्रगायति० प्रवीणयतेवा । सत्यापेतिणिजन्तात्० पचाद्यच्० कर्मणिघञ्वा ॥

प्रवीर . । पुं० योद्धृपुरुषे । सुभटे ॥ त्रि० उत्तमे ॥ प्रकृष्टोवीर ॥

प्रवुद्ध . । त्रि० पण्डिते ॥ प्रकर्षेणबुद्ध . ॥ सुप्तादितरस्मिन् ॥

प्रवृत्त :। त्रि० आरब्धे ॥ प्रवृत्तिविशिष्टे ॥ प्रकृष्टवर्त्तनविशिष्टे ॥ जाते ॥ प्रवर्त्तेस्म । वृतु . क्त ॥

प्रवृत्ति : । स्त्री० प्रवाहे । अविच्छिन्नसन्ततौ ॥ उदन्ते । वार्तायाम् ॥ प्रवर्त्तने । वृत्तौ ॥ अन्त करणवृत्त्यांप्रयत्नलक्षणायाम् ॥ अवन्त्यादिदेशे ॥ हस्तिमदे ॥ कर्मणांमार्गे ।

नितराप्रयतमानतायाम् । रज कार्यं आरम्भे ॥ गतौ ॥ प्रवर्त्तते व्याप्नोति० प्रवर्तनंवा । वृतु० । क्तिन्० । क्तिन्वा । न्यायमतेयत्नवि शेषे ॥ अस्या कारणम् । चिकीर्षा कृतिसाध्यताज्ञानम्० इष्टसाधन ताज्ञान०उपादानप्रत्यक्षम् । यथा प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्चतथाजीवनकार- णम् । एवप्रयत्नत्रैविध्यंतान्त्रिकैः परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्ये साधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य चाध्यक्षप्रवृत्तौजनकभवेत् ॥ इति ॥ प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारम्भ । इति गोतमसूत्रम् ॥ १७ ॥ यद्ज्ञानात् प्रवृत्तिःस्यात् तज्ज्ञानात्साकुतो भवेत् ॥

प्रवृत्तिक्रम । पुं० श्रुत्यादिभ्योदुर्बले प्रवृत्ते क्रमे ॥ तथाहि । सहप्रयु ज्यमानेषुप्रधानेषुसन्निपातिनामङ्गा नामावृत्त्याऽनुष्ठानेकर्तव्येहि०द्विती यादिपदार्थानाप्रथमानुष्ठितपदार्था नाप्रथमानुष्ठितपदार्थक्रमाद्यः क्र मः । यथा० प्राजापत्यपशुषु० प्राजापत्याहिवैश्वदेवींकृत्वाप्राजाप त्यैश्चरन्तीतिवाक्ये नतृतीयानिर्देशा त्सैतिकर्तव्यताकाएककालत्वेनवि हिता । अतस्तेषातदङ्गानाञ्चोपा करणनियोजनप्रभृतीनासाहित्य स म्पाद्यम् । तच्चप्राजापत्यपशूनास-

म्प्रतिपन्नदेवताकत्वेनयुगपदनुष्ठाना दुपपद्यते । तदङ्गानाञ्चोपाकरणा दीनायुगपदनुष्ठानमशक्यम्० अत स्तेषांसाहित्यमव्यवहितताऽनुष्ठाना त्सम्पाद्यम् । तच्चैकस्योपाकरण विधायापरस्योपाकरणविधेयम्० एवनियोजनादिकमपि । तथाच प्राजापत्ये षुकस्माच्चित्पशोरारभ्य एकसर्वचानुष्ठायद्वितीयादिः पदा र्थस्तेनैवक्रमेणानुष्ठेयः सप्रवृत्तिक्र म ' ॥ प्रवृत्तेः क्रम ॥

प्रवृत्तिजनक । त्रि० प्रवर्त्तके ॥

प्रवृत्तिज्ञ । पु० चारभेदे । वार्त्तिके । वार्त्तायने ॥ त्रि० प्रवृत्तिज्ञानवि शिष्टे ॥

प्रवृद्ध । त्रि० प्रौढे । एधिते । वृद्धि युक्ते ॥ प्रसारिते । प्रसृते ॥ प्रवर्द्ध तेस्म । वृधुवृद्धौ । गत्यर्थेति क्त ॥

प्रवृष्ट । त्रि० प्रवृष्टवति ॥

प्रवेक । उत्तमे । प्रधाने । प्रमुखे ॥ प्रविच्यते । विचिर्पृथग्भावे । घञ् ॥

प्रवेट । पुं० शितशूके । यवे ॥

प्रवेणि । स्त्री० कुथायाम् ॥ वेण्याम् प्रोषितभर्तृकादिधार्यकेशरचनावि शेषे ॥ वेणति । वेणटनिशामनवादि त्रादानगमनज्ञानचिन्तासु । इन् । प्रउपसर्गान्तरव्यावृत्त्यर्थं ॥

प्रवेणी । स्त्री० कुथायाम् । परिस्तोमे । गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले ॥ वेण्याम् ॥ प्रकर्षेणवीयतेऽस्याम् । वीगत्यादिषु । वीज्याज्वरिभ्योनि । कृदिकारादक्तिनइतिपाक्षिकोङीष् ॥

प्रवेल । पु० पीतमुद्गे । सोनामूगाइ० भा० ॥

प्रवेश । पु० अन्तर्विगाहने । गृहाद्यन्तर्गमने ॥ प्रवेशश्चतुर्धा । अपूर्वप्रवेश ' सुपूर्वप्रवेश इन्द्वाभयप्रवेश ' वधूप्रवेश . इतिभेदात् । तत्र वधूप्रवेशस्यान्वर्थसञ्ज्ञकत्वात् तदन्येषालक्षणान्युच्यन्ते । यथा । अपूर्वसञ्ज्ञ . प्रथम ' प्रवेशोयात्रावसानेतुसुपूर्वसञ्ज्ञः । इन्द्वाभयस्त्वग्निभयादिजात स्त्वेवप्रवेशस्त्रिविध . प्रदिष्ट ॥ भूरिपुष्पनिकरसतोरणतोयपूर्णकलशोपशोभितम् । धूपगन्ध बलिपूजितामर ब्राह्मणध्वनियुतविशेद्गृहम् ॥ प्र० विश० । हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवेशनम् । न० प्रवेशे ॥ सिंहद्वारे ॥ प्रविश० । ल्युट् ॥

प्रवेश्य ' । त्रि० प्रवेशयितव्ये । प्रवेशनीये ॥

प्रवेष्ट ' । पु० भुजे । बाहौ ॥ प्रवेष्टते । वेष्टवेष्टने । पचाद्यच् ॥ हस्तिदन्तमांसे ॥ गजपृष्ठतल्पने ॥

प्रव्यक्तः । त्रि० उल्वणे । स्पष्टे । स्फुटे ॥ प्रव्यक्तिश्च । घञ्जूव्यक्त्यादौ । क्त ॥ प्रव्यच्यतेस्मवा । अञ्जु्विशेषणे । क्त ॥

प्रव्यथित । त्रि० प्रपीडिते ॥ व्याकुलीकृते ॥ [illegible] ॥

प्रव्रजन् । त्रि० संन्यस्यगच्छति ॥

प्रव्रजित । पु० प्रव्रज्याश्रमविशिष्टे । बुद्धभिक्षुशिष्ये । चेलुके । श्रामणेरे ॥ त्रि० निष्क्रान्त ॥

प्रव्रजिता । स्त्री० मास्याम् ॥ मुण्डीर्याम् ॥ तापस्याम् ॥

प्रव्रज्या । स्त्री० वेदबाह्यरक्तपटादौ ॥ प्रव्रजनम् । व्रज० । व्रजयजोर्भावेक्यप् ॥ सन्न्यासे ॥

प्रव्रज्यावसित । पु० सन्न्यासभ्रष्टे ॥

प्रव्राजी । पु० प्रव्रजनशीले । सन्न्यासिनि ॥ ताच्छील्य वैराग्यातिशयशालित्वम् ॥

प्रशसनीय ' । त्रि० प्रशसितुयोग्ये ॥ शसु० । अनीयर् ॥

प्रशसा । स्त्री० प्रशसने । वर्णनायाम् ॥ ईडायाम् । स्तवे ॥ परोक्षस्तुतौ ॥ द्विप्रकाराहिप्रशसाभवति । वस्तुनिविद्यमानगुणोत्कर्षएक प्रकारस्तावकेनशब्देनसम्पादितोगुणोत्कर्ष पर प्रकारइति ॥

प्रशस्ता । पु० समुद्रे ॥ प्रशीयते । शशद्ऌशातने । प्रइरशदोस्तुट्चेति क्वनिप् ॥

प्रशस्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ ङीप्री ॥

प्रशम । पुं० उपशान्तौ ॥ प्रशमनम् । शम० । भावेघञ् ॥

प्रशमनम् । न० मारणे । बधे ॥ शमतायाम् । प्रशान्तौ ॥ प्रशमयति । शम० । णिजन्ताल्ल्यु भावेल्युट्॥

प्रशमित । त्रि० अपाकृते । राज्ञ . कर्तव्ये ॥ रक्षापौरजनस्य०देशनगरग्रामेषुगुप्तिस्तथा० योधानामपिसङ्ग्रहश्च०तुलयामानव्यवस्थापनम , साध्य सन्निषु०दानवृत्तिकरणंत्याग ' समानार्चनम्०कार्याण्येवमष्टौभुजाप्रशमनान्येतानिराज्ञेनव ॥

प्रशस्तम् । न० मङ्गले ॥ त्रि० क्षेमे । शुभे ॥ प्रशसनीये । अतिश्रेष्ठे । उत्तमे ॥ प्रशस्यतेस्म । शसु० । क्त. । प्रकर्षेणशस्तोवा ॥

प्रशस्ति । स्त्री० पत्रलेखनप्रक्रियायां ॥

प्रशान्त ' । त्रि० प्रकृष्टशमताविशिष्टे । परहिंसारहिते ॥ सर्वत्रसमबुद्ध्या रागद्वेषशून्ये । निर्विकारे ॥ स्वल्पलाभेनापिसन्तुष्टे ॥ तमोरजसो . क्षयात्क्षयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपे चित्ते॥ प्रकर्षेणशान्तः ॥ प्रव्यस्तमितक्ले शे ॥

प्रशान्तचित्त : । त्रि० शान्ते । उपरतदर्पादिदोषे । समाहितमनसि ॥ प्रशान्तंचित्त यस्यस : ॥

प्रशान्तवाहिता । स्त्री० तमोरजसो : क्षयात्क्षयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं चित्तंप्रशान्त । पूर्वपूर्वप्रशमसस्कारपाटवेनताहृशचित्तस्याधिक्य प्रशान्तवाहितेत्यर्थं ॥

प्रशान्तात्मा । त्रि० प्रशान्तचित्ते ॥

प्रशान् । अ० समानार्थे ॥

प्रशान् । त्रि० शाते ॥ प्रकर्षेणशाम्यति । शम० । क्विप् । अनुनासिकस्यक्विझलोरितिदीर्घं ' । मोनोधातो ' ॥

प्रशासनम् । न० प्रकृष्टाज्ञायाम् ॥ शासु० । ल्युट् ॥

प्रशासिता । त्रि० प्रकृष्टशासनकृति ॥ ईश्वरे ॥ यथा । प्रशासितारसर्वेषामणीयासमणोरपि । रुक्माभस्वप्नधीगम्य विद्यात्तपुरुषपरम् ॥ देवतायागकर्त्तारिपितर श्राद्धकारिणम् । नाप्नुयुर्हव्यकव्यार्थंयदिनस्यात्प्रशासिता ॥

प्रशास्ता । पुं० ऋत्विजि ॥ मित्रे ॥ त्रि० शासनकर्तरि ॥ प्रशास्ति । शासु० । तृच् । अप्तृन्निति दीर्घं : ॥

प्रश्न : । पुं० अनुयोगे । पृच्छायाम् ॥ प्रच्छनम् । प्रच्छ० । यजयाचेतिनङ् । क्ङितिच . । प्रश्नेचेतिलिङ्गान्नसम्प्रसारणम् ॥

प्रश्नदूती । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ॥

प्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् । वारिपर्ण्याम् ॥

प्रश्रय । पुं० प्रणये। प्रीत्याप्रार्थने ॥ प्रश्रयणम् । श्रिञ्अएरच् ॥

प्रश्रवम् । न० प्रवाहे ॥

प्रश्रित । त्रि० विनीते ॥ प्रथमगुणै रश्रायि । श्रिञ्० । क्त ॥

प्रश्लथ । त्रि० शिथिले ॥

प्रश्लिष्ट । त्रि० प्रकर्षेणमिलिते ॥

प्रश्लेष । पुं० सयोगे ॥ प्रश्लेषणम् । श्लिष्० । घञ् ॥

प्रश्वास । पुं० प्राणेनकोष्ठस्थवायो र्वहिर्निस्सारणे । समाध्यङ्गपूरकवि रोधिनि ॥ स्वास्थ्यविशेषे ॥ प्रश्व सनम् । श्वस० । घञ्० ॥ श्रमाप नये ॥

प्रष्टव्य । त्रि० प्रश्ने ॥

प्रष्टा । त्रि० कथङ्कथिके । प्रश्नकर्तरि । पृच्छति । प्रच्छ० । तृच् । व्रश्चेति कृत्यष ॥

प्रष्ठ । त्रि० अग्रगे ॥ श्रेष्ठे ॥ चाण्डा लिकौषधौ ॥ प्रतिष्ठते० गच्छति । स्था० । आतश्चोपसर्गइतिक । सुपि स्थइतिकोवा । प्रष्ठोग्रगामिनीति ष । ष्टुत्वम् ॥

प्रष्ठवाट् । पु० युगपार्श्वगे । दमनका लेस्कन्धारोपितकाष्ठवाहे ॥ प्रष्ठमग्र गामिनवहति । वहश्चेतिण्वि ॥ स्वामोतु०पञ्चमषष्ठ वावर्णंवहतीति विग्रहयरेफरहितपठति०तत्रपृषोद रादित्वबोध्यम् ॥

प्रष्ठी । स्त्री० प्रष्ठभार्यायाम् ॥

प्रष्ठौही । स्त्री० वालगर्भिण्याङ्गवि । प्रथमगर्भंधृतवत्याम् ॥ प्रष्ठ वहति । वहश्चेतिण्वि । वाहऊठितिङीष् ॥

प्रसक्त । त्रि० आसक्ते ॥ तद्वति । सर्वथातदेकपरे ॥ न० । सतते ॥ प्रा सक्ति । षञ्ज० । कर्मणिक्त ॥

प्रसक्ति । स्त्री० प्रसङ्गे ॥ प्रवृत्तौ ॥ अनुमितौ ॥ आपत्तौ ॥ प्र० षञ्ज० । स्त्रियाक्तिन् ॥ आसक्तौ ॥

प्रसङ्ग । पुं० प्रसक्तौ । अन्योद्देशेनाऽ न्यदीयस्यापिसहानुष्ठाने ॥ अन्योद्दे शेनप्रवृत्तवन्यस्यापिसिद्धौ ॥ यथा । दृष्टातुहरतेपापं स्पृष्टातुत्रिदिवनये त् । प्रसङ्गेनापियागङ्गामोत्तदासा वगाहिता ॥ गीतवादित्रादौ ॥ प्रस ज्यतेपुरुषोयत्र । षञ्ज० । घञ् ॥ नेहेतार्थान्प्रसङ्गेनर्नविरुद्धेनकर्म णा । नविद्यमानेष्वर्थेषुनार्त्यामपि यतस्तत ॥ यतस्तत पतितादे ॥ प्रस्तावे ॥ प्रस्तावे ॥ य० । यत्रा च्युतोदारकथाप्रसङ्ग ॥ पुन पु न प्रवृत्तौ ॥ प्रकृष्टसम्बन्धे ॥ स ङ्गतिविशेषे ॥ स्मृतत्वेसत्युपोद्घा तादिपञ्चकभिन्नत्वमितितस्यलक्षण म् । स्मृतस्योपेक्षानर्हत्वप्रसङ्गत्त्वम् । तदर्थस्तुस्मृतिविषयतापन्नत्वेसतिद्वे षविषयतानापन्नत्वमित्यनुमितिग्र न्थेगदाधरभट्टाचार्य ॥ प्रकृष्ट सङ्ग ॥

मैथुने ॥

प्रसङ्गत्वम् । न० स्मृतस्योपेक्षाऽनर्हत्वे । स्मृतविषयतापन्नत्वेसति० द्वेषविषयतानापन्नत्वमितितदर्थं ॥

प्रसङ्ख्यानम् । न० आवृत्तौ ॥ आवृत्तिर्हिप्रसङ्ख्यानमित्युक्तिः ॥

प्रसज्य । पुं० प्रसज्यप्रतिषेधे ॥ पर्युदास . सदृग्ग्राहीप्रसज्यस्तुनिषेध-कृत् ॥

प्रसज्यप्रतिषेध । पुं० निषेधान्तरे ॥ अप्रधान्यं विधेर्यत्र प्रतिषेधेविधानता । प्रसज्यप्रतिषेधोयंक्रिययासहयत्रनञ् ॥

प्रसञ्जनम् । न० प्रसङ्गे ॥

प्रसत्ति : । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे । प्रसन्नतायाम् ॥

प्रसत्वा । पुं० प्रजापतौ ॥ धर्मे ॥ मूढे ॥ प्रसीदति । षद्लृ० । प्रहूरसदोस्तुट्चेति०दशपादीपाठात्सदेरपि क्वनिप् ॥

प्रसत्वरी । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ वनोरचेतिङीब्रौ ॥

प्रसन्न : । त्रि० अच्छे । स्वच्छे । निर्मले । अच्छा० अच्छौ० द्रू० भा० ॥ सन्तुष्टे ॥ प्रसन्नयातुष्टे ॥ प्रसादवति ॥ प्रसादत् । प्रसीदति स्मवा ॥ षद्लृ० गत्यर्थेतिक्त : ॥

प्रसन्नता । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ॥ प्रसन्नस्यभाव : , तल् ॥

प्रसन्ना । स्त्री० सुरायाम् ॥ मद्यप्रभेदे ॥ प्रसन्नागुल्मवातार्शोविबन्धानाहनाशिनी । शूलप्रवाहिकाटोपकफवातार्शसांहिता ॥ प्रसादविशिष्टायाम् ॥

प्रसन्नात्मा । पुं० शमदमाद्यभ्यासाच्छुद्धचित्ते ॥ प्रसन्न रजस्तमोभ्यामकलुषित आत्मान्त करणमस्य ॥ विष्णौ ॥ अवाप्तसर्वकामत्वात्प्रसन्नआत्मा स्वभावोऽस्य ॥

प्रसभ । पुं० न० बलात्कारे ॥ प्रगता सभायस्मात् । सभाया प्रगतोवा ॥

प्रसर । पुं० प्रणये ॥ वेगे । जवे ॥ सङ्गरे । युद्धे ॥ विसर्पणे ॥ प्रसरन लभन्ते हियावत्क्वचनमर्कटा : । नाभिद्रवन्तितेतावत् पिशाचावास्वगोचरे ॥ प्रसरणम् । स्नगतौ । वा० अप् ॥ अविकरणेपुंसिसञ्ज्ञायामितिघोवा ॥ प्रकर्षे ॥ समूहे ॥

प्रसरक : । पुं० पियाले ॥ अत्रप्रसवकइत्यपिपाठ . शब्दमालायाम् ॥

प्रसरणम् । न० आसारे । सैन्यानासर्वतोव्याप्तौ ॥ तृणकाष्ठादिहेतवेसैन्यानामितस्ततोगमने ॥ सर्वतोगमने । पसर्नो०फैलना० द्रू० भा० ॥ स्न० । ल्युट् ॥

प्रसरणी । स्त्री० प्रसरणार्थे ॥ प्रसरति । स्न० । अर्तिस्तन्त्रिल्यनि : । कृदिकारादितिङीष् ॥

प्रसर्पणम् । न० गमने ॥ प्रसरणे ॥

प्रसव. । पु० उत्पादे ॥ अपत्ये ॥ फले ॥ कुसुमे ॥ गर्भमोचने । गर्भाद्बालकनिःसृतौ । प्रसूतौ ॥ अस्यमासनियमो यथा । नवमेदशमेमासिनारीगर्भंप्रसूयते । एकादशेद्वादशेवाततोऽन्यचविकारत ॥ इति ॥ अस्यौषध यथा । पीतन्तुकाञ्जिकरुद्रक्वथितश्चरपुङ्खया । हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तंशीघ्रस्त्रीणांप्रसूतिकृत् ॥ मातुलुङ्गस्यवैमूलंकटिबद्धप्रसूतिकृत् । अपामार्गस्यवैमूलयोनिस्थञ्चप्रसूतिकृत् ॥ अपामार्गस्यमूलेगर्भवत्यास्तुनामत । उत्पद्यमानेसकलेपुत्रः स्यादन्यथासुता ॥ अपामार्गस्यवैमूलेनारीणांशिरसिस्थिते । गर्भशूलविनश्येतनात्रकार्याविचारणा । इति गारुडे १९६ अध्याय ॥ अभ्यनुज्ञाने ॥ प्रसवनम्०प्रसूयतेवा । षूङ्० । प्राणिप्रसवे०षूप्रेरणेवा । ऋदोरप्० पचाद्यज्वा ॥

प्रसवक. । पुं० पियालवृक्षे ॥

प्रसवनम् । न० प्रसवे ॥

प्रसवबन्धनम् । न० वृन्ते ॥ प्रसूयते । षुप्रसवे । ऋदोरप् । बध्यतेनेन । बधबन्धने । करणेल्युट् । प्रसवस्य पुष्पफलपत्रस्यबन्धनम् ॥

प्रसवस्थली । स्त्री० मातरि ॥

प्रसविता । पुं० ताते । पितरि ॥

प्रसवित्री । स्त्री० जनयित्र्याम् ॥

प्रसव्य: । त्रि० प्रतिकूले ॥ अनुकूले ॥ प्रगतसव्यात् । सव्यशब्दस्यावाक्च्वद्वत्वामदक्षिणोभयार्थं ॥

प्रसह । पु० काकगृध्रादिषु ॥ तेच । काकोगृध्रउलूकश्च चिल्लश्चशशघातक । चाषोभासश्चकुररइत्याद्या. प्रसहा स्मृता ॥ प्रसह्य की र्त्तिताह्येतेप्रसह्याच्छाद्यभक्षणात् । प्रसहा खलुगौर्योषास्तन्मांसभक्षयन्तिये । तेशोषभस्मकोन्मादै: शुक्रक्षीणाभवन्तिहि ॥

प्रसहन । पुं० हिंस्रपशौ ॥ यथा । शार्दूलसिंहशरभर्क्षतरक्षुमुख्याये न्यान्प्रसह्यविनिहत्य निवर्तयन्ते । तेकीर्त्तिता प्रसहना पललं तदीयमर्शं प्रमेहजठरामयजाड्यहारि ॥ इति० राजनिर्घण्ट ॥ न० क्षमायाम् । सहने ॥ त्रि० तद्वति अभिभवे ॥ आलिङ्गने ॥

प्रसहा । स्त्री० बृहतिकायाम् ॥

प्रसहिष्णु: । त्रि० अभिभावके ॥ अलङ्कृतीणाञ्च ॥

प्रसह्य । अ० हठादर्थे । बलात्कारार्थे ॥ प्रकर्षेणसोढ्वा । षहमर्षणे । क्त्वा० ल्यप् ॥

प्रसह्यचौर: । पुं० हठाच्चौर्यकारिणि । माचले । चिल्लाभे । डाकाइत० दौडा० लुटेरा० इत्यादिभाषा ॥

प्रसातिका । स्त्री॰ सूक्ष्मधान्ये ॥

प्रसाद । पुं॰ अनुग्रहे । तुष्टिदाने । प्रीतिदाने ॥ यथा । सत्कीर्त्ति र्विमलयश सुकविताप्राण्डित्यमारोग्यता॰वाग्देवाक्पटुताकुलेद्दत्तुरता गाम्भीर्यमचोभ्यता । प्रागल्भप्रभुतागुण निपुणता यस्यप्रसादाद्भवेत् तवन्दे शिवरूपिण निजगुरु सर्वार्थ सिद्धिप्रदमिति ॥ स्वास्थ्ये । आरोग्ये ॥ सौम्यतायाम् ॥ प्रसत्तौ । प्रसन्नतायाम् । नैर्मल्ये ॥ चित्तस्यप्रसन्नतायाम् । चित्तस्वच्छतायाम् ॥ देवनिवेदितद्रव्ये ॥ गुरूणा भुक्तावशेषे ॥ प्रसदनम् । षद्लृ॰ । भा॰वेघञ् ॥ वैदर्भीरीतियुक्तकाव्यगुणे । ग्राम्यशब्दभिन्नप्रसिद्धार्थ पदवत्वे ॥ यथा । ओज . प्रसाद माधुर्यगुणत्रितयभेदत । गौडवैदर्भपाञ्चालारीतय परिकीर्त्तिता ॥ तत्र॰ व्यक्तार्थपदमग्राम्य प्रसाद परिकीर्त्तित । इतिलक्षणम् ॥ अपिच । शुष्केन्धनादिवत्स्वच्छजलवत्सहसैवय । व्याप्नोत्यन्यत्प्रसादोसौसर्वत्रविहितस्थिति ॥ अन्यत्इति॰ व्याप्यमहचित्तम् । सर्वत्रेतिसर्वेषुरसेषु॰सर्वासुरचनासुच । गुणवृत्त्यापुनस्तेषांवृत्ति शब्दार्थयोर्मता ॥ गुणवृत्त्याउपचारेण । तेषाम्॰ ओजआदिगुणानाम् । आकारैर्शौर्यस्यैव ॥

प्रसादन । पुं॰ भक्तकारे ॥ न॰ अन्ने ॥ त्रि॰ प्रसन्नताकारके ॥

प्रसादना । स्त्री॰ परिचर्यायाम् ॥ सेवायाम् ॥

प्रसादित । त्रि॰ प्रार्थिते ॥ सौमनस्यङ्गमिते ॥

प्रसादी । त्रि॰ अनुग्रहशीले ॥ प्रसादगुणयुक्ते ॥ शीलेणिनि । अस्त्यर्थेइनिर्वा ॥

प्रसाधनम् । न॰ वेशे । अलङ्काररचनादिकृतशोभायाम् ॥ प्रसाध्यते ऽनेनाङ्गम् । षाध॰ । करणे ल्युट् ॥ प्रकृष्टनिष्पत्तौ ॥

प्रसाधनी । स्त्री॰ कङ्कतिकायायाम् ॥ सिद्धौ ॥ ङीप् ॥

प्रसाधिका । स्त्री॰ नीवारे ॥ वेशकारिण्याम् । अलङ्कर्त्र्याम् ॥

प्रसाधित । त्रि॰ अलङ्कृते । भूषिते ॥ प्रसाध्यतेस्म । षाधससिद्धौ ॥ स्वार्थण्यन्त । क्त ॥ प्रकृष्टनिष्पन्ने । निष्पादिते ॥

प्रसार . । पुं॰ प्रसरणे ॥ प्रसरणम् । सृ॰ । घञ् ॥ तृणकाष्ठादे :प्रवेशे ॥

प्रसारणम् । न॰ पञ्चविधकर्मान्तर्गत विस्ताररूपेकर्म्मणि ॥ यथा । उत्क्षेपण ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चन तथा । प्रसारणञ्चगमन कर्माण्येतानि

पञ्च च ॥
प्रसारणी । स्त्री० ग धालिकायाम् । सरणायाम् । कुब्जप्रसारणीतिख्याताबाम् । गन्धभादालिया ० इ० गौ० भा० ॥ प्रसारणीगुरुर्वृष्यावल सन्धानकृत्सरा । वीर्योष्णावात हृत्तिक्ताबातरक्तकफापहा ॥ चीणा नास्थिविरागाच्च वातसङ्कोचितात्म नाम् । प्रसारयेद्यतोऽङ्गानितदुक्ता णाप्रसारणी ॥ प्रसार्यतेरूपमनया । करणेतिल्युट् ॥
प्रसारिणी । स्त्री० लज्जालुलतायाम् ॥ प्रसारण्याम् ॥
प्रसारित । त्रि० तते । विस्तारिते ॥
प्रसारी । त्रि० प्रसरणशीले । विस्तरे ॥ प्रसरति० तच्छील' । सृगतौ । प्रे लपसृद्रुमथवद्वसइतिविनुण् ॥ वायते ॥ व्याप्ते ॥
प्रसितम् । न० पूये । त्रि० तत परे । आसक्ते ॥ प्रासायि । षिञ्बन्धने । कर्म्मणिक्त : ॥
प्रसिति । स्त्री० बन्धने ॥ बन्धनसाधनरज्जुनिगडादौ ॥ प्रसयनम् । षिञ्० । क्तिन् ॥
प्रसिद्ध :। त्रि० भूषिते ॥ ख्याते ॥ प्रसिद्ध्यति० प्रसिध्यते स्मवा । षिधुसराद्धौगत्यांवा । कर्त्तरि० कर्म्मणिवाक्त : ॥

प्रसिद्धि. । स्त्री० टङ्कारे । ख्यातौ ॥ उत्कृष्टसिद्धौ ॥ प्रकृष्टासिद्धि ॥
प्रसुप्त । त्रि० निद्रिते ॥ प्रकर्षेण सुप्त ॥
प्रसू. । स्त्री० अश्वायाम् ॥ जनन्याम् ॥ कन्दल्याम् ॥ वीरुधि । प्रसूते० प्रसूयतेवा । षूङ्प्रसवे । सत्स्विति क्विप् ॥
प्रसूका । स्त्री० वाजिन्याम् । बडवायाम् ॥
प्रसूतम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ त्रि० सञ्जाते ॥ सूते ॥ प्रासविष्ट । षूङ्० । क्त ॥
प्रसूता । स्त्री० जातसन्तानायाम् । जातापत्यायाम् । प्रजातायाम् ॥ टाप् ॥
प्रसूति । स्त्री० प्रसवे । उद्भवे ॥ तनये ॥ दुहितरि ॥ स्वायम्भुव मनो : पुत्र्याम् ॥ प्रसवनम् । प्रसूयतेवा । षूङ् । क्तिन् ॥ कारणे ॥ प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात ॥
प्रसूतिका । स्त्री० प्रसूतायाम् ॥ प्रासविष्ट । षूङ्० । गत्यर्थेतिक्त । स्वार्थेकन् । सूतिकापुंसिकेतीत्वम् ॥
प्रसूतिजनम् । न० दु खे । पीडामात्रे ॥ प्रसूतेर्जातम् । पञ्चम्याम जाताविति ड : ॥
प्रसूनम । न० फले ॥ पुष्पे ॥ त्रि०

जाते ॥ प्रसूयते । षुञ् अभिषवे । सुञोर्दीर्घश्चेतिन. ॥ यद्वा । प्रसूयतेस्म । षूङ्० । क्त । ओदितश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ खादयश्चोदित ॥

प्रसूनेषु. । पु० कन्दर्पे । कामे ॥ प्रसूनानि इषवोयस्य ॥

प्रसृत । पु० । अर्द्धाञ्जलौ । निकुब्ज पाणौ । पसर्स० इ० भा० ॥ न० पलद्वये ॥ त्रि० सुप्रसारे । नते ॥ विनीते ॥ वेगिते ॥ निसृते ॥ प्रकृष्टसृतमस्य ॥ प्रसरतिस्म । सृ० । गत्यर्थेतिक्त. ॥

प्रसृता । स्त्री० जङ्घायाम् ॥ प्रसरतिस्म० प्रस्रियतेस्मवा । सृ० । गत्यर्थेति० कर्मणिवाक्त: ॥ प्रकृष्टसृतगमन मनयावा ॥

प्रसृति । स्त्री० आकुञ्चितपाणौ ॥ अर्द्धाञ्जलौ । प्रसृते ॥ प्रकृष्टासृतिरस्य ॥

प्रसृष्ट. । त्रि० प्रेषिते ॥ अनुज्ञाते ॥

प्रसेक । पु० सेचने ॥ श्रुतौ ॥ चरणे ॥ प्रसेचनम् । षिच० घञ् ॥

प्रसेदिका । स्त्री० चुद्रोपवने । बगीची० इ० भा० ॥

प्रसेदिवान् । त्रि० प्रसन्ने ॥ सदेर्भाषायासदवसश्रुवइतिलिट क्वसुरादेश लिटिधातोरितिद्वित्वम् । अत एकहल्मध्यइत्येत्वाभ्यासलोपौ । वस्वेकाजाद्घसामितीडागम । उगित्वान्नुम् । सान्तेतिदीर्घ ॥

प्रसेव. । पु० वीणाङ्गे ॥ स्यूते । वस्त्रशणादिनिर्मिते० थैला० इतिख्याते ॥ सूत्ररचितभाण्डविशेषे । धोकडा० इ० गौड० भा० ॥ दृतौ ॥ प्रसीव्यतेस्म । षिवु० । अकर्त्तरिचेतिघञ् ॥

प्रसेवक । पु० वीणाक्रान्तवक्रकाष्ठे । दण्डाध. शब्दगाम्भीर्यार्थकाष्ठभाण्डे । ० वीणास्थितालावुफले । ० ककुभे ॥ सूत्रनिर्मितभाण्डे । धौतकटे । स्यूते । धोकडा० इ० गौड भाषा० ॥ प्रसीव्यते । षिवुसेवने । क्वुन् ॥

प्रस्कण्व. । पु० ऋषिविशेषे ॥ प्रस्कण्व हरिश्चन्द्रावृषौइतिसाधु ॥

प्रस्कन्दनम् । न० विरेके ॥

प्रस्कन्नम् । त्रि० अपगते ॥ पतिते ॥ प्रकर्षेणस्कन्न: ॥

प्रस्तर. । पु० पाषाणे । ग्रावणि । पत्थर० इ० भा० ॥ मणौ ॥ प्रस्तृणाति । स्तृञ्० । पचाद्यच् ॥ दर्भमुष्टौ ० इ० कर्ममीमासका ॥ पल्लवाद्यैर्विरचिततल्पे ॥ प्रस्तारे ॥

प्रस्तरिणी । स्त्री० गोलोमिकायाम् ॥

प्रस्तार । पु० पत्ररचिततल्पे ॥ तृणवने ॥ अध्यायाम् ॥ छन्द. प्रभृ

तीनाप्रभेदस्थापकीसङ्कतविशेषे ॥
प्रस्तीर्य्यते । स्तृ ञ् ० । प्रेस्त्रोऽयज्ञ
इतिघञ् । भावेवा ॥
प्रस्तारित । त्रि० प्रकीर्णे । विस्तिर्णे ॥
प्रस्तार्य्यर्म्म । न० नेत्ररोगभेदे ॥ त-
स्यलक्षणम् । प्रस्तार्यर्मतनुस्तीर्णश्यो
वरक्तनिभसिते । इतिमाधवकर ॥
अपिच । समन्ताद्विस्तृत श्यावो
रक्तोवामाससञ्चय । सन्निपातेन-
दोषाणाप्रस्तार्यर्मतदुच्यते ॥ तस्यौ
षधंयथा । कतकस्यफलशङ्ख-
त्र्यूषणसैन्धवान्वितम् । फेनोरसा
ञ्जनक्षौद्रंविडङ्गश्चमन : शिला ॥
कुक्कुटाण्डकलापानिवर्तिरेषाव्यपो
हति । तिमिरपटलकाचमर्मशुक्र
तथैवच ॥ कण्डूक्लेदार्वुदंहन्तिमल-
माशुसुखावतीति ॥
प्रस्ताव । पु० प्रसङ्गे ॥ प्रकरणे ॥ अ
वसरे॥ प्रस्तवनम् । ष्टुञ् ० । प्रेद्रुस्तु
स्रुवइतिघञ् ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसा-
म्नोद्वितीयभक्तौ ॥ प्रारम्भे ॥
प्रस्तावना । स्त्री० आरम्भे ॥ प्रतिपा
द्यशार्थस्याकथायाम ।सूत्रधारेणस-
हनटोविदूषकाणापरस्परविचित्रभा
षणे ॥ तस्यालक्षणयथा । नटीवि-
दूषकोवापिपारिपार्श्विकएववा ।
सूत्रधारेणसहिता . सलापयत्रकु-
र्वते ॥ चित्रैर्वाक्यै स्वकार्योत्थै
प्रस्तुताक्षेपिभिर्मिथ । आमुखत
त्रविज्ञेयनाम्नाप्रस्तावनापिसेतिसा
हित्यदर्प्पणा ॥
प्रस्तिर । पु० पल्लवादिरचितशय्या
याम् ॥
प्रस्तीत । त्रि० } ध्वनिते ॥
प्रस्तीम । त्रि० } सहते ॥ स्त्यैष्टैशब्द
सङ्घातयो । क्त । आत्वेकृ-
ते०सयोगादेरित्यस्यासिद्धत्वात्०-
पूर्वे०स्य पूर्वस्येतिसम्प्रसारणे
पूर्वरूपेचकृतेहलइतिदीर्घे । प-
श्चादात्वस्यादृतत्त्वयोर्विरहान्ननत्व-
म् । प्रस्त्योन्यतरस्यामिति०निष्ठा
तस्यपाक्षिकोम ॥
प्रस्तुत । त्रि० उपस्थिते ॥ प्रति
पन्ने ॥ प्रकरणप्राप्ते । प्राकरणिके ।
प्रासङ्गिके ॥ निष्पन्ने ॥ प्रकर्षस्तुति-
युक्ते ॥
प्रस्तुति । स्त्री० प्रत्यक्षस्तुतौ ॥
प्रस्तृत . । त्रि० आस्तरिते ॥
प्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रस्तौ-
ति । ष्टुञ् ० । बहुलमन्यत्रापीति-
तृन् ॥
प्रस्तोभ . । पु० परिहासे ॥ प्रोत्साहे ॥
प्रस्तोभित . । त्रि० उपहसिते ॥
प्रस्थ । पु० न० चतुष्कुडवरूपेधान्य
मानभेदे ॥ चत्वार कुडवा प्र-
स्थ ॥ आढकचतुर्थभागे । पर्वते
कदेशे । सानौ ॥ उन्मितवस्तुनि ॥
द्विशरावपरिमाणे ॥ इ०वै०प० ।

वमनेचविरेकेचतथाशोणितमोच-
णे । अर्द्धत्रयोदशपलप्रस्थमाहुर्मनी
षिण ॥ अर्द्धत्रयोदशपलसार्द्धषट्
कम् ॥ विस्तारे ॥ यथा । दीर्घप्रस्थे
समानञ्चनकुर्यान्मन्दिरं बुधइति ॥
प्रकर्षेणतिष्ठति । ष्ठा० । आतश्चोप
सर्गेइ० क ' प्रतिष्ठन्तेऽस्मिन्नऽनेन
वा । घञर्थेकोवा ॥ प्रकर्षस्थितिवि
शिष्टे ॥

प्रस्थपुष्प । पु० खल्पपत्र तुलस्याम्
। मरुवके । मरुवा० इ० भा० ॥
प्रस्थेसानौपुष्पति । पुष्प० । अच् ॥

प्रस्थानम् । न० विजिगीषो प्रयाणे ।
यात्रायाम् । अभ्यायाम । अभिनि
र्याणे ॥ गमनमात्रे ॥ प्रपूर्वात्ति
ष्ठतेर्ल्युट् ॥

प्रस्थानविघ्न । पु० गमनव्याघाते ॥

प्रस्थापित. । त्रि०प्रतिशिष्टे । प्रेरिते ।
पठाया० इ० भा० ॥ प्रकर्षेण
स्थापिते ॥

प्रस्थायी । त्रि० प्रस्थास्यतितस्मिन् ॥
ष्ठा० । प्रेस्थइति इनिर्णित् ॥

प्रस्थिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

प्रस्थित : । त्रि० कृतप्रस्थाने ॥ प्रष्ठा०
। क्त । द्यतिस्यतीतीत्वम् ॥ नि-
र्गच्छति ॥

प्रस्न . । पुं० स्नानार्थकटाहविशेषे ॥
प्रस्नान्त्यस्मिन् । स्ना० । घञर्थेकवि
धानस्थाखापाव्यधिहनियुध्यर्थम् ॥

प्रस्फुट. । त्रि० प्रफुल्ले ॥ प्रकर्षेणस्फु
ट ' ॥

प्रस्फुटित । त्रि० विकसिते । प्रक
र्षेणस्फुटित ॥

प्रस्फुरित . । त्रि० प्रचलिते ॥ प्रोल्ल
सिते ॥

प्रस्फोटनम् । न० शूर्पे ॥ ताडने ॥
विकाशने ॥ प्रस्फोट्यतेऽनेन । स्फु
ट् । करणेल्युट् ॥ पचने ॥

प्रस्रव । पु० प्रवाहे ॥ स्रवणस्रव ।
स्रुगतौ ॥ ऋदोरप् । प्रकृष्ट : स्र-
व ' ॥ चौरादेर्द्रवद्रव्यस्यक्षरणे ॥

प्रस्रवण । पुं० किष्किन्धासमीपव
र्तिनिगिरिविशेषे ॥ माल्यवत्पर्व
ते ॥ स्वेदे ॥ न० पर्वतस्थानभेदे
स्रवज्जलस्थितौ०पर्वतमूलाद्बहि '
स्रवज्जलेवा । उत्से । झर्ना० इ०
भा० ॥ तज्जलगुणायथा । प्रस्रवण
जलस्वच्छ लघुमधुररोचनञ्चदीपन
कृदितिराजनिर्घण्ट ॥ स्रवन्त्यापोऽ
स्मात् । स्रु० । भीमादयइ०कृत्यल्यु
टआ०अपादानेल्युट् ॥ प्रकर्षेणक्षरणे ॥

प्रस्राव : । पु० मूत्रे । पिसाब० इ०
भा० ॥ प्रस्रूयते । स्रुप्रस्रावे ।
प्रेद्रुस्तुस्रुवइतिघञ् ॥

प्रस्रुत : । त्रि० वहति ॥

प्रस्वान . । पु० उच्चै शब्दे ॥ प्रकृ
ष्ट ' स्वान ' ॥

प्रस्वेद । पुं० अतिशयघर्मे ॥ तद्

थंधयथा । चन्दनकुङ्कुममासीकर्पूरोजातिपत्रिका । जातीकक्कोलपूगानालवङ्गस्यफलानिच ॥ अगुरुश्रीरकाश्मर्यं कुष्ठ तगरनालिका गोरोचनाप्रियङ्गुश्च चोलंमदनकनखम् । सरल : सप्तपर्णस्तलाचाचा मेलकीतथा । कर्पूरक पद्मकश्चएते स्तैलप्रसावितम् । प्रस्वेदमलदौर्गन्ध्यकण्डू कुष्ठहरपरम् । पुमान् युवास्याच्छुक्राढ्य स्त्रीणांचात्यन्तवल्लभ ॥ स्त्रीशतगच्छतेरुद्रवन्ध्या पिलभतेसुतम् ॥ इतिगारुडे १९८ अध्याय ॥

प्रहत । त्रि० वितते ॥ क्षुणे ॥ प्रहन्यतेस्म । हन० । क्त ॥ प्रकर्षेणहिंसिते० गते० च ॥

प्रहर । पु० दिवसस्यचतुर्थांशे । अहोरात्रस्याष्टभागैकभागे।यामे। पहर० इ० भा० ॥ प्रक्रियतेढक्कादिरस्मिन् । हृञ० । पुंसिसंज्ञायामितिघ ॥

प्रहरकुटवी । स्त्री० कुटुम्बिनीक्षुपे ॥

प्रहरणम् । न० शस्त्रमात्रे । आयुधे ॥ प्रह्रियतेऽनेन । हृञ० । करणेति ल्युट् ॥ अग्नौप्रक्षेपेइतिकर्ममीमांसका ॥ युद्धे ॥ प्रहारे ॥ समणे ॥ ८ ॥

प्रहरकलिका । स्त्री० शर्करीप्रभेदे ॥ ननभनलगितिप्रहरणकलिका ॥ यथा । व्यथयतिकुसुमप्रहरणकलिका प्रमदवनभवातवधनुषितता । विरहविपदिमेशरणमिहततो० मधुमथनगुणस्मरणमविरतम् ॥

प्रहरी । त्रि० प्रहरवति । पहरेवारो० इ० भा० ॥

प्रहर्त्ता । त्रि० प्रहारकर्त्तरि । मारके ॥ प्रहरति । प्रहृअस्तृच् ॥

प्रहर्ष । पुं० प्रमोदे ॥ प्रकृष्टोहर्ष ॥

प्रहर्षण । पु० एकदेशे । बुधग्रहे ॥ त्रि० हर्षविशिष्टे ॥ हर्षकारके ॥

प्रहर्षणी । स्त्री० अतिजगतीप्रभेदे ॥ तस्यालक्षणंतथा । म्नौज्रौगस्त्रिदशयति प्रहर्षणीयम् । अपिच । त्र्याशाभिर्मनजरगा प्रहर्षणीयम् । इ० ॥ लक्ष्य यथा । गोपीनामधरसुधारसस्यपानैरुत्तुङ्गस्तनकलसोपगूहनैश्च । आश्चर्यैरपिरतिविभ्रमैर्मुरारे ससारेमतिरभवत्प्रहर्षणीह ॥ हरिद्रायाम् ॥

प्रहसनम् । प्रहासे॥ आक्षेपे ॥ रूपकान्तरे ॥ हसे० । ल्युट् ॥

प्रहसन्ती । स्त्री० यूथ्याम् ॥ वासन्त्याम् ॥ प्रहसति । हसीहसने । लट शतृ । उगित्वान्ङीप् । शप्श्यनोरितिनुम् ॥ प्रकर्षेणहसन्त्याम् ॥

प्रहस्त । पु० चपेटे । प्रलम्बे ।। प्रसृतोहस्त । प्रादयोगतेतिसमास ॥ रावणस्यसेनापतौ ॥

प्रहाण । पु० चये ॥ हल्यचक्र० बत्व

म् ॥

प्रहार. । आघाते । चोट॰फट॰इभा॰ ॥ प्रहरणम् । हृञ्॰ ॥ घञ्॰ ॥ आम्नेभीतैत्यक्तमस्त्रे पतितेवालके तथा । प्रहरन्तिनवीरास्ते धर्मएषसनातन . ॥

प्रहारवल्ली । स्त्री॰ मासरोहिण्याम् ॥

प्रहास . । पुं॰ अट्टहासे । शिवे ॥ नटे ॥ सोमतीर्थे ॥ अत्यर्थहासे । अनुचिताचरणप्रकाशनेनलज्जोत्पादने ॥ प्रहसनम् । हसे॰ । घञ्॰ ॥

प्रहासी । पुं॰ वासन्तिके । विदूषके । प्रीतदे । भाण्ड॰ इ॰ भा॰ ॥ प्रकृष्टहासयति॰ हसतिवा । णिनि ॥ प्रहासोऽस्यास्तिवा । इनि ॥

प्रहि . । पु॰ कूपे ॥ प्रह्रियते । प्रहरते . कूपेइति॰ इनि॰ ॥

प्रहितम् । न॰ सूपे ॥ त्रि॰ प्रक्षिप्ते ॥ प्रेरिते ॥ प्रधीयतेस्म । डुधाञ्॰ क्त : । दधातेर्हि ॥

प्रहीण । त्रि॰ विगते । परित्यक्ते । । विहीने ॥ ओहाक्॰ । क्त . ॥ घुमास्थेतीत्वम् । ओदितश्चेतिनिष्ठातस्यन ॥

प्रहीणदोष. । त्रि॰ नितान्तनिर्मलस्वान्त ॥ प्रहीणा . दोषारागादयो यस्य ॥

प्रहुत . । पु॰ पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ प्रकर्षेणहूयते । हु॰ । क्त.

प्रहृष्ट । त्रि॰ सन्तुष्टे ॥ प्रकर्षेणहृष्टे ॥

प्रहेणकम्) न॰ पिष्टकविशेषे । वायने । वाचनके । व्रतोपायने । वायना॰ इ॰ भा॰ ॥
प्रहेलकम्)

प्रहेलिका । स्त्री॰ प्रवल्हिकायाम् । प्रश्नदूत्याम् । दुर्विज्ञानार्थप्रश्ने । पहेली॰ इ॰ भा॰ ॥ लक्षणयथा । व्यक्तीकृत्यकमप्यर्थंस्वरूपार्थस्यगोपनात् । यत्रवाह्यान्तरावर्थौकथ्येते साप्रहेलिका ॥ साद्विधार्थीचशाब्दीचप्रख्याताप्रश्नशासने । आर्थीस्यादर्थविज्ञानाच्छाब्दीशब्दविभागत ॥ आर्थीयथा । तरुण्यालिङ्गितकण्ठेनितम्बस्थलमाश्रित । गुरूणासन्निधानेपिक . कूजतिमुहुर्मुहु. ॥ पानीयकुम्भइति ॥ शाब्दीयथा । सदारिमध्यापि नवैरियुक्तानितान्तरक्ताप्यसितैवनित्यम् । यथोक्तवादिन्यपिनैवदूतीकानामकान्तेतिनिवेदयाशु ॥ सारिका । इति ॥ एवम्॰ सोदर्यवर्येणनितान्तमादौ सम्भावितोनिर्गतभी सभीम : । राजन्भवद्बाहुबलेनतुल्यो निगूढनामाचकविर्ब्रवीति ॥ अस्याअर्थ . । आदौसोत्॰उकारसहित : । भीसोनिर्गतभी मकार । अर्यवर्येणस्वामिवाचकेनपतिशब्देनसम्भावितपश्चाद्युक्त । भवद्बाहुबलेनतुल्यो

दीर्घ . । तथाच० उमापतिरितिक वेर्नामाचनिगूढम् । प्रहेलिकायाम् नैयार्थत्वदूरान्वयादिनदूषणमिति ज्ञेयम् ॥ प्रह्वयति० अभिप्रायंसूच ति । ह्निलभावकरणे । कृञ्ग्रिल्पि सञ्ज्ञयोरितिक्कुन् ॥

प्रह्लन्न । त्रि० हृष्टे । प्रमुदिते । प्रीते ॥ प्रह्लाद्यतेस्म । ह्लादी सुखे च क्त . । रदाभ्यामितिनत्वम् । ह्लादो निष्ठायामितिह्रस्व ॥

प्रह्लाद. । पुं० निनदे । शब्दे । हर्षे । प्रमोदे ॥ प्रह्लादे । परमभागवतेहिरण्य कशिपो : पुत्रे ॥ प्रकर्षेणह्लादय- ति० आनन्दयति० परमसात्त्विकत्वे नसर्वान्० इति प्रह्लादोदैत्यानामस्मि भगव तोविभूति ॥

प्रह्व । त्रि० प्रवणे । नम्रे । नते । नम नशीले ॥ अनुकूले । प्रह्वयति । ह्वेञ्स्पर्धायाशब्देच । कविधौसर्व त्रप्रसारणिभ्योडइतिड . ॥ प्रहूयतेऽ सौ । ह्वेञ्० । सर्वनिघृष्वेतिसाधु । आकारवकारयोर्लोप । ज हातेर्वा ॥ आसक्तौ ॥ शिरसानम्रे ॥ महति ॥ यथा । तदाप्रह्वा.सर्व कार्येविज्ञानघ्नस्तुमेशिवे० इतिदेवीभा गवतम् ।

प्रह्वत्वम् । न० शिरसानतौ ॥

प्रह्वीभूत । त्रि० प्रणते । शिरसानम्रे । नमस्कृतवति ॥

प्रांशु : । त्रि० उच्चे । उन्नते । तुङ्गे ॥ प्रकृष्टाअंशवोऽस्य ॥ जगतत्रयक्रम माणेभगवतिवामने ॥ तोयेतुपति तेहस्तेवामनोभूदवामन । सर्वदेव- मयरूपदर्शयामासवैविभु ॥ भू पादौ० द्यौ शिरस्वास्यचन्द्रादित्यौ चचक्षुषी । इत्यादिविश्वरूपदर्शयि त्वा० तस्यविक्रमतोभूमि० चन्द्रादि त्यौस्तनान्तरे । नभ . प्रक्रममाणस्य नाभ्यान्तौसमवस्थितौ ॥ द्विवमाक्र ममाणस्यजानुमूलेव्यवस्थिताविति प्रांशुत्व दर्शित० इ० व० ॥

प्राकरणिक : । त्रि० प्रकरणागते ॥

प्राकर्णिक । पुं० पिङ्गे ॥ मायान- र्तके ॥ परदारोपजीविनि ॥ प्राक षति । कषहिंसायाम् । प्राङ्पर्षि काष इतिकिकन् ।

प्राकाम्यम् । न० महादेवस्याष्टविधेश्व र्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ स्वच्छन्दानु मतौ । अवसर्गे । स्वाच्छन्द्यानुमन ने ॥ प्राकाम्यमिच्छानभिघात । यतोभूमावुन्मज्जति० निमज्जतिच० यथोदके ॥ प्रकामस्यभाव । ष्यञ्॥

प्राकार . । पु० वरणे ॥ साले । व- प्रोवर्यन्यचवा० इष्टकादिरचितवेष्ट ने ॥ अस्यपरिमाण यथा । ऊर्ध्व विंशतिहस्तेभ्योनैवकुर्याद्गृहगृही । ऊर्ध्वं विंशतिहस्तेभ्य : प्राकारनशु भप्रदम् ॥ तस्यद्वारमानम् । प्रस्थेन

स्वदयात्पूर्वंदीर्घंह्रस्वत्वयंतथा । गृ
हिणाशुभदंद्वारप्राकारस्यगृहस्यच ।
नमध्यदेशेकर्तव्य किञ्चिन्न्यूनाधि
केशुभमिति । ज्ञ० पु० ॥ प्रक्रिय-
ते । डुकृञ्० । कर्मणिघञ् । उप
सर्गस्यघञीतिदीर्घ . ॥

प्राकृत . । त्रि० नीचे । प्रकृष्टमकृत
मकार्यमस्य ॥ स्वाभाविके ॥ शा-
स्त्रासंस्कृतवुद्धौ । वालसमे ॥ स
स्कृतेतरभाषायाम् ॥ सस्कृतप्रकृ
तिके । भाषाप्रभेदे ॥ प्रकृतौसंस्कृ
तेभव ततआगतोवा । तत्रभव.
ततआगतइतिवाऽण् ॥ पुं०प्रलय
विशेषे । प्रकृतौसंस्थितव्यक्तमतीत
प्रलयेतुयत् । तस्मात्प्राकृतसञ्ज्ञोय
मुच्यतेप्रतिसञ्चर ॥ प्रकृत्यासिद्ध. ॥
पु० प्रकृतिप्रवर्त्तकेभगवति ॥ गु
णविशेषे ॥ यथाशैवानामतेधर्मज्ञा
नवैराग्यादयोबुद्धिगुणाभावसञ्ज्ञया
विज्ञाता . तेचसासिद्धिका वैन
यिका प्राकृताश्चेतित्रिधाभवन्ति
। तत्रप्राकृतोदेहसयोगेव्यक्त . स्वप्ना
द्विबोधवत् । य. स्वप्नमदमूर्च्छाप्रवु
द्धस्य० यथाप्रसुप्तसस्कारइवदेहस
योगएव व्यज्यतेनदेहापायेपिसप्रा
कृतोनामगुणोवि ज्ञेय । इतिशै
वा . ॥ त्रि० प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकृतज्वर । पु० ऋतुज्वरे ॥ यथा ।
वर्षाशरद्वसन्तेषुवितश्च्युतुज्ञानेयवा
तपित्तकफजज्वरा । यथा । वर्षा
शरद्वसन्तेषुवाताद्यै प्राकृतक्रमा
त् । इति ।

प्राकृतदोष । पुं० वर्षाशरद्वसन्तेषुक्र
मेणकुपितेषुवातपित्तकफेषु ॥ यथा
। चयप्रकोपप्रशमा पित्तस्यप्रावृडा
दिषु । ✱ यथा : शिशिराद्येषुवायो
र्घर्मादिषुविषु ॥ इतिरक्षित : ॥

प्राकृतप्रलय . । पुं० प्रकृतेर्लये ॥ य०
निर्गुणस्यचनित्यस्य वाद्यन्तरहित-
स्यच । निमेषाणासहस्रेणप्रकृतेर्द
ण्डउच्यते ॥ षष्टिदण्डात्मकस्तत्रवा
सरश्चप्रकीर्तित । मासस्त्रिंशद्दि-
वाराश्चैर्वर्षेद्वादशमासकै ॥ एवङ्क
तेशताब्देचश्रीकृष्णेप्रकृतेर्लय. ॥ प्र
कृत्याचप्रलीनायातदैवप्राकृतोलय
। सर्वा. संहृत्यसाचैकामहाविष्णो:
प्रसूश्चया । कृष्णवक्षसिलीनाचमू-
लप्रकृतिरीश्वरी ॥ इ०ब्र० ॥ अपि-
च का० पु० ॥ प्रकृतौसंस्थितोय
स्मात्सर्वस्तन्मात्रसञ्चय. । अह-
ङ्कारमहत्तत्त्व गतोयत्प्राकृतोलय
॥ प्रकृतौसंस्थितोव्यक्तमतीतप्रलय
स्तुयत् । तस्मात्प्राकृतसंज्ञोयमुच्य
तेप्रतिसञ्चर ॥ इ० ॥

प्राकृतमानुष . । पु० सामान्यमनुष्ये
॥ यथा । एकादशचमूनार्थभीमपादे
नमास्पृश । पञ्चानामपियोभर्ता
नासौप्राकृतमानुष : ॥

प्राक्तमित्रम् । न० स्वदेशव्यवस्थितदे शावस्थितेराजनि ॥

प्राक्तशत्रु । पु० एकविषयाभिनिवे शिनिनृपादौ ॥

प्राक्तिक । पु० बन्धविशेषे ॥ सच- प्रकृतावात्मज्ञानात् ० येप्रकृतिमुपा सतेतेषाभवति । योवायुपुराणे० प्र- कृतिलयादित्युच्यते । पूर्णं शतसह- स्रन्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्तकाइति ॥ त्रि० प्रकृतिविकारे । प्रकृतिसम्ब न्धिनि ॥

प्राकूल । त्रि० प्रागग्रे ॥

प्राक्तन । त्रि० प्राग्भवे ॥ कालवा- चिनोऽव्ययात्ट्युट्युलौ ॥

प्राक्तनकर्म्म । न० अदृष्टे । भाग्ये ॥ पुराकृतकार्ये ॥

प्राक्फल । पु० पनसे ॥

प्राक्फल्गुनी । स्त्री० पूर्वफल्गुन्याम् ॥

प्राक्फल्गुनीभव । प्राक्फाल्गुन । प्राक्फाल्गुनेय । } पु० वृहस्पतौ । जीवे । चित्र शिखण्डिजे ॥ तीक्ष्णतायाम् । प्र- खरत्वे ॥

प्रागभाव । पु० कार्यस्योत्पत्ते पूर्व्वं वर्त्तिनि० अभावविशेषे ॥ सच० घ- नादि . सान्त. । आकाशादावति- व्याप्तिवारणायसान्तइति । घटादाव- तिव्याप्तिवारणायानादिरितितार्कि का ॥ विद्यमानस्यघटस्यमृत्पिण्डे ष्वभाव ' प्रागभाव . आविर्भावज नकइतिसत्कार्य्यवादिन : ॥

प्रागल्भ्यम् । न० प्रगल्भतायाम् । प्रतिभातिशये ॥ यथा । प्रागल्भ्य हीनस्यनरस्यविद्या ० शस्त्रं यथाकापु- रुषस्यहस्ते । नदप्रिसुत्यादयतेशरी रेष्ववस्थदाराइवदर्शनीया ॥ स्त्र० ॥ स्त्रीणामयत्नजेभावविशेषे ॥ य० । प्रागल्भ्यौदार्यमाधुर्यशोभाधीरत्व- कान्तय । दीप्तिश्चा० यत्नजा० भाव हावहेलास्त्रयोङ्गजा ॥ स्त्र० ॥ प्रग ल्भस्यभाव । ष्यञ् । प्रागल्भ्यप राभिभवसामर्थ्यमितिगीताभाष्य- टीका ॥

प्रागुदीची । स्त्री० पूर्वोत्तरदिशि ॥

प्राग्गमनम् । न० अग्रतोनिस्सरणे ॥

प्राग्ज्योतिष । पु० कामरूपे । नर- कासुरपुरे ॥ अत्रैवस्थितोब्रह्माप्रा ङ्नक्षत्र ससर्ज्जह । तत प्राक् ज्योतिषाख्येय पुरीशक्रपुरीसमा ॥

प्राग्भद्रपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदनक्ष- त्रे ॥

प्राग्भाग । पु० पर्वतादेरग्रभागे ॥

प्राग्भार । पु० प्राकृतिविशेषे ॥ प- र्वताग्रभागे ॥ तटे ॥

प्राग्रहर । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्र कृष्टमग्रम् । प्राग्र हरति । हरतेरनु द्यमनेच् ॥

प्राघाटम् । न० अघनेदघनि ॥

प्राग्र • । त्रि० अग्रे । श्रेष्ठे ॥ प्रकृष्टोग्र • ॥

प्राग्वंश : । पुं० घृताधारगृहात्पूर्वं गृहे । पत्नीशालाख्ये । हवि • शालाया पूर्वभागेयजमानादीनास्थित्यर्थेगेहे ॥ प्राञ्चति । अञ्चु० । ऋत्विगादिनाक्विन् । प्राग्०वंश • गोवस्थूणावाऽत्र ॥ यत्नशालाया पूर्वपश्चिमस्तम्भयोरर्पितेपूर्वपश्चिमायतेकाष्ठे ॥

प्राघात • । पु० युद्धे ॥ प्रकृष्टआघातोयस्मिन् ॥

प्राघार । पु० घृतादिक्षरणे । क्षेराते॥ प्राघरणम् । घृक्षरणदीप्त्यो । घञ् । उपसर्गस्यघञोतिदीर्घ . ॥

प्राघुण : ।) पुं० अति-

प्राघुणिक • ।) पु० थौ ॥

प्राघूर्ण : । पु०) पु० अति-

प्राघूर्णिक . ।) थौ ॥

प्राङ्क • ।) पुं० पणव-

प्राङ्ग • ।) पुं ०वाद्ये ॥

प्राङ्गणम् । न० अङ्गने । चत्वरे । अजिरे । अगना०आगन०इ०भा० ॥ सूर्यविद्धस्तस्यदोषोयथा । अभद्रदंसूर्यवेधप्राङ्गणस्यतथैवचेति ॥ अभिव्यक्तिस्थाने । गृहाद्वहिस्थले ॥ पणववाद्ये ॥ प्रकृष्टम्अङ्गनम् ॥

प्राङ्न्याय : । पुं० चतुर्थीत्तरान्तर्गतो त्तरविशेषे ॥ यत्राभियुक्तएवब्रूयात् । अस्मिन्नर्थेऽनेनाहमभियुक्तस्तत्राय व्यवहारमार्गेपराजित इति । उक्तञ्चकात्यायनेन । आचारेणावसन्नोपिपुनर्लेखयतेयदि । सोभिधेयोजित : पूर्वंप्राङ्न्यायस्तुसउच्यते ॥ इ० ॥

प्राक् । अ० पूर्वदिशि॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्वकाले ॥ प्राचिदेशे०प्राचोदेशात्०प्राङ्देशोवा । दिक्शब्देभ्य : सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिरिति०अस्ताति । अञ्चेर्लुक् । एवदिशि०कालेच ॥ इहकस्मान्नभवति०पूर्वस्मिन्देशेवसतीति । नैषदोष । देशविशेषणमेतत् । इ०भाष्यम् ॥ योहिदेशेनविशेष्यमाणोदेशोभवतितत : प्रत्ययो०नविशेषणादित्यर्थ . ॥ पूर्वस्मिन् ॥ अवान्तरे ॥ अग्रे ॥ प्रभाते॥ अतीते ॥

प्राङ् । त्रि० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्वकाले ॥ प्रकर्षेणाञ्चति । सुप्युपपदेअञ्चेः ऋत्विगादिनाक्विन् । अनिदितामितिनलोप • । उगिदचामितिनुम् । सयोगान्तस्यलोप. । नुमोनस्य०क्विनप्रत्ययस्येतिकुत्वेनङकार • ॥

प्राचिका । स्त्री० दंशे । डांस० इ० भा० ॥ पक्षिविशेषे ॥ प्राञ्चति । अञ्चु० । क्वुन् । इत्वम् ॥

प्राची । स्त्री० पूर्वस्यादिशि ॥ पूज्य पूजकयोरर्थ ॥ यत्रैवभानुस्तुवि यत्युदेतिप्राचीतितावेदविदोवद न्ति । तथा पुर ' पूजकपूज्ययोश्च सदागमज्ञा प्रवदन्तितन्तं ॥ प्रा थम्यऽचप्रशब्द । प्रथममञ्चतिप्रा प्नोतिसूर्यम् । अञ्चु० । ऋत्वि गादिनाक्विन् । उगितश्च ङीप् ॥

प्राचीनम् । न० वृतौ । प्राचीरे ॥ त्रि० प्राग्भवे । पूर्वदिग्देशका लभवे ॥ प्राचि ॥ प्रागेव । विभा षाञ्चेरदिक् स्त्रियामिति० ख ॥

प्राचीनपनस । पु० विल्वे । गौड़ रीतक्याम् ॥

प्राचीनयोग्य : । पुं० वेदप्रसिद्धसत्य योग्याख्यमुनौ ॥ प्राचीनयोगस्य गोत्रापत्यम् । गर्गादित्वाद्यञ् । बहुत्वे प्राचीनयोगा ॥

प्राचीनवश । पु० कर्ममीमांसाप्र सिद्धे । मण्डपविशेषे । यस्य मण्डपविशेषस्योपरिवशा ' प्राग ग्राभवन्ति सप्राचीनवश इत्युच्य ते ॥

प्राचीनबर्हि : । पु० इन्द्रे ॥ पृथो प्रपौत्रे० प्रचेतसांपितरि० राज र्षिविशेषे ॥ प्राचीनाग्रा : कुशा स्तस्यपृथिव्यांविश्रुतामुने । प्राची नबर्हिरभवत्ख्यातो भुविमहाब ल . ॥

प्राचीनशाल ' । पुं० वेदप्रसिद्धमुनि विशेषे । औपमन्यवे ॥

प्राचीना । स्त्री० वनतिक्तिकायाम् । पाठायाम् । आकनादि० इ० गौ० भा० ॥ नाकुल्याम् । रास्नायाम् ॥ प्राचिभवा । विभाषाञ्चेरिति ख । टाप् ॥ प्राग्भवायाम् ॥

प्राचीनामलकम् । न० वारिवदरे । पानीयामलके ॥ प्राचीनामलक दोषत्रयजिद्गरघातिच ॥

प्राचीनावीतम । न० अपसव्ये । श्राद्धादौवामकरेवहिष्कृतेसति० दक्षिणस्कन्धार्पितयज्ञसूत्रे । विप रीतधृतयज्ञोपवीते ॥ तथाहि । सव्य बाहु समुद्धृत्यदक्षिणे तुधृत द्विजा । प्राचीनावीतमित्युक्त पित्र्यकर्मणियोजयेत् ॥ प्राची न प्रदक्षिणमावीयते स्म । अज० । अजेर्व्यघञपो ' ॥ वीगत्यादि षुवा । क्त : ॥ यद्वा । प्राचीन प्रदक्षिणमाजतिस्म० आवीतिस्मवा गत्यर्थेतिक्त ' ॥

प्राचीनावीती । पुं० अपसव्यवतिद्विजे ॥ वामपाणावुद्धृतेदक्षिणस्कन्धस्थि ते वामकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रेवस्त्रे वाप्राचीनावीतीद्विजोभण्यते ॥ प्राचीनावीतमस्यास्ति । अतइनि ठनावितीनि ' ॥

प्राचीपति । पुं० इन्द्रे ॥

प्राचीरम् । न० प्रान्ततोवृतौ । ग्रामादि रक्षे कण्टकादिवेष्टने ॥ दुर्गार्थं नगरादि प्रान्तभागेवेणुकण्टकवेष्टनादिमयीवृत्तिर्वेष्टनिकेतिकश्चिद्भरत: ॥ रुन्धन्त्यामपिवृतौप्राचीरमुपचारादितिस्वाम्याद्य ॥ प्राचीयते । प्राङ्पूर्वश्चिञ्चयने । शुसिचिमीनादीर्घश्चेतिक्रन्दीर्घौ ॥

प्राचेतस । पुं० प्राचीनवर्हिराजपुत्रेषु ॥ सान्तनित्यबहुवचनान्तोऽयम् ॥

प्राचेतस । पुं० वाल्मीकिमुनौ । रामायणप्रवक्तरि ॥ प्रचेतसोऽपत्यम् । अण् ॥

प्राच्य । पुं० शरावत्यानद्यामर्यादाया . प्रागदक्षिणदेशे ॥ देशान्तरे ॥ यथा । अङ्गावङ्गामद्गुरकाश्चान्तगिरिवहिर्गिरा । ततः प्रवङ्गामातङ्गामलयामलवर्त्तका : ॥ सुह्मोत्तरा . प्रविजयाभार्गवाङ्गेयमालवा । प्राग्ज्योतिषाश्चपुण्ड्राश्च विदेहास्ताम्रलिप्तका ॥ साल्वामागधगोनर्दा . प्राच्याजनपदा स्मृता . ॥ इ० मत्स्यपुराणम् ॥ त्रि० पूर्वदेशीये ॥ प्राच्याभव . । द्युप्रागितियत् ॥

प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तरि ॥

प्राजक : । पु० सारथौ । सूते ॥

प्राजनम् । न० तोदने । वृषभादि प्रेरणदण्डे ॥ प्रवीयते नेन । अज० । ल्युट् । वायावितिवीन ॥

प्राजापत्य : । पुं० प्रयागे ॥ जैनराजभेदे । त्रिपृष्ठे ॥ प्रजापतेरपत्ये । देवे ॥ असुरे ॥ विवाहविशेषे । कार्थे ॥ सहोभौचरतांधर्ममितिवाचानुभाष्यच । कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्राजापत्योविधि स्मृत ॥ पञ्चमवत्सरे ॥ नीरोगाश्चनिराबाधामानवाविगतद्विष : । बहुक्षीरास्तथा . गाव प्राजापत्येवरानने ॥ ५ ॥ दैवसर्गान्तरे ॥ प्रजापतेरपत्यम् ० प्रजार तिर्देवताऽस्य ० प्रजापतेरिवायवेत्यार्थे ० दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्य . ॥ न० तपसि ॥ पु० न० द्वादशाहसाध्ये व्रतविशेषे ॥ यथा० त्र्यहप्रातस्त्र्यहसायत्र्यहमद्यादयाचितम् । त्र्यहपरञ्चनाश्नीयात्प्राजापत्यचरन्द्विजः ॥ अथग्रासपरिमाणामेचायामाहपराशर । सायंद्वाविंशतिर्ग्रासा . प्रात . षड्विंशतिस्तथा । अयाचितेचतुर्विंश परचानशनस्मृतम् ॥ कुक्कुटाण्डप्रमाणस्स्याद्यावान्वाप्रविशेन्मुखम् । एतद्ग्रासविजानीयाच्छुद्ध्यर्थंकायशोधनम् ॥ हविष्यान्नमश्नीयाद्यथारात्रौतथादिवा । त्रीस्त्रीण्यहानिशास्त्रीयान्ग्रासान्सङ्ख्याकृतान्यथा ॥ अयाचित

तथैवाद्यादुपवासस्त्र्यहमवेदिति ॥

पुं० रोहिणीनक्षत्रे ॥ वि० प्रजापतिसम्बन्धिनि ॥

प्राजापत्या । स्त्री० यजुर्वेदीयोपाख्यानयान्योक्तायाम् । सन्यासश्रमपूर्वकर्तव्यप्रजापतिदेवताकसर्वस्वदक्षिणायामिष्टौ ॥ यथा । प्राजापत्यानिरूप्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्यग्नीन्समारोप्यब्राह्मणः प्रव्रजेद्गृहादिति ॥

प्राजिता । पु० सारथौ । यन्तरि । सूते ॥ प्राजति । अज० । तृच् । अजेर्भावितव्यर्थौवा । वलादार्द्धधातुकेविष्यतइतिवीभावेन ॥

प्राज्ञ । पु० कल्किदेवस्यज्येष्ठेभ्रातरि ॥ परमात्मनि ॥ विदितवेदतदुपकरणार्थे विवेकिनि ॥ प्रज्ञा अविनाशिस्वरूपानुभवरूपायस्यसप्रज्ञः । प्रज्ञएवप्राज्ञ । प्रज्ञाद्यण् ॥ पक्षिविशेषे । राजशुके । शतपत्रे । राजसूया० इ० भा० ॥ कारणशरीराऽभिमानिनिजीवे । मलिनसत्त्वप्रधानाविद्योपाधिकेजीवे ॥भूतेभविष्यतिचविषयेज्ञातृत्वतथासर्वस्मिन्नपि वर्तमानेविषयेज्ञातृत्वमस्यैवेतिप्रकर्षेणजानातीति प्रज्ञः । सएवप्राज्ञ ॥ सुषुप्तोपिहिभूतपूर्वगत्याप्राज्ञउच्यते ॥ प्रायेणप्रज्ञ । वि० पण्डिते ॥ पण्डितेचगुणाःसर्वेमूर्खेदोषाश्चकेवलम् । तस्मान्मूर्खसहस्रेषुप्राज्ञएकोविशिष्यतइतिविष्णुशर्मा ॥ दक्षे ॥

प्राज्ञता । स्त्री० विद्वत्त्वे ॥ यथा । पदपदार्थमेकवाक्याहरेश्चसुभाषितम् । मूर्खोपिप्राज्ञतांयातिनदीभिः सागरोयथा इति ॥

प्राज्ञमानी । वि० पण्डिताभिमानिनि ॥

प्राज्ञा । स्त्री० बुद्धिमत्याम् । धीमत्याम् ॥ प्रज्ञाऽस्त्यस्याः । प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्योणः । टाप् ॥

प्राज्ञी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् । प्राज्ञायाम् ॥ प्रजानाति । ज्ञा० आतश्चोपसर्गेइतिकः ॥ प्र० अण् ॥

प्राज्य: । त्रि० प्रचुरे । प्रभूते । अदभ्रे ॥ प्रवीयते । अज० ण्यत् । वा० वीभावेन ॥ आज्यसम्पन्ने ॥ प्रभूतमाज्य यस्यस ॥

प्राञ्जल । त्रि० सरले ॥

प्राञ्जलि । वि० बद्धाञ्जलौ । कृतसम्पुटकरयुगले ॥ भक्तिनम्रे ॥ प्रकृष्टोमुक्तिकृतोऽञ्जलिर्येन यस्य वा । प्रवद्धः अञ्जलिर्येनवा ॥

प्राड्विवाक । पुं० अक्षदर्शके । विचारार्थेराजनियुक्तपुरुषे । व्यवहारद्रष्टरि । ऋणादानादीन्यष्टादशविवादपदानिव्यवहाराः तेषांनिर्णेतरि । जज० इति अङ्गरेजीभाषा ॥ प्रच्छनं । प्रच्छनीप्सायाम् । क्विब्वचिप्रच्छि

श्रिस्त्रु द्रु कटप्रुज्वादीर्घोऽसम्प्रसार
णश्चे त्युणादिसूत्रेणक्तिब्दीर्घो॰सम्प्र
सारणाभावश्च। विवचनम्। घञ्।
प्राट्चविवाकश्चप्राड्विवाकौ॰ प्रश्न
विवेकावस्यस्त । अर्शआद्यच्।
प्रश्नविचारयो कुशलइत्यर्थ. ॥
यद्वा। पृच्छतिवादिप्रातिवादिवा
क्यम्प्राट्। च्छ्वो. शूडनुनासिकेचे
ति॰ शादेश । विविच्यवक्तीतिवि
वाक.। घञ्। प्राट्चासौविवा
कश्चेति॰ प्राड्विवाक ॥ यथा-
हु । विवादानुगतपृष्ट्वापूर्ववा
क्य प्रयत्नत. । विचारयतियेना
सौप्राड्विवाकस्तत' स्मृत' इति
॥ अपिच। अर्थिप्रत्यर्थिनौपृच्छती
तिप्राट्। तयोर्वचनविरुद्धाविरुद्ध
ञ्चसभ्यै सहविविनक्तिविवेचयति
वेतिविवाक.। प्राट्चासौविवाक
श्चेतिप्राट्विवाक'॥उक्तञ्च। विवा
दानुगतपृष्ट्वा ससभ्यस्तत्प्रयत्नत:
।विचारयतियेनासौप्राड्विवाकस्त
त स्मृत.॥ इति॥

प्राण । पु॰ प्राग्गमनवति॰नासाग्र
स्थानवर्तिनिवायौ॥ नासाग्रेप्रत्य
क्षमुपलभ्यमानत्वात्। प्रागनितो
तिव्युत्पत्तेश्च ॥ ,तस्यकर्मवहिर्गम
नम्। तस्यरूपम्॰इन्द्रनीलप्रतीका
शंप्राणरूपंप्रकीर्तितम्। तस्यस्थाना
नि॰ आस्यनासिकयोर्मध्येवर्ततेनाभि

मध्यगे। प्राणालयइतिप्राहु पादा
ङ्गुष्ठेपिकेचनेतियोगार्णव ॥ शरी-
रान्त सञ्चारिणिवायौ॥ सचैको
प्युपाधिभेदात्प्राणापानादिकास-
ञ्ज्ञालभते॥ इन्द्रियेषु॥ प्राण्ने॰वी
आत्मनि॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमा
निनिचैतन्ये॰ क्रियाशक्तिप्रधाने॰
हिरण्यगर्भे॥ हसरथे। ब्रह्मणि॥
हन्मारुते॥ बोले। गन्धरसे॥ का
व्यजीवे॥ बले॥ धातु: पुंने॥ प्रा
णितिअनेनबा। अच्॰ घञ्बा।
अनितेरितिणत्वम्॥ प्रसरणेन॰च
नितिबा॥ यस्मिन्सतिजीवनम्॰
यदपगमेचनभवति॰ सचवायुविशे
षोलोकेरूढ' प्राणइति॥ निश्वासो
च्छ्वासकासैस्तुप्राणोजीवसमाश्रित.।
प्रयाणङ्कुरुतेयस्मात् तस्मात्प्राण
प्रकीर्तित:॥ त्रि॰ पूरिते॥

प्राणा । पुं॰ भूम्नि॰ असुषु॥ अस
व: प्राणाइति॰असुप्राणशब्दाभ्या
बहुवचनान्ताभ्यापञ्चप्राणादयउच्य
न्ते पुनरेकैकाभिधानेबहुवचनम्।
अतएव॰प्राणोऽपानइत्युक्तम्॰हदि
प्राणोगुदेपानइत्यादिचदृश्यते॥ अ
स्योत्पत्तिर्यथा। मिलितैस्तैस्तुप्राणो
भवतिपञ्चधेति। मिलितै: पञ्चभू
तानारजोशै : प्राणापानादिपञ्च
हृत्यात्मक. प्राणोभवतीत्यर्थ: ॥
शरीरस्थपञ्चप्राणायथा।प्राणोपान.

समानश्चोदानव्यानौचवायव । श रीरस्थाइमे०इत्यमर । इमेप्राणा दयपञ्चवायव शरीरेतिष्ठन्तितेचनि यतस्थानस्थाः । यदाहु । हृदिप्राणो गुदेपान समानोनाभिसंस्थित . । उदान कण्ठदेशेचव्यान सर्व- शरीरगइति ॥ तेषांव्यापाराश्च- यथा । अन्नप्रवेशन०मूत्राद्युत्सर्गो ऽन्नविपाचनम् । भाषणादि०निमे षादि०तद्व्यापारा क्रमादमी ॥ इति ॥

प्राणक : । पु० सत्त्वजातीये । प्राणि मात्रे ॥ जीवकद्रुमे ॥ चोले । ब- स्त्रविशेषे ॥ बोले ॥

प्राणथ । पुं० वायौ ॥ तीर्थे ॥ प्रजा पतौ ॥ बलवति ॥ प्राणिति, अन० । शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणि भ्योऽथ ॥

प्राणद . । पु० जीवकद्रुमे ॥ भगवति ॥ न० जले ॥ रक्ते ॥ प्राणान्ददा ति०चेष्टयति । प्राणान्कालात्मना द्यति०खण्डयतिवा । प्राणान्दापय ति०शोधयतिवा । प्राणान्दातिलु- नातिवा । आतइतिक . ॥

प्राणदा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ ऋद्धि- वृक्षे ॥ टाप् ॥

प्राणधारणा । स्त्री० असूनाधृत्यर्थमा हारे ॥ यथा । अथ प्रदायभूतिभ्य . सीताथबरवर्णिनी । तयोरप्यददा दृम्भाचोमंधुमासञ्चसम्भृतम् ॥ तयो स्तृप्तिमयोत्पाद्यवीरयो कृतशौच यो । विशिवञ्ज्ञानकीपश्चाच्चक्रे साप्राणधारणामित्यार्षेरामायणे० अयोध्याकाण्डेद्दष्टम् ॥

प्राणनम् । न० जीवने ॥ पु० गले ॥ त्रि० आप्यायनकरे ॥

प्राणनाथ । पु० पत्यौ ॥ यमे ॥ त्रि० प्राणाधिपे ॥ प्राणानांनाथ ॥

प्राणन्त । पुं० रसाञ्जने ॥ वायौ ॥ प्राणयात् । अन० । रुहिनन्दिजीवि प्राणिभ्य . षिदाशिषीतिभच् ॥

प्राणन्ती । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ क्षुति । छिक्कायाम् ॥ षित्त्वान्ङीष् ॥

प्राणपण । पु० अतिप्रयासे ॥ प्राण' पणोयस्मिन् ॥

प्राणप्रतिष्ठा । स्त्री० प्रतिमायांजीवन्या से ॥ प्राणानांप्रतिष्ठा ॥

प्राणप्रद : । त्रि० प्राणदातरि ॥

प्राणप्रदा । स्त्री० ऋद्धिनामकौषधौ ॥ प्राणप्रददाति । डुदाञ्० । क ॥

प्राणभास्वान् । पुं० अब्धौ । समुद्रे ॥

प्राणभृत् । पुं० जीवे ॥ प्राणान्बिभ र्ति । डुभृञ्० । क्विप । तुक् ॥

प्राणमय . । पु० द्वितीयकोषे । कर्मे न्द्रियै : सहितेप्राणादिपञ्चके । क्रि याशक्तिमतिकार्यरूपे ॥ अस्यक्रिया त्मकत्वेनरजोंशकार्यत्वम् ॥ स्थूल- समष्टिकारणीभूतेऽपञ्चीकृतपंचमहा

भूततत्कार्यात्मकेहिरण्यगर्भेसूत्रेऽ-
मूर्तिरःयौसूक्ष्मसमष्टौ । पूर्णादिदे
बलयच्छन्नचाणायाय . प्रवर्तक ।
वायु . प्राणमयोनासावात्माचेतन्य
वर्जनात् ॥

प्राणरोध । पुं० नरकान्तरे ॥

प्राणलय । पुं० मरणे ॥ परमात्मनि
। प्राणानांलये ॥ प्राणलयेजाति०स
ङ्कल्पविकल्पावग्निमनसोनायासेन
लीनौभवतएव० प्राणमनसोर्दुग्धा
म्बुवन्मिलितत्वात् । तदुक्तम् ।
दुग्धाम्बुवत्सम्मिलितावुभौतौतु
ल्यक्रियौमानसमारुतौतौ । तत्रैक
नाशात्परस्यनाशस्तत्रैकवृत्त्यपर
प्रवृत्तिरिति ॥ प्राणलयेसङ्कल्पविक
ल्पलयेचसमाधिर्भवति ॥

प्राणवान् । पुं० जीवे ॥ प्राणोऽस्यास्त्य
स्मिन्वा । मतुप् ॥

प्राणवित् । पुं० हैरण्यगर्भादिषु ॥ .

प्राणसंयम । पुं० प्राणायामे ॥

प्राणसमा । स्त्री० पत्न्याम् ॥

प्राणस्पन्दनिरोध । पुं० चित्तशान्
त्युपाये ॥ यस्तुवासनानामतिप्राब
ल्यात्०तास्त्यक्तुंनशक्नोति०तस्यप्रा
णस्पन्दनिरोधएवोपाय : । प्राणस्प
न्दवासनयोश्चित्तप्रेरकत्वात्०तयो
र्निरोधेचित्तस्यशान्तिरुपपद्यते ॥

प्राणहार : । पुं०) वत्स नाभे ॥ त्रि०

प्राणहारकम् । न०) असुनाशके ॥

प्राणा । स्त्री० विट्खदी विशेषे ॥ साचा
सुखागरुडयो ' श्वश्रू ॥

प्राणाचार्य्य . । पुं० वैद्ये ॥

प्राणात्यय । पुं० आपत्काले ॥ प्रा
णानामत्ययोयस्मिन्स ॥

प्राणादिपञ्चकम् । न० प्राणापानव्या
नोदानसमानात्मके ॥

प्राणाधिनाथ ' । पुं० पत्यौ ॥ प्राणा
नामधिनाथ ' ॥

प्राणाधिप : । पुं० प्रिये । पत्यौ ॥

प्राणान्त . । पुं० प्राणावसाने ॥

प्राणापानौ । पुं० अश्विनीकुमारयो ॥

प्राणायाम । पुं० प्राणसंयमे । रेचक
पूरककुम्भकलक्षणेप्राणनिग्रहोपाये
॥ तथाचयोगसूत्रम् । तस्मिन्सति
श्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदलक्षण.
प्राणायामइति । तस्मिन्नासनस्थैर्ये
सतीत्यर्थ ' ॥ प्राण . प्रागुदितोवा
युरायामोस्यप्रखेदनम् । प्रेरणाक्ष
ष्टिसरोधलक्षण . क्रतुदोषनुत् ॥
यवीयान्मध्यमोज्येष्ठ : सतालैर्द्वा
दशादिभि ॥ उक्तञ्च । तालद्वाद-
शकोर्ध्व य . प्राणायामस्तुकन्यस ।
मध्यश्चतुर्भिर्विंशत्याश्रेष्ठस्तद्द्विगुणो
भवेत् ॥ सोपिध्यानतपोपेत ' सग
र्भोऽन्यस्तदुज्झित . । यथासगर्भ
स्थैर्यायमनसोन तथेतर ' ॥अपिच
। सव्याहृतिसप्रणवांगायत्रीं शिर
सासह । त्रि : पठेदायतप्राण:प्राणा

याम उच्यते ॥ सर्वपापहरं प्रोक्तं प्राणायामं द्विजन्मनाम् । ततस्त्वभ्यधिकं नास्ति तपः परमपावनम् ॥ अत्र विशेषो देवीगीतायाम् । इडया कर्षयेद्वायुं बाह्यं षोडशमात्रया । धारयेत्पूरितं योगी चतुष्षष्ट्या तु मात्रया ॥ सुषुम्णामध्यगं सम्यक्द्वात्रिंशन्मात्रया शनैः । नाड्या पिंगलया चैव रेचयेद्योगवित्तमः ॥ प्राणायाममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदाः । भूयो भूयः क्रमात्तस्य बाह्यमेवं समाचरेत् ॥ मात्रावृद्धिक्रमेणैव सम्यक्द्वादशषोडश । जपध्यानादिभिः सार्द्धं सगर्भं तं विदुर्बुधाः ॥ तदपेतं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः । क्रमादभ्यसतः पुंसो देहे स्वेदोद्गमो धमः ॥ मध्यमः कम्पसंयुक्तो भूमित्यागः परो मतः । उत्तमस्य गुणावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यते इति ॥ अध्यात्मविदस्त्वाहुः । चित्तादिसर्वभावेषु ब्रह्मत्वेनैव भावनात् । निरोधः सर्ववृत्तीनां प्राणायामः स उच्यते ॥ इति ॥ प्राणस्य वायुविशेषस्य आयामो रोधः ॥

प्राणायामयज्ञः । पुं० अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे । प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वतीति भगवदुक्तेः ॥

प्राणिद्यूतम् । न० समाह्वये । पक्षपूर्वाजादिप्राणिसयुगे ॥ प्राणिभिर्मेषकुक्कुटादिभिः कृतं द्यूतं ॥

प्राणी । पुं० प्राणविशिष्टे मनुष्यादौ ॥ चेतने । जन्मनि । जन्तौ । शरीरिणि ॥ अथ वैनाशिकमते आत्मगुणा यथा । बुद्ध्यादिषट्कसंख्यादिपञ्चकं भावना तथा । धर्माधर्मौ गुणा एते आत्मनः स्युश्चतुर्दशेति ॥ अयमिन्द्रियाद्यधिष्ठाता पुण्यपापाश्रयः । ज्ञानसुखादियोगतो मानसप्रत्यक्षविषयः । परदेहादौ प्रवृत्त्यादिनानुमेयः । अहमित्याकारप्रत्ययाश्रयः । मनोमात्रस्य गोचरः । विभुः परममहत्त्ववान् ॥ इति भाषापरिच्छेदः ॥ प्राणाः सन्त्यस्य । अतइनिठनाविति इनि ॥

प्राणिमाता । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥

प्राणिहितः । त्रि० लोकहितकारिणि ॥

प्राणिहिता । स्त्री० पादुकायाम् । प्रनङ्ख्या० इ० भा० ॥

प्राणीत्यम् । न० ऋणे ॥

प्राणेशः । पुं० पत्यौ ॥

प्राणेशा । स्त्री० भार्यायाम् ॥

प्राण्यङ्गोद्भवः । पुं० गन्धविशेषे ॥ यथा । मृगनाभिसमुद्भूतस्तत्कोषोद्भव एव वा । गन्धः प्राण्यङ्गजः प्रोक्तो मोददः स्वर्गवासिनामिति ॥

प्रात : सवनम् । न० गायत्र्यछन्दस्के प्रात : कालोपलक्षितेकर्म्मणि ॥

प्रात ' । अ० प्रगे । प्रभाते । पञ्च-धाविभक्तस्यदिनस्यप्रथमेभागे ॥ प्रा तति । अत० । प्राततेररन्निति०-अरन्प्रत्यय : ॥ सार्धप्रहरे ॥ य-थाहमाघ्ये . । ललाटसन्मितेभा-नौप्रथम ' प्रहर . स्मृत : । सएवा ध्यर्धस युक्त प्रातरित्यभिधीयत इति ॥ पञ्चपञ्चउष ' काल : सप्त पञ्चारुणोदय : । अष्टपञ्च०भवेत् प्रात . शेष : सूर्योदय : स्मृत इतिदेवीभागवतम् ॥ श्रोत्रियशुभ-गांगाद्यञ्चग्निमग्निचित तथा । प्रात रुत्थायय ' पश्ये दापद्भ्य सविमु च्यते ॥ तथा ॥ पापिष्ठ दुर्भगांम-द्यं नग्नमुत्कृत्तनासिकम् । प्रात-रुत्थायय ' पश्ये त्तत्कलेरुपलक्ष-णमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥

प्रातरनुवाक ' । पुं० मन्त्रे ॥ यत्प्रा त ' कालेशस्यतेयाज्ञिकै : ॥

प्रातराश : । पु० प्रात : कालीनभो जने । कल्पावर्त्ते । कलेड०इ०-भा० ॥

प्रातर्गेय : । पुं० स्तुतिपाठके । स्तु-तिव्रते । वन्दिनि । भाट०इ०भा० ॥ प्रात : कालेगेयईश्वरादिर्येन ॥ अहर्मुखेगातव्येगीतानामसदृक्षा दौ ॥

प्रातर्भोक्ता । पु० काके ॥ प्रात भुङ्क्ते । भुज०तृच् ॥ त्रि०प्रभातेभो-जनकर्त्तरि ॥

प्रातर्भोजनम् । न० कल्यावर्त्ते ॥

प्राति : । स्त्री० पूर्त्तौ ॥ प्रादेशे ॥

प्रातिका । स्त्री० जवायाम् ॥

प्रातिकूलिक : । त्रि० प्रतिकूलचा-रिणि । प्रतिकूले ॥ प्रतिकूल व-र्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकू-लमितिठक् ॥

प्रातिजनीन . । त्रि० जनेजनेसाधौ-॥ जनञ्जनम्०इति० प्रतिजनम् । वीप्सायामव्ययीभाव ' । प्रतिजने साधु : । प्रतिजनादिभ्य ' खञ् ॥

प्रातिपथिक . । त्रि० प्रतिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । प्रतिपथमेतिठ-श्चेतिपथेठक् ॥

प्रातिपदिक . । पुं० अग्नौ । शिखाव ति ॥ न० । अर्थवदधातुरप्रत्यय प्रा तिपदिकम्०कृत्तद्धितसमासाश्चेति सूत्राभ्यालक्षिते० नामनि ॥ प्रति-पदिभवम् । ठक् ॥ घोर . कीदृगेव घोरत्रैकोरोगीकश्चनास्तिक : । की दृक्चन्द्रनपश्यन्तितत्सूत्रपाणिनेर्व द ॥

प्रातिभम् । न० प्रतिभाविशेषे ॥ ज्ञान प्रभावविशेषे ॥ प्रतिभैव०प्रतिभाया भववा । स्वार्थे०भवार्थेवा अण् ॥

प्रातिभाव्यम् । न० प्रतिभूत्वेनदेयेधने ॥

प्रतिभुवोभावे । जामिनी० इ० भा० ॥ यथा । साक्षित्वप्रातिभाव्यञ्च दानग्रहणमेवच । विभक्ताभ्रातर: कुर्युर्नाविभक्ता: परस्परम् ॥ इ० ॥

प्रातिभासिक '। त्रि० प्रतिभासमात्र कालसिद्धे । नपुरस्तान्नपश्चात्स्थिते ॥ यथाशुक्तिकायारूप्यं रज्जौवासर्पं ॥

प्रातिलोमिक: । त्रि० प्रतिकूले ॥ प्रतिलोमवर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीप लोमकूलमितिठक् ॥

प्रातिवेश्य '। पुं० निरन्तरगृहवासिनि । परौसी० इतिभा० ॥ प्रतिवेशभव । यत् ॥

प्रातिशाख्यम् । न० वेदभाष्ये ॥ प्रतिशाखभवम् । अव्ययीभावाच्चेतिञ' ॥

प्रातिष्ठितम् । न० आवेशिकेस्वीये ॥

प्रातिस्विक । त्रि० असाधारणे । आवेशिके । स्वीये ॥

प्रातिहारिक । पुं० मायाकारे । ऐन्द्रजालिके ॥ प्रतिहरणम् । हृञ्० । भावेघञ् । प्रतिहारोव्याज । प्रयोजनमस्य । प्रयोजनमितिठक् ॥

प्रातीप । पुं० प्रतीपपुत्रे । महाभीष्मे । शान्तनुराजे ॥

प्रातीपिक: । त्रि० प्रतिकूलेप्रतीपं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूल मितिठक् ॥

प्राथमकल्पिक: । पुं० शैचे । प्रथमारब्धवेदे ॥ प्रथमकल्पआद्यारम्भ: प्रयोजनंयस्य । प्रयोजनमितिठञ् ॥ यद्वा । प्रथमकल्पमधीते । विद्यालक्षणकल्पान्ताच्चेतिवक्तव्यमितिठक् ॥

प्राथमिक: । त्रि० प्रथमभवे ॥ प्रथम स्वव्याख्यान: प्रथमेभवोवाद्व्यज्द्वा श्चयक् प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्या ताट्ठक् ॥

प्राथम्यम् । त्रि० प्रथमस्यभावे ॥

प्रादुर्भाव: । पुं० प्राकट्ये । आविर्भावे ॥

प्रादुष्कृत: । त्रि० प्रकटिते ॥

प्रादु '। अ० नामनि ॥ विष्णोर्दशप्रादुर्भावा '। दशनामानीत्यर्थ: ॥ प्रकाशे ॥ प्राकाश्ये । स्फुटतायाम् । आविरर्थे ॥ सम्भाव्ये ॥ इत्तौ प्रान्दति । अद्विबभ्रमे । वा० उस् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । प्राप्तिवा । अदभक्षणे ॥

प्रादेश: । पु० तर्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते । तर्जनीसहितविस्तृताङ्गुष्ठे ॥ प्रदिश्यते । दिश० । हलश्चेतिघञ् । उपसर्गस्यघञीतिपाक्षिकोदीर्घ ।'

प्रादेशनम् । न० दाने ॥ दिशअतिसर्जने । प्राङ्पूर्व: । भावेल्युट् ॥

प्रादेशिक । पुं० अव्याप्यवृत्तौ ॥

प्रादोष: }
प्रादोषिक: } त्रि० प्रदोषसम्बिन्धिनि ॥ निशाप्रदोषाभ्यांश्चेतिशेषिकेर्थेठञ् । पक्षेऽण् ।

प्राद्युम्नि । पुं० अनिरुद्धे ॥

प्राधान्यम् । न० प्रधानतायाम् ।। अ गुणीभावे ॥ भाविष्यञ् ।।

प्राधीत । त्रि० प्रक्रान्ताध्ययने ।।

प्राध्ययनम् । न० प्रकृष्टाध्ययने ।।

प्राध्वम् । त्रि० दूरपथे ।। प्रह्वे । प्रणते ॥ बन्धने ॥ प्राध्वनति । ध्वनशब्दे । डम्प्रत्ययः ॥

प्राध्वंकृत्य । अ० बन्धनेनानुकूलकृत्वेत्यर्थे ॥ प्राध्वंबन्धने० इतिगतिसंज्ञा । कुगतीतिसमासः ।

प्राध्वम् । अ० बन्धने ॥ अनुकूले ॥ प्राध्वनति । ध्वन० डम् ॥

प्रान्तः । पु० चरमे । अन्तभागे । शेष सीमायाम् । उपान्ते । यथा । प्रान्तच्छायाविनिर्मुक्तानमनोज्ञाजलाश्रयाः । तस्मादधोजलप्रान्तेष्वारामान्विनिवेशयेदिति ॥

प्रान्ततः । अ० प्रान्तभागे ॥

प्रान्तरम् । न० ग्रामस्यदूरे० वृक्षलतादिशून्येवर्त्मनि । दूरशून्यपथे ॥ विपिने । अरण्ये ॥ कोटरे ॥ प्रकृष्टमन्तरम्० व्यवधानमवकाशोवाऽच । प्रादिभ्यइतिबहुव्रीहिः ।

प्रान्तशून्यम् । न० छायादिरहिते० दूरशून्येऽध्वनि ॥

प्रान्त्यः । त्रि० प्रान्तभवे ।।

प्रापणम् । न० नयने । प्राप्तौ ।। प्रकर्षेणव्यापने ॥

प्रापणिकः । पु० पण्यविक्रयिणि । प्रापणाख्यते । पण० । आपणिकष्ठइतिकिकन् ॥ प्रपणोव्यवहार प्रयोजनमस्यवा । तदस्यप्रयोजनमितिठञ् ।।

प्रापणीयः । त्रि० फलमात्रे ॥ प्राप्ये ॥ प्राप्यतेयत् । प्रपूर्वापधातोः कर्मण्यनीयर् ॥

प्रापय्य । अ० गमयित्वेत्यर्थे ॥

प्रापितः । त्रि० निवेशिते ॥ नीते प्रकर्षेणव्यापिते ।

प्रापिपयिषुः । त्रि० प्रापयितुमिच्छौ ॥ प्रापयतेः सन्नन्तादुप्रत्ययः ।।

प्रापेयः । पु० गन्धर्वगणविशेषे । यथा प्रवाच्यजनयत पुत्रान्दिव्यान् वैगाथनोत्सुकान् ॥ चतुर्दश देवगन्धर्वाः प्रापेयाः परिकीर्तिताः ॥

प्राप्तः । त्रि० स्थापिते । प्रविष्टे ॥ विन्ने । लब्धे ॥ यथा । प्राप्ते कर्मणिनाऽनेकोविधातुंशक्यते गुणः । अप्राप्ते तुविधीयन्तेबहवोप्येकयत्नतइतिन्यायः ॥ समञ्जसे ॥ प्राप्यतेस्म ॥ आप्लृ० । गत्यर्थाकर्मकेतिक्तः ॥ कर्तरिक्त इति स्वामी ॥

प्राप्तपञ्चत्वम् । त्रि० मृते ।। प्राप्तपञ्चत्वमनेन ।।

प्राप्तपातः । पु० अज्ञातः : पारिपा

स्त्रियाम् ॥

प्राप्तभाव । पुं० जातौ ॥ त्रि० लब्धसत्तादौ ॥ मनोहरे ॥ पण्डिते ॥

प्राप्तरूप । त्रि० प्राज्ञे ॥ रम्ये ॥ प्राप्तोरूपम् ॥ प्राप्तापन्ने चद्वितीययेतिसमासः ॥ प्राप्तं रूपं येन वा ॥

प्राप्तव्य । त्रि० प्राप्ये ॥ प्राप्यते यत् । प्रपूर्वापधातोः कर्म्मणितव्यप्रत्ययः ॥

प्राप्ति । स्त्री० महोदये । धनादिवृद्धौ ॥ अधिगमे । लाभे ॥ भूत्यन्तरे । अणिमाद्यष्टैश्वर्य्यान्तर्गतैश्वर्य्यविशेषे ॥ यतोऽङ्गुल्यग्रस्य प्रतिचन्द्रमसम् ॥ प्रापणम् आपलृ० । स्त्रियांक्तिन् ॥ लग्नादेकादशे ॥

प्राप्ता । त्रि० प्राप्तवति ॥ प्राप्नोति । टच् ॥

प्राप्य । त्रि० गम्ये । समासाद्ये । प्राप्तव्ये । आप्तुं शक्ये ॥ प्राप्यते । आपलृ० । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्राबोधिक । पुं० उषःकाले ॥ प्राबोधकोपिपाठः शब्दमालायाम् ॥

प्राभञ्जनम् । न० स्वातिनक्षत्रे ॥ त्रि० प्रभञ्जनसम्बन्धिनि ॥

प्राभवम् । न० श्रेष्ठत्वे ॥

प्राभवत्यम् । न० प्रभवतोभावे ॥ ष्यञ् ॥

प्राभाकर । पुं० आत्मनोचिद्रूपत्वादिनि० मीमांसकविशेषे ॥ प्राभाकराणांकिं कार्यमाहुरस्माभिदात्मताम् । आकाशवद्व्यमात्माय द्व्यवत्तद्गुणोचितिः ॥

प्राभूतिक । त्रि० प्रभूतवादिनि ॥ प्रभूतमाह । पार्श्वप्रभूतादिभ्यःक्तिठक् ॥

प्राभृतम् । न० उपढौकने । प्रदेशने । देवताभ्योन्निपादिभ्यःप्रदीयमाने । भेट० इ० भा० ॥ प्राभियते स्म । भृञ् भरणे० डुभृञ् धारणपोषणयोर्वा । क्त ॥

प्राभृतकम् । न० कौशलिकायाम् । प्राभृते ॥

प्रामाणिक । त्रि० प्रमाणलब्धे ॥ प्रमाणादागतः । ठक् ॥

प्रामाण्यम् । न० प्रमाणत्वे ॥ ज्ञानस्य यथार्थ्याबाधितार्थविषयत्वम् प्रामाण्यमितिव्याख्यातारः ॥ संवादाद्भी न प्रामाण्यमितितार्किकाः ॥ स्वतः प्रामाण्यमितिमीमांसकाः ॥ प्रमाणस्यभावः ष्यञ् ॥

प्रामाण्यवाद । पुं० प्रमाणत्वकथने ॥ तद्वतितत्प्रकारकत्वरूपप्रमात्वकथने । चिन्तामणिन्यायग्रन्थविशेषे ॥

प्रामादिकम् । त्रि० प्रमादादवगते ॥
प्रामाद्य । पुं० वासके । अटरूषे ॥
प्रामीत्यम् । न० ऋणे ॥ मृतत्वे ॥
प्राय । पुं० सन्न्यासवति० मरणायानशने ॥ प्रायोपविष्टं गङ्गायामिति लक्ष्यम् ॥ बाहुल्ये ॥ यथा । प्रायेणाकृतकृत्यत्वान्मृत्योरुद्विजतेजनः । इति ॥ मृत्यौ । मरणे ॥ तुल्ये ॥ वयसि ॥ प्रायणम् । अय० । घञ् ॥ प्रकृष्टमयनम् । इण् ० । एरच्वा ॥
प्रायत्यम् । न० पवित्रतायाम् ॥ प्रयतस्यभावः । ष्यञ् ॥
प्रायश्चित्तम् । न० शुद्धिसम्पादककर्मविशेषे । अशुद्धत्वनिरसनेनशुद्धेरापादके० पापक्षयसाधनेकर्मणि ॥ प्रायः पापंविनिर्दिष्टंचित्तंतस्यविशोधनमितिस्मृतेर्व्युत्पत्तिः ॥ अपिचाङ्गिराः । प्रायोनामतपः प्रोक्तंचित्तंनिश्चयउच्यते । तपोनिश्चयसंयुक्तंप्रायश्चित्तमितिस्मृतम् ॥ निश्चयसंयुक्तंपापक्षयसाधनत्वेननिश्चितमित्यर्थः ॥ प्रायस्यचित्तम् । पारस्करादित्वात्साधु ॥ प्रायश्चित्तकर्माणितु० पापक्षयसाधनानिचान्द्रायणादीनि । विहिताऽकरणप्रतिषिद्धसेवारूपनिमित्तविशेषानुबन्धीनि० प्रायश्चित्तकर्माणि । पापक्षयमात्रोद्देशेनविहितानीतिवा ॥ पापानामनुरूपाणिप्रायश्चित्तानिकृत्स्नथा । यथा तथैवसस्मृत्यप्रोक्तानिपरमर्षिभिः ॥ पापैर्गुरुणिगुरूणिस्वल्पान्यल्पेच तद्विदः । प्रायश्चित्तानिमैत्रेयजगुःस्वायम्भुवादयः ॥ प्रायश्चित्तान्यशेषाणितपःकर्मात्मकानिवै । यानितेषामशेषाणांकृष्णानुस्मरणंपरमितिपराशरः ॥ प्रायश्चित्तन्तुपापानांश्रीदेवीनामसस्मृतिरितिभागवतेव्यासः ॥
प्रायश्चित्तीय । त्रि० प्रायश्चित्तयोग्ये । प्रायश्चित्तसाधनत्वेनभवः । प्रायश्चित्तायपापशोधनायश्रुतिस्मृतिविहितायकर्मणेहितोवा । छश्च ॥
प्रायः । अ० भूम्नि । बाहुल्यार्थे ॥ प्रायनम् । अय० । असुन् ॥
प्रायिक । त्रि० प्रायोभवे ॥
प्रायुद्वेषी । पु० घोटके ॥
प्रायोज्यम् । त्रि० प्रयोजनार्हे ॥ यथा । प्रायोज्यंनविभज्येत । यद्यत्प्रयोजनार्हंपुस्तकादितन्मध्यैः सहनविभजनीयम् ॥ इति दायभागः ॥
प्रायोपविष्ट । त्रि० प्रायोपवेशविशिष्टे ॥ प्रायेणमृत्युप्रयत्नानशनेन उपविष्ट. ॥ अचादित्यपुराणम् ॥ य० । समायुक्तोभवेद्यस्तुपातकैर्महदादिभिः । दुश्चिकित्स्यैर्महारोगैः पीडितोवाभवेन्नरः ॥

स्वय देहविनाशस्यकालेप्राप्ते महा गति.। आब्रह्माणाद्वस्वर्गादिमहा फलजिगीषया ॥ प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं कुर्यादनशनं तथा । एतेषा मधिकारोस्तिनान्येषांसर्ववस्तुषु॥ नराणामपिनारीणां सर्ववर्णेषुस र्वदा ॥ इति ॥

प्रायोप्रवेश । पु॰ सन्न्यासपूर्वकाऽ नशनस्थितौ ॥

प्रारब्धम् । न॰ वर्त्तमानदेहारम्भके कर्म्मणि ॥ कर्म्मजन्मान्तरीय यत् प्रारब्धमितिकीर्त्तितम् । दुर्वल सबलंचेतिप्रारब्ध द्विविध विदुः ॥ दुर्वलस्यप्रतीकारः सनास्तिसब लस्यतु ॥ अवश्य भाविभावाना प्रतीकारोभवेद्यदि । तदादुःखै र्नलिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिरा ॥ आत्मान सतत जानन्काल नय महामते । प्रारब्धमखिलंभुञ्जन् नोद्वेग कर्त्तुमर्हसि ॥ इच्छाप्रार ब्ध परेच्छाप्रारब्धमनिच्छाप्रारब्धमि तिभेदात्ततत्रिविध । तत्रस्वेच्छा- कृत भिक्षाटनादि॰ समाध्यवस्थायां शिष्यादिभिर्दीयमान परेच्छाकृतम् समाध्यवस्थायांव्युत्थानदशायांवा आकाशफलपातवदकस्माज्जायमा न पाषाणपतन कण्टकवेधादिकमा निच्छाकृत प्रारब्धमितिविवेकः ॥ त्रि॰ प्रकर्षेणारब्धे ॥

प्रारब्धि । स्त्री॰ गजवन्धनरज्जौ ॥

प्रारम्भ । पु॰ प्रकृष्टारम्भे ॥ प्रक- र्षेणारम्भ ॥ प्रारम्भे कर्मणाविप्र पुण्डरीकस्मरेद्धरिम् ॥

प्रारिप्सित । त्रि॰ प्रकर्षेणआरब्धुमी प्सिते ॥

प्रार्थनम् । न॰ प्रकर्षेणयाचने । प्रार्थ नायाम् ॥

प्रार्थना । स्त्री॰ याञ्चायाम् । अर्थना याम् । याचनायाम् ॥ प्रकृष्टाअर्थ ना ॥ अभियाते ॥

प्रार्थनीयम् । न॰ द्वापरयुगे ॥ त्रि॰ प्रार्थनाविषये ॥

प्रार्थित.। त्रि॰ याचिते ॥ शत्रुसंरुद्धे ॥ अभिहिते ॥ प्रार्थ्यतेस्म । अर्थया ञ्चायाम् । क्त ॥

प्रार्थ्यमान । त्रि॰ याच्यमाने ॥

प्रालम्ब । पुं॰ पयोधरे ॥ त्रपुषे ॥ न॰ कण्ठादव्यस्यूजुलम्बमानमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लविअवस्रसने । पचा द्यच् ॥

प्रालम्बिका । स्त्री॰ हैमविरचितेनाभि लम्बिनिमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लवि । ण्वुल् ॥

प्रालेयम । न॰ मिहिकायाम् । हि- मे ॥ प्रलीयन्ते पदार्थाअनेनेति॰ प्रल योहिमाद्रिः । ततआगतम् । अण् । कैकयमित्रयुप्रलयानायादेरियङ् तियस्ये यादेशः ॥ ढक् ॥

प्रालेयांशु । पुं॰ हिमांशौ । चन्द्रे ॥ प्रालेयानि॰ हिमानि॰ अंशवोयस्य ॥

प्रालेयाचल । पुं॰ हिमालये । मेनाधवे ॥

प्रावट । पुं॰ यवे ॥

प्रावर । पुं॰ प्राचीरे ॥

प्रावरणम् । न॰ सव्याने । उत्तरीयवस्त्रे ॥

प्रावादुकः । त्रि॰ शुष्कतर्कजल्पनशीले ॥

प्रावारः । पुं॰ उत्तरासङ्गे । उपरिवस्त्रे ॥ उत्तरीये ॥ प्रव्रियतेऽनेन । वृञ्॰ । वृणोतेराच्छादने॰ इ॰ घञ् । उपसर्गस्यघञीतिदीर्घः ॥

प्रावारकीट । पुं॰ कीटविशेषे ॥

प्रावृडत्ययः । पु॰ शरदृतौ ॥

प्रावृत । त्रि॰ निवीते । परिहितेवस्त्रे ॥ आव्रियतेस्म । वृञ्॰ । क्त ।

प्रावृति । स्त्री॰ प्राचीरे ॥ शैवानाममते॰ स्वाभाविक्यामशुद्धौ । मले । प्रथमपाशे ॥ प्रावृणोति॰प्रकर्षेणआच्छादयतिआत्मनांदृक्क्रिये॰ इ॰ प्रावृति ॥

प्रावृट् । स्त्री॰ वर्षाकाले । श्रावणभाद्रयो ॥ वर्षणम्॰वृट् । वृषुसेचने । सम्पदादित्वात्क्विप् । प्रकृष्टावृडत्र । नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषुक्वाविति दीर्घः ॥ प्रवर्षतीतिवा ॥

प्रावृषा । स्त्री॰ वर्षाकाले । जलार्णवे ॥

प्रावृषायणी । स्त्री॰ कण्डूरायाम् । शूकशिम्बायाम् ॥ प्रावृषामिति॰अयतेवा । कर्त्तरिल्युट् । कृत्यचइतिणत्वम् । ङीप् ॥

प्रावृषिक । पु॰ मयूरे ॥ त्रि॰ प्रावृषिजाते ॥ प्रावृषष्ठप् ॥

प्रावृषिज । त्रि॰ प्रावृषिजाते ॥ प्रावृट्शरत्कालदिवाजे॰ इत्यलुक् ॥

प्रावृषेण्य । पुं॰ नीपे । कदम्बवृक्षे ॥ कुटजवृक्षे ॥ धाराकदम्बे ॥ त्रि॰ प्रावृट्कालभवे ॥ प्रावृट्देवतास्य॰प्रावृषिभवोवा । कालेभ्योभववत्॰इति॰ प्रावृषएण्य ॥ प्राचुर्ये ॥

प्रावृषेण्या । स्त्री॰ रक्तपुनर्नवायाम् ॥ कपिकच्छ्वाम् ॥ प्रावृषिभवा । प्रावृषएण्य । टाप् ॥

प्रावृष्यः । पुं॰ कुटजे ॥ धाराकदम्बे ॥ विकङ्कते ॥ न॰ ॥ वैदूर्यमणौ ॥

प्राट् । पुं॰ प्रश्नकर्तरि ॥ प्रश्ने ॥ पृच्छति । प्रच्छनवा । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । क्विब्वचिप्रच्छीतिक्विब्दीर्घावसम्प्रसारणञ्च । च्छ्वोःशूडितिश । प्राशौ॰प्राशः प्राड्भ्यामित्यादि ॥

प्राश । पुं॰ अवलेहे ॥

प्राशस्त्यम् । न॰ उत्तमत्वे ॥ बलवदनिष्टाननुबन्धित्वे ॥

प्राशितम् । न० पितृयज्ञे । निरुप-
यज्ञे ॥ त्रि० भक्षिते ॥

प्राश्निक । पु० सभ्ये ॥ त्रि० प्रश्नक
र्त्तरि ॥

प्रास । पुं० कुन्तास्त्रे । भाला० इ०
भा० ॥ कौ च० इ० गौ० भा० ॥ प्रा
स्यते । असु० । इत्यस्मे तिघञ् ।
प्रायोऽस्तत्रेप्येशल्येइ० खामो ॥

प्रासङ्ग । पु० युगे । वत्सानामिच्छा
र्थंकाष्ठवि० । वत्सानादमनकालेस्क
न्धे यत्काष्ठमासज्यतेतच ॥ प्रस-
ज्यते । षञ्जसङ्गे । घञ् । उपसर्ग
स्य तिदीर्घ ॥

प्रासङ्ग्य । पुं० युगवोढरिवृषे । यु
ग्ये ॥ प्रासङ्ग वहति । तद्वहतिरथ
युगप्रासङ्गमितियत् ॥

प्रासाद । पु० देवमन्दिरे ॥ राजगृ-
हे ॥ प्रसीदन्त्यस्मिन्मनांसि । इ
लश्चे तिघञ् । उपसर्गस्यघञोति-
दीर्घ ॥ आङ्गश । खात्वाप्रभूत-
सलिलमारामाणिनिवेश्यच । देव-
तायतन कुर्याद्यशोधर्माभिवृद्धये ॥

प्रासादकुक्कुट: । पु० पारावते ॥

प्रासिक: । पुं० कौन्तिके ॥ प्रास.
प्रहरणमस्य । प्रहरणमितिठक् ॥

प्रास्त । त्रि० प्रक्षिप्ते ॥ निरस्ते ॥
प्रास्यतेस्म । असु० । क्त ॥

प्रास्तारिक । त्रि० प्रस्तारव्यवहर्त्तरि
॥ प्रस्तारेव्यवहरति । काठिनान्त
प्रस्तारसंस्थानेषुव्यवहरति० इतिठ-
क् ॥

प्रास्थानिकम् । त्रि० प्रस्थानकालोचिते
॥ प्रस्थानेभवम् । कालाट्ठञ् ॥ प्र
स्थानशब्दस्यगुणवृत्त्याकथञ्चित्का-
लेवर्त्तमानत्वात् ॥

प्रास्थिकम् । न० प्रस्थपरिमितव्रीह्या-
दिवापयोग्ये क्षेत्रे ॥ प्रस्थस्यवाप: ।
तस्यवापइतिठञ् । त्रि० कटाहादि
पात्रान्तरे ॥ प्रस्थसम्भवति० तस्मि
न्समावेशयति० अवहरति० पच
तिवा । सम्भवत्यवहरतीत्यादिना
ठञ् । टिड्ढेति-ङीपि० प्रास्थि-
कीब्राह्मणी । प्रस्थमुपसंहरति० पच
तिवेत्यर्थ ॥ प्रस्थेनक्रीते ॥ ठञ्
॥ प्रस्थपरिमाणमस्य । प्रास्थिकोरा
शि । तदस्यपरिमाणमितिठञ् ॥

प्राह । पु० नृत्योपदेशे ॥

प्राह्ण । पु० पूर्वाह्णे ॥ प्रथमस्तद
हस्यप्राह्ण । राजाह सखिभ्यष्ट
च् । अह्नोऽह्नएतेभ्यइत्यह्नादेश ।
अह्नोदन्तादितिणत्वम् ॥

प्राह्णे । अ० पूर्वाह्णे ॥

प्राह्णेतन: । त्रि० पूर्वाह्णसम्बन्धि-
नि ॥ सायञ्चिरम्प्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्य
ट्युट्युलौतुट्च ॥

प्रिय । पु० धवे । पत्यौ ॥ वृद्धिनामौ
षधौ ॥ जीवकौषधे ॥ प्रीतिविष
ये । आत्मनि ॥ यथा । प्रियोक्षा

तमेवसर्वेषामात्मनोऽन्यपरं प्रियम्। लोकेस्मिन्नात्मसम्बन्धाद्भवन्त्यन्ये प्रिया . शिवे ॥ प्राणबुद्धिमन स्वात्मदाराऽपत्यधनादय । यत्सम्पर्कात्प्रियाआसन्तत . कोन्वपर प्रिय ॥ प्रीणाति । प्रीञ् तर्पणे । इगुपधेतिक ॥ न० शीतुस्तत्काल श्रुतिसुखेवाक्ये ॥ त्रि० हृद्ये । इष्टे । प्रीतिविषये । स्त्रे इपाजेपुत्रादौ ॥ प्रीतिकरे ॥ सर्वं प्रिय खलुभव स्यनुरूपचेष्ट ॥ भृत्ये ॥ प्रीणयति शुश्रूषादिनास्वामिनम् ॥ प्रियोऽप्रियस्वकार्यवशाद्भवति । यथा । न हिकश्चप्रिय कोऽपि प्रियोजगत् त्रये । कालेकार्यवशात्सर्वेभवन्त्येवाऽप्रिया प्रिया . ॥

प्रियवद । पु० खेचरे । गधर्व विशेषे ॥ त्रि० प्रियवाचि ॥ प्रियं वदति । वदव्यक्तायावाचि । प्रियवशेवद खच् । मुम ॥

प्रियवदा स्त्री० खर्वेश्यायाम् ॥

प्रियक . । पु० प्रीतसालतरौ । जीवके । असनकुसुमे । विजयसार० इ० भा० ॥ नीपे । धाराकदम्बे ॥ चित्रमृगे । कम्बलप्रकृतौमृग विशेषे ॥ प्रियकोरोमनियुक्तोष्ट इ समरुषा च नेरितिवैजय ती ॥ पत्नौ । चञ्चरीके ॥ प्रियकौ ॥ कुङ्कुमे । काश्मीरजन्मनि ॥ प्रीणाति । प्रीञ्० । क्रुन्शिल्पिसञ्ज्ञयोरितिक्रुन् ॥ यद्वा । प्रीणाति० प्रीयतेवा । इगुपधेतिक । स्वार्थेकन् ॥

प्रियकार । त्रि० प्रियकरे । प्रियं करोति । डुकृञ्० । कर्मप्रिये ण्यण् ॥

प्रियकृत् । पु० नारायणे । भक्तानां प्रिय करोति । क्विप् ॥ त्रि० प्रियकारिणि ॥

प्रियङ्कर । त्रि० हितकारिणि । प्रियकारके ॥ प्रियङ्करोति क्षेम प्रियमद्रे ष्वचेतिपक्षे खच् ॥

प्रियङ्करी । स्त्री० वृहज्जीवन्त्याम् ॥ श्वेतकण्टकायाम् ॥ अश्वगन्धायाम् ॥

प्रियङ्गु . । स्त्री० राजिकायाम् । राजसर्षपे ॥ कणायाम् । पिप्पल्याम् ॥ कङ्गुसस्ये ॥ स्वनामख्यातसुगन्धिवृक्षविशेषे । प्रियके । श्यामायाम् । लतायाम् । फलिन्याम् ॥ प्रियङ्गु शीतलातिक्ता तुवरानिलपित्तहृत् । रक्तातियोग दौर्गन्ध्यस्वेददाहज्वरापहा ॥ गुल्मतृड्विषमोहघ्नीतद्वद्गन्धप्रियङ्गुका । तत्फल मधुर रूक्ष कषायम् शीतल गुरु । विवन्धाध्मानवलकृत् सङ्ग्राहिकफपित्तजित् ।, प्रिय गच्छति । मृगय्वादौनिपात

सिद्ध : ॥ मित० दुर्वा ॥ प्रियमङ्गलिवा । अगिगतौ । प्रयत्नोवा । कुप्र्वेत् । प्रकानुधादि : ॥ काट्याम् ।

प्रियचिकीर्षु । त्रि० प्रियकर्तुमिच्छौ ॥

प्रियजन । पुं० हृदयलोके ॥ प्रौढभावज्ञे ॥ यथा ॥ प्रौढभावानुबिज्ञोयत्तस्यपिप्रियजनोचस ॥

प्रियजीव । पु० श्योनाकवृक्षे ॥

प्रियतम । पुं० मयूरशिखावृक्षे ॥ आत्मनि ॥ यथा । वित्तात्पुत्र प्रिय पुत्रात् पिण्ड पिण्डात् तथेन्द्रियम् । इन्द्रियेभ्य . प्रियः प्राणाआत्माप्रियतमस्तत ॥ त्रि० प्रेष्ठे ॥ अतिशयेनप्रिये ॥

प्रियता । स्त्री० हार्दे । प्रेम्णि । स्नेहे ॥ प्रीणातीतिप्रिय । तस्य भाव । तल् ॥

प्रियतोषण । पु० षोडशबन्धातिरिक्तरतिबन्धविशेषे ॥ यथा । नारीपादौस्वहस्तेनधार्यं व्यघनोपरि । स्तनापीडकर . कामीकामयेत् प्रियतोषण . ॥ त्रि० प्रियस्तुष्टिकारिणि ।

प्रियत्वम् । न० प्रियतायाम् ॥ प्रियस्यभाव . । त्व : ॥ प्रीतिकरत्वे ॥

प्रियदर्शन : । पुं० क्षीरे । शुकविहङ्गमे ॥ क्षीरिकाद्रुमे ॥ त्रि० चक्षुष्ये । सुदर्शने ॥ प्रियंदर्शनमस्य ॥

प्रियप्रायम् । न० चटुवि । चाटुनि । प्रियशाक्ये ॥ इतिहैमचन्द्र ॥

प्रियम्भु । त्रि० दृष्टार्थीद्युक्ते । उत्सुके ॥

प्रियमधु : । पुं० एककुण्डले । बलदेवे । अच्युताग्रजे ॥ प्रियमधुमद्यमस्य ॥

प्रियरूप । पुं० कामे ॥ न० अप्सर प्रभृतीनांरूपे ॥ त्रि० मनोहररूपवति ॥

प्रियवर्णी । स्त्री० श्यामायाम् । गुन्द्रायाम् । प्रियङ्गौ ॥

प्रियवल्ली । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥

प्रियवादी । त्रि० तत्कालमधुरवाक्यवक्तरि ॥ मनोज्ञवक्तरि ॥ यथा । कोतिभार समर्थानाकिन्दूरंव्यवसायिनाम् । कोविदेश सुविद्यानाक ' पर ' प्रियवादिनाम्मिति ॥

प्रियव्रत । पुं० स्वायम्भुवमनो पुत्रे । यथा । प्रियव्रतोत्तानपादौमनोस्वायम्भुवस्यतु द्वौपुत्रौसुमहावीर्यौ धर्मज्ञौकथितौतव ॥

प्रियश्रवा । पु० भगवतिवासुदेवे ॥ प्रियश्रवोयस्यस . ॥

प्रियसख । पु० खदिरे ॥

प्रियसत्यम् । न० सूनृतवाक्ये ॥

प्रियसन्देश । पु० चम्पकवृक्षे ॥ प्रिय सवादे ॥

प्रियसालक । पु० असनवृक्षे । विज यसार० इ० भा० ॥

प्रिया । स्त्री० भार्यायाम् ॥ नार्याम् । एलायाम् ॥ मदिरायाम् । मल्लिकायाम् ॥ वार्त्तायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ मध्याहृत्तिप्रभेदे ॥ यथा । जोहलहश्यते । साप्रियाकथ्यते ॥ यथा । नौमिगोपालकम् । देवकीबालकम् ॥ मृगीतिनामान्तरम् । रोमृगीतिलक्षणात् ॥ सुप्रतिष्ठाप्रभेदेपि । सलगौ . प्रिया ॥ यथा । व्रजसुभ्रुवो विलसत्कला . । अभवन्प्रियामुखेरिव ॥

प्रियाम्बु । पु० आम्रवृक्षे ॥ न० आम्रफले ॥ हृद्यजले ॥

प्रियार्ह । पु० नारायणे ॥ स्वेष्टदेवे प्रियाणीष्टान्यर्हतिअर्पयितुयोग्योभवतीतितथा । कर्मण्यण् ॥ यथा० यद्यदिष्टतमंलोकेयच्चास्यदयितगृहे । तत्तद्गुणवतेदेयतदेवाक्षयमिच्छता ॥ इतिमार्कण्डेयपु० ॥ अपिच । यद्यदात्मप्रियद्रव्य तत्तदिष्टायकल्पयेत् ॥

प्रियाल : । पु० राजादने । पियाले ॥ चारश्चफलंपक्व वृष्य गौल्याम्लक गुरु । तद्बीजमधुरवृष्य पित्तदाहार्ति नाशनम् ॥ प्रीणाति । प्रीञ्० । बा० कालन् ॥

प्रियाला । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥

प्रियोदितम् । न० प्रियवाक्ये ॥ प्रियञ्च तत्उदितञ्च ॥ त्रि० प्रियवाक्यविषये ॥

प्रीण । त्रि० पुरातने । प्रतने ॥ नञ पुराणेप्रादिभि०र्नेनसमुच्चित ख ॥ प्रौतै ॥

प्रीणनम् । न० तर्पणे । तृप्तौ ॥ प्रीञ् । स्वार्थण्यन्तात्ल्युट्०धृञप्रीञो- रितिनुक् ॥

प्रीणयत् । त्रि० तर्पयति ॥ प्रीञोण्यन्तात्लट शतृशानचावित्यादिनालट शत्रादेश०धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्य इतिनुगागम ॥

प्रीणस । पु० गण्डके ॥

प्रीत । त्रि० हृष्टे । मत्ते । तृप्ते ॥ नराणि ॥ प्रीयतेस्म । प्रीङ्प्रीणने । क्त ॥

प्रीति । स्त्री० मुदि । प्रमदे । हर्षे । सुखे ॥ इष्टदर्शनजन्ये सुखे ॥ भोजनकालेऽनभिरुचिरोहित्ये । इच्छौत्कण्ठे ॥ विष्कम्भादिषुद्वितीययोगे ॥ तत्रजातस्यफलयथा । प्रसूतिकालेयदिप्रीतियोगोनरोऽल्परोग . सुखवान्प्रमोदी । रक्तानुरक्तोविदुषा प्रपन्न . सम्प्रार्थितोयच्छतिवित्तमेव ॥ रथ्या सपत्न्यांस्मरपत्न्याम् ॥

प्रे म्णि ॥ यथा । याप्रीतिरविवेका नाविषयेष्वनपायिनी । त्वामनुस्म रत सामेहृदयान्मापसर्पतु ॥ मा प०हेश्रीपते । मापसर्पतुवा ॥ प्रेम लक्षणाप्रीतिश्चात्मनिमुख्यान्यत्रगौ णी । तथाचोक्तवार्तिकसारे । स्वा त्मभोगस्यहेतुत्वात्प्राणादौप्रीतिरि ष्यते । मस्ततोतोऽस्यसामुख्याद्यात्म-प्रीतिर्यथातथा ॥ प्रतीचिनिर्निमित्तै वसर्वावस्थासुवोच्यते । प्रीतिरन्यैरा ण्यात्रत्तस्मान्मुख्यासावितिगम्यता म् ॥ सर्वान्तरतरत्वेनयुज्यतेनिर्निमि त्तता । वाह्येषुसनिमित्तत्वप्रीते स्पष्टगवादिषु ॥ व्याध्याद्युपद्रुतो लोकैर्मृतिमप्यभिवाञ्छति । निर्नि मित्तप्रियत्वेतुदेहादेस्तन्नयुज्यते ॥ इति ॥ प्रीञ्तर्पणे । भावेक्तिन् ॥ यदीच्छेद्विपुलाप्रीतिमीणितचनका रयेत् । वाग्विवादोर्थसम्बन्ध परो क्षेदारभाषणम् ॥

प्रीतिजुषा । स्त्री० उषायाम् । अनि रुद्धपत्न्याम् ॥

प्रीतिद । पु० वासन्तिके । कैलिकि ले । विदूषके । भाड० इ० भा० ॥ कामुके ॥ चि० सुखप्रेमदातरि ॥

प्रीतिदत्तम् । चि० प्रीत्यादत्तवस्तुनि । यथा । प्रीत्यादत्तन्तुयत्किञ्चित्श्वश्वा वाश्वशुरेणवा । पादवन्दनिकञ्चैव, प्रीतिदत्तंतदुच्यते ॥ प्रीतिदाने ॥ भावेक्त : ॥

प्रीतिदानम् । न० प्रसादे ॥

प्रीतिभोज्यम् । न० प्रीत्याभक्षणीयेऽन्ना दौ ॥ यथा । अन्नानिप्रीतिभोज्यानि आपद्भोज्यानिवापुन । नचस म्प्रीयसेराजन्नचैवापद्गतावयम् ॥

प्रीतयुक् । चि० स्निग्धे ॥

प्रीत्यात्मक . । पु० सत्त्वगुणे ॥ प्रीति सुखमात्मायस्यस ॥

प्रुचि । पु० प्लुचौ ॥

प्रुष्ट । चि० दग्धे ॥ प्रुष्यतेस्म । प्रुष दे । क्त . । यस्येतिनेट् ॥

प्रुष्व । पु० ऋतौ ॥ सूर्ये ॥ प्रोषति । प्रुष० । अशूप्रुषिलटीतिक्वन् ॥

प्रुष्वा । स्त्री० जलकणिकायाम् । टा-प् ॥

प्रेक्षणम् । न० चक्षुषि ॥ दर्शने ॥

प्रेक्षणकूट । पुं० चक्षुर्गोलके ॥

प्रेक्षणीय । चि० दर्शनीये ॥

प्रेक्षा । स्त्री० उपलब्धौ । बुद्धौ ॥ नृत्ये क्षणे ॥ ईक्षणे ॥ प्रकृष्टमीक्षणमन यावा । ईक्ष० । गुरोश्चहल । टाप् ॥ वृक्षशाखायाम् ॥

प्रेङ्खन् । चि० चलनविशिष्टे ॥ सक्ति विशिष्टे ॥

प्रेङ्खा । स्त्री० पर्यटने ॥ अश्वगतौ ॥ सवेशनान्तरे ॥ नृत्ये ॥ दोलायाम् ॥ प्रेङ्ख्यते । इङ्खिगतौ ॥ घञ् । टाप् ॥

प्रेङ्खित: । त्रि० कम्पिते ॥ प्रेङ्खतिस्म । इति० । क्त: ॥

प्रेङ्खोलनम् । न० दोलायाम् । दोलने ॥

प्रेङ्खोलित: । त्रि० दोलिते । तरलिते । लुलिते ॥ न० रतबन्धान्तरे ॥ सर्वत . कटिपरिभ्रमोयदिप्रेङ्खपूर्वमिदमुक्तमारतम् ॥

प्रेत । पुं० नरकस्थप्राणिनि ॥ भूतप्रभेदे ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रोदेहपातादूर्ध्वंवायवीयदेहमापन्नउल्कामुखरटभूतनादिसज्ञ . प्रेतउच्यते । यथा । वान्ताश्युल्कामुख . प्रेतो विप्रोधर्मात्स्वकाच्च्युत । इति ॥ भूतप्रेतपिशाचानालोकायथा । शरीरचरायेचभूतप्रेतपिशाचका . । वर्जयित्वारुद्रगणांस्तेतत्रैवचरन्तिहि ॥ लोर्द्धे विक्रमणेशक्तिस्तेषांसम्भूतदाप्मनाम् । यतऊर्ध्वे हि निम्नेन्द्रराच सायेकृतेनस . ॥ तेतुसूर्यादिभ ' सर्वैविहरन्त्यूर्ध्ववर्जिता . । इतिपाद्मे स्वर्गखण्ड ॥ वैदिकविधानेनौर्ध्वदैहिकाभावात् वेधाद्येष्वाद्यबहुनरकभोगान्ते प्रेतशरीरभवतीति पुराणेप्रसिद्धमस्ति ॥ त्रि० मृते ॥ अर्वाकसपिण्डीकरणात्प्रेतोभवति वैमृत ॥ प्रैति । इण० । गत्यर्थेति क्त . ॥

प्रेतकार्यम् । न० मृतस्यदाहादिसपिण्डीकरणान्तकर्म च ॥ यथा । एकत्वाप्रेतकार्याणिप्रेतस्यधनहारक . । वर्णानांयद्दधेप्रोक्तं तद्व्रतनियतश्चरेत् ॥ इति ॥

प्रेतकृत्या । स्त्री० पितृपकारार्थायांक्रियायाम् ॥ प्रकर्षेणइत : प्रेत . पितृलोकस्थएवोच्यते ॥

प्रेतगृहम् । न० श्मशाने ॥

प्रेततर्पणम् । न० मरणावधिसपिण्डीकरणपर्यन्तं प्रेतमुद्दीश्य खेन जलदाने ॥

प्रेतनदी । स्त्री० वैतरिण्याम् ॥ प्रेतानांनरकस्थप्राणिनांनदी ॥

प्रेतपटह: । पुं० भवरुदि । मृत्युभङ्क्र्के । मृत्युकालेवादनीयवाद्यविशेषे । भौरु० इ० भा० ।

प्रेतपति: । पुं० यमे । प्रेतराजि । प्रेतानांपति: ॥

प्रेतपिण्ड । पुं० मरणावधिसपिण्डीकरणपर्यन्त प्रेतसम्प्रदानकपिण्डाकारान्ने ॥ यथा । नखधासुप्रयुञ्जीतप्रेतपिण्डे दशाह्निके । भावितैतश्चदैपिण्डयश्चदत्तासुपूरकम् ॥ प्रेतपिण्डानदीयन्ते यस्तस्यविमोक्षणम् । श्माशानिकैश्यो-देवैश्चाकल्प नैव क्षियते ॥

प्रेतपुरम् । न० यमालये ॥

प्रेतमाता । स्त्री० काल्यादिषु ॥ कालीकरालीभद्राचभीमाचैवभयोत्कटा । रुधि रणीदुराधर्षासमेता

प्रेतमातर ॥

प्रेतराक्षसी । स्त्री० तुलस्याम् ॥

प्रेतवनम् । न० स्मशाने ॥

प्रेतवाहित । त्रि० भूताविष्टे ॥

प्रेतशिला । स्त्री० पिण्डदानार्थगयास्थितप्रस्तरविशेषे ॥ यथा । येयप्रेतशिलाख्यातागयायासाचिधास्थिता प्रभासेप्रेतकुण्डेचगयासुरशिरस्यपि ॥

प्रेतशौचम् । न० मृतसंस्कारादौ ॥

प्रेता । स्त्री० वैतरणीनद्याम् ॥ मृतायाम् ॥ प्रेतभावापन्नायाम् ॥

प्रेत्य । अ० अमुत्र । जन्मान्तरे ॥ देहत्यागात्यर्थे ॥ प्रकर्षेणइत्वा । इण्० क्त्वाप्रत्यय. । समासेइतिल्यप् । तुक् ॥ व्यावर्त्यत्यर्थे ॥

प्रेत्यभाव । पुं० पुनरुत्पत्तौ ॥ तथाचगौतमसूत्रम् । पुनरुत्पत्तिः प्रेत्यभाव । १९ ॥ प्रेत्यमृत्वाभावो जनन०प्रेत्यभाव । तत्रपुनरित्यनेनाभ्यासकथनात्० प्रागुत्पत्तिस्तथैमरणंततउत्पत्तिरिति । प्रेत्यभावोजननादिरपवर्गान्त । एतज्ज्ञानञ्चवैराग्यउपयुज्यते०इति०प्रेत्यं तिनव्यर्थम् । तदीयमरणञ्चतदीयजीवन०दृष्टनाशस्तदीयचरमप्राणसंयोगध्वंसस्तदीयप्राणध्वंसोवा । तदीयोपत्तिस्तु०तदीयविजातीयशरीराद्यप्राणसंयोगइति ॥

प्रेत्वा । पुं० वासवे ॥ वाते ॥ प्राणेषु ॥

प्रेत्वरी । स्त्री० पुरि ॥

प्रेमा । पुं० न० प्रियतायाम् । हार्दे । स्नेहे ॥ हर्षे ॥ नर्मणि ॥ रम्येषु दिदृक्षायाम् ॥ प्रियस्यभाव पृथ्वादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेति प्रादेश ॥ प्रयणम् । प्रीङ्तर्पणे । मनिन्वा ॥ नपुंसकलिङ्गम् ॥ गुणतन्त्वा प्रेमाणोनपरिचयतन्त्वा । पुंस्त्वमपि ॥ स्नेहवाचकस्तलक्षणयथा । सर्वथाध्वंसरहितंसत्यपि ध्वंसकारणे । यद्भावबन्धनंयूनो. स प्रेम.परिकीर्तित ॥ इत्युज्ज्वलनीलमणि ॥

प्रेमपरिप्लुत । त्रि० प्रेमरसमग्ने ॥

प्रेमपातनम् । न० नेत्रजले ॥

प्रेमालिङ्गनम् । न० स्नेहेनपरिष्वङ्गे ॥ नायिकानायिकयोरालिङ्गनविशेषे ॥ तल्लक्षणंयथा । नायककटिनायिकयैकपादेनवेष्टयित्वाद्वितीयपादतस्यजङ्घो परिस्थापयित्वायदालिङ्गनतदितिकामशास्त्रम् ॥

प्रेयान् । पुं० पत्यौ । प्रिये । दयिते । कान्ते ॥ कान्ते ॥ त्रि० प्रियतरे । पशुपुत्रादिलक्षणे ॥ अयमनयोरतिशयेनप्रिय । ईयसुन् । प्रियस्थिरेतिप्रादेश ॥ न० सर्वान्तरे०ब्रह्मात्मनि ॥

प्रेयसी । स्त्री० प्रियतमायामार्याम् । दयितायाम् । कान्तायाम् ॥ बल्लभायाम् ॥ ङीप् ॥

प्रेरक । पुं० राजादौ ॥ प्रयोजके ॥ विधौ ॥ प्रेरणामेवकुर्वन्प्रेरकोविधि ॥ प्रेरयति । प्रोपपदादीर्तेर्हेतुमण्णिजन्तात्०कर्त्तरि० एवुल् ॥

प्रेरणम् । न० प्रेषणे । पठावना० इ० भा० ॥ आज्ञापने । स्वस्वकार्येषुनियोजने ॥ अश्वानामष्टविधप्रेरणय था । वाहनप्रतिवाहानाम्षड्विध प्रेरणविदु । रागावल्गाकषापा र्ष्णिप्रतोदरवभेदतइति ॥ प्रकृष्टम् ईरणम् ॥

प्रेरणा । स्त्री० चोदनायाम् । विधौ ॥

प्रेरित । त्रि० चोदिते । नियोजिते । प्रेषिते ॥

प्रेत्वा । पुं० सागरे । समुद्रे ॥ प्रेरयति । ईरक्षेपे । प्रईरणदोस्तुट्चेति क्वनिप् ॥

प्रेत्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ वनोरचेति ङीप्रौ ॥

प्रेर्य्यः । त्रि० प्रेरकाधीने ॥

प्रेष । पुं० प्रेषणे ॥ पीडायाम् ॥ प्रेष्ये ॥

प्रेषणम् । न० प्रेरणे ॥ जानीयात् प्रेषणेभृत्यान्बान्धवान्व्यसनागमे । मित्रञ्चापदिकालेचभार्याञ्चविभवक्षये ॥

प्रेषणा । स्त्री० भृत्यादेर्निकृष्टस्यप्रवर्त्तनायाम् । आज्ञायाम् ॥

प्रेषित । त्रि० प्रसृते । प्रेरिते । प्रस्थापिते । प्रतिशिष्टे । पठाया० इति भा० ॥

प्रेष्ठ । त्रि० प्रियतमे । अयमेषाम तिशयेनप्रिय । प्रियस्थिरेत्यादि नेष्ठनिसाधु ॥

प्रेष्ठा । स्त्री० प्रेयस्याम् ॥ प्रसृतायाम् ॥

प्रेष्य । त्रि० विधेये । सेवके । भृत्ये ॥ प्रेष्यते । ईषगत्यादिषुवा ण्यत् । गुण ॥

प्रैयङ्गवीनम् । न० प्रियङ्गुक्षेत्रे । प्रियङ्गूणाभवनक्षेत्रम् । धान्यानाभवनेक्षेत्रेखञ् ॥

प्रैष । क्लेशे ॥ मर्द्दने ॥ उन्मादे ॥ विधौ ॥ प्रेषणे ॥ प्रेषणम् । इषेर्भावेघञ् । प्रादूहेतिवृद्धि ।

प्रैष्य । त्रि० प्रेष्ये ॥ प्रेष्यते । इषु इच्छायाम् । इषगतौ० आभीक्ष्ण्येच । ण्यत् । प्रादूहेतिवृद्धि ॥

प्रोक्त । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षेण० अध्यापनेन० अर्थव्याख्यानेनवाउक्त । प्रकाशित ॥

प्रोक्षणम् । न० सेचने ॥ वधे । यज्ञार्थपशुहिंसने ॥ प्रकृष्टमुक्षणम् । उक्षसेचने । ल्युट् ॥

प्रोक्षणी । स्त्री० जलक्रीडाविशेषे । क्रीटाखेलना० इ० भा० ॥ प्रोक्षणी

भिरुद्वे जितास्मद्वृत्तिप्रयोगात् ॥

प्रोक्षित । त्रि० निहते । यज्ञे हतपशौ । उपसम्पन्ने ॥ यज्ञार्थमन्त्रसंस्कृतमांसादौ ॥ यथा । भक्षयेत् प्रोक्षितमांस सकृद्ब्राह्मणकाम्यया । दैवेनियुक्तः श्राद्धेशानियमेतुविवर्ज्जयेत् । आरण्यानामिदानीतनप्रोक्षणापिज्ञानास्तीत्युक्तमहाभारते । यथा । आरण्याः सर्वदैवत्याः प्रोक्षिताः सर्वशोमृगाः । अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपूज्यते०इति । सिक्ते ॥ प्रोक्षतेस्म । उक्ष० । क्त ॥ मन्त्रसंस्कृते ॥

प्रोच्छलत् । त्रि० उद्गच्छति । उच्छलता०इ०भा० ॥

प्रोञ्छनम् । न० प्रवर्ज्जने । लोपने । पूछना०इ०भा० ॥

प्रोज्जासनम् । न० मारणे ॥

प्रोज्झित । त्रि० त्यक्ते ॥

प्रोष्ठ' । पु० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥

प्रोतम् । न० (स्त्रे । वाससि ॥ त्रि० खचिते । व्याप्ते ॥ गुम्फिते । ग्रथिते ॥ स्यूते । प्रविष्टे ॥ प्रमते । प्रतिष्ठिते ॥ प्रक्षिप्ते ॥ पटेतिर्यक्तन्तौ ॥ वह्निर्व्याप्तौ ॥ प्रपूर्वाद्वेञ . कर्मणिक्त । यजादित्वात्सम्प्रसारणम् ॥

प्रोतोत्सादनम् । न० छत्रे । वस्त्रकुट्टिमे ॥

प्रोत्फल' । पुं० सिंहलास्थाने ॥ तलवृक्षसदृशवृक्षविशेषे । कडी०छडा०इ०गौ०भा० ॥

प्रोत्फुल्ल . । त्रि०विकसिते ॥

प्रोत्साह . । पुं० प्रकृष्टोद्यमे ॥

प्रोथ . । पु० कट्याम् ॥ सिचये । शाटके । स्त्रीगर्भे ॥ छागलेवस्ते ॥ गह्वरे ॥ पु०न०घोणायाम् । अश्वनासिकायाम् ॥ त्रि०अध्वगे ॥ प्रथिते ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुसीतिघ । प्रवतेवा । प्रुङ्गतौ । तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथा० इ०थक् । निपातनाद्गुणः ॥

प्रोद्यत । त्रि० सोद्यमे ॥

प्रोष । पु० सन्तापे

प्रोषित । त्रि० प्रवासगते । विदेशस्थे ॥ अपगते ॥

प्रोषितभर्तृका । स्त्री० विदेशस्थभर्तृकायाम् ॥ ग्राम्य परगृहेयानसमाजोत्सवदर्शनम् । क्रीडाशरीरसंस्कारं त्यजेत्प्रोषितभर्तृका ॥ प्रोषितोभर्त्तायस्याः ॥ स्त्रीयादिनायिकाभेदे ॥ देशान्तरेगतेपत्यौसन्तापाकुलाप्रोषितभर्तृकेतिलक्षणम् ॥

प्रोष्ठ ' । पु० गवि ॥ शफर्याम् । प्रोष्ठीमत्स्ये ॥ प्रकृष्टओष्ठोऽस्य । ओत्वोष्ठयो ' समासेवा ॥

प्रोष्ठपद . । पुं० भाद्रमासे ॥

प्रोष्ठपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्रपदयोः ॥ प्रोष्ठोगौस्तस्येवपादायासाम् सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षीत्यादिनावहुव्रीहावच् ०पद्मार-स्त्रनिपातित ॥

प्रोष्ठपदी । स्त्री० भाद्राम्पूर्णिमायाम् ॥

प्रोष्ठपाद : । पुं० प्रोष्ठपदासुजाते ॥ सन्धिवेलेत्यादिनाऽण् । के प्रोष्ठपदानामित्युत्तरपदस्याचामादेरची वृद्धि ॥

प्रोष्ठी । स्त्री० शफरे । शफर्याम् । वैवरीमच्छी०सफरी०पोठी०पूठी०, इ०भा०पृ०मत्स्ये ॥ प्रोष्ठीति-लाकटु, खादु भुक्रप्रोक्तफवात जित् । स्निग्धास्यकण्ठरोगघ्नीरोच-नीचलघुस्मृता ॥ प्रकृष्टश्चोष्ठोस्या । ओत्वोष्ठयो: समासेवा । नासिकोदरोष्ठेति०जातेरितिवाङीष् ॥

प्रोष्य । अ० देशान्तरेऽवस्थित्वेत्यर्थे ॥

प्रोह । पुं०गजाङ्घ्री । हस्तिपादे ॥ पर्वणि ॥ गजचरणपर्वणि ॥ प्रोह-श्चरणपर्वणीतिचिकाण्डशेष ॥ त्रि० निपुणे०तर्के ॥

प्रौढ : । पु० वत्सरे ॥ त्रि० प्रगल्भे ॥ प्रवृद्धे । वर्द्धिते । एधिते ॥ निपुणे । प्रोह्यते स्म । वह० । क्त सम्प्रसारणम् । प्रादूहेतिवृद्धि: ॥

प्रौढपाद : । पुं० आसनारोपितपादतले । आसनोपरिपादतलद्वयस्थयोगपूर्वकोपवेशरि ॥ वस्त्रादिनाकृतपृष्ठजानुजङ्घाबन्धे । वस्त्रादि-द्वारापृष्ठजानुजङ्घाद्वयदृढबन्धनपूर्वकोपवेशरि यथा । आसनारूढपादस्तुजानुनोर्जङ्घयोस्तथा- । कृतावसक्थिकोयस्तुप्रौढपाद: सउच्यते ॥ स्नानमाचमन होमभोजन देवताऽर्चनम् । प्रौढपादोन कुर्वीतस्वाध्याय पितृतर्पणम् ॥ इतिकात्यायन ॥ अनेकोहाच्छेदाकृशितेभूमिसमेद्दृष्टकास्वसङ्कीर्णीभूताद्दतिबौधायनवचनात्तथाविधे आरूढपादोपिकुर्यात् । इत्याह्निक तत्त्वम् ॥

प्रौढा । स्त्री० नायिकाभेदे । चिरस्याम् । श्यामायाम् ॥ यथा । बाला-तुतरुणीप्रौढाबद्धाभवतिनायिका । गुणयोगेनरन्तव्या नारीवश्याभवेत्सदा ॥ त्रिशद्वर्षाद्दूर्ध्वम्पञ्चपञ्चाशद्वर्षपर्यन्तप्रौढावस्था । यथा । आषोडशीभवेद्बालातरुणीत्रिंशतामता । पञ्चपञ्चाशतीप्रौढा भवेद्वृद्धाततः परम् ॥ आसावशत्वकारणयथा । अलङ्कारादिभिर्बाला तरुणीरतियोगत । प्रेमदानादिभि प्रौढा वृद्धाचदृढताडनात् ॥ आसांरमणे गुणदोषायथा । बालातुप्राणदाप्रो

प्ल .

ज्ञातमणीप्राणहारिणी । प्रौढाकरो तिमहत्वमहामरणादाभवेत् ॥ मुग्धादिचिविधान्तर्गतप्रगल्भायानायिकायाम् ॥ स्मरमन्दीकृतव्रीडाप्रौढासपूर्णयौवना ॥

प्रौढि । स्त्री० उत्साहे । प्रगल्भतायाम् ॥ उद्यमे । उद्योगे । कियदेतिकायाम् ॥ सामर्थ्ये ॥

प्रौष्ठपद । पु० भाद्रमासि । प्रौष्ठपदीपौर्णमास्यस्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥

प्रौष्ठपदिक । पु० प्रोष्ठपददेवताके ॥ प्रोष्ठपदोदेवतास्य । महाराजप्रोष्ठपदाट्ठञ् ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्रपौर्णमास्याम् ॥ प्रौष्ठपदाभि पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमासी । नक्षत्रेणयुक्त कालइत्यण् । ङीप् ॥

प्रौह । पुं० प्रोहे ॥ प्रकर्षेणजह : । वृद्धि ॥

प्लक्ष । पुं० जटिनि । पर्कट्याम् । पाखर० इ० प्र० वृक्षे ॥ प्लक्ष . कषाय . शिशिरोव्रणयोनिगदापह । दाहपित्तकफास्रघ्न शोथहारक्तपित्तहृत् ॥ गर्दभाण्डे । कन्दराले । गैंडो० इ० वृक्षे ॥ कुम्भरामणे । अश्वत्थे ॥ पक्षके । सर्पान्तरे० । प्लुष्यति । प्लुष० । प्लुषेरच्चोपधाया इतिस ' ॥ प्रचरति० वा० । चर-

प्लव :

सञ्ज्वलने । अन्यत्रापीतिड । कपिलकादि . ॥ यद्वा । प्लक्ष्यते । प्लक्षभक्षणे । कर्मणिघञ् । प्लक्षस्यधोगच्छतित्र । अच् ॥ द्वीपविशेषे ॥ जम्बुद्वीपस्यविस्ताराद्द्विगुणेनसमन्तत . । सवेष्टयित्वाक्षीरोदप्लक्षद्वीपोव्यवस्थित ॥ प्लक्षद्वीपेचविप्रेन्द्रा : सप्तासन्कुलपर्वता . । ऋज्वायता सुपर्वाण सिद्धसङ्घनिषेविता ॥ गोमेदइत्यस्यैवनामान्तरम् ॥

प्लक्षसरस्वती । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

प्लक्षोदुम्बर . । पु० तीर्थविशेषे ॥

प्लव । पुं० प्लवने । प्लुतौ ॥ भेले । भेलके । डोंगा० इ० प्र० जलतरणसाधने ॥ भेके । दर्दुरे ॥ अवौ ॥ श्वपचे । चाडाले ॥ कपौ । मर्कटे ॥ जलकाके कुलके ॥ प्रवणे । ग्रामनिम्नमहीभागे । पर्कटीद्रुमे ॥ कारण्डवखगे ॥ शब्दे ॥ प्रतिगतौ ॥ क्लेच्छजातौ ॥ जलान्तरे ॥ जलकुक्कुटे । हंसादिजलचरपक्षिषु ॥ तेयथा । हंससारसकाचाक्षवकक्रौञ्चशरारिका : नन्दीमुखीसकादम्बाबलाकाद्या प्लवा स्मृता ॥ प्लवन्ते सलिलेयस्मा देतेतस्मात्प्लवा स्मृता . ॥ प्लवा ' पित्तहरा स्निग्धामधुरागुरवोहिमा . । वातश्लेष्मप्रदाश्चापिबलशुक्रकरा सरा'

॥ ३५ वत्सरवि० । दुर्भिक्षजाय तेसर्वामेदिनीपुष्यतिप्रिये । प्लवेप्लवन्तितोयानि पीडितामानवाभुवि ॥ ३५ न० कैवर्तीमुस्तके गन्धतृणे ॥ प्लवते प्लुङ् अच् । यद्वा । प्लवनम् प्लुङ्गती करीरप् । प्लुयर्तेऽनेनवा ॥

प्लवक । पुं० खड्गधारादिनर्त्तके । कीलके ॥ चण्डाले ॥ द्रुमे ॥ भेके ॥

प्लवग । पुं० कपौ । वानरे ॥ भेके ॥ मण्डूके ॥ सूर्यस्यसारथौ ॥ शिरीषवृक्षे । सुमतिनाम्नोर्हस्शिषस्य ध्वजे ॥ प्लवेनगच्छति । गम्लृ० अन्येभ्योपीत्यन्येष्वपीतिवाड ॥

प्लवगति । पुं० भेके । मण्डूके ।

प्लवङ्ग । पुं० प्लवगे । शाखामृगे ॥ प्लक्षवृक्षे ॥ ४१ ॥ वत्सरे ॥ तृणधान्यानिपीड्यन्तेयीश्च वर्षतिवासव प्लवङ्गपीडिता सर्वा प्रजाइसुर वन्दिते ॥ ४१ ॥ प्लवनम्० प्लव । प्लुङोप । प्लवेनगच्छति । गम्लृ० अन्येभ्योपीत्यन्येष्वपीतिवाड गमश्चेतिखच् खच्चडिद्वा । मुमागम ॥ मृगे ॥

प्लवङ्गम । पुं० मण्डूके ॥ शाखामृगे प्लवेनप्लुत्यागच्छति । गम्लृ० । गमश्चेतिखच् । मुमागम ॥ मात्रावृत्तान्तरे ॥ यथा षट्कलमादिगुरु प्रथमङ्कुरुसन्ततम्० पञ्चकलमततोपिचतुष्कलसङ्गतम् । नायकमत्रचतुर्थमितोगुरुमन्तके० एकाधिकविंशति प्लवङ्गमवृत्तके ॥ यथा । विष्णुविरञ्चिदिवाकरवासवनन्दितम् ० विस्मृतविषयविघाटकमुनिजनसेवितम् । चञ्चलमानसिसञ्चसुखनहिकामये ० शङ्करपादसरोजरजः परिभावये । इति ॥

प्लवन । त्रि० प्रवणे । क्रमनिम्नभूमौ ।

प्लवमान । त्रि० तरति ॥ तरत० तरन्ता० इ० भा० ॥

प्लवित । त्रि० भेलेनतरमाणे ॥ प्लवेनतरतिनोऽव्यचष्ठन् ।

प्लाक्षम् । न० प्लक्षफले ॥ प्लक्षस्यफलम् । प्लक्षादिभ्योण् । विधानसामर्थ्यात्तस्यफलेनलुक् ॥

प्लावनम् । न० द्रवद्रव्यस्योर्द्ध्वप्रापणे । उच्छलना ० उचटाना० इ० भा० ॥ य० । तापनघृततैलानाम्प्लावन गोरसस्यच । तन्मात्रमुद्धृतं शुध्येत्कठिनन्तुपयोदधि ॥ मज्जने । बहुतरजलसंयोगे ॥

प्लावित । त्रि० जलादिमग्नस्थानादौ ॥ सिक्ते ॥

प्लिहा । पुं० प्लीहरोगे । गुल्मे ॥ यथा । यकृत्प्लिहान्त्राणिमुखादिवन्हिपर्ज्ञितिवैद्यकम् ॥

प्लीहघ्न । पुं० रोहिणि । रोहितके ।

प्लुत	फक्किका

। दाडिमपुष्पके । रोहडागाच्छ॰ वृ॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ह्नर्च ॥

प्लीहा । पुं॰ गुल्मे । कुक्षिवामपार्श्वस्थमांसखण्डे । पिल्ली॰ तापतिल्ली ॰वृ॰भा॰ ॥ शोणिताज्जायते प्लीहा वामतोहृदयादधः । रक्तवाहिशिराणांसमूलंख्यातोमहर्षिभिः ॥ विद्धाद्यभिष्यन्दिरतस्यजन्तो प्रदुष्टमत्यर्थमसृक् कफश्च । प्लीहाभिवृद्धिकुरुत प्रवृद्धौत प्लीहसञ्ज्ञमदमामनन्ति ॥ प्लेहते । प्लिहगतौ । श्वन्नुक्षन् पूषन् प्लीहन्नित्यादिनासाधु ॥

प्लीहशत्रु । पु॰ दाडिमपुष्पके । रोहितकद्रुमे ॥ स्वल्पफलाश्वत्थायाम् ॥ शरपुङ्के ॥ प्लीह शत्रु ॥ विभीतके कोकिलाक्षे॰ ।

प्लीहघ्नी । स्त्री॰ अश्वत्थफलायाम् । हवुषायाम् ॥

प्लीहा । स्त्री॰ प्लीहरोगे ॥ यकृत् श्लोहेचसम्बन्धे॰ इतिप्रयोगात् ॥

प्लीहारि । पुं॰ अश्वत्थवृक्षे । प्लीहायाअरि ॥

प्लीहाशत्रुः । पुं॰ प्लीहघ्ने ॥ कोकिलाक्षे॰ ॥

प्लुषि । पुं॰ अग्नौ । प्लोषति प्लुष॰ । प्लुषिकुषिशुषिभ्य किस ॥

प्लुत । पुं॰ त्रिमात्रवर्णे ॥ न॰ अश्वगतिविशेषे ॥ त्वरयाक्रमणेनाश्वगतौ ॥ उत्पतने ॥ तिर्यग्गतौ ॥ त्रि॰ आप्लुते ॥ प्रसृते ॥ भक्ष्यगतियुक्ते प्लवनम् । प्लुङ्गतौ ॥ भावेक्त ॥

प्लुति । स्त्री॰ प्लवने ॥

प्लुष । पुं॰ दहने ।

प्लुषि । पु॰ पुत्तिकायाम् । अल्पमशके ॥

प्लुष्ट । त्रि॰ दग्धे ॥ प्लुष्यतेस्म । प्लुष दाहे । क्त यस्येतिनेट् ॥

प्लोष । पु॰ शोषे । दाहे ॥ प्लोषणम् प्लुष॰ । घञ् ॥

प्सा । स्त्री॰ भक्षणे ।

प्सातम् । त्रि॰ भक्षिते ॥ प्सायतेस्म । प्साभक्षणे । क्त ।

प्सानम् । न॰ भोजने ॥

॰※—‡—※॰

फ । पुं॰ पवर्गद्वितीयाक्षरे ॥ यक्षसाधने ॥ स्फाने ॥ झञ्झावाते ॥ वर्द्धके ॥ जभायाम ॥ स्फुटे ॥ फलप्राप्तौ । न॰ रूक्षोक्तौ ॥ फूत्कृतौ ॥ निष्फलभाषणे ॥

फक्किका । स्त्री॰ पूर्वपक्षे । असद्व्यवहारे । चौर्ये । फांकी॰ वृ॰ भा॰ ॥ न्यायसम्बन्धिव्याख्याविशेषे ॥

फञ्जिका । स्त्री॰ भार्ग्याम् । ब्राह्मणयष्टिकायाम् ॥ भनक्तिरोगान् । भञ्जोआमर्दने ॥ ण्वुल् । पृषोदरादि । देवताडे ॥ दुरालभायाम् ॥

फञ्जिपत्रिका । स्त्री० आखुपर्ण्याम् ॥

फञ्जी । स्त्री० भार्ग्याम् । भनक्तिरोगान् । भञ्जो० अच् । पृ० गौ० ङीष् ॥

फट् । अ० अनुकरणशब्दे ॥ विघ्ननिराकृतौमन्त्रे ॥

फटा स्त्री० फणे ॥ दम्भे । स्फुटति । स्फुटविकसने । चु० । णिज भावे० पचाद्यच् । पृषोदरादि । ॥

फडिङ्गा । स्त्री० झिञ्झिकायाम् ॥

फण : । पुं० फणायाम् ॥ फणति । फणगतौ । पचाद्यच् ॥ फटायान्तु फणाद्वयोरित्यमर । अयोर्णं कारवाफणमितिक्लीवकाण्डे चन्द्रगोमी ॥

फणकर । पुं० भुजङ्गे ॥

फणधर । पुं० सर्पे ॥

फणधरधर । पुं० शिवे ॥

फणभारी । फणाभृति ॥

फणभृत् । फणवान् । (पुं०) सर्पे ॥

फणा । स्त्री० सर्पविस्तृतमस्तके फटायाम् ॥ फणति । फण० अच् । टाप् ॥

फणाकर । पुं० सर्पे । भुजङ्गमे ॥ फणाकरोऽस्य ॥

फणाधर । फणाभर ।) पुं० सर्पे कुसीनसे । हिरसमे ॥

फणावान् । पुं० श्वसनाशने । विषाऽऽस्ये । सर्पे ॥ फणास्त्यस्य । मतुप् ॥

फणिकेसर । पुं० नागकेशरे ॥ फणिसञ्ज्ञक केसर ।

फणिखेल । पुं० भारतीपक्षिणि गरुड्योधनि । भार० द्व० गौ० भा० ॥

फणिजिह्वा । स्त्री० महाशतावर्याम् ॥ महासमङ्गायाम् ॥ सारिकायाम् ॥

फणिज्झक । पुं० प्रस्थपुष्पे । मरुवा० द्व० भा० फणिजातोऽस्मात् । फणाभपत्रपुष्पत्वात् । फणीउज्झकोवर्जकोऽस्येतिकेचित् ॥ उभयत्रपृषोदरादि । ॥ स्त्री० रामदूत्याम् ॥

फणी । पुं० सर्पे ॥ फणाऽस्ति । व्रीह्यादित्वादिनि । ॥ सर्पिष्यामोषधौ ॥

फणिप्रिय । पुं० वायौ ॥

फणिफेन । पुं० अहिफेने ॥

फणिभुवनम् । न० पाताले ॥

फणिवल्ली । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

फणिहल्ली । स्त्री० रास्नायाम् । गन्धनाकुल्याम् ॥

फणिहृत् । स्त्री० चुद्रदुरालभायाम् ॥

फणीश्वर । पुं० अनन्ते ॥ फणिनामीश्वर ॥

फण्ड । पुं० जठरे ॥

फत्कारी । पुं० पक्षिमात्रे ॥

फरम् । न० फलके ॥

फरुवकम् । न० पूगपात्रे ॥

फर्फरीक । पुं॰ चपेटायाम् । न॰ मार्दवे ॥

फर्फरीका । स्त्री॰ पादुकायाम् ॥

फल । पु॰ कुटजवृत्ते ॥

फलम् । न॰ जातीफले ॥ सस्ये । वृक्षादीनांफले ॥ फलेषुपरिपक्वयद्गुणवत्तदुदाहृतम् । बिल्वादन्यत्रविज्ञेयमामतद्धिगुणाधिकम् ॥ फलेषुसरसयत्स्याद्गुणव त्तदुदाहृतम् । द्राक्षाबिल्वशिवादीनाफलशुष्कं गुणाधिकम् ॥ फलतुल्यगुणसर्वंमज्जानमपिनिर्दिशेत् । फलंहिमाग्निदुर्वातव्यालकूटादिदूषितम् । अकालजकुभूमीजपाकातीतनभक्षयेत् । पाकमतिक्रम्यघटितम् ॥ व्युष्टौ ॥ लाभे ॥ यथा । अग्निहोत्रफलावेदादत्तभुक्तफलधनम् । रतिपुत्रफलादाराशीलवृत्तफलंश्रुतमितिवह्निपुराणेऽग्निवाक्यम् ॥ त्रिफलायाम् कक्कोले ॥ शस्त्राग्रे । बाणाग्रे ॥ फलके ॥ निरीषे । फाले ॥ दाने ॥ मुष्के ॥ यथा । अफलोभुज्यतेमेष : सफलस्तुनभुज्यते । इतिरामायणम् ॥ हेतुकृते । हेतूत्थे । साधननिष्पाद्ये-कार्य्ये ॰स्वर्गादौ । अभिसम्बीयमाने॰ शरीरग्रहणे । मायामये ॥ फला,तयालयमदर्शनंगच्छतीतिनिरुक्तं ' । तच्चफलंकर्मणस्त्रिविधत्वात्त्रिविधम् । पापस्यानिष्टफलनारकतिर्यगादिलक्षणम् ॥ २ ॥ पुण्यस्येष्ट फलदेवादिलक्षणम् ॥ १ ॥ मिश्रस्यतुपापपुण्ययुगलस्यमिश्रम् ॰ इष्टानिष्टसयुक्तम्मानुष्यलक्षणम् ३ कर्माधीनेपुत्रपशुस्वर्गादिलक्षणेविनश्वरे ॥ जीव कर्मफलभुङ् आत्मा निर्लिप्तएव । आत्मन प्रतिबिम्ब श्चदेहीजीव सएवच ॥ षड्विधलिङ्गेषुचतुर्थलिङ्गे । प्रकरणप्रतिपाद्यात्मज्ञान शतदनुष्ठानस्यचतत्रतत्रश्रूयमाणेप्रयोजने ॥ यथाछान्दोग्ये षष्ठप्रपाठके॰ आचार्यवान्पुरुषइत्यादिवाक्ये न॰ अद्वितीयवस्तुज्ञानस्यतत्प्राप्तिः प्रयोजनश्रूयते॰इति ॥ प्रवृत्तिदोषजनितार्थ . फलम् ॥ २० ॥ इति गोतम । अत्रचमुख्य फलसुखदु'खोपभोग । तथाचभाष्यम् । सुखदु . खसवेदनफलम् । तत्रचधर्माधर्मावृत्ते .प्रयोजकत्वात् ॰तत्रचदोषस्यहेतुत्वात् ॰ प्रवृत्तिदोषजनितेत्युक्तम् । लक्षणन्तुसुखदु . खान्यतरसाक्षात्कारइति । गौणफलन्तु शरीरादिकसर्वमेव । तथाचभाष्यम् । तत्पुनर्देहेन्द्रियबुद्धिषुसतीषु भवतीति । सहदेहेन्द्रियादिभि . फलमभिप्रेतम् । तथाहि । प्रवृत्तिदोषजनितोर्थ ' फलमेतत्सर्वंभवतीति । इत्यस्यजन्यत्वमेवफलत्वम् । प्रवृत्तिदोषजनितइतितुनिर्वेदोपयो

गादुक्ताम् २० ॥ नियतोत्तरभाविनि ॥ फलति । फलनिष्पत्तौ० अि फलाविशरणेवा । पचाद्यच् ॥ फल द्विविधम् । सातिशयनिरतिशयञ्च । तत्रसातिशयस्वर्गादि०निरतिशय मोक्ष सचपरमानन्दस्वरूप ब्रह्म णस्तद्रूपत्वात्॥ फलफलेधनेबीजे निष्पत्तौभोगलाभयो । सस्यइति केशव. ॥ फलेच्छासाधनसक्रामति ।

फलक । पुं० न० चर्मणि । फले । ढाल० इ० भा० ॥ फलति । अि-फला० । क्वआदिभ्योवुन् ॥ पु० दारुघटितदीर्घासने । फला०पट्टा० पटडा० इ० भा० ॥ काष्ठादिपट्टके ॥ यथा । पाण्डुलेखेनफलकेभूमौ वाप्रथमलिखेत् । ऊनाधिकन्तुस शोध्य पश्चात्पत्रे निवेशयेत् ॥ इति ॥ अस्थिखण्डे ॥ नागकेसरे ॥ रजकस्यपट्टे ॥ शाल्मलीफलकेश्लक्ष्णेनि-ज्याद्वासासिनेजक । नचवासासि वासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥

फलकपाणि । त्रि० चर्मिणि । फलकधारिणि । ढलैत० इ० भा० ॥ फलकपाणीयस्य ॥

फलकी । पुं० फलु इ० गौ० प्र० मत्स्ये ॥ त्रि० फलकान्विते ॥

फलकीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

फलकृष्ण : । पुं० पानीयामलके ॥

फलकेशर : । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

फलकोषक । पुं० अण्डकोषे ॥

फलग्राही । पु० वृक्षे । त्रि० फलग्रहणकर्त्तरि ॥

फलचमस पुं० दधिमिश्रितवटत्वक् चूर्णे

फलचौरक : । पुं० चोरकनामगन्धद्रव्ये ॥

फलत्रयम् । न० द्राक्षापरूषकाश्मरीषु ॥ त्रिफलादयाम् ॥ फलानात्रयं ॥

फलत्रिकम् । न० त्रिफलायाम् ॥ हरीतक्यादित्रये ॥ ... त्रिकम् ॥

फलद पु० ... ॥ वृक्षे त्रि० फलदातरि ।

फलपञ्चाम्लम् । न० अम्लपञ्चफले ॥

फलपाक । पु० पानीयामलके ॥ करमर्द्दके ॥

फलपाकान्ता । स्त्री० धान्यकदल्या द्योषधौ ॥ फलपाकइवान्तोयस्या. ॥

फलपाकी । पुं० गर्दभाण्डे ॥

फलपुच्छ । पु० बरडालौ ॥

फलपुष्पा । स्त्री० पिण्डखर्ज्जूर्याम् ॥ द्रोणपुष्प्याम् । गुम्मा० इ० भा० ॥

फलपूर : । पुं० बीजपूरे । बिजौरा० इ० भा० । फलेनपूर्य्यते । पूरी० । इगुपधेतिक ॥ कर्म्मणिघञ्वा ॥

फलपूरक . । पुं० छोलङ्गे । बीजपूरे ॥

फलप्रद । पुं० ईश्वरे ॥ धनेदानेन नष्टेपितत्फलप्रदईश्वर . । यतोऽस्तीनदातारतप्रशसन्तिवैदिका

॥ नापूर्वं फलदं तस्मिन् मानाभावात् फलपुनः । ईशादप्युपपन्नत्वान्नैवापूर्वस्य कल्पनम् ॥ सेव्याद्वाऽच फलप्राप्तिरीश्वरेणत्वपूर्ववत् । दानादिक्रियया सेव्यादीशात् तद्वत् फलंभवेत् ॥

फलप्रिया । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥

फलभूमि । स्त्री० कर्मफलभोगस्थाने ॥ यथा । भरतान्यैरावतानि विदेहाश्च कुरून्विता । वर्षाणि कर्मभूम्यः स्युः शेषाणि फलभूमयः इति हेमचन्द्रः ॥

फलमुख्या । स्त्री० पिण्डखर्जूरे ॥ अजमोदायाम् ।

फलमुन्दरिका । स्त्री० पिण्डखर्जूरे ॥

फललक्षणा । स्त्री० प्रयोजनवत्यां लक्षणायाम् ॥ यथा व्यङ्गस्य गूढागूढत्वाद् द्विधा स्युः फललक्षणाः इति साहित्यदर्पणः ॥

फलवान् । त्रि० फलिनि । फलसहित वृक्षे ॥ फलिने ॥ फलवत् सन्निधावफलं तदङ्गम् ॥ फलान्यस्य सन्ति । मतुप् ॥

फलवर्त्तुलम् । न० कालिङ्गे ॥

फलविषय : । त्रि० फलव्याप्ये । घनात्मनि ॥

फलवृक्षक । पुं० पनसे ॥

फलव्याप्यत्वम् । न० वाह्येन्द्रियसन्निकृष्टार्थाकारवाह्यधीपरिणामावच्छिन्नचिदंशकृतप्राकव्याश्रयत्वे ॥ फलत्वं चिप्रतिबिम्बितचिदाभासस्तद्व्याप्यत्वमित्यर्थः ॥

फलशाकम् । न० षड्विधशाकान्तर्गतफलरूपशाके ॥

फलश्रेष्ठ । पुं० आम्रे ॥ फलेषु श्रेष्ठः ॥ तद्वृक्षे ॥

फलषाडव । पुं० दाडिमे ॥

फलशैशिर । पुं० वदरवृक्षे ॥

फलश्रुति । स्त्री० कर्मप्रवृत्तिनिमित्तप्रलोभजनकवाक्ये । कर्मफलश्रवणे ॥ यथा । फलश्रुतिरियं नृणां न श्रेयोरोचनपरम् । श्रेयोविवक्षया प्रोक्तं यथाभैषज्यरोचनम् ॥ अपिच । वेदोक्तमेव कुर्वाणोनिःसङ्गोऽर्पितमीश्वरे । नैष्कर्म्यां लभते सिद्धिं रोचनार्थाफलश्रुतिः ॥

फलस्नेह । पुं० अक्षोटवृक्षे ॥

फलहारी । स्त्री० काल्याम् ॥

फला । स्त्री० झिञ्झिरिष्टाक्षुपे ॥

फलाढ्या । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥

फलाध्यक्ष : । पुं० राजादने । क्षीरिकायाम् । खिरणी० इ० भा० ॥ फलानामध्यक्षः ॥

फलादन । पुं० शुके । कीरे । सूआ० इ० प्र० पक्षिणि । त्रि० फलफलानि वा अदनं यस्य तस्मिन् ॥

फलान्त : । पुं० वंशे ॥ फलेन फलैर्वा अन्तोऽस्य ॥

फलाम्ल : । पुं० अम्लवेतसी ॥ न० वृ चाम्ले ॥

फलाशन . । पु० शुकपक्षिणि ॥ त्रि० फलभक्षके ॥

फलासव । पु० फलरसविकृतीसुरा प्रभेदे ॥

फलि . । पु० फलुइ इ० प्र० मत्स्ये ॥

फलिका । स्त्री० निष्पाव्याम् ॥

फलित । पुं० वृक्षे ॥ न० शैलेये । शिलापुष्पे ॥ त्रि० सफले । सञ्जात फले ॥ फलानिसञ्जातान्यस्य । तारकादित्वादितच् ॥

फलितार्थ । त्रि० निष्कृष्टार्थे ॥ फलितश्चासावर्थश्च ॥

फली । त्रि० फलवति ॥ फलान्यस्यसन्ति । अतइनि ॥

फलिन । त्रि० फलवति ॥ विद्यमानफले । फलान्यस्यसन्ति । फलबर्हाभ्यामिनच् ॥ पु० पनसे फलवति वृक्षेच ॥ इतिराजनिर्घण्ट . ॥

फलिनी । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ अग्निशिखावृक्षे ॥ नान्तलक्षणोङीप् ॥

फली । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥ फलिमत्स्ये ॥

फलीकरणम् । न० तुषे ॥

फलीश . । पु० पारिशे ॥

फलूष : । पुं० लताप्रभेदे ॥

फलेग्रहि । पुं० यथाकालफलधरे । अवन्ध्यवृक्षे ॥ त्रि० फलग्रहणकर्त्तरि ॥ फलानिगृह्णाति । ग्रह० । फलेग्रहिरात्मम्भरिश्चेति उपपदस्य एदन्तत्व ग्रहेरिन्प्रत्ययश्चनिपात्यते ॥

फलेन्द्र । पुं० राजजम्ब्वाम् । फरेंदा० इ० भा० ॥

फलेपुष्पा । स्त्री० द्रोणपुष्प्याम् ॥

फलेप्सु . । त्रि० सकामेजने ॥ फलप्राप्तुमिच्छतीतितथा ॥

फलेरुहा । स्त्री० पाटलायाम् । पाटलिवृक्षे ॥ फलेरोहति । इगुपधेतिरुहे क . । तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् ॥

फलोत्तमा । स्त्री० काकलीद्राक्षाय ।म । निर्बीजायाम् । किस्मिस् ० इ० भा० ॥

फलोत्पत्ति । पु० आम्रवृक्षे ॥

फलोदय . । पु० लाभे ॥ त्रिद्दिवेशालये ॥ फलस्यउदय . अस्मिन्वा ॥

फल्ग . पुं० विसारिताङ्गे ॥

फल्गु । स्त्री० गयास्थनद्याम् मलव्याम् । काकोदुम्बरिकावृक्षे ॥ गुलाल० फाग० इ० प्र० रेणुप्रभेदे ॥ मिथ्यावाक्ये ॥ त्रि० तुच्छे । असारे ॥ यथा । त्वणमात्रगति लाजगदेतद तिफल्गु । धनलोभमपहायनमपस्मनयनाय ॥ फलतिञिफलाविशरणे ० फलनिष्पत्तौवा । फलिपाटीति साधु ॥

फलगुतीर्थम् । न० गयानद्याम् ॥ सार्द्धक्रोशद्वयमान गयायापरिकीर्त्तितम् । पञ्चक्रोशगयाक्षेत्र क्रोशमेकगयाशिरः ॥ तत्रपिण्डप्रदानेन तृप्तिर्भवतिशाश्वती ॥ नागाज्जनार्दनाच्च वकूपाच्चोत्तरमानसात् ॥ एतद्गयाशिर प्रोक्तं फल्गुतीर्थं-तदुच्यते । तत्रपिण्डप्रदानेनपितॄ णापरमागति ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानियेसमुद्रा सरांसिच। फल्गुतीर्थंगमिष्य तिवारमेकदिनेदिने ॥

फल्गुदा । स्त्री० गयानद्याम् ॥

फल्गुन । पु० अर्ज्जुनपाण्डवे ॥ अर्जुनपादपे॥ फलतिनिष्पादयति फल० फलेर्गुक्चेत्यनुन०गुगागमश्च ॥ त्रि० फल्गुन्याजाते ॥ श्रविष्ठाफलगुनीत्यणोलुक्। लुक्त-द्धितलुकि ॥

फल्गुनी । स्त्री० नक्षत्रविशेषे । पूर्व-फल्गुन्यो ॥ काकोदुम्बरिकायाम ॥ फल्गुन्याजातायाम्॥श्रविष्ठा फलगुनीत्यणोलुकि०लुक्तद्धितलु-कीतिस्त्रीप्रत्ययस्यचलुकि० फल्गु-न्यषाढाभितिट ॥ टित्वान् ङी-प् ॥

फल्गुवाटिका । स्त्री० काकोदुम्बरिकायाम् ॥

फल्गुवृन्तक । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

फल्गूत्सव । पु० दोलयात्रायाम् ॥

फल्यम् । न० कुसुमे ॥

फल्यकी । स्त्री० फलिमत्स्ये ॥

फशफल । पु० सूर्पजवाति ॥

फा. । पु० वृद्धौ ॥ वर्द्धके ।। सन्तापे ॥ निष्फलभाषणे ॥

फाटकी । स्त्री०स्फटिकायाम् । फ[illegible] री इ० भा० ॥

फाणि । स्त्री० गुडे ॥ करभे ॥

फाणितम् । न० मत्स्यण्डाम् । राव० इ० भा० यथा । इक्षोरसस्तुयपक्व किञ्चिद्गाढोबहुद्रव । सएवेक्षुविकारेषुख्यात फाणितसञ्ज्ञया ॥ फाणितगुर्वभिष्यन्दिबृंहण कफशुक्रकृत् । वातपित्तश्रमान्हन्ति मूत्रवस्तिविशोधनम् ॥ फण्यते । फाणागतौ । क्यन्त क्त ॥

फाण्ट । त्रि० अनायासकृते ॥ पु० न० कषायविशेषे ॥ क्षुण्णमौषधजातमुष्णोदकेप्रक्षिप्य सद्योभिषुत्यपूत्वायत्पीयतेतत्फाण्टमित्याहु ॥ यथा । क्षिप्त्वोष्णतोयेमृदित फाण्टकृत्यभिधीयते ॥ अपिच । चुणद्रव्यपलेसम्यकजलमुष्ण विनि क्षिपेत् पात्रेचतुष्पलमितेततस्तुस्रावयेज्जलम् ॥ सोयंचूर्णद्रव : फाण्टोभिषग्भिरैभिधीयते ॥ इति वै० प० ॥

फण्यतेस्म । फण० । क्त । क्षुब्धत्वा त्तिसाधु ॥ नवनीतभावात्प्रागवस्थापन्ने द्रव्ये ॥

फाल । पु० महादेवे ॥ बलदेवे ॥ उत्सृतौ ॥ पु० न० कृषिके । सीरोपकरणे ॥ नवविधदिव्यान्तर्गताष्टमदिव्ये ॥ यथा । आयसद्वादशपलघटितफालमुच्यते । अष्टाङ्गुलभवेद्दीर्घं चतुरङ्गुलविस्तरम् ॥ अग्निवर्णं ततश्चौरोजिह्वयालेहयेत्सकृत् । नदग्धश्चेच्छुद्धिमियादन्यथातु सहीयते ॥ चौरोऽन्नगोचौर । गोचौरस्यप्रदातव्य तप्तफालावलेहनमिति स्मृति ॥ त्रि० कर्पासवाससि ॥ फालयति । त्रिफला० । ण्यन्तात्० पचाद्यच् फलस्यविकार । तस्यविकारइत्यण् ॥

फालकृष्ट । पु० हले ॥

फाल्गुन । पु० गुडाकेशे । पार्थे । अर्जुने ॥ नदीजवृक्षे ॥ अर्जुनभूरुहे ॥ तपस्ये० मासि । फागन० इ० भा० ॥ तत्रजातस्यफलम् । प्रियवद : सज्जनवल्लभस्सपरोपकारीविमलाशयश्च । दातानितान्त प्रमदाभिलाषीस्यात्फाल्गुनेयस्यजनस्यजन्म । अनन्तपुरे ॥ फलतिनिष्पादयति । फल० । फलेर्गुक्चेतिउनन् । गुगागमश्च । तत प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन् विभाषाफाल्गुनीतिपक्षे० अण् ॥

फाल्गुनानुज : । पुं० सुरभौ । वसन्तकाले ॥ अर्जुनस्यकनिष्ठभ्रातरि ॥

फाल्गुनिक । पुं० तपस्यमासि । फाल्गुने ॥ फाल्गुनीपौर्णमास्यस्मिन् । विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्रीभ्य इतिठक् । ठस्येक ॥

फाल्गुनी । स्त्री० तपस्यपूर्णिमायाम् ॥ अत्रगौडदेशीयादोलायात्राकुर्वन्ति । नरोदोलागतदृष्ट्वागोविन्द पुरुषोत्तमम । फाल्गुन्यास यतोभूत्वा गोविन्दस्यपुरव्रजेत् ॥ अपिच । फाल्गुन्यांक्रीडनकुर्याद्दोलायांममभूपते इति ॥ पूर्वफाल्गुन्याम॥ उत्तरफाल्गुन्याम ॥ फलगुनीभियुक्तापौर्णमासी ॥ नक्षत्रेणयुक्त का । ततोङीप ॥

फि । पु० पापे । निष्फलवाक्ये ॥ कोपे ॥

फिङ्गक । पुं० कलिङ्गे । भृङ्गे । भूम्याटविहगे । फिङ्गा० इ०गौ० भा० प्र० खगे ॥

फिरङ्ग : । पु० रोगान्तरे ॥ द्वीपान्तरे कद्वीपविशेषे ॥ तत्रत्यजने ॥ यथा । पूर्वाम्नायेनवशतषडशीति प्रकीर्तिता: । फिरङ्गभाषयामन्त्रा तेषासंसाधनात्कलौ ॥ अधिपामण्डलानाञ्चसङ्ग्रामेष्वपराजिता । इङ्गरेजानवषट् पञ्चलण्ड्रजाश्चापि भाविन । इतिमेरुतन्त्रे २३ प्रकाश : ॥

फु : । पुं० मन्त्रके ॥ तुच्छवाक्ये ॥

फुक्क । पुं० पक्षिणि ॥
फुट । त्रि० सर्पफणायाम ॥
फुत् । अ० अनुकरणशब्दे ॥
फुत्कर । पुं० अग्नौ ॥
फुत्कार पुं० फुत्करणे । फूत्का० इ० भा० ॥
फुत्कृति । स्त्री० फूत्कारे ॥
फुप्फुस । पुं० पुप्फुसे । कोष्ठविशेषे ॥ सवक्षहृदयनाडिकासलग्नाशय-विशेष । फोंपडा० भस्० इ० भा० ॥ यथा । स्थानान्यामाग्निपक्वानामूत्रस्य रुधिरस्यच । हृदुण्डकफुप्फुसश्च कोष्ठइत्यभिधीयते ॥ अस्यार्थं । आमस्यस्थानमामाशयो नाभेरूर्द्धम् । अग्ने . स्थानपच्यमा-नाशयोनाभिमध्यम् । पक्वस्यस्थान पक्वाशयोनाभेरध । मूत्रस्यस्थान वस्ति । रुधिरस्यस्थानयकृत्प्लीहानौ ' हृत्हृदय । इक्षुरसपाकमलवद्य शोणितमलस्तज्ज ' उण्डुक सचान्त्रदेशेव्यवस्थित . पुरीषाधानम् । फुप्फुस हृदयस्यवामपार्श्वे फुप्फुस इतिख्यातइतिविजयरचित ॥
फुल्ति । स्त्री० फलने ॥
फुल्ल । त्रि० विकसिते ॥ पुष्पे ॥ यथा । श्रीपञ्चम्यांश्रियदेवींफुल्लै सम्पूजयेत्सदा ॥ फलति । त्रिफला । ञीतः क्त . । आदितश्चेतीडभाव । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात् फुल्लक्षीबेति० तस्यल ॥
फुल्लदाम । न० छन्दोभेदे ॥ यथा । मोगौनौतौगौ० शरहयतुरगै . फुल्लदामप्रसिद्धम् ॥ यथोदाहरणम् । श्रश्रल्लोकानांप्रकटितकदमनध्वस्तमालोक्यकसहृध्यच्चेतोभिश्छिद्दिवस तिभिर्व्योमसख्यैर्विमुक्ताम् । मुग्धामोदेनस्थगितदशदिशाभोगमाह्रत भृङ्ग मौलीदैत्यारेर्न्यपतदनुपमंस्वस्तरो फुल्लदाम ॥ पुष्पमालायाम् ॥
फुल्लदृक् । त्रि० विकसितनयने ॥
फुल्लफाल : । पुं० शूर्पवाते ॥ इ० त्रि-शेष ॥
फुल्ललोचन । त्रि० विकसितनेत्रवति ॥
फुल्लीक । पुं० देशे ॥ सर्पे ॥
फूत्कार . । पु० श्वासनिर्गमे । श्वसिते ॥ फूत्कारणम् । कृञ्० । घञ् ॥
फेत्कारिणी । स्त्री० तन्त्रविशेषे ॥
फेन । पु० डिण्डीरे । अब्धिकफे । समुद्रफेने ॥ तरलद्रव्योपर्युत्थितबुद्बुदाकारवस्तुनि । झाग० इ० भा० ॥ स्फायते । स्फायी० फेनमीनावितिनिपातनात्साधु ॥
फेनक । पु० फेने ॥ पिष्टविशेषे ॥
फेनका । स्त्री० जलपक्वतण्डुलचूर्णे ।
फेनदुग्धा । स्त्री० दुग्धफेनीक्षुपे ॥
फेनल : । त्रि० फेनवति । फेनिले ॥

फेनोऽस्यास्मिन्वास्ति । फेनादिल-
च्चेतिचकारात्लच् ।

फेनवान् । त्रि० फेनले ॥ फेनोऽस्यास्मि
न्वास्ति । फेनादिलच्चेत्यत्रान्यतर
स्यामित्यनुवृत्तेः पक्षेमतुप् ॥

फेना । स्त्री० क्षुपविशेषे । सातलाया
म् ॥

फेनाग्रम् । न० बुद्बुदे ॥

फेनायमान । त्रि० फेनमुद्वमति ॥
फेनाच्चेतिवक्तव्यमितिक्यङ् ॥

फेनवाही । पु० वस्त्रे ॥

फेनाशनि । पु० इन्द्रे ॥

फेनिका । स्त्री० पक्वान्नविशेषे । फेनी
इ० भा० ॥ यथा समितायाघृता
ढ्यायावर्त्तीर्दीर्घा समाचरेत् । ता
सुसन्निहितादीर्घा पीठस्योपरिधार
येत् ॥ वेष्टयेद्वलनेनैतायथैकापर्प्प-
टीभवेत् । ततश्छुरिकयातान्तुसल
म्नामेवकर्त्तयेत् ॥ ततस्तुवेल्लयेद्दूय
शङ्केनचलेपयेत् ततः सवृतता
लोम्नीर्विदधीतपृथक्पृथक् ॥ पुन-
स्तांवेल्लयेल्लोम्नीयथास्यान्मण्डलाकृ-
तिः । ततस्तांसुपचेदाज्ये भवेयुश्च
पुटा स्फुटा. ॥ सुगन्धयाशर्करया
तदुद्धूलनमाचरेत् । सिद्धैषाफेनि
कानाम्नीमठकेनसमागुणै ॥ तत
किञ्चिल्लघुरियम्विशेषोयमुदाहृतः ॥

फेनिल । अरिष्टभूरुहे । रीठा० इ०
भा० ॥ वदरवृक्षे ॥ न० मदनफले
॥ वदरफले ॥ त्रि० सफेने ॥ फे
नोऽस्यास्ति । फेनादिलच्चेतिइ
लच ॥

फेरः । पुं० शृगाले ॥

फेरण्ड । पु० शृगाले ॥

फेरव । पु० शृगाले । असपे । रा-
क्षसे ॥ फे० इति० अव्यक्तोरवोऽस्य
॥ त्रि० धूर्त्ते ॥ हिंस्रे ॥

फेरु । पुं० जम्बुके । शृगाले । फे०
इत्यव्यक्तं रौति रुशब्दे । मितद्रा
दित्वात्० डु: ॥

फेलम् । न० भुक्तसमुज्झि

फेलक पु० ते । उच्छि
ष्टे ॥

फेला । स्त्री० भुक्तोज्झिते ॥ फेल्यते ।
फेल्लगतौ । गुरोश्चेत्य ।

फेलि । भुक्तोज्झिते ।

फेलिका । स्त्री० उच्छिष्टे । अ

फेली । ट० । इ० भा०

—।०(—)०।—

बवयोरैक्यमभेददर्शनात् ॥

ब: । पु० पवर्गस्यतृतीयाक्षरे ॥ वरु
णे ॥ सिन्धौ ॥ भगे ॥ तोये ॥
वदने ॥

बंहिमा । पु० बहुलतायाम् ॥ बहुल
स्यभाव । पृथ्वादित्वादिमनिच् ।
प्रियस्थिरेतिबहुलस्यबंहिआदेश .

बंहिष्ठ । त्रि० अत्यन्तबहुले ॥ अयमे
षामतिशयेनबहुल: । अतिशायने

तमविष्ठनावितीष्ठन् । प्रियस्थिरेति वंह्यादेश ॥
वंहीयान् त्रि० बहुलतरे । अयम नयोरतिशयेनबहुल . । द्विवचन विभज्योपपदेतरवीयसुनावितीयसु निप्रियस्थिरेतिवंह्यादेश . ॥
बक पु० काङ्के । वगला० इ० प्र० पक्षिणि ॥ अस्यमांसगुणास्तु । शरा रिवकाकास्च द्राल्यूहा . पवना-पहा . ॥ इ० ॥ बकपुष्पे । शिव मल्ल्याम् । अगस्तिद्रुमे । यथा । सितपीतनीललोहितकुसुमभेदाच्च तुर्विधोऽगस्ति . । मधुरशिशिरदो षश्रमकासविनाशनस्वभूतघ्न । तथाचराजनिर्घण्ट । अगस्तिशि शिरगौल्य त्रिदोषघ्नश्रमापहम् । वलासकासवैवर्ण्य भूतघ्नञ्चवलावह मिति ॥ श्रीदे । कुवेरे । रक्षोविशे षे । योभीमेनहत । असुरविशेषे ॥ सचश्रीकृष्णेनहत ॥ वङ्कते । व- क्रिकौटिल्ये गतौच । अच् । आग मशास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम् । बवयो रैक्यम् ॥ यद्वा वाति । वायतिवा । वागतिगन्धनयो । ओवैशोषणेवा क्वुन् । आतोलोप . ॥ वेति० वा- यतिवा । मूलविभुजादित्वात्क . । वक्तिशा । वचेरच् । न्यङ्क्वादि . ॥
बकचिञ्चिका । स्त्री० मत्स्यविशेषे० । बकाख्याम् ॥
बकजित् । पुं० भीमसेने ॥ श्रीकृष्णे ॥
बकनिसूदन । पुं० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥
बकपुष्प । पु० बकवृक्षे ॥ न० अग स्तिकुसुमे ॥
बकवृत्ति । पु० बकसमानवृत्तिनवि शिष्टे यथा । पाषण्डिनोविकर्म- स्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् । हैतु कान्बकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिना- र्चयेत् ॥
बकवरी । पु० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥
बकव्रतचर । पु० बकव्रतिनि ॥ बक व्रतचरतीति० तथा । चरेष्ट । बकोहिप्रायेणमीनहननरुचितयामि थ्याविनीत . सन्नेवशीलोभवतीति गौणोबकव्रतशब्द तल्लक्षणन्तु । अधोदृष्टिर्नैकृतिक स्वार्थसाधनत त्पर । शठोमिथ्याविनीतश्चबकव्र तचरोद्विज ॥ इ० ॥
बकव्रती । पु० बकव्रतचरे । बकव्रत वति ॥
बकाची । स्त्री० बकचिञ्चिकायाम् ॥
बकारि । पुं० श्रीकृष्णे ॥
बकुल । पुं० शीधुगन्धे । सिंहकेशरे । मौलसरीति० प्र० वृक्षे ॥ बङ्कते बकिगत्यर्थे । उा० उलच् । आगम शास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम् । बकुलस्तु वरोऽनुष्णा कटुपाकरसोगुरु . । कफपित्तविषश्वित्रकृमिदन्तगदाप-

ह : ॥ पण्यवम् ॥

बकुला । स्त्री० कटुकायाम् ॥

बकुली । स्त्री० काकोल्याम् ॥

बकूल . । पुं० बकुले ॥

बकेरुका । स्त्री० बलाकाभिदि ॥ वा तावक्षिं तशाखायाम् ॥

बकोट । पुं० शुक्लवायसे । वके ॥

वठर : । पु० अम्बष्ठे शठे ॥

वणिग्बन्धु : । पुं० नीलीवृक्षे ॥

वणिग्भाव '। पुं० सत्यानृते । वाणिज्ये ॥ वणिजोभाव । ष्यञ् ॥

वणिग्वह । पु० उष्ट्रे ॥

वणिक्‌०ग् । पुं० वाणिजके । वाणिज्यकर्त्तरि । क्रयविक्रयकर्त्तरि । वेदे हके सार्थवाहे । नैगमे । क्रयविक्रयके । वाणिज्ये ॥ करणान्तरे ॥ पञ्चमे पण० । १ वेरिज्यादिश्च ॥ टैश्ये ॥

वणिद् । स्त्री० वणिज्यायाम् ॥

वणिज . । पु० ववाद्येकादशकर्णान्तर्गतषष्ठकरणे । तज्जातफलयथा । प्राज्ञ क्रतज्ञोगुणवान्गुणज्ञोवणिग्जनप्राप्तमनोरथ स्यात् । यस्यप्रसूतौवणिजाभिधानभाण्डप्रधानद्र विणाहितस्येति ॥ वणिजि ॥

वणिज्यम् । न० वाणिज्ये । इत्यन्तरे ॥ वणिजांकर्मभावोवा । दूतवणिग्भ्याञ्चेति०य ' इतिकाशिका । भाष्ये तु०दूतवणिग्भ्याञ्चेतिनास्ति

व ।

वणिज्या । स्त्री० वाणिज्ये ॥ इत्यन्तरे वणिजाभाव । दूतवणिग्भ्याञ्चेति य. वणिज्याशब्द ' स्वभावात्स्त्रीलिङ्ग ० भावएवायंप्रत्ययोनतुकर्मणीतिमाधव । भाष्ये तुवार्तिकमेवनास्ति ॥ वणिक्कर्मणि ॥

वण्ठ । पु० असहायगमने ॥ अकृतोद्वाहे ॥ खर्वे ॥ कुन्तायुधे ॥ भृत्ये । वांठ० इ० भा० ॥ वण्ठते । वठि । अच् ॥

वण्ड : । त्रि० विकृतलाङ्गूले ॥ बांडा इ० भा० ॥

वदर । पु० कोलिपादपे ॥ वदरस्य पत्रलेपोज्वरदाहविनाशन ' । त्वचा विस्फोटशमनीवीजनेत्रामयापहम् ॥ वदतिस्थिरीभवति० छिन्नस्यापिपुन : प्ररोहणात् । वदस्थैर्ये । वा० अर ॥ देवसर्षपेवृक्षे ॥ कार्पासस्थास्थ्नि । विनौला० कपासिया०वाडवा० इ०भा० ॥ न० कोलिफले ॥ कार्पासीफले ॥ वदर्या ' फलम् । फलेलुगतिविकारावयवप्रत्ययस्यलुक ॥ लुकृतद्धितलुकीति० स्त्रीप्रत्ययस्यलुक् ॥ सेविफले ॥ क्षुद्रवदरे । झाडीवेर इ० झडवेरी० इ० भा० ॥ गोपघोण्टायाम् ॥ वदरमात्रे । कर्कन्धौ । वदर्याम् ॥

बदरफली । स्त्री० भूवदर्याम् ॥

बदरवल्ली । स्त्री०) भूबदर्याम् ॥
बदरा । स्त्री० गृष्टी । वराहकान्तायामोषधौ ॥ कार्पास्याम् ॥ एलापर्ण्याम् ॥ विष्णुक्रान्तायाम् ॥ टाप् ॥
बदरामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥
बदरि । स्त्री० कोलिवृक्षे ॥
बदरिकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
बदरिकाश्रम । पुं० न०तीर्थविशेषे । नारायणाश्रमे । व्यासाश्रमे ॥
बदरी । स्त्री० कोलवृक्षे ॥ कपिकच्छ्वाम् ॥ कार्पास्याम् ॥ गौरादित्वान्ङीष ॥ बदरीफले ॥ बदर्या फलम् हरीतक्यादिभ्यश्चेति० विकारार्थस्य लुप् ॥
बदरीखण्ड । पु० बदरीणां समूहे ॥ वृक्षादिभ्य खण्ड ॥
बदरीच्छदा स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हस्तिकोलिवृक्षे ॥
बदरीपत्रकम् । न० नखीनामगन्धद्रव्ये ॥
बदरीपाचनम् । न० तीर्थविशेषे ॥ तत्रवशिष्ठाश्रम ॥
बदरीफला । स्त्री० नीलशेफालिकायाम् ॥
बदरीशैल ' । पुं० अलकनन्दाया ' पश्चिमतीरेहिमाचलैकदेशे ॥
बदरीषण्ड : पुं० बदरीखण्डे ॥ बदरीणांषण्ड समूह ॥

बदर्याश्रम । पु० नारायणाश्रमे ॥
बद्ध । त्रि० कीलिते । संयते । कारागारादौनिगडिते ॥ बध्यते स्म । बधबन्धने । क्त ॥ मोक्षाद्यावृते० सुखदुःखादिधर्मवति० पाशाष्टकेनयन्त्रितेससारिजीवेपशौ॥
बद्धगुदम् । न० उदरामयविशेषे । तन्निदान यथा । यस्यान्त्रमन्नैरुपलेपिभिर्वाबालाश्मभिर्वापिहित यथावत् । सञ्चीयते तस्यमल ' सदोषात् शनै शनै शङ्करवच्चनाड्याम् ॥ निरुध्यते तस्य गुदेपुरीष निरेतिकृच्छ्रादपिचाल्पमल्पम् । हृन्नाभिमध्ये परिवृद्धिमेति तस्योदरवद्ध गुद वदन्ति ॥
बद्धफल । पु० करञ्जवृक्षे ॥
बद्धमुष्टि । त्रि० कृपणे ॥
बद्धमूल ' । त्रि० दृढमूले । उत्पाटनानर्हमूले । बद्धोमूलोयस्य स ॥
बद्धमौन । त्रि० नि शब्दे ॥
बद्धरसाल । पु० त्रिविधराजाम्रान्तर्गताच्युतसमाम्रे । मध्वाम्रे । मन्मथानन्दे ॥
बद्धशिख ' त्रि० शिशौ । बाले ॥ स यतचूडेनरे ॥ यथा । सदोपवीतिनाभाव्यं सदाबद्धशिखेनतु । विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिन तत्कृतमिति ॥ बद्धाशिखायस्य ॥

बद्धशिखा । स्त्री० उच्चटौषधौ ॥

वध । पु० प्राणवियोगफलकव्यापारे । प्रमापणे । मारणे । हननम । हन० । हनश्चवधइत्यप् ॥ पुण्यप्रद वधस्तुयथा । एकस्ययचनिधनेप्रह त्तेदुष्टकारिणाम । बहूनांभवति चेमतस्यपुण्यप्रदोवध ॥ एकास्त्रीसुरापश्चब्रह्महागुरुतल्पग । आत्मान घातयेद्यस्तुतस्यपुण्यप्रदो वध ॥ इति ॥ अपिच , नैकस्यार्थेबहून्हन्यादितिशास्त्रेषुनिश्चय एकं हन्याद्बहूनाहिनपापीतेन जायते ॥ इति वामनपुराणे ५५ अध्याय । पारिभाषिकवधस्तु । वपन द्रविणादान स्थानान्निर्यापण तथा । एषहिब्रह्मबन्धूनावधोनान्यो स्तिदैहिक ॥ इ० ॥ करचरणादिच्छेदनादिरूपे ताडने ॥ सप्तम तारायाम् ॥

वधक पुं० व्याधे । मृत्यौ ॥ वध कर्त्तरि । वद्धक० इ० भा० ॥ त्रि० हिंस्रे ॥ हन्ति । हन० । ण्वुल् । बहुल तणीतिण्वुलिवधा देश ॥ वधहि सायावा । तदा० अनिवध्योश्चेतिवृद्धिनिषेध . ॥

वधत्रम् । न० आयुधे ॥ वध्यतेऽनेन । वध० । अमिनक्षियजिवधिपति भ्योऽत्रन् ॥

वधस्थली । स्त्री० वधस्थाने ॥

वधस्थानम् । न० आघातने । सूनायाम् ॥ वधस्यस्थानम् ॥

वधाङ्कम् । न० कारावेश्मनि ॥

वधार्ह । त्रि० हननयोग्ये ॥ वध्ये ॥

वधी । त्रि० वधकर्त्तरि ॥

वधिर । त्रि० एडे । श्रवणशक्तिहीने बहरा० इ० भा० ॥ बाधिर्यनिदानन्तु । यदाशब्दवह वायु स्रोतश्चावृत्यतिष्ठति । शुद्धश्लेष्मान्वितोवापिबाधिर्यन्तेनजायते ॥ औषध यथा० । कर्णशूलेकर्णनादेबाधिर्येक्ष्वेडएवच । चतुर्ष्वपिचरोगेषुसा मान्य भेषज स्मृतम् ॥ शृङ्गवेरञ्च मधुचसैन्धव तैलमेवच । कटुष्णं कर्णयोर्धार्यमेतत्स्याद्वेदनापहम् ॥ इ० ॥ बाधिर्यबालवृद्धोत्थ चिरोत्थञ्चविवर्जयेत् । बध्नाति कर्ण म० बध्यतेवा बन्धबन्धने । इषिमदिमुदौतिकिरच् ॥ भिन्नु कालचर्ण ॥ हित मित मनोरम्य वच शोकापहञ्चयत् । श्रुत्वायो नशृणोतीत्रवधिर , सप्रकीर्त्तित । ।

वधोद्यत । त्रि० परवधायोद्युक्ते । सन्नद्धे । आततायिनि ॥

वध्य । त्रि० वधार्हे । शीर्षच्छेद्ये ॥ किन्त्वयानश्रुतलोकेअवध्या शत्रुयोषित । हीनवर्णोपभुक्तायात्याज्या

बध्यापिवाभवेत् ॥ अवध्यायथा । गोब्राह्मणस्त्रस्तथापिसुप्त बालस्त्रव्य,ललनासुदुष्टाम् । कृतापराधान पिनैवबध्याचार्यमुख्याद्यागुरवस्तथैवेति ॥

बध्यपाल . । पुं० कारागृहरचके ॥

बध्रम् । न० नागे । सीसके सीसा० इ०भा० ॥ बध्यतेऽनेन । सर्वधातुभ्य ष्ट्रन् ॥

बध्री । स्त्री० बध्रीम् । वरत्राय।म । चर्मरज्ज्वौ । वरत० लाव० इ० भा० ॥ बध्यतेऽनया । ष्ट्रन षित्वान्ङीष्

बन्ध । पुं० आदौ ॥ बन्धने ॥ अन्तकरणाशुद्धिरूपेज्ञानप्रतिबन्धे । कर्तृत्वाद्यभिमाने ॥ विपर्ययाद्दिष्यतेबन्ध । विपर्ययात्०अतत्त्वज्ञानात् सच०प्राकृतिकवैकारिकदाक्षिणिकभेदात्त्रिविधस्तत्र कृद्व्याख्यानतोऽवगन्तव्य' ॥ पुनर्बन्धोद्विविध । तीव्रोमृदुश्चेति । तत्रसुरसम्पत्०साचादेवक्लेशहेतुत्वात्तीव्रोबन्ध । हैतमाचप्रतोतिस्तुस्वयमक्लेशरूपत्वान्मृदुबन्धइति ॥ वध्यतेऽनेनवा । बन्ध० । हलश्चेतिघञ् ॥ गृहादिवेष्टने ॥ शरीरे ॥ निगडादिबन्धने ॥ अनेकान्तवादिमतेतु० नानानिरयससरणकारण मोहादिरष्टविधोगश्च स्वातन्त्र्यविघातहेतुत्वाद्बन्ध । उक्तञ्च । मोहादिकोगणश्चबन्धो

जीवस्यकल्पित । लोहपञ्जरसम्बद्ध यथाक्षिप्त जलाशये । अलाबुकमधोयातितद्वज्जीव सबधनइति ॥ जालधरोड्डीयनमूलबधाम्जल्पन्ति कण्ठोदरपायुमूले । बधचयेस्मिन् परिचीनमानेबध . कुतोदारुणकालपाशे ॥ इतियोगविद ॥ षोडशप्रकारैरतिबधे ॥ तेयथा । पद्मासनोनागपदोलताविष्टोऽर्द्धसपुट । कुलिशसुन्दरश्चैतथाकेशरएवच हिल्लोलोनरसिंहो पिविपरीतस्तथापर । चुम्बोवैधेनुकश्चैवसमुत्कण्ठस्तत परम् ॥ सिंहासनोरतिनागोविद्याधरस्तुषोडश इतिरतिमञ्जरी । एतेषालक्षणानितत्तच्छब्दे द्रष्टव्यानि ॥ सज्ञाप्रभेदेनान्येऽपिबधा सन्ति । यथा कामप्रदीपे परीतोनागरोरतिपाशक । केयूर: प्रियतोषश्चतत समउदस्तथा । ततश्चैकपदोज्ञेय सम्पुटश्चोर्ध्वसम्पुट । ततस्तनभवश्चैवततोनुरतिसुन्दर ॥ जरुपीडस्मरचक्रौतत्तश्चोरुक्रम स्मृत । वेष्टकोहसकीलस्तुततोलीलासनस्तथा ॥ अष्टादशक्रमाद्बधा स्त्रीणावहुसुखप्रदा ॥ पुंसाकाराश्चैवकथितास्तुक्रमात्तत ॥

बधक । पु० विनिमये ॥ आधौ ॥ रतहिण्डके ॥ सत्यङ्कारे ॥ न० आधौ । यदुत्तमर्णायभूम्याद्याधीयतेतत्र ॥

ऋण्यग्रहणायस्थापितेवस्तुनि ॥ बध्नाति । बध० । ण्वुल् ॥
बधकी । स्त्री० पुंश्चल्याम् ॥ हस्तिन्याम् बध्नातिमनोयत्र । बधबधने ॥ ण्वुल् । गौ० ङीष् ॥ पञ्चपुरुषगामिन्याम् ॥
बधनम् । न० बधे ॥ बधनक्रियायाम् । । उद्दाने । बधे । बाधना० हू० भा० ॥ निमित्ते ॥ यथा । नप्रकाशेह मित्युक्तिर्यत्प्रकाशैकबधना । स्वप्रकाश तमात्मानमप्रकाश : कथस्पृशेत् ॥ अहनप्रकाशे० नभामीत्युक्तिर्वचन० यत्प्रकाशैकबधना० यस्वप्रकाशस्वरूप प्रकाशएकएवबधननिमित्तंयस्या सातथोक्ता ॥ नप्रकाशइतिव्यवहारस्वप्रकाशानुभवनिमित्तत्वादित्यर्थः । तप्रकाशस्वयमेवभासमानमात्मानमप्रकाशोऽज्ञानंकथस्पृशेत् आवृणुयात्नकथचिदित्यर्थः . ॥ चि० प्रसित्याम् । बधनसाधनेरज्जुनिगडादौ ॥ यथा । बधनानिकिलसन्तिबहूनिप्रेमरज्जुकृतबधनमन्यत् । दारुभेदनिपुणोपिषडङ्घ्रिर्निष्क्रियोभवतिपङ्कजवद्धति ॥ बध्यतेऽनेनास्मिन्वा । बध० । ल्युट् ॥
बंधनवेश्म । न० कारागारे ॥
बंधनालय : । पुं० कारायाम् । बंधनागारे ॥ बधनस्यआलय : ॥
बधस्तम्भ . । पुं० आलाने । हस्तिबधनस्तम्भे ॥ बधस्यबंधनस्यस्तम्भ ॥
बधित्रम् । न० कामदेवे ॥ चर्मव्यजने ॥
बधु । पुं० बधूके । बधुजीवके ॥ मित्रे । सन्ध्यागासहने । भ्रातरि ॥ सगोत्रे । बान्धवे । ज्ञातौ ॥ हितकारिणि ॥ ससारबधनान्मोचनहेतुरात्मैवबन्धुर्नान्य . ॥ सम्बन्धेनोपकर्त्तरि ॥ बध्नातिस्नेहेनमनोय बध्यतेऽस्मिन्ज्ञातिरितिवा । बध० । शृस्वृस्निहीत्यु . ॥ लग्नाच्चतुर्थभवने वर्णान्तरान्तरे ॥ भवयशोभितसङ्गतकर्णः शुद्धसुसङ्गतपङ्क्तिकवर्णः । पन्नगराजनिवेदितबन्धू राजतिभूपतिससदिबन्धु . ॥ यथा । भक्षितवासरनायकचन्द्र ' कामिसमूहसमाहिततन्द्र । दर्शिततोलतडित्करवाल . सोयमुपैतिघनाघनकाल : ॥
बधुजीव । पुं० बधूकवृक्षे । माध्याह्निके । दुपहरिया० फूल० हू० भा० ॥ बंधुरिवजीवजलमस्य ॥
बधुजीवक . । पुं० बधूके ॥ स्वा० क
बधुता । स्त्री० बधुसङ्घे ॥ बधूनासमूह : । ग्रामजनबधुभ्यस्तल् ॥
बधुर . । पुं० स्त्रीचिह्ने ॥ तैलकल्के ॥ बधूके ॥ बधिरे ॥ हंसे ॥ विडङ्गे ॥ ऋषभौषधौ ॥ न० मुकुटे ॥ बंधने ॥

॥ त्रि० उन्नतानते ॥ रम्ये ॥ नर्म्मे ॥ वध्नाति । बध० । मद्गुरादयश्चेतिसाधु ॥

बधुरा । पुं० भूमि०सत्तुषु ॥

बधुरा । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥

बधुल : । पुं० असतीपुत्रे ॥ बधून्लाति । आतश्चोपसर्गे क : ॥ त्रि० नर्म्मे ॥ सुन्दरे ॥

बधूक । पुं० पीतसालके । सर्जके । प्रियके । विजयसार०इ०भा० ॥ पेयासाल०इ०गौ०भा० ॥ न० पुष्पवृक्षवि० । रक्तके । बधुजीवके । दोपहरिया०गुलदुपहरिया० इ० भा० ॥ बाँदुली० इ० गौ० भा० ॥ बधूक ' कफकृद्ग्राहीवातपित्तहरोलघु : ॥ बध्नातिचित्तम् । बध० । उलूकादयश्चेत्यूक । ॥ खधूपे । बन्धूक०इ०भा० । यथा । बधूकोबधुजीवेस्यात्खधूपेस्यान्नपुंसकमितिहेमचन्द्र ' ॥

बन्धूकपुष्प : । पुं० पीतसाले । जीवकतरौ । विजयसार० इ० भा० ॥ बन्धूकस्येवपुष्पमस्य ॥ बीजके ॥

बधूर । पु० विवरे ॥ त्रि० शोभने ॥ नर्म्मे ॥ वध्नाति । बध० । खर्जूरादित्वादूर : ॥ उन्नतानते ॥ बधूरबधुरौरम्येनर्म्मेहसेतुबधुरश्चतिरभस ॥

बन्ध्य ' । त्रि० अफले । अवकेशिनि । निष्फले । ऋतुप्राप्तावपिफलरहिते वृक्षादौ ॥ बधेसाधु : । तत्रसाधुरितियत् ॥ बधनीये ॥

बन्ध्या । स्त्री० अप्रजस्त्रियाम् । बांझइ० भा० ॥ अपत्यशून्यायांगवि । वशायाम् ॥ वृषलीविशेषे ॥ यथा । बन्ध्याचवृषलीज्ञेयावृषलीचमृतप्रजा । अपराववृषलीज्ञेयाकुमारीयारजस्वला ॥ वलाख्यगन्धद्रव्ये । बान्ध्यालके ॥ वध्नाति । बध० । ण्यत् । अघ्न्यादित्वाद्यग्वा ॥ योनिरोगविशेषे ॥

बन्ध्याकन्द : । पुं० वन्ध्याकर्कोटक्याम् । बांझखखसा० इ० भा० ॥

बन्ध्याकर्कोटकी । स्त्री० विषकण्टकिन्यामोषधौ । ककोडी०खखसा० इ० भा० ॥ बन्ध्याकर्कोटकीलघ्वीकफनुद्व्रणशोधनी । सर्पसर्पहरीतीक्ष्णाविसर्पविषहारिणी ॥

बभस : । त्रि० भक्षणशीले ॥

बभ्रु ' । पु० वैश्वानरे । अग्नौ ॥ शूलपाणौ । शिवे ॥ गरुडध्वजे ॥ विष्णौ ॥ विशाले ॥ नकुले ' स्थूलपुच्छोरक्तनेत्रोबभ्रुर्भेद : सनाकुल ' ॥ मुनिभेदे । देशभेदे ॥ यादवविशेषे । सितावरशाके ॥ त्रि० पिङ्गले । पिङ्गलवर्णवति ॥ बिभर्ति० भरतिवा । डुभृञ्० भृञ्०वा । कुर्भश्चेति०कुर्द्वित्वञ्च ॥ खलतौ ॥

बभ्रुज : । पुं० ब्राह्मणे ॥

बभ्रुधातु : । पुं० सुवर्णगैरिके ॥
वर : । पुं० जामातरि ॥ व्रती ॥ देव
तादेरभीप्सिते ॥ षिङ्गे ॥ न० कु-
ङ्कुमे ॥ त्वचे ॥ बालके ॥ आर्द्रके ॥
ईषदिष्टे ॥ मनागिष्टे वरक्लीबेकेचि
दाहुस्तदव्ययम् ॥ त्रि० । श्रेष्ठे ॥
वरा । स्त्री० फलत्रिके ॥ गुडूच्याम् ॥
मेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ विडङ्गे ॥
पाठायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
वरी । स्त्री० शतावर्याम् ॥
वरापक : । पुं० पांशुचामरे ॥
वर्बट : । पुं० राजमाषे ॥
वर्वटी । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥ व्रीहि
भेदे ॥
वर्वणा । स्त्री० वृहन्मक्षिकायाम् ।
नीलायाम् ॥ पश्चान्तस्थादिर्ववर्णा
म् ॥
वर्ह . । पुं० न० मयूरपिच्छे ॥ दले ।
पत्रे ॥ परिवारे ॥ वर्हति । वृहत्
त्री ॥ पचाद्यच् ॥ वर्हतेवा । वर्ह-
हिंसायाम् । घञ् ॥
बल . । पुं० हलायुधे । बलदेवे ॥
दैत्यप्रभेदे ॥ मयपुत्रे ॥ अस्मस्थान
मतल । यथा । प्रथमेविवरेविप्रश्च
तलाख्ये मनोरमे । मयपुत्रोवलोना
मवर्ततेऽखर्वगर्वकृत् । षण्णवत्योये
वसृष्टामायासर्वार्थसाधिकाः । मा
याविनोयास्सद्योधारयतिचकाश्च
नेति० दे० भा० ॥ वायसे ॥ वरुण
द्रुमे ॥ न० गंधरसे ॥ रूपे ॥ शौ
र्ये । स्थामनि । शुक्ले । शक्तौ । प
राक्रमे ॥ वाहुबलमनोबलोपायबल
बंधुबलेषुचतुर्षु ॥ सामादिषु ॥
स्थौल्ये ॥ सैन्ये ॥ तत्षड्विधम् ।
मौलभृत्यसुहृत्श्रेणीद्विषदाटविक
बलमितिभेदात् । तच० मित्राटवी
बलंचैवमौलंभृत्यबलंतथा । सर्वमेत
द्वलंग्राह्यं वर्ज्यं यित्वाद्विषद्वलम् ॥
इतिनीति : । देहसामर्थ्ये ॥ पर
परिभव निमित्त शरीरगतसाम-
र्थ्य विशेषे ॥ अवश्यमिदसाधयिष्या
मीत्याग्रहे । स्वोचितेकार्येश्रमाभाव
प्रयोजकेदार्ढ्ये । कर्मेन्द्रियपाटवे ॥
स्वधर्मानुष्ठानायदेहेन्द्रियादिधारण
सामर्थ्ये ॥ रसादिशुक्रपर्यन्तपुष्टधा
तुनिमित्तकम् । चेष्टासुपाटवंयत्तु व
लतदभिधीयते ॥ शुक्रे ॥ त्रि०
बलयुक्ते ॥ बलमस्यास्ति । अर्शआ
द्यच् । बलते० बलतिवा०
बल्यतेवा० अनेन । बलसम्व
रणे० बलप्राणनेवा । पचाद्य-
च्० कर्मणिघञ्वा । सञ्ज्ञा-
पूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभाव : । पुसीति० घो
वा ॥ बलतेऽनेन । खबोधचेतिघो
वा ॥ पारिभाविकबलानियथा । वि
द्याभिजनमित्राणिवृद्धिसत्त्वधनानि
च । तप. सहायवीर्याणिदैवञ्चदश
मबलम् ॥ अपिच । अबलस्यबलरा